Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

9285

ՄՇԱԿՆ ՈՒ ՎԱՐՁՔԸ

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ԱՄԵՆ. ԴՈՒՐԵԱՆ Տ. ԵՂԻՇԷ Ա. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ

1879 — 1929

Զի մշակն արժանի է վարձու իւրոյ
Ղուկաս Ժ. 7

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
1931

281.67
Դ-99ս

NOV 2006

281.67
Դ-99մ

413

ՄՇԱԿՆ ՈՒ ՎԱՐՁՔԸ

ՅՈԲԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ԱՄԵՆ. ԴՈՒՐԵԱՆ Տ. ԵՂԻՇԷ Ա. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ ՅՈԲԵԼԵԱՆԻՆ

1879 — 1929

Չի մտակն արժանի է վարանու իւրոյ
Ղուկաս Ժ. 7

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
1931

12955

04 JUL 2013

9285

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՍՊՀ-ում ՀԳԴ
им. [illegible]
ՄՏ [illegible]

1034-64

1196-2002

ՉԵԿՈՒՑ

ԴՈՒՐԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԸ, 1928 Դեկտեմբերին, Յորելեանի Յայտարարութեան մէջ ըսած էր.

1929–ի ընթացքին պիտի հրատարակուի Հատոր մը, *«որ պիտի բովանդակէ Ամեն. Դուրեան Սրբազանի աշակերտներուն, եկեղեցական եւ աշխարհական, բարեկամներուն եւ հիացողներուն գնահատականները, տպաւորութիւնները, յուշիկները, եւայլն: Հատորին սկիզբը պիտի դրուի Ամենապատիւ Յորելեարին ընտան կենսագրութիւնը, եւ գործը պիտի պատկերազարդուի իր կեանքին այլեւայլ հանգրուաններն յիշեցնող լուսանկարներով»*. ինչպէս նաեւ *«Յորելեանի յիշատակին կառուցանել Մատենադարանի յատուկ շէնք մը Ս. Յակոբի շրջափակին մէջ, ԴՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ անունով»*:

Կարելի չեղաւ ծրագրուած Հատորը հրատարակել 1929–ի ընթացքին եւ հասցընել Յորելեանին, ցանցնաժողովին կամքէն անկախ պատճառներով, եւ Յորելեանէն յետոյ ալ՝ Սրբազան Յորելեարին հիւանդութիւնը եւ, վերջապէս, յաւէտ ողբալի մահը վրայ հասաւ, եւ ասոր համար յապաղեցաւ Հատորիս հրատարակութիւնը մինչեւ այս տարի:

Հատորիս բովանդակութիւնն ալ կարելի չեղաւ լրացնել ըստ ծրագրին, ա՛յն պարզ պատճառաւ որ չկրցանք հասնիլ Սրբազան Յորելեարին բոլոր ա-շակերտներուն եւ սանուց անոնց գրութիւններն ու տպաւորութիւնները, ինչպէս նաեւ անոնց անուանացանկը. վասն զի շատեր նահատակուած, ոմանց հասցէները անծանօթ, եւայլն. հետեւաբար բաւականացանք ինարաւորով:

Դուրեան Սրբազան հանոյքով դիտեց այս գործին առաջին տեղեկութիւնները: Իսկ Հատորիս համար առաջարկուած նոյն մը անուններու մէջէն ընտրեց **ՄՇԱԿՆ ՈՒ ՎԱՐՔԸ**, եւ խնամով պատուիրեց որ հատորի հակիճ վրայ դրուի աւետարանական ասացուածը. **ՄՇԱԿՆ ԱՐԺԱՆԻ՛ Է ՎԱՐՁՈՒ ԻՒՐՈՑ**: Դարձեալ իր իսկ հանանութեամբն է որ ընտրանօք տեղ տուինք այս հատորին մէջ, սկիզբէն ի վեր, այլեւայլ առիթներով, իր շուրջ գրուածներուն՝ օրաթերթերու եւ պարբերականներու մէջ: Այնպէս որ **ՄՇԱԿՆ ՈՒ ՎԱՐՔԸ**, իր այս վիճակին մէջ, իբրեւ գրական կոթող մը կը կանգնի անմոռանալի Դուրեանի Յորելեանի յիշատակին եւ իր կեանքին միանգամայն, իր մահուան երկրորդ տարւոյն ընթացքին:

Պանծալի ՅԻՇԱՏԱԿ մը եղաւ նաեւ Դուրեան Մատենադարանը, իր կրկին առումով: Ցանցնաժողովն որոշած էր ժողովրդական հանգանակութեամբ գոյացած գումարով կառուցանել գիրերու պալատ մը՝ Ս. Յակոբի շրջափակին մէջ, ինչպէս որ ըսուեցաւ վերեւ, եւ անուանել զայն ԴՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ. բայց երբ ազգասէր Պրն. Գալուստ Կիւլպէնկեան, ի պատիւ Յորելեարին, իմն առանձին ստանձնեց Մատենադարանի շէնքին բովանդակ ծախքը, այն ատեն,

նոյն իսկ Դուրեան Սրբազանի առաջարկով, յարմար դասուեցաւ ժողովրդական հանգանակութեան գումարով հասութաբեր կալուած մը շինել Միաբանութեան կողմէն նուիրուած Ս. Յակոբի մեծարժէք գեղիններէն մէկուն վրայ, ԴՈՒՐԵԱՆՇԷՆ անունով, եւ այդ կալուածին զուտ հասոյթով հրատարակել նախնեաց արժէքաւոր գործերէն անտիպները, ինչպէս նաեւ նոր գրականութեան լաւագոյն արտադրութիւնները, այդ մասին խմբագրուած ԿԱՆՈՆԱԴՐԻ մը տրամադրութեանց համեմատ, ԴՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ տիտղոսին տակ:

Դուրեան Սրբազանի բարձրօրէն մշակուած մտաւորական արժէքները, ինչպէս նաեւ իր անձնական արժանիքները, անվերապահ գնահատուեցան Հայ ժողովուրդի կողմէն, թէ՛ իր ողջութեան եւ թէ՛ իր մահէն ետքը, եւ վըստահ ենք որ այս հատորը, իբրեւ գանձարանը այդ գնահատումներու, արդար պարծանք մը եւ անուշ սփոփանք մը պիտի ընծայէ, իր մնայուն արժէքով, բոլոր անոնց, որ ճանչցած են Դուրեանը, ինչպէս նաեւ բոլոր անոնց, որոնք ճանչնալ կ'ուզեն Պետրոս Դուրեանին եղբայրը, որ իր Յոբելեանի չքնաղ ուղերձին մէջ յայտարարեց թէ ինքն հաւանեցաւ այս Յոբելեանին, պայմանաւ որ այդ առթիւ իր Ցիսնամեայ Քահանայութիւնը միայն յիշատակուի ա՛յն Եկեղեցւոյն մէջ, որ երբեմն ծիրանեփառ էր, իսկ այժմ թէեւ գրկեակներու մէջ փաթթուած, բայց արժանի՛ է իր պատմական ծիրանիներուն, ներիմ է որ Մայրենի Եկեղեցւոյն զաւակները գիտնան նուիրել անոր իրենց հագուստներէն կտորներ՝ նոր պատմուճան մը շինելու համար:

Բի՛ւր շնորհակալութիւն բոլոր անոնց, որ յարգեցին եւ պատուեցին Սրբազան Յոբելեարը իրենց գրչով, իրենց խօսքով եւ իրենց խակով:

Օրհնութի՛ւն բարի յիշատակին անոր, որ յիսուն տարի անդադար ուսաւ եւ ուսուց անխարդախ՝ իր Մայրենի Եկեղեցւոյն ծոցը:

1931

ՄՇԱԿՆ ՈՒ ՎԱՐՉՔԸ

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

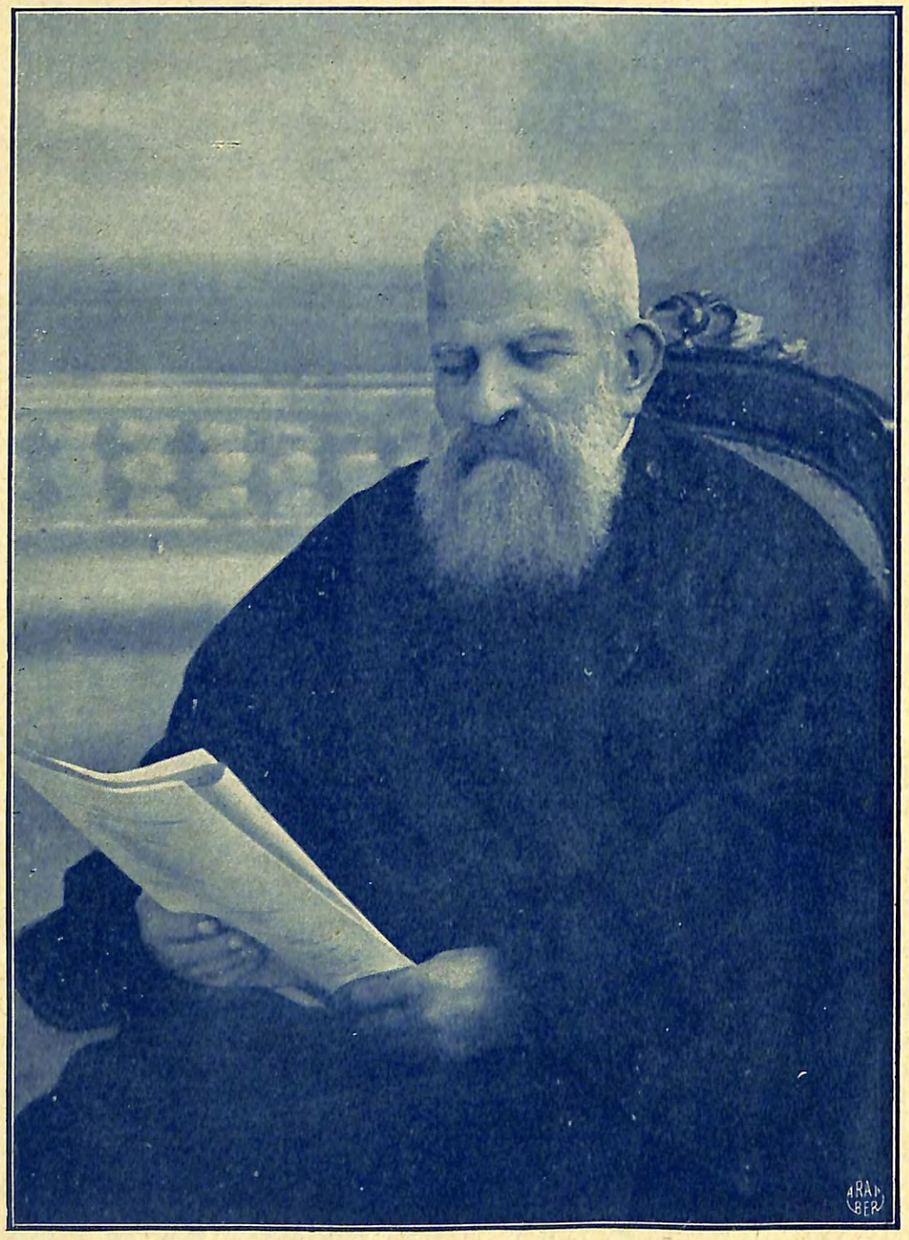

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ՑՈՒՆՎԱԾՔ

Լուսանկարուած 29 Հոկտեմբեր 1929

ՑՈՒՆՎԱԾՔ

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՑՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գրեց՝ Թ. Ե. Գ.

Ծնած է 1860 փետր. 23-ին (Հ. Տ.) Կ. Պոլիս, Իսկիւտար, Փափազ-Օղլու կամ Մէր-Օղլու փողոցի իրենց սեպհական տան մէջ, որ յետոյ այրած է Իսկիւտարի մեծ հրդեհին (1872, Ծնա. 21)։

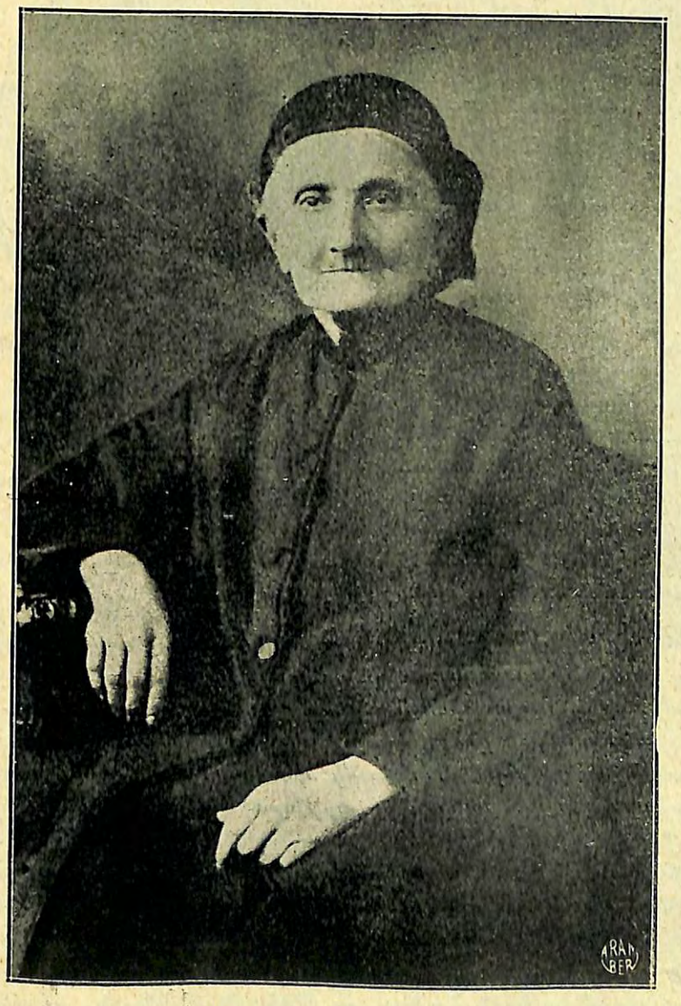

Տիկ. Աւրուսեակ Ա. Դուրեան (* 1905),
Մայրը Ս. Ծոբեվեարիի։

Մկրտուած է թաղին Ս. Կարապետ եկեղեցին, և աւազանի անունով Միհրան կոչուած։

Հայրն էր Զըմպա Մահտեսի Աբրահամ, երկաթագործ, անպարագէտ, բայց բարեպաշտ և ապնիւ մարդ մը. իսկ մայրը Արուսեակ, ծնեալ Գամպէրեան, դուստր Սարաֆ Իգնատիոսի, ընթերցասէր, բարեխիղճ եւ լուրջ տիկին մը։

Աբրահամ եւ Արուսեակ ծնունդ տուած են վեց պաւակներու, երկուքը աղջիկ եւ չորսը մանչ, որոնց ամէնուն կրտսերագոյնն է Միհրան, — Սրբազանը։ Միւսներն են, Էլպիս և Արտեմ, որոնք կանուխ մեռած են. Յարութիւն, որ իբրեւ տաճկագէտ և թարգմանիչ, օգնական-խմբագրի պաշտօն ունեցած է Կարապետ Փանոսեանի խմբագրապետութեան տակ հրատարակուած «Մանզումէի Էֆքեար» թերթին մէջ. Պետրոս Դուրեան, Բանաստեղծը, որ 1851-ին ծնած՝ մեռած է 1872 Յունուար 21-ին. Ագրիպպաս, որ փաստաբանութեան հետեւած է։

Իրենց ընտանեկան մականունը — Զըմպաեան — Բանաստեղծին միջոցաւ հայացուելով եղած է Դուրեան, և այդպէս ճանչցուած ընդ միշտ։

Յարութիւն, անդրանիկը, որ, իբր ամէնէն առաջ գործի մտած, անշուշտ կ'օգնէր իր ծնողքին, և, իբր մտաւորական, խնամք ունէր իր փոքր եղբայրներուն կրթութեան և զարգացման համար, տակաւին երիտասարդ, լինքն ալ կը մեռնի, Պետրոսի մահէն մէկուկէս տարի ետքը, 1873 Հոկտեմբերին։ Ու վերապրող երկու եղբայրները, Ագրիպպաս և Մխիթար, այդ միջոցին դեռատի պատանիները, կը մնան միակ ափոփանքն ու յոյսը իրենց ծնողքին։

Ագրիպպաս, որ երեք տարուս միայն մեծ էր Մխիթարէն, շուտով մարդը կը դառնայ իր ասպարէզին, ուր իրեն համար կը չինէ համեստ անուն մը և պատուաւոր գիրք մը, և յետոյ ամուսնանալով Պրուսացի փաստաբան Յակոբ Էֆէնտի Նազլեանի դուստր Յուլիանէի (Ցուլիկ) հետ, նահապետ կը դառնայ Դուրեան տան ապագայ սերունդին։ Իրենց զաւակներն են Արուսեակ, Գեղամ և Սուրէն, որոնք՝ երեքն ալ ամուսնացած են արդէն և զաւակ տէր։

Իսկ Մխիթարան, որ կը թուի վաղուց ազգուած ըլլալ իր բանաստեղծ եղբօր կեանքէն, կանուխ կ'զգայ իր մէջ գրականութեան կոչումը։

Իւսկիւտարի ձեմարանը, թէև իր նախկին փայլը կորսուած այդ միջոցին, բայց վերջապէս մին Պոլսոյ ազգային այն վարժարաններէն, որոնց մէջ սերունդները առողջ դաստիարակութիւն մը ստացան, մարզանը կ'ըլլայ այդ կոչումին մշակման։ Այդ միջոցին հոն կը դասախօսէին ծանօթ ուսուցիչներ, Սիմոն Ճէլէկեան եւ Սրապիոն Թըզլըեան, առաջինը Հայերէնի և երկրորդը Ֆրանսերէնի դասեր կ'աւանդէին հոն. Տ. Մաթէոս Վարդապետ Իզմիրլեան, թաղին քարոզիչը՝ իբրեւ կրօնուսոյց, Սիմոն Մկրտչեան՝ թուաբան, Բասդալ Թիւլեան՝ գիտութեանց ուսուցիչ, Գարեգին Մելիքեան, Սիմոն Նազըճեան՝ գծագրիչ, M. Tamisier Ֆրանսացի, Պետրոս Յօճասարեան՝ տաճկաբան։ Մխիթարան այդ թուականներուն կը կատարէ իր նախակրթութեան ընթացքին կարեւոր մէկ մասը, իրեն դասակից ունենալով Դաւնիկ եւ Գրիգոր Աճէմեան եղբայրները, որոնց առաջինը ծանօթ թուաբան մը եղաւ յետոյ և երկրորդը փաստաբան, Լեւոն Սէմէրճեան՝ ազգասէր վաճառականը, Մելքոն Կիւրճեան (Հրանդ), Մխիթար Աղաճանեան, և ուրիշներ։

Միհրան Դուրեան
Սարկաւագութենէ իվչ յառաջ։

Յետոյ (1872–73) ժամանակ մը կը հետեւի նաև, Իւսկիւտարի Ս. Խաչ վարժարանին մէջ, Հայկազեան եղիազար Մուրատեանի դասախօսութիւններուն, աշակերտակից ունենալով Տօքթ. Վահրամ Թորգոմեանը և Յարութիւն Մխիթարեանը։

1873–էն սկսաւ Մխիթարան գրականութիւն ընել, գրելով ոտանաւորներ, ճառեր, և այլն. և իր գրչին մէկ երախայրիքն էր գրեթէ Դուրեանի տապանագիրը, զոր տեսեր էր Միսաքեան։ Պուէտը մանաւորապէս գրաբարի սէրը արթնցուցած էր պատանի Մխիթարին մէջ։

1874–ին ուշագրաւ էր Մխիթարի գիրքը, իր ընկերներու չարքին մէջ։ Հանդէսանեքու և ընդունելութեանց միջոցին, ճառի կամ ուղերձի համար նախընտրուած աշակերտն էր ան, որ սկսած էր արդէն ճանչցուիլ ոչ միայն իբրև բանաստեղծին եղբայրը, այլ նաև իբրև նոր բանաստեղծ մը։

Այդ անունը շուտով գիրք մը չինեց իրեն համար, ու Մխիթարան, 1876–ին, ուսուցչական պաշտօնի կոչուեցաւ ձեմարանի մէջ, Տ. Խորէն Քհնյ. Փէհլիվանեանի և Քրիստոստուր Ղազարոսեանի Տեսչութեան օրով՝ յաջորդաբար։

Տ. Մաթէոս Վարդապետ Իզմիրլեան, որ այդ միջոցին եպիսկոպոսացած էր և կը չարունակէր իր քարոզչութեան պաշտօնը, մասնաւոր հետաքրքրութեամբ և հաճոյքով կը հետեւէր երիտասարդ ուսուցիչին յառաջդիմութիւններուն։ Անոր քանի մը գրուածքները, ոտանաւոր և արձակ, որոնցմէ քանի մը կտոր հրատարակուեր էին «Փունջ»ի և «Հայրենիք»ի մէջ, ուրիշներու համակրանքն ալ հրաւիրած էին իր վրայ։

1878–ին Ձեմարանի Հայկաբան ուսուցիչն ըլլալով՝ բարձրագոյն կարգի սաներուն մեծ յաջողութեամբ կ'աւանդէր գրաբարի դասերը։ Այդ աշակերտները, որոնցմէ կարելի է այսօր յիշել Բարսեղ Է.քսէրճեանը (Տ. Հմայեակ Քհնյ. Իւսկիւտարի), Սիմոն Փաթամաճեանը, Արմենակ Աստուածատուրեանը, Յարութիւն Կազազեանը, Յովհան Խնտամեանը, և այլն, գեղեցիկ գրաբարի մը թարգմաններ էին Շագոպրիանի Ադալան, զոր և հրատարակեցին 1880–ին։

Բայց Տ. Մաթէոս Եպիսկոպոսի վերաբերմունքը նկատմամբ Մխիթարի՝ հետաքրքրութենէ և համակրութենէ շատ աւելի կենդանի և խորհրդաւոր վիճակի մը վերածուած էր առանձ մը ի վեր, ու ամէնքը տրամախառն բերկրանքով էր որ տեսան թէ Սրբազանը սարկաւագ կը ձեռնադրէր զայն Ս. Կարապետ Եկեղեցւոյ մէջ 1878 Դեկտ. 9—10–ին, Ս. Յակոբայ պահոց բարեկենդանին, և, նուագ քրիստոնէական գտնելով կարծես Մխիթարան անունը, այդ օրէն կը կոչէր զայն ԵՂԻՇԷ։

Դուրեան Սարկաւագ, հոգեւորականի օգեմին տակ չարունակելով հանդերձ իր ուսուցչութիւնը, նոյն տեսն եկեղեցական հրապարակախօսութեան կը նուիրուէր. իր առաջին քարոզը խօսեցաւ նա Ս. Կարապետի մէջ, 1879–ի Ծննդեան տօնի առաւօտուն, բնաբան առնելով Սաղմոսի խօսքը, «Տէր, եթէ զչրթունս իմ բանաս, բերան իմ երգեսցէ գօրհնութիւնս քո»։ Յետոյ եւս, խօսեցաւ ատեպ նոյն եկեղեցիին մէջ և այլուր, ապագայ մեծ բեմասացին յայտնութիւնը ընելով իր առաջին փորձերուն մէջ իսկ։

Տիրացու Եղիշէի Սարկաւագութիւնը։

1879 Մայիս 19–ին, երկրորդ Շաղկազարդի Կիրակին, նոյն Ս. Կարապետ Եկեղեցւոյ մէջ և դարձեալ Իզմիրլեան Սրբազանէ, կ'ընդունի քահանայական ձեռնադրութիւն եւ օծում եւ աբեղայական վեղար, իրեն օծակից ունենալով Տ. Յովհաննէս Արշարունի Սրբազանը, որ արդէն սարկաւագ ձեռնադրուած էր Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, և Տ. Մաթէոս Արծիւեան վաղամեռիկ Վարդապետը, որ Իզմիրլեանի մասնաւոր համակրութիւնը կը վայելէր, և սարկաւագ ձեռնադրուած էր արդէն։ Եղիշէ Սարկաւագ միևնոյն տարին նաև կը բարձրանայ ձեմարանի Տեսչութեան պաշտօնին, և Յուլիս 1–ին եւս կ'ընդունի Մասնաւոր Վարդապետութեան գաւազանը։

1880–ին ընդունելով Պարտիզակէ իրեն եղած հրաւէրը, Իզմիրլեան Սրբազանի արտօնութեամբ և Ազգ. Պատրիարքարանի հաճութեամբ նոյն գիւղը կը փոխադրուի Սեպտեմբեր ամսուն, իբրև եկեղեցւոյ քարոզիչ և վարժարանին Տնօրէն–ուսուցիչ։

Պարտիզակ, կամ, կառավարական կոչմամբ, Պահչեճիք, Իզմիթի ծովածոցին հա-

բաւական լեռնակողերուն վրայ հաստատուած գուա հայաբնակ այդ մեծ գիւղը, Նիկոմիդիոյ թեմական վիճակին այն գիւղերէն էր, որոնք ամէնէն առաջ նշանները ցոյց տուած էին կրօնական և կրթական զարթումի: Հոն կառաւրուեր էր Յովհաննէս Փիլիպեան երիտասարդին նահատակութիւնը, 1836–ին: Պոլսոյ ամիրաները սակայ գիւղացնացութեան կ'երթային հոն. այս պատճառաւ յարաբերութիւններ հաստատուած էին Կ. Պոլսոյ բարձր դասուն և գիւղին երեւելիներուն միջեւ, մասնաւորապէս Տատեանց, Օտեանց և Տ. Յովհաննէս Քհնյ. Մկրեանի հօր տուներուն մէջեւ: Շատ կանուխէն հոն գոյութիւն ունեցած են ուսեալ քահանաներ, որոնք հոգ տարած են Ազգային Դպրատան կազմութեան եւ գիւղական տարեդարձութեան և մարգահամարի տամարական հաստատման. ամէնէն առաջ հո'ն սկսեր էր նաեւ բողոքական չարժումը: Ժ.Թ.դ դարու երկրորդ կիսուն սկիզբները բաւական բարեկարգ էր հոն վիճակը Ազգ. Վարժարանին, ուր ծանօթ ուսուցիչներ, Գէորգ Շիրինեան եւ Արմէն Լուսինեան, բաւական աշխատութիւն ունեցած էին: Բայց անոնց ջանքերը վաղանցուկ արդիւնքներ ունեցեր էին, մինչ լաւագոյնին իղձն ու ճաշակը աւելի խորունկ ցեր էին սիրտերու մէջ:

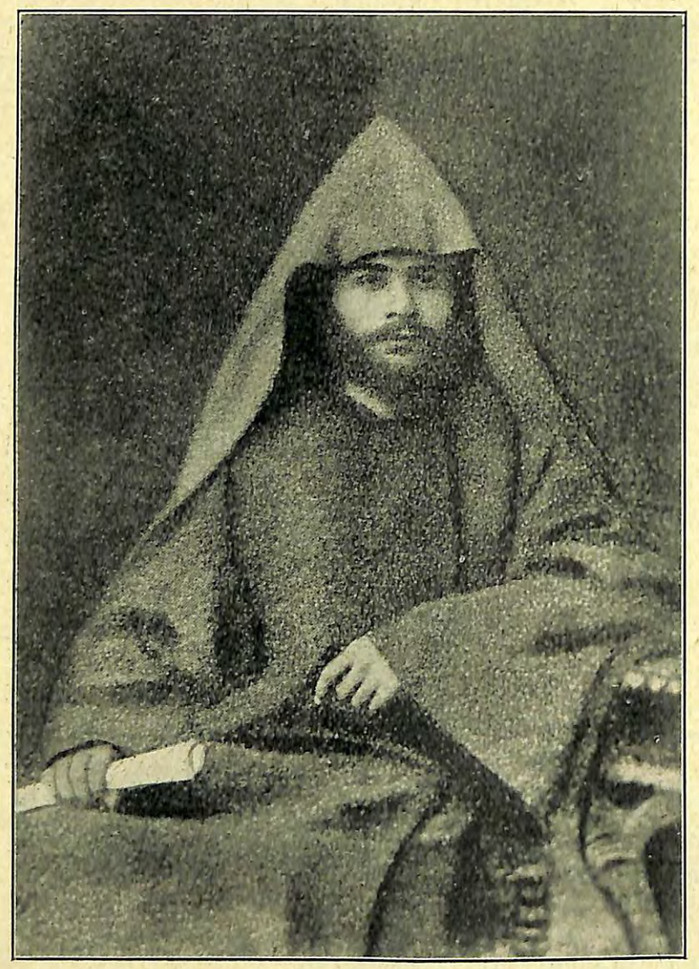

Տ. Եղիճե Վրդ. Դուրեան Ձեռնադրութենեն ետը, Պարտիզակ գացած ատեն 1880–ին:

Տ. Եղիշէ Վարդապետ Դուրեան Պարտիզակ ծագ դրած ատեն՝ կը թուի լիովին ըմբռնած ըլլալ թէ ի'նչ կ'ակնկալէր տեղւոյն Հայութիւնը իրմէ. ոգևորութիւնը՝ որով ան առաջին վայրկեանէն կը փարի իր գործին, զ'յդ կը ցուցնէ:

Իբրեւ հոգեւորական, իր լաւագոյն ուշադրութեան առարկայ ըրաւ նախ բեմը: Կը խօսէր ամէն կիրակի և ասն օրեր. իր քարոզները կը ճաշակուէին ամբողջ ժողովուրդէն. կրօնական, բարոյական եւ ազգային հարցերու չուրջ էին միշտ իր խօսքերը. ու ոչ միայն մեր ժողովուրդը, այլ նաև բողոքական հոգևորականներ և Ամերիկեան Վարժարանի Հայ աշակերտներ կը վիրէին շատ իր քարոզութիւնները:

Իր քարոզչական գործունէութեան երկրորդ ասպարէզն էր կանանց լսարանը, զոր ինքն հաստատեց: Ամէն կիրակի, կէս օրէն վերջը, Հայ կիներ կը հաւաքուէին Ազգ. Վարժարանի սրահին մէջ. քահանաները եկեղեցական երգեր և շարական կը սորվեցնէին հոն անոնց, ու ինք կը բանախօսէր անոնց կրօնական, ընտանեկան և բարոյական նիւթերու վրայ. և ասիկա տեւեց տարիներ: Տպագրել տուաւ Շարականի ծաղկաքաղ տետրակներ, որոնց միջոցաւ ընտանի բան մը դարձաւ եկեղեցական երգեցողութիւնը: Այս ձեռնարկին ուրիշ մէկ օգուտն ալ այն եղաւ որ կիները պատեհութիւն ունեցան այս առթիւ, իր առաջնորդութեան տակ, կազմել Բարեսիրական Ընկերութիւն մը, որ կրցաւ նշանակելի չափով անտեսապէս օգնել Ազգ. Վարժարանի մատակարարութեան, և որ շարունակուեցաւ մինչև վերջերս, մինչև գիւղին տեղահանութիւնը:

Բայց իր գործունէութեան ամէնէն չքնաղագեղ կողմը պիտի մնայ կրթական գործն ուսած մղումը: Իրմէ առաջ ուրիշներ փայլ տուած էին դպրոցին, բայց չէին կրցած հիմնական և կանոնաւոր կազմ մը տալ անոր: Ինքն էր որ առաջին անգամ ծրագրուած կազմակերպութիւն մտցուց դպրոցին ներս, ուսումնական դասընթացքի, կրթական ծրագրի և կարգապահական կանոնագրի հաստատմամբ:

Մատթեոս Վրդ. Արծիւեան
Ս. Պատրիարքին աջակերտը եւ օծակիցը:

Ստոյգ է թէ, առաջին քանի մը տարիներուն մանաւանդ, իր գործը կը կարօտէր մեծ աշխատութեան, քանի որ գիւղին դպրատան հին ուսուցիչներուն մէջ կը պակսէին իրեն աջակցելու կարող տարրեր: Դուրեան Վարդապետ արդարև գրեթէ միայնակ կրնց կրթական գործին ամբողջ ծանրութիւնը, մինչեւ որ բուն իր աշակերտներուն մէջ յայտնուեցան քանի մը ընդունակ դէմքեր, որոնց կարելի էր վստահիլ դասեր: Այսպէս, Դուրեանի կրթական գործունէութեան առաջին մասը ինքնաբերաբար ուսուցիչներ պատրաստելու ձեռնարկի մը ձեւը առաւ. ու անգամ մը որ այս ձեռնարկը տուաւ իր արդիւնքը, դպրոցական գործը մտաւ ցանկացուած ուղղութեան մէջ: Հին և անպէտ տարրեր մեկուսացուեցան. նոր և աշխոյժ վարժապետներ, որոնք ամէնքն ալ համամասն ուղղութեամբ և ոգեւով գաստիարակուած և իրարու գաղափարակից լինելու առաւելութիւնն ունէին, բոլորուեցան իրենց վարդապետին չուրջը, ու Պարտիզակի Ազգային Վարժարանը ստացաւ նախանձելի վիճակ մը:

Դուրեանի Պարտիզակ հաստատուելու հետեւեալ տարին տեղի ունեցաւ բարեբախ-

տաբար գպրոցի հին չէնքին քանդումը և նորին (Ներսէս–Շուշանեան) կառուցումը, որ անտարակոյս մեծ գիւրութիւններ բերաւ կրթական նոր ձեռնարկին յաջողութեան։

Այս նոր չէնքին մէջ է որ Տ. Եղիշէ Վարդապետ Դուրեան անդադար ուսաւ և ուսոյց ամբողջ տասը տարիներ, մինչև 1890, հասցնելով բազմաթիւ աշակերտներ, որոնք գիւղին լաւագոյն տարրը կազմեցին հետզհետէ, և որոնց մէջ կարելի է յիշել երուանդ

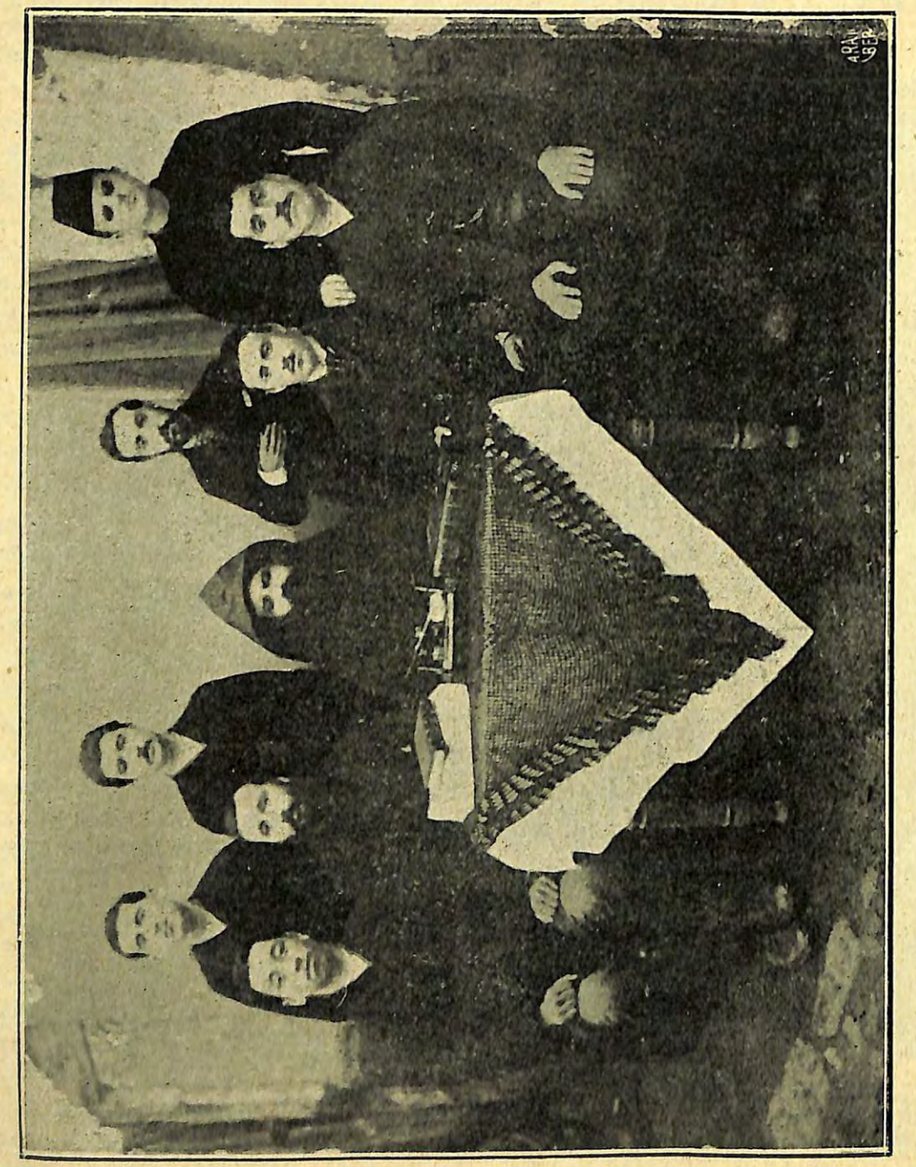

Դուրեան Վարդապետ Պարտիզակի մէջ (1887–ին)
Ձախէն աջ՝ նստողներ.— Գրիգոր Միսեան, Յարութիւն Տէր-Աճեմեան, Տ. Եղիշէ Վրդ. Դուրեան, Մինաս Սէմէրճեան, Արամ Մազլումեան, Գրիգոր Կուճուկեան, Ստեփան Ղազարեան։
Ձախէն աջ՝ կեցողներ.— Արամ Մազլումեան, Աստուածատուր Հաբէլեան, Գրիգոր Կուճուկեան, Առաքէս Ֆօտոսեան։

Տ. Անդրէասեան, Գրիգոր Կուճուկեան (Ազաւնունի Եպս.), Գրիգոր Միսեան, Յակոբ Սէքիւլեան, Մինաս Սէմէրճեան, Յովհաննէս Ճրկայեան (Աստուրեան), Աստուածատուր Հաբէլեան (Անանիա Վրդպ.), Արամ Մազլումեան (Կարապետ Եպս.), Արտաշէս Պօտոսեան, Տօքթ. Խոսրով Հայրապետեան, Ղազարոս Ղազիկեան (Հ. Արսէն Ղազիկեան), Յակոբ Սինանեան, Յակոբիկ Տրըզեան (այժմ Դիոնիս Քհնյ.), Գրիգոր Գամճեան, Օննիկ

եւ Հայրապետ Հայրապետեան, Վահան Ճըլկունի, Լեւոն Կէնտիւրեան (Տ. Մատթիա Քհնյ.), Մկրտիչ Պըլտճեան (Թորգոմ Եպս.), ևայլն։

Այս պաշտօնավարութեան միջոցին էր որ հրատարակեց «Ընթացք ի Գրոց Բարբառ»ի Բ. տարին, որուն Ա. տարին հրատարակուած էր արդէն, իսկ Գ.ը դեռ նոր (1930–ի սկիզբը) լոյս տեսաւ Երուսաղէմ։ Հրատարակեց նոյնպէս «Ընտիր Ասացուածք»ը և «Պատմութիւն Հայ Մատենագրութեան» գրքոյկը, որ մեր վարժարաններուն ամէնէն իրական մէկ պէտքը լրացուց։ Երկասիրեց նոյնպէս Մատթէոսի Աւետարանին վրայ մեկնութիւն մը, զոր ինքը կ'ուսանդէր, և որ մնաց անտիպ։

Դուրեան Վարդապետ իր կրթական և ուսուցչական ծանր զբաղումներուն մէջ ատեն գտաւ ինքնազարգացման։ Այս ժամանակէն է որ սկսաւ կազմել իր գրադարանը, զոր իր համեստ թոշակին արդիւնքովը կը ճոխացնէր օր ըստ օրէ։ Ուսումնասիրեց հին Յունարէնը։ Մատնաւորապէս նուիրուեցաւ ազգային մատենագրութեան ուսումնասիրութեան և քանասիրական պարապումներու, և գրեց քանի մը քննադատական կարեւոր յօդուածներ, զորս հրատարակեց Եղիա Տէմիրճիպաշեան իր Երկրագունտին մէջ, և որոնցմէ հոս կը յիշենք «Աբգար եւ Յաբուբենիա»ն, «Պատմական Քննադատութիւն», «Հայաստանեայց Եկեղեցին», ևայլն։

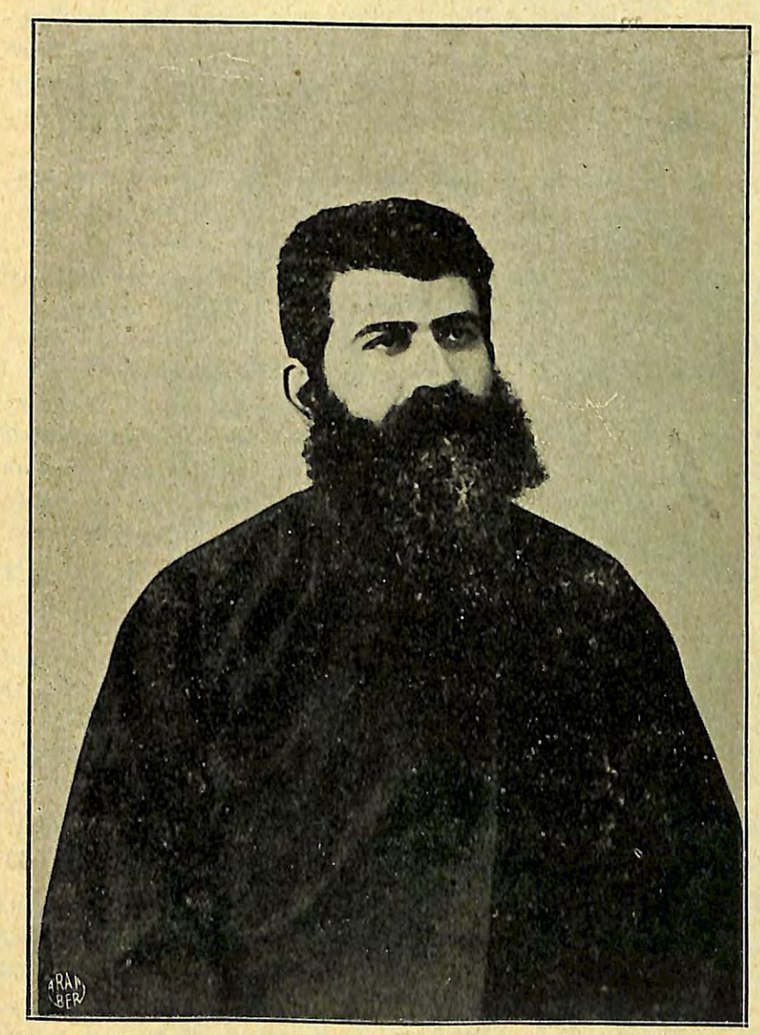

Տ. Եղիճէ Ծ. Վրդ. Դուրեան, Եւրոպայի մէջ։

Պարտիզակի պաշտօնէութեան շրջանին էր որ Իզմիթի մէջ հանդիպեր էր Սրմաչու Վանահայր Տ. Յուրէն Եպս. Աչըգեանի։ Այս վերջինը, որ քանիցս պատեհութիւն ունեցեր էր գնահատելու երիտասարդ Վարդապետին հմտութիւնն ու պերճախօսութիւնը, յետոյ, երբ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական աթոռն ելաւ, խորհելով թէ արտասահմանի զանազան քաղաքներուն մէջ խմորուիլ սկսած Հայ յեղափոխական շարժումը մեղմելու համար անօգուտ չ'ըլլար Պատուիրակի մը առաքումը, Պարտիզակէն յատկապէս Կ. Պոլիս հրաւիրելով Տ. Եղիշէ Վարդապետը, անոր յանձնեց այդ փափուկ պաշտօնը։ Դուրեան Վարդապետ չկրցաւ մերժել

պատրիարքական հրամանը, եւ, 1889—1890–ին, այցելելով Պուլկարիա, Ռումանիա, Աւստրիա, Ֆրանսա եւ Անգլիա, ողջմտութեամբ կատարեց իրեն յանձնուած գործը, եւ վերադառնալով Պարտիզակ, նորէն սանձնեց իր կրկնակ պաշտօնները:

Նոր գարձած էր իր հին պաշտօնատեղին, երբ ոտքի արկած մը, որ բաւեբախտաբար լուրջ հետեւանք չունեցաւ, կասեցուց իր գործունէութիւնը, քանի մը ամիսներու համար անկողին ձգելով զինքը: Այդ վիճակին մէջ էր որ, սակայն, կատարեց Իզմիրեանց Մրցանակի Յանձնաժողովէն իրեն յանձնուած քննութիւնը Տարէն Վարդապետ Ստեփանէի «Մովսէս Խորենացու» աշխարհաբար թարգմանութեան, և պատրաստեց քննական տեղեկագիր մը, որ շատ գնահատուեցաւ:

Դուրեան Վարդապետի Պարտիզակի մէջ ունեցած աշխատանքի արդիւնքներու կարգին պէտք է չմոռնալ նաև մանաւանդ հոգածութիւնը զոր նա ունեցաւ՝ թատերական ներկայացումներով ժողովուրդին դաստիարակութեան մղումի տալու նպատակով: Ինքն է որ, պահ մը իր նիւթական միջոցներով նայն իսկ, բեմ և սրահ կազմակերպեց Ազգ. Վարժարանի ներքնայարկին մէջ, ներկայացումներ սարքելու համար, և յետոյ ինքն իսկ պատշաճեցուց կամ թարգմանեց յարմար թատերերկեր, ժողովուրդին բարոյականը կրթելու դիտումով, և որ աւելին է, սակայն ինքն իսկ մարզեց իր գլխաւոր աշակերտները դերասանութեան մէջ:

Տասը տարիներու ընթացքին, զոր Տ. Եղիշէ Վարդապետ ապրեցաւ Պարտիզակի մէջ, գիւղին պատմութեան և բարոյական կեանքին ամէնէն գործօն և սիրուած շրջանը եղաւ. յաջորդ սերունդները զուրգուրանքով պահեցին միշտ անոր յիշատակը: Ուղղութիւնը, զոր Դուրեան տուաւ գպրոցին, մնաց մինչև վերջը. իր աշակերտները կամ աշակերտներուն աշակերտներն ընդհանրապէս վարեցին միշտ հոն կրթական գործը:

Անճիշդ չ'ըլլար թերևս ըսել նաև թէ այդ շրջանը Վարդապետին համար ևս եղաւ իր կեանքի ամէնէն անոյշ շրջաններէն մին: Պարտիզակ երկրորդ հայրենիքի մը տեղը բռնեց անոր սրտին մէջ: Տասը տարիներ հոն ապրեցաւ իր մօրաքրոջ հետ: Իր ծերունի հայրը հոն վախճանեցաւ 1884–ի Մարտին և թաղուեցաւ տեղւոյն Ազգ. գերեզմանատան մէջ: Իսկ մայրը կը մնար Պոլիս, իր միւս զաւկին Սրբիպպասի մօտ, որ ամուսնացած էր: Վարդապետը սիրուեցաւ չարունակ ամբողջ ժողովուրդէն, մաքուր հոգևորականի, աշխատասէր ուսուցչի, կրթական կազմակերպողի և ժողովրդական դաստիարակի առաքելութիւններուն և այն բարի արդիւնքներուն համար, որոնք պատճառութեամբ եղան իր գործին:

Իր ստացած եկեղեցական և գրական համբաւը մտածել կուտային արդէն չտեսնուած թէ գիւղի մը շրջանակը անձուկ պիտի նկատուէր այլևս իր բարձր կարողութիւններուն համար. ոտքին արկածը պատճառ եղաւ որ ինքն ալ մտածէ Պարտիզակէ հեռանալու պէտքին վրայ. ուստի, 1890–ի ամրան, հրաժարական տալով մեկնեցաւ Կ. Պոլիս: Հաղիւ երեսնամեայ էր այդ միջոցին, և Ծայրագոյն Վարդապետ, այդ իշխանութեան ատիճանը ընդունած լինելով 1882 Մայիս 16–ին Իզմիրլեան Սրբազանէն, Իւսկիւտարի Ս. Կարապետ Եկեղեցւոյն մէջ:

1890–ի վերջերը Կ. Պոլիս էր եկած Սանասարեանի կտակակատարներէն Պ. Կարապետ Եզեանց, որ Կարնոյ վարժարանին համար կը փնտռէր զարգացած հոգևորական ուսուցիչ մը, որուն գործն ըլլար կրօնի և ազգային վիճութեանց ուսուցումը դպրոցին մէջ: Շատեր, մանաւանդ Սրուանձտեան Սրբազան, իրեն յանձնարարեր էին Դուրեան Վարդապետը: Եզեանց, անձամբ զինքը կը տեսնէ, ու Դուրեան, հակառակ բարեկամներու կարծիքին թէ Կարնոյ ցուրտը չի յարմարիր իր փափուկ կազմուածքին, յանձնառութիւն կը յայտնէ Եզեանցի կողմէ առաջարկուած պաշտօնին, Հայաստանի մէջ նոր ասպարէզի մը փարելու տենչով խանդավառ:

Եւ սակայն այս համակրութիւնը կը մնայ անհետևանք, զի բախտը կամ Աստուծոյ կամքը այլապէս տնօրիներ էր:

Տարի մը առաջ, 1889–ին, բացուած էր Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքութեան Դպրե-

վանքը Սրմաշէն մէջ, Տ. Մաղաքիա Եպս. Օրմանեանի վերատեսչութեան տակ: Հաստատութիւնը յաջողութեամբ բոլորած էր իր առաջին տարին. Օրմանեանի բարձր տաղանդը անոր տուած էր եկեղեցական կրթարանի մը յստուկ կազմակերպութիւնը. Ինամակալութիւն և Պատրիարքութիւն կը հովանաւորէին զայն արժանապէս. առաջին դասարանին սանները, ամէնքն ալ նախակրթարաններու ընթացքը աւարտած պատանիներ կամ երիտասարդներ, ամէնքն ալ կը պատուէին հասակի և զարգացման այնպիսի կէտի մը վրայ որ վարժարանին ուսուցչական կազմին աւանելագոյն զօրացման պէտքն լինքնին

Տ. Եղիշէ Ծ. Վրդ. Դուրեան, Դպրեվանք եկած տարին:

կը չեշտուէր: Այս աշակերտներէն ոմանք, Դուրեանի նախածանօթ, Օրմանեանի կը դիմեն, զա՛ն մատնանշելով իրեն: Օրմանեան որ արդէն կը ճանչնար Դուրեանը, և Դպրեվանքի բացման միջոցին իսկ առաջարկած էր գործակցիլ իրեն, աշակերտներուն կողմէ եղած դիմումը համաձայն կը գտնէ իր զգացումներուն, եւ իսկոյն կը դիմէ Աչըգեան Պատրիարքի: Այս վերջինը, արդէն վաղուց համակիր Դուրեանին, ուրախութեամբ կ'ընդունի Օրմանեանի առաջարկը, և Վարդապետը կը մեկնի Սրմաշ:

1890 տարւոյ Հոկտեմբերի սկիզբները՝ Տ. Եղիշէ Ծ. Վրդպ. Դուրեան Դպրեվանք է արդէն, ուսումնարանի Փոխ–Տեսուչի պաշտօնով: Բան իր մարզին մէջ է հիմակ ան:

Օրմանեան իրեն կը յանձնէ երկու դասարաններու հին և նոր Հայերէնի՝ մատենագրութեան և Ազգ. Պատմութեան դասերը։ Վանքի խաղաղ մթնոլորտը լաւագոյն տեղն էր իր հոգեբուն և յարմարութեանց արդիւնաւորման։ Օրմանեան կ'աւանդէր Ս. Գրոց և եկեղեցագիտական դասերը, օրը օրին զրելով իր դասախօսութիւնները, որոնց վերջնական ձեւը պիտի ըլլայն յետոյ «Համապատում»ն ու «Ազգապատում»ը։ Զգացուած պէտքին և յայտնուած փափաքներուն համեմատ, Դուրեան ևս սկսաւ այս առաջին տարին իսկ պատրաստել Իննական Ազգ. Պատմութիւն մը, իբր ուսումնասիրութիւն, դասական ձեւի վերածուած։

Յաջորդ տարին, ինամակալութեան կողմէ անհրաժեշտ դատուած փոփոխութեանց համեմատ, Դուրեան կարգուեցաւ ներքին Տեսուչ Ուսումնարանին, երբ աւարտեցաւ մանաւանդ Կիւտիւկեանի ծախքով կառուցուած նոր վարժարանին չինութիւնը եւ աշակերտութիւնը փոխադրուեցաւ ընդարձակ նոր չէնքին մէջ։ Աւելի նպատակայարմար միջոցներ ունենալով իր պաշտօնին կիրարկութեան, կարող եղաւ աւելի ևս արդիւնաւորել իր Տնօրէնի և Ուսուցչի պարտականութիւնները։

Այսպէս չարունակեց իր գործը մինչեւ 1893, եւ այդ չրջանին է որ չարունակելով հանդերձ իր Իննական Ազգ. Պատմութիւնը, սկսաւ գրել նաև ընդարձակ Հայ Մատենագրութեան պատմութիւն մը, մինչև ժ։. դար հասցնելով զայն. պատրաստեց չափաւ և արձակ թարգմանութիւնները, իբրև Հայերէնի մշակութեան նկութ, եւայլն։ Ինքն էր նոյնպէս որ մտածումը ունեցաւ առաջին անգամ հաստատելու Կրօնիներու Պատմութեան դաս մը, երբ Եւրոպայի մէջ իսկ նորութիւն մըն էր ան, և այս առթիւ պատրաստեց ընդարձակ գասագիրք մը, որ մնաց անտիպ, ու թարգմանեց այս նիւթին հետ կապ ունեցող բանասիրական և փիլիսոփայական ընդարձակ գրուածներ, ու տաղաչափեց անքաղաքակիրթ ժողովուրդներու կրօնական երգերը կամ գրոյցները բաւական թուով։

Դպրեվանքի չորս առաջին դասարաններու աշակերտները, որոնք Օրմանեան Սրբազանի վերատեսչութեան չրջանին կը պատկանին, հաւատարարապէս իր աշակերտներն են նոյն ատեն որքան Օրմանեանի, ու կը պահեն ամենաքաղցր տպաւորութիւնները իր բազմահմուտ և տքնաջան ուսուցչի կեանքէն և բարի և գուարթ նկարագրի գեղեցկութենէն։ Առանց Օրմանեանի կազմակերպող մտքին, Դպրեվանքը պիտի չունենար կամ պիտի չկրնար չարունակել թերևս իր գոյութիւնը։ բայց նոյնքան ճչմարիտ պիտի ըլլայ ըսել թէ առանց Դուրեանի Դպրեվանք պիտի չկրնար ստանալ գրական և գիտական փայլը, զոր ունեցաւ իր գոյութեան ընթացքին։ Այս երկու հոգևորականները, մին իբր ոյժի և միւսը իբր չնորհաց մարմնացում, կատարելապէս կը լրացնէին զիրար հոգևորականներու կրթութեան այս գործին մէջ։

1896–ին, երբ Օրմանեան Սրբազան Կ. Պոլսոյ Պատրիարք ընտրուեցաւ, քանի մը ամսուան դադարէ վերջ, որ ժամանակին ազգային քաղաքական դէպքերուն հետևանքն էր, Դպրեվանքի վերատեսչութիւնը և անմիջապէս յետոյ Փոխ–Վանահայրութիւնն ալ յանձնուեցաւ Դուրեան Վարդապետի, որ այդ հանգամանքով Եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ 1898 Հոկտ. 25–ին, Իւսա Խաչի Տօնին, Ս. Էջմիածնի մէջ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Խրիմեան Հայրիկէն։ Իր այս պաշտօնավարութեան մէջոցին, բոլոր զինքը ճանչցողներուն համար ամենասիրուն անակնկալ մը եղան չնորհալի և խաղաղասէր վարչագիտութեան և հայրախնամ անտեսագիտութեան ձիրքերը, զոր երևան բերաւ գեղեցկօրէն։ Ներթը տարիներ կառավարեց վանքն ու դպրոցը և փոքրիկ թեմը սոսկ իր անձին համայքովը և սրտին բարի ազդեցութեամբը։ Սովորական արդիւնաբերութեանց վրայ աւելցնելով հօտ ու նախիր, անոնց կազմութեամբն և ընդարձակումովը վանքը դրաւ ինքնաբաւ մատակարարութեան չաւղին մէջ։ Բայց այս անտեսական և ելմտական նոր ծանրաբեռնութիւնը որ և է չափով եւ կերպով չխափանեցին իր գրական եւ ուսուցչական միւս պարտականութիւնները, զորս մինչեւ վերջը կատարեց անխոնջ աշխատասիրութեամբ։ Իրեն պահելով հանդերձ ազգային գիտութեանց բարձրագոյն դասերը, ստանձնեց նոյն ատեն Ս. Գրոց քննաբանութեան և Աստուածաբանութեան և Քարոզի դասերը ամբողջ։ Օրմանեանի վերատեսչութեան օրով, բոլորովին իր չանքերուն արդիւնքն էր եղած քննական ոգիի եւ հայագիտական ուղղութեան ներմուծումը ազգային պատմութեան եւ գրականութեան ուսմանց մէջ։ Հիմակ, իր վերատեսչութեան օրով, ինքն էր դարձեալ որ աստուածաբանական նորագոյն դպրոցներու գիտութիւնը մտցուց վարժարանին մէջ, եւ այդ ոգւով պատրաստել տուաւ բուն իր չրջանի աշակերտներուն՝ իրենց քննաբանական կամ աւարտական գրութիւնները։

Թէզերը կամ աւարտաճառերը, զորս Դպրեվանքի չրջանաւարտները պատրաստեցին աւելի կամ նուազ կանոնաւորութեամբ և լրջութեամբ, սկիզբէն մինչև վերջը իր հսկողութեան տակ և իր թելադրած մեթոտին համեմատ մշակուեցան. այս մասին ամէնուն առջև բաց պահեց միշտ իր անձնական մատենադարանը։ Բացի հայ, ֆրանսերէն և յունարէն գիրքերէ, որոնց թիւը հետզհետէ բազմապատկեց, և որչափ հնար էր՝ աւելցուց նաև գերմաներէն հատորներ, պատմական և բանասիրական, աստուածաբանական և փիլիսոփայական ընտիր գործեր, և կը կարգար զանոնք իր նախասիրած նիւթերը մշակելու համար։ Այս միջոցին և այս առթիւ էր որ պարտաւորիչ լեզուաց կարգն անցուց գերմաներէնը, զոր երկրորդ չրջանի աշակերտները ուսան բաւական յաջողութեամբ։

Աչխատասէր մարդուն համար չկայ աւելի առատ բան մը քան ժամանակը. Դուրեան Սրբազանի համար երբեք չպակսեցաւ ժամանակը։ Իր դասերէն և պաշտօնական բազմահոգ զբաղումներէն դուրս ժամանակ գտաւ իր բանասիրական ուսումնասիրութիւններուն, մասնաւորաբար Իզմիրեանց Մրցանակի Յանձնաժողովէն իր քննութեան չանձնուած գործերուն համար, որոնց վերաբերմամբ մանրակրկիտ և լուրջ տեղեկագիրներ պատրաստեց միշտ։ Չմոռնանք ըսելու նաև, որ Դպրեվանք գալէն յետոյ, լսարներէնի ալ հետևեցաւ, օգտուելով Օրմանեան Սրբազանի հմտութենէն։

Իբրև ուսուցիչ և իբր բանասէր եւրոպական արժէքի մը տիրացաւ նա այլ ևս. իբրև քարոզիչ, գերազանցօրէն զգայուն և խմաստալից, գաղտնիքն ունէր խօսքի գեղեցկութեան չծորդելու գաղափարներու վսեմութիւնը, և ապրուած փորձառութեան իմաստութիւնը չողացնել ներչնչուած հոգւոյ մը վերապրումներուն մէջ. իբրև բանաստեղծ՝ քիչ անգամ հնչեցուց իր քնարին ձայնը, բայց կ'զգայինք թէ իր մէջ ուսուցչին, բանասէրին և քարոզիչին եռաև բանաստեղծն էր որ կ'ապրէր աւելի։ Սրտագրաւ բան մը կար իր արտայայտութեանց, իր վերաբերմունքին, իր գործին ու իր աշակերտներուն հանդէպ պարզած սիրոյն մէջ, որ բանաստեղծի մը սիրտէն միայն կրնար բղխիլ, ու այն քանի մը քերթուածները զորս ինքնագրեց երբեմն կամ զորս կը թարգմանէր յաճախ, գեղեցկագոյն հաւաստումն էին իր մէջ բանաստեղծին գոյութեանը։ Իսկ իբրև պարկեչտ և ազնիւ մարդ ու բարի և պատուական Հայր, իր հոգւոյն և նկարագրին պատկերը ընդ միշտ պիտի պահէ իր ազգուութիւնը բոլոր իրենններու սրտին վրայ։ Իր բոլոր աշակերտները, ու Արմաչի թեմին համօրէն ժողովուրդն իսկ ամէնէն աւելի՝ իր այս բարեմասնութիւններուն մէջ է որ անվիճելիօրէն սիրած և յարգած են զինքը։

Իր եպիսկոպոսութեան երկրորդ տարին Եգիպտոսի թեմը միաձայնութեամբ առաջնորդ ընտրած է զԴուրեան Սրբազան, բայց նա մերժած էր բացորոշապէս, չուզելով լքել իր գործը, զոր այնքան կը սիրէր։ Այն ատեն առողջ էր ամէն կերպով։ Դժբախտաբար չկրցաւ սակայն երկար պահել այդ առողջութիւնը։ Վանական կեանքի սեղմ պայմանները, որոնց մէջ ճնշուած էր տասնուչորս տարիներէ իվեր, նիւթական և բարոյական հոգերու մաշող ասստկութիւնը, և, վերջապէս, գիշերաջան տքնութեանց խոնջէնքը հետզհետէ ազդած էին իր ֆիզիքականին վրայ, ու մորթային բուռն անհանգստութիւն մը կը նեղէր զինքը յաճախ, երբեմն անկողին ալ ձգելով ստիպող տենդ ու տապով։ Բժիչկները անհրաժեչտ նկատած էին իրեն համար թողուլ վանքը և աւելի հանգստաւէտ կեանքի մը պայմանները նախընտրել։ Այս պատճառաւ, չկրցաւ մերժել Զմիւռնիոյ թեմին հրաւէրը, երբ 1904–ին նոյն վիճակին Երեսփոխանական Ժողովը առաջնորդ ընտրեց զինքը։

Բուն իր Փոխ–Վանահայրութեան չրջանի աշակերտներէն տասնուչորսը, որոնք իրմէ ընդունեցին քահանայական ձեռնադրութիւն և արեղայական վեղար, հետևեալներն են. Մեսրոպ վրդ. Նարոյեան Մչեցի, Սահակ վրդ. Օտապաչեան Սեբաստացի, Մեհրուժան

վրդ. Գոնտոլեան Մարզուանցի, Երուանդ վրդ. Փէրահճեան Ամասիացի, Կորիւն վրդ. Եսայեան Արսլանպէկցի, Արտաւազդ վրդ. Գալէնտէրեան Պրուսացի, Ղեւոնդ վրդ. Դուբեան Պոլսեցի, Գարեգին վրդ. Խաչատուրեան Տրապիզոնցի, Գրիգորիս վրդ. Պալագեան Թոգատցի, Եղիշէ վրդ. Խաչերեան Գարահիսարցի, Գարգև վրդ. Գանիէլեան Պոլսեցի,

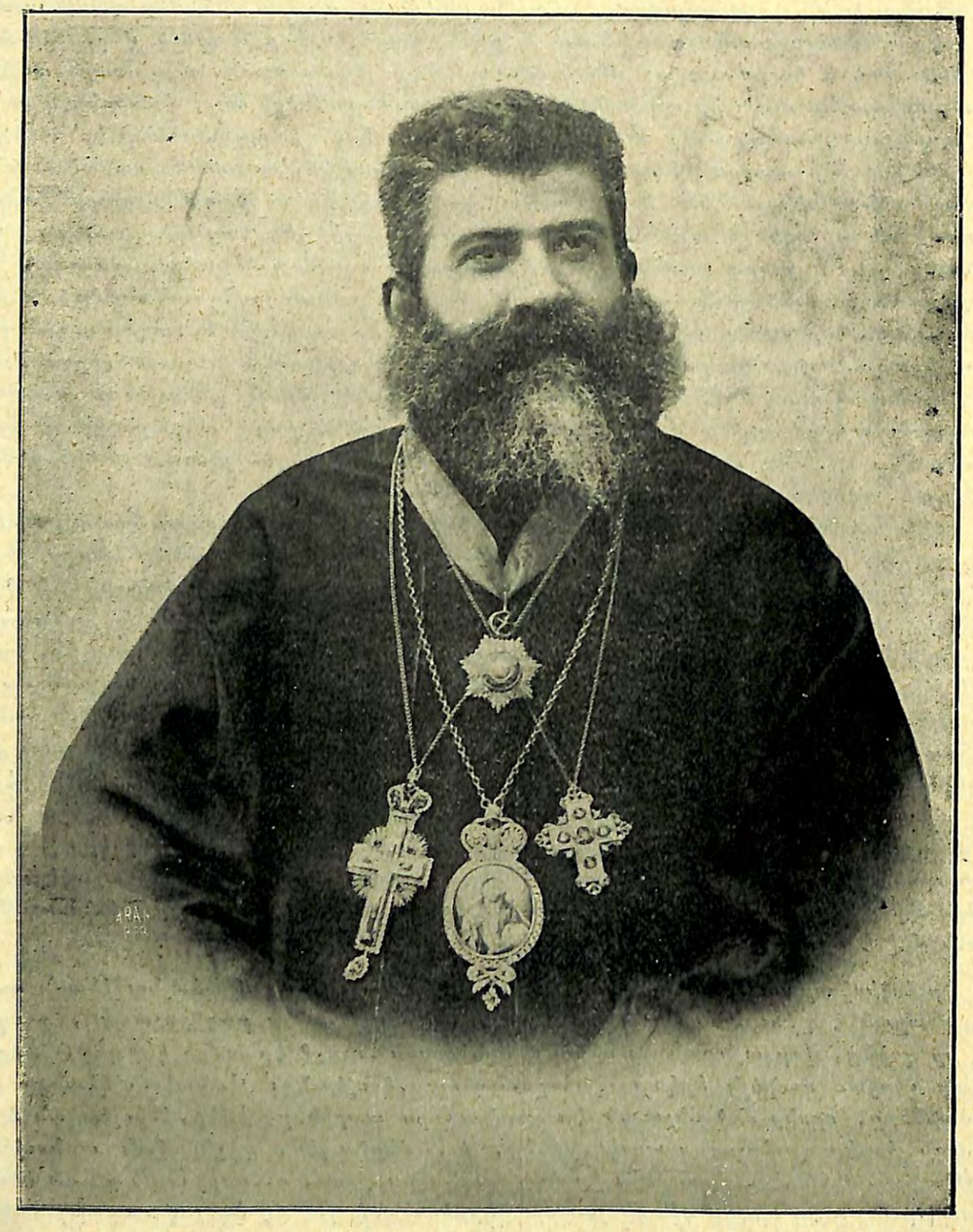

Տ. Եղիշե Եպս. Դուրեան, Առաջնորդ Ամերիկայի։

Շաւարշ վրդ. Սահակեան Շապին Գարահիսարցի, Պօղոս վրդ. Տ. Խորէնեան Գուրտալէնցի, Շահէ վրդ. Գասպարեան Անթափցի։

1904-1909, իբր հինգ տարիներ տևեց Տ. Եղիշէ Եպս. Դուրեանի առաջնորդութիւնը Ամերիկայի վիճակին։ 1905-ին, ուժանակներու խնդիր մը քիչ մնաց պիտի խռովէր տեղ-

ւոյն Հայութեան կեանքը. բարեբախտաբար Քեամիլ փաշա, որ կուսակալն էր տեղւոյն, համաուն չըջահայեցութեամբ վերաբերուեցաւ այս գործին հանդէպ և առաջքը առնուեցաւ ցաւալի անպատեհութեանց։ Ինդրոյն խաղաղ կարգադրման համար տարակոյս

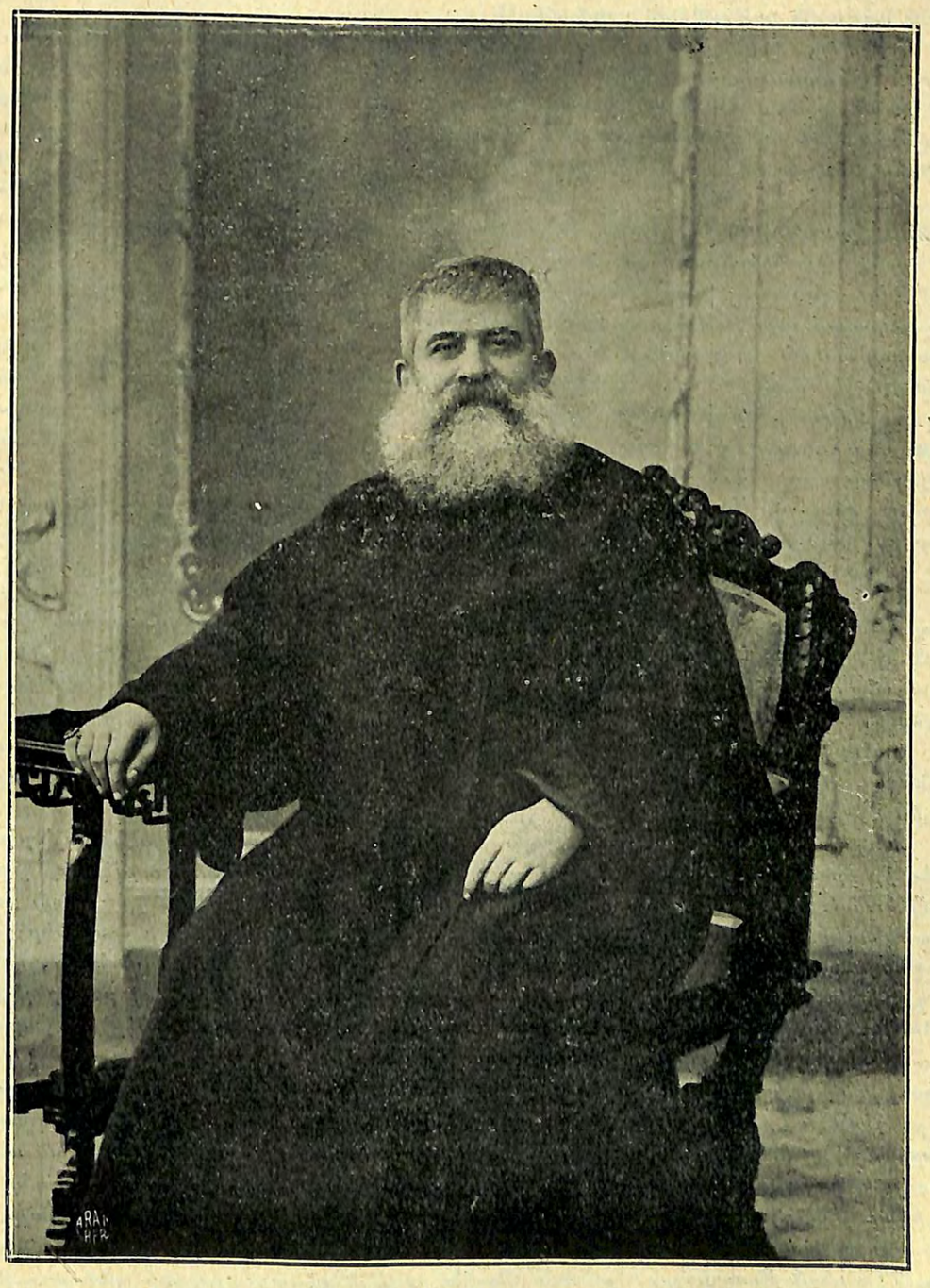

Դուրեան Սրբազան, Տեղապահ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան։

չկայ թէ մեծապէս օգտակար եղաւ Դուրեան Սրբազան, որ, առանց տարուելու այս կամ այն կերպ ազդեցութիւններէ, իր լուրջ կեցուածքովը յաւէտ ապահովեց կառավարութիւնը և թիւրք մտայնութիւնը Հայոց հաւատարմութեան մասին։

Զմիւռնիոյ մէջ Դուբեան Սրբազանի ամէնէն յիշատակելի գործը եղաւ ազգային դպրոցներու բարձրացման համար թափած ջանքը. իր օրով էր որ Մեսրոպեան Վարժարանի դիւերօթիկ սաներու համար յարկաբաժին մը հաստատուեցաւ, և շրջակայ քաղաքներէ և վիճակներէ բազմաթիւ աշակերտներ եկան օգտուիլ այդ վարժարանին միջոցաւ ջամբուած ազգային կրթութեան բարիքներէն:

Սրբազանը հոն թէև վերջ էր կրթական ծանրութեանց ուղղակի բեռնաւորուածներէն, բայց չկրցաւ կամ չուզեց լիազրկել ուսուցանելու վայելքէն, և շաբաթական քանի մը ժամ կրօնի և հայերէն լեզուի դասեր աւանդեց տեղւոյն Մեսրոպեան և Հռիփսիմեան Վարժարաններուն մէջ: Այս միջոցին է որ հրատարակեց իր «Հովուական Սրինգ»ը, որուն բովանդակած քերթուածները այդ հովուական պաշտօնավարութեան միջոցին էր գրած: Դարձեալ, գլխաւորապէս այդ ատեն է որ աշխարհաբարի վերածեց և ԼՈՑՍ կրօնաբերգի (*) միջոցաւ հրատարակեց Շնորհալիի եկեղեցական քերթուածները, որոնք մեծ հետաքրքրութիւն յառաջ բերին:

Զմիւռնիոյ առաջնորդութեան միջոցին է որ, Օսմ. Սահմանադրութեան հրատարակման յարակից տակնուվրայութեանց հետեւանքով, Օրմանեան Սրբազան հրաժարեցաւ պատրիարքական պաշտօնէն, և Դուբեան Սրբազան, որ արձակուրդով Կ. Պոլիս կը գտնուէր, ընտրուեցաւ Պատրիարքական Տեղապահ, 1908 Յուլիս 16-ին: Այս պաշտօնը, որ չորս ամիսներ միայն տեւեց, գլխաւորաբար գրաւուեցաւ քաղաքական խանդավառութեանց ոգևորութիւններով, որոնց միջոցին էր որ նաև վերադարձաւ Տ. Մատթէոս Իզմիրլեան աքսորական Պատրիարքը, որ երկրորդ անգամ ըլլալով բարձրացաւ Կ. Պոլսոյ աթոռը: Դուբեան Սրբազան, այն ատեն վերջացած տեսնելով իր տեղապահական պաշտօնը, վերադարձաւ Զմիւռնիոյ առաջնորդութեան:

1908 Դեկտեմբերին Էջմիածնի մէջ գումարուած պատգամաւորական ժողովը, որ պիտի ընտրէր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Արիմեան Հայրիկի յաջորդը, առաջին ընտրելի Տ. Մատթէոս Սրքեպ. Իզմիրլեանի կողքին՝ երկրորդ ընտրելի կարգեց Դուբեան Սրբազանը, ինչ որ համաձայն Ազգին կողմէ արտայայտուած հաւաստիք մըն էր Ն. Սրբազնութեան բարձր արժանիքին:

Յաջորդ տարին, երբ Իզմիրլեան Սրբազան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուելով մեկնեցաւ Կ. Պոլսէն, Դուբեան Սրբազան Պատրիարք ընտրուեցաւ Կ. Պոլսոյ, 1909 Մայիս 22-ին (Հ. Տ.):

Դուբեանի վարած պաշտօններուն ամէնէն կարճատեւը և ամէնէն փոթորկալիցը եղաւ իր պատրիարքութիւնը: Հայ քաղաքական կուսակցութեանց աղմկալից գործունէութեան և իրարընդդէմ պայքարներուն մէջ, Օսմանեան Սահմանադրութեան քաջալերած առերեսոյթ ազատութեան ամէնէն սանձարձակ օրերուն, երբ տարիներէ ի վեր կաշկանդուած զգացումներն ու կիրքերը չէին կրնար ճանչնալ չափ ու սահման, դժուար էր գլուխ կանգնիլ հասկնալի ուղղութեան մը: Դուբեան ըրաւ իր բոլոր կարելին, իր անձին ու խօսքին ամբողջ հմայքն ի սպաս դնելով, կիրքերու փոթորիկը հանդարտեցնելու համար: Բայց անկարելի էր հոսանքն ի վեր նաւել: Եկեղեցիներու մէջ բանախօսութիւնները կատարելու, այսինքն «Բացուգոց»ի խնդիրը, որ կուսակցական մրցումներու դիմակն էր պարզապէս, տարապարտ յոգնութիւններով զբաղեցուց Պատրիարքարանը, անպէտ հարցերու վրայ սպառելով Պատրիարքին ու Ազգ. իշխանութեան ուշն ու կորովը և բովանդակ ժողովուրդին հետաքրքրութիւնը: Ինքնոյն սաստկութիւնը չեզոտուեցաւ յետոյ ուրիշ ձեւով մը, երբ կառավարութիւնը չուզեց պատժել Ատանայի դէպքին թուրք պատասխանատուները, յանցանքին մէկ մասն ալ ուզելով Հայոց վրայ նետել: Դուբեան Պատրիարք, յանուն Ազգին բողոքելով այդ յայտնի անիրաւութեանց դէմ, որոշմամբ Քաղաքական Ժողովին հրաժարեցաւ իր պաշտօնէն, և ամբողջ հինգ ամիսներ իր տունը մնաց Գատը-Գիւղի մէջ: Թիւրք կառավարութիւնը այդ միջոցին՝

(*) ԼՈՑՍ, Շաբաթաթերթ Եկեղեցագիտական, 1905 և 1906. Կ. Պոլիս, Խմբգր. Բարգէն Ե. վ. Գալէնեանեան:

չափով մը միայն զոհացում տուած էր ազգային արդար պահանջումներուն: Երբ Պատրիարքը վերադարձաւ իր աթոռը, Ազգ. վարչութեան որոշմամբ գարձեալ, ամենք ժպտուն մնացին այդ կարզադրութեանէն, յայտարարելով թէ պէտք էր որ Դուբեան հրաժարեալ մնար, և այլն, մինչ ուրիշներ հակառակը կը պնդէին: Ինդիրը սակայն իր խնդութեան մէջ ազգեցութեան կռիւն էր պարզապէս: Դաշնակցականք, որ հրաժարականին ետ առնուելուն կուսակից էին, կասկածելի գարձած էին յաչս Ռամկավարականաց և Հնչակեաններուն իրրև Իթթիհատականներու հաճոյակատարներ. իսկ Ռամկավարականք և Հնչակեանք, կարծելով թէ Դուբեան որ և է չափով Դաշնակցականաց ազդեցութեան ներքև է, կ'ուզէին ամէն գնով զոհել զայն. այս պատճառաւ երեսփ. ժողովին մէջ մեծամասնութեամբ պնդեցին Դուբեանի հրաժարականին վրայ, որ արդարև վերջնական հանգամանք առաւ 1910 Դեկտեմբերին:

Սրբազանը որ տասնեւհինգամեայ պաշտօնավարութեան կարեւոր մէկ մասը պատրիարքական աթոռին մեկուսի էր անցուցեր, հազիւ կրցաւ ժամանակ ունենալ զբաղելու եկեղեցական բարեկարգութեանց խնդրով: Իր ձեռներէցութեամբ է որ Կրօն. Ժողովը հարցարաններ ուղղեց բոլոր գաւառական առաջնորդներուն, նախապէս չօշափելու համար հանրային կարծիքը այդ մասին, և յետոյ միայն խնդիրը ժողովական նկատառման ենթարկելով՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետին ուշադրութեան մատուցանելու համար: Բայց հարցը, ինչպէս ըսուեցաւ, կանգ առաւ իր սկզբնաւորութեան մէջ իսկ, Պատրիարքին հրաժարականին պատճառաւ:

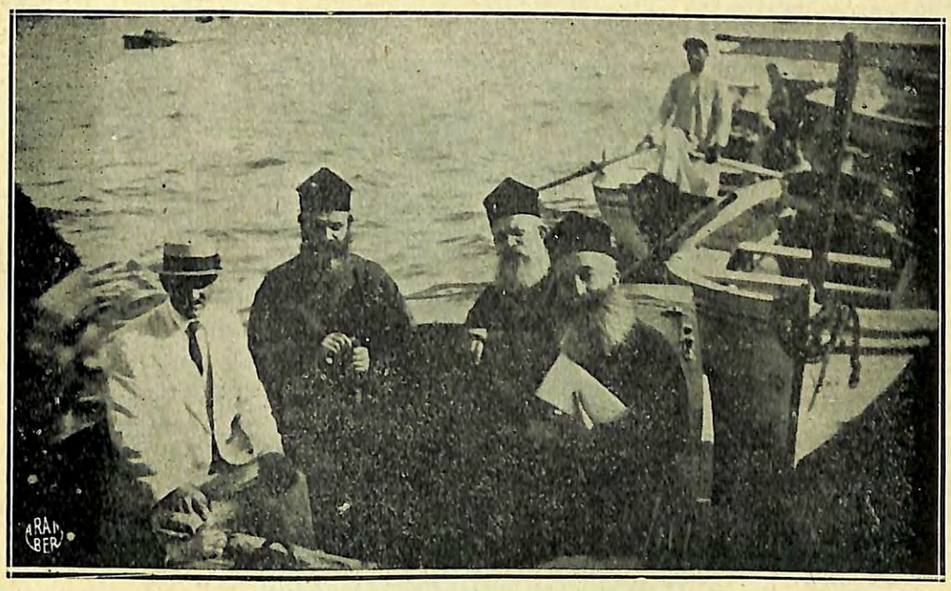

Դուբեան Սրբազան Կ. Պոլսեն Երուսաղէմ ճամբորդելու առթիւ Եգիպտոս, Փոր-Սաիտի առջեւ, մակոյկի մէջ. Ինկն մէջտեղը, աջը՝ Թորգոմ Սրբազան, ձախը՝ Սմբատ Եպս.:

Իզմիրլեան Կաթողիկոսի մահէն վերջ, 1911-ին, Դուբեան Սրբազան, Տ. Դէորգ Ե. Կաթողիկոսի հետ, կ'ընտրուի երկրորդ քանփտատ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան, մէկ քուէ մեայն պակաս ընդունելով քան առաջին ընտրելին:

Պատրիարքական պաշտօնէն հրաժարելէն վերջ Դուբեան Սրբազան կ'ընտրուի ազգ. երեսփոխան և երկիցս ատենապետ Կրօն. Ժողովոյ Ազգ. Կեդր. վարչութեան: Միևնոյն ատեն վերագառնալով ուսուցչութեան հին բաղձանքին, կրօնի՝ բարոյագիտութեան՝ հայ լեզուի և մատենագրութեան, փիլիսոփայութեան և օտար գրականութեանց պատմու-

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ЕРЕВАН
им. А. Мравяна

թեան դասեր կ'աւանդէ Կեդրոնականի՝ Իսայեանի և Նիկողոսեան աղջկանց վարժարանի մէջ, նոյնպէս Պէրպէրեանի՝ Հինդլեանի՝ Գատըգիւղի Արամեան վարժարանի՝ Դպրոցասէրաց և Պէզազեան վարժարաններուն մէջ ամբողջ պատերազմի տեւողութեան մինչեւին։ Իբրև պատուակալ քարոզիչ պաշտօնավարեց Գատըգիւղի և ապա Բերայի եկեղեցիներուն մէջ։ Ա՛յսպէս ժողովուրդի և դպրոցական միջնորտներու մէջ կ'անցընէր իր կեանքը Կ. Պոլիս, ազգային տառապանքին ծանր վիշտին ընկճուած և իր բազմաթիւ աշակերտներուն նահատակութեան ազեխարշ դոյժերովը սրտախոց։

Պատերազմէն վերջը, յանուն Կ. Պոլսոյ Ազգ. Երեսփոխանական Ժողովոյ, երկիցս կ'անդամակցի Հայ Ազգ. Պատուիրակութեան Համագումարին ի Փարիզ։

1921 տարւոյ Յունիսին ուխտաւորաբար կ'այցելէ Երուսաղէմ, ուր Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը, որ Ապրիլ 21-ին միաբան ընտրած էր զինքը Ս. Աթոռոյ, Օգոստ. 1-ին միաձայնութեամբ պատրիարքական ընտրելեաց եօթնեանէն և եռանուն ցանկերուն ի գլուխ կը դնէ իր անունը։

1921 Սեպտ. 5-ին, Կ. Պոլսոյ Երեսփ. Ժողովը՝ բացարձակ առաւելութեամբ քուէից՝ կ'ընտրէ զինքը Պատրիարք Առաքելական Ս. Աթոռոյ Երուսաղէմի, և Անգղիոյ Ճորճ Ե. Թագաւորին վեհապետական հաստատութեամբ կը գահակալէ 1921 Նոյեմբեր 7-ին (Ն. Տ.)(*)։

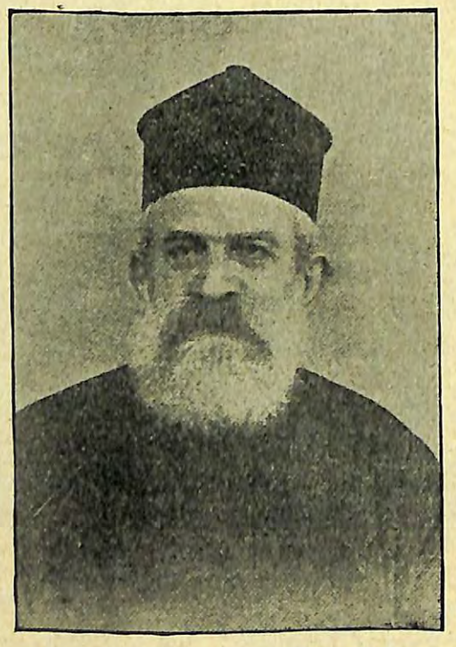

Դուրեան Սրբազան Կ. Պոլսի մէջ իր պարզ տարազով։

(*) Ծանր կսկիծով կ'արձանագրենք հոս յիշատակութիւնը Ն. Ա. Սրբազնութեան վախճանման 1930 Ապրիլ 27, Նոր կիրակի առաւօտեան ժամը 4.15ին։

ԱՄԵՆ. ԳՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆ՝ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

(ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ՇՐՋԱՆԸ)

1921 — 1930

Գրէց՝ Կ. Ց. Նուրհան

Ամեն. Տ. Եղիշէ Արքեպս. Դուրեանի բարձրացումը Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Աթոռին ա՛է միայն հայ ժողովուրդի սրտագին բաղձանքներուն համաձայն իրողութիւն մը եղաւ, այլ նաև նշանակելի դարձակէտ մը Պատրիարքութեան պատմութեան մէջ, ուրուն քաղաքական բարձր նշանակութիւնը կարելի չէ որ խուսափի ուշադրութենէ։

Երուսաղէմի հայ պատրիարքութեան գահակալը կը գտնուի քաղաքական բարձր չրջանակի մէջ, ուր նա պարտաւոր է պահել և պաշտպանել այս պատկառելի հաստատութեան իրաւունքները, արտօնութիւնները ու առանձնաշնորհումները. հաստատութիւն մը որ հայ պահապանն է Սուրբ Տեղեաց. ան իր աշխարհական իշխանութիւնը կ'առնէ Ս. Երկրի վրայ տիրող վեհապետէն։

Ամէն անգամ որ քաղաքական տակնուվրայութիւն մը վեհապետական փոփոխութիւն յառաջ բերած է Ս. Երկրի վրայ, Երուսաղէմի հայ պատրիարքութիւնը լինքզինք գտած է ծանր դժուարութիւններու առջեւ։ Այս տակնուվրայութիւններէն մէկը տեղի ունեցաւ 1517-ին՝ Եավուզ Սուլթան Սելիմի ատեն։ Եւ ժամանակին գահակալը, Սարգիս Պատրիարք, բախտաւոր եղաւ տեսնելով որ այս պատկառելի հաստատութեան իրաւունքներն ու առանձնաշնորհումները, նոյն իսկ անոր գոյութիւնը, պահպանուեցաւ և պաշտպանուեցաւ Ֆերմանով մը, որ հիմնուած էր հին սովորութիւններու վրայ։

Ամեն. Դուրեան Սրբազանն ալ ունեցաւ Սարգիս Պատրիարքին երջանկութիւնը, երբ իր ընտրութեան հետ իր պատրիարքութեան իրաւունքներն ու առանձնաշնորհումները վերահաստատուեցան Մեծն Բրիտանիոյ Վեհ. Թագաւորին պաշտպանութեամբ։

Ասոր ապացոյց են այն վաւերագիրները, որ հանդիսաւորապէս կարգացուեցան Ամեն. Դուրեան Եղիշէ Սրբազանի գահակալութեան օրը, Ն. Վսեմութիւն Պաղեստինի Բարձր Բօմիսէրի ապարանքին մէջ, ի ներկայութեան պետական եւ քաղաքային բարձր աստիճանաւորներու եւ հոգեւոր պետերու։

Կը գնենք հոս հայերէն թարգմանութիւնը այդ վաւերագրին, և ատոր նմանահանութիւնը։

Որովհետեւ

ԴՈՒՐԵԱՆ ԵՂԻՇԷ ՍՐԲԱԶԱՆ 1921 Սպտմ. 5-ին, Կ. Պոլսի Ազգային Երեսփոխանական Ժողովին որոշումով արժանապէս ընտրուած է Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի, գործադրելու համար այդ պաշտօնին վարելի իրաւունքներն ու պարտականութիւնները, եւ

Որովհետեւ

Ն. Ամենողորմած Վեհափառութիւնը, Ճօրճ Ե., շնորհիւն Աստուծոյ Միացեալ Թագաւորութեան Մեծն Բրիտանիոյ եւ Իրլանտայի եւ Ծովերէն անդին Բրիտանական Իշխանապետութեանց Թագաւորն ու հաւատքի պաշտպանը, եւ Կայսր Հնդկաստանի՝ բարեհաճեցաւ վաւերացնել եւ հաստատել ընտրութիւնը Ն. Ամենապատուութեան,

Որուն ի վկայութիւն՝

Ես, Վսեմաւուբ Սըր Հերպըրտ Լուի Սամուել, Անդամ Ն. Վեհափառութեան Անձնական Խորհուրդին, Ասպետ Բրիտանական Կայսրութեան Գերագոյն Ասիճանի Մեծ Խաչին եւ Բարձր Բօմիսէր Պաղեստինի, Ն. Վեհափառութեան հրամանով կը յայտարարեմ Ամեն. Դուրեան Սրբազանին ընտրութեան արժայական վաւերացումն ու հաստատութիւնը իբրեւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք։

Եւ յանուն Ն. Վեհափառութեան Թագաւորին կը կարգեմ եւ կը նշանակեմ եւ կը հաստատեմ զինքն, որ կիրարկէ եւ գործադրէ իր պաշտօնին-բոլոր իրաւունքները, պարտաւորութիւնները եւ առանձնաշնորհումները:

Ի վկայութիւն այս ամենի, իմ կնիքս կը դնեմ հոս, 1921 տարւոյ Նոյեմբերի եօթներորդ օրը:

ԲԱՐՁՐ ՔՕՄԻՍԷՐ ՀԷՐՊԸՐՏ ՍԱՄՈՒԷԼ

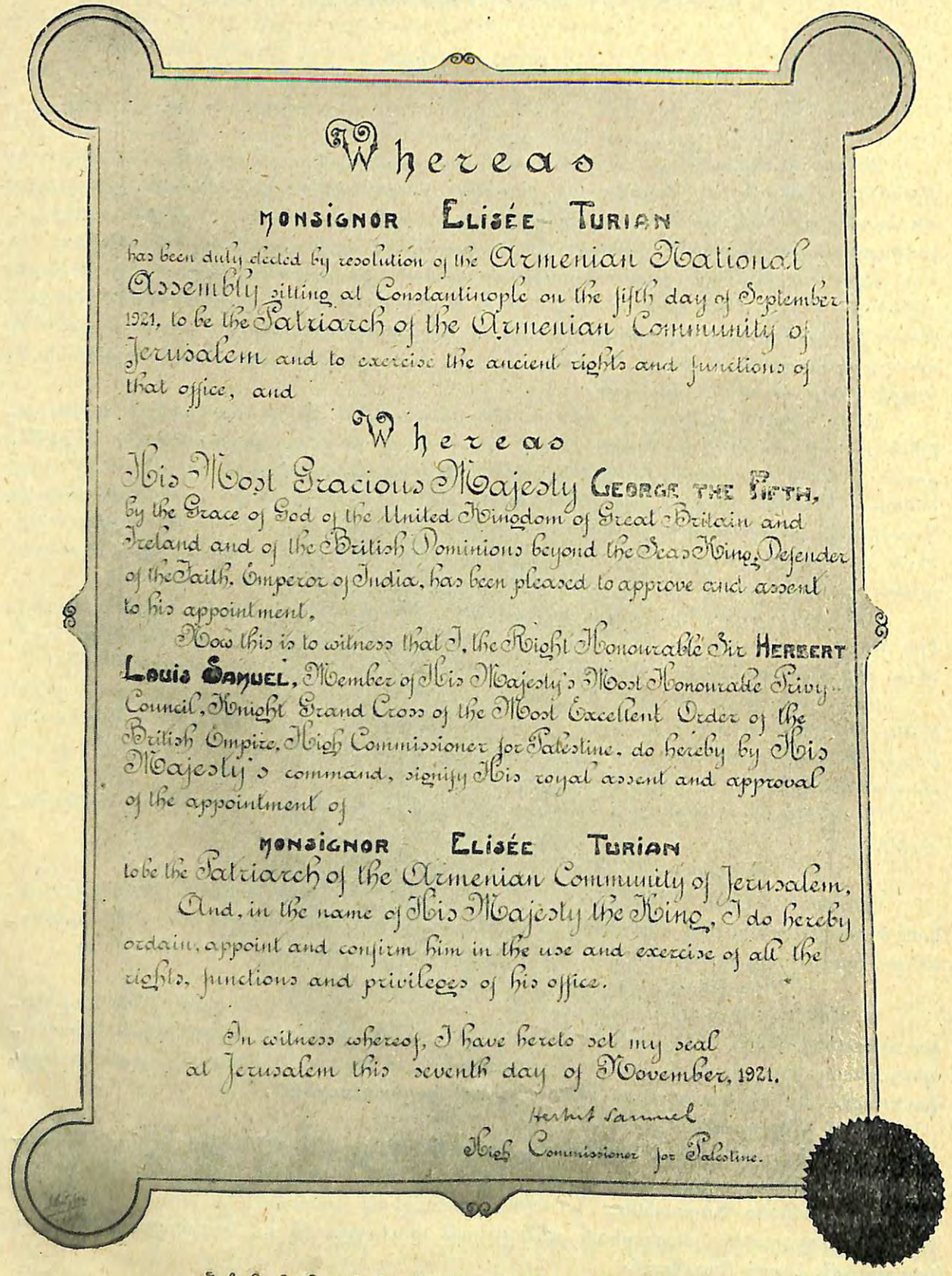

Whereas

HONSIGNOR ELISÉE TURIAN

has been duly elected by resolution of the Armenian National Assembly sitting at Constantinople on the fifth day of September 1921, to be the Patriarch of the Armenian Community of Jerusalem and to exercise the ancient rights and functions of that office, and

Whereas

His Most Gracious Majesty GEORGE THE FIFTH, by the Grace of God of the United Kingdom of Great Britain and Ireland and of the British Dominions beyond the Seas King, Defender of the Faith, Emperor of India, has been pleased to approve and assent to his appointment,

Now this is to witness that I, the Right Honourable Sir HERBERT LOUIS SAMUEL, Member of His Majesty's Most Honourable Privy Council, Knight Grand Cross of the Most Excellent Order of the British Empire, High Commissioner for Palestine, do hereby by His Majesty's command, signify His royal assent and approval of the appointment of

HONSIGNOR ELISÉE TURIAN

to be the Patriarch of the Armenian Community of Jerusalem,

And, in the name of His Majesty the King, I do hereby ordain, appoint and confirm him in the use and exercise of all the rights, functions and privileges of his office.

In witness whereof, I have hereto set my seal at Jerusalem this seventh day of November, 1921.

Herbt Samuel

High Commissioner for Palestine.

Նմանահաւատարիքը Բարձր-Քօմիսարի Հրովարտակին:

ԲԱՐՁՐ ՔՕՄԻՍԷՐԻՆ ՈՒՂԵՐՁԸ

«Անկեղծ գոհունակութեան առիթ մըն է որ Հայոց Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռը, երկար ատեն թափուր մնալէ վերջ, այս անգամ կ'ունենայ իր օրինաւորապէս ընտրուած ու վաւերացուած գահակալը:

«Այն կարեւոր դիրքը, զոր այս Եկեղեցին կը գրաւէ Սուրբ Քաղաքին մէջ, ամենեն պատասխանատուներեն մին է անշուշտ: Վստահ եմ որ հայ ժողովուրդը ամեն տեղ պիտի հրճուի տեսնելով Երուսաղէմի Պատրիարքութեան լուծի վերականգնումը, գլուխ ունենալով քաջ օրինի ընտրուած պետ մը: Պաղեստինի Կառավարութիւնը մասնակից է Հայոց այս զգացումներուն:

«Բրիտանական Ազգը երկար ատեն տածած եւ յանախ արտայայտած է իր խորին հետաքրքրութիւնը Հայ ժողովուրդին իր կրած անթիւ տարապարիներուն մէջ: Այն անողոք կոտորածները, որոնց զոհ եղան անհնարին չափեր վերջին տարիներուն եւ մասնաւորաբար մեծ պատերազմի ընթացքին, խոր զայրոյթի զգացումներ արթնցուցած են ամբողջ Բրիտանիոյ կայսրութեան մէջ: Յուսալի է որ այս տառապարիները վերջ գտնեն այլեւս եւ երջանիկ օրեր յաջորդեն անոնց:

«Այսօր, Երուսաղէմի մէջ, այդ ժողովուրդի ներկայացուցիչները պատուով եւ յարգանքով ընդունուած են ու Պատրիարքի մը ներկայութիւնը առաւել եւս կ'ողջունուի սրտագին զգացումներով:

«Այս զգացումներուն համաձայն է որ Նորին Վեհափառութիւն Ձեր Ե. բարեհաճած է պաշտօնագրով մը յայտնել թէ կը վաւերացնէ Ամենապատիւ Գուրեան Սրբազանի ընտրութիւնը այն պատկառելի պաշտօնին, որուն այժմ կը տիրապետէ:

«Պատիւ կը համարիմ ինծի Նորին Ամենապատուութեան մատուցանել իմ ջերմագին շնորհաւորութիւններս իր բարձր ընտրութեան առիթ եւ իմ անկեղծ մաղթանքներս՝ երկար, խաղաղ եւ բարեյաջող կատարումին այն սուրբ պարտականութիւններուն, որոնք իրեն վստահուած են»:

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀՕՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

«Բարձրապատիւ Տէր.

«Արեւելական այն բարձր շնորհը, որով Նորին Վեհափառութիւնը ձօրձ Թագաւոր բարեհաճած է իր հաւանութիւնը յայտնել պատրիարքական ընտրութեանս յԱթոռ Ս. Երուսաղէմի՝ հաստատելով հանդերձ բովանդակ իրաւունքներն ու առանձնաշնորհումները Ս. Յակոբեանց Վանքին, անհուն ուրախութեամբ կը լեցնէ ո՛չ միայն զիս ու Միաբանութիւնս, այլեւ բովանդակ Հայ ժողովուրդը:

«Թագաւորական այս վաւերացումին համար խորին յարգանքով կը խնդրեմ Ձեր Վսեմութենեն իմ եւ Միաբանութեանս ու հայ ազգին հաւատարմական զգացումներուն ու անվայլող երախտագիտութեան արտայայտութիւնները դնել յոտս գահոյից Նորին Վեհափառութեան իմ Թագաւորիս:

«Ս. Յակոբեանց Պատրիարքութեան այն հաստատութիւնը, որուն պետը կը հռչակուիմ անարժանաբար, լոկ Միաբանութեան մը չի պատկանիր, այլ դարերէ ի վեր հաստիքացած է իբր պատկառելի յիշատակարանը հայ բարեպաշտութեան եւ եղած է կրօնական ու կրթական վառարան մը՝ պահպանուած ի գին ամեն զոհողութիւններու:

«Հայ ազգը, որու փնացումը նիւթուեցաւ ամեն տեսակ աւերումներով այս վերջին պատերազմին մէջ, տեսնելով որ Երուսաղէմի վանքը կանգուն կը մնայ իր հիմերուն վրայ, շնորհիւ Բրիտանական յաղթութեան պանծալի դրօշին, ա՛լ աւելի խանդավառանալով ու պաշտումով կը փարի նոյն հուիրական հաստատութեան ու կը հուիրուի անոր պայծառ պահպանումին Սուրբ Տեղեացս մէջ, զոր իր նախնիքներէն է ժառանգած, եւ որոշ յոյսեր

կը տածէ՝ ապասելով անկէ իր չարաչար կորսնցուցած եկեղեցական ուժերուն դարմանումը հոգեւոր կրթութեան միջոցաւ։

«Երջանիկ ենք այսօր սա անյողդողդ վստահութեամբ թէ Ս. Յակոբեանց վանքը պիտի կրնայ ծառայել այդ սուրբ նպատակին, իրեն բաջալեր եւ օժանդակ ունենալով Բրիտանական Կառավարութեան հզօր ու բաղցր հովանաւորութիւնը։

«Այս հանդիսաւոր առիթէն օգտուելով ուրեմն կը փութամ ի բոլոր սրտէ աղօթել Ն. Վեհափառութեան՝ Մեծին Բրիտանիոյ Թագաւորին եւ Շնորհափառ Թագուհւոյն եւ Արքայական հարճերէն գերդաստանին բանկագին կեանցն ու արեւշատութեանը համար։

«Կ'աղօթեմ նաեւ Բրիտանական լայնածաւալ իշխանութեան այն պետական իմաստուն անձնաւորութեանց բարօրութեան համար, որոնք սիւնն ու փառքն են իրենց յաղթապսակ Ազգին։

«Ի մասնաւորի կ'աղօթեմ որ Բարձրեալը յաջողութիւն շնորհէ Ձեր բոլոր ազնիւ ձեռնարկներուն՝ պատմականապես այնքան պատկառելի այս երկրին զարգացումին համար։ Ընդ նմին կը խնդրեմ Տիրոջմէ պահպանել կեանքը մեր պատուական կառավարչին Պր. Սթորսի, որուն անդուլ հոգածութիւնը մեր Վանքին հանդէպ կը գնահատենք շնորհապարտ զգացումներով։

«Հուսկ ապա ներուի ինձ արտայայտել իմ եւ Միաբանութեանս երախտագիտութիւնը այն հարա՛յրանքին համար, զոր կը վայելենք Ձեր Վսեմութեան կառավարութենէն եւ, տարակոյս չկայ որ պիտի ջանանք վայելել միշտ ողորմութեամբն Աստուծոյ»։

Պատրիարք Երուսաղէմի
ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԴՈՒՐՅԱՆ

Ս. Պատրիարք Հօր պատմական Քարոզը Ս. Յակոբի Տաճարին մէջ, իր գահակալութեան առթիւ կատարած ուխտէն ետքը։

«Հանդիսաւոր այս *ուխտը*՝ զոր կատարեցի Աստուծոյ Սեղանին առջեւ՝ կեանքիս մնացորդը կը կապէ իրեն հետ, դնելով զիս պատասխանատուութեան մը հանդէպ, Ձերինէն աւելի բաժինով մը, ո՛վ իմ ուխտեալ եղբայրներս, որ Ս. Յակոբայ Միաբանութիւնը կը կազմէ, յաչորդն ըլլալով Ձեր ուխտադիր հայրերուն՝ որոնք Ազգին դարաւոր իրաւունքները պաշտպան եւ պահապան հանդիսացան այս Ս. Երկրին մէջ։

«Ձեր Եղբայրութեան եւ Ազգին կողմէն ա՛յնքան վստահութեամբ ինծի յանձնուած Պատրիարքական պաշտօնը՝ զոր Մեծին Բրիտանիոյ Վեհափառ Արքայ հաճեցաւ հաստատել իր բարձրագոյն հաւանութեամբը՝ իր կենսական կարեւորութիւնը կը պահէ միշտ այս Ս. Աթոռին համար՝ պատմական երկար շրջաններէ ի վեր։

«Երանի՜ թէ այդ բոլոր համա՛յրանքները արժանանալու պատիւը վայելէի ցվերջ, եւ կարող ըլլայի համապատասխան գործունէութեան մը արդիւնաւորումովը պսակել իմ վրայ դրուած բոլոր յոյսերը.— աղօթեցէ՛ք։

«*Ուխտ* մը կատարեցի, զոր թերեւս շատեր *խորհրդաւոր* (միստիկ) նկատեն, տեսնելով անոր մէջ թաղուն բան մը հոգեպէս զգացուած, բան մը որուն դժուարաւ պիտի մօտենար մանկանացու միտքը. բայց ես ուրիշ տեսակէտով մը *խորհրդաւոր* պիտի կոչեմ զայն, իբրեւ յատուկ խորհուրդի մը արտայայտութիւնը. վասնզի կամաւոր յանձնառութեան մը իրականութիւնն է որ կը շեշտուի անոր մէջ։ Ուրեմն իմ *ուխտս* ալ, Ձերինին նման «խորհրդաւորուած կամք» մըն է, եւ իբրեւ այդ կը յաւերժանայ, ցորչափ սիրտը կը տրոփի իր անկեղծ բաբախումներովը եւ շրթունքը կը փնտռէ հաճոյներէն մաշուած այն արբուբիւններն՝ որոնք կը պահեն իրենց նուիրականութիւնը՝ երկրպագող հոգիներու պատմութեան մէջ։

«*Ո՛ւխտ*», գուցէ էիչ մը ինծի հնչէ այս բառը նորաթէ ականջներու. եւ իրօ՛ք կեղակարծ բառ մը միայն պիտի ըլլար ան, եթէ Ցեփքայէի մը անմտութիւնը հռչակուեր անով, կամ յիշեցներ Ամոնացի Նաասի մը վայրագ հոգին՝ որ իրեն հպատակիլ ուզողներէն կը պահանջէր «հանել իրենց աջ աչքերը»։ Այո՛, ո՛վ իմ ուխտեալ եղբայրներս, երբ նախապատրաստումի կամ տգիտութեան, ստրկացումի կամ բռնութեան ճնշանաբան ըլլար *ուխտը*, իրաւունք պիտի տայինք ամեն անոնց՝ որոնք պիտի չուզէին մարդկային մեծութեան որեւէ

դրօշմը տեսնել անոր վրայ։ Բայց՝ որովհետեւ *ուխտը* հրամայականն է սուրբ պարտականութեան մը՝ որ կը սրբագործէ միանգամայն, եւ աւետարանական մեծ վայելչութիւն մը կրելով իր վրայ՝ ո՛չ միայն կ'երաշխաւորէ մեր գոյութեան իրաւունքը՝ այլ եւ մեզմով ուրիշներուն, պիտի չներէնք որ արհամարհուէր զոհաբերող կեանքերու այդ կամաւոր կապանքը, սերմը ցանող եւ հունձքը շեմարանող այդ ազնիւ աշխատանքը։

«Գիտենք թէ կեանքի նոր ըմբռնումներու փչումներէն ընդհարուելով՝ մարելու մօտ երեւումներով կ'առկայծի շատ անգամ *ուխտին* ներքին լոյսը։ Երբ միայն «աղխատ, ինազանդ եւ զգաստ» ըլլալու պայմաններով ապրէինք, մեր հոգին իսկ իրմով սնանելու հպարտութեամբը պիտի աներ միայն՝ իր անհատական առանձնացումին մէջ։ Այդ բաւական չէ մեզի։ Աւելի նպատակայարմար կեանքի մը կ'ուղղուի մեր ուխտը, մեր եսերուն մէջ հիւրընկալելով մեզմէ դուրս տարածուելու տենչը, մեկ խօսքով՝ հասասեռ մասնիկները դառնալու այն հաւաքական մարմնին՝ մեր ազգին՝ որուն մէջ պիտի վերապրինք։ Լաւ իմացուած ուխտը դեղն է այն ախտին՝ որ ընդհանրապէս մեր հոգեբանութեան մէջ կ'սկսի դարանիլ ա՛յն օրէն երբ կը պակսի մեզմէ ու մեր ժողովուրդին հոգեւոր շաւիղ մը ցոյց տալու եւ օրինակելի կեանք մը հանդիսադրելու արիութիւնն ու պարտը։ Եւ որպէսզի կարելի ըլլայ ամենուս՝ մեր ուխտի կենցաղը հաստեցնել՝ իր նիւթ ձեւին մէջ իսկ՝ վերագոյն պահանջումներու հետ, պարտաւոր ենք գիտակից նուիրումի մը անխռովութիւնը զգալ մեր մէջ եւ զգացնել զայն ուրիշներու։ Ո՛չ մեկ տարաբանութիւն արժէք չունի այն հոգիին համար՝ որ գիտէ անձնուրացութեամբ ծառայել սուրբ դատի մը, ըլլայ պատերազմի դաշտին վրայ, ըլլայ մեռնասանի խորութեան մէջ։

«Եթէ ապառազինուինք բարոյական եւ մտաւոր այս ոյժերով, եթէ մեր ուխտբար դարացայ իր արդիւնաւորումներէն, Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ Վանքն պիտի պայծառանայ վերջին իր խաղաղ գործունէութեամբն եւ իր մատուցանելիք հանրային ծառայութիւններովն, եւ ազգը մեր ապագայ վերակազմումին նպաստելով՝ դարձեալ իր ամուր պատուանդանին վրայ վերահաստատուած պիտի գտնէ Ս. Աթոռը։ Միւս կողմէ՝ այդ գեղեցիկ օժանդակութեան իմքին հրաւէր մըն է անշուշտ Բրիտանական Կառավարութեան անձնախանձ եւ բարեսէր հովանաւորութիւնը, եւ այդ ամենով կը յուսանք ողջունել փայլուն օրերու նոր բուսական մը։

«Հայցենք ուրեմն Երկնաւոր Հօրմէն որ պահպանէ Նորին Վեհափառութեան Հօրն Թագաւորին՝ Բրիտանիոյ, Իրլանտայի եւ բոլոր իշխանապետութեանց մեծ եւ արդար իշխողին բանկագին կեանքը, եւ շնորհէ Շնորհափայլ Թագուհւոյն եւ արքայական բովանդակ զարմին երկայն օրեր երջանկութեան։

«Աղօթենք նաեւ որ ընդունելի ըլլայ մեր *ուխտը*՝ Անոր առջեւ, որ մեծ կոչուեցաւ «արեամբ յաւիտենական ուխտին», եւ հաստատէ զմեզ «ի գործս բարութեան» կատարելու համար իր կամքը, որ է օրհնեալ յաւիտեանս»։

1921 *Նոյեմբեր 7–ը բարեզուարճակ եղաւ Պատրիարքութեան ապագային համար եւ բացաւ նոր թուական մը մեր պատկառելի հասատատութեան Ն. Ամենապ. Դուրեան Եղիշէ Սրբազանի գահակալութեամբը, որուն դիտութիւնը, առաքինասէր կեանքը եւ լաւ համբաւը, ի շահ հայ ժողովուրդի մեծագոյն բարիքին, արժանի ըրին զինքն վայելելու Բրիտանական կայսրութեան վստահութիւնն ու պաշտպանութիւնը։*

Ն. Սրբազնութիւնը իր գահակալութեան գրեթէ երեք տարիներու ընթացքին, հաստատեց իրեն վստահուած բարձր պաշտօնին, ամբողջ ու անեղծ պահեց պատրիարքութեան իրաւունքներն ու առանձնաշնորհումները և բարձրացուց անոր հմայքը։

Երուսաղէմի հայ պատրիարքութեան իրաւունքներուն եւ առանձնաշնորհումներուն մէջ, որոնք իր գոյութեան գլխաւոր պատճառը կը կազմեն, ամենէն կարեւորներն են Սուրբ Տեղեաց վրայ ունեցածները։

Բացի Ս. Յակոբի Վանքէն ու Մայր Եկեղեցիէն, որ է Գլխագիրը, և Ս. Հրեշտակապետաց և Ս. Փրկչի վանքերէն (Աննա և Կայիափա քահանայապետներուն տուները), որոնք իր սեպհականութիւններն են, միւթեվէլլիի հանգամանքով, Հայ պատրիարքութիւնը Յոյն եւ Լատին պատրիարքութեանց հետ հաւասար իրաւունքով պահապան է

Երուսաղէմի Ս. Յարութեան Տաճարին, Բեթղեհէմի Ծննդեան Տաճարին, Զիթենեաց Լերան վրայ Համբարձման Սրբավայրին: Իսկ Յոյն պատրիարքութեան հետ պահապանն է Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյն:

Հայ ազգին այս բարձր առանձնաշնորհումները, այս պատմական իրաւունքները, դարերու ընթացքին մէջ հրաշքով պահուած և պաշտպանուած են չնորհիւ Երուսաղէմի Հայ պատրիարքութեան անձնուիրացութեան և զոհողութեան, զրկանքով նախանձներ՝ ո-

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին գաւթին մէջ իր ուխտը կատարել կ'երթայ:

րոնք երեսուն կուզան տեղւոյն վրայ այս իրաւունքներուն դէմ եղած ոտնձգութիւններուն: Անցողակի չ'ընենք միայն՝ որ Դուբեան Սրբազանի պատրիարքութեան առաջին հինգ տարիներուն աշխատութիւնը չատ ծանր եղաւ: Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, Բեթղեհէմ, Ս. Աստուածածին եւ Համբարձում բազմաթիւ դէպքեր տեղի ունեցան, որոնք խնդրոյ առարկայ կ'ընէին Հայոց այս կամ այն առանձնաշնորհումը կամ իրաւունքը, և Դուբեան Սրբազան այս բոլոր խնդիրներու մէջ իր արգար դասը պաշտպանեց կառավա-

րութեան առջև, չնորհիւ այն մանրակրկիտ աշխատութեան որ ի գործ դրուեցաւ պատրիարքարանի դիւանատան մէջ՝ թարգմանելու եւ դասաւորելու համար վաւերագիրները, որոնք ամէն անգամ ցոյց պիտի տրուէին կառավարական քննութեանց առթիւ: Դուբեան Սրբազան իր ուղղամիտ ոգիով աւելի եւս չահեցաւ կառավարութեան գնահատանքը, այնպէս որ մեծ կարեւորութիւն տրուեցաւ իր ատոյգ վկայութիւններուն Ս. Տեղեաց վերաբերեալ բոլոր խնդիրներուն մէջ, և Սթաթու Փուօի ճիշդ պահպանութեամբ՝ այս բարեացակամութեան փոխադարձ ոգին հաստատուեցաւ երեք պահապան պատրիարքութեանց միջև, և ըստ այմ կարելի եղաւ հասկցողութեան մը գալ կատարելու համար չարք մը կարեւոր նորոգութիւններ Ս. Տեղեաց մէջ:

Դուբեան Սրբազանի պատրիարքութեան սկիզբէն իվեր, թէ՛ միւս պատրիարքութեանց հետ ընկերովի եղած տեղերու եւ թէ՛ իւրաքանչիւրին իրեն սեպհական եղած տեղերուն մէջ, համաձայնութեամբ, այլ եւ այլ նորոգութիւններ կատարուած են: Այս նորոգութեանց ամէնէն կարեւորներէն կը յիշենք Ս. Յովհաննէսի մատուռը Ս. Յարութեան գաւթին մէջ, եւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն նորոգութիւնը՝ որ նշանաւոր պիտի ըլլայ Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ 1719–ին, 1810–ին եւ 1863–ին տեղի ունեցած նորոգութիւններուն չափ: Այս պատմական եկեղեցին, ուր Ս. Հեղինէ ներկայ գտնուեցաւ Ս. Խաչի գիւտին, մէկ մասն է Ս. Յարութեան Տաճարին Կոստանդիանոսեան վաղեմի շինուածքին, և այսօր Հայոց առանձին սեպհականութիւնն է: 1927–ի երկրաշարժէն Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ Յունաց եկեղեցւոյն գմբէթը այնչափ վտանգուեցաւ որ հարկ եղաւ քանդել զայն՝ նորէն չինելու համար: Գմբէթին վերաշինութեան հարկը լուրջ խընդիրներ յառաջ բերաւ երեք պատրիարքութեանց մէջև, և Դուբեան Սրբազան կառավարութեան առջեւ սա դիրքը բռնեց. քանի որ Յոյները իրենց եկեղեցւոյն գմբէթը պիտի վերաշինեն, Հայ և Լատին պատրիարքութիւններն ալ իրենց սեպհական բաժիններուն մէջ ոչ նուազ կարեւոր նորոգութիւններ կատարեն: Երկար բանակցութիւններէ յետոյ, Լանտոնի կեդրոնական կառավարութեան կողմէն ընդունուեցաւ խնդիրն այս կերպ լուծումը, եւ արտօնութիւն ալ տրուեցաւ, հին ձեւերու ձեւով, վերանորոգելու համար Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին: Հինէն իվեր ընկերովի պահպանուած Ս. Տեղեաց մէջ մեր եկեղեցւոյ հանապազօրեայ պաշտամունքը կը կատարուի անխափան, և ասոր համար է որ Տեուչութիւնները հաստատուած են մշտաբնակ փոքրիկ խումբերով՝ որոնք կը բնակին Ս. Յարութիւն և Բեթղեհէմ, և դիւեր ցերեկ կը հսկեն պաշտպանելու համար մեր ազգային իրաւունքները:

Ինչպէս որ Իր գահակալութեան առթիւ Մեծն Բրիտանիոյ Վեհափառ Թագաւորի կողմէն Ն. Ամենապատուութեան յանձնուած հրամանագրին մէջ յայտարարուած է, Հայոց պատրիարքութեան բոլոր առանձնաշնորհումները պահուած եւ վերահաստատուած են իրենց ամբողջութեան մէջ:

Այդ առանձնաշնորհումներուն կարգը անցան նաեւ դատաստանական խնդիրները: Թիւրք կառավարութեան ատեն Պատրիարքարանի Տնօրէն Ժողովը, իբրեւ կրօնական ատեան, ուղղակի լինք կը դատէր ու կը վճռէր ամուսնութեան և ամուսնալուծման վերաբերեալ խնդիրները, և անուղղակի միայն կը մէջամտէր անձնական կանոնակարգի (Statut Personnel) վերաբերեալ խնդիրներու, որոնց օրինական տեղն էր Մահիքեմի Շէրին: Բայց 1923–ին հաստատուած օրէնքով մը անձնական կանոնակարգի վերաբերեալ բոլոր խնդիրներն ալ, զոր օրինակ՝ ամուսնութիւն և ամուսնալուծում, պարէնագին, խնամակալութիւն (tutelle–վասիլիֆ), անչափահասներու օրինականացում եւ որդեգրութիւն, ժառանգութիւն, կտակ և հրիտակ, բացականերու լինչքերուն և ստացուածքներուն մատակարարութիւնը, եւայլն, ամբողջովին դրուեցան Տնօրէն Ժողովոյ իրաւասութեան ներքեւ՝ իբրեւ Կրօնական Ատեանի, որուն տուած որոշումները գործադրելի են Պաղեստինի մէջ: Այս Ատեանին Նախագահն է Սրբազան Պատրիարքը:

Ամեն. Դուբեան Սրբազան իր գահակալութեան առաջին օրերէն՝ յարեցաւ ուրիշ պարտականութեան մըն ալ, զոր կատարած էր արդէն Արմաշի Դպրեվանքին մէջ, ուսեալ եկեղեցականներ պատրաստելով Հայց. Եկեղեցւոյ համար: Նոյն պարտականութիւնը

առանձնեց գոսախօսելով զանազան նկարներ. մէկ կողմէ՝ հասցնելու համար Ս. Յակոբի Միաբանութեան նոր անդամները, որոնց թիւը գալքած էր աճելէ մեծ պատերազմի ընթացքին՝ թէ՛ Դպրոցին փակման և թէ՛ նահատակութիւններու հետեւանքով, միւս կողմէ՝ այդ նորերը օժտելով՝ ո՛չ միայն Ս. Տեղեաց մէջ յօժարակամ ծառայելու, այլ և կրօնական գործի նուիրուելու յարմարութիւններով։

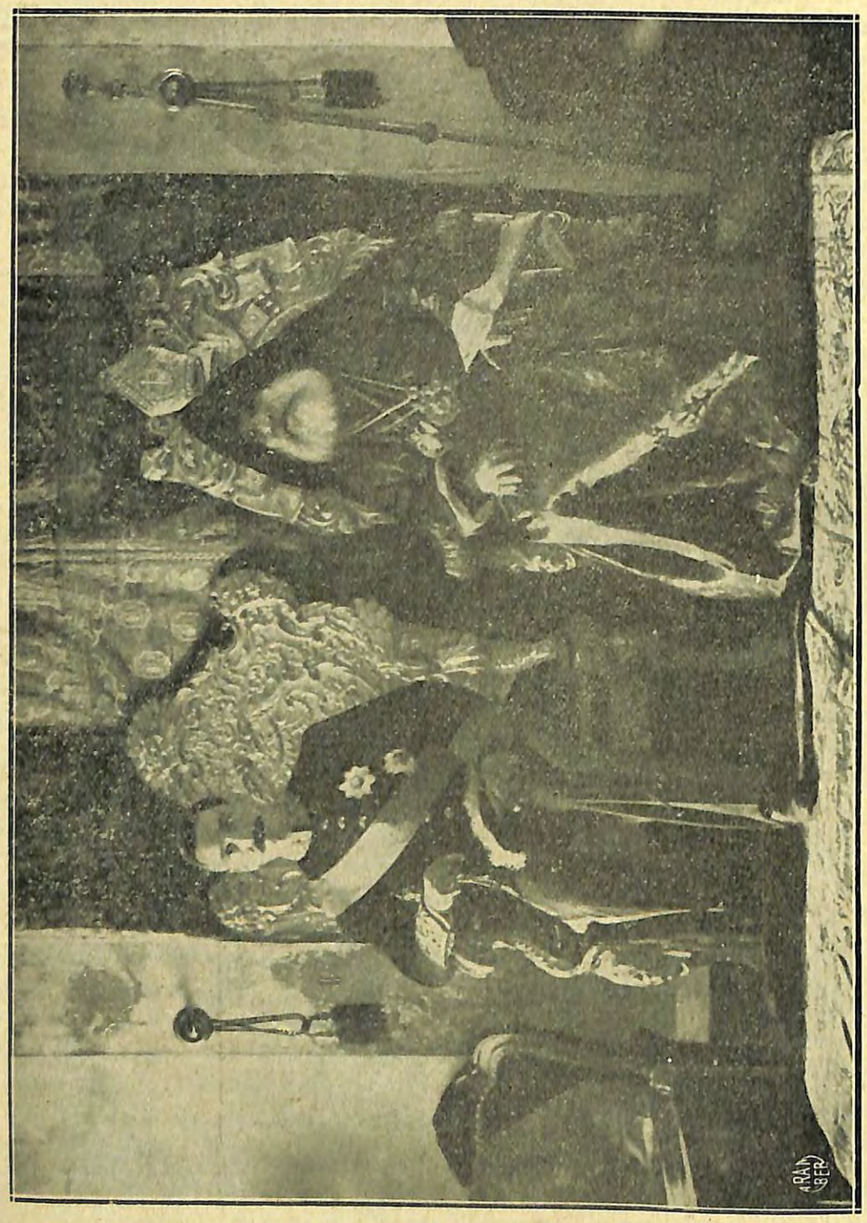

Պատրիարքական Գահիճին ճակատը Ս. Պատրիարք Հօր գանգակատունը օրը Ն. Վ. Բարձր-Գօմիսար սըր Հըրբըրթ Լ. Սամուէլ եւ Ն. Ամե. Սրբազնութիւնը հավ իսկի արուճներու մէջ։

Այս աշխատութեան մէջ իրեն գործակից ունեցաւ Տ. Մեսրոպ Նշանեան, Տ. Բարգէն Կիւլէսէրեան և Տ. Մկրտիչ Աղաւնունի Սրբազաններէն։ Ժառանգաւորաց վարժարանին իրբեւ լրացուցիչ մաս բացուեցաւ Ընծայարանը, եկեղեցագիտական մանաւանդ ուսմանց համար, շնորհիւ Բարեբար Ազն. Պատրիկ Էֆ. Կիւլպէնկեանի։ Թէ՛ ժառանգաւորաց և թէ՛ Ընծայարանին մէջ՝ օտար լեզուներու կարգին՝ մեծ խնամով կ'աւանդուի մանաւանդ Անգլիերէն լեզուն։

Կ'արժէ յիշատակել նաև թէ ազգային մեծանուն բարերար Վսեմաշուք Տիար Կաբայեան Մելքոնեան՝ իր դէպի Ամենապատիւ Ս. Պատրիարք Հայրն ունեցած բարձր համարումին շնորհիւ՝ տարեկան 1000 Անգլիական ոսկւոյ հատատուն կտակով մը օժտեց Ս. Աթոռը, պայմանաւ որ Ընծայարանի եւ ժառանգաւորաց Վարժարանի երկու գասատրաններու ուսանողները՝ յանուն Գրիգոր և Կարապետ Մելքոնեան հարազատներուն՝ մըշտապէս կոչուին Մելքոնեան Սաներ։

Բարգէն Սրբազան, որ Ընծայարանի հաստատութեան համար կ'աշխատէր Ամերիկայի մէջ, այս ձեռնարկով հետաքրքրեց նաև Ամերիկայի Եպիսկոպոսական Եկեղեցւոյն Ազգային Ժողովը, շնորհիւ Բարեսէր Վեր. Տր. Էմհարտի (Rev. Wm. Chauncey Emhardt. PH. D.), որ 1923-ին յատկապէս եկաւ Երուսաղէմ, տեսակցեցաւ Ամեն. Տէրեան Սրբազանի հետ և ուշադ խմանալ՝ թէ ինչ կերպով Եպիսկոպոսական Եկեղեցին պիտի կրնար օգտակար ըլլալ Հայ. Ս. Եկեղեցւոյն։ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը թուելով զանազան միջոցներ՝ ի միջի այլոց ըսաւ. «Օրինակի համար մենք հոս վանքին մէջ Ընծայարան մը ունինք. կրնաք ուսուցիչ մը տալ մեզ»։ Տօքթորը գործնական գտաւ այդ միջոցը, և յաջորդ տարին արդարև ղրկուեցաւ Վեր. Զարլս Պրիճմէն, երիտասարդ ու եռանդուն երէցը, որ 1924–1925 դպրոցական տարեշրջանէն սկսեալ Ս. Աթոռոս Ընծայարանին և ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ օգտակարապէս կ'աւանդէ անգլիերէն լեզուն և գրականութիւնը և ուրիշ կարգ մը ուսուցմներ։

Ամեն. Տէրեան Սրբազան իր հայրական խնամքին առարկայ ըրաւ նաև Երուսաղէմի բնիկ և գաղթական Հայոց մանուկներուն հայացի գաստիարակութեան գործը։ Թէ՛ հին միայարկ դպրոցին տեղ, որ վաստնգուեցաւ 1927-ի երկրաշարժէն և թէ՛ Մանկապարտէզի տեղ, որ անյարմար չէնքի մը մէջ սեղմուած էր, նոր ու մեծ Դպրոց մը չինուեցաւ համաձայն կառավարութեան կողմէ պահանջուած առողջապահիկ պայմաններու։ Հիմա այս չէնքին մէջ, որ Սրբոց Թարգմանչաց անունը կը կրէ, Նախակրթարանի և Մանկապարտէզին չուրջ 400 ուսանողները կ'առնեն իրենց կրթութիւնը։ Այս փառաւոր Դպրոցին բացումը կատարուեցաւ Ն. Ամենապատուութեան Յովհաննէս Քահանայութեան Յոբելինական տարւոյն, 1929։ Դէրեան Սրբազանի պատրիարքութեան չրջանին է որ կատարելագործուեցան նաեւ Եաֆայի, Հայֆայի և Ամմանի տեղական Դպրոցները, որոնք կը հոգացուին Ս. Աթոռոս անտուկէն յատկացուած նպաստներով։

Ամեն. Դէրեան Սրբազանի գահակալութենէն քիչ յետոյ Հ. Բ. Ը. Միութեան Գահիրէի կեդրոնը որոշած ըլլալով իր խնամքին տակ առնել Նահր-էլ-Օմարի 800 է աւելի հիւ

ծուած է հիմայ մեծարժէք Մատենադարանի մը, իր անձնական մատենադարանին հետ, եւրոպական կարեւոր գիրքերով, ուր տարուէ տարի հազարէ աւելի հատորներ կ'աւելնան, նուիրատուութիւններու եւ Ս. Աթոռէն սահմանուած տարեկան գումարի մը շնորհիւ: Վանքի այս մասւոր հարստութեան գանձարանը՝ առանձին եւ վայելուչ շէնքի մը կը կոչուի, եւ ահա առատաձեռն ու ազնուական հայ բարերար մը, Վահրամաշուք Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեան, երբ Ն. Ամենապատուութեան Յովհելեանին առթիւ կառուցուելիք մատենադարանին ի նպաստ գիմում եղաւ իրեն՝ Յովհելինական Կեդրոնական Յանձնաժողովի պատուակալ նախագահ Գեր. Տ. Թորգոմ Սրբազանի կողմէն՝ շինութեան ծախքին մասնակցելու, ան առաջարկեց շինութեան բովանդակ ծախքը ստանձնել, ի պատիւ Յովհելեար Սրբազանին եւ ի ՅԻՇՍՏԱԿ ԻՐ ԾՆՈՂԱՑ ՏԻՐՈՒՀԻ ԵՒ ՍԱՐԳԻՍ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆԻ: Ահա այս Մատենադարանին մէջ է որ պիտի գտնուի Ս. Աթոռի Տպարանի ձօնաց ուցած հատորները:

Դուրեան Յովհելեանի առթիւ կատարուած ժողովրդական հանդանակութեան արդիւնքով ալ, որ մինչեւ հիմայ յանգեցաւ 3552 անգլիական ոսկիի, պիտի հաստատուի հիմնադրամ մը, որուն տոկոսով պիտի հրատարակուին հայերէն հին եւ նոր լաւագոյն գործեր՝ Դուրեան Մատենադարան անուամբ:

Այս նուիրատուութեանց կարգին չենք կրնար չյիշատակել Ալնուափայլ եւ Բարեսէր Տիկին Վիրժինի Քէօլէեանի 15,000 անգլ. ոսկւոյ վիճանձն կտակը, զոր լինքնաբերաբար ըրաւ յօգուտ Ս. Աթոռին, եւ աւետեց Սմեն. Դուրեան Սրբազանի՝ Մանչեսթրի Հոգեւոր Հովիւ Գեր. Ղեւոնդ Եպս. Դուրեանի միջոցաւ:

Երուսաղէմի Հայ պատրիարքութիւնը ժթ. դարու սկիզբէն զգացած է Տպարանի մը պէտքը, եւ այս ուղղութեամբ առաջին ջանք թափողը եղած է Գաբրիէլ Պատրիարք 1833-ին, նախաձեռնութեամբ Զաքարիա Եպս.ի, որ յետոյ պատրիարք ալ եղաւ:

Զաքարիայի հաստատած փոքրիկ տպարանը յետոյ մեծցաւ Յովհաննէս Պատրիարքի օրով, որ 1850-ին պաշտօնական իրաւունք ստացաւ կառավարութենէն, 1266 րէճէպ 13 թուակիր արտօնագիրով. եօթի Պատրիարք վերակազմեց տպարանը՝ փոքրիկ թաղէ մը փոխադրելով զայն իր հիմակուան ընդարձակ տեղը: Այս տպարանին մէջ է որ սկսաւ հրատարակուիլ ՍԻՕՆ ամսագիրը (1866 — 1877), որուն հրատարակութիւնը դադրեցաւ տնտեսական եւ այլ պատճառներով:

Սմեն. Դուրեան Սրբազան, հաւատարիմ իր մտաւորական կոչումին, բանակցեցաւ Պաղեստինի կառավարութեան հետ եւ 1925 Նոյեմ. 25-ին ձեռք բերաւ պաշտօնական նոր արտօնութիւնը, վերաբանալու համար Ս. Յակոբի Տպարանը. իսկ 1926 Նոյեմբեր 28-ին տեղի ունեցաւ ՍԻՈՆԻ նորոգ հրատարակութեան արտօնութիւնը, եւ 1927-ին առաջին ամսուն հետ լոյս տեսաւ ՍԻՈՆԻ Նոր Շրջանին առաջին թիւը, Ամբագրապետութեամբ Գեր. Բարգէն Եպս. Կիւլէսէրեանի: Տպարանի համար հայերէն եւ օտար նոր տառեր, իսկ կազմատան համար նոր մեքենաներ հայթայթուեցան, այնպէս որ Ս. Յակոբի Տպարանը կարեւոր ապրանք մը եղաւ, Գեր. Մեսրոպ Եպս. Նշանեանի տեսչութեան ներքեւ, եւ արժէքաւոր գործեր լոյս տեսան այս չորս տարիներու ընթացքին: Տպարանին յառաջդիմութեան տարելու համար Սմեն. Ս. Պատրիարք Հայրը տպագրատան ու կազմատան յատուկ չորս նոր մեքենաներ բերել տուաւ ու նուիրեց Ս. Աթոռին: Բայց առատաձեռն բարերար մը կը կարօտի արագատիպ մեքենայի մը գնումը, որով Տպարանը պիտի կրնայ բաղձալի կատարելութեան մը հասնիլ:

Սմեն. Դուրեան Սրբազան Պաղեստինի սահմաններէն դուրս ալ Հայ. Եկեղեցւոյ շահերը նկատի ունեցաւ իր լուրջ մտահոգութեամբ: Յայտնի է որ Ի'նչպիսի անհատատ վիճակի մը մէջ կը գտնուէր Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը, երբ Կիլիկիոյ պարպումին հետեւանքով իր բիւրաւոր ժողովուրդին հետ տարագրուեցաւ եւ ապաստան գտաւ Սիւրիոյ մէջ: Կաթողիկոսութեան գոյութիւնը ապահովելու համար պէտք էր կազմակերպել զայն. այս նպատակով Կիլիկիոյ Վեհ. Տ. Տ. Սահակ Կաթողիկոսը խնդրեց Սիւրիոյ սահմաններուն մէջ գտնուած Պէյրութի, Դամասկոսի եւ Լաթաքիոյ երեսփոխանական թեմերը փոխանցել Կաթողիկոսութեան՝ իրենց եկեղեցիներով, վանքերով եւ դպրոցներով, եւ պաշտօնապէս ենթարկել զանոնք Կաթողիկոսին հոգեւոր իրաւասութեան:

Սմեն. Դուրեան Սրբազան ընդառաջ երթալով այդ խնդրանքին, Ս. Յակոբայ Միաբանական ժողովը նիստի հրաւիրեց 1929 Մարտ 26-ին, ուր միաձայն հաւանութեամբ ընդունուեցաւ Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսին առաջարկը, եւ փոխանցումին գործադրութեան պաշտօնը յանձնուեցաւ ելեմտից Տեսուչ Գեր. Մատթէոս Եպս. Գալըշճեանի: Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը, որ միշտ անձնուիրաբար ամբողջ եւ անվթար պահած է իր պահպանութեան յանձնուած ժառանգութիւնը, ըրաւ այդ զոհողութիւնը ի սէր ազգային գործի մը, ինչ որ մեծապէս գնահատուեցաւ ո'չ միայն բոլոր հայ ժողովուրդէն, այլ նաեւ Սիւրիոյ հզօր կառավարութեան կողմէն (Մանրամասնութիւնները տես նել Ս. Աթոռի Տպարանէն հրատարակուած Սիւրիոյ Երուսաղեմական Թեմերուն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան փոխանցումը տետրակին մէջ:)

Երբ Սմեն. Դուրեան Սրբազան գահակալեց՝ Ս. Յակոբ կը գտնուէր ելեմտական փափուկ վիճակի մը մէջ: Նախապատերազմեան շրջանի պարտքերուն վրայ աւելցած էին պատերազմի ընթացքին եղած պարտքերն ալ: Եւ այս ժամանակամիջոցին Ս. Յակոբի թէ' ուղղակի հասոյթները՝ իր կալուածներու վարձքէն, թէ' անուղղակի հասոյթները ուխտաւորութենէ, ևայլն, գրեթէ ոչինչի վերածուած էին, իբրեւ հետեւանք կալուածներու գրաւումին, վարձքերու ամփոփման, թղթադրամի անկումին եւ պատահական բոլոր հասոյթներու գադարման: Ս. Աթոռը այս պայմաններու մէջ, թէ' ապրուստի եւ թէ' ուրիշ ամենակարեւոր ծախքերը հոգալու համար հարկադրուած էր փոխառութիւններ ընել ծանր տոկոսներով:

Զինադադարէն ետքը եկաւ գործերը շահելու դժուարին շրջանը: Հարկ եղաւ մէկ կողմէն նորոգութիւններ ընել գրաւուած կալուածներուն վրայ, զանոնք վարձու կարենալ տալու համար, եւ միւս կողմէն՝ դրամի չգոյութեան ամէնէն խիստ դժուարութիւններու մէջ, պայքարիլ փոխատուներու հետ, որոնցմէ ոմանք դատարան կը դիմէին: Վարձքերու վրայ դրուած ամփոփման օրէնքը պահուեցաւ Անգլիացիներու կողմէն եաֆայի մէջ մինչեւ 1925, որով կարելի չեղաւ պէտք եղած օգուտը քաղել կալուածներու վարձքէն. այնպէս որ Հայ պատրիարքութեան ելեմտական տագնապը աւելի խիստ եղաւ քան Յոյն պատրիարքարանինը:

Սմեն. Դուրեան Սրբազան, որ իր գահակալութենէն առաջ Ս. Յակոբի մէջ անցուցած քանի մը ամիսներու ընթացքին ուսումնասիրած էր Միաբանութեան անձնուէր ու պարկեշտ ոգին, որոշեց ամէն գնով կատարել իր պարտականութիւնները: Ս. Յակոբի Եղեմտից Տեսչութեան մէջ պահեց Միաբանութեան երէց անդամներէն Գեր. Մատթէոս Եպս. Գալըշճեանը, որ, փոխատուներու քով իր վայելած վստահութեան չնորհիւ, կըրցաւ գինադադարէն յետոյ պատրիարքութեան սպառնացող ելեմտական տագնապը հեռացնել: Ս. Յակոբի կալուածներու վարչութեան վերակազմութիւնը, եւ 1924 — 1925-ին վարձքերու վրայ դրուած ամփոփման օրէնքին վերցուիլը, հնարաւոր գրին հաւասարակշռումը պատրիարքութեան հասոյթներուն եւ ծախքերուն:

Սմեն. Դուրեան Սրբազան իր պատրիարքութեան շրջանին երկու չատ ծանր տագնապներու դիմաց գտնուեցաւ, որոնց բարեյաջող կարգադրութիւնը սակայն չատ սուղ նստաւ Ս. Աթոռին համար:

Առաջինն է Կարկուտեան Դատ ըսուածը: Այս գատը, որուն սկիզբը կը վերանայ մինչեւ 1858, Մեծ-Արա կոչուած գետնին վրայ Ս. Յակոբի սեպհականութեան իրաւունքին ժխտումն էր, եւ եթէ գատը կորսուէր, Ս. Աթոռը կործանումի մը վտանգը պիտի հրաւիրէր իր վրայ: Ս. Պատրիարքը հեռատեսութեամբ եւ խոհականութեամբ ամբողջ Միաբանութեան վստահութիւնը ազգին արդար իրաւունքին վրայ, եւ հաստատակամութեամբ պաշտպանեց զայն: Գատը Երուսաղէմի գատարաններուն մէջ չահեցաւ, որուն հետքը, 1928-ին Լոնտոն Գետական Խորհուրդին (Privy Council) մէջ ալ չահեցաւ, որուն դիմած էին կարկուտեանք վերաքննութեան համար (Մանրամասնութիւնները տեսնել Ս. Աթոռիս Տպարանէն հրատարակուած Տեղեկագիր Կարկուտեան Գաւին տետրակին մէջ:)

Գատավարութեան լինը տարիները տեղի տուին դրամական ծանր զոհողութիւններու աւելցնելով Ս. Յակոբի պարտքին քանակը:

Ն. Վեհափառութիւն Թագաւոր Ճօրճ Ե.
որ հաստատեց Ամեն. Դուրեան Սրբազանի Պատրիարքութիւնը։

Երկրորդ ազէտքը եղաւ 1927–ի երկրաշարժը, որ մեծ աւերներ գործեց ամբողջ Պաղեստինի մէջ։ Ս. Ցակոբի հէնքերուն կարեւոր մասերը, ինչպէս նաեւ աթոռապատկան կալուածները մեծապէս վնասուեցան Երուսաղէմի մէջ եւ դուրսը, զորս նորոգելու համար Պատրիարքարանը ստիպուեցաւ նոր պարտքերու տակ ընկճուիլ։

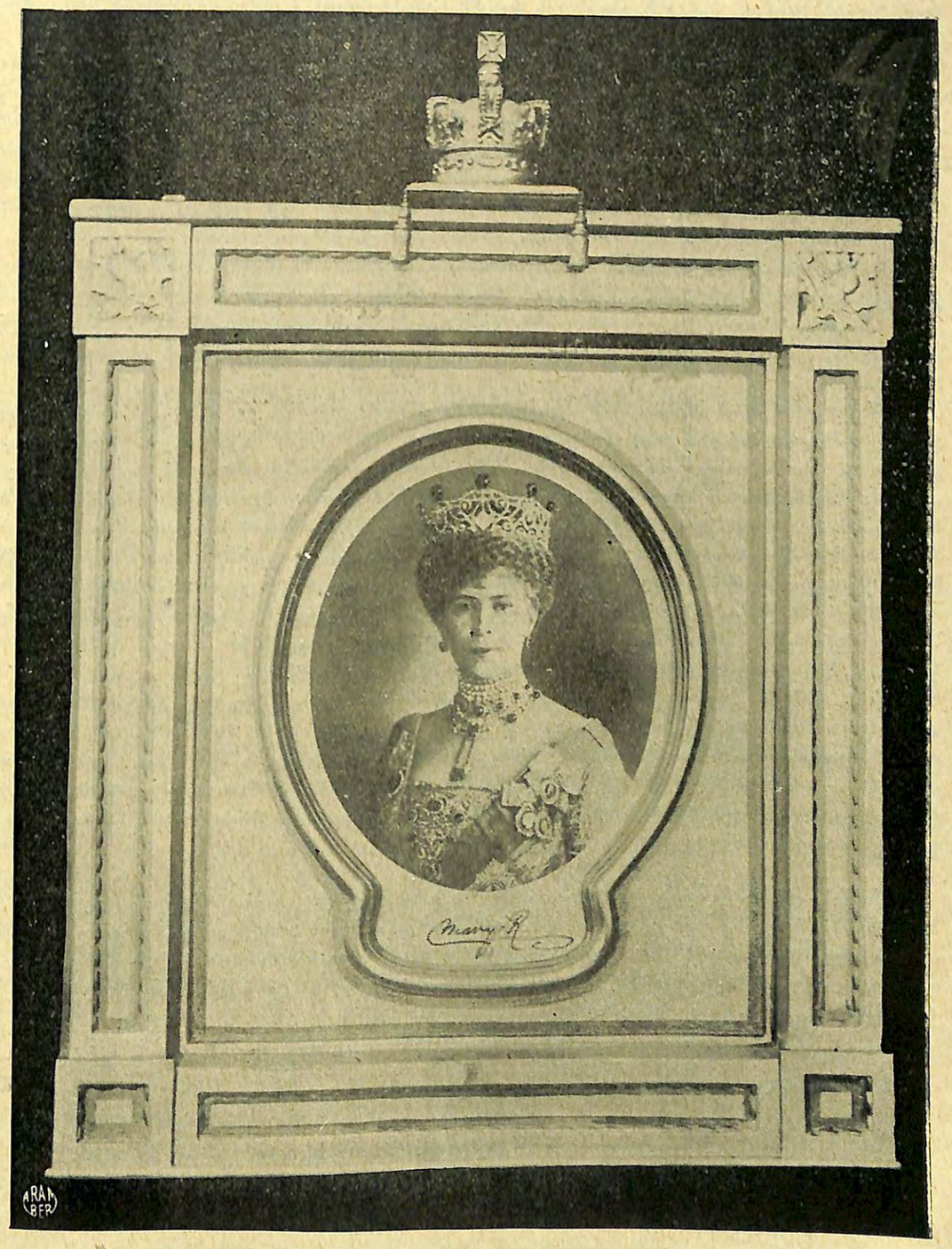

Ն. Վեհափառութիւն Մեռի Թագուհին

Պարտքերու թեթեւացման խնդիրը կենսական մտազբաղում մըն է Ամեն. Դուրեան Սրբազանի համար, և տն. Ժողովը կարելի միջոցները կը խորհի՝ Ս. Աթոռի վարկը բարձր պահելու նախանձախնդրութեամբ։ Կը մտածուի վանքին Մեծ–Արտին վրայ հետզհետէ չէնքեր կառուցանել, անոր մէկ մասը ծախելով. ինչ որ քանի մը տարիներու ընթաց–

քին՝ պիտի կրնայ թեթեւցնել Ս. Աթոռի մեծաքանակ պարտքին ծանրութիւնը։ Սրդէն ժամանակին՝ թուրք կառավարութեան կողմէ հրամայուած է որ Մեծ–Սրտին կէսը ծախուի եւ ատոր դրամով կալուածները չինուին միւս կէսին վրայ։

Միւս կողմանէ սակայն՝ նոր և հասութաբեր շինութիւնները եղան, նպաստաւոր պայմաններով։ Երուսաղէմի մէջ վեհապետեան Յարութիւն Պատրիարքի կալուածին վրայ՝ որ այժմ Վեհաշէն կը կոչուի՝ աւելցուեցաւ երրորդ յարկ մը՝ որով այդ կալուածին գինը բարձրացաւ, և Եաֆայի մէջ ալ «Պօնտէա Ընկերութեան» համար մթերանոցներ չինուեցան։

Սրբազան պատրիարքը սա հաստատուն համոզումն ալ ունի որ Ազգին սէրը հանդէպ Ս. Յակոբի եւ անոր մեծագոյն շահերուն՝ պիտի չնուազի երբեք, և ազնիւ բարեբարքեր պիտի օգնեն իրեն՝ Մեծ–Սրտին գեղիները չէնցնելու համար։

Ամէն. Դուբեան Սրբազան և Միաբանութիւնը կը յուսան թէ Հայոց Պատրիարքութիւնը, որ Հայ Ազգի լրատուներուն պահապանն է Ս. Տեղեաց մէջ, կարող պիտի ըլլայ լիովին կատարել իր պարտականութիւնները՝ ինչպէս անցեալին մէջ, նոյնպէս եւ այսուհետեւ, Հայ Եկեղեցւոյ փառքին եւ Ազգին պատիւին համար եւ ի պայծառութիւն Ս. Աթոռոյ։

Ամէն. Դուբեան Սրբազանի պատրիարքութեան չորջանին՝ Մեծն Բրիտանիոյ թագաւորական ընտանիքին անդամներէն ոմանք, որ Երուսաղէմ այցելեցին, իրենց յարգանքն ու համակրանքը ընծայեցին Ն. Ամենապատուութեան։ Անոնցմէ էր Մեծն Բրիտանիոյ Թագաւորին Դուստրը, Մէրի Իշխանուհին, որ 1928–ի գատկական տօներուն՝ մեծապէս հետաքրքրուեցաւ Հայ Եկեղեցւոյ արարողութիւններով և ներկայ գտնուեցաւ Ոտնլուայի արարողութեան ի Ս. Յակոբ, և իր հետաքրքրութիւնը յայտնեց։ Կ'արժէ յիշատակել նաև Եթովպիոյ այժմեան կայսրուհին՝ Ն. Վեհափառութեան Քազըրոս Մանէմի՝ 1923–ին, եւ 1924–ին ալ Եթովպիոյ արդի թագաւոր Թաֆարի Մաքոնէնի այցելութիւնները։ Այս առթիւ Եթովպիոյ թագաւորը իր իսկ ձեռքով զարդարեց Ամեն. Դուբեան Սրբազանի կուրծքը Եթովպական Աստղ պատուանշանին Մեծ Ժապաւէնով։

Իսկ Ամեն. Դուբեան Սրբազանի Յոբելեանին առթիւ Անգլիոյ Վեհ. Թագաւորը ճօրճ Ե. ամէնէն բարձր և մեծ պատիւը ըրաւ՝ շնորհելով իրեն Բրիտանական Կայսրութեան Ասպետութեան աստիճանը և Սըր (Sir) տիտղոսը, և իբրև նշան իր բարձր համակրութեան՝ կայսերական նուէր մըն ալ ղրկեց՝ Իր և Թագուհւոյն մեծադիր լուսանկարները, ինքնագիր ստորագրութիւններով, ոսկեզօծ փառահեղ շրջանակներու մէջ, զարդարուած կայսերական թագերով։

Պատերազմէն յետոյ երբ Պաղեստին վերածուեցաւ պետութեան մը, Երուսաղէմ եղաւ անոր Մայրաքաղաքը. այս կերպով ստեղծուեցաւ քաղաքական նոր կացութիւն մը, ուր պատրիարքութիւնը նոր պարտականութիւններու առջև գտաւ ինքզինքը. և այդ ուղղութեամբ ալ վերակազմուեցաւ պատրիարքարանին Դիւանը՝ Պրն. Կարապետ Ց. Նուբեանի հսկողութեան ներքև։

ԿՈՆԴԱԿ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ(*)

ԿՆԻՔ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԳԷՈՐԳ ՇԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵԻ Ա.ՆՀԱՍԱՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՌՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷՋՄԻԱԾՆԻ,

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԿՈՒ ՏԵՂԻՈՅՆ ՍԱՂԻՄԱՅ ՇՆՈՐՀԱՉԱՐՔ ՏԵԱՌՆ ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԴՈՒՐԵԱՆ, ՀԱՐԱՉԱՏԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԵԻ ՀՈԳԵՒՇՆ ԵՂԲՕՐ ՄԵՐՈՒՄ ԽՆԴԱԼ Ի ՏԻՐ։

Ի ցաւակէ Լիազօր Ներկայացուցչի Մեռոյ յԵւրոպա՝ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոսի՝ զոր սպաւած աս ի 21–ն Հոկտեմբերի տարւոյս, իրագեկ եղած երէ Միաբանութիւն Ուխտին Ս. Երուսաղեմի եւ ցաւակին ազակերտ Քո յղացեալ են յաւերժացուցանել գլխաւոր արիաչան գործունէութիւն Քո յօբելեան հանդիսիս այսօր ի 27–ն Հոկտեմբերի տարւոյս։

Երկարամիգ ամ անխոնջ աշխատութեան Քո յուսուցչական ասպարիզի, ի վարդապետական քարոզչութեան, ի վարչական ղեկավարութեան հոգեւոր գործոց, ի ծանու պաշտաման Պատրիարքութեան նախ ի Կոստանդնուպոլիս եւ զարդիս ի Ս. Երուսաղէմ, խոհուն, իմաստուն եւ համեստ ընթացք Քո ի մեզ ցաւորական կեանս, առ Քեզ են ձգեալ զէր եւ զհամակրութիւն այնոցիկ անձանց, որ ունկնդրելով իմաստալից եւ հոգեշունչ քարոզաց Քոց յԵկեղեցիս, հաստատեալ են ի հաւատս իւրեանց դառնալով ի թիւր հաւատարհաց առ բարին եւ առաքինին. այլ եւ յուսուցչական ասպարիզի բնաւոր ընդունակութեամբ Քոյով եւ հոխացեալ գիտութեամբդ վարեալ ի սիրս պատանեաց զուսումնասիրութիւն, պատրաստելով զնոսա լինել պիտանի գործիչ յազգային այլ եւ այլ ասպարէզս, յորոց ոմանք հետեւելով Քեզ՝ զգեցեալ են զսեմն հոգեւորականի, ուխտելով զանձինս իւրեանց նուիրել քրիստոնէական վարդապետութեան, ի շինել զմիտս ազգայնոց եւ հոխացուցանել զգրականութիւն հայկական արդիւնաւէտ վաստակօք իւրեանց։

Զեն անյայտ եւ ոչ նուազ ջնորհալի ձիրք Քո ի գրական ասպարիզի, որով զպակասուդն քարոզութեան բանիւ ի բեմին Եկեղեցւոյ՝ լրացուցեալ ես գրչաւ, սփռելով զարգասիս մտաց հոգ յոլորտս աշխարհի, դաստիարակելով եւ զհետաւոր ազգայինս, որ անկարող էին ունկնդիր լինել բանիդ քարոզութեան։

Արժան իսկ է յիշատակել ասաձիօր նաեւ զնաւաստարմութիւն Քո առ Մայր Աթոռն Ս. Էջմիածնի, որոյ ուխտեալ միաբան ես եւ Քոյով եռանդեամբ հաճապազ ասար լեալ բարձրացուցանել զպատիւ Մօրս լուսոյ, եւ օգնական՝ ի նեղութեան ժամանակիս։

(*) Տե՛ս Սիոն 1930 - Յունուար, էջ 1-2։

Եւ արդ գոհ եմ՝ տեսեալ եթէ Դու, պատօնեայդ Տեառն, բեռն ծանր եւ Նաչ զգաստացուցիչ յուս Քո կրեցեր յիսնամեայ ժամանակաւ, եւ այսօր շուրջ զՔեզ բոլորեալ կան դաստիարակեալքն ի Քէն, առ ծնողն իւրեանց, իբրեւ կրթական եւ դաստիարակչական սերմանց աճեցուցանողի ի հոգիս նոցա, որոց ի բովանդակ արտէ զանկեղծաւոր յարգանաց հատասիս ընդ ալեացդ խառնեալ հիւսեն պսակ լուսոյ ի գլուխ Քո եւ ի ճակատ, սրբելով զայն ի ſրտանց, որ ամօf բազմօf զſիրտն աշխատաւորի կրեաց տուայտեալ ի մարմինն՝ այլ միշտ զօրացեալ ի հոգի, զի գլուծ Տեառն գիտէր կրել եւ զակօս վարդապետութեան նորա ծրել ի միտս եւ ի սիրտս զաւակաց իւրոց հոգեւորաց:

Եւ Մեք, յաւուրս արեւմտի կենաց Մերում, լուեալ զայսպիսի երախտագիտական զգացմունս, որf առհասարակ չէայ են բարեպաշտական զգացմանց առ Եկեղեցին, առ Ազգն եւ առ հոգեւոր պաշտօնեայսն նոցին, յոյժ բերկրութեամբ լցուցանեն զսիրտ եւ զհոգի Մեր, յուսադիր առնեն զՄեզ ի ծանուցմանս եւ ի կոչմանս, եւ ի վեր բարձրացուցանեն զբազուկ Մեր առ Ամենաբարձրեալն առ ի օրհնել եւ գոհութիւնս մատուցանել Տեառն Մերում Երկնաւորի, զի տացէ արեւշատութիւն հոգեւոր եղբարցս եւ զաւակացս, առ յապայն եւս նովին եռանդեամբ գործել ի պայծառութիւն եւ ի պատիւ Սուրբ Էջմիածնի եւ Հայրապետական Կոնդակաւս ողջագուրեմf զՔեզ, որպէս Հայր որդեսէր եւ խնդակից լինիմf ընդ խնդացեալ զաւակունս Մեր:

Ի վերջ բանիս յորդորեմf ասելով. Քաջալերեաց, պնդեա զգօսի ընդ մէջ Քո, եւ զի տակաւին ամf Քո ներեն՝ բաշխեա առատութեամբ զհանիւրն շնորհեալն Քեզ ի Տեառնէ, զի կարասցես ըստ Աւետարանական բանին համառձակապէս ասել. «Էր, ահա զնաւն fո տասն մնաս առարի»:

Հայցեմf ի Տեառնէ յարատեւել ի կեանս յառողջութեան, յանդորրութեան, եւ ի խաղաղութեան, զի զմտադրեալն ի սրտիդ կարասցես ի կատար ածել. Ամէն:

(Ստոր.) ՎՇՏԱԼԻ ԳԷՈՐԳ Ե. ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՒ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՑՆ ՀԱՅՈՑ

27–ն Հոկտեմբերի 1929 ամի,
Ըստ Տումարիս ՌՅՁ,
ի Հայրապետութեան Մերոյ ԺԹ. ամի,
յԱրարատեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի,
ի Վաղարշապատ,
Թ. 968

ԿԻԼԻԿԻՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ

ԵՒ

ՅՈՒԲԵԼԵԱՐ ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔ

Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսը մեծապես գնահատողը եղած է Յուբելեար Սրբազանի բարձր արժանիքներուն եւ իր գնահատանքը արտայայտած ամեն առթիւ, թերեւսպի pէ գրաւոր: Հետեւեալ երկու նամակներ, երկուքն ալ գրուած Յուբելեանի առթիւ, ցոյց կուտան pէ ի՛նչ հանգրուանի վրայ է Վեհ. Տեառն Սրբազանի մտածումը: 1929 Մարտ 10–ին Ն. Ս. Օծութիւնը, պատասխանելով Դ. Յ. Կ. Յանձնաժողովի Աթենապոլսի Մեծարգոյ Սրբազանի նամակին, կ'ըսէ.

—« Հանութեամբ ստացայ Ձեր Հմր. 17/15 եւ Փետ. 23 պատուական նամակը. թէեւ դոյլ չունիմ, միթէ՞ կ'արժէր «կաթիլ մի ի դուլէ» չափազանց գնահատումի եւ շնորհակալեաց: Պարտուց դուզնաfեայ հատուցումը շնորհակալեfօf փոխարինել՝ կրճատելու պէս բան մի է այն սիոփանիը, զոր պիտի վայելէի, ու պատառ մի հացին խաղցութիւնը՝ զոր կը վայելեմ շնորհիւ Երուսաղէմի:

Սիրուած ու յարգուած Պատրիարf մը ունենալ ի գլուխ Միաբանութեան՝ հարստութեան մեծագոյնն է, որուն ապացոյցը Ձեր գրութեան մէջ արտասուալից աչfերով տեսանif:

Պ. Պետրոս Կրէտի, ցարդ անծանօթ մեզ, բերաւ եւ Միաբանութեան, 1000-հազար Ա.ճգ. ոսկի կը նուիրէ ի նպաստ ԴՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆի, պըտուղը չէ՞ այն սիրոյն եւ համակրանաց, որով ազգ մը ողջոյն կը գուրգու

Հալէպէն Արժ. Տ. Գարեգին Քհյ. Պօղարեան, իր մէկ նամակին մէջ, որ երուսաղէմ հասած է 1929 Նոյմբր. 22, կը նկարագրէր Հկտմ. 26, Շբ. օր Հալէպի Ս. Քառասնից եկեղեցւոյ մէջ կատարուած հանդիսաւոր թաղումը, Դուրեան Յոբելեարին ուխտիւ և կ'ըսէր. «Ես ապա Հայրապետական Աթոռի մէջ, ուրկէ վրայ հակիրճ ներքոյական Քարոզ մը խօսեցաւ Վեհափառը, իւրայատուկ ընտիր ոճով, որուն մէջ ծանրացած կէտերն էին, որչափ կը յիշեմ, թէ Երուսաղէմի Հայ Առաքելական Աթոռը այսօր կը լուսաւորուի յանձին իւր արժանաւնաիր ու Շնորհալի Պատրիարքին. թէ առաջին անգամն է որ Յոբելեանական հանդէս մը տեղի կ'ունենայ, որու արժանիքն ունի իրաւամբ Յոբելեարն: Նման իր անուանակոչին՝ ան ունի ոսկի գրիչ, նման իր վաղամեռիկ եղբօր՝ ունի բանաստեղծական և քերթողական տաղանդներ, և առաւելապէս քահանայական անբասիր կենցաղ:

Ո՜հ, ըսաւ, այս քահանայական Յոբելեանը որ կը կատարուի, չէ՛ այն Քահանայութիւնը, զոր ընդհանրապէս պսակի, մկրտութեան և մեռելաթաղի հանգամանքով սովոր ենք ըմբռնել. ո՛չ, այդ Քահանայութիւնը չէ՛ որ կը ծննդի յանձին Եղիշէ Ս. Պատրիարքի, այլ հնորհքի, իմաստութեան, կենաց Բանին հոգեշունչ քարոզչի, բանաստեղծ և սրբակեաց Քահանայի մը Յոբելեանն է, որ այսօր ամէն կողմ կը կատարէ ազգը: Մաղթենք որ երկինք արեւշատութիւն պարգեւէ Սրբազան Յոբելեարին, որ իբրև իմաստուն ուսուցիչ և վարդապետ չարունակէ իր ծառայութիւնները արժանաւոր աշակերտներ հասցնելով Հայ. Ս. Եկեղեցւոյ, ի փառս Աստուծոյ և ի պարծանս Ազգին»:

Հազիւ թէ կմախք մըն են իմ գրչիս ճապաղ մրոտումները: Ն. Ս. Օծութեան խօսքերը ասկէ շատ բարձր և ներշնչող բաներ էին: Ինքն ալ յուզուած կը խօսէր արդարև:

Այս տեղեկութեանց վրայ ուղղակի դիմեցինք Վեհափառին, որ բարեհաճի իր իսկ ձեռքով գրի առնել իր Քարոզին ամփոփումը, Յոբելինական հատորին մէջ դրուելու համար, և սակայն հետևեալ պատասխանը, գրուած Հալէպէն, 1930 Յունվար 18ին:

—«Ձեր Դկտմ. 26ի նամակին պատասխանը ուշացուց ցուրտին սաստկութիւնը, կեանքի օրըստօրէական փլուզումը եւ գլխաւորաբար ձեր պահանջքը — գրել բան մը որ օղակաւորուի Յոբելինական հատորին սկիզբը դրուելիք Ընդհ. Հայրապետի գնահատանքի եւ Օրհնութեան Կոնդակին:

Երկար մտածեցի եւ գտայ որ անյարիր պիտի ըլլայ տկարացած միտքերու հետեւանքը:

Քարոզ մը խօսած եմ մոռցուած, զոր իբր հաջողեալ հիանալի կ'անուանէ, գոնե անոր օրինակը ղրկեմ. — վերացեալ բանը կը թանձրանա՞յ:

Վերջապէս կ'ուզէ: Բայց խնայեցէ՛ք ծերունիի մը, որ տառապանքով ու արիւնով աչքերը յառած է արեւագոյն, երիտասարդներու համար վարդագոյն վերջալոյսին:

Նախանձոտ ոգւով կը հիանամ որ նոր թափով ու թռիչքով կը վերելակէ Մասեաց ալեփառ կատարը, եւ մենք կ'իջնենք ալեկեաց գլխով Արտաւազդի արգելատան անձանօթ անդունդը: Կատար եւ անդունդ, կեանքի նման ու անոնման ներդաշնակութիւնը կամ հակադրութիւնը:

Թող տանի որ բարձրացած արժանիքը իրաւամբ բռնագրաւած բարձրութեան վրայ մընայ, եւ մենք ուրախ ըլլանք որ չունի Պրոմեթէոսի լերդակեր նախանձոտ արծիւները եւ ո՛չ Արտաւազդի շղթաները ամրապնդող սալակները եւ սալերը»:

Սիրոյ եւ կարօտանաց ողջունիւ
Մնամ Աղօթարար
ՍԱՀԱԿ Բ. ԿԹՂ. ԿԻԼԻԿԻՈՑ

ԴՈՒՐԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԸ

1895–ին, երբ Սեբաշէ վանքը մտանք, ամենէն տպաւորիչ անձը Դպրեվանքի ուսուցչական կազմին մէջ, Դուրեան Վարդապետն էր: Լուրջ, խորհրդաւոր և հնորհալի: Իր մասին արդէն նախապէս համբաւ մը լինուած էր մեր մտքին մէջ:

Դուրեանի ամենէն լինքնաթիպ և գրաւիչ գիծը վարդապետի իր բարձր հնորհն էր, դասական կատարելութեամբ օժտուած ու չեչտուած: Ան մեզի կը յիշեցնէր մեր հինաւուրց Նարեկացիները, Շնորհալիները և Տաթեացիները. գիտուն, համուտ, օծուն եկաբազիրով և գիտակից բարեպաշտութեամբ:

Վարդապետը Հայ եկեղեցւոյ նուիրապետութեան մէջ էն լուսաւոր դէմքն է, Ս. Մեսրոպի մատենագրով, որուն լուսապսակին քով կը գալկանայ և կ'անշքանայ ուրիշ սիղանուներու փառքն ու շքեղը:

Եզական բախտ մըն է մեծ ուսուցիչներու ոտքը նստիլ և ուսանիլ: Հոգեկան ջերմ հաղորդակցութիւն մը կը ղօդէր մեզ իրարու. ա՛լ պիտակ վարժապետ ու աշակերտ չէինք. ամէն պայմանագրական պատուար ու կաշկանդում խորտակուած ու անհետացած էր: Մենք ուսանողներս, մեր ներքին կեանքը բեղմնաւորող առողջ սերմերը կ'ընդունէինք թարմ մխքով ու խանդավառ հոգիով, զորս մեծ ուսուցիչը իր հոգեպարար չունչովը կ'աւանդէր մեզ:

Ո՛րքան համբաւոտ էին պատկերացումները պատմական ու գրական մեր հին դէմքերուն, զորս արուեստագիտօրէն դարերու մշուշներէն գիտէը ոգեկոչել ու վերականգնել, ցուցադրելով անոնց լուսաւոր արժէքները:

Դուրեանի լեզուագիտական դասերը ճշմարիտ հրճուանքի պահեր էին մեզի համար: Ան խոր համոզութեամբ, անսայթաք յիշողութեամբ և ներքամոզութեամբ դասական հայերէնի չքնաղ գանձերու ճոխութեան մը հանդէպ կը դնէր մեզ:

Դուրեան լեզուագիտական դասերը միտք և ներհուն աստուածաբան մըն էր: Փիլիսոփայական և աստուածաբանական հին դպրոցները գաղտնիք չունէին իրեն համար, և մենք հետացումով կը հետեւէինք իր վերլուծումներուն: Ան զերծ էր գիտականն ու գրական նախապաշարումներէ, և իր հզօր խմացականութիւնը միշտ բաց մնացած է կրօնական, խմաստասիրական, գրական, բանասիրական նոր չարժումներու ու տեսութիւններու:

Դուրեանն է որ մեր մէջ չահեկան ու գեղեցիկ դասանիւթ մը ըրաւ կրօնքներու բազդատական պատմութիւնը, ուր կը տեսնուին կրօնական մարդուն դարաւոր ճիգերն ու խարխափումները, դէպի արարչագործ յաւիտենական լոյսը, որուն գերազանց արտայայտումն եղաւ Յիսուսի աստուածային անձը, գործը և վարդապետութիւնը:

Դուրեան Սրբազանը հոգիով խոնարհ, մտքով հզօր, նկարագիրով մաքուր ու անբիծ, բանասեղծ և բազմահմուտ բանասէր, չնորհազարդ եկեղեցական, անզուգական դէմք մըն է մեր մէջ:

Իր յոբելեանը փառաւորումն է հայ մտքին ու բարձր նկարագրին:

Կ. Պոլիս, 17 Ապրիլ 1929

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՊ. ՆԱՐՈՑԵԱՆ
(Պետ. Կ. Պոլսոյ)

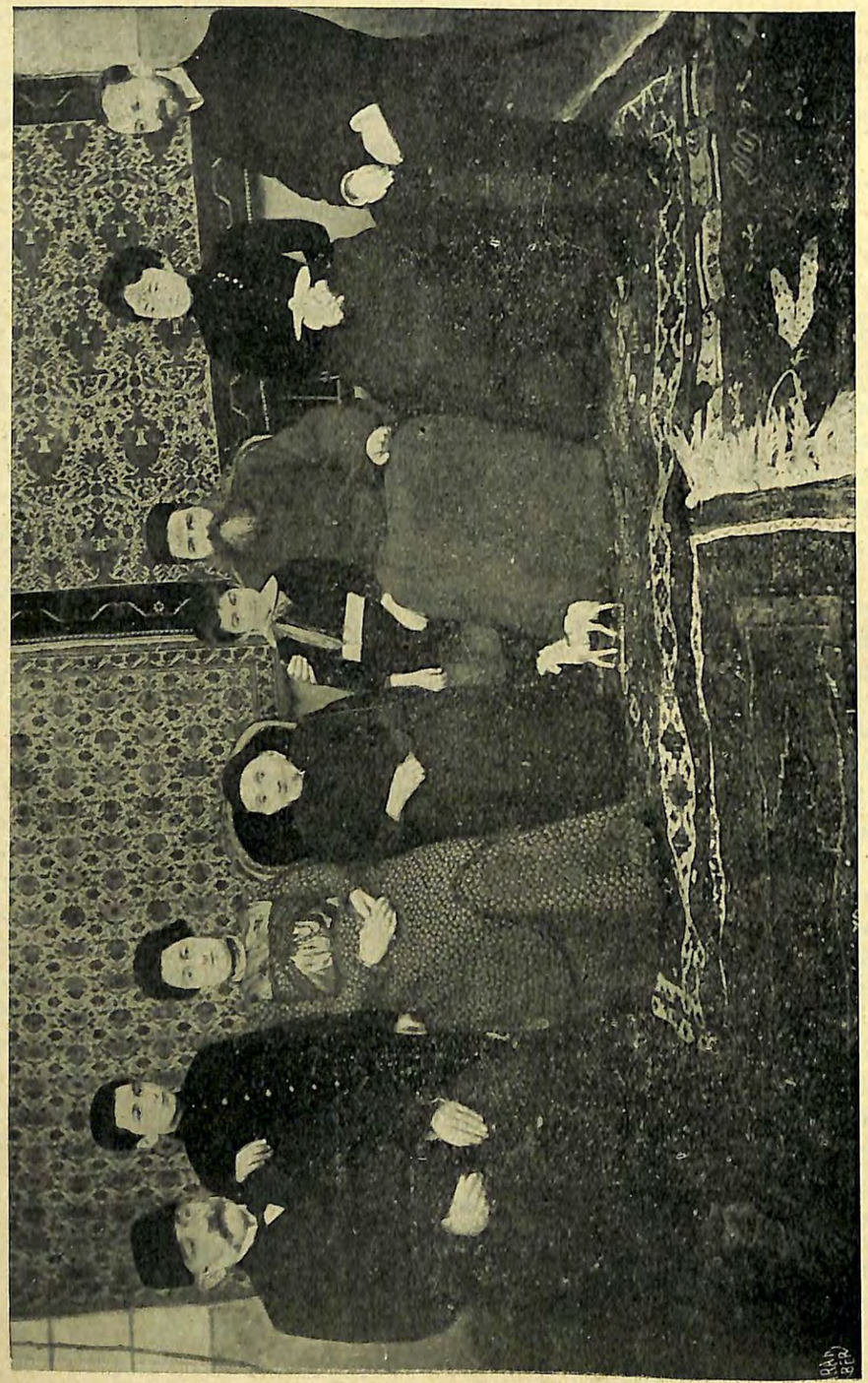

Դուրեան Սրբազան ընտանեկան յարկի տակ
Զախէն աջ՝ Պգրիպպաս Դուրեան, Գեղամ, Տիկին Ֆուլիկ, Տիրամայր Տիկին Ասուսեակ, Սուրէն, Դաւրեան Սրբազան, Տիկին Ասուսեակ (Մեծ. Դուրեան) Մխիթարեան, Օննիկ Մխիթարեան (փեսայ).

ՑՈՒՑԵՐ
ՊԱՐՏԻԶԱԿԻ ՄԵՐ ԱՇԱԿԵՐՏՈՒԹԵՆԷՆ

Սիրելի Ուսուցիչ, 1880–ի աշնան, դուք ժամանեցիք Պարտիզակ՝ իմ ծննդավայրը. ան պարտէզներով շրջապատուած և հոծ բազմութեամբ գիւղ մ'էր, Նիկոմիդիոյ ծովախորշին հանդիպակաց կողմը. անոր անապակ ջուրը և քաղցրիկ օդը տեղւոյն ժողովուրդը զուարթաբարոյ չինած էին, և հոն կը գտնուէին խելացի և ընդունակ դէմքեր ու կիրթ ճաշակի տէր անձեր. արք և կանայք ժրաջան էին և աշխատասէր, տակուն նկարագրով մը օժտուած՝ մեղուանման աշխատասիրութեան հետ միացուցած էին ուսման և գիտութեան տարօրինակ հակամիտութիւն մը. նոյն գիւղը ուսման և կրթութեան սէրը կ'սկսէր 1820–էն իվեր, մերթ տեղացի և մերթ գրսեցի ուսուցիչներ՝ ըստ կարելւոյն կը մատակարարէին գիտութեան մնունդը: Կրթանուէր Պարտիզակցին անգիտակ չէր ժամանակի ոգւոյն համաձայն գաստիարակութեան լոյսը ցոլացնող ա'յն փարոսին՝ որուն փրկարար նշոյլները միայն պիտի լուսաւորէին տգիտութեան այլ և այլ խաւարչտին անկիւնները: Դա'ք ուսման, գիտութեան և կրօնի ճրագ ի ձեռին կուգայիք իմ ծննդավայրի մէջ ջամբելու մարդի հացը և հոգեւոր կեանքի ճաշակը. կարօտ ու ծարաւի հոգիները կ'սպասէին Ձեզ՝ որ փափաքելի կատարելու հոգեւոր և կրթական մատուռակի վեհագոյն պաշտօնը թէ' բեմին վրայ և թէ' գիտութեան տաճարին մէջ. տասն երկար տարիներ Աւետարանի Ձեր քարոզութիւնը գոռ չեչտերով լսելի կ'ընէիք տեղւոյն եկեղեցւոյն կամարներու տակ ու Ձեր քաղցրահամ դասերը Ձեր ոսկի բերանէն կը հոսէին քմացը մէջ անոնց՝ որ բոլորուած էին Ձեր շուրջը և ուշագիր կախուած էին Ձեր շրթներէն:

Բախտը ունեցայ գտնուելու Ձեր ա'յն աշակերտներուն մէջ որ առաջին անգամ հաւաքուած էին «առ ոտս պատուական ուսուցչիդ», իրենց միտքը պարարելու համար ա'յն կենսունակ սնունդէն որ կը պարունակէր մեծագոյն բարոյական ոյժը, և բանալու իրենց սիրտը՝ որ պէտք ունէր ազնուացումի. կ'զգայինք թէ սովորական ուսուցիչներէն չէիք Դուք. ա'յն վայրկեանին որ բացիք Ձեր շրթունքը մեր դասարանին մէջ, մեր մտքին մէջ տպաւորուեցաւ որ պարզ ուսուցիչ մը չէ որ կը պաշտօնավարէ մեր մօտ, այլ գորովալիր հայր մը, որ իր աշակերտները կը նկատէ իբր իր հոգեծին զաւակները: Ձեր իւրաքանչիւր բառ կամ խօսք դասարանին մէջ լուսոյ նշուլի մը վերածուելով՝ կը ճառագայթէր աշակերտներու ներքին ոլորտին մէջ. նախընտրած էիք մեզի դասախօսել Կրօնիւ և Հայերէն լեզու. կրօնքի դասերը կը քաղէիք Աւետարանէն. սկզբի տարիներուն միայն դասագիրք գործածեցինք. մեր շրջանին՝ կրօնի դասերը Ս. Գիրքէն բացատրութիւններ էին, խրատականներ Քրիստոսի խօսած առակներէն, ասոնցմէ զատ, մենք կրօնի դասեր առաւելապէս կը քաղէինք Ձեր շինիչ և օգտակար քարոզներէն, որոնք որքան խորհրդաւոր նոյնքան հասկնալի, և յարմար մատնանշումներ դպրոցականներու, որ կը կազմէին Ազգային և Բարձրագոյն վարժարանի աշակերտները, և որ ամէն կիրակի առաւօտ կը գրաւէին եկեղեցւոյ դասերը: Մեծագոյն ուրախութիւնը կ'ունենայինք մենք երբ Ձեր քարոզները կը վերածէիք բեմի դասախօսական ձևին. քանի' անգամներ հանդիպած ենք, դասին մէջ քարոզած ժամանակնիդ՝ Ձեր աչքին տակը չարուած էին ա'յն գիրքերը՝ զոր Ձեր մատենադարանէն բերած ու գետեղած էիք Ձեր մօտ, օրուան նիւթին վերաբերեալ տկայութիւնները կը կարդայիք նոյն գիրքերէն, այդ բոլոր դասերը մենք կը նկատէինք չարունակութիւնը դպրոցի կրօնի դասին:

Մեզ կ'աւանդէիք նաև հայերէն լեզուի դասերը՝ համեմուած չարագրութեան նիւթերով և Հայ Մատենագրութեան Պատմութեան դասերով, հայերէնի Ձեր դասաւանդութեան եղանակը նոր կը մտնէր մեր վարժարանին մէջ. հիներուն աւանդուածէն չէինք գիտեր եղանակը նոր կը մտնէր մեր վարժարանին մէջ. հիներուն աւանդուածէն չէինք օգտուեր, և համ չէինք առներ, գրաբարի դասը կ'աւանդէիք այն եղանակով՝ ինչ որ

յետոյ խտացուցիք Ընթացք ի գրոց բարբառ անուամբ Ձեր հրատարակած դասագիրքե-րուն մէջ. առաջին երկու տարիներէ վերջ, Աւրձակ և Ոտանաւոր գրաբար չարադրու-թեանց ընտելանալով սկսած էինք տաղաչափութեան թոթովանքներու: Վերջին տարին, 1884–ին, Հ. Ա. Բագրատունիի Վիրգիլեոսի թարգմանութիւնը կը վերածէինք աշխար-հաբարի, ինչպէս նաև Ֆրանս. դասական մատենագիրներու գրուածքները կը բազդա-տէինք հայերէն գրաբար թարգմանութեանց հետ. այցելուները հետաքրքրութիւնով կը դիտէին Ձեր արդիւնաւոր աշխատութիւնները. տակաւին չեմ մոռցած լեզուագէտ և դիտուն անձնաւորութեան մը՝ Գերպ. Ալէմշահեանի հայերէն դասի պահուն ըրած չկրմտալին գը-նահատանքը Ձեր դասաւանդութեան մասին. ներդաշնակ և քաղցր եղանակ մը յաջողա-պէս յարմարցուցած էիք Մշակականքի մէկ հատուածին՝ զոր մենք խմբովին կ'երգէինք դասարանէն դուրս, հայերէն լեզուի սէրը հետզհետէ կ'ներշնչէր մեր վրայ և լեզուին նոյն սիրովը առլցուած՝ կը սիրէինք այն հին ու նոր հայ մատենագիրները՝ որ մշակած էին մեր լեզուն և զարգացուցած էին հայ գրականութիւնը. անհունապէս գմայլած էինք Ձեր հայերէն դասերուն, այնպէս որ սովորական մեր դասերէն դուրս, կանոն ըրած էինք օրական մէկ ժամ հայերէն կարդալ, մատենագրութեան դասը չատ հետաքրքրական էր, կը կարդայիք Հ. Պ. Զարպհանելեանի գիրքէն և մենք կ'ունկնդրէինք, և քիչ ժամա-նակէն ծանօթացանք մեր հին մատենագիրներուն, յետոյ ալ աւելի զարգացուցինք նոյն դասերը, երբ նոյն օրերուն հրատարակեցիք Ձեր պատրաստած Հայ Մատենագրութեան Պատմութիւնը:

Պարտիզակցին գիտցաւ Ձեր արժանիքը, և իր գնահատանքին իբր ապացոյց հնա-մենի և խարխուլ գպրոցի շէնքը փլցնելով՝ վերաշինեց գայն աւելի ընդարձակ և աւելի օդասուն, հակայ շէնք մը, որ պատկերն էր Ձեր արդիւնքներուն և ապագայի յոյսերուն. մեր դասարանը՝ գպրոցի վերաշինութեան պատճառաւ աստանդական վիճակ մը ունեցաւ. և քիչ ժամանակ միայն վայելեց նոր շէնքը, բայց Ձեր ներշնչումը ամեն չարկի տակ զեղուն և ուժգին էր: Պարտիզակի մէջ առաջին անգամ էր՝ որ չորրանաւարտ կարգ կ'ու-նենար գպրոցը, այդ բարոյական շէնքին հիմը Ձեր կերտուածքն էր: 1884–ին գպրոցին չորրանը աւարտեցինք. բայց, մէկ երկուքէն զատ, մենք վարժարանէն դուրս չելանք, չնորհիւ Ձեր հեռանկատութեան և հայրական խնամոց, Ձեր հովանաւորութեան տակ կրասերագոյն աշակերտաց սկսանք դասեր աւանդել՝ օգնական ուսուցչի պաշտօնով. դաստիարակչական այս գործը գրկիս մը եղաւ մեզ հետևելու Ձեր այն հրահանգներուն՝ որ մեր մէջ պիտի զարգացնէին վարժարանէն մեր ստացած ուսումը և պիտի ունենայինք անհրաժեշտ փորձառութիւնները: Ձեր հսկողութիւնը անպակաս էր մեր վրայէն, Ձեր չունչը կը զօրացնէր մեզ. կը յիշեմ այն օրերը, երբ գարնան ու ամրան եղանակնե-րուն՝ Պարտիզակի գալարազուարճ մրգաստաններու հովանաւոր ծառերուն տակ, Ձեր պատկառելի ներկայութեան կատարուած մեր ընթերցումներու պահուն որքա՜ն խանգա-ղատանքով, որքա՜ն Ձեր եռանդագին բացատրութիւնները կը լսէինք խրատանչիւր ըն-թերցումի չուրջ. անմոռանալի օրեր էին անոնք:

Սիրելի՛ Ուսուցիչ, Ձեր բոլոր ուշադրութիւնը տուած էիք Ձեր մտքի զաւակներուն դաստիարակութեան և հոգևոր կրթութեան սուրբ գործին. նուիրուած մ'էիք գիտցին համայնքին, և համայնքն ալ ճանչցած էր զՁեզ իր անձնուէր հայրը. կը յիշեմ թէ Ձեր մտածումի առարկան միայն Պարտիզակի աշակերտութիւնը չէր. Նիկոմիդիոյ, Աստիա-զարի, Արսլանպէկի և Օվաճըզի ժողովրդոց զաւակներն ալ կ'ուզէիք հոգալ: Օր մը, գիտցին վաթի կալեր ըսուած տեղէն երբ կը գիտէինք հանդիպակաց կանաչազարդ Կուճուկ Օրման ըսուած բարձրագիր անտառը՝ փափաք յայտնեցիք «Դիշերօթիկ Վարժարան» մը հիմնել հոն. մենք հրճուանքով լեցուեցանք և մեր աչաց առջև իսկոյն պատկերացաւ այն փառաւոր հեռանկարը՝ որ պիտի նշուլէր նոյն հիմնարկութենէն. հետևեալ օրը Պոլիս մեկնեցաք նոյն նուիրական գաղափարին կամ ըղձանքին մարմին տալու համար, բայց չուտով վերադարձաք Պոլսէն, և մենչև վերջը անծանօթ մնաց մեզի՝ թէ ո՛վ էր որ յուսալքեց Զեզի և այդ կրթանուէր գործին իրականացման արգելք հանդիսացաւ. բայց Ձեր ցանած սերմի հատիկները օտարները մշակեցին ու հնձեցին, և Կուճուկ Օրմանին մէջ քիչ ժամանակէն չհնուեցաւ բարձրագիր և հակայ վարժարան մը իր յարակից շէնք-

քերով. և եթէ անոնցմէ Պարտիզակը ապրէր՝ Կուճուկ Օրմանը ապահովաբար պիտի ըլ-լար անոր ամենագեղեցիկ արուարձանը:

Ուսուցչութիւնը մեզ չհպարտացուց, այլ մէջց մը եղաւ մեզի համար, որպէսզի գպրոցէն ստացուած ուսումը աւելի խորացնենք: Նոյն շրջանին էր որ Ձեր թոյլտուու-թեամբը այս տողերը գրողը, իմ աշակերտակից Պ. Գրիգոր Մխալեանի հետ, կիրակի երե-կոները Ձեր մօտ կը հետևէինք կրօնական, գրական և իմաստասիրական դասերու. ո՛ր-չափ հմայիչ էին Ձեր այդ դասերը ու բացատրութիւնները. չատ անգամ կէս գիշերին կը բաժնուէինք գիրքերով բեռնաւորուած՝ յառաջիկայ կիրակիի դասերուն համար: 1885–86–ին եկեղեցականութեան փափաքս արդէն կը տոչորէր զիս, քիչ ժամանակէն որոշեցի ընդգրկել նոյն ասպարէզը, նոր ուսումներու ստացումով նուիրուելու Ազգիս և եկեղեցւոյս:

Սիրելի՛ Ուսուցիչ, Պարտիզակի մէջ Ձեր ուսուցչական և քարոզչական տասնամեայ պաշտօնավարութիւնը մեծագոյն բարիքը բերաւ նոյն գիւղի հանրութեան: Ձեր ընթա-ցաւարտ աշակերտներէն էին որ ժամանակ մը Ձեր հովանաւորութեան տակ կը կառա-վարէին Պարտիզակի Ազգային Վարժարանը: Հետզհետէ ուսում ստացող աշակերտները ցրուեցան Պոլիս, Նիկոմիդիա, Աստիազար և Պուրսայի գիւղերը և գրեթէ անձնուիրաբար ծաւալեցին ուսում և գիտութիւն, նոյն իսկ անոնցմէ ոմանք մտան եկեղեցական աս-պարէզը վարդապետ և քահանայ դառնալով:

Պարտիզակցիին համար չատ ծանր զրկում մը թուեցաւ երբ գիւղէն բաժնուելով Սրմաչ մեկնեցաք՝ Դպրեվանքին մէջ կարևոր ուսումներու դասաւանդութեան համար. ա՛ն իր սիրտին մէջ զուրգուրալից յիշատակներով կը պահէր երախտագիտութեան պարտ-քը, իբր թանկարժէք աւանդ մը. և մանաւորապէս Ձեր աշակերտները ժամանակի ըն-թացքին մէջ բան մը չէին պակսեցներ իրենց ունեցած խանդագատանքի պաշտումէն, վանդի անոնք միշտ կը կրէին Ձեր չունչը որ կը վերանորոգէր անոնց մէջ ուսման և գիտութեան սէրը ու վառ կը պահէր ուսանելու փափաքը:

Սիրելի՛ Ուսուցիչ, Պարտիզակի Ձեր այդ առաջին աշակերտներէն մին եմ, և կ'ըզ-գամ թէ մինչև իմ այս յառաջացեալ տարիքիս մէջ, թէև իմ ուսուցչական, եկեղեցա-կան ու վարչական կեանքս հարկ եղած արդիւնաւորութեամբ չէ պղպաբերուած, բայց Ձեզ կը պարտիմ և երախտագիտութեամբ կը խոստովանիմ թէ Դուք հաստատեցիք իմ մէջս չարունակ ուսանելու եռանդը, որ ցարհ վստահ եմ թէ չպիտի մարի երբեք. ա-ռաջնորդող փարոսի մը նման կ'երևնայ իմ աչաց այն առկայծեալ կանթեղը որ Նիկո-միդիայէն Պոլիս երթևեկող չոգենաւին մէկ անկիւնը կը պլպլար և Դուք անոր մօտ կե-ցած, գիրքը ձեռքերնիդ, մթնշաղին կը կարդայիք մինչև ուշ ժամանակ՝ երբ չոգենաւը մեզ կը հասցնէր կամուրջը. չեմ յիշեր ո՛ր տարիին մէջ. այո՛ նոյն կանթեղը իմ կեան-քիս մշտանորոգ փարոսը եղաւ:

Սիրելի՛ Ուսուցիչ, ընդունեցէք իմ երախտագիտական ջերմագին զգացումները և անկեղծ չնորհաւորութիւնները Ձեր Քահանայական ու Գրական գործունէութեան Յիս-նամեայ Յոբելեանին առթիւ, ինչպէս նաև իմ բարեմաղթութիւնները Ձեր թանկագին կենաց երկարութեան համար:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՒՆՈՒՆԻ

ԻՐ ԺՊԻՏԸ

Իր չնորհալի դիմագիծին չողակաթ կնիքն է ան, իր ժպիտը. բոյրի մը պէս անդայտ, օծութեան մը չափ մաքուր լոյսի այդ ջինջ խըտղանքը, որ ա՛յնքան սրբենի աղօրութիւն մը հագցուցեր է իր երեսոյթին:

❁

Դալուկի, խորշոմի և ալեւոյթի յաջորդականութեանց մէջէն, զորս վիշտերն ու տարիները հետզհետէ խիլայեցին իրեն, ան՝ այդ ժպիտն է միայն որ, գեռաւոյ ուսուցիչէն մինչև ալեւոր Պատրիարքը, ձեացեր է ահա անեղծ և անաղարտ, ալ քիչ մը կոբամէտ իր հասակին և սեղմուղ նայուածքին մէջ ալ ձեալով նորէն միշտ պայծառ ու պաղպաջուն, ինչպէս արի և զուարթ հոգիի մը արտայայտութիւնը:

❁

Անոյշ՝ ինչպէս բարքը, հանդարտ՝ ինչպէս իր նկարագիրը, վճիտ՝ ինչպէս իր սիրտը, իր էութեան ցոլքը՝ իր հոգիին խաղաղութեան ծաղիկն է ան:

❁

Բարձր եղած է միշտ իր տեսակէտը, վերէն դիտած ըլլալով չարունակ աշխարհն ու կեանքը. այս պատճառաւ թոյլ տուած է որ մարդկային փոքրկութիւնները խուսափած ձեան յաճախ իր հայեցողութենէն: «Փրկելու քան դատապարտելու» սկզբունքը իր խիղճին տիրական խորհուրդներէն մին է եղած. ու մեղադրելէ աւելի բացատրել ճըգնած է ստէպ ամէնէն խեռ կիրքերը, ու ամէնէն թշնամական նենգամտութեանց դէմ իբր պատասխան ունեցած է միշտ կա՛մ լռութիւնը, այսինքն ատելութեան զգացումին չէզոքացումը, և կա՛մ այդ բարի ժպիտը, իր սիրոյն փիլիսոփայութիւնը:

❁

Ամէնէն պիրկ ու պինդ գառնութեանց բոպէներուն, հոգերու ամէնէն հև ի հև ատակութեանց պահերուն, երբ ուրիշ շատեր, կթռատած, պիտի լչնային թերևս և վհատ, լինքը, ինչպէս իր նպատակին մատևեռումովը սրատանդուած գործիչ, իր մտատիպարին դէմ յանդիման կանգուն ձեացած է անխլիրտ և անահ, ներքին անդորրանքի մը քաղցրութենէն շատ աւելի վերբերելով այժ և յարատևութեան ոգի, որքան ուրիշ մը պիտի չկրնար թերևս հանել «հզօր կամքի» քաջութիւններէ:

Վանդի, իր մէջ, զգացումներու և գաղափարներու ներդաշնակուած համադրութեան մը արտադրոյքն է եղած միշտ այդ քաղցրութիւնը, ու անոր պատճառած բերկրանքին չողքը՝ այդ ժպիտը. բարձունքներէ լոյսի նշոյլներու բեկբեկումը կարծես իր նայուածքին մէջ:

❁

Հաւատքի և միտքի մարդ հաւասարապէս, որքան խոր եղած է իր մէջ Աստուծոյ խոկումը, նոյնքան հզօր է եղած նաև, էապէս անկէ լուսաւորուած, Բանին ազդումը:

Տիեզերքի և գերբնականի խորհուրդը, բարոյականութեան և գերագոյն արդարութեան ըմբռնումը, հանգերձեալի եւ յաւիտենական կեանքի գաղափարը, Ս. Գիրքի եւ եկեղեցւոյ աստուածայնութեան հարցը դադրած են կնճիռներ ըլլալէ իր տեսութեան համար. իր քնարն ու բեմը զանո՛նք երգած են միշտ ու պատգամած, թռիչքի և ներշնչումի այնպիսի հոգիով մը, որուն մէջ կայ որքան խմաստասիրական բարեպաշտութեան մը լրջութիւնը, նոյնքան նաև մտաքանչութիւնը տեսիլք տեսիլք խոյացող մարգարէին, որուն ակնարկէն ծխածանուած քարութեան ցոլքն է եղած ինքնին այդ ժպիտը:

❁

Իր սրտին ամէնէն վառ հրայրքներէն մին եղած է սակայն ազգին սէրը: Անոր զգացումն է որ կինքը մղած է միշտ ամէնէն աքնաչան աշխատութիւններուն. իր գրական նուիրումը ազգային գիտութեանց ոլորտին մէջ չըլլանակուած արգիւնաւորութիւն մը եղած է գլխաւորապէս. իր ուսուցչութիւնը ազգային կըրթութեան և մշակոյթի գերազանց նուիրում մը եղած է ամէն տեղ, իր բեմը ժողովուրդին հոգեւոր դաստիարակութեան դպրոը եղած է միշտ ազգային եկեղեցւոյ հովանիին տակ:

Ուսուցիչի և Քահոգիչի, Քանաստեղծի և Բանասէրի, Նուիրակի և Հովիւի, Առաջնորդի և Պատրիարքի իր պարծանէութեան գիծը անցած է միշտ ազգին կեանքին մէջէն, անոր սիրտէն ընդունելով միշտ իր կոչումին թափը, անոր ապագային մտածումէն՝ իր յոյսին կենդանութիւնը, ու անոր անաւոր վիշտերէն՝ խոցապէս հզօր իր կամքին ներոյժ մեծութիւնը:

Ու իր ապագրէզին բովանդակ տարածութեան վրայ, Իսկիւտարէն Պարտիզակ, Երուսաղէմ, Պալեանէն Երուսաղէմ, իրմէն անբաժան եղած է արուեստ իր ժպիտը, պարտականութեան զգացումին սրբութիւնը ճաշակած մարդու ներքին երանութեան ճառագայթումը իր կերպարանքին վրայ:

Յոբելեար Սրբազանին մեծ լուսանկարը կախուած Պատրիարքարանի Դահլիճին մէջ.
Գործ՝ նկարիչ Աւետ Խաչատուրեանի (1928)

Ո՜հ, այդ ժպիտը...

Իր յոբելեանի տօնական օրերուն, մինչ իր հազարաւոր աշակերտներուն, հիացողներուն և բարեկամներուն հրճուանքն ու մեծարանքը սրտագին պաշտամունքի և սիրոյ համբոյրը պիտի ընծայեն իր նուիրագործ աչքին, ան՝ այդ ժպիտը, լրբև իր իսկ խիղճէն ճաճանչած պայծառութիւն մը, իր ամբիծ ճակտին չուրջը թո՛ղ բոլորէ ամէնէն ամբիծ լուսապսակը իր մաքուր արժանիքին:

Գահիրէ 19 Յունիս 1929

ԹՈՐԳՈՄ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ա.մենապատիւ
Տ. Տ. Եղիշէ Արքազան Արհեպս. Դուրեան
Ա.ժանրնցիր Պատրիարք Ա.ռաքելական Ա.թոռոյ Արքոյ Երուսաղէմի

Սրբազան Ծոբելեար,

Տառապանքի երկար տողանցքը, և չարչարանքի անընդհատ չարքը, որոնք լեցուցին ողջ հայրենիքը, Հայաստան աշխարհը և բոլորովին աւեր աւերածութիւնով, և այն ամէնով չրջբոլորեցին ծագկաւէտ դաշտերն ու դալարիքը կենսաբոյս, ու խոպանացուցին և ամայացուցին, ա՛լ չը թողուցին կայծ մը յոյսի, լինչպէս նշոյլ մը բոյսի և կենդանութեան. ա՛չ խակ յենարան մը, խակ լծակ մը՝ որուն կրթնած, որուն ապաւինած վե՞ր յոտին կանգնէը, վե՞ր բարձրանար ազատ կոխոտումներէն մարդկային իր ազատ իրաւունքներովը որպէս ժառանգ հարազատ, պուտ մը այժ խակ՝ որով մարթանար չախուժած եղէգը փաթաթելու, պնդելու, փանասէ դեղով մը օծանելու, թաքուն ու կըրակուն զօրութիւնով մը կենդանանալու, վերականգնելու, վերապրելու երբեակին էն կազմելու: Եւ դեռ չատեր իրենց խելն ու ղեկ չը պտած, դեռ իր խղիկն ու բունիկը չը հիւսած, դեռ իր ձագուկներովը ալլման բնակը, աննման անակը ու ընտանիքը չը թեւաւորած, անցեալի իր խորախոր ցաւերն այնքան կսկծոտ ու փրփրոտ դեռ չը թողած ու թաղած, երբեմնի հանգստաւէտ ու խաղաղաւէտ վիճակն ու յենակը ձեռք չը բերած, հոս ու հոն վտարանդի, աստ ու անդ վայրավատին, նոր արևներու, նոր երկիրներու, նոր կարգուսարքերու անընտել կեանքին նետուած, նոր աստղերու, անճանաչ խորթ պըլպլուքներու անհաղորդ, անամպ փառ ու հուր կապուտակներու, թխպոտ ու լրթնոտ, լխպեկ ու փղձկեկ ամպածրար կուտակումներու տակ կքուն ու ոքուն կը ճգնի, կը քրտնի, ընտելանալու, ընտանեանալու. հո՛ն կորիզ մը կեղևելու, կեանքով ու գործով արժէքաւորելու, ու այս ոգորումին մէջ լինչո՞ւ չէ. երբ՝ ահաւոր անցեալէ մը դեռ նոր դուրմ ու թարմ ձերբազատ, դեռ լման կաթն ու հաց չը ջամբած իր գրկհատորին, ահա՛ կուտայ նա առաւելագոյն բաժինը Սէրէն ու սրտէն հայուն, գրոյն ու ժամուն. երբ՝ սա՛ երեք անբեկանելի ուժին է պլլուած հայ ժողովուրդը, նա կանգուն պիտի մնայ և միշտ պիրկ իր կործանուած ջախջախուած, փետրատուած երևոյթներուն ու պատկերներուն տակ և միշտ էն պիտի մնայ ուժեղ երրորդութիւնը: Որքա՜ն մխիթարական, որքա՜ն քաջալերական, և որչա՜փ պիտի ըսեմ պատուական ու պատմական երբ՝ Ս. Աւետարանի ճշմարիտ խօսքերը դարեբուս մէջէն կուգան ծաթող արևի մը լուսաշող ճառագայթներուն նման ցոլացիկ, յայտնող ու հաստատող և լուսաւորող «երբ իմ անունովս երկու կամ երեքներ հաւաքուած են, ես հոն եմ:» Այսպէս Ս. Աւետարանին ճշմարիտ ուխտաւոր հայն ալ երբ՝ տասնեակ մը կամ քառասնեակ մը հաւաքուած են երկնքի մը տակ, հոն կանգնեցուցած են մատուռը թէ տաճարը, որուն մէջ կը բնակի իրենց Աստուածը այնքան կարող, ու քանի՛ զօրեղ ու սիրող, և ո՞վ կարող է զԱյն սարսել ու սիրեցեալները սարսափեցնել: Ու հոն քովի՛ն ի վեր արդէն բարձրացած է լոյսի տաճարն ալ, միտքը ուժաւորող, սիրտը բարեկրթող, տունն այն իմաստութեան՝ յաղթողը ոգիտութեան ու խաւարին: Հայ ժողովուրդը իր գոյութիւնը կուգայ ասոնցմով յայտնելու, հաստատելու ու հարատացնելու. և այս՝ դարերով չարունակ հանգոյն իր տառապանքին: Ժողովուրդի մը կենսունակութիւնը, մեծութիւնը և ապրելու իր իրաւունքը մաքի մշակոյթէն կախում ունի քան թէ նիւթական ու ֆիզիքական հարստութենէն: Հայը այս ճշմարտութիւնը շատ կանուխ ժամանակաւ ընդունած է, և ըստ այնմ ջանացած է մաքի կալուածքի, հարստութեանն ու արդիւնաբերութեանը և ոլորապտուտութեանը, զօրեղ այս ուժին բոլորուելու ու պլլուելու դարերուն հետ հոլոված է: Հայն այսօր ալ իր աղճակոտորումներուն մէջ կը տեսնէ, կը փնտռէ ու կը բոլորուի այո՛ այս այժին չուրջը, ամէն դիէ ամէն կողմերէ, ուշնուրուշը ուղղուած է գրին ու գրքին, մաքին ու մշակոյթին, ժամուն ու ժամանակը, և մանաւանդ ա՛յն այժին որուն դէմ աքացի վերցնելը յիմարութիւն պիտի լինէր: Հայ ժամն ու ժամուցը դարերու պարծանքն է, հայորդիին խաչորդիին ջահ արևն է, և քանի փորձեցին լուրթ ու խորթ ամպեր զայն ծածկելու, ազօտ ու նսեմ բերելու, նա իր այժովն սուրբ ու նուրբ, իր ոսկեկուռ ու երկնակուռ հաստատութիւնովը ու հարստութիւնովը մնացած է

կոթողը և խորհրդանիշը հայ հաւատին անյողդողդ, հայ յուսոյն անխաթ, հայ սիրոյն երկնածոր: Որչափնե՜ր և որքաննե՜ր փորձեցին իրենց կեռ ու խեռ բազմահար ու բազմահնար գործիները քակելու, քրքրելու բունը, տունը, հունը արի ու բարի ուխտաւորին և ուխտավայրին, բայց չը կրցին, չէն կրնար ու չը պիտի կարենան երբ մանաւանդ պահապանները անոր միշտ արթուն ու անքուն կը հսկեն. այս՝ դարերու պատմութիւնն ու փորձերու ճշմարտութիւնն է. հայորդին ու խաչորդին թո՛ղ պըպտէ թո՛ղ խուզարկէ ամեն դարու մէջ պիտի գտնէ խումբ մը սպասաւորողներ ժամ ու ժամատան, հսկիչներ միշտ զուարթուն խաչին ու խաչքար են, քարոզողներ Խանչին կենաց, առաջնորդողներ ժողովուրդին անձնդիր հովուութիւնով, որոնք սրտաբաց ու կրծաբաց դիմադրած են ու գիմակալած ծով թշնամութիւններու, յարձակումներու, կալ մը սուր սլաքներու ու նետերու, և սակայն անվհատ, անվկանդ պաշտպանած ու պահպանած և չրջբոլորած հաւատարիմ երգասաց ու բեմասացները Ս. Խորանին ու Ս. Սեղանին: Ժիր մշակները բանաւոր այգիներուն թաղուած ու թաքնուած չատ անպտուղներ ու միշտ գրքին ու թուղթին ծալքերուն, ցերեկը ողջ գիշերն ողջոյն և որչա՜փ սիրով, քանի՜ սրտով ու համակ մտքով քաղելու, ժողվելու, խրձելու որանները ու կալեր յօրինելու, տերունդին ու ցեղին ու մեծ տանն ու ընտանիքին պաշարն ամբարելու, պաշար մը անուշացնող ժամարդին ու հայորդին, տալու անոր խակութեան, ճշմարտութեան, օծութեան, սրբութեան տիպն ու գրօշմը և յոյսն ու հաւատը Խաղաղականի երգովը թէ՝ «զի Աստուած ընդ մեզ է»: Այն կարծիքովը թէ գժբախտութիւնը չորս կողմով պատած, ու կարծես ա՛լ յոյսի նշոյլն ալ անթեղուած՝ կրկին այն հարստութիւններու մեծութիւններու, և կենսունակութիւններու հասնելու և ունենալու, ահա կայծկլտուքներ հոս ու հոն այն տուներէն ու նոյն տաճարէն, նոյն այն հայորդիէն, գրէն ու գրքէն աստղեր ու ջահեր, լուսին ու արև որ ծաթեր են ու ծագեր լուսաւորելու և լուսաստիւրա տարածելու կեանքի չողեր ու ցոլքեր ողջ ցեղին ողջոյն տերունդին անդին ու անդաստանին: Շատ իրաւամբ և եբախտաւոբ հայ ժողովուրդը իր ջահակիր հարազատներուն չխնամեակները տօնեց, կը տօնէ և պիտի տօնէ, յոբելեարներուն արդար իրաւունքը, իսկ կատարողներուն ալ երախտապիտական սրբազան պարտաւորութիւնը. թէև՝ տակաւին բաւական ժլատ իր այդ պարտաւորութեանը մէջ: Երախտագիտութիւնը առաքինութեան ստորոգելիներէն մին է և հայը պէտք չէ յետամնաց և կամ ուշամոռաց լինի այս բարեմասնութիւններուն մէջ: Կղերը մը լինելուս համար չէ սոսկ որ այսօր մեծ ուրախութիւնը կ'ըզգամ ջահակալ պատուական կղերի Յիսնամեակի տօնակատարութեան առիթիւ, այլ անոր համար որ դարերէն եկող զգացումը, դարերէն ծնող պարտաւորութիւնը, նոյն այն ոգիէն որ ցեղերը կ'ապրեցնէ, սերունդները կը բարձրացնէ, ազգերը կը կենդանացնէ. անոր համար որ լուսակալ և ջահակալ պատկառելի միտք մը ներհուն ու անքուն վստահող, անդուլ տքնող, անդադար չտեմարանող, համբերատար մեծ ոգւով ու ճիգով ամբարող, և յիսնամեայ այդ աշխատութեան չատ արդար և յոյժ արդիւնաւոր ոսկեպտուղը իրաւամբ վայելելու այդ պահուն ու պատիւն կ'արժանանայ երախտագէտ սրտերէ ամէն: Դո՛ւք, Սրբազան, որ բախտին ու պատիւն կ'արժանանայ երախտագէտ սրտերէ ամէն: Դո՛ւք, Սրբազան, որ պէս եկեղեցիի բարձր պաշտօնեայ, անոր հաւատարմաբար սպասաւորող հարազատ տեսուչ, բեմին ոգին ու հոգին, այժն ու փայլը, ոգի ու հիւթ ներարկող ու ներշնչող, ազդող ու տպաւորող, կենաց Բանին իսկ և իսկ ճշմարտութիւնները մեկնող, Յիսուսի այնքան խոնարհութեան ու հեզութեան պատկերը, որ եղած էք չատ չատերուն օրինակը և ապրանքը: Սրբազա՛ն Ծոբելեար, դասատուի օրերէդ ու երկնող դասագիրքերէդ քանինե՜ր ոչ ոչնորդողը: Սրբազա՛ն Ծոբելեար, դասատուի օրերէդ ու երկնող դասագիրքերէդ քանինե՜ր սլրած ու սորված են, սէր համակ սէր քանակ չատ աւելի անով որ չը մոռցուած ու միշտ թարմ ու զարմ մնացած գեղ խօսնակ Դուրեանին եղբայրն էք Ծոբելեար Դուրեանդ: Դուք չատ իրաւամբ չարգանքի, համակրանքի արժանի և Յիսնամեակի պատուին ա՛լ աւելի երբ՝ հովուական ցուցը ձեռքերնուդ, ու գրիչը ևս ու միչտ, որով բեմին մօտ պզրանալու, ու հայ պատանին, հայ կղերկոսը ու հայ հաւատաւորը միասին կը հովուէք ուխկը մակազեցնէք գրի դպչելին ողջոյն սերունդին անդին ու անդաստանին: Շատ իրաւամբ և եբախտաւոբ հայ ժողովուրդը իր ջահակիր հարազատներուն չխնամեակները տօնեց, կը տօնէ և պիտի տօնէ, յոբելեարներուն արդար իրաւունքը, իսկ կատարողներուն ալ երախտապիտական սրբազան պարտաւորութիւնը. թէև՝ տակաւին բաւական ժլատ իր այդ պարտաւորութեանը մէջ: Երախտագիտութիւնը առաքինութեան ստորոգելիներէն մին է և հայը պէտք չէ յետամնաց և կամ ուշամոռաց լինի այս բարեմասնութիւններուն մէջ: Կղերը մը լինելուս համար չէ սոսկ որ այսօր մեծ ուրախութիւնը կ'ըզգամ ջահակալ պատուական կղերի Յիսնամեակի տօնակատարութեան առիթիւ, այլ անոր համար որ դարերէն եկող զգացումը, դարերէն ծնող պարտաւորութիւնը, նոյն այն ոգիէն որ ցեղերը կ'ապրեցնէ, սերունդները կը բարձրացնէ, ազգերը կը կենդանացնէ. անոր համար որ լուսակալ և ջահակալ պատկառելի միտք մը ներհուն ու անքուն վստահող, անդուլ տքնող, անդադար չտեմարանող, համբերատար մեծ ոգւով ու ճիգով ամբարող, և յիսնամեայ այդ աշխատութեան չատ արդար և յոյժ արդիւնաւոր ոսկեպտուղը իրաւամբ վայելելու այդ պահուն ու պատիւն կ'արժանանայ երախտագէտ սրտերէ ամէն: Դո՛ւք, Սրբազան, որ բախտին ու պատիւն կ'արժանանայ երախտագէտ սրտերէ ամէն: Դո՛ւք, Սրբազան, որ պէս եկեղեցիի բարձր պաշտօնեայ, անոր հաւատարմաբար սպասաւորող հարազատ տեսուչ, բեմին ոգին ու հոգին, այժն ու փայլը, ոգի ու հիւթ ներարկող ու ներշնչող, ազդող ու տպաւորող, կենաց Բանին իսկ և իսկ ճշմարտութիւնները մեկնող, Յիսուսի այնքան խոնարհութեան ու հեզութեան պատկերը, որ եղած էք չատ չատերուն օրինակը և ապրանքը: Սրբազա՛ն Ծոբելեար, դասատուի օրերէդ ու երկնող դասագիրքերէդ քանինե՜ր ոչ ոչնորդողը: Սրբազա՛ն Ծոբելեար, դասատուի օրերէդ ու երկնող դասագիրքերէդ քանինե՜ր սլրած ու սորված են, սէր համակ սէր քանակ չատ աւելի անով որ չը մոռցուած ու միշտ թարմ ու զարմ մնացած գեղ խօսնակ Դուրեանին եղբայրն էք Ծոբելեար Դուրեանդ: Դուք չատ իրաւամբ չարգանքի, համակրանքի արժանի և Յիսնամեակի պատուին ա՛լ աւելի երբ՝ հովուական ցուցը ձեռքերնուդ, ու գրիչը ևս ու միչտ, որով բեմին մօտ պզրանալու, ու հայ պատանին, հայ կղերկոսը ու հայ հաւատաւորը միասին կը հովուէք ուխկը մակազեցնէք գրի դպչելին ողջոյն սերունդին անդին ու անդաստանին: Շատ իրաւամբ և եբախտաւոբ հայ ժողովուրդը իր ջահակիր հարազատներուն չխնամեակները տօնեց, կը տօնէ և պիտի տօնէ, յոբելեարներուն արդար իրաւունքը, իսկ կատարողներուն ալ երախտապիտական սրբազան պարտաւորութիւնը. թէև՝ տակաւին բաւական ժլատ իր այդ պարտաւորութեանը մէջ: Երախտագիտութիւնը առաքինութեան ստորոգելիներէն մին է և հայը պէտք չէ յետամնաց և կամ ուշամոռաց լինի այս բարեմասնութիւններուն մէջ: Կղերը մը լինելուս համար չէ սոսկ որ այսօր մեծ ուրախութիւնը կ'ըզգամ ջահակալ պատուական կղերի Յիսնամեակի տօնակատարութեան առիթիւ, այլ անոր համար որ դարերէն եկող զգացումը, դարերէն ծնող պարտաւորութիւնը, նոյն այն ոգիէն որ ցեղերը կ'ապրեցնէ, սերունդները կը բարձրացնէ, ազգերը կը կենդանացնէ. անոր համար որ լուսակալ և ջահակալ պատկառելի միտք մը ներհուն ու անքուն վստահող, անդուլ տքնող, անդադար չտեմարանող, համբերատար մեծ ոգւով ու ճիգով ամբարող, և յիսնամեայ այդ աշխատութեան չատ արդար և յոյժ արդիւնաւոր ոսկեպտուղը իրաւամբ վայելելու այդ պահուն ու պատիւն կ'արժանանայ երախտագէտ սրտերէ ամէն: Դո՛ւք, Սրբազան, որ

Եթէ Աբրահատ դադրեր է երգելէ, Տաթևն խոպատ խօսելէ, ու Սիւնիք չիջեր փայլելէ, Վարագ մեռեր ու մարեր է պլպլուքներէ, Իննակունք ցամաքեր, Սև Հողեր խոպատնացեր են, Հռոմկլայն չատոնց մոխրացեր, հազար աւա՛ղ և բիւր ցնծութիւն այսօր Սիոնն

արթնցեր Սոխակն անոր զայլայրեր, խօնարկն անոր զեղգեղեր, Սիօնի բարձունքներուն վրայ թառ ու վառ։ Սիօնի Սրբազան Ժողովրդի Յիսնամեակին առթիւ հայ կղերը, հայ վարժապետը, հայ դպրոցականը ցնծութեան մէջ է. հայ ժողովուրդը հայ վարժապետիդ, հայ վարդապետիդ, հայ եկեղեցւոյ բարձր աստիճանաւորիդ, Ս. Յակոբոս Առաքելոյն Աթոռին Ս. Թոռականիդ Յոբելեանական պարծենալու իրաւունքը ունի, հայ կղերնալ հպարտանալու, հայ վարժապետը փառաւորուելու չատ արդար ցնծութիւնը։ Յոբելեանդ հայուն, գիրին ու ժամուն է, երբ՝ իբրև հարազատ հայ ու հայորդի անոր լուսաւորութեանը, դաստիարակութեանը յառաջդիմութեանը բոլորանուէր նուիրուած աշխատեցաք, իբրև մտքի մեծ վաստակաւոր, ոսկեդարու վաստակաւորաց ճամբուն ու չամբուկը դասատանին այդ ու ա նոր պանծացումին ու փառաւորումին տքնեցաք։ Իբրև ժամու ժամորդին, սպասաւոր, պաշտօնեայ, տեսուչ, քարոզիչ, առաջնորդ, հովիւ, վերատեսուչ Ս. Տեղեաց Ս. Ցակոբայ մեծ մենաստանին Սաղիմին ու Սիօնին. եւ որուն խաղաղութեանը, անդորրութեանը, յառաջդիմութեանը չանացող, գատող ու վաստակող, տիպար անձը, բարի հովիւը, առաքինի կեանքը եղաք։

Գեղամ Դուրեան, Տիկ. Պերճուհի եւ իրենց ալջիկը Օր. Մլէհ

Կուգամ եղբայրական ողջագուրմամբ չնորհաւորել մեծ Յոբելեարդ բուռն ու բազում մաղթանքներով որպէս զի Շնորհաց Աստուածը իր կարողութիւնովը ալ աւելի առատել ընէ իմաստութիւնը մտքիդ, կարողութիւնը կեանքիդ, Անեղանելի Ս. Աչովը պահէ ընդ երկար պարգեւելով չամայր ամս։ կենարար Ս. Խաչը Փրկչին՝ իր կենսագործող ուժովը, ուժերդ առաւելացնէ ի չինութիւն և իբարօրութիւն իր փառաւորեալ Ս. Սիօնին, և Հոգին Շնորհաց իմաստութեան իր մշտաբուղխ ակներովը յորդի ու հոսի չար՝ որով պարծի Ազգս Հայոց։

1929 Սպտմ. 30 Սիրալեղ ողջագուրմամբ և չնորհաւորումով ու չարգանքով

Կ. Պոլիս Նախկին Պատրիարքական Տեղապահ

ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊՍ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

ԿԵԱՆՔԻՍ ՅԱՐԱՅՈՅՑԸ

Երբ տակաւին չատ փոքր պատանի մըն էի, չաճախ հայրս և մեծ մայրս կը պատմէին Դուրեան Սրբազանի վարդապետական կեանքէն գրաւիչ և հետաքրքրական սիրուն դրուագներ։ Ես և եղբայրս ագանչացմամբ մտիկ կ'ընէինք, և ի մասնաւորի ես՝ բուռն կերպով կը բաղձայի անգամ մը տեսնել զինքը։ Օր մը պատահմամբ երբ հօրս երկաթագործի աշխատանոցը կը գտնուէի, և երբ կը դիտէի անոր քրտնաթոր աշխատութիւնը, չանկարծ դրան առջև երեցաւ պարթևահասակ երիտասարդ ուչագրաւ կրօնաւոր մը և ժպտագէմ ողջոյն տուաւ հօրս. հայրս տեսնելուն պէս զանիկա՝ թողուց հրաչէկ երկաթը սալին վրայ և ուրախութեամբ անոր մօտ գնաց ողջագուրելու։

Ես մէկ կողմ քաչուած՝ պատանեկան երկիւղածութեամբ մը կը դիտէի զինքը, կռահած ըլլալով՝ որ մեր ազգական «Հայր Սուրբ»ն էր։ Ո՜հ, աչերն երբ դարձուց իմ վրայ, հայրս կոչեց իր մօտ որպէսզի համբուրեմ անոր մաքրափայլ սուրբ ձեռքը։ Հազիւ 12 տարեկան էի։ Ի՞նչ վսեմ վայրկեան։ կարգ մը հարցումներ ըրաւ անիկա ինծի. չատ մեղմ և ազու չեչտով մը։ Յաջորդ տարին իր պաշտպանութեան ներքև արդէն սկսած էի չաճախել Պէրպէրեան Վարժարան։

Սմբողջ աչակերտութեանս չրջանին մտքէս երբեք չէր հեռանար իր վսեմ երևոյթը և մանաւանդ այն հմայքը զոր թողուցած էր իմ պատանեկան սրտիս ու մտքիս վրայ։ Հակառակ Պէրպէրեան Վարժարանի գիտական ուղղութիւն մը ունենալուն, ես նախընտրած էի այն դասերն՝ որոնք աւելի կը խօսէին զգացումի և հոգւոյ։ Եւ Պէրպէրեան՝ գիտէր միչտ իր դասախօսութեանց մէջ դնել որքան իմաստասիրական նոյնքան և ազգային, կրօնական, բարոյական վսեմ չեչտ մը։ Իմ փափաքս էր Սրմաչի Դպրեվանքը մեր՝ «Հայր Սուրբ»ին մօտ ըլլալ, զինքը ունկնդրել, իր խօսքերը լսել։ 1896–ի ՄԱՍԻՍ կրօնաւորեցան իմ նախերթը փափաքս կը սրէր. հոն կը կարդայի իր յօդուածները։ Իմ փափաքս որոշ էր նախերթը փափաքս կը սրէր. հոն կը կարդայի իր յօդուածները։ Իմ փափաքս որոշ էր այլ ևս. կուսակրօնութիւնը։ Ընկերներուս սկսած էի յայտնել մտադրութիւնս։ 1897–ին Պէրպէրեանի ժընէվ մեկնումով իր վարժարանի աչակերտութիւնը գրեթէ կը ցրուէր և ես յաջորդ տարին Սրմաչ, Դուրեան Սրբազանի մօտ էի արդէն։

Սրմա՜չ . . . ։ Կա՜ր աւելի սուրբ վայր մը քան Սրմաչը։ Սրմաչի սրբութիւնը լինքն Դուրեանն էր, Սրմաչի հոգին լինքն էր. ոչ մէկ հմայք ունէր Չար խափանը առանց Դուրեանի. Դուրեանն էր որ կեանք տուած էր Դպրեվանքին, ուխտատեղիին, ուխտին, ամբողջ միաբանութեան։

Երեք տարիներ միայն մնացի Դպրեվանքի մէջ։ Առաջին տարին իրմէ կ'ստանայի Դպրութեան աստիճան, երկրորդ տարին Սարկաւագութեան և երրորդ տարին, 1901–ին, Քահանայութեան աստիճան։ Այդ երեք տարիները ամբողջ մը կը կազմեն իմ տասը ընկերներով կը ձեռնադրուէի Կուսակրօն քահանայ։ Այդ երեք տարիները ամբողջ մը կը կազմեն իմ տասը ընկերներով կը ձեռնադրուէի Կուսակրօն քահանայ։ Այդ երեք տարիներու մէջ օգտուեցայ իր դասախօսութիւններէն այնքան որքան պիտի չկարենայի օգտուիլ որևէ ուրիչ ուսուցիչէ։ Բառին իսկական առումով ուսուցանող մըն էր. իր զմայլելի վճիտ ոճովը, իր լինքնայատուկ բացատրութեանց եղանակովը ամենէն տաղտկալի աստուածաբանական հարցերն իսկ գիտէր պարզել, լուսաբանել և հասկնալի դարձնել։ Դասախօսութեան պահուն իր սիրուն ակնարկութիւնները ոգևորութիւն յառաջ կը բերէր ուսանողներու մէջ, և մենք կը զգայինք թէ գերբնական բան մը կար իր մէջ, զի ամէն անգամ իր դասախօսութիւններէն յետոյ նոր կեանք մը կը պարգևէր, նոր չունչ մը կը ներչնչէր, նոր լոյս մը կը ծագեցնէր, վերջապէս նոր և անբացատրելի տրամադրութիւն մը կը ստեղծէր մեր մէջ։

Ես համոզուած եմ և կը չեչտեմ որ ամէն անունք որ անոր ձեռքին տակ պատրաստուած են, կարելի չէ որ իր հուրով բոցավառուած չըլլան. անիկա ստուգիւ համակ սրբութիւն մըն է, հրեչտակային քաղցրութիւն մըն է, քրիստոնէական ներողամտութիւն մընէ։ Ամենէն քար սիրտերն իսկ անոր ձեռքին տակ կը ճմլուին, ամենէն ամուլ միտքերն իսկ անոր ձեռքին տակ կը բերրանան։

քերը կարգասաւորուին, ամենէն մեռեալ հոգիները կը կենդանանան։ Երբ անիկա կը խօսի կը կարծես թէ երկնային չունչ մը կը հոսի իրմէ. երբ ան կը ժպտի կը զգաս թէ երկինք կը ժպտի. երբ ան կը գովէ զքեզ, յաւիտենական ժառանգութեան մը կը կարծես տիրացած ըլլալ. երբ ան կը դիտէ իր զուգավառ աչքերով՝ քեզ կը զգացնէ թէ թեւրութեան մէջ ես, և իր դիտողութիւնը կը նշմարես արդէն իր լուռ հայեացքին մէջ։

1902–ին բաժնուած էի Ամմաչու Դպրեվանքէն և Օրմանեան Պատրիարքի անձնական քարտուղարութեան կը կոչուէի։ Ու վեց տարիներ վերջ՝ Ազգ. կեդր. Վարչութեան Խառն ժողովով կ'ընտրուէի Պատր. Փոխանորդ, երբ Դուբեան Սրբազան ալ Պատրիարք կ'ընտրուէր։ Ինչ դժուարին շրջան քան 1908—1911–ի շրջանը։ Սուգիւ շրջանն էր ազատութեան, շրջանն էր նաև անցման։ Ալ գերութեան շղթաները խորտակուած, հաւասարութեան, եղբայրութեան և արդարութեան փողը կը հնչեցուցուէր Թուրքիոյ ամէն կողմը։ Միւս կողմէ անզուսպ կիրքեր, անհաչա տրամադրութիւններ, խօլական չարժուններ, ամէն կողմ երևան կուգային։ Դուբեան Սրբազանի վրայ ինչպէս սքանչացած էի Դպրեվանքի մէջ անոր իմացական բարձր առաւելութեանց և արժանեաց վրայ, այժմ ալ տեսնելով մօտէն իր խանդաղատանքը և սէրը ազգին դժբախտ և բազմաչարչար զաւակաց վրայ, հիացումս կը կրկնապատկուէր։ Դուբեան՝ ամէն բանէ առաջ ապագան տեսնող մըն էր, և վարչական գործոց մէջ ո՛րքան անհրաժեշտ է գալիքը տեսնելը. անիկա ներկայի հետևանքները կը տեսնէր, և այդ հեռատես ուղղութիւնը պահեց միշտ իր Պոլսոյ Պատրիարքութեան շրջանին՝ երբ ժողովուրդը տակաւին ի վիճակի չէր ըմբռնելու գինքը։ Ան ունէր աւելի գերընտիր գործ մը իր աչակերտներով իրագործելու, և ան չէ զագրած տակաւին հրաչքները գործելէ ազգին մէջ։ Ան հեռուէն չի ճանչցուիր. հարկ է անգամ մը մօտենալ իրեն, լսել գինքը, հպիլ իրեն՝ ճանչնալու և փըրկուելու համար։ Երբ մարդ կը լսէ գինքը, կը զգայ անոր մտածման մաքրութիւնը, բացատրութեանը ազնուութիւնը, լեզուին յստակութիւնը, խօսուածքին վայելչութիւնը, իր հոգւոյն սրբութիւնը, մտացը նրբութիւնը, բարուցը ազնուականութիւնը, որոնք ի մի խառնեալ կը կազմեն անոր անմահ և լուսաշող հոգին։

Այն անձերը զորս Նախախնամութիւնը դարէ ի դար կը ղրկէ աշխարհ, անոնք կ'ըլլան բազմաց փրկութեան պատճառ և առաջնորդող լուսեղէն սիւնը Ազգին և Եկեղեցւոյն։ Ահա այդպիսիներէն է Դուբեան Սրբազան, զոր Նախախնամութիւնը պարգեւած է ազգիս։

Իմ հոգևոր ծնողիս և ազգականիս քահանայութեան յիսնամեակի առթիւ գրած այս քանի մը տողերս չեն կրնար տարփողել Անոր արժանիքները, երբ իր արժանիքները արդէն կը տարփողեն գինքը։ Ի՞նչպէս բարձրացնել գովանքներով այնպիսի անձ մը՝ երբ արդէն իր միշտ կենդանի և աճեցուն գործերովը կազմած է իր բարձրութիւնը։

Դուբեան Սրբազան իր հրապարակային կեանքին մէջ յայտնութիւն մըն է Սրբութեան։ Ժթ. դարու վախճանին ազգը ունեցաւ իր ՀԱՅՐԻԿը յանձին Արմաեանի, Ի. դարը ազգը կը պարծի Դուբեանով իբր իրեն ՍՈՒՐԲը, ոչ թէ վիպական կամ ոչ թէ անձնասիրական ճգնութեամբ հոգիացած, այլ Սուրբ մը իրական և իսկական զոհողութեամբ իր մտքին, մարտիրոսութեամբ իր սրտին, պատարագումով իր հոգւոյն։ Անիկա իրենն ներուն լուսատիպ Սուրբն է. անոր սուրբ կեանքը սքանչելիք մըն է, հրաշալիքներու հրաշալիքն է։

Ո՞ր պէտք է փնտռել իր արժանեաց բարձրութեան չարժառիթը, ո՞ր կրնանք գտնել այն զսպանակը որ գինքը բարձրացուցած է մտաւորապէս, հոգեպէս և զգացմամբ. անշուշտ իր նշանակելի խոնարհութեան մէջ և իր խոհեմութեան մէջ՝ որ կը դնէ իր խօսքերուն և գործքերուն մէջ, և չէ՞ մի որ ճշմարիտ սուրբերու գիտութիւնը խոնարհութիւնը և խոհեմութիւնն է։

Պատի՛ւ ուրեմն իր անձին, որ Ի. դարու հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ լուսափիւռ փարոսի մը պէս կը կանգնի։

Պատի՛ւ այն ծնողքին, որ ծնունդ տուած է այսպիսի վեհ և սուրբ անձի մը։

Պատի՛ւ բոլոր անոնց որոնք գիտեն ցոլացնել անոր մաքրափայլ հոգին և վսեմ սկզբունքները իրենց կեանքին մէջ։

Պատի՛ւ և այն պատուական ցեղին, որ գիտէ գնահատել այսպիսի բարձր արժանիք մը և հպարտ կը զգայ պանծացնելու անոր անունը։

13 Մայիս 1929 ԳԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ
Մանչեսթր

Ազրիպպաս Եպ., Դուբեան Սրբազան, Տիկին Ֆուլիկ,
Տիկ. Նարդիկ Դուբեան, Սուրեն Դուբեան, Արեզ Դուբեան
(Յորելեանի տարիս լուսանկարուած Երուսաղէմ)

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Տ. Մաղաքիա Օրմանեան պատրիարքի հրահանգով 1897 թուականին, Վարդանանց տօնին նախընթաց օրը, հասած էի Սրմաշ։ Վանքի կացութիւնը մխիթարական բան մը չունէր։ Զամչեան Տեղապահի հալածանքները, Սրիկ Եփ. Ունճեանի բանտարկութիւնը տնտեսապէս քայքայած էին Դպրեվանքը։ Դասաւանդութիւնները ժամանակէ մը ի վեր դադրած՝ ժառանգաւորները կը պարապատուէին մեկնիլ իրենց ծննդավայրերը, բայց Համիտեան սարսափը վարանումի կը մատնէր զիրենք։ Նիւթական անձկութիւնը ա՛նքան սուր էր մենաստանին մէջ որ 31 հոգիէ բաղկացեալ Մխիթարութիւն և աշակերտութիւն մէկ սագով և մէյմէկ նարինջով ճաշեցին Վարդանանց տօնին օրը։

Ո՛րքան կը յիշեմ Զատկէն առաջ Սրմաշ ժամանեց Եղիշէ Ծ. Վ. Դուրեան իբր Փ. Վանահայր և վերատեսուչ Դպրեվանուց։ Տրամադրութիւնները վայրկենաբար փոխուեցան. ուսուցչութիւնը ոգևորուած էր, քանի մը օրեր վերջ արդէն դասերը սկսած էին։

Ամբողջ չորս տարիներ աշակերտած եմ Սրբազանին և անկից յետոյ, հեռուէն ու մօտէն, հետևած եմ իրեն։ Պէտք է խոստովանիլ թէ Դուրեանի թողած տպաւորութիւնը խոր եղած է իր աշակերտներուն և հոգևոր զաւակներուն հոգիին մէջ։

Հոս կը փորձուիմ ուրուագծել Սրբազանին դիմագծութիւնը համաձայն իմ տպաւորութիւններուս և գնահատումներուս։

ՄԱՐԴԸ

Դուրեանի մէջ մարդն ազնիւ, խոնարհ, զուարթ ու բարի է։ Անչափարութիւնն ու ներողամիտ վարմունքը իր կեանքին որոշ մէկ գիծն է։ Նոյն իսկ մեղի ծանօթ յայտնի իր հակառակորդներուն վերաբերմամբ, իր արտայայտութեանց մէջ, վերջին ծայր փափկանկատ և զգոյշ տեսած ենք զինք. բառերը միշտ կշռուած։ Նմանապէս կծու ա՛չ մէկ խօսք չէ լսուած անոր շրթունքէն՝ ուղղուած դասերը չպատրաստող աշակերտի հասցէին. յայտնի էր թէ կը զայրանար՝ երբ մինչև ականջները կը կարմրէր։ Կամքը և ուսուցանելու արուեստին գիտակցութիւնը ակրապետող էին իր մէջ։ Առանց երեսը նայելու «տեղդ նըստիր» խօսքը արդէն բաւ էր ուսանողը չանթահարելու։ Իբր բարոյական մարդ թերութիւն մը չենք տեսած իր վրայ։

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆԸ

Մտքով նոր, իսկ սրտով հայ եկեղեցականութեան հին դպրոցին կը պատկանի Սրբազանը։ «Առանձնասենեակին մէջ փիլիսոփայ, եկեղեցիին մէջ եկեղեցական ապրեցէք»։ Այս խօսքը իր մէջ կը բարացուցէ բուն իսկ հոգևորականը։ Անոր մէջ կրօնքը ո՛րքան աստուածային յայտնութիւն մըն է ա՛նքան ալ ընդունակութիւն մարդուն կողմէ այդ յայտնութիւնն ըմբռնելու և իւրացնելու։ Անոր հաւատքը, լինելի կը թուի թէ, բնածին զգացում մը ըլլալէ աւելի լուսաւոր գիտակցութեան և գիտական հիմքերու վրայ խարխուած խոր ընդունակ համոզում մըն է։

Դուրեան կուսակից է Հայ. Եկեղեցւոյ ծխական, արարողական և վարչական բարեկարգութեանց՝ եկեղեցւոյ հայեցի նկարագիրը ամէն գնով պահպանելու առաջադրութեամբ։

Անոր մէջ կ՝ապրի թարգմանիչ վարդապետներու ոգին. անոնց մտածումէն չոզ մը ունի իր գանկին մէջ. կենդանի հոյզ մը իր լանջքին տակ, ոսկեղէն գրիչ մը մատնեբուն ծայրը, փայլակ մը հոգիին խորը, հեղինակութեան ծանր չուք մը իր կեցուածքին մէջ։ Կեանքով, վարքով, մտքով մեր ժամանակներու հայ եկեղեցականութեան ծաղիկն է Դուրեան։

Սրբազանի եկեղեցական կեանքը ուսուցումի նուիրում մը եղած է թէ՛ ուսուցչապետի աթոռէն թէ՛ եկեղեցւոյ բեմէն. Դուրեանի իրական կոչումը և մատուցած ծառայութիւնը ա՛յս տպարէզին մէջն են։

ՈՒՍՈՒՑԻՉՆ ՈՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏԸ

Հայ լեզուն, հայ գիրը, հայ պատմութիւնը, հայ կեանքը, ամբողջ հայրենագիտութիւնը իրեն համար մեծ գաղտնիք մը չունին։ Ան գիտէ համայել ուսանողները հայ լեզուի գանձերուն ու գեղեցկութիւնով։ Իրերու և անձերու իրական արժէքը պահելով հանդերձ, վհուկի մը ճարտարութեամբ կը կենդանացնէր անցեալի յուշերն ու յիշատակները՝ լուսեղէն թերաստուերի մէջ ցոյց տալով մեծ դէմքերը։ Լարուած և կէս մը յափշտակուած վիճակի մէջ կ՝ունկընդրէինք միշտ նօթագրելով իր կարևոր յայտնութիւնները։

Այն համոզումը կարելի է գոյացնել թէ՝ Դուրեանի ե. դարու վերաբերմամբ ըրած դասախօսութիւններուն ունկնդրողը ա՛չ միայն հայանուէնը պարծանքով կը կրէ իր վրայ, այլ և Հայ Եկեղեցիէն երբեք չի հեռանար։

Իսկ կրօնքներու պատմութեան և աստուածաբանութեան դասերը ճոխացած էին արդի գիտութիւններու և փիլիսոփայութեանց տուիքներովը՝ որոնք գերազանցապէս կը նպաստէին ժառանգաւորաց աշխարհահայեացքը ընդլայնելու, ճաշակը կրթելու և սըրտին թռիչներ տալու։ Սրբազանին աստուածաբանութեան մէկ դասը անգամ մը, ամբողջ երկու ժամերը, մեծ հաճոյքով ունկնդրած ենք նոյն իսկ Օգոստոս ամսու սկիզբները՝ մէկ կողմէ սրբել չկանալով մեր դէմքերէն կաթկթած քրտինքը։

Դուրեանի դասախօսութիւնները համեմուած կ՝ըլլային զուարթ ակնարկներով, զբաղեցուցիչ պատմուածքներով և զարմանազան մանրավէպերով (anecdote). բայց ներելի չէր խնդալ, ինք միշտ կը պահէր իր լրջութիւնը։

Իսկ ինչ կը վերաբերի եկեղեցւոյ մէջ ուսուցանելու՝ քարոզելու եղանակին, ոմանիկ դասակարգին ա՛նքան մատչելի չեն եղած իր խօսքերը։ Ոճը միշտ բարձր, առանց քերականական սխալի, հեղասահ գետի մը պէս, աստուածային պատգամները բխած են անոր չուրթներէն գողտրիկ մտածումներու և բանաստեղծական թռիչներու վէմվէտուն կոհակներու հետ խառնուած։ Միշտակէն վեր, մա՛նաւանդ զարգացեալ դասակարգը լսած է զինքը չուրթներէն կախուած, հիանալով անոր մտածումներու խորութեան, լեզուի գեղեցկութեան և Ս. Գրքի հմտութեան վրայ։

Սրբազանը աւելի գաղափարային խօսող մըն է, քանդրացեալ օրինակները ցանցառ են։ Շարժուձևերը չսիրեր. կենդանի չեշտերը, ձայնին սիրուն ելևէջները, իր անցառ են։ Շարժուձևերը չսիրեր. կենդանի չեշտերը, ձայնին սիրուն ելևէջները, իր անձին հմայքը կրնան լարուած պահել նոյն իսկ իր ռամիկ ունկնդիրները։ Ան միայն միտքէն խօսող մը չէ, այլ և սրտէ։ Ասսած ժամանակ ինք կը յուզուի և գիտէ յուզել նաև բազմութիւնը։

Դանէ ես Դուրեանի պէս խօսողի մը չեմ հանդիպած տակաւին հայ եկեղեցականութեան մէջ։

ԳՐՔԻ ԵՒ ԳՐՉԻ ՄԱՐԴԸ

Դուրեան ընթերցասէր ըլլալէ աւելի բան մըն է։ Գուցէ ա՛չ մէկ հայ ա՛նքան չէ կարդացած ո՛րքան ինք։ Մեր մէջ չա՛տ կարդացողներէ ոմանք դժբախտութիւն ունեցած են իրենց հոգեկան հաւասարակշռութիւնը կորնցնելու։ Մարդ կը փորձուի հարց տալու թէ՝ արդեօք հայ ուղեղը չի՞ տոկար երկար ընթերցումներու։ Սրբազանին ուղեղը 69 տարեկանին մէջ իսկ ողջ է, յիշողութիւնը հաւատարիմ, բնութիւնը զինք օժտած է սուր յիշողութիւնով, տրամաբանելու և դատելու զեղեցիկ կարողութիւնով։

Գիտէ հին ու նոր յունարէն, ֆրանսերէն, անգլերէն, 40 տարեկանին ընտելացաւ նաև գերման լեզուին։

Սրբազանը քսակով դատարկ է, բայց անձնական մատենադարանով հարուստ։ Իր գրատան մէջ կարելի է հաղորդակցութեան մէջ մտնել հին ու նոր ազգերու բոլոր գործաւոր իմացականութեանց հետ — աստուածաբաններու, փիլիսոփաներու, գիտնականներու, ընկերաբաններու, բանաստեղծներու, գրագէտներու, պատմագէտներու, բանաձէրներու, և այլն։

Դուրեան Սկիւտարի ճեմարանին միայն աշակերտած է, սակայն և այնպէս իր տե-

ական ընթերցասիրութեամբը ձեռք բերած է համոզեցնող այնպիսի պաշար մը՝ զոր մեր մէջ շատ քիչերը կրնան ունենալ: Կենդանի հանրագիտարան մըն է:

Ինքնաշխատութեան և ինքնազարգացման տիպար օրինակ մըն է Սրբազանը. ա- սոր մէջ է իր բարձր արժանիքը: Անոր համար կեանքն եղած է յարատև դպրոց մը ո՛ւր գտած է իր գերագոյն հաճոյքն ու երանութիւնը:

Դուբեան գրելուն մէջ իրական վարպետ մըն է, իր արձակը գաղնաւորուած երա- ժըշտութեան կը նմանի. նախադասութիւններէն ոչ մէկը չի կաղար: Գրիչը այնպիսի ա- նուշ օծութիւն մը ունի որ բանասիրական ցամաք յօդուածներն անգամ իրենց գրա- կան հրապոյրը կը պահեն և հաճոյքով կը կարդացուին: Կիրթ, ճաշակաւոր ոսկերիչ մը ինչպէս կ'ընդելուզէ իր քառամանեակը թանկարժէք քարերով, այնպէս ալ Սրբազանը, հայ լեզուին տիրացած, գիտէ գրաբարի գանձարանէն գտնել բառեր՝ իրենց իրա- կան արժէքով զետեղելու համար զանոնք բուն տեղը:

Դուբեանի աշխարհաբարը օրինակելի է:

Իսկ իր կրօնաբոյր քերթուածներուն մէջ աշխարհաբար լեզուի գեղեցկութիւնը, քնքուշ զգացումներու փափկութիւնը, գողտրիկ մտածումներու խորութիւնը երկիւղած ընթերցողը կ'առինքնեն: Սրբազանին բանաստեղծութիւնները զգացումի, լեզուի, ոճի ոսկեղէն պարապ բաժակ մը չեն. ընթերցողը անոնց մէջ պիտի գտնէ նաև խմաստու- թեան քաղցրահամ նեկտար մը:

Ինծի կը թուի թէ Դուբեանի քերթուածներու թարգմանութիւնը բաւական գժուա- րին գործ է. բնագրի հարազատութենէն ու գեղեցկութենէն բաներ մը պիտի կորսուին:

Ափսո՜ս որ Սրբազանի պաշարէն ու տաղանդէն շատ քիչ բան կտակուած է Ազգին. ան առաւելապէս պիտի ապրի իր աշակերտներուն յիշողութեանը և յիշատակին մէջ:

Իբր Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Դուբեանի վարչական կարողութենէն ճաշակ մը չկա- րողացանք առնել: Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումը գինովցուցած էր մեր ճնշուած ժողովուրդը և չղթայազերծած հակընդդէմ կուսակցութիւններու սուր

ՎԱՐՁԱԿԱՆ ՄԱՐԴԸ

կիրքերը: Ազգին մէջ ստեղծուած էր այնպիսի քաոսային վիճակ մը ո՛ր չուն իր տէրը չէր ճանչնար: Այս յուզման ալիքները կեդրոնէն հասած էին նոյն իսկ գաւառի մութ անկիւնները և բնականոն վիճա- կը խանգարած: Իրերու այս կացութեան մէջ դժուար էր պատրիարքի մը համար իր վարչական կարողութեան կնիքը դրոշմել, կարճ ժամանակամիջոցին, ո՛եէ գործի վրայ:

Անշուշտ Սրբազանին էր պակսեր կացութիւնն ու իրերը կշռելու և գնահատելու կարողութիւնը, բայց ինծի այնպէս կը թուի թէ՝ ան երբեք պիտի չուզէր զոհել իր հո- գեւորականի հանգամանքը վարչական մարդու դիւանագիտութեան հետ, մա՛նաւանդ ազ- գային ըրջանակին մէջ անոր կառավարելու եղանակը պիտի նմանէր բարի և խմաստուն հօր մը վարմունքին:

1916 թուականին կեդրոնական նոր վարչութիւն ընտրելու թոյլտուութիւն էր ե- ղած Թալէաթի կողմէն: Զաւէն պատրիարք և ես առանձինն մնացեր էինք պատրիարքա-

ՍՐՏԻ ՄԱՐԴԸ

բանի մէջ: Ոչնչ խնդիրներով ահագին աղմուկ յարուցանող Ազգ. ժողովի ազգասէր անդամներէն ոչ մէկը համարձակութիւնը չունէր Պատրիարքարան ոտք գնելու: Միայն Ազաւնունի և Դանիէլ Սրբա- զանները անգամ մը այցելեցին. իսկ աշխարհականներէն Տօքթ. Դաւիթեան յաճախակի կուգար մեր մօտ:

Ընդհանրական Հայրապետը ճանչնալու չճանչնալու, պատասխանին մէջ յիշելու չը յիշելու խնդիրը սկսած էր մխաքերը յուզել: Պատրիարքը հրաւիրեց եպիսկոպոսները այս նիւթին վրայ խորհրդակցելու: Միայն Դուբեան Սրբազան արիւթիւնն ունեցաւ գալու թէ՛ Պատրիարքարան թէ՛ Պատրիարքին տունը՝ կացութեան վրայ միասին մտածելու:

Զաւէն պատրիարքին Կ. Պոլսէն վտարումէն երկու ամիս վերջ կարգը հասած էր արտաքսումին ուրիշ եկեղեցականներու՝ որոնց մէջ ինքս ալ կը գտնուէի: Պատրաստու- թիւն տեսնելու համար, Երզնկայի Մէջլիսի խտարէին մէջ երբեմն մեզի պաշտօնակից Գրամի Սիմեոնի միւտիրի՝ Բէչատ Պէյէն խնդրած էի, ազքորականներուս համար, 15 օր- ուան յամուրդ: Կխտամսեայ այդ ժամանակամիջոցին Կ. Պոլսոյ մէջ կարծես ժանտախտէ

վարակուած ըլլալինք, ոչ ոք մեզի կը մօտենար, քանի մը մտերիմներ միայն կրնային տեսնել քաշուելով: Դուբեան քաջութիւնն ունեցաւ երեկոյեան մը դէմ, ո՛ւր մարդ չէր մնացած Պատրիարքարանի մէջ, գիս տեսնելու, քաջալերելու, և հայրական համբոյր մը դրոշմելու ճակտիս:

Մարդոցմէ լքուած, հարկադրական անաստղ ճամբորդութեան մը պատճառած սուր անձկութիւններուն մէջ այդ այցելութիւնն ու սրտաբուխ մաղթանքները ինծի համար մեծ սփոփանք մը եղան:

Փիլիպպէ, 22 Մարտ 1929

ԵՐՈՒԱՆԴ ԵՊՍ. ՓԷՐՏԱՀՃԵԱՆ

Ս. Պատրիարքին Հօրեղբայրը, որ շատ կը նմաներ կ'ըսեն իր հօր Զրմպա Աբրահամին

ՏԱՍՆԱԳԻ ՔՆԱՐԸ

ԱՄԵՆ. ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻՆ

Լանչէը ճնարիս յօրինեցի՝ արիւնոտ
Կուծէիս փշրուած ոսկորներովն ազազուն.
Բայց որպէսզի շունչ մ'ունենայ ափիւնոտ՝
Աստղափթիթ ծոց մը տուի անոր ամազուն:

Քնարիս առջի լարն հիւսեցի՝ բզկտած
Աղիքներուս կտորներով գալարուն.
Բայց որպէսզի սարսուռ մ'առնէ սիրատած՝
Կայծերու կուշ մը տուի անոր հէնիերուն:

Ու երկրորդ լարն ես հիներցի նրբոլոր
Ծիւրած հիւծած իմ հագագէն կերկերուն.
Բայց որպէսզի յոյս-թռիչէ մ'առնէ անմոլոր՝
Շողերու խուրձ մը տուի անոր հիւսերուն:

Քնարիս երրորդ լարն ոլրեցի՝ տրտմահեծ
Սրտիս բոլոր երակներէն արնաքամ.
Բայց որպէսզի հաւատքի թափ մ'առնէ մեծ
Երիզ մ'երկինք տուի անոր անթառամ:

Ու չորրորդ լարն՝ ուղեղիս ո՛չ-ալարծի
Ծուծթելերէն ես հատեցի նրբերնի.
Բայց որպէսզի գիւտի խանդովն արծարծի՝
Աչխարհ մը լոյս տուի անոր արփերնի:

Հինգերորդ լարը քնարիս դիւրագնի՝
Խռովուած հոգւոյս բրթումներով կազմեցի.
Բայց որպէսզի խաղաղ ծիծաղ մը հագնի՝
Արշալոյս մը ցոլք տուի անոր փառացի:

Վեցերորդ լարը քնարիս անյարդար՝
Խախտած մտքիս մռայլ ծալքերէն առի բիւր.
Բայց որպէսզի կշիռ մ'ունենայ ան արդար՝
Աստղի շառաւ մը տուի անոր լուսաղբիւր;

Եօթներորդ լարն յօրինեցի քնարիս ներսէ՝
Աննուագին մէջ ցնորած եղէն իմ խաւար.
Բայց որպէսզի ճախարանիս մ'առնէ ուղիանեմ
Արծուէն փետուր մը տուի անոր արավար:

Պատրաստեցի ութերորդ լարը ցտին՝
Դիտակցութեանըս կաւակերտ կանթեղէն.
Բայց որպէսզի բոցն առնէ ան ճշմարտին՝
Տիեզերք մ'արեւ տուի անոր ոսկեղէն:

Իններորդ լարը մանեցի իմ կարկամ
Շրթներուս քիրտ ու անկենդան մաշկերէն.
Բայց որպէսզի կորովի ջիղ մ'անոր տամ
Կապարճ մը շանթ առի երկնի ալիքէն:

Տասներորդ լարը սազեցի՝ անիքիք
Իմ աչքերուս մեռած ծովի յատակէն.
Բայց որպէսզի շեշտ մ'առնէ ան կենսափթիթ՝
Աստուած մ'հուր-բաճ տուի անոր ապահէն:

●

Տասնաղի ճնարս երբ, բերկրանիովը պատարուն,
Կերտեցի ողջ էութիւնովըս խեցի,
Որպէսզի ան պատկեր մ'առնէ կատարուն՝
Հա՜յր, հոգիէդ հատոր մ'ոսկի թերթեցի . . . :

Այդ հատորէն ճնարըս համեստ ինչեցուց
Սէր, Ցոյս, Հաւատք, Խաղաղութիւն, Գիտութիւն.
Արդարութիւն, Ճշմարտութիւն, Յարացոյց,
Կամք, Կեանք, — որ մէջս Աստուած մը ծնաւ մշտարթուն:

Ու ճնարն այդ լուռ, լոյս-պատկերիդ ժպտաէտ
Թրթռումներովն առած լեզու գերզգաստ,
Կը նուիրեմ Քեզ յիշատակ, որ յաւէ՛տ
Շունչիդ հպումով խորհուրդն երգէ մեծիմաստ:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՏՐԱՊԻԶՈՆԻ

ԹՈՂՆԱԹՈՒՔ ԾԵՏՄԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

ՊԱՏԿԵՐԻՆ ՎՐԱՅ

—o—

Մուրատ–Ռափայէլեան զուրկ չէր ազգային ոգի ներշնչող մթնոլորտէ, հակառակ կրօնական այն գրոշմին՝ որ յատուկ է կաթոլիկ գաստիարակութեան: Տրապիզոնէն և այլ բնագաւառներէ փոխադրուած վէնետիկ՝ մասամբ ուսանողներն ալ կը տանէին այդ ոգին իրենց հետ, մանաւանդ անոնք՝ որոնց հոգիները Մայրենի Եկեղեցիի ներշնչումներովը էին իրենց օծումն ընդունած: Այդ օծումը վարակիչ էր: Մխիթարի շունչը, Մխիթարեան Ուխտին կատարած ամենաթանկագին աւանդն ու ժառանգութիւնը, այդ օծութեան կուտար քնարոշ կնիք մը՝ էութեամբ հայրենի:

Այս ստուերագիրը, իր ընդհանրական և նախնական կրթութեամբը տակաւին խմորով մը պատրաստուած, խալեան այս երկունքին տակ կառհաց օր մը վերազարթուծին ու փրթթումը մանկունի այն տարտամ զգայութիւններուն՝ որոնք սկզբնաւորութիւնն են ԿՈՉՈՒՄԻՆ: Այն որ ծննդավայրի ամպրանոց–գիւղերուն մէջ մատուիկներ կը կերտէր և եկեղեցական պաշտամունքներ կը թոթովէր ի ծածուկ, հա՛ս պիտի լսէր առաջին հրաւէրը դէպի խորհրդապաշտը որբագան կոչումին: Մէկ կողմէ Մխիթար, միւս կողմէ Ռաֆֆիի այդ հրաւէրին մէջ կը դնէին իրենց տիրական ձայնը, երկուքն ալ իրենց գերիզմաններբէն, երկուքն ալ սակայն իրենց կենդանի բարբառով: Պատանի երևակայութեան մէջ Հայկի եօթն աստղերը կարծես կանթեղներն եղած ըլլային, որոնցմով Աստուած, Աստուածը նաև Հայուն, ուզեր է կաթեցնել իր ընորհաց շաղերը սեւի և սուգի մէջ չղարշաւորուած ու թաղուած աշխարհի մը վրայ:

Այդ աշխարհի զաւակն էր և այն՝ որ պիտի ուզէր ունենալ բաժին մը այդ սեւէն իր վրայ և մաս մը այդ սուգէն իր մէջ: Ներսէս մը, «կայծեր»ու հեղինակին գրչին տակ հագած մատաղպար հոգևորականի իր ա՛նքան հմայիչ դէմքը, օր մը, անմոռանալի՛ օր մը այս ստուերագրին համար, անմռունչ նայուածքի ներթափանցումով խառնեց հոգին այդ պատանիին: Այդ խառնվքէն ծնաւ ՈՒԽՏԸ: Ուխտաւորն ունեցաւ նաև իր ուխտակիցը յանձին Ռ. Պազարճեանի՝ որ գոեր էր գի՛նք ալ ներշնչող այլ գաղափարապատկեր մը, Ռաֆֆիի Արսլանը: Սգոյ գիւղը, Մուրատ–Ռափայէլի հովտյը, վկայ երկու պատանեներու հատկակից մտերմասութեանց, գարձաւ գարբնոցը զոյգ գաղափարական ուխտաւորեր՝ նախապատարաստելու ապագայ կրօնաւորն ու քժիշկը:

Մխիթար և Մուրատ–Ռափայէլ չէօսեցան սակայն ընծայացուին միայն Ս. Ղազարի հայրերուն չրթներով, այլ նաև ու մանաւանդ երևակայուած լոյն նայուածքովը համբաւի մը՝ որ կուգար հեռաւոր Ուխտավայրի խորհրդաւոյր ալօրանեբէն: Զգիտեմ ինչ պէս տեղի էր ունեցեր հանդիպումը այն երևակայութեան և այս նայուածքին: — «Ս. Ազազանը, ուսկից ես եմ վերածներ, կը կոչէ զիս ծառայելու իր զաւակներուն». — ա՛յս էր եղած անվերապահ յայտարարութիւնը՝ որով պատանին խորհած էր արդարացնել և դիւրացնել իր հեռացումը Ագրիականի ափերէն դէպ ի Ուխտավայրն ու համբաւը անծանօթ: Ան իր հետ կը տանէր «հոգեսէր»ի վկայականը:

Ս. Ուխտի այդ մենաստանը ա՛լ ունէր իր անմոռան հմայքը՝ որ սուրբի լուսապսակի մը պէս կը ճառագայթէր իրեն: Յոտոտվանանքի անձկութեան մը մէջ հոգիի լռինչ անբացատրելի յուզումով դուրս էր թափեր ան սենեակէն թեթևացած, երբ երախտաւոր մեծաւորը, Հ. Մ. Վ. Նալբեանեան, յայտարարած էր իր սանին. «Լաւ ընտրութիւն ես կատարեր. Դուրեան եղիշէ Վարդապետ տաղանդաւոր եկեղեցականի մը համբաւը կը վայելէ ազգին մէջ»: Այդ օրէն Դուրեան գարձաւ որբագան թլսացքը պատանիին:

Առաջին խօսքը, զոր ան լսեց այդ անբարբառ արձանակէն, «Ապագայն» էր անոր:

Հո՛ն, այդ հեռաւոր ու խորհրդաքօղ գաշտին մէջ, ան, մարգարէական լաւատես ներշնչումով մը, մատնացոյց կ'ընէր գարնան «ձիթազկոտ հունձքերը», ամէն անոնց՝ որոնք կը դիտէին, մելամաղձոտ ու բարոյալքուած, իրենց երդն ու տանիքը՝ ծածկուած «ձմրան ցուրտ սառնամանիք»ով: Ալ Դուրեանի չունչն էր, Պետրոսլինէն տարբեր՝ թէև աւնոր հարազատ, որ առաջին տեսիլներով կ'ոգևորէր պատանին, Ալիշանի Նուագներէն և Ռաֆֆիի գիւցազներգութիւններէն վերջ: Կ'ոգևորէր, կը մղէր զայն՝ երթա՛լ ճանչնալու այդ Ապագան և գուբ մ'ալ լինք առնելու՝ կերտելու համար զայն բոլոր միւս չհնազնեբուն հետ: «Իմ ապագայ տեսո՛ւչս...», չգիտես ո՞րպիսի երկիւղածութեամբ և հարատեւութեամբ սկսած էր ան ա՛յսպէս կոչել այդ տեսլագեղ գէմքը, ամէն անգամ որ իր ընկերները, լսելով բերանացի արտասանութիւնը անոր «Ապագայն»–լին՝ կը հարցնէին.— «Ո՞վ է այդ Դուրեանը»:

Ա՛յսպէս կը ծնի պաշտամունքը բոլոր այն հանճարներուն՝ որոնք արշալոյսներու պէս են և վերջալոյսներու մեծավայելչութիւնն ունին: Փիլերներն խակ կը պահեն՝ լուսնի և աստղերու չղջակաթուխներուն տակ՝ առաջին և վերջին լոյսերու այդ պերճ թրթռումներուն բովանդակ զգայութիւններն ու ներգաշնակութիւնը:

* * *

1898 Ցունվար: Արցունքով և մեծաւորի քաջալերական խօսքերով կը բաժնուէր այն հաստատութենէն՝ ուր երկու մեծ հոգիներ, Մուրատ և Ռափայէլ, կոթողեր էին անմահօրէն իրենց ազգանուէր ու կրթասէր լռձերն ու խտալներուը: Կը հեռանար, մօտենալու համար իր սրտի մուրատին՝ Ս. Ուխտին, տարուած երազներովը փրկութեան՝ զոր նալու համար իր սրտի մուրատին՝ Ս. Ուխտին, տարուած երազներովը փրկութեան՝ զոր Աստուած կուտայ (երբայելին պիտի ըսէր ռափայելին), լուսաւորութեամբը սրտին ու մտքին: Հրաժեշտ կ'առնէր և՛ Մուրատ–Ռափայէլի պաշտպան սուրբէն՝ Մեծ–Սեբաստացիէն, այն հաստատ հաւատքովը թէ այդ լուսաւորութիւնը պիտի գանէր Նոր Ուխտաւորին մէջ, նոր Մխիթարի մը ներշնչումներուն տակ:

*

1898, Սեպտեմբեր: Հաւատքի և յոյսի լննամասեայ երկունքէ մը վերջ հո՛ն էր ուխտաւոր ընծայացուն: Ս. Ղազարի ուխտաւորական հանդիսութիւններէն վերջ Արմաշու վանքը վերապատած էր իր սովորական անդորրութիւնը: Դժուա՞ր է կռահել սրտի այն վէտ

նոր դարձին և երեւումին: Հեռուն, բլուրներու կողքին կ'ելևէջէ փայեդոնը զիլ ի զիլ, բացխփիկ խաղցող աստղի մը նման, կրելով իր մէջ նոր օծեալը այս Ուխտին: Մխալա-նուէթիւն, աշակերտութիւն և ժողովուրդ ծայրն են գիւղին: «Ի՞նքն է մեր Հայր, մեր ամէնուն...», կ'արձագանգէ սրտեռանդն յանկերգը ուսանողութեան, երբ Հայրը կ'իջնէ կառքէն և կ'ընդունի բոլորին կարօտի և սիրոյ ջերմագին համբոյրները իր կըրկնաօծ սուրբ Այլին: Վերջին համբուրողն էր Մուրատ-Ռափայէլի սանը՝ որ կը մօտենայ սիրով սրտագող: Սպիտակ ծաղկեփունջ մը խորաթափանց աչքերը կամարակապող ճակատին և փնջիկ մըն ալ մօրուա՛ցը սրտին՝ որուն վրայ կը կաթէր այգագեղ ժպիտն իր հայրական գորովին, անբացատրելի զմայլանքով մը կը լեցնէ հոգին նորընծայացուն, երբ մանաւանդ սիրոյ չող մ'ալ կ'իյնայ չեղակի իր զլխին. «Դո՞ւն ես Յակիկը»:

Յոնարհ յարկի մը տակ ենք: Հոն կ'զգեստաւորուի Սրբազանը: Պատանիին երեւոյթեան մէջ չհնուած հայրապետն է որ մարմին կ'առնէ հիմակ իր բովանդակ պատկառելիութեամբը: «Ուրախ լեր, Սո՛ւրբ Եկեղեցի» կ'ողևաւրէ և կը չարժէ թափօրն ու ժողովուրդը, և կ'առաջնորդէ Հայրն ու Հովիւը լուսաշող տաճարէն ներս: Կը չարժէ և կը յուզէ նաև սիրտը Հօր՝ որուն անդրանիկ ողջոյններուն զաչն ու քաղցր թրթռումները ուրախութեան անզուսպ արցունքներով կը թրջեն բոլոր աչքերը: Լոյս և երգ՝ Ուխտաւորի այդ զիչերը կը լեցնեն սրբազան հրաւառեաց ոտնի մը ցնծութիւններով:

*

Առաջին այցը դասարանին: Անհամբեր են աշակերտները: Եւ ահա ներս կը մտնէ Սրբազանը, զգակաւոր գլուխը թեթևակի թեք տուած իր ձախ ուսին, լինչ որ աւելի հմակրելի կ'ընծայէ զգաստ գեղեցկութիւնն իր պատկերին: Սրտազեղ համբոյրներ իր Ա-ջին: Ստուերագիրս է դարձեալ վերջին: Քաջալերական խօսք մը նաև այդ պահուն, յիշատակութեամբը անուններուն Օրմանեանի, Ալէքթճեանի և Մուրատեանցի, որոնք իր հայրական հոգածութեան էին յանձնած Վենետկոյ «Հոզեսէր»ը:

Կը քակուի կայծէ ծրարը իր հայրենաշունչ յուշերուն և խոհերուն: Օշականի տեսիլը, Մեծ Սուրբին լուսապսակովը ծիածանուած իր հոգւոյն լուսակունքին մէջ, չնորհալի պատկերի մը պէս կը նկարուի աշակերտներուն ալ սրտին խորը: Մեծ ուխտաւորը Մեծ Սուրբի անչուք գերեզմանին, մեծի ու փոքրի սրտայոյզ հակադրութեամբ, պաղ չիրմէն իր քաղած ջերմիկ ներչնչումներով կը վառէր ևւրաքանչիւր պատրոյգները իր սրտոց սրտերուն: Մեղրածորան չրթներէն կախ էին սրուած կանթեղակիր սրտերն իր սաներուն, որոնց հետ թևախառնուած էր նաև լուսակարօտ սիրտը նորեկին: Ասիկա կ'ըզգար թէ սրտերու գիրազօդ պարակցութեան վերև կը սաւառնէր նոր հոգի մը՝ որ պիտի վերանորոգէր, պիտի վերածնէր իր հոգին, հաղորդակցութեամբը անոր սրբազան տպաւորութիւններուն: «Ապագա՛յն» կը խօսէր Ի՛ր իսկ անանձնորէն ոսկի-լեզուով: Ապագան՝ որ սրբազան կոչումի նպատակի գիտակցութեան տատիճանական վերթուփին մէջ պիտի գտնէր իր իմաստն ու արժէքը:

Ինչ որ սակայն այդ իրիկունը անակնկալօրէն ամէնէն աւելի մագնիսեց հոգիները անանուն սարսուռներով՝ խիճերն էին այն խաւտուիկ ու սրբազան՝ զորս Սրբազան մոգ-իմաստունը իր բարմաւնքովը էր հաւաքեր Սևանայ լճափունքէն: Համբուրուած ու սրբատաչուած՝ ալիքներովը հայրենի անույշ ջուրերուն, որոնցմով լինքն ալ էր արբեցած, այդ խճաքարերը՝ ականջալուր սրտալի մրմունջներու՝ լինք կը բաժնէր ամէնուն կուց կուց, գուբգուբանքով մը՝ զոր սիրտը միայն կ'ըմբռնէ: Որպէս թէ կայծի ձողերը եղած ըլլային անոնք, կամ արցունքի բիւրեղներ, որոնք կարենային բոց մ'աւելի տալ կոչումի բոլոր գեղեցիկ այլ տարտամ ներշնչումներուն: Անկումն այդ անմրմունջ խիճերուն սրտերու խաղաղ ծովերուն մէջ՝ պիտի չփթթեցնէ՞ր չուրջնաւալ վէմվիսումները հայրենիքի և անոր սրբավայրերու սիրովը չարժած յույզերուն և անուրջներուն: Առաջին պերճ զ՞որ այս անլեզու տարերքով, զոր «հոգեսէր»ը պիտի պահէր երկա՞ր ու եր-

կար տարիներ նուիրական մասունքներու պէս: Չէ՞ որ քարերն ալ կը խօսին, ինչպէս լեզու կ'ելլէ արիւնը՝ որով կոծող քարերը կը կարմրին:

*

Գառնիկ, Սիրաք և Յակիկ (այս ստուերագիրը) անդրանիկ չնորհընկալները կ'ըլլան նորապսակ Սրբազանին, նախ ընծայուելով Ս. Զարխափանին և ապա ընդունելով չորս աստիճանները Դպրութեան: Անդրանիկ ձեռնադրութիւնը՝ որով Գառնիկ և Յակիկ սրբատպին եղբայրակցութեամբ մը կ'որդեգրուին պատուական Հօր: Իսկ 1899 Սեպտեմբեր 8, առաջին ուխտն է այս երկուքին, սարկաւագութեան ձեռնադրութեամբ, առնելու «քաղցր լուծը» Անոր՝ որուն ծառայելու պիտի կոչուէին ուրիշ ուխտերու հետ՝ հաւատարմօրէն: «Ես դնեմ ձեռս ի վերայ սոցա...»: Այդ բարի ձեռքին տակ խոնարհող զոյգ գլուխները երկու պատանիներուն՝ այդ խորհրդաւոր վայրկեանին խակ չինեցին իրենց լուսեղէն տեսիլը՝ հաղորդութեամբն անոր տեսանող հոգիին: Դժուար է սրտին համար բաւարար բացատրել բովանդակ խորհուրդն այդ վայրկեանին, ուր խաչեան երկնքի տակ չղացած ուխտը՝ տատնանինը տարեկան պատանիի մը մէջ կ'տատնար իր նուիրագործումը, մինչնորդութեամբ հեռուէն խակ համբուրուած և չաւէտ համբուրելի Սրբազան Ձեռքին: Իբր գրաւական իր հայրական սիրոյն՝ երկու նորընծայ սարկաւագներն ալ կ'ընդունին իրենց չոյժ թանկագին նուէրը, ՆԱՐԵԿը, հոն՝ առաջին բաց էջին վրայ իր մարգարտայ գրերով արձանագրուած պատուէրով մը՝ «զանն ի նմա պահել»: Շնորհար պատուէր, որ «ոսկի-մանեակ»ը պիտի ըլլար «հոգեսէր»ին՝ իր կեանքի բոլոր օրերուն մէջ:

*

Ուսուցիչը իր աշակերտներուն հետ: Իր հոգին սարկաւագ ընկերներով Յակիկ, առաջին չրջանի մէկ տարիէն զատ, քանիամսեկ ամիսներ ապրեցաւ կեանք մը՝ հօր ներչնչումներով բեզուն: Անոնց բարձր թռիչներուն հասնելու անկարող՝ իր հոգին բաց մնաց չումներով բեզուն: Մեծ ուսուցչին խօսքերը իրենց միչտ անոնց լուսաղբիւր հոգիի հրեղէն հեղուումներուն: Մեծ ուսուցչին խօսքերը իրենց խորխմաստ տարապներովը և համալից չորդումներովը այնպէս էին այս ստուերագիրին համար, ինչպէս են երկնքի չողերը ծարաւի հոգին համար: Հարկ է խոստովանիլ հոս թէ իր ձայնի բնական թրթռումները, սիրական չեչտերով թափանցող և իր նայուածքին խորութիւնը՝ չուրջբոլոր լուսարձակումներով առինքնող, արտայայտուած պաղափարներու զգայութեամբը մանաւանդ կը մշակէին ու կ'արմատացնէին Յակիկի մէջ կոչումին սէրը: Երեսուն երեք ամիսներ անցան այսպէս, մտքին չափ և զուգէ աւելի սիրան ալ լեցուելով Հօր անջնջելի պատկերին լոյսի և սիրոյ խառնուրդ քաղցր տպաւորութիւններով: Հասկնալի է թէ իր դասերը պաղափարներու առարքութեան հետ կը կըրկնէին նաև հոգիի աշխոյժն ու կենդանութիւնը, որոնցմով դասարանի մթնոլորտը՝ ժամերկ

մանէը գասարան, իր վկաներն են լոկ, հմտութեան ապրիւրներն ըլլալէ վերջ, վկաներ՝ իրեն հրամանին և կչերուն պատրաստ ու հնազանդ: Եթէ տեսնէիք թէ ինչ ճարտարութեամբ և ինչպէս անվարան իր մատները կը թղթատէին այդ իւրացուած յիշատակարանները, խօսքի անընդհատ զեղումներուն տակ. և հայ մաքուր բարբառը, մատի և աչքի վարժ պտոյտներով, բազմազան լեզուներով գիրքերու մէջէն, անոգեւտ ճշդութեամբ մը կ'ընտրէր, կը համադրէր ու կը պարզէր բոլոր ծանօթութիւններն ու տուիքները գասախօսուած նիւթերուն: Բանասիրութենէն մինչև բանաստեղծութիւնը, դիցաբանութենէն մինչև աստուածաբանութիւնը, պատմութենէն մինչև խմաստասիրութիւնը, Հայլն, Հայլն, կ'աւանդուէին միևնոյն հմտութեամբ և ձեռնհասութեամբ: Այս անհամալսարան համալսարանականը գայեակ մը չէ լոկ, այլ մայր մը՝ որ ինք կը ընէ ու կը ջամբէ իր կաթը. կամ մեղու մը՝ որ բիւրազան ծաղիկներէ քաղած հիւթերէն կը կազմէ իր սեփական մեղրը: Իր փեթակը լիքն է միշտ և աննախանձօրէն տրամադրելի ամէն անոնց՝ որ բախտը կ'ունենան մօտենալու անոր: Իր ծաղիկներու հաւաքածոն — իր գրադարանը ըսել կ'ուզեմ —, զոր կը ճոխացնէ այնքան խնամքով և անյագօրէն, իր անփոխարինելի գանձն է ու միակ զարդը իր համեստ սենեակին: Մխայն Վարժապետեանի և Բագրատունիի նկարները կան՝ որ անդրաշխարհային խորհրդաւոր լռութեամբ մը կը հակեն հոն և կ'եղբայրակցին իրեն, մէ՛կն իր հոգւոյն և մէւսն իր հանճարին մեծութեամբ: Կը սիրէ երկուքն ալ՝ որ սիրուած են բոլորէն ինչպէս ինքը: Չէ կարելի չյիշել մասնուած հիացումը իր բացատրութեանց մէջ, երբ Իլլեականի թարգմանութիւնը կը գառնայ առարկայ ընթերցանութեան: Տիտոնը գասական գրաբարին, որուն բոլոր գեղեցկութիւններուն ինքն ալ չէր գանխաղ: «Ամէն բան իր տեղին և անփոխանակելի». ա՛յս էր մէկին իր գնահատումներէն: «Ինազիրը գուցէ գերազանցած», երկրորդ մը անոնցմէ: Հարկ է աւելցնել թէ ինք ժլատ էր իր վիճակային գնահատութեանց մէջ, և անազօք ու գրեթէ անգուսպ իր քննադատութեանց մէջ: Հ. Փ. Զարբհանէլեանի ոգին միայն գիտէ թէ ինչ կը քաչէր անոր ձեռքէն, երբ իր հին մատենագրութեան պատմութիւնը իբր գասագիրք կը կարգացուէր աշակերտներու կողմէ Սրբազանին առաջնորդութեամբ: Մենք ականջալուր կ'ըլլայինք՝ լարուած ուշադրութեամբ՝ իր վիճաբանութեանց, հոգ չէ թէ գրողն ի վիճակի չըլլար պատասխանելու — թէև համոզումը կատարեալ էր թէ ոչինչ կարելի պիտի ըլլար պատասխանել — անոր սուր և երբեմն ալ նոյն իսկ երգիծախառն դիտողութիւններուն: Բայց վրդովուելու և գայթակղելու բան չէիկար, զի կ'զգայինք թէ իր չանթերը չէին ինչներ անձերու դիմին և թէ անվրիպելի էին անոնք: Հովուական աստուածաբանութեան գասընթացքին Մուրատեանց Սրբազանի թարգմանածոյ ձեռնարկն ալ գերծ չէր մնար անոր գիտող սլաքներէն: Զայրոյս մ'ըլլալէ չ՞ա հեռու էր, սակայն, ան, իր տեսութիւններն ըլլալով համբերատար ու անձնախոստաշար պրպտումներու եւ եզրակացութիւնները առողջ գատողութեան մը արգիւնք: Ան ունէր անկոչնակալ լրջմտութիւնը Արիստոտելեան բարձր քննադատութեան մը լայն ոգիին: Աշակերտները ականատես են եղած նաև անոր պէմքին վրայ ցաւումի այնպիսի կենդանի արտայայտութիւններու, որ պահ մը իրենք ալ են մնացեր սառմռակած, երբ աղաղակող սխալներ իր խորթափանց նայուածքին են հանդիպած: Գրական ստիպան մը հանճարեղ ու խզճամիտ՝ հոգիներու ակարութեանց հանդէպ իր վհանձնորէն ներողամիտ ոգին կը գառնար աններող, երբ մտքերն էին որ կ'իջնէին ստոպոտիկ յախուռն ու յաւակնոտ պատգամներով կամ գիտութեամբ խեղաթիւրումներով: Երկիծանքի հեգատահ ժպիտն ալ, յօնքերու յատկանշական խաղարկումներու ընդմէջէն խուսափող հեգնանքի սառերովը մերթ թանձրացած, նոյնքան հազուրդական էր՝ երբ պատգամները կը գանէր միամիտ կամ անմիտ: Սրամտութիւն մ'ալ ունէր, հզօր կամքով մը, նկարագրի բարձրութեամբ մը զսպուած, զոր կը մատնէր միայն իր ականջներու բլթակին և մասամբ ծոծրակի անկօս կարմրութիւնը: Բայց այս՝ գասարանէն դուրս ընդհանրապէս, երբ աշակերտ մը կամ միւսան մ'էր որ կը բռնուէր յանցանքի մէջ: Քիչ անգամ գկծող ակնարկութիւն մը, բայց երբեք անտեղի գիտողութիւններ, կը թարգմանէին այդ կարմրութիւնը: Իր սրամտութիւնները համով էին ու գրաւիչ, իր ժպիտին պէս՝ որ կուտար անոնց ոգի ու թեւեր: Իր գովեստներն ալ կամ գնահատութիւնները աչա-

կերտները սովոր էին ու կը սիրէին փնտռել անոր նայուածքին և դիմագծութեան ընդհանուր արտայայտութեանը մէջ՝ որոնք նոյնպէս զգուշաւոր այլ անխարդախ էին:

Չէր ախորժեր բացարձակապէս ներբողներէն նաև իրեն համար և նոյն իսկ չէր հանդուրժեր անոնց: Աչակերտներուն գրիչը սրտէն չ՞ա քիչ բան միայն կը համարձակէր յանձնել թուղթին՝ որ իրեն պիտի մատուցուէր: «Ի՛ր այդ թուղթն լնծի», եղաւ օր մը իր գորովալի հրամանը աշակերտի մը՝ որ Թարգմանչաց տօնին առիթով վհհանի պաշտօնական հաւաքոյթին մէջ կ'ուզէր կարդալ ուղերձ մը՝ իր անունին նուիրուած: «Դուք լնծի համար բաց թուղթեր էք, պէտք չունիմ խօսքով զձեզ ճանչնալուած: «Դուք լնծի համար բաց թուղթեր էք, պէտք չունիմ խօսքով զձեզ ճանչնալու», արդարացուց առաքելաշունչ պատգամով իր արգելքը: Օր մ'ալ ծանր թուեցաւ իրեն «պաշտելի» բառը, որ վարդապետ–սանի մը կողմէ, այսօր նահատակուած, նամակի մը մէջ կգուսած էր «հոգևոր ծնող» բառերուն՝ կասկած չիկայ որդիական սիրազեղ անկեղծութեամբ: Եւ ո՞ր աշակերտ, հոգևորական թէ աշխարհական, չէր կրեր իր մէջ խակապէս պաշտամունքի սէր մը հօր և ուսուցչին հանդէպ:

*

Ազգային անցեալ մեծ արժէքներու հանդէպ իր սէրը ունէր չափը խոր պաշտամունքի: Վարդանանց տօնին, ինք հանգիսապետը, քահանայական սաղաւարտով պատարագիչն ու քարոզիչը, ան գիտէր խօսուն չարժապատկերի մը պէս ոգեկոչել ու բեմադրել երգ գարու հայկական այդ աննման գրուագը, վերացնելով ու մագնիսացնելով մեծերն ու պզտիկները առհասարակ, նախահայրերու գիւցազնական մեծութեանց սրբազան ներշնչումներով: Ո՛վ պիտի չտեսնէր այդ օրը սուրբ բեմին վերև սաւառնող լուսեղէն պարը մեր նահատակներուն իր աչքերուն և իր խօսքերուն լինքնաբուխ պերճութեանը մէջ: Վերացած հոգի մը լինքն ալ հոն: Մարգարէ մը՝ որ կուտայ իր պատգամը: Երգ գարու եղիչէն է որ կը վերյառնէ Իրդ գարու այս եղիչէին մէջ՝ աւելի բարձր թռիչքներով և աւելի խոր թափանցումներով, միաքն ըլլալով աւելի յստակատես՝ ինչպէս արծիւ մը, և լեզուն աւելի նկարչագէղ՝ ինչպես հիւսիսայոյզ մը:

Ինչպէս մոռնալ հապա զոյգ խարոյկները Սահակ–Մեսրոպին, անոնց տօնին առթով: Ինքն էր հաստատեր և իրենները աւանդեր այս գերազանցապէս թելագրական սովորութիւնը, որ առանցքը կը կազմէր նոյն օրուան գիշերային գաշտահանդէսին: Ամէնք խորհրդանշաններ էին այն ջուխտակ չահերուն՝ որոնցմով Գիրն ու Գիրքը ստացան իրենց հայեցի փայլն ու չնորհը: Ճարճատող բոցերուն հանդէպ գարձեալ իր ժպիտը, մերթ հասկանալի մելամաղձութեամբ մը թեթևակի վարագուրուած, ուշադիր գիտող գին սրտին մէջ կը փոխանցէր քաղցրութիւնն ու գառնութիւնը միանգամայն իր հոգիի քնարական ալէծփումներուն: Դժուար թէ որ և է աշակերտ այդ խարոյկներէն և գանոնք յղացող հոգիէն գոնէ կայծ մը առած չըլլայ՝ կերտելու համար ի՛ր խակ հոգին:

*

Տաճարին մէջ տաճարացած իր հոգին: Խաչվերացը անհամեմատօրէն կրօնական վերացումն էր այդ հոգիին: Խաչին ճառը, Յիսուսի երազխէպները, «եսեպ եկուր», խաչեցէք եկուր», խաչեցէք եկուր», չ՞ա քանի անգամ չէ ունկնդրած և սրբազան բեմբասացութեան գլուխ–գործոցներն են եղած Յիսուսի՝ հոգւո՛վ խաչակցին, միշտ իր խաղաղ նայուածքին մէջ բևեռելով նայուածքներն ունկնդիրներուն, հո՛ն ցոյց տալու համար անոնց՝ էութիւնն ու խորութիւնը իր բովանդակ համոզումներուն և խոհերուն: «Մտուր գնէ՛ք վան մանկանն»՝ Ծնունդի քարոզներէն, «Չի՞ խնդրէք գկենդանին ընդ մեռեալս»՝ Յարութեան տօնին, «Զեռք Չօրաբաբելի հիմն արկին տանս այսորիկ, Հայլն»՝ Տօն Կաթողիկէի առիթով, Յայրոսի աղջիկը՝ իր յաթոռոյ քարոզներէն, «Եթէ Բահաղ լիցէ Աստուած՝ երթայք զհետ նորա»՝ Աստուած՝ երթայք զհետ նորա, և եթէ Տէր

բազարի մէջ խօսուածներէն, դեռ չ՞ա չատերու կարգին, տուած են իրենց անջնջելի ներշնչումները իր աշակերտներուն: Ապացո՞յց. — այս կցկտուր ու թռուցիկ վերլիչումները՝ տակաւ ստուերագրի մը կողմէ:

*

1901 Մայիս 20, Հոգեգալուստ: Տօ՜ն աստուածային ներշնչումներու և հոգեբաշխութեանց: Եւ ամէնէն յիշատակելից օրը խորագոյն ապրումներու՝ տաննեակին համար, որ պիտի ընդունէր սուրբ օծումը քահանայութեան: Հաւանաբար կանխամտածութեամբ էր ընտրուած այդ օրը, յ՛նքն իսկ հայրն ալ ստացած ըլլալով իր ձեռնադրութիւնը 1879–ի նոյն տօնին: Կը կարդար անշուշտ իր ձեռնասուն տաներուն սրտի յոյզերն ու ճմլումները՝ զորս կոչումի վերազանց ժամը պիտի առթէր անոնց, հոգենոյոգ հնորհաբաշխութեամբ մը այլակերպելով զանոնք: Բայց ճշմարտապէս այլակերպուածը յ՛նքն էր, անանուն խռովքներովը իր աստուածամերձ հոգիին, որով պիտի ընծայաբերէր երկնաւոր Հօր իր զաւակները հոգեծնի: Ւրնչպիսի ոգեկոչումով մը կը յառնէր իր մէջ Նարեկացին, երբ լ՛նքնամոռաց վերզգայնացումով մը յոտնկայս, խորհրդամոռնչ ձայնի և անսեթևեթ եղանակի անոյշ ու կշռաւոր թրթռումներով ու ելևէջներով կը հրաւիրէր Ս. Հոգին՝ իր առջև կխաբոլորակի ծնրադիր տաճն ընծայացուներուն վրայ: «Աղաչե՛մք զանփոփոխելի տէրութիւն Հոգւոյդ հզօրի...»: Աննիւթական աղաւնի մը կարծես ե՛ւ լ՛նքը, որ իր գուրգուրոտ թևերը կը տարածէ վերածնուող տաննեակին վրայ: Եւ ահա հայաստանեայց սուրբ միւռոնը, թափած կտուցէն ան միւս Աղաւնիին, որով հանգիսադրին օծեալ բուրթը խաչանիշ կը գրոշմէ ճակատներն ու ափերը տաննեբուն՝ նոր անուններու վերակոչումով: «Օրհնեսցի՛, օծցի՛ և սրբեսցի՛ ճակատ Տէր...», լրումը հոգևոր ծնունդի՝ որով ձեռնադրողը կը դառնայ հայր և ձեռնադրուողը՝ որդի: Հոգևոր գինովութիւն մը կը լեցնէ ամբողջ տաճարը և հրճուանքի ու սքանչացումի շշուկոց մը շրջան կ՛ընէ ականջէ ականջ, ամէն անգամ որ Սրբազանին շրթները սրտաբուխ յատակութեամբ մը կ՛արտասանեն նոր ու պատմական անունները՝ Մեսրոպ, Սահակ, Մեհրուժան, Երուանդ, Արտաւազդ, Կորիւն, Ղեւոնդ, Գարեգին, Գրիգորիս, և ... եղիչէ՛, արդար ամբողջացումը իր գորովին՝ յանձին կրտսերագոյնին: Հաղորդուելէ վերջ իր հոգիին՝ համբոյրովը սուրբ ողջոյնին, որուն բովանդակ խանդն ու չնորհքը, սէրն ու ներշնչումը, զմայլանքն ու վերացումը կը հեղուր նորածիններու հոգիին մէջ, օծեալները կը հաղորդուէին նաև իր հետ Ս. Պատարագին, զոր իրենք ալ, սկսած այդ օրէն, պիտի պաշտէին իբրև «սպասաւոր բանին կենաց...»: Խորհուրդը կ՛սարսռի երեկոյին, կը խաչուին նորածինները աշխարհի համար, օրհնութեամբը ներանձնական կնդուղին՝ որով Հայրը կը քօղարկէ խոնարհող գլուխներն իր զաւակներուն: Եւ ապա վարը բազմած իր աթոռին վրայ, աչ ձեռքը ճակտին, ուր լուրջ ու զուարթ խոկերու հետ խառն դրոշմուած է կենդանի արտայայտութիւնը զոհ ու երջանիկ պահուն, վեղարի ստուերի մէջէն իր լուսալիր աչերը կը դիտեն Ս. Սեղանին չուրջ բոլորուած պարը տաննեակին, երբ նոյն պահուն, անդրանիկն իր տաներուն և Դպրեվանքեան Միաբանութեան՝ իր եղբայրական խնդակցութեան հետ կուտայ դասերը իր փորձառութեան: Լուռ ու անմռունչ թափօրը ամբողջ Միաբանութեան, առաջնորդութեամբ նորընծաներուն և գլխաւորութեամբ Վանահօր՝ կը բարձրանայ վեհարան: Հոն համբոյրներն հայրական և ողջագուրումներն եղբայրական կ՛ողջունեն մուտքը տաննեակին՝ դասին մէջ Ս. Ուխտի Միաբանութեան:

Հո՛ն են, գլուխը պատուոյ ճաշասեղանին, որ սովորական օրերուն Սրբազանինն է երէց միաբաններով, նորընծաները վեղարաւոր: Միաբանութիւն և հրաւիրեալներ բոլորած են Հայրը՝ զոր կը դիտեն բոլոր աչքեր և որ հայրական խաղաղ հպարտութեամբ մը կը դիտէ նոյնպէս իր զաւակները, իր փառքերը՝ փառաւորուած իրմով: Մուրացիկի ոչ մէկ քթթիթ իր աչերուն մէջ. չէ՞ որ գործը կը խօսէր և խիղճը կը վկայէր լուիկ, փթթումներուն մէջ այն ժպիտին՝ որ անկողոպտելի սեփականութիւնն էր հոգիին:

*

Շուրջ երեքուկէս տարիներ ալ և ահա 1904 ի տուր աչունը: Տերեւաթափին հետ կը հեռանայ նաև Արմաչու հոգին իր ա՛նքան սիրած Ուխտէն, ո՛չ այն նկատումներով՝ զորս կը վերագրէ անոր «Մոհք և Մօսք»ի հանգուցեալ հեղինակը, այլ հաւանաբար խաչպէս վչտաւոր պատճառներով՝ զորս կռահել անհնար չէր: Կը հեռանայ, բայց այդ հոգին միշտ կը սաւառնի այդ հաստատութեան վերև, չնորհիւ անոնց՝ որոնց կը վստահի իր աւանդը: Ստուերագիրը լ՛նքն ալ չուզեր մնալ հոն և կ՛ընկերանայ իր հօր մինչև Պոլիս, արցունքով ողջերթի համբոյրը տալով իրեն այն նաւուն առջև՝ որ պիտի տանէր Զմիւռնիա:

*

Համաշխարհային պատերազմը քանդեց նաև լոյսի այն վառարանը, ուր քսանևհինգ տարիներ գործեց ու ներգործեց «Արմաչու հոգին», և վերջին վանահայրը, տաննեակին անդրանիկը, քամեց դառնութեան բաժակը՝ տեսնելով կործանումը հոգեկան–կրթական գեղեցիկ կերտուածքին:

*

Այդ հոգին կենդանի է սակայն, և այսօր փոխադրուած Սիոն՝ վերածնունդը կը դարբնէ Ս. Յակոբեանց Ուխտին: Ստուերագիրը տեսաւ պինք հոն ուխտաւորի մը երկիւղածութեամբ և զաւկի մը սիրով ու կարօտով կրկին համբուրեց իր հինարար Ս. Աջը 1923 ի Դեկտեմբերին:

* * *

Հոգի մը, մանաւանդ բազմաճառագայթ հոգի մը պատկերացնել իր անպակաս լրութեանը մէջ՝ գործ է ճարտար արուեստագէտի: Ինչ որ այս տողերն ստորագրողը փորձեց ընել՝ հապճեպ ստուերագրութիւն մ՛է լոկ կարգ մը անձնական թռուցիկ յուշերու և տպաւորութիւններու, զոր քաշած ու կրած է ան վենետիկէն մինչև Արմաչ և ապէից ալ մինչև Պոլիս ու Երուսաղէմ 1897–1924 իր հոգևոր ծնողի անձէն, կեանքէն ու խօսքէն: Ան չէ դպրած ու պիտի չդպրի տակաւին խօսելէ ամէնուն հետ նաև ստուերագրողիս: Ծանօթ Սրբազան Հօր նկարագրի այն մատնանշուած գծին, ըստ որում չ՛ախորժիր հրապարակային գովեստներէ, համակերպեցայ երէց եղբօր մը քանիցս կըրկնուած հրաւէրներուն միայն, մանակցելու գրական սեղանին՝ որ կը պատրաստուի ի պատիւ Սրբազան Յովհէլեարին՝ իր հոգեհարազատ տաներուն կողմէ: Թող այս անգամ իրեն համար բաց՝ այլ անարուեստ այս թուղթը բացուի նաև հանրութեան համար, և չարս բոլոր միւս թուղթերուն՝ որ աւելի ճարտարութեամբ կրնան լեցնել այս թուչնաթռիչ յատակնարկներուն ընդհատներն ու թերին:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՏՐԱՊԻԶՈՆԻ

Սան Պէնիթօ (ազարակի մը մէջ)
4 Յուլիս 1929
Գալիֆորնիա

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ

Դուբեանի ամէնէն բեղուն և ամէնէն հետաքրքրական կողմն է իր ուսուցչութիւնը։ Արուեստ մըն է ուսուցչութիւնը, գիտութիւն մը։

Ուսուցանելու համար պէտք է ուսանիլ։ Ուսանիլն ալ արուեստ մըն է, թերևս ուսուցանելէն աւելի գիտութիւն արուեստ մը։

Ուսուցչութիւնը իր նախնական ձևին մէջ կը կայանայ դասագիրք մը տալ աշակերտին ձեռքը և սորվեցնել անոր՝ այդ գիրքին մէջ գրուածները։ Մեքենական աշխատանք մըն է ասիկա, որուն արդիւնքը ա՛յնչափ գոյւթիւն կ՛ընդունայ ո՛րչափ որ աշակերտին ընդունակութիւնը թոյլ կուտայ, եթէ անշուշտ ուսուցիչը այդ մեքենական աշխատանքն ալ արժեցնելու չափ գիտէ ուսուցանելու արուեստը։

Բուն ուսուցչութիւնը այս չէ սակայն։ Մեքենականութիւն գրեթէ չկայ բուն ուսուցչութեան մէջ, այլ կա՛յ հեղինակութիւն։ Հեղինակութիւնը կը շինուի ուսուցչին մէջ ուսուցանելու արուեստին կանոնաւոր մշակումովը։ Բուն ուսուցիչը միշտ ուսումնասիրող, շարունակ մշակուող ուսուցիչն է։ Ամէն ուսուցիչ ուսումնասիրող չէ, և հակառակէն՝ ամէն ուսումնասիրող ուսուցիչ չէ։

Երկու կողմ ունի ուսուցանելու արուեստը. Կրթութիւն (Instruction) և Դաստիարակութիւն (Education)։

Կրթութիւնը կ՛զբաղի ուսանողին մտքին հետ, կը մշակէ զայն և կը հմտացնէ շարք մը նկարագիրներ։ Դաստիարակութիւնը ա՛չ միայն կը մշակէ ուսանողին միտքը, այլ նաև կը կերտէ անոր նկարագիրը, այսինքն կը մշակէ ուսանողին հոգեկան կարողութիւնները, որոնք կը բիւրեղանան հետզհետէ և կ՛ստանան հաստատուն և կարկառուն գիծեր։ Նկարագիրն է որ մարդը մա՛րդ կ՛ընէ. վասն զի մարդուն արժէքը կը ցոլայ իր հոգեկան զարգացման, իր նկարագրին ազամանդ գիծերուն անեղծ ու անչեզ տակուբնութեան մէջ։ Այս արժէքը դաստիարակութեամբ է որ կը շինուի աշակերտին ներքը։

Դուբեան իր աշակերտները կրթելու և դաստիարակելու համար իրեն յատուկ մեթոտ մը ունի. այդ մեթոտը կարելի է բացատրել Դուբեանական բառով, և ատով իսկ կը տարբերի կրթական ուրիշ հաստատութիւններու մէջ կիրարկուած մեթոտներէն։

Ուսուցանելու համար կը մղէ աշակերտը որ ինքն խօսի և ինքն տրամաբանէ։ Դասագիրքերու կը կապուի այնչափ ո՛րչափ ատոնք կը յարմարին իր մեթոտը արդիւնաւորապէս գործադրելու համար։ Ջոր օրինակ, գրաբարի դասերուն համար Դուբեան կը նախընտրէ Գարագաշին Գործնական Քերականութիւնը, որ ստուգիւ գործնական է, բայց կերպով մըն ալ երկար և ձանձրացուցիչ է այդ դասագիրքը, քանի որ մեր աշխարհիկ դպրոցներուն մէջ կարելի չէ այնքան ժամանակ տալ գրաբարին և ձեռք բերել ծրագրուած կամ բաղձացուած արդիւնքը. հետևաբար Դուբեան չատ աւելի գործնական մեթոտով մը այդ Քերականութեան բառագիտական և համաձայնական երկու մասերը կը ձուլէ մէկի և կը շինէ Բառագիտութիւն մը, որ չաբաթական երկու ժամով՝ դպրոցական տարիի մը ընթացքին՝ հնարաւոր կը դարձնէ գրաբարին հիմնական կանոնները աւանդել և գրաբար Սուրբ Գիրքը ախորժով կարդալու և հասկնալու և թարգմանելու վիճակին կը հասցնէ ուսանողը։

Դուբեան, ջոր օրինակ, հակառակ է Տրամաբանութեան դասին։ Ո՛չ թէ կը ժխտէ Տրամաբանութիւնը, որ փիլիսոփայութեան ճիւղերէն մէկը կը կազմէ դպրոցական (սկօլաստիկ) դրութեան մէջ, այլ կը հաւատայ որ Քերականութիւնը արդէն հիմնուած է տրամաբանական օրէնքներու վրայ, և հետևաբար Գրաբարի դասերուն համար թէ՛ Բառագիտութեան և թէ՛ մանաւանդ Ընթացքներու շարքին մէջ ընտրած և կոկած է այնպիսի հա-

մարներ և հատուածներ, ուր ուսանողը տրամաբանելով պիտի գտնէ քերականական կանոնները։

Ես ինքս որ, ընդկ թիւրքահօս մը, Անթէպի Վարդանեան Կրթարանին մէջ սորված էի աշխարհաբարը — թիւրքերէնի գունաւորումով — և իբրև թէ քիչ մըն ալ գրաբար, Դպրեվանքի մէջ Դուբեանի աշակերտելէ ետքը կը հասկնայի թէ ի՞նչ է հայերէնը, ի՞նչ է գրաբարը, ի՞նչպէս պէտք է ուսանիլ և ուսուցանել։ Եւ այսօր միևնոյն մեթոտը կը կիրարկեմ ես ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի մէջ, և գիտած եմ որ աշակերտներս Բառագիտութիւնը և Ընթացքին Ա. Տարին աւարտելէ ետքը արդէն յուսալից կերպով կը հասկնան սուրբգրական ոճով գրուած ոևէ կտոր։

Նոյն մեթոտը կիրարկած է Ազգային Մատենագրութեան պատմութեան համար։ Ջարբհանէլեանին գործերը այդ ճիւղին նկատմամբ դեռ չեն ունեցած գիրենք գերազանցող գործ մը, բայց կարելի չէ իբրև դասագիրք տալ զանոնք ուսանողներուն ձեռքը։ Նախակրթութեան համար մա՛նաւանդ անհրաժեշտ էր աւելի կանոնաւոր և աւելի խիտ գործ մը։ Դուբեան զայն ալ պատրաստած է, այնպէս որ տարուան մը ընթացքին, շաբաթական երկու ժամով, նախակրթարանի բարձրագոյն դասարանի աշակերտները ամբողջական գաղափար մը կրնան կազմել հայ մատենագրութեան գլխաւոր հանգրուաններուն և անոնցմէ մեզի հասած արտադրութիւններուն վրայ։ Այս դասագիրքը, աւելորդ է գիտել տալ թէ նախակրթարաններու համար է։ Իսկ, ջոր օրինակ, Դպրեվանքի մէջ, Դուբեան պատրաստած է հայ մատենագրութեան պատմութիւն մը, իր իսկ անձնական հետազօտութիւններուն և քննութիւններուն արդեանց վրայ։ Դուբեան իր այս դասախօսութիւններով է որ արթնցուց քննագատական ոգին մեր ներքը։

Ես, ջոր օրինակ, շատ լաւ կը յիշեմ, երբ Դպրեվանքի մէջ Դուբեան առաջին անգամ մտաւ մեր դասարանը, Հայ Մատենագրութեան դասը սկսելու համար, վրդովիչ եղաւ տպաւորութիւնս։ Վեհարանի հիւսիսային կողմը քանի մը սենեակներ վերածուած էին առժամանակեայ դասարաններու. մեզի դասարան եղած էր պահեստով սենեակը (ասոր ատաղին վրայ գեղեցիկ լուզաներկ մը տարածուած էր՝ եպիսկոպոսական գահոյքներ, նշաններ և այլն ներկայացնող)։ Անկոչ և որոտալով կ՛սպասէինք մեր նոր ուսուցչին. հասած էր ժամը, և ահա կողմնակի դուռէն բարձրահասակ դիմաստուեր մը սահեցաւ ներս և նոտաւ ուսուցչական սեղանին առջև. իր հասակը այնքան բարձր էր որ երբ նոտաւ աթոռին վրայ ոտքը ծռեց կերպով մը որ հանգիստ ընէ. սև սաթի պէս մազ և մօրուք մը կը չրջանակէին իր գրաւիչ դէմքը. աչքերը խոշոր և խորունկ, իմաստուն նայուածքի մը սևեռումով, իրեն կը մագնիսէր մեր նայուածքն և ուշադրութիւնը։ Հիմայ, դիմքի մը սևեռումով, իրեն կը մագնիսէր մեր նայուածքն և ուշադրութիւնը։ Հիմայ, դիմքի մը սևեռումով, իրեն կը մագնիսէր մեր նայուածքն և ուշադրութիւնը։ Հիմայ, դէ

կին. ատով անած, մեծցած ենք: Հիմայ աւելի բարձր դպրոց եկած ենք, նոր նոր բաներ պիտի սորվինք, և Դուրեան, որ արդէն արժանիք և համբաւ չինած ուսուցիչ մըն էր, եկած էր Սրմաշ, Դպրեվանքի մէջ մեզի նոր և աւելի բաներ սորվեցնելու Օրմանեանի հետ: Երկուքն ալ քննադատ. Օրմանեան՝ զօրաւոր կրօնական և աստուածաբանական մարզին մէջ, որ կրցեր էր քննադատել Հռոմի եկեղեցւոյն մէջ պապական դրութիւնը, և հիմայ իբրև ուսուցիչ եկեղեցական Պատմութեան և Աստուածաբանութեան, կ'առաջնորդէր մեզ քննական ոգիով: Դուրեան, որ Բանաստեղծ Պետրոս Դուրեանին հմայքով արդէն սիրելի դարձած էր մեր պատանեկան մտքին, լինքնատիպ ուժականութեամբ մը կ'օժտէր իր քննադատութիւնը պատմական և մատենագրական մարզին մէջ:

Դուրեան կրկնեց ու չարունակեց իր դասերը, և ես չուտով ընտելացայ իր քննադատական ոճին և ոգւոյն, այնպէս որ կը դիտէի թէ ի՞նչպէս պէտք է կարդալ մեր հին մատենագիրները և դիտել անոնց հարազատ և օտար նկարագիրը, անոնց ուժգր և զօրաւոր կողմերը, իր իրական և բնական վիճակին վերածելու համար ուէ հեղինակ կամ ուէ գրուած: Մենք երթալով կապուեցանք Դուրեանին, սիրեցինք գինքը պաշտելու աստիճան: Քննադատութիւնը պահանջն է տրամաբանող մտքին, և տրամաբանութիւնը ուղիղ մեթոտն է ճշմարտութիւնները գանազանելու ստութիւններէն և իրականները կեղծերէն: Այս այսպէս է, ասկէ ա՛յս կը հետևի, այնպէս չէ՞: Ահա՛ իր քննադատութեան տրամաբանական մեթոտը:

Դուրեան իր աշակերտներուն կրթութեան մէջ լինքնաշխատութեան սէրը արթնցնելու համար կուտայ անոնց դասին հետ հետուէն և մօտէն ազերս ունեցող փոանութիւններ և հատուածներ, զորս կամ լինքն կը թարգմանէ կամ թարգմանել կուտայ անոնց և կը սրբագրէ: Աշակերտ մը ա՛րչափ կ'աշխատի այս մեթոտով լինքն այնչափ հաճոյք կ'ըզգայ: Դասագիրքի քարացած կաղապարներուն վրայ չուզեր ձևել աշակերտին մտաւոր գործունէութիւնը:

Տղոց մտաւոր արժէքները փորձառութեամբ գիտէ թէ մինչև ա՛ր կրնան բարձրանալ: Ոչ–փայլուն, նոյն իսկ սովորական միտքերը չ'արհամարհեր, կ'օգնէ անոնց: Թա՛զ տուէք, կ'ըսէ, կը չինուին կամաց կամաց եւ կը ծառայեն բանի մը: Չի չփացներ ընդունակ եւ փայլուն միտքերը, այլ կը քաջալերէ: Երբ կը դիտէ որ իր աշակերտները իրենց դասերէն դուրս գիրքեր կը կարդան, կը հրճուի. իր գիրքերը և տետրակները միշտ պատմագրելի են անոնց, հերիք է որ չաղտոտին, չպատռին և չկորսնցնեն: Թերևս չափազանցօրէն երկայնամիտ է: Դասի ատեն, նոյն իսկ անհեթեթ սխալներու հանդէպ, չեմ տեսած իր բարկութիւնը, ընդհակառակը ժպիտ մը, սրամիտ ակնարկ մը, կճղոզ բայց չցաւցնող երգիծանք մը՝ բաւական է աշակերտը զգաստացնելու համար: Այս է մեթոտը իր կրթութեան:

Դասախարակութեան համար ալ, որ կը կայանայ նկարագրի չինութեան մէջ, լաւն է իր մեթոտը, ըսենք Դուրեանական է. այսինքն իր կեանքին ու կենցաղին օրինակը միայն կուտայ, և այս կողմէն բոլորովին հակապատկերն էր Օրմանեանին, որ կը սիրէր խօսիլ իր աշակերտներուն հետ գատ գատ և կենդանի խօսքին թովքով կերտել անոնց նկարագիրը: Օրմանեան կը խօսէր եւ կը գրէր միշտ. Դուրեան կը կարդար միշտ եւ կը լռէր:

Դասախարակութեան մէջ իր գուարթութիւնը, սրախօսութիւնները և մա՛նաւանդ կատակները, յաճախ լարուած հեղնանքի և երգիծանքի զսպանակներով, մեծ դեր կը կատարէին: Դուրեանը դուբսէն ու հեռուէն գիտողներուն տպաւորութիւնը այնպէս կարծել կուտայ թէ անմատչելի է ան և խոժոռ: Այդ տպաւորութիւնը թէև իրական է, բայց ա՛չ հիմնական: Դուրեան լուրջ է բառին գեղեցիկ առումով: Ճշմարիտ վայելք մըն է իր մտերմիկ կենցաղը իր աշակերտներուն և բարեկամներուն չրջանակին մէջ: Զուարթութիւնը կը ճառագայթէ իր էութենէն, կատակներ, մանրադէպներ կը չաղոզդոզեն իրարու: Իր գրական բիւրեղ հայերէնը կ'երանգաւորուի Պոլսի ամկերէնով ա՛յն ատեն երբ կ'ուզէ իր կատակներուն և մանրադէպներուն վրայ զարնել լինքնատպութեան գրոշմը: Աշակերտական չրջանակի մէջ մատն է ասկա իր դասախարակութեան: Նոյն իսկ Ցոյն հին փիլիսոփաներու կեանքին զուարթ և զուարճալի կողմերն են որ կը սիրէ լինքն, և անոնց

քննադատուած վարքաբարքին մէջ կը փնտռէ փիլիսոփան, և յաճախ կը չիշէ սիրուն դէպքեր անոնց կեանքէն: Դուրեան իր արդի փիլիսոփայութեան և գաստիարակութեան մէջ, վերջապէս հասած է սա եզրակացութեան թէ իմաստալից մանրադէպ մը ուէ անձի կեանքէն, կ'արժէ ամբողջ պատմութիւն մը: Իբրև բանաստեղծ և փիլիսոփայ մարդ, կը ծաղրէ զանոնք որ չատ լուրջ կարևորութիւն մը կ'ընծայեն կեանքի իրակա-նութիւններուն: Ասիկա երկար և չարատև ընթերցումներու և ուսումնասիրութիւններու վերջնական արդիւնքն է Դուրեանի մէջ, որ կ'ըմբռնուի իր բարեկամական, բոլորովին անձնական խօսակցութիւններուն և չարաբերութիւններուն մէջ: Եթէ Պետրոս Դուրեան համար աշխարհը Աստուծոյ մէկ ծաղրն է, Դուրեան Սրբազանի համար չ'արժեր ծանր լրջութեամբ նայիլ այդ աշխարհի վրայ:

Անթէպլի հայութիւնը նշանակելի է իրրև սրամիտ և սրախօս համայնք: Երբ քանի մը Անթէպցի քով քովի գան, կարելի չէ որ գուարթախոհութիւնը չոգևորէ գիրենք: Եւ ես թերևս քիչ մը աւելի ունիմ ատկէ — humeur էն: Հակառակ ատոր՝ կը սիրեմ ծանրութիւնը: Երբ Դպրեվանք եկայ՝ 20–21 տարեկան երիտասարդ մըն էի, տոգորուած աստուածաբանական մարզին մէջ ստացած ուսումով նոր միջավայրիս և պապայիս լուրջ դիտակցութեամբը, և այնպիսի նախընտրութիւններով նոր միջավայրիս ուսուցիչներուս մասին, որ մտքիս հետ չէր հաշտուեր ուէ թեթև խօսք, վարմունք: Առաջին հանդիպումս Դուրեանին այս մտայնութեամբ եղայ:

Դպրեվանքի մէջ, բուն ուսումնարանի և ննջարանի չինութենէն չատ, վերև ըսի արդէն, վեհարանի մէջ չարմարցուած էին ինչպէս դասարանները, նոյնպէս ննջարանը: Իմ մահճակալս դրուած էր Դուրեանի սենեկին դրան քով: Պահակելու պահն էր և լուրջ ակնարկութիւն մը ընել իր մահճակալին մօտ կը պատրաստուէր անկողին մտնելու: Դուրեան, մեր Տեսուչ Վարդապետը, հսկելու համար կ'երթևեկէր ննջարանի մէջ, մահճակալներու «արանք»էն, երբ մօտեցաւ քովս, սիրուն ժպիտ մը ունէր դէմքին վրայ, և առաջին անգամ ըլլալով այնպիսի կատակ մը ըրաւ ինծի որ տհաճեցայ: Չէի կրնար հաշտեցնել մտքիս մէջ թէ ուսուցիչ մը, այն ալ եկեղեցական ուսուցիչ մը կրնայ վերաւորիչ ակնարկութիւն մը ընել իր գասարանին չատ աչքերտներէն մէկուն: Ցանկարծակիի եկած, անմիջապէս լրտեն վերադարձուցի իր խօսքը: Սիրուն ժպիտը ելեկտրական փայլի մը նման խոյս տուաւ իր դէմքէն, կարծես թէ ախորժաւ պիտը ելեկտրական փայլի մը նման խոյս տուաւ իր դէմքէն, կարծես թէ ախորժաւ C՞, այդ վայրկեանը այսօր քառասուն տարի ետքը, դեռ այնքան կենդանի է մտքիս մէջ, որչափ քառասուն տարի չատաչ պատահած ատեն, և միշտ խորունկ ցաւ մը եղաւ լինձի թէ լինչո՞ւ համար չկրցայ ըմբռնել գինքն այդ պահուն, լինչո՞ւ վերադարձուցի կատակին մը, զոր ես ետքը, լրտեն պէս, ատչգ պիտի ընէի իմ սիրած երիտասարդներուն: Դուրեան, անչուշտ, իրրև փո՛րձ դասախարակ և թափանցող հոգեբան, ըմբռնեց իմ վրդովմունքս, ներեց ինձի, բայց ես մինչև այսօր, երբ կը չանամ պատկերացնել այդ պահը, դեռ կսկիծ մը կ'զգամ ներսս թէ լինչո՞ւ ցաւցուցի գինքն, իր անմեղ կատակին համար, որուն արժէքը հետզհետէ պիտի գնահատէի: Դուրեան անչուշտ ներեց ինձի, բայց երկար ատեն ա՛լ չկատակեց հետս:

Դասախարակութեան մէջ Դուրեան ստիպողներ չ'ընար, բարոյագիտական բանաձևներով չի կաշկանդեր իր աշակերտները, որովհետև լինքը չէ կաշկանդուած ատոնցմով: Չարմանալի չէ ուրեմն, երբ գիտել տամ թէ Դուրեան իրրև ուսուցիչ և դաստիարակ, ա՛չ թէ երկար տարիներու պաշտօնավարութեան մը հետևանքով, այլ չատ կարճ ժամանակի մը ընթացքին, նոյն իսկ իր այցելու դասատուի մը հանգամանքով, խորունկ տպաւորութիւն կը թողու իր ամէն հասակէ և սեռէ աշակերտներուն վրայ: Եւ երկա՛ր է Դուրեանի աշակերտութեան ցանկը:

Դուրեանի անընդհատ ուսուցչութեան կեդրոնները երկու են. Պարտիզակ ու Սրմաշ և յետոյ Երուսաղէմ:

Պարտիզակի մէջ ծնունդ տուած է մտաւորականութեան մը, որ բարեփոխած է ամբողջ Պարտիզակի հայ ժողովուրդին կեանքը, պայծառ գիտակցութիւն մը ստեղծելով անոնց ուղեղին մէջ հանդէպ դպրոցին և եկեղեցւոյն, այնպէս որ Դուրեանի մեկնումէն ետքը այդ հաճելի միջավայրէն, ապրած է հոն իր ոգին և եղած է ներչնչումի աղբիւր մը Պարտիզակի հայութեան համար:

Իսկ Աբմաչու մէջ ոգին եղած է Դպրեվանքին, կամ դպրոցի մը, որ այն տեսն բարեցուցեցաւ արմաշականութիւն բացատրութեամբ: Օրմանեան սիւնը եղած էր Դպրեվանքին, իբրև կազմակերպիչ և վարիչ. իսկ Դուրեան ոգին եղած էր Դպրեվանքին, իբրև ուսուցիչ, իբրև վարդապետ և տեսուչ: Դպրեվանք իր զրական ճաշակը և իր քրիստոնեական ոգին կը պարտի Դուրեանին: Եթէ արմաշականութիւն բան մը կը նշանակէ, այն ալ սա է որ ստուգիւ դպրոց մը սկսած էր աղճատուրիլ հոն, որ օր մը պիտի կրնար առաջնորդը ըլլալ հայ ժողովուրդի եկեղեցւոյն և զրական կեանքին . . . . . :

Աւա՛ղ սակայն, Դպրեվանք պատմական անուն մըն է այլևս . . . . . :

Դուրեան Սրբազանի վարդապետական կամ ուսուցչական ծառայութեան հաւասարող էջ մը գտնելու համար մեր ազգային–եկեղեցական պատմութեան մէջ, պէտք է բարձրանալ մինչև երդ դարու սկեդարեան դպրոցը՝ Սահակ–Մեսրոպի չունչին տակ, և ժե դարուն ալ՝ Սիւնեաց Դպրոցը, Որոտնեցիի և Տաթեացիի գաւազանին ներքև, ուրկէ դարագլուխներ ստեղծեցին իրենց ժամանակներուն մէջ. իսկ մեզի ժամանակակից պատմութեան մէջ Դուրեանն է այն միակ հոգևորական դէմքը, որ ուսուցիչն ու վարդապետը եղած է բազմաթիւ աշակերտութեան մը, յիսուն տարիներու ոսկեշող շղթայումով մը:

Այս աշակերտութիւնը սրտանց կը սիրէ վրիպքն: Զարմանալի է իր մագնիսականութիւնը: Եթէ երիտասարդ մը ոևէ կերպով, նոյն իսկ կարճ ժամանակի մը համար հպում ունեցած ըլլայ իրեն, ոևէ դպրոցի դասարանի մէջ, այդչափն իսկ բաւական է անոր, պարծենալու թէ ես Դուրեանի աշակերտած եմ: Դուրեան չի յիշեր իր աշակերտներէն չատերուն անունը և դէմքերը կ. Պոլսի կամ Իզմիրի դպրոցներէն, բայց անոնք կը յիշեն և կը յիշատակեն իրենց ուսուցիչը: Դուրեան կը յիշէ մա՛նաւանդ այնպիսիները, որոնք մանաւորապէս ուշագրաւ եղած են իր աչքին, իրենց խակատիպ գիծերով. մէկուն իր դասերուն տարած խնամքը, մէկուն նոտուած քը կամ նայուած քը, ուրիշի մը խօսելու կերպը, սխալ հասկնալը կամ մեկնելը, այս ուսանողին խորքը, միւսին հաւանցնութիւնը, կը գրաւեն իր ուշադրութիւնը և կը յիշէ զանոնք երբ խօսակցութիւնները դառնան դպրոցներու, դպրոցական տղոց կեանքին և հոգեբանութեան շուրջ: Դեռ մինչև հիմայ հօր մը, գիտուն և վերլուծող խմաստասէրի մը գղուանքով կը նայի փոքրիկներուն, և Փրկչին խանդաղատանքով կը դիտէ զանոնք,— Թող տուէ՛ք որ փոքրիկները լինձի գան, անո՛նց է Աստուծոյ թագաւորութիւնը, ապագան: Եւ Երուսաղէմի մէջ, երբ իր օթօն կ'անցնի հրեայ թաղերէն, կ'ուզէ տեսնել ուշիմ, սիրուն, վառվռուն հրեայ տղաքները, որոնք կը խաղան փողոցներու մէջ, յիշեցնելով Աւետարանի մանկտին (Մտթ. ԻՍ. Դ. Է), գիտելու համար անոնց վրայ պատանի Յիսուսի գիմագիծները: Դպրեվանքի մէջ, որքերու դասարան մը վերակազմուեցաւ իր վերատեսչութեան տեսն, պարզապէս զանոնք պահպանելու և կրթելու համար, և ա՛յ թէ եկեղեցական նուիրեան պատրաստելու նպատակով: Կը հետաքրքրուէր և կը հրճուէր պատանի կեանքերուն անհատական հրապոյրներով ու աճումով:

Ասիկա ուսուցիչ–դաստիարակին հոգեկան վիճակն է: Ան կը սիրէ մանուկ մարդկութեան աշխարհը, կ'զբաղի անոնցմով, կ'ուզէ տալ անոր իր մաքի պաշարէն: Դուրեան կը սիրէ ուսուցանել, դասախօսել: Երբ կը դադրի ուսուցանելէ, կը ձանձրանայ. երբ կը դադրի ուսանելէ, կը հիւանդանայ: Եօթանասունի դռները ոտք դրած է, և դեռ կ'ուսումնասիրէ, ըսենք՝ կ'ուսանի: Սրգէն բուն ուսուցիչը, մշտնջենաւոր ուսանող եւ ուսումնասիրող ուսուցիչն է: Դասարանները, երբ մանաւանդ կազմուած են հետաքրքիր ուսանողներէ, միշտ նորութիւն մը, անակնկալ մը ունին ուսուցիչներուն համար, որոնց հանդէպ պատրաստ կը գտնուի ուշիմ ուսուցիչը: Ուսուցիչը կ'աշխատի, կը տքնի, սակերբը չի գիտեր այս յոգնութիւնները, բայց կ'օգտուի ատոնցմէ: Հզճամիտ ուսուցիչը, փորձառուները գիտեն, իր դասերու պատրաստութեան համար չատ աւելի կը յոգնի քան աշակերտը: Մեքենական ուսուցչութիւնը չէ ասիկա, հեղինակականն է: Ուսանելու և ուսուցանելու արուեստին սէրն է որ կուտայ այս հեղինակութիւնը ուսուցչին, և Դուրեան բարձր չափով ունի այդ սէրը:

Ուսուցանելու կարողութիւնը ուրիշ արժանիք մըն է որ անկախ է չատ բան գիտ-

նալու առաւելութենէն: Գիտնալը տարբեր է, գիտցնելը տարբեր: Գիտուն ուսուցիչ մը, որ կարողութիւններու ներդաշնակութիւնով մը ուժաւորուած է, անվրէպ արդիւնաւորութեան մը կը յանգեցնէ իր աշխատութիւնները: Դուրեան տէրն է ուսուցանելու կարողութեան:

Համոզութիւնը հիմն է ուսուցման, դասագիրքերէն վեր և դասագիրքերէն անկախ: Զարմանալի է ուսանողներուն հետաքրքրութիւնը: Ուսուցիչը համոզ պէտք է ըլլայ որպէսզի կարենայ գոհացնել անոնց հետաքրքրութիւնը: Իսկ համոզութիւնը կը չինուի ընթերցումով, ուսումնասիրութեամբ, քննադատելով: Դուրեան մ'է միայն համոզ է, այլ նաև բազմահմուտ: Անոր աննուաճելի հաճոյքն է ընթերցումը, պրպտումը, պարապմունքը, համեմատութիւնը, գիտողութիւնը: Իր կարդացած բոլոր գիրքերը ակօսուած են կարմիր–կապոյտ մատիտներու սրբուն գիծերով. հատանութեան, կասկածի, քննադատութեան նշանները, սուրնաւոր ոստիկաններու պէս պահակ կեցած են լուսանցքներու վրայ: Իր նախասիրած, մշակած և ուսումնասիրած ճիւղերուն մէջ, կարելի է գիմել իրեն ոևէ հարցի և խնդրի լուսաբանութեան համար, և վստահաբար լուսաբանուիլ: Ոչ միայն գիտէ, այլ և կը յիշէ: Իր անսուիլ ամրոցն է իր մատենադարանը: Գիրքերը գինուորներու պէս չարուած են՝ հրամանի կամ նշանի կ'սպասեն իրենց ծառայութիւնը մատուցանելու համար: Դուրեան ոչ մէկ տեղ այնքան բեղմնի է, որչափ իր մատենադարանին և դասարանին մէջ: Պարոնտէրի մաքրապայծառ մթնոլորտն իսկ կարգալիք գիրքերով կ'անուշահոտէ գարաւոր ձիթենիի հովանիին տակ, հեռուէն մօտէն չրջապատուած ծաղիկներու երիզաձև ածուներով, բա՛րդ նոճիներու նազանքով, և ծիրանիի և թզենիի թևատարած պչրանքներով, զմրխտեայ օրթերով և բոլոր կախարդանքովը մեծատարած ձիթաստանին:

Դուրեան գերազանցօրէն ընթերցող–ուսուցիչն է: Ամէն օր նոր բան մը պիտի աւելնայ իր առատ պաշարին վրայ, թէ՛ իր անձնական ծանօթութիւնը աւելցնելու և թէ՛ իր աշակերտներուն հետաքրքրութիւնը գոհացնելու համար: Իր յարուցմը և փարուցմը իր գիրքերուն, կարգալու ատեն իր գղուանքը և ըմբռչնած հաճոյքը կը գգանք երբ իր մօտ ենք: Գիրքերու չուրջ ոևէ խօսակցութիւն խորապէս կը հետաքրքրէ զինքն և կ'ուզէ: Դուրեան, որ այնչափ գժուար կը բարկանայ և գրեթէ չի կրնար բարկանալ, կրակ կը կտրի, երբ իր գրքերը նշաւակ ըլլան նոյն իսկ անուշադրութեան մը: Եռահասակ տղայ մը կազմատուն գրկած էր. կազմարարը, անշուշտ պէտպիսութեան սիրուն, երեք տարբեր գոյն լաթերով պատմուճանած էր կողքերը: Երբ գրքերը բերին իրեն իր գրասեղանին վրայ և երբ գիտեց որ միագոյն չեն ատոնց կողքերը, անտուղղ բարկութեամբ մը կազմատուն վերադարձուց գիրքերը, որպէս զի փոխուին կողքերը, մատնանիշ ընելով կազմարարին անճաշակութիւնը իր արուեստին այսքան պարզ մէկ կէտին վրայ: Եւ ահա իր սովորական սիրուն ժպիտը կ'անհետացնէ բարկ գիծերը անոր հայրական դէմքէն, եւ ահա փիլիսոփայ Դուրեանը կը սկսի կատակել: Ջհասկնա՞լ գիրքէն, չմեծարե՞լ գիրքը իր վայելչութեան մէջ, ապուշի մը գործ կրնայ ըլլալ: Կազմարարները պէտք չէ որ ապուշներ ըլլան. ատոնք լաւ գիտնալու են գոնէ այդչափ բան մը . . . : Գիրքերը հետաքրքիր օրն իսկ կուգան իրենց վայել համազգեստով, մատենադարանի ռաֆներուն վրայ բոնելու համար իրենց գիրքը:

Դուրեանին այս խանդաղատանքը հանդէպ գիրքերուն ոչ միայն կերտած են գրաէտ ուսուցիչը, այլև գրագէտը, գիրքը ճանչցող մատագէտը որ ամէն գիրքի փարա չի տար, և ընտիր գիրքերու համար կուտայ լինչ որ հարկ է տալ:

* * *

Այս տողերը գրած էի երբ ողջ էր Դուրեան: Այսօր (Յուլիս 30, ԴԾ) երբ կը սրբագրեմ գրուածիս փորձերը, անոր կարդալու, սերտելու, խօսելու և դասախօսելու ատեն կեցուածքը, նստուածքը, չարժուձիները և ժպիտները կը պատկերանան երևակայութեան մէջ: Օ՜հ, դեռ պէտք ունէինք իրեն, եւ Ս. Յակոբ պէտք ունէր իրեն պէս Ուսուցիչ Պատրիարքի մը:

ԲԱԲԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Առմաշու Դպրեվանքին Առաջին Դասարանի Ուրբնծայները, 1895.
Մէջտեղ նստած, Օրմանեան Մաղաքիա Եպս.
Ձախէն աջ՝ նստողներ, Զաւէն, Բաբգէն, Խորով, Մուշեղ Աբեղայ
Ձախէն աջ կեցողներ, Աղաճ, Մնբատ, Մաքրոց Աբեղայ

ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՁԱՆՁՆԱՄ ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԸ

Համահայկական վնահատման հանդիսաւոր արտայայտութիւնն է Ամէն. Դուրեան Պատրիարքի Քահանայութեան Յիսնամեայ Յոբելեանը, որուն ապահովաբար իրենց մասնակցութիւնը պիտի բերեն ի սիրտս աշխարհի ցրուած մեր բոլոր ազգակիցները, ըլլա՛յ Հայաստանի կամ գաղութներու մէջ:

Մխիթարական է հաստատել, թէ Հայը իր ներքին, հոգեկան Միութեան Դիտակցութիւնը չէ եղած, թէ կան հաստատութիւններ, գաղափարներ, գործեր ու զանոնք արժանաւորապէս ներկայացնող Անձնաւորութիւններ՝ որոնց չուրջ դեռ կրնանք միանալ և անոնց վճարել մեր համազգային զգացման տուրքն ու երախտագիտական պարտքը:

Յոբելեարը այնպիսիներէն է, որ իրենց տաղանդով, ազգային, ընտիր և բազմակողմանի ծառայութիւններով, տևական արդասիքով և օրինակելի նկարագրով՝ իրական յառաջդիմութեան անվիճելի առաջնորդներէն եղած են: Շինած են իրենց ապագան, սատարելով պատրաստելու ազգին պայծառագոյն վաղորդայնը:

Սրբազանի ապագայ կենսագրին վերապահուած է ուսուցմասիրութեան երջանիկ դաշտ մը՝ ուր հաճոյքը պիտի ունենայ ճանչնալու և ճանչցնելու ազնուական հայ իմաստականութեան մը յատկին բարդաւաճումին սկիզբներն ու զիմայեղուածները, նկարագրելու յայտնիքն ու գաղտնիքը այս փառաւոր կեանքին, որ համակ նուիրում, պաշտում և արդիւնաւոր ապաստարկութիւն մը եղած է հանդէպ ԱԶԳԻՒՆ, ՁՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ եւ ԱՍՏՈՒԾՈՅ:

* * *

1898 Օգոստոսին, հազիւ 16 տարեկան կիլիկեցի պատանի, ճամբայ կ'ելլէի Այնթապէն և Հոկտ. ի սկիզբները կը հասնէի՝ Արմաշի Դպրեվանքը — երազներուս ծայրը, այն տեղն:

Ծաղկաւէտ բլուրներու, հովասուն հովիտներու ծոցին մէջ կղզիացած, Զարխափան Ս. Աստուածածնի տաճարով իր չրջապատին վրայ սիրող երէքդարեան մենաստանի օձապտոյտ ճամբաները կարելէ եւաք, մնուազին հասած ուխտաւորի պէս՝ վառ նահապետական ներկայացայ ծերունի դռնապանին առաջնորդութեամբ: Երկիւղած ու ջերմ առաջին համբոյրս զրաշխեցի անոր ճերմակ, փափուկ և օրհնեալ Ձեռին, և մինչ նա կը կարդար իմ իրեն մատուցած յանձնարարագիրները, ես տեղն ունէի հիացիկ նայուածքներով դիտելու Վանահայր Սրբազանին պաշտելի գլուխն ու կերպարանքը, և իր աչխատութեան սենեակին մինչև առաստաղը գիրքերով լեցուն չորս պատերը:

Արձանագրական ձեւակերպութեանց աւարտումէն վերջ, Սրբազանը յայտարարեց թէ ընդունուած եմ, և հրահանգեց պիտ առաջնորդող ծերունիին, որ Դպրեվանքի ներքին–տեսուչ Թորգոմ Վարդապետին մօտ տանի զիս:

Անցաղակի ըսեմ այստեղ, թէ այս երկու անձերն եղան — Դուրեան Սրբազան եւ Թորգոմ Վարդապետ (այժմ Արքեպիսկոպոս և Առաջնորդ Եգիպտոսի) — որ իմ մտաց և հոգւոյս մնունդը չամբեցին ու ճակատագիրս կրցան կապել անոյշ՝ լուծի մը, որ գրժուարակիր է և քաղցր միանգամայն:

Ութը տարիներ ապրեցայ Արմաշի Դպրեվանքին միտիք միջավայրին մէջ (1898 Հոկտեմբերէն մինչև 1906 Մայիս):

1889–ին Աչքերան պատրիարքին հովանաւորութեամբ և բարեյիշատակ Սբիկ Ոսնճեանի առատաձեռնութեամբ կանգնուն այդ հաստատութիւնը՝ եթէ հարկ ըլլար նմանցնել չոգենաւի մը, Օրմանեան Սրբազան անոր նաւուղիղ հրամանատարն էր, պիտի ըսէինք, իսկ Դուրեան՝ անոր չարժիչ չոգին, կամ Դպրեվանքի հոգին իսկ էր, ինչպէս կ'ըսէին:

Եօթնամեայ դասընթացքով ուսուցիչ, քահանայ և գաւառական Առաջնորդ պատրաստող այդ կրթական յարկը՝ ժամանակին պահանջքները լրացնելու կոչումն ունէր։

Համապատասխանե՞ց իր կոչման։

Տրուած պայմաններուն մէջ՝ Դպրեվանքը աւելի լաւը չէր կարելի ընել։ Համեստ էր նիւթական մնուկդը. բայց ճոխ ու հացալից էր իմացական ու հոգևոր սեղանը զոր գաւառացի անպատրաստ պատանիներուն համար Ազգը պատրաստած էր։ Կրակին, ապառողջ էր ջուրը Դպրեվանքին, բայց առողջ ու յորդառատ էր հոսումը, և մաքուր ու կենդանարար էր ակը՝ Ազգային–կրօնական այն ազբիւրին՝ որմէ մտավարժները կրնային ըմպել ցայգ։ Մարդկեղէն Բանը, իմացական զարգացումը և հայ ազգային մշակոյթը՝ բարձր ու յարգի պահուած էին հոն, Աստուածային Բանին, հոգևոր ազդմանց, կրօնական ուսմանց և վարժից համահաւասար։

Ս. Էջմիածնի և Ս. Երուսաղէմի և ուրիշ հնագոյն հայ վանքերու պահպանած Միաբանութիւնը չկար Սրմաշէն մէջ։ Օրմանեան և Դուրեան Սրբազաններ վանականներու խումբ մը հաստնելու մտադրութիւնը ունեցած չէին։ Ընդհակառակը։

Վանահայրէն մինչև լուսարար, ուսուցիչներ և ուսանողներ միևնոյն սեղանատունէն կ'ուտէին, նոյն հոգածութիւնը կը վայելէին, ամէն ոք իր գործն ու զբաղումն ունէր ուսումնական ՓՈՔՐԻԿ ՀԱՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ մէջ, որ լարուած ժամացոյցի նման կը գործէր՝ յուշիկ ու հանդարտիկ։

Միաբանական կեանքէն յաճախ անբաժան իրաւանց, կարգի, ճոխութեանց, մեծ նաչնորհներու, հաչիւներու խնդիրներ, և անոնցմէ ծնած վէճ, կռիւ և կռիւ խնայուած էին։

Ժիր մեզուներու զուարթ բզզիւնով, խայտաբղէտ, բազմերանգ թեւերով՝ գիրեր, գաղափարներու և պատմական անցեալի ծաղկաստաններուն մէջ թռչտելով, մլչտհիւթ հաւաքելու զբաղուած էր Դպրեվանքի եղբայրակցութիւնը, ազգային եկեղեցւոյ և ազգին փեթակը մեղրով լեցնելու, և Աստուծոյ Տունին լոյս հայթայթելու նպատակով։

Ուսումնական այս հաստատակապետութեան նախագահն ու առաջնորդն էր Դուրեան Սրբազան՝ իմ ուսանողութեան տարիներուն։

* * *

Սկիւտարցի պարկեշտ դարբինի այս մեծանուն զաւակը՝ Պոլսահայ ճեմարանի ուսանողութենէն՝ մայրաքաղաքի վարժարաններուն մէջ հայկաբան ուսուցչի ծառայութեան կոչուած, և յետոյ Իզմիրլեան Մատթէոս Սրբազանէն վարդապետ ձեռնադրուելով՝ հրաւիրուած էր Պարտիզակի Ազգ. Վարժարանի տեսչի և եկեղեցւոյ քարոզիչի կրկին պաշտօններուն, զորս արդիւնաւորապէս վարեր էր տասը տարիներ անընդհատ։

Օրմանեան Սրբազանի համալսարանական մշակեալ կարողութիւններն ու վարչական տաղանդը՝ միս մինակ անբաւական եղած էին նորահաստատ Դպրեվանքի ուսումնական բարդ ծրագիրը լիովին գոհացնելու։

Դպրեվանքի խնամակալութիւնը ներքին–տեսչութեան պաշտօնին հրաւիրած էր Եղիշէ Վրդ. Դուրեանը՝ որ ուսուցչական և քարոզչական փորձառութեամբ, լրագրական ուշագրաւ յօդուածներով և հմտութեամբը՝ չինած էր արդար համբաւ և բարի անուն մը, Թուրքիոյ Հայոց ուսեալ վարդապետներուն մէջ։

1890–էն մինչև 1904 տասնևչորս տարիներ, Դպրեվանքի մէջ նախ իբրև ներքին–տեսուչ, և Օրմանեանի պատրիարքութենէն յետոյ՝ իբր վանահայր և վերատեսուչ դասախօսած է հետևեալ առարկաները.

1. Հայերէն Գրաբար, 2. Հայոց Քննական Պատմութիւն. 3. Հայկական Մատենագրութեան Պատմութիւն. 4. Համեմատական Կրօնագիտութիւն. 5. Ս. Գրոց Մեկնութիւն. 6. Դաւանաբանութիւն. 7. Աստուածաբանութիւն. 8. Ճունարէն Հին լեզուն. 9. Գերմաներէն. 10. Քարոզախօսութիւն (Homyletics)։

Համալսարանական դասընթացքի պատեհութենէն զրկուած՝ իր ընդոծին տաղանդին և յամառ աշխատութեան և յառաջդիմական կամքին ուժով՝ յունարէնի, հայերէնի, Ֆրանսերէնի և գերմաներէնի տիրացած, յետոյ նաև, անգլիերէնի եւ լատիներէ-

նի, ինչպէս նաև եբրայերէնի և ասորերէնի տարերքին ծանօթացած, կրօնից և իմաստասիրութեանց պատմութեան և համեմատական ուսումնասիրութեանց լայնօրէն հմտացած բանասէր Սրբազանը, համբաւաւոր և գժուարահաճ համալսարաններուն ուսուցչապետներուն հաւասար հմտութիւն ունի անվիճելի կերպով։

Եւ Սրմաշէն Դպրեվանքը 14 տարիներ չարունակ օգտուեցաւ այս բացառիկ իմացական ջահին պայծառ լոյսէն՝ նիւթական ու անտեսական ծանր տաղնապներուն և քաղաքական կացութեան պարտադրած քառասային արհաւրալից չրջաններուն։

* * *

Ստուգիւ, Դպրեվանքը՝ Դուրեան Եղիշէ Սրբազանի յայտնութեանը թաքոր լեռը եղաւ։

Սակայն Հայց. Եկեղեցւոյ հոգևորականութեան աղնուագոյն այս ներկայացուցիչը՝ ո՛չ Սրմաշով սկսաւ կերտել իր նկարագիրը, ո՛չ հոն միայն չինեց և լրացուց հզօր ինքնութեան ամուր և հոյակապ կառուցուածքը, ո՛չ ալ Դպրեվանքով գլխաւորեց ու դասարկեց իր իմաստունի և մարգարէի հզօր չունչին ու ծառայող կեանքին ներչնչումները, օրհնութիւնները ու չարժիչ ուժը (dynamic power)։

Քանի և հինգ տարիներ անցած են այն օրէն, երբ Դուրեան քժիչկներու պընդումով հարկադրուեցաւ բաժնուիլ Դպրեվանքի վանական–ուսուցչական զբաղումներէն, և ընդգրկել իրեն համար ցայժմաժամ օտար վարչական կեանքը, նախ Զմիւռնիոյ Թեմակալ Առաջնորդի, յետոյ 1908ին Պատրիարքական Տեղապահի, ապա Կ. Պոլսոյ Պատրիարքի, պահմը եւրոպեան պատուիրակի, և այժմ ալ Ս. Երուսաղէմի պատրիարքի հանգամանքներով։

Այս վերջին քառորդ դարու ընթացքին չատ մինչ փոխուեցաւ Հայ ազգի կեանքին մէջ, որոնց հետևանքով նաև Սրմաշէն Դպրեվանքը աւերակ գարձաւ։

Զգիտեմ թէ ազգին պատահած աննախընթաց աղէտքները, հայկական գատին խարդաւանանքը, բնաբաւար զոհերուն չչուծուած արդար վրէժը, իր ձեռնասուն հոգևոր որդւոց կորուստը, պաշտօնին հոգերը, տարիքն ու ժամանակը և մանաւանդ իր վերջին հիւանդութիւնը լ'ինչպէս ազդեցին սրտին վրայ։

Սակայն, վստահ եմ, թէ ասոյնկան իմաստասէրի միտքը և խորհրդապաշտ վարկանի հոգին անեղծ պահած են իր Անձնաւորութեան բարացուցական յատկանիշները։

* * *

Այս պահուն երբ Ցոբելեար Սրբազանին յիսնամեայ անոտգիւտ հանրային օգտակարութեան միաձոյլ ամբողջութիւնը կը չանամ համատես աղիւսակի մը վերածել և նիչել՝ գուցէ անկարելին կը փորձեմ։

Քանզի համոզուած եմ որ հանճարեղ մարդոց աննաւորութիւնը ովկիանոսի վրայ վեհափառ գնացքով սահող հսկայ սառուցալեռներու (iceberg) կը նմանի, որոնց ծաւալին հազիւ մէկ քառորդը կ'երևի, մինչ երեք չորրորդը ջուրերու ներքև ծածկուած է անփորձ աչքերէ՝ անտե՛ս ու անկա՛րծ։

Որքա՞ն ճչմարիտ է թէ մեր ամէնէն մտերիմ բարեկամներն ու գաղափարակիցները իսկ լիովին չենք ճանչնար և գնահատեր։

Ինչպէս է որ մեր և այլոց նկարագրին մէջ գիւտեր կ'ընենք չարունակ՝ ժխտական և դրական, մերթ պատեհով ծպտուները, գտնելով հին կուռքեր, բզքտելով վաղնջենի ստուգանիշեր (criterium), ընդոստնելով ի հնուց յարգուած կարգ ու կանոններ և սովորոյթներ՝ որք էր երբեմն երկնային ճչմարտութիւններ կ'երևէին մեր աչքերուն։ Եւ նոյն ատեն ստորագնահատուած թերափներու և արժէքներու փոխարէն, անոնց տեղը կուգան լեցնել նոյն նկարագրին, իրաց և անձնաւորութեանց խոկ վրայ՝ նոր անկիւններ, նոր երեսներ, նոր ծպտուներն ու առեղծուածները բառութեան, գեղեցկութեան և ճշմարտութեան, զորս վերլուծելու համար ոչ նուազ պէտք կայ աւելի գիտութեան, լոյսի, համակրութեան, երևակայութեան և գնահատելու կարողութեան (power of appreciation)։

Քանի՞ն անկատար եւ սահմանափակ կրնանք հետախուզել քայլերը, ճըշդել ու չարայարել չափերնին և վերլուծել գէպի փառաց պատուանդանն ու գահոյքը՝ մեծ գաղափարով տարուած մարդերուն, և գտնել սանդուխն իմանալի՝ որով անոնք քայլ առ քայլ և օթեւանէ օթեւան բարձրացած են տեսիլքի կատարին։

* * *

Վերջացնելէ առաջ՝ յուշերու և նկիչերու այս սուուերագիրը, Սրբազանին բազմաց անձանօթ անձնաւորութեան գաղանիքը կը փորձուիմ փնտռել հետեւեալ իրողութեանց համադրութեան մէջ։

Ս.— ՏԱՂԱՆԴ. այս բառով կը հասկնամ այն սկզբնական, անվերլուծելի խմացական օժտումը, որ ձերքերու էն նախանձելին՝ անհունապէս զարգանալու ընդունակ Բանի սկզբունքն է։

Դուբեան հարազատներու մէջ յայտնուած և անսխալելի պայծառութեամբ շողացող իմացական լոյսին ծագումը՝ չեմ գիտեր երբնց հո՞ր թէ մօր ժառանգական գիծին է իյած։

Վաղամեռիկ բանաստեղծին սիրային նուրբ քերթուածներուն և ամեհի վերաբերումներուն մէջ չանթող գիւտերու պարականոն ԵՐԵՒԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ՝ Սրբազանին կրօնական սուրբ տաղերուն, Հովուական Սիմֆին զմայլեցուցիչ երաժշտութեան, լինչպէս նաև իր հոս հոն ցրուած լինքնագիրը ու թարգմանածոյ, արձակ կամ ոտանաւոր բազմաթիւ գրութեանց մէջ նոյն ուժգնութեամբ ու գեղով լ հանդէս կուգայ։

Դուբեան Սրբազանի մաքին համար ամէն մէկ պատմական դէպք, անձ և յիշատակարան, ամէն մէկ խօսք ու վանկ՝ գաղափարի և իրականութեան պատկերն է, ուրոնց վրայ կ'ուղղէ էր ԴԻՏՈՂ, ՔՆՆՈՂ և ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՂ ԴԱՏՈՒՄԻՆ լայն լուսարձակը, աւելի յստակ, խկատիպ գոյներով տեսնելու և նմանեաց հետ համեմատելու համար գանոնք, իրենց ծագման ու աճման process-ներուն մէջ։

Հոն ուր սովորական միտքը միակ ու մեկին իմաստ, իր կամ կայծ մը կը նըշմարէ ու կ'իմանայ, իր տաղանդը՝ բազում և բարդ բաղադրութեանց և խնամութեանց աղերսներ կը գտնէ, ձևեր և տարազներ կը յօրինէ, ծագումներ և լուծումներ կը հետազօտէ։

Կը հաւատամ մտաւոր այժերու ժառանգականութեան։ Կը հաւանիմ անոնց մարգանքով գօրացման. բայց հանճարներու և տաղանդներու միտքը վերանցական, գերբնական, մէկ խօսքով անվերծանելի տարր մը ունի, կայծ՝ որուն համար հեղէն գիտցաբանութիւնը կ'ըսէր թէ Պրոմէթէոս երկինքներէն է գողցած։

Ով որ մօտէն կը ճանչնայ Դուբեան եղբայրները, պէտք է համոզուած ըլլայ թէ այդ երկնային գողցուած հուրէն կա՛յ իրենց մէջ, իբր ՍՏԵՂԾԱԴՈՐԾ ՏԱՐՐԸ իրենց մեծութեան։

Բ.— ՀՄՏՈՒԹԻՒՆ. այսու կը հասկնամ այն կանոնաւոր ճիգը, նպատակեալ կամքը՝ որով կրթուած միտքը կը գիտէ, կ'ամբարէ այլոց խորհուրդին, փորձառութեանց և քննութեանց արժէքաւոր մասը, ըստ հարկին գործածելու համար։

Գիտուն մարդը նա չէ որ կը ստեղծէ։ Բիչերուն մինաչնորհն է այդ։ Գիտնականը ընդունարանն ու ժառանգորդը և չահագործողն է այն ստացական մտաւոր հարստութեան, որ Յեղինի, Ժամանակին ու Միջավայրին պահանջքներովն և համերաշխ համագործակցութեամբը կը կազմուի, որուն աճման կը սպասարկեն ԸՆԿԵՐԱՑԻՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԻ։

Դուբեան Սրբազան իր ընդունին իմացական կարողութեանց ընդլայնումն ու գործնականացումը, ծաղկումն ու պտղաբերումը հնարաւոր գարձուցած է մարդկային ընկերութեան լաւագոյն գասին չտեսմարանած պիտանի պիտեղեաց, գարաւոր փորձառութեանց ու զգացմանց հետ չարունակական հաղորդակցութեան և տուրեառի մէջ պահելով ինքզինք։

Պատմութեան, Դպրութեանց, Արուեստից, Լեզուներու և Կրօնից ու Բարուց վերծանութեամբ ոչ միայն ճոխացած է իր ներքին աշխարհը, այլ յիսուն տարիներու

մէջոցին՝ գէպի լոյս և յառաջ մղած է այն միտքերն ու հաստատութիւնները՝ որոնք իր խնամքին յանձնուած են։

Թուրքիոյ հայութեան մէջ Տէմիրճիպաշեան Եղիա և Դուբեան Եղիշէ՝ քաղմահմուտ կազմակերպութեան ոլորացած տաղանդներ են, որոնց կատարը ԸՆԹԵՐՑԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ յանգած է սակայն առաջնոյն մէջ մշտայած սկեպտութեան, իսկ երկրորդին մէջ՝ անբուժելի խորհրդատութեան։

Ինչ որ յոյժ ցաւալի է սակայն իրենց երկուքին և Ազգին համար մա՛նաւանդ, այն է որ հմտութեան ծովին մէջ սուզուած՝ այս տաղանդի–եղբայրները Սոկրատի եւ այն է որ հմտութեան ծովին մէջ սուզուած՝ այս տաղանդի–եղբայրները Սոկրատի եւ Յիսուսի հետեւողութեամբ՝ իրենց հաւատքին, համոզմանց հրիտակը ԴՐԻ ԶԵՆ ԱՌԱՋ։ Ոչ մին, ոչ միւսը չունին գործ, երկ մը, որ իրենց տաղանդին ամբողջական արգարութիւն ընէ, անոր գրոչմը կրէ, իրենց հմտութեան, իմաստասիրող Բանին ԼԻՈՒԿՍՏԱՐ ՊԱՏԿԵՐԸ ըլլայ՝ ամէնուն մատչելի։

Եւ ինչ հակասութիւն տեսնել թէ հայ և օտար կարծեցեալ «գիտնական»ներ, «դրագէտներ ու «հմուտ»ներ կան, որոնք ամէն օր թուղթ կը մրոտեն, ամէն տարի գիրք մը հրապարակ կը նետեն, մատենագիր կը կոչուին, հակառակ անոր որ ճառած գիրք մը հրապարակ կը նետեն, մատենագիր կը կոչուին, հակառակ անոր որ ճառած նկութերը չգիտեն լրիւ, և տալիք խօսք ու խորհուրդ կամ պատգամ չունին ապագային, նոյն իսկ ներկային։

Գ.— ՀԱՂՈՐԴԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ. չի բաւեր տաղանդ և հմտութիւն միայն ունենալ։ Աշխարհ չի լաւանար և ազգ ի լրում խմացական ու հոգեւոր կեանքը չի յառաջդիմեր լոկ ամբարելով։

Ամէս մը առաջ, Դուբեան Սրբազանը հետեւէն միայն ճանչցող՝ համբաւ չունած, հատորներ արտագրած գրագէտ մը, յօդուածի մը վերջը «քանքարաթաքոյց»ի ամբաստանութիւնը կ'ընէր՝ Ս. Յարեւեանի մասին։

Քանի՛ անարդար պարսաւ էր այդ։

Մարդիկ կամովին աչքերնին փակած ըլլալու են միայն, անտեսելու համար Դուբեանի հաղորդականութիւնը՝ որով 50 տարիներ և մինչեւ օրս՝ Կ. Պոլսոյ, Պարիզակի Դպրեվանքի, Զմիւռնիոյ և այժմ ալ Ս. Սազէմի մէջ՝ իր հմտութենէն բաժին, իր խորհուրդներէն ներշնչուած և իր քարոզներուն ձևէն ու իմաստէն՝ հաւատք ու մխիթարութիւն կ'արտագրէ անխնայ։

Քիչ ուսուցիչներուն բախտը եղած է ազգեցութեան մ՛նքան լայն չրջանակներ, մարդիկ պատրաստել, միտքեր գերել և հնազանդեցնել՝ ի խնդիր ճշմարտութեան։

Ուսուցանելու իր սեփական և խակատիպ կերպն ու մեթոտներն ունի Դուբեան։

Ծնեալ ուսուցիչ (born teacher) կարելի է կոչել զինքը։

Իր գասախոսած նիւթերուն համար ընտրած եւրոպացի ու մերթ հայ հեղինակներ՝ լաւագոյններն եղած են միշտ։ Մինչակութեանց հետ չ'գբաղիր։ Չէ գադրած ուսանելէ։ Իր տեսութիւնները միշտ թարմ, նոր և իրատես մտքերէ ու երկերէ քաղուած են, նիւթին չուրջ է'ն վերջին կարծիքը գիտէ և կը հաղորդէ իր աշակերտներուն։

Իսկ իր ԲԱՐՈՋՆԵՐԸ, causerie-ները անթերի արուեստի, դասական գպրութեանց յատուկ՝ խնամեալ ոճով և իմաստասիրական և մտիտիք վերացումներով գեղեցկացած անգիր էջեր են։

Հաճոյք մըն է լսել իր անարուեստ, յստակ ու պերճ առոգանութեամբ ու մարգարէի կրակով, փափուկ ու գաչնաւոր, և իր հարկին գուռ չեչտերով արտասանած քառողները։ Տարիներ վերջ կրնաս մոռցած ըլլալ բառերը՝ նոյն իսկ բնաբանը, բայց անկորնչելի կը մնայ իր քարոզէն՝ Հիւկոյական հակագրութիւններով, Զօլայական բնապաշտութեամբ և Ֆլօպէրեան բծախնդրութեամբ՝ գրաբարի հարուստ հանքերէն քնարովի հանուած և աչխարհաբարեան մաքրամոլներն իսկ ապշեցնող հայերի ոճով իր նարեկացիական ալօթականներն ու յորդորակները և անոնց անուշիկ երաժշտական կշռակշռութիւնը։

Դ.— ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Ցեղին կամ արիւնին չէ որ կ'ակնարկեմ։ Սրտի, հոգւոյ և կենաց բարութեան վրայ է հարցը։ Նախնիք կը հաւատային թէ մարմնի գեղը պահարանն է գեղեցիկ հոգւոյ մը։

ՊԱՐԶ ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆ ՄԸ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

Երուսաղէմի Ամէն. Պատրիարքին, Դուբեան Սրբազանին, Քահանայութեան Ցիսնամեայ Յոբելեանին առթիւ, «Սիոն»ը հրաւիրած էր Ամենապատիւ Յոբելեարին աշակերտները՝ գրե՛լ իրենց անձնական յուշերն ու տպաւորութիւնները և գնահատուհներն ու դրուատականները։

Ես ալ, իբր յետին և անարժան մէկ աշակերտը բազմաշնորհ Յոբելեարին, թէև չատ փափաքեցայ պատասխանել եղած հրաւէրին, բայց մի՛ չատ ալ չկրցայ համարձակիլ, ըստ ասկեղնիկ հեղինակին, իմ ճգնոտ աչքերու աղօտ ոսպնեակն ուղղել Դուբեան–Ամենապատիւ և Բարձրաշնորհ Սրբազան Յոբելեարին գեռ երկար և բարեբաստիկ տա–Ամենապատիւ և Բարձրաշնորհ Սրբազան Յոբելեարին գեռ երկար և բարեբաստիկ տա–

Ես ալ, իբր յետին և անարժան մէկ աշակերտը բազմաշնորհ Յոբելեարին, թէև չատ փափաքեցայ պատասխանել եղած հրաւէրին, բայց մի՛ չատ ալ չկրցայ համարձակիլ, ըստ ասկեղնիկ հեղինակին, իմ ճգնոտ աչքերու աղօտ ոսպնեակն ուղղել Դուբեան–

բազմագիր Յոբելեարին բանասիրական բոլոր աշխատասիրութեանց մարզարտաչար ամբողջ մատենաշարքը, այր–բէն–գիմէն մինչև վիւն–վիւբ–քէն։

Եւ ա՛յս է իմ անձին անկեղծ ու միակ լզձն և սրտագին մաղթանքը, որ համազգային ու ընդհանուր է, կը կարծեմ, Ամենապատիւ Յոբելեարին հանգիսաւոր Յոբելեանին առթիւ։ Տայր երկինք զի երկար և շատ երկար ապրէր Դուրեան Սրբազանը, որպէսզի յայողէր կատարելագէս և փառաւորապէս գոհացում տալ իր և ազգին այս բաղձանքին— իր կենդանութե՛նը և իր խոկ ձեռքին սրբագրութեամբն հրատարակուած տեսնել իր բոլոր անտիպ գործերը։

Եմ և միշտ երախտագէտ աշակերտն Ամենապատիւ Սրբազան Յոբելեարին

Ճիւնիէ–Լիբական, 1 Սեպտ. 1929 *Խ. Ծ. ՓԱՌԻՆ Ծ. Վ. ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ*

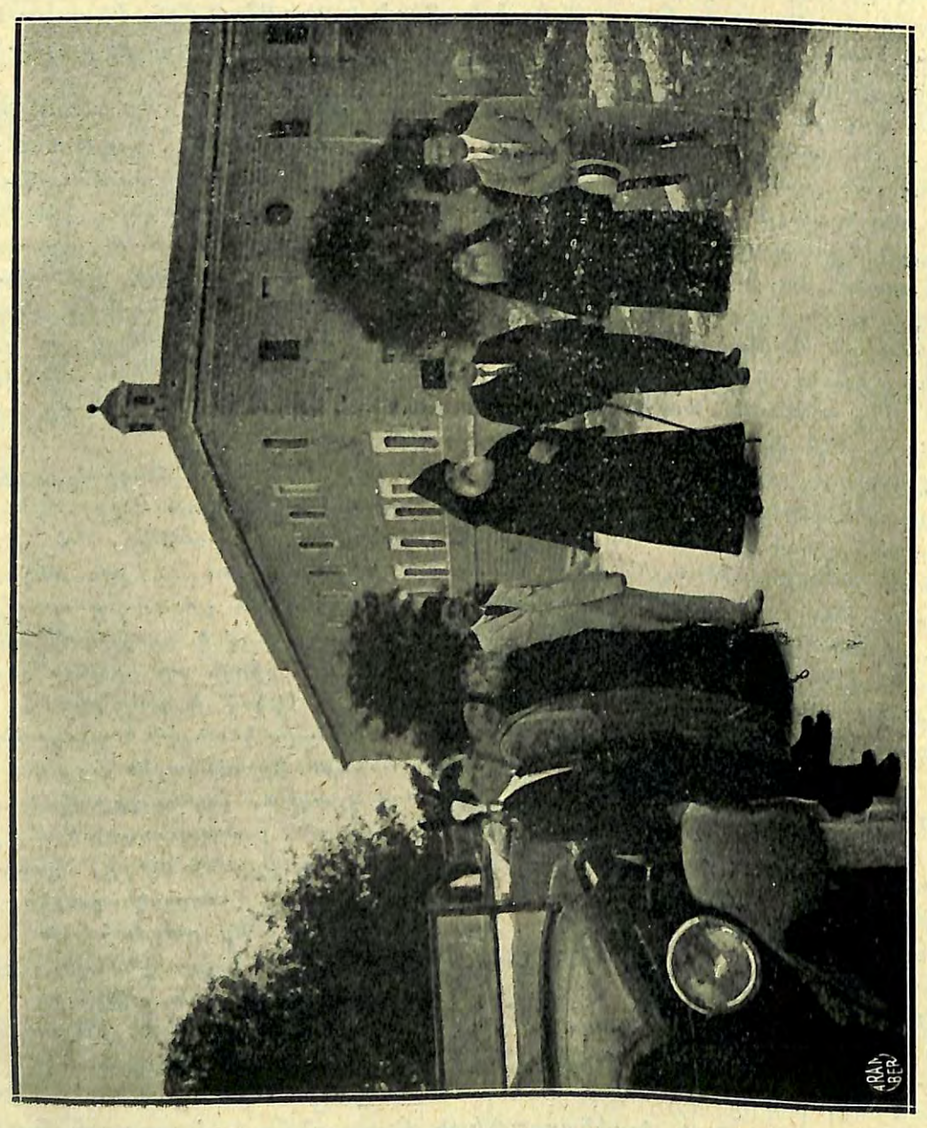

Ամեն. Դուրեան Սրբազան Կաթուղիկոսը վաճառի առջեւ
(Հայեցք)

ԻՄ ՏԱՐԻՔՈՑՆ ՊԱՏՏՈՒԱՆՆԵՐԸ

(Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արեւպս. Դուրեանի Ցիսնամեակին առթիւ)

Քալիֆոռնիոյ նահանգի Ֆռեզրը գիւղաքաղաքի այս ճգնարանս գալէս ի վեր՝ կեանքս քաղցրացնելու համար ես լինդի նոր մէկոց մը խորհեցայ, այն է հովուապարանիս հիւրանոց–ժողովատեղիին չորս պատերը ներշնչիչ–թելադրիչ նկարներով զարդարել 1921 տարւոյ գարունէն սկսեալ։ Այդ սենեակիս արևելքի կողմը գետեղուած իմ յոյժ սիրական նկարներէս առաջինն էր Ռաֆայէլի Ցիսուսի Յարութեան մէկ հրաշալիօրէն գծուած նկարը, մէկ ձեռքը չուչան բռնած աւետաւոր հրեշտակին հրաշագեղ ժպիտովը. ուրիմն 1921 թուականի իմ մեծ պաշտպանս էր ՏԱՌՍՊՈՂԱՑԻՍ բարեկամ Ցիսուս–Աստուածն։ 1922–ի տուածը, Սուրբերուն Սուրբը։ Այդ միակ պահապանը կը բաւէր այն տարին։ 1922–ի պաշտպաններս էին երաժշտութեան զոյգ հանճարներ, Պէթովէն և Մոցարտ, զարձեալ արևելեան կողմը, երկուքն ալ գաշնակի առջև նստած, ներհուն ու խոհուն նայուածքներով, որոնք ամբողջ այդ տարին գգուեցին հոգիս. բայց անոնք օտար էին, թէեւ տիեզերական. անոնց քով հարազատ երեք աստղեր կը չողային Մխիթար Աբբա, Ներսէս Վարժապետեան եւ Օրմանեան պատրիարք, որոնք չատ հարուստ գաղափարներով և միտքերով ողողած էին ու կ'ողողէին կեդրոնական ուղեղս։ Արևելքը կը տիրապետէր տակաւին 1923 տպագրոյ վրայ. պաշտպաններս էին Յարէն Սրքեպս. Նարպէյ Լուսինեան և Սրուանձտեանց Գարեգին Սրբազան, Բերայի Նարեկեանի եռամեայ ուսուցիչս և գպրութեանս հոգևոր ծնողը, իսկ քաղաքական աշխարհէն՝ Զօրավար Անդրանիկ, երաժշտական աշխարհէն՝ վէրժի, Լիզց, Պախ ու Կոմիտաս վարդապետ, եւ Պետրոս Դուրեան ու Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան։ 1925–ի տիրող արևն էր Ս. Էջմիածնին։ Մայր եկեղեցին. Մկրտիչ Խրիմեան Հայրիկ, արդի Վեհափառ Տ. Տ. Գէորգ կաթողիկոս և Կիլիկոյ Շնորհազարդ Տ. Սահակ կաթողիկոս։

Հիւրանոցիս արևմուտքը գրաւած էին 1926 և 1927 տարիները. 1926–ի պաշտպաններս էին լուսահոգի Իզմիրլեան հայրապետ և Ալիշան–Նահապետ, որոնք իրենց հանապազօրեայ խորունկ հայեացքներով կը թափանցէին էութեանս խորքը. նաև հոն կախած էի ձեներալ Կրանտ Բարքի չորս հազար տարուան ծառի մը նկարը...։

Իսկ 1927–ի բովանդակ տարին լինձ ժպտեցան Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց երեք նշանաւորագոյն նախագահները, Ճօրճ Վաշինկթըն, Աբրահամ Լինքըն և Վուտրօ Վիլսըն. բանաստեղծական հորիզոնէն Լօրա Պայըրն, իմաստասիրական աշխարհէն՝ Մօրիս Մէթէրլինկ, եւրոպական գրական ոլորտէն՝ Հիպոլիտ Թէն։ Այդ տարին չատ հաւատ էի հոգեկան գրամագլուխով։

Հիմա հասանք սենեակիս Հարաւ–Արևմուտքը՝ ուրկէ, ինչպէս Ս. Էջմիածնի Հարաւ–Արևմուտքէն կը չողային կրկնակ Մասիսներու ալեփառ գլուխները 1928–ի ընթացքին, վարը փռուած էր Արարատեան գաշտը և Ախուրեան գետը, անդին՝ պաշտելի Սրբազան գետը. երկրագործին սայլը հոս ինչ համայիլ կ'երևէր, հայկական վաղեմի քաղաքակրթութեան մէկ վերջին մնացորդը։ Հապա պաշտպաննե՞րս. պատկառելին Մխիթար Աբբահայր, Հ. Արսէն Այտընեան, Հ. Միք. Ջամչեան, Հ. Արսէն Բագրատունի, Հ. Եղ. Հիւրմիւզ, Գաբրիէլ Սրքեպս. Այվազովսքի, Հ. Մկրտիչ Աւգերեան, Մկրտիչ Էմին, Քերովբէ Պատկանեան, և հանճարեղն Շեյքսպիր ու իր Օթելլոին Օբերան յօրինող Վէրժի։

Ո՞վ կրնար գուշակել թէ երբ սենեակիս Հարաւ–Արեւելքը 1929 տարին ողջունէի ողջամբ, ինքզինքս դէմ յանդիման պիտի գտնէի Երուսաղէմի խմաստուն, զրազէտ եւ բանաստեղծ Դուբեան պատրիարքին՝ որուն Յիսնամեայ Ցօբելեանը կը զուգադիպի 1929 տարիին. ամէն ատեն այսպիսի յաջող ու գեղեցիկ զուգադիպութիւնները չեն պատահիր, իր աշխարհական թիկնապահներն են Ռաֆֆի և Համառ–Քաթիպա, ի՛նչպէս ալ երեքը վայլեր են իրարու: Ինչո՞ւ սա՛ պահուս միշտ միտքս կուգայ սաղմոսերգուին սա՛ անմահ հատուածը. «Աստուած լ հարաւոյ եկեսցէ, և Սուրբն ի Փառան լեռնէ»:

Այո՛, հայուն պաշտպան Աստուածը հարաւէն պիտի գայ, հայու պաշտպան սուրբը՝ Երուսաղէմէն:

Արդեօք մարգարէութի՞ւն մը . . . :

ՏԻՐԱՅՐ Ծ. ՎԱՐԴ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

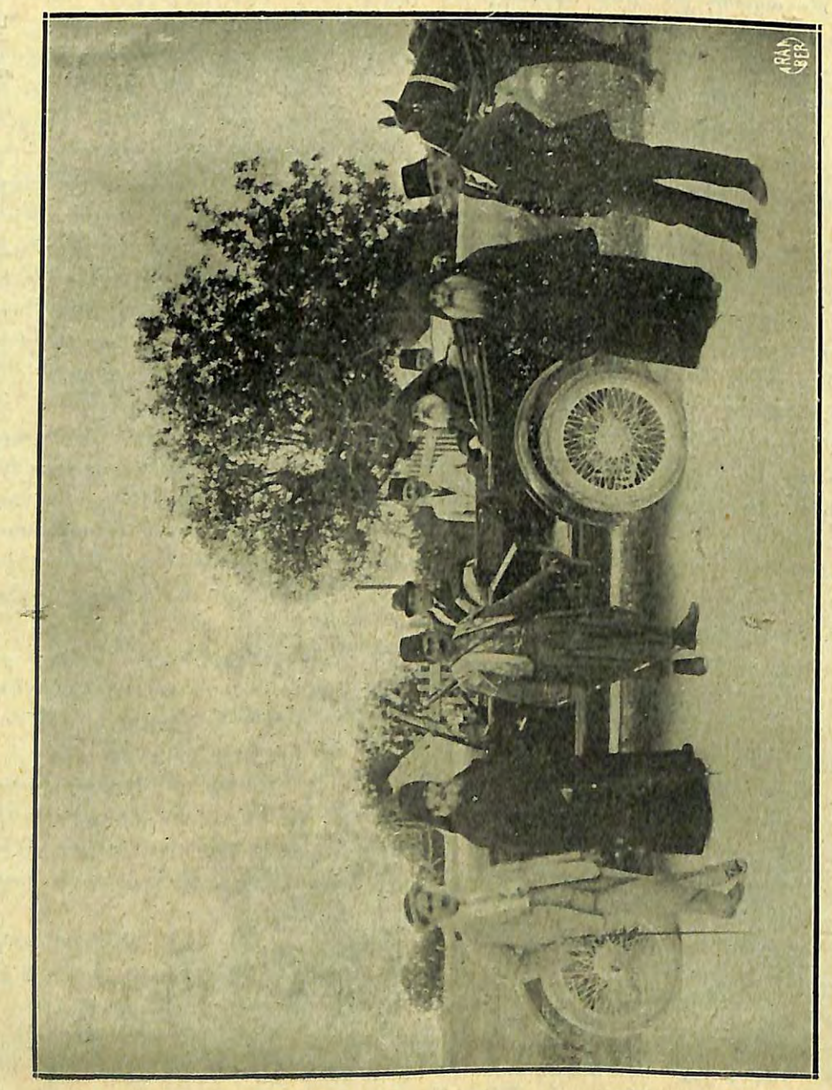

Պատյ կարմելյոս վերաց վրայ Ամեն. Դուբեան Սրբազան)

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Դահլիճի մէջ հրատարակուող կրօնական թերթի մը՝ «Հրեղէն Սիւն»ի հեղինակը, «Քրիստոնէական Բրոնիկ» բաժնին մէջ (էջ 294) «Դուբեան Սրբազանի Քահանայութեան Յիսնամեակը» վերնագրով գրութեամբ վիճակութիւն մը կ'ընէ. որով, ուրիշներէն լսա՜ծին վրայ յենլով՝ Դուբեան Սրբազանը կը ներկայացնէ իբր թեոահաւատ Ոլնեաի հետեւող մը և կ'աւելցնէ «իր աշակերտներուն ալ ժառանգ թողած է այդ մարգուն զազափարները այսինքն Տէր Յիսուսի Աստուածորդի չըլլալը»: Իմ գիտցածին համեմատ ճշմարտութեան հակառակ է այս ամբաստանութիւնը, որուն համար, սակայն, ոչ մէկ կողմէն որ և է մէկէն բողոք մը չեղաւ: Թերևս, ուրիշներ աննկատ թողուցին զայն և կամ նայեալինը՝ չեմ ուզեր հանդուրժել և կուգամ իմ անձնական վկայութիւնը յառաջ բերել ու ըսել թէ սխալ է այն ի լսելոյ եղած գատումը:

Ես իբր քահանայացու պատրաստուելու համար 1901ին գացի Սրմաչու Դպրեվանքը և Մարտ ամսու վերջին օրերուն՝ Աւագ Ուրբաթ օրը մտայ վանք ու մինչև 1903 Յուլիսի սկիզբը մնացի հոն իբր մանաւանդ աշակերտ: Զատիկի արձակուրդը լմնցնելէ անմիջապէս եաքը, փոխ–վանահայր Դուբեան Սրբազանի և Դպրեվանքի ներքին տեսուչ Դեր. Թորգոմ Սրբազանի կարգադրութեամբ, սկսայ հետեւիլ ժառանգաւորաց կարգի այդ դասերուն, զոր կ'աւանդէր Ամեն. Դուբեան Սրբազան, որ առաւել չնորհ մը ընելով ամէն Պատմութիւն և մէնթը Հին Կտակարանի, Ծննդոցէն սկսելով, զրքերուն վրայ ծանօթութիւն վերծանութիւն: Այն տարին ժառանգաւորաց դասարանէն չորս հոգի սարկաւագ ձեռնադրուեցան, որոնց համար կրօնական նոր դասընթացք մը սկսուեցաւ և ես, դարձեալ, կը հետեւէի կրօն. և Ս. Գրական դասերուն, որ էր գլխաւորաբար Նոր Կտակարան և Ս. Պօղոս Առաքեալի թուղթերուն ներածութիւնը եայլն: Այս փոքր մի պատմութիւնը կ'ընեմ անոր համար որ, իրաւունք ունենամ ըսելու թէ, ես առիթ ունեցած եմ լսելու Դուբեան Սրբազանի՝ քրիստոնէական հաւատքի, Հայ Եկեղեցւոյ դաւանանքի, չնորհքի վարդապետութեան, յայտնութեան, առաքելական քրիստոսաբանութեան եւ այլնի վրայ ունեցած զազափարները և արտայայտութիւնները, որոնց մէջ, կրնամ ըսել և վկայել որ, ոչ մէկ օր և ոչ մէկ անգամ թեոահաւատութեան հետ մը և Տէր Յիսուսի Աստուածորդի ըլլալուն հակառակ բառ մ'իսկ չեմ լսած: Ընդհակառակը թերահաւատ քննադատներուն ծայրայեղ կարծիքները կը հերքէր և հաւատացեալ հեղինակ՜ներուն յենլով իրեն միայն յատուկ ձեռնհասութեամբ ու զօրաւոր կերպով կը պաշտպաներուն ուղիղը: Իմ յիշողութիւնը տկարացած է բաւական, հետևաբար որոշ բաներով կոնկրէտ չեմ կրնար ընել Ն. Սրբազնութեան արտայայտած զազափարներէն: Մանաւանդ չուզեր չեմ կրնար ընել Ն. Սրբազնութեան վերոհեան և բարձրութեան վրայ խօսած պահուն Ն. Սրբազնութիւնը՝ քրիստոնէութեան վերհուքեան և բարձրութեան վրայ խօսած պահուն այնքան կը վերանար ու այնքան հոգևոր բարձր ներշնչումով կ'արտայայտուէր որ ոճն ու խօսքը վսեմ կ'ըլլար միշտ, և ես այսօր չեմ կրնար վերյիշել և արտագրել զանոնք: Միայն, իմ մէջ, թարմ է միշտ այն տպաւորութիւնը թէ Սրբազան Դասախօսը հզօր չեչտով մը կը շեշտվեցնէր որ քրիստոնէութիւնը յայտնութենական կրօնք է և յանձին Տէր Յիսուսի յայտնուած է Աստուած: Հետևաբար անկեղծ սրտով կը խոստովանիմ որ, իմ մէջ կը խորունկնար գիտակից հաւատքը և կը մտակուռ Տէր Յիսուսի Աստուածորդի Ըլլալուն համոզումը: Այս իսկ պատճառով հոգեկան հրճուանք մը կ'զգայի դասախօսութենէն: Սրդ, երբ գայ ժամանակը և Հայր Աստուած հարցնէ ինձի և ըսէ թէ «Իմ սիրական Դուբեանս, Որդւոյս սէրը մշակե՞ց քու մէջը», այժմէն վստահ եմ թէ պիտի պատասխանեմ. «Այո՛»:— վստահ եմ, դարձեալ, որ այս հաստատական պատասխանիս համար Էպիսի ամէնամ Հօր Աստուծոյ առջև, բայց կը վախնամ որ սարսափահար պիտի գոչամ

և ամօթահար պիտի մնամ եթէ Հայը Աստուած լինալ հարցնէ թէ «այն մշակույթը՝ որդուոյս սէրը իւրացուցի՞ր, քահանայական կեանքիդ մէջ ապրեցա՞ր իրը այն»։ Անոնուշա է որ եթէ թերացած եմ իմ ուսած սէրը կեանքովս արտայայտելու համար, յանցաւորը ես եմ և ոչ ուսուցանողը։ Կը խնդրեմ միշտ Հօր Աստուածմէ որ «Արդարութեամբ չի դատէ զիս, այլ ողորմութեամբ նայի իմ վրայ»։

Այս առթիւ կ'ուզեմ երկու վկայութիւն յիշել։ Հանգուցեալ Մր. Սլէն, որ Պոլսոյ «Աւետաբեր»ի խմբագիրը էր և որ Այնթապ այցելութիւն մը տուած էր ու վեր. Մանասէ Փափազեանի տունն էր. հոն պատուելին Պոլսոյ եկեղեցականներուն մասին հարցումներ կ'ընէր։ Մր. Սլէն երջանկայիշատակ Օրմանեան Սրբազանի համար «Արքուն միաք մըն է» ըսելէ ետքը Դուրեան Սրբազանի համար ըսաւ. «բառին լայն և ընդարձակ առումով ու եւրոպական արդի իմաստով Savant մարդ է»։ Նոյնպէս ուրիշ առեն մը Պոլսոյ Թրքաբարբառ «Աւետաբեր»ի խմբագիրը (որ այժմ Նիւ Եորքի մէջ Ռահնիւմայի խմբագիրը է) Փրօֆէսօր Պատ. Յովհաննէս Դրիդորեան, Այնթապ գտնուած մէկ պահուն Դուրեան Սրբազանի համար այսպէս արտայայտուեցաւ, իբրեն բարի զգուստով գացող քանի մը մարդոց առջև. «Ես անգամ մը ներկայ եղայ Դուրեան Սրբազանի քարոզութեան, Սուրբ Հոգւոյն վրայ կը խօսէր, և հիացած մնացի, որովհետև Ամերիկա և այլուր չատ համբաւաւոր քարոզիչներ լսած էի, բայց ոչ ոքէն այնչափ լաւ քարոզ մը լսած չէի նոյն նիւթին վրայ։ Յորունկ իմաստասիրութեամբ և վեհ ներշնչումով մը կը խօսէր։ Անգամ մը Ն. Սրբազնութեան հետ խօսակցելէ ետքը իմ մէջը խոր բաղձանք մը եղաւ ստէպ այցելել Ն. Սրբազնութեան և լսել զինք։ Բայց կը ցաւէի որ մինչև Դպրեվանք երթալու առիթը չունէի։ Կրօնական և աստուածաբանութեան վրայ ամէնէն նոր գաղափարները և միտքերը իմանալու համար, բաւական էր Ն. Սրբազնութեան քովը ըլլալ»։

ՆԵՐՍԷՍ ԱԻԱԳ ՔՀԾ. ԹԱՎՈՒԾԵԱՆ

26 Ապրիլ 1929, Հալէպ

Ամեն. Դուրեան Սրբազան Ցորդանանի եզերքը։

ԴՈՒՐԵԱՆԻ ՁԱՀԸ

Համաշխարհային պատերազմի ահաւոր փլուզիներէն յետոյ հայութիւնը խանգավառող իրողութիւններէն մին եղաւ Ամեն. Տ. Եղիշէ Սրբ. Դուրեանի զահակալութիւնը Ս. Յակոբայ Առաքելական Աթոռին վրայ։

Ամեն. Տ. Եղիշէ Սրբազան իր ազնիւ նկարագրով, բարձր տաղանդով, խոհական իմաստութեամբ և լայնածաւալ գիտութեամբ չահած էր համակրութիւնն ու յարգանքը ոչ միայն հայոց այլ և օտարազգիներու։ Նմանօրինակ անձնաւորութեան մը ենթասաղէմի պատրիարքութեան կոչուիլը մեծապէս պիտի նպաստէր հայութեան։ Մէկ կողմէն հայ և օտար եկեղեցիներու յարաբերութեանց լաւագոյն ընթացք մը պիտի ըներ Երուսաղէմի մէջ, և միւս կողմէն Հայ Եկեղեցւոյ վերաշինութիւնը յառաջ պիտի տարուէր ներքնապէս։ Դուրեան Սրբազան իր բարձր հեղինակութեամբ և առաջնակարգ կարողութիւններով կոչուած էր կենսական դեր մը կատարելու ընդհանրապէս Հայ Եկեղեցւոյ և մասնաւորաբար Ս. Յակոբեանց վանքին պատմութեան մէջ։

Նորին Ամենապատուութեան անձնուէր ու իմաստուն ջանքերը չուտով գնահատուեցան մտքով ու քակով հարուստ ազգայիններու կողմէ միանգամայն։ Գեր. Տ. Բաբգէն Եպս. Կիւլէկէրեան անձնուրաց և եռանդուն ոգիով մասնակցեցաւ Դուրեան Սրբազանի կրթական աշխատանքին և Կիւլպէնկեան ու Մելքոնեան բարերարներն ալ գրամական մեծ նուէրներով օժանդակեցին ժառ. Վրժ.ի բարգաւաճման։ Մինչ Ս. Յակոբեանց Պատ. Միաբանութիւնն ալ իր միջոցներով ընդ առաջ կ'երթար Դուրեան Սրբազանի չինարար գործունէութեան։

Կրթական այս աշխատանքը սուրբ պահանջ մըն էր հայութեան համար։ Ամեն. Դուրեան Սրբազանի գլխաւորութեամբ վերսկսուած չարժումին մէջ կարելի է տեսնել եկեղեցական նոր վերածնունդի մը արշալոյսը։ Հայ եկեղեցականութեան հոգեւոր, մտաւոր և բարոյական մակարդակին բարձրացման համար թափուած ջանքերը ոչ սակաւ

ՆԻՇԵՐ

Ո՞ր պատանին, գպրոցի իր թարմութեան երազային օրերուն, սովորական ընթերցարանի մը պատասխիներուն առերագրողներէն իրեն համար կուռքեր չէ չինած իր երեւակայութեան մէջ, անմոռ միամտութեամբ մը:

Ես ալ պատանի մ'էի այն ատեն երբ բոլոր այն «ամենայայտնի գրողները», «ամէնէն նշանաւոր» անձերը, որոնք կ'երեւէին արձակ կամ ոտանաւոր կտորներու ներքեւ, Գանձարանի տառասխալներով լեցուն և զէշ տպագրուած էջերուն մէջ, լինձի համար մէյմէկ դիւցազներ էին մաքի՝ անմատչելի բարձրութեանց վրայ: Ընթերցարանը կազմողին դիթիրամբեան գովեստներուն վրայ աւելցած՝ ուսուցչին վերլուծութիւնները և շըրայ դրուատիքները ա՞նքան դիւթիչ պատմուճան մը կը հագցընէին այդ դէմքերուն:

Այդ օրերուն՝ երբ կարդացինք գասարանի մէջ Ա. Բ. Փ.ի գասը, քիչ մը մեր հասկըցողութենէն վեր, և այդ իսկ պատճառաւ կախարդական, առաջին անգամ Դուբեան Սրբազան մաքիս մէջ բարձր աթոռ մը գրաւեց: Հօրս ալ պատմութիւնները Նորին Սրբազնութեան մասին՝ զորս բերանաբաց մտիկ կ'ընէի, հոգիով այլուր վոխադրուած՝ կ'ոսկեզօծէին ու կը պսակազարդէին այդ աթոռը:

Ատեն մը եկաւ՝ երբ իմ տղայութեանս կուռքերէն շատերը գահազօրկ ըրի, փշրեցի և գուրս նետեցի միաքիս համադից մեհեանէն: Իսկ անոնք որ մնացին՝ ա՛լ աւելի պաշտելի դարձան պաշտամունքի ծարաւն ունեցող հոգիիս:

Այս վերջիններուն գլուխը կը կանգնէր Դուբեան Սրբազան, երբ անակնկալ կարգադրութեամբ մը լինքզինքս գտայ հովանիին ներքեւ այն աթոռին՝ որուն վրայ դեռ նոր կը բազմէր ան:

Աւելորդ է նկարագրել խորունկ տպաւորութիւնս՝ ներքին երանութեամբ մը օծուած՝ առաջին անգամ ներկայանալուս՝ համբուրելու իր աջը, երբ հաստ ու կարճ սաթէ ծխափողը ձեռքին՝ կը ճեմէր իր սենեակին մէջ ծանրօրէն, յալթ հասակով, արգէն ճերմակած բայց հերալից պատկառելի գլուխը կապոյտ ու ոլորուն ծուխի ամպիկներուն մէջ թաղած:

* * *

Աստուծոյ խօսքը քրիստոնէին հոգեւոր հացն է:

Եւ երբեմն քարոզիչներու արուած «ժողովրդական» մակդիրը արժանիքի եւ գնահատութեան ցուցանիշ մը կը նկատուի՝ անոր համար որ ժողովուրդի աւելի մեծ տոկոս մը կերակրողի հանգամանքը կ'ենթադրէ: Անշուշտ ամէն քարոզ իր ունկընդիրներն ունի, և ամէն ունկնդիր՝ իր քարոզը: Այսուհանդերձ՝ որովհետեւ Աւետարանը կը պատկանի ամենուն՝ իւրաքանչիւր ոք իրաւունքն ունի լսելու զայն՝ որ իր սըրտին կը խօսի: Բայց ասոր՝ չէնքի մը մէջ ամէն քար կարեւոր է իր տեղին վրայ, ըսել կ'ուզեմ՝ ամէն ոճով ու ամէն տեսակէ բեմական խօսքը իր արժէքն ու դերն ունի, հետեւաբար է որ Աւետարանէն բխի ան:

Եւ սակայն եկեղեցիին մէջ ամպիոնէն պատգամը առանձին հոգիով մը կ'օծուի, երբ աստուածային բարձունքներէն դէպի վար, դէպի մարդն հասնող լոյսի ճառագայթները ձգուած ու յափշտակուած՝ դէպի Անոր խորհուրդները, դէպի լոյսի աղբիւրը թեւածել չգանալու լարն հնչեցնէ ան: Ոչի՛նչ կայ այնքան երանաւէտ, սիրտն ի վե՛ր ընծայող ու թռվչական՝ որքան վերնական իրերու մէջ այն մխրճումը, որուն մարդ կը խնդալ, մղուած խորհրդաւոր ուժէ մը որ իր մէջ և իրմէ դուրս է միանգամայն: Տեսիլը պատրանք մըն է՝ որ իրականութենէ աւելի կենսական է. այնպէս՝ լինչպէս լոյսը, որ ալիք մըն է լոկ, բայց բնութեան մէջ կեանքն յառաջ կը մղէ: Հոգիին համար տեսիլը

պայման է: Իրերն ու դէպքերը Աւետարանին մէջ մակերեւոյթ մ'ունին ու նաեւ խորք մը, որ անյատակ է: Այդ խորքին մէջ մերթ ընկղմիլ՝ Աստուծոյ խորհուրդներուն մերձենալ է:

Անոնք որ Դուբեան Սրբազանի երեսուներկու խազազ ու անշարժ, բայց էապէս ուժգին ու թաւալուն քարոզները լսած են՝ պէտք է զգացած ըլլան այդ մերձեցման անճառելի հրայրքը, պէտք է պարարած ըլլան իրենց աչքերը տեսիլին սքանչելիքովը:

* * *

Դաստիարակութիւնը մարդկային արժէքներու մշակման, աճեցման և արդիւնաւորման միակ միջոցն է:

Արդի դաստիարակութեան նշանաբանն է սորվիլ սորվեցնել, ուսանողին առջեւ նոր հորիզոններ բանալով, և դէպի գործի դաշտը մղող զսպանակ մը անկելով անոր ներսիդին: Վատնդի ուսման և գիտութեան հանդէպ լինքնեկ բերումը, դէպի վեր գիտաձգտումը կախ ինկած՝ կրնան միայն ստեղծել խակաան ճաշակը կրթութեան և հմտութեան:

Եւ լո՞նչ կայ այնքան ազնիւ, երջանիկ ու զմայլելի որքան զգալն ու տեսնելը թէ մաքիդ փակ ու մութ անկիւններուն մէջ կամաց կամաց հասկըցողութեան նշոյլները կը թափանցեն, գոց պատուհաններն հետզհետէ կը բացուին ու դէպքերու և դէմքերու, իրերու և խորհուրդներու կեղրարանքները տակաւ առ տակաւ կը լուսաւորուին ու կ'ոըսչուին, և նորատաց գաղափարներով մէյա կը նորոգուիս զատելով ու մաքրուելով:

Ջուարթ տրամադրութիւն մը, լարուած հետաքրքրութիւն և միշտ լաւագոյն հոլիզոններու ընդնչմարումը կը ստեղծեն հրապոյրը Դուբեան Սրբազանի դասերուն: Իր աթոռին մէջ ընկղմած՝ առհասարակ գլուխը գարձուցած մէկ կողմ, դէպի պատուհանին լոյսերը, Սրբազանը կը խօսի, և իր ձայնը կը զգաս վստահաբար թէ իմաստութեան ձայնն է, տպաւորիչ ու թափանցիկ: Եւ երկար գասաժամերու ընթացքին մէջ նուիրոյրը մէյա թարմ ու վառ պահել, նոյնիսկ մերթ չոր նիւթերու աւանդման ատեն, Սրբազանի անձին ջերմ ճառագայթումովը միայն հնարաւոր կը գառնայ:

Երկար տարիներու աշխատանքէն ու արդիւնքներէն ետք, Պատրիարքական Աթոռին վրայ, իր անձնական ու պաշտօնական գործերէն ժամանակ աւելցնել, և սակաւ ատեն մէջ ընկղմած՝ առհասարակ գլուխը գարձուցած մէկ կողմ, դէպի պատուհանին լոյսերը, Սրբազանը կը խօսի, և իր ձայնը կը զգաս վստահաբար թէ իմաստութեան ձայնն է, տպաւորիչ ու թափանցիկ: Եւ երկար գասաժամերու ընթացքին մէյա

ՅՈՓԵԼԵԱՆ ՄԸ

Անշուշտ ոչ շատ սովորականներէն, և ա՛յդ է ահա պատճառը՝ որ չարժումը մեծ է՝ արժանաւորապէս ոտնելու համար գայն։

Կը գգամ թէ ես ալ՝ իբր հին աշակերտ՝ բան մը գրելու եմ . . .

Բայց ի՞նչ գրել . . .

Պատուական հայրենակիցս՝ Գ. Մխալեանի խնդրանօք Սրբազան Յովհաննէս վերջայ գրուած լինչ լինչ գնահատականներէն և քննադատութիւններէն մաս մը փնտռեցի, գտայ, օրինակեցի և գրկեցի . . .

Կա՞յ բան որ ըսած չըլլան այդ յօդուածագիրները. ալ ի՞նչ ըսեմ որ նոր ըլլայ . . .

Դուբեան՝ անսպիլտ վարքով եկեղեցական, Դուբեան՝ բազմահմուտ բանասէր, Դուբեան՝ բանաստեղծ, Դուբեան՝ դաստիարակ, Դուբեան՝ քարոզիչ, Դուբեան՝ Ամերիկայի հոգին, պաշտուած իր աշակերտներէն, յարգուած համայն հայ ժողովուրդէն . . .

Կը սորագրեմ երկու ձեռքով . . .

Անձնական յիշատակնե՞ր. չունիմ որ, գրեթէ կէս դար անցեր է, եղածն ալ մոռցեր եմ, գի չատ փոքր էի։

Տասը տարուց՝ երբ Դուբեան Պարտիզակ եկաւ։ Կը յիշեմ որոշ՝ դեղնած չորչըրուկ երիտասարդ մը. կզակին վրայ նոր բուսած ցանցառ մօրուքով մը. երկարատեւ հիւանդութենէ նոր ոտք ելած մէկու մը երեւոյթը. մեռած՝ մարած աչքերով։

Ու օր մըն ալ իր սենեակն եմ, ծալապատիկ նստած՝ դասի, դասարանին ամէնէն ծայրը, գի ամէնէն պզտիկն էի, և Դուբեան՝ անուններս «Պզտիկ» գրեր էր . . .

Բայց այս Դուբեանը այն Դուբեանը չէր, երկու օր առաջ փոսեր ունէր, հրրուտանդաններ ունէր. կլորիկցեր էր, ազուոր բան մը գարձեր էր. ցանցառ մօրուքը անտառացեր ծածկեր էր ծնօտը. Աղայենց աղբիւրին ջուրը, Մինծ աղբիւրին ջուրը, Զոփքոնց աղբիւրին ջուրը՝ որուն նմանը հազիւ թէ գրախտին մէջ բլսած ըլլայ՝ մրցումի եւ լած գիւրեր էին ամէն փոս. ցցուած այտոսկրերը հալեր էին՝ մնսի էին փոխուեր։ Եւ լ՞ինչպէս չփոխուէին երբ ջուր, օդ, և Հաճի Պապային անուշցած հաւերը կ'աշխատէին ի ժիր. եթէ Պետրոսն ալ Պարտիզակ եկած ըլլար ան ալ հարազատին պէս կը մարդանար քի՛չ ատենէն։

*

Դուբեանէն կ'առնէինք Իմաստասիրութիւն և Եկեղեցական Պատմութիւն։

Հայերէնի դասերնիս կ'ընէր իր աւագ աշակերտներէն մէկը։ Այդ դասարանը կազմողները, այսինքն Դուբեանի անդրանիկ աշակերտները, ամէնքն ալ բա՛ն մը եղան. յիշատակէն զատ, Գ. Մխալեան, Գ. Կուճուկեան (Ազատնուհի Եպիսկ.), Աստուր Հաբէլեան (Անանիա Վրդ.), Յակոբ Սէքքիւլեան, Մինաս Սէմէրճեան, ևն։

Մեր յաջորդ դասարանն ալ փայլուն եղեր էր. Արտաչէս Սերոբեան (Մուշեղ), Արամ Մազլումեան (Կարապետ Եպիսկ.), Յակոբ Տրէզեան (Տիմոթէոս Քահանայ), ևն. և անկէ վերջի դասէն Թորգոմ Եպիսկոպոս, ևն։

Մերինը խեղճ մնաց, աչքի զարնող բան մը չեղաւ դուրս։ Մէկիկ մէկիկ քաշուեցան։

Ու չորջանին չաւարտած։ Մէ՛կ հոգի մնացեր էր կարծեմ մինչև վերջ։ Ան ալ աննշան բան մը։

Բնաւ չեմ յիշեր թէ ի՛նչպէս դաս կ'ընէր Դուբեան, և թէ դասերս կը սորվէի՞. որովհետև շատ քիչ անգամ եղած է որ դասագիրք ունենայի. բայց իր պզտիկ ըսելուն մէջ բան մը կար, որ ենթադրել կուտար թէ դժգոհ չէր ինձմէ։

Իրմէն կը պատկառէինք, կը վախնայինք ալ. խիստ էր, բայց կը սիրէինք՝ պաշտելու չափ։

Մեր կարգին մէջ կային զուպաններ. երկու հոգի տէրտէրի տղայ էին, որով և չարաճճիութիւնը պակաս չէր . . .

Ծի՛ծ . . . կերանք օր մը, և լաւ տեսակէն. ընկոյզ փիւսկիւլը կը պատկեցնէր, ոտքեր կը գամէր, կամ ձեռքերը բանալ կուտար՝ և կ'իջեցնէր փայտը. կամ փայտը յանկարծ գետին կը ձգէր, և ապտակ մը կը փակցընէր քիթիդ բերնիդ. սոսկալի անգութ էր. Դուբեան անանկ բան չէր ըներ. ան նախասիրած տեղ չունէր, եկածին պէս՝ նըստած տեղուկը կը չփրցնէր . . .

Օրուան մը վերջին պահն էր, պատմութեան դաս ունէինք ուրիշ ուսուցիչէ մը. էինք սիրեր այդ դասը, գիրք չկար, պէտք էինք օրինակել, և չէինք օրինակած. խօսք չէ

սէն տեղեկութիւններ ուղելով. պատասխանեց «Պզտիկ» անունը յիշելով, և մեծցած գտնելով զիս . . . հասակով(*). անկէ վերջն ալ ունեցանք առիթներ երկուստեք թղթակցելու. իրմէն բաւական թուով նամակներ ունիմ քովս, համառօտ՝ բայց գոհար՝ լեռատով և գրչութեամբ:

Դուբեանի մասին ամէն գրող Պարտիզակը բարեբախտ կը համարի՝ իրեն պէս անձ մը ունեցած ըլլալուն իբր դաստիարակ-ուսուցիչ և քարոզիչ. անտարակոյս: Բայց պէտք է արդար ըլլալ: Պէտք է չատ բարեբախտ համարել Դուբեանն ալ՝ Պարտիզա՛կ գացած ըլլալուն համար:

Պարտիզակն է որ թրծեց Դուբեանը թէ՛ ըստ առողջութեան և թէ՛ ըստ հմտութեան. «Ի Պարտիզակ անցուցած տասը տարիները՝ չամառ աշխատութեան ու ուսումնասիրութեան տարիներ եղեր էին վարդապետին համար. (Առաքել = Լ. Բաշալեան. Հայրենիք 1892, թ. 172, տե՛ս հատորիս մէջ և չարունակէ՛ ընթերցումը): Հոն էր որ սերտուեցաւ կազմուեցաւ Դուբեանը, այն խաղաղիկ գիւղին մէջ, ծծելով անոր զմայլելի օդը, խմելով անոր եզեմաբուխ ջուրերը, վայելելով անոր հրաշալի տեսարանները, թէ դպրոցի իր սենեակէն, և թէ իր բնական տունէն, ճիշդ Ս. Մինասի տակուկը՝ գիւղին գագաթը, լսելով անոր ծառերուն խարշափիւնը, գիտելով ծովը ու լեռը, ձորերն ու թըփուտները . . .

Դուբեան և Պարտիզակ անբաժան են իրարմէ. ազգը երախտապարտ պէտք է ըլլայ աննման Պարտիզակիս, որ Դուբեան մը տուաւ իրեն . . . Հո՛ն պատրաստուած Դուբեանն է որ անկէ անցաւ Արմաշ, և անոր հոգին եղաւ: Անկէ Իզմիր, Իզմիրէն Պոլիս, և տակէ Երուսաղէմ. ուր կը գահակալէ այժմ, և կը մաղթեմ սրտագին որ գահակալէ գեռ չատ ու չատ տարիներ:

Վեննեսիկ, 20 Ապրիլ 1929

Հ. ԱՐՍԷՆ Ղ.ՍՋԻԿԵԱՆ

(*) Տես այդ գրքին Իջ էջը, ը. սիւն:

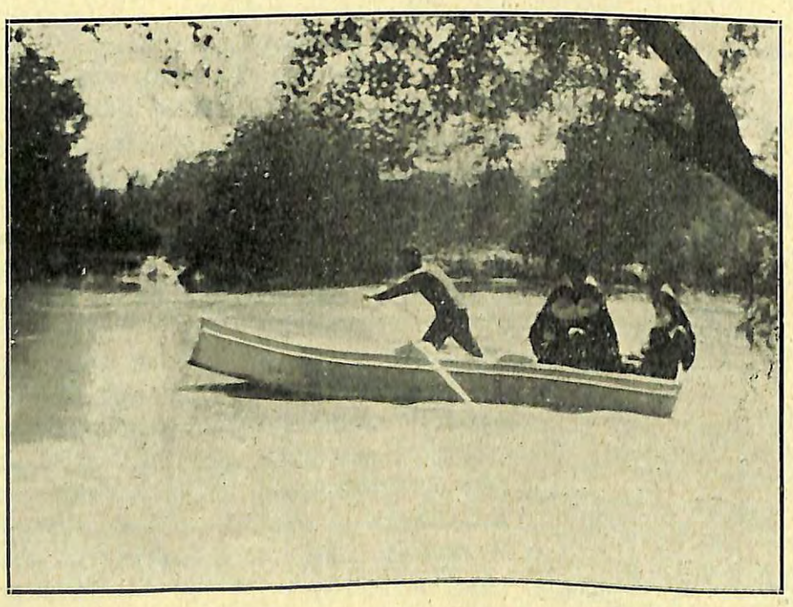

Ամեն. Դուբեան Սրբազան մակոյկով պտոյտ կ'ընէ Յորդանանի վրայ:

ՍՏՈՒԵՐԸ ՄԻԱՑՆ ՏԵՍԱՑ...

Ա՛յսպէս, արժանավայել բարձր գահի մը վրայ պէտք էր բարձրացնէինք հայ եկեղեցականութեան հազուագիւտ անբասիր մէկ անդամը, հայ գրականութեան պատկառելի մէկ դէմքը, մանկութեանս օրերուն վարդապե՛տը Պարտիզակին, այսօրուայ Ամենայսպատիւ պատրիարքը Սաղէմայ, ոգւո՛ն Ս. Յակոբայ վանքին, Եղիչէ Արքեպ. Դուբեան: Երբ կէս գարու կեանքս կը բոլորեմ՝ երախտապէտ Հայ ազգս Անոր անցեալին Ցիսեան: Նամեակը կը տօնէ:

Կարբաղի լեռնաշղթային տորմաը ինկած եմ գեղեցիկ Պարտիզակէն, երբ չնորհաւորութիւններս կը ծրարեմ արժանաւոր Յոբելեարին՝ բոկոտն պատանի մը կը գառնամ հայրենեացս վարժարանին մէջ, ուր ծալապատիկ նստած՝ Ա. Բ. Գ.ին դիմաց՝ լուսահոգի Շեխեան վարժապետին գաւազանին մօտիկ գոգահար՝ Մեսրոպեան գրերը կը հեգնէի:

Մենք, մօտ 300 պզտիկներս ա՛յն տաեն միայն ոտքի կ'ելլէինք, երբ սև ամպերով մթագնած սլորուն դէմք մը, թաւշեայ մանիչակագոյն փակեղը գլխուն՝ եղիչէ Վարդապետը մեզի կ'այցելէր:

Գեղեցիկ վարդապետին անցքը լոկ, տեսքը միայն բաւական եղաւ լնծի պէս տակաւ տղոց մէջ կայծ մը նետելու, վառուելու համար մտաւորական գտնելու տենչով:

Անոր տառերն էր որ անցաւ գեղեցիկ Պարտիզակէն, Անոր Ոգին էր որ խօսեցաւ Լուսաղբիւրի բարձրաբերձ կաղամախներու վրայէն, ուր Ան ամպիոն կը բարձրանար դեղնագոյն «քաղիկ» ծաղիկներով զարդարուած սանդուխներէն՝ «Արիք Հայկազունք» երգէն եաք Սահմանադրութեան տարեգարձին առիթ իր անուշիկ խօսքը ըսելու: Անոր մեղրահոս քարոզն էր որ լսեցինք մեր Ս. Յակոբ եկեղեցիին գմբէթին տակ:

Անոր տառերը միայն անցաւ, մեր պատանիներուս առջևէն, և Պարտիզակը այս կէս գարուն մէջ տուաւ չարք մը հմուտ և բարձրատիճան եկեղեցականներ, մինչև չատ հեռուները ղրկեց ուսուցիչներ և ընդհանուր հայութեան տուաւ գրագէտներ, բանասէրներ և բանաստեղծներ:

Պարտիզակը աւերակ գարձած է հիմա: Օտար լեռներու քղանցքներու վրայ ցիրուցան եղած են անոր զաւակները, հեռաւոր ծովափերը կը թափառին մեր վարդապետին աչակերտները. բայց գիտեմ որ ամէն Պարտիզակցիի սիրտ բուրվառ մը կը գառնայ այսօր. ամէն ոք իր խունկը կը նետէ բարկ կրակին վրայ, ու երախտագիտական բուրումը կը բարձրանայ վե՛ր, վե՛ր, մինչև այն բարձր Գահը՝ ուր Ս. Յակոբայ վանքին Պատրիարքը կը բազմի:

Ապրէ՛ գեռ երկար, իմ գեղին գեղեցիկ վարդապետը, ապրէ՛ քու ալեփառ դէմքովդ: Ես գիտեմ որ գուն հոգիովդ ու մտքովդ պիտի ապրիս առյաւէտ ինչպէս քու խօսքդ ու տառերդ կ'ապրին ախթատեսիլ Պարտիզակիս մամռապատ աւերակներուն մէջ:

Ես քեզ անդրանիկ վարժապետս կը կոչեմ, թէև չուգդ միայն տեսայ մանկութեանս օրերուն:

Ֆրումազա (Ռումանիա)

Հ. ՄԿՐՏԻՉ ՎՐԴ. ՊՈՏՈՒՐԵԱՆ

ՄԵՐ ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ

1880—1890

Երկու օրեր գպրոց չէի գացեր չերմէ տառապելուս հետեւանքով, ու գրացի ընկերներէս մէկը ըսած էր թէ՝ Պոլսէն վարդապետ Տեսուչ մը բերած են։ Երրորդ օրը երբ գպրոց գացի, նորեկ Տեսուչը, երիտասարդ վարդապետ մը, որ գեռահասակ մօրուք մը ունէր, անուշ ժպիտով մը զիս իրրեւ թեթեւ քննութենէ մը անցուց և հրամայեց լինել նստիլ ընկերներուս քով։ Ժամանակուան մը տպաւորութիւններս չատ տարտամ են ու անստոյգ յիշողութեանս մէջ, բայց խելամուտ եմ ըսա բաւականին երբ գպրոցը վերաչինելու որոշում տրուած էր։

Մեր վիճակին բարելաւման Առաջնորդ Սրբազանին՝ Սահմանոս Արքեպս. ի անխոնջ գործունէութեամբ և աշխատութեամբ Թաղ. Խորհուրդին և ուսումնասէր ժողովուրդին ալ մասնակցութեամբ՝ սկսուած էր չինութիւնը հոյակապ վարժարանի մը, նախորդէն աւելի մեծ և համաձայն արդի պահանջներուն։ Երկաթ աշակերտներու մեծ մասը տեղաւորուած էր եկեղեցւոյն մէջ և վերնատունը, ծաղկոցները՝ ներքնատուներու մէջ. իսկ մենք, երկու, երեք կարգի աշակերտներ՝ Առաջնորդարանի սենեակները, որոնց մէջ տղայական խաղեր և ծիծաղելի անակնկալներ չատ կը պատահէին։ Մեր Տեսուչ–ուսուցիչը չատ լաւ տպաւորութիւն կը գործէր մեր վրայ դասի միջոցին։ Ինք ներողամտութեամբ կը վերաբերուէր մեր թերութիւններուն, երբ դասերնիս անպատրաստ ըլլար. իր դասաւանդութեան ժամանակ զեղեցիկ խօսքերը, բացատրութեանց որոշ և մեկին եղանակը, երբեմնակի կծու դիտողութիւնները և սուր հեգնութիւնները, լաւ և չինիչ էին մեզի աշակերտներուս։ Հաճելի էր մեզի համար մանաւանդ երբ Տեսուչ եղիչէ Հայր Սուրբը Մեծ Պահոց նչ. օրերուն եկեղեցի կ'երթար քարոզելու կանանց և կամ ննջեցեալի մը յուղարկաւորութեան համար կը կանչուէր. խաղ ու պարի մէջ էինք մենք։

Շուրջ մէկ ու կէս տարիներ վերջ չինուած էր Ս.զգայուն նոր (Ներսէս–Շուշանեան) վարժարանը, բարձրադիր, ծովահայեաց, որուն նկութապէս ու բարոյապէս սատար հանդիսացաւ Սահմանոս Սրբազան և որով պատուաբեր Պարտիզակի հասարակութեան։ Զանազան տեղեր ցրուած աշակերտութիւնը՝ որուն վրայ հետզհետէ կ'աւելնային չրջակայ գիւղերէն եկած տղաքներ՝ ամփոփուեցան նորաչէն վարժարանը։ Դուբեան Տ. Եղիչէ Հայր Սուրբը օժտեց իր հաստատութիւնը ուրոյն ծրագրով մը դասախարակութեան և նկարագրի չինութեան դիւրընթաց և բոլորովին նոր եղանակով։ Իմ ընկերներէն չատերը զատուած ու զատուած էին և մեր կարգը, որ նոյն ատեն բարձրագոյնը պիտի ըլլար՝ կը բաղկանար եօթը հոգիէ, որոնց մէջ կրտսերն էի ես. հետզհետէ մենք հասակ կը նետէինք և մեր մտքի հորիզոնները կը լայննային. որովհետև մեր առջև ունէինք տիպար, անխոնջ և ըստ ամենայնի ներհուն ուսուցիչ մը, որ դասերու ընթացքին կը հրմայէր մեզ, և դիւթական կարողութեամբ գինքը սիրելի ու պաշտելի կը դարձնէր. ուսանողական պատմներու մէջ անգամ հրահանգիչ դասեր հանելով։

1884 տարւոյ ամրան՝ մեր անզուգական հայրը՝ ուսուցիչ վրդ.ը կուտար իր նախընծայ արդիւնքը և մենք եօթ ընկերներ՝ անդրանիկ չրջանաւարտ Ներսէս–Շուշանեան Ազգ. վարժարանին՝ համեստ պաշարներով բեռնաւորուած ասպարէզ կ'իջնէինք։ Դուբեան Վրդ.ի չինիչ քարոզներն ալ Ս. Յակոբ եկեղեցւոյն մէջ, մեծապէս կ'ազդէին մեր հոգեկան և մտաւոր կարողութենց վրայ, և երբ հասարակ ժողովուրդը աղուոր քարոզ մը տուաւ կ'ըսէր, մենք գպրոցականներս աւելի զոհ և ուրախ էինք որ մեզ կախարդած ու առինքնած էր իր հնութեղ ու իմաստուն խօսքերով, այնպէս որ նոյն աթենի և յաջորդ տարիներու աշակերտութեան մէջ՝ աւելի հաւատաք ու զիտակից եկեղեցասիրութիւն կը տեսնուէր, որքան չէր եղած ուրիչ ժամանակներ։

Նոյն տարիի գպրոցական չրջանին՝ մեր ընկերներէն չորսը ուսուցչութեան կը կոչուէին վարժարանին մէջ, Դուբեան Սրբազանի մօտ արդէն կը պաշտօնավարէր իր ձեռնասունը Տիար Եր. Տէր Անդրէասեան։ Ու ես քիչ վերջ՝ կը հրաւիրուէի Մկրտական յանանուանութեան մը քարոզիչ Շիշմանեան պատուելիի «Փոքրիկ հօտ»ին մանուկներուն կրթութեան, մանաւանդ չէնքի մը մէջ. երկար չտեւեց սակայն սոյն պաշտօնս, վասն զի մէկ օր աճապարանքով կը կանչուէի իմ հոգեւոր ծնողէն, որ կը կշտամբէ զիս և պարտիզակի մայրերուն սովորական խօսքը կը դնէ իմ առջև. «մեր գրան մէջ կուտը կերար, օտարին բոյնը կ'ածես . . .»։ Երկու օր վերջ արդէն իմ դպրոցին մէջն էի, մօտ իմ ընկերներուն, և ուսուցիչ–ուսանող էինք միաժամանակ մեր կրթական հաստատութեան մէջ, ու երբ ամիսը լրացաւ, անգլիական մէկ ոսկի ամսականիս փոխանորդեր էր Թեան մէջ, ու երբ ամիսը լրացաւ, անգլիական մէկ ոսկի ամսականիս փոխանորդեր էր քառասուն դրչ. և ա՛յն թուղթէ դրամ, Ս. Յակոբ եկեղեցւոյն հաշւոյն կոխուած, զոր ամէն ամիս կուտար գանձապետը տասնեակներով ծրարուած։

Մինչև 1890 թուական, զարգուն տարիքով լուս–եղբայրներ կ'ուսանինք ու կ'ուսուցանենք, ցորչափ մեր վրայ հսկող ու պաշտպան ունէինք սիրելի տեսուչ մը, որմէ կ'օգտուէինք ամէն առթիւ, հրահանգուելով ըստ ամենայնի։ Այս տարին սակայն մեզ ամէնուս ցաւալի եղաւ բաժանմամբը մեր պատուական դաստիարակին, վարժարանի ՈՒմէնուս ցաւալի եղաւ բաժանմամբը մեր պատուական դաստիարակին, վարժարանի ՈՒմէնուս ցաւալի եղաւ բաժանմամբը մեր պատուական դաստիարակին, վարժարանի ՈՒդիւն և եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւին, բայց պէտք է խոստովանիլ որ Պարտիզակի տարեդրութեան մէջ իր նչանակելի և աչքառու մէկ գրուագը պիտի ըլլայ Դուբեանի բեղմնաւոր կեանքը և անոր գպրոցը։

* * *

Ամէն. Դուբեան Սրբազան իր անվիճելի արժանիքը ի յայտ բերաւ նաև Արմաչու Գպրեվանուց մէջ իբր վերատեսուչ և վանահայր, որուն հոյլ մը սաները, կարող ուժիր, պատուաբեր հանդիսացան եկեղեցական գասուն, յետոյ Առաջնորդ՝ Իզմիրլի նման պահանջկոտ ժողովուրդի մը, որպէս ուսուցիչ Պոլսոյ զանազան կրթական հաստատութեանց, Պարտիզակ Կ. Պոլսոյ պատասխանատու Ս.Թոռին և հուսկ ուրեմն Գահակալ Եպիսկոպոս Ս. Յակոբեանց Առաքելական Ս.Թոռին, ուր ընտիր ծառայութիւններ կը մատուցանէ նորափեսաւր զարդարելով զայն։

Եւ ահա Ս. Ս.Թոռոյ Պատ. Մխաքանութիւնը ու կարգադիր Յանձնաժողովը՝ Նորին Սրբազնութեան Յիսնամեայ Քահանայութեան Յոբելեանին առթիւ, իրաւամբ ամենուս հիացումին և անսահման սիրոյն ու գնահատումին կ'արժանացնեն զԱնի։

Շնորհապարտ զգացումներով ուրեմն կը շնորհաւորեմ Յոբելեար Ամեն. Սրբազան Հայրն, յայտնելով իմ սրտիկան անկեղծ սէրն ու երախտագիտութիւնը, և յոբելեական հանդիսութենց կը խառնեմ իմ ձայնս ի հեռուստ, իբրև «կաթիլ մի ի գուլէ», և կը մաղթեմ որ մեր սիրեցեալ ուսուցիչը և՛ բանաստեղծ և՛ խմաստասէր և՛ բարձրաստիճան եկեղեցականը — իր յառաջացեալ տարիքով — գեռ տպրի ընտիր ընտիր մէջ, անուշ յիշատակներով՝ պաշտելութեան առարկայ։

ԱՆԱՆԻԱ Ծ. ՎՐԴ. ՀԱՒԼԵԱՆ

Լիոն, 20 Յնվր. 1929

ԴՈՒՐԵԱՆ ԳԻՏՆԱԿԱՆԸ

Բանախօսները, որոնք նիւթի կ'առնուն կենդանի անձ մը, սովորաբար չափազանցելու վտանգին ենթակայ են: Բայց դիս կը պաշարէ երկիւղը՝ ոչ թէ անտեղի չափազանցութիւններով վիրաւորելու օծուածի մը բովանդակալից համեստութիւնը, այլ վախը՝ անչափօրէն վտիտ ու նիհար երեւալու համեմատութեամբ Անոր ներքին և արտաքին ընկերական և անհատական արժէքներուն: Երբ նիւթ չունենաք, դիմեցէք բառապրքի, մուրացէք օգնութիւն, բառերու տեղատարափով ծածկեցէք լմաստի ձեր անտկութիւնը, բայց երբ բազմապիսի նիւթեր բացատրութիւն կը պահանջեն հրամայական, ձեզ կը մնայ թոթովել:— Թոյլ տուէք ուրեմն որ թոթովեմ: Թոթով լեզուով չանամ մատնանիշ ընել ցուցնել գիտութեան, համեմատութեան այն անսպառ պաշարը, զոր մթերած է Եղիշէ Սրբազեպս. Դուրեան — մե՛ր Ցորելեարը Սրբազան:

Ի՞նչ է Դուրեան: Ի՞նչ ուղղութեամբ զարգացած է անոր լմացականութիւնը: Ի՛նչպիսի է իր գիտութեան ծաւալը, ամբարած գանձերու պարկը:— Մարդիկ կան, ո՛նց էութիւնը մէկ բառով կը բացատրէք, երբ ըսէք՝ բանաստեղծ, լեզուագէտ, պատմաբան, բանասէր: Սակայն մէկ բառով զԴուրեան բնորոշելու փորձն ի զուր է: Գիտէք, որ Դուրեան բանաստեղծ է, գերազանց բանաստեղծ, խորքով, արմկն զլխաւոր գործակով բանաստեղծ: Անժխտելի է — բայց մի՞ն բանաստեղծ: Անձանո՞թ են Դուրեանի քննագատ բանասէրը, պատճառախնդիր պատմագէտը, խորագնին լեզուաբանն ու վերլուծող մատենագէտը: Սովորաբար աննպատակ դրուատիք է մարդու մը ամէն գիտութիւն ընծայել: Միշտ մարդ է ամէն բանէ հասկցողը, վասն զի գատակնիքը տուած է առածը· Ex omnibus aliquid in toto nihil: Միշտ մարդկան կ'արժէ սա օրէնքը· Non multa sed multum: Միջակութեանց համար է այդ օրէնքը: Իսկ երբ Դուրեանի անունը կը լսէք, վանեցէք, վտարեցէք ձեր մտքէն միջակութեան սահ պատկեր: Ան մտքի և խմացականութեան բացառիկ մեծութիւն մը ունի, և բացառիկ իր այդ կարողութեամբ նա կրցած է ըլլալ թէ բազմակողմանի և թէ հիմնական, նա հետամուտ եղած է զանազան ճիւղերու, բայց միշտ ձեռք բերած է ամրողջ, և ոչ թէ հատուկտիր գիտութիւն, նա նուիրուած է պէսպէս նիւթերու, բայց չէ գոհացած մակերեսով, այլ թափանցած է միշտ խորը: Դուրեա՞ն — et multa et multum, կատարեալ ամբողջ: Նա կրնայ ամենայն լրջամբ յորջորջուիլ անաչառ քննագատ–բանասէր, սրամիտ լեզուագէտ, խորագնին պատմաբան ու նրբամիտ մատենագէտ: Մէկ խօսքով, Դուրեան Սրբազան գիտնական մըն է պատկառազդու, և այդ գիտնականին մէջ ես կը հիանամ անոր հմտութեան եւ կրթութեան վրայ:

Ամէն բանի մասին քիչ մը խօսիլ գրել, գիւրին է: Բայց պէսպէս ու դժուարին նիւթերու նկատմամբ հատատարագէս հիմնաւոր գաղափար ու հեղինակաւոր խօսք ունենալ, դա մեծ մտքերու յատուկ, դա հսկայական արգասիքն է հսկայական կարողութիւններու: Ու Դուրեան հատատարագէս հիմնաւոր գաղափար ու հեղինակաւոր խօսք մը ունի հարցերու չուրջ, որոնք գատորոշ են իրարմէ, և աքնաչան հետազօտութիւններ, հասուն խորհրդածութիւն, առողջ գատաստան կը պահանջեն: Այդ երեքն ալ կը միացնէ իրարու Յոբելեար Սրբազանը՝ երբ ոևէ նիւթի կը մօտենայ: Այդ նիւթը կարող է ըլլալ հայ հեթանոսական կրօնը, հայ լեզուն, հայ ազգի սկիզբն ու պատմութիւնը, հայ մատենագիրներու հարագատութիւնը: Ուրիշներ այդ նիւթերէն միայն մէկ մասնագէտն են ու մասնագիտական աշխատութիւններ կ'արտադրեն, իսկ Սրբազանը առանձինն մասնագիտական նոյնքան անթերի համեմատութեամբ կրնայ մօտենալ անոնց գործերուն:— Եթէ կ'ուզէք ճաշակն առնուլ անոր համեմատութեան գիմեցէք անոր գրախօսականներուն: Գրախօսները սովորաբար չա՛ տ վար կը մնան իրենց քննագատած հեղինակներէն, ու յաճախ կ'ապաւինին կաղապարեալ խօսքերու, որոնք միշտ նոյնիմաստ ըլլալով զուրկ են իմաստէ: Իսկ Դուրեանի մը գրախօսականը՝ մատենախօսած գործին հա-

մարժէք, ու երբեմն աւելի արժէքաւոր երկասիրութիւն է: Այդ գրախօսականներն ամենաճառագ վկաներն են Դուրեանի համեմատութեան, վասն զի վերջապէս խոստովանեցէք որ սովորական բան չէ մատնագէտներու երկերուն մէջ խորամուխ ըլլալ ու ոչ միայն չզարհուրիլ խրթին համեմատութիւններէ, այլ ժողովուրդներու խժալուր անուններ, բնազանցական ու պատմական կնճռոտ հարցեր, այլ ընդհակառակն սիրալներ մատնանիշ ընել, աչխարհագրական ու ազգագրական անլուր անուններու տեղն ու ձևը որոշել, մատենագիրներու աղերսները ճշդել — սոսկ գրախօսականի մը առիթով: Ու անոր գրախօսականը սա փառաւոր վաստը կատայ ամէն անգամ, որ Դուրեան խզճմտօրէն ու հիմնական հետամուտ եղած է այն հարցերուն, ու կրնայ մատնագէտ հեղինակներու ալ բան մը սորվեցնել:

Թերևս սակայն անոր համեմատութիւնը և պաշարը միակողմանի ու սահմանափակ կարծէք, նկատելով որ իւր մշակած նիւթերուն առանցքը կը կազմէ հայը, ազգայինը: Նախ անցողակի դիտել կուտամ, որ Դուրեանի համեմատութեան ազգային այդ բնոյթը՝ յանկուցիչ գիծ մը կը դրոշմէ անոր անձնաւորութեան վրայ: Պիտի չուզէք երբեք զԴուրեան չվոթուած տեսնել համաշխարհային ոևէ գիտունի հետ — նա Հայ է և հայութեան վրայ: Սակայն ազգային նկարագիրը չի նսեմացուցներ անոր համեմատութիւնը, չի սահմանափակեր անոր հորիզոնը: Ընդհակառակն աւելի լայն գետնի վրայ դրած է նա իւր համեմատութիւնը: Հայոց կրօնի մասին գրելու համար՝ նա նախ կ'աշխատի համատնալ մարդկային բոլոր կրօններու մասին: Հայոց լեզուին թափանցելու համար՝ նա կ'ուսումնասիրէ արևելեան և արևմտեան, հին ու նոր լեզուներ: Հայոց պատմութեան գաղտնիքներուն խելամուտ ըլլալու համար՝ նա տիեզերական պատմութեան գաղտնիքներուն խելամուտ ըլլալու համար՝ նա տիեզերական պատմութեան ջահն է որ ձեռք կ'առնու: Վերջապէս հայ մատենագրական արժէքներ ճշդելու համար՝ նա՝ մատնագէտ մը կը դառնայ համաշխարհային մատենագրութեան:

Թոյլ կուտա՞ք որ Սրբազանին համեմատութեան չափանիշ ընտրեմ անոր մատենադարանը: Հոն բանը: Ճոխ է, չա՞տ ճոխ՝ անձնական միջոցներով կազմուած այդ մատենադարանը: Հոն պիտի գտնէք ոչ միայն Հայն ու Հայկականը, այլ Համերոսէ մինչև Շէյքսպիր, Պղատոնէ մինչև Սպինոզա ու Քանդ, Վերգիլէ մինչև Դէմոթէ, Հերոդոտէ, Սարաբոնէ մինչև Մայեր, Մոմսէն, Մասպերոյ, Հեսիոդոսէ մինչև Հառնաք: Զարդի համար չեն չարան չարան այդ գրքերը: Ո՛չ: Բացէք ըստ պատահման ոևէ գիրք, ու պիտի նշմարէք, որ Սրբազանը իւր աչքի լոյսէն մանրիկ մըն է գրած հոն, մաշեցուցած է գիրքը ու մատչած՝ լինքը: Ծածած քամած է անոր ուղեծուծը — և ա՛պա միայն հանգստացած: Հանգստա՞ծ: Հատորները հանգիստ չեն տար, անոնք իրարու յաջորդած են չիսուն տարի, իրարու ետևէ անոր դուռն են բախած ու կը բախեն տակաւին: Կ'արժէ՞ր իսկապէս որ անձնական միջոցներով կազմուած մատենադարանին և անոր հեղինակին անսպառ հմտութեան իրը կոթող՝ Դուրեանի անուամբ Մատենադարան մը կանգնուէր ազգայինին միջոցներով:

Դուրեան Սրբազան կոչեցի ոչ միայն հմուտ, այլ նաև կիրթ գիտնական: Նոր փայլ մըն է գա անոր ալեզարդ դէմքին վրայ: Ամէն կիրթ մարդ գիտուն չէ: Ու գըժբախտաբար ամէն գիտուն ալ կիրթ չէ: Այն գիտունը արժանի է կիրթ կոչուելու, որ կ'արտայայտէ, կ'արտադրէ ու միշտ կը զարգանայ:

Արդ Դուրեան գիտնականը՝ համակ գործունէութիւն է, գերազանց արտայայտող ու արտադրող: Ոյժգ ու կծիկ, հետևաբար անկիրթ այն գիտուններէն չէ, որոնք կը համբաւեն առանց երբեք մաս հանելու ուրիշներու: Ո՛չ, Դուրեան իւր անյատակ հմտութեան կը կցէ անսպառ արգելնաբերութիւն մը գրչի ու լեզուի: Յիսուն տարի և աւելի՝ նա կարգացած, քննած խորհած է, բայց միաժամանակ՝ խօսած ու գրած, գրած ու խօսած է, որպէս զի ամէնքը հաղորդակից ըլլան իւր խորախորհուրդ մտքին, իւր հանճարեղ գիւտերուն:— «Ձէ՞ք գիտեր կարդալ, լսեցէք — չի՞ հասնիր ձայնս ձեզի, տա՛ք ուրեմն գրքերս աւանդապահներն իմ սրտիս ու մտքիս խորհուրդներուն»: Այսպէս կրնայ խօսիլ մեզի Դուրեան Սրբազան: Ի՞նչ կ'ուզէք, ի՞նչ կը սիրէք, ի՞նչ բեռնուիլ կ'զգաք ձեր մէջ: Դէպի կրօն ու աստուածաբանութի՞ւն: Առէ՛ք ուրեմն Աւետարանի մեկնութիւնները, պարզ ու վսեմ, վայելեցէք հմայիչ բեմախօսութիւնները, ճաշակեցէք

ցեք քաղցրութիւնն աստուածայորդ չնչին։ — Հայ լեզո՛ւն էք սիրահար, կ՚ողբա՞ք որ չէք ունեցած Դուբեան մը՝ հայերէնի ուսուցիչ։ Բայց Դուբեան քանքարաթաքոյց չէ։ Ոսկի սրտին հետ ոսկի լեզուն ալ յանձնած է նա թուղթի։ Առէք ու կարդացէք։ Պատմութիւն կամ մատենագրութի՞ւն է ձեր նախասիրած նիւթը։ Ձեռք կը կարկառէ Դուբեան, բռնեցէք զայն։ Նա ապահով առաջնորդն է Հայոց պատմութեան մութ չրջաններուն, մինչև լուսաւորները, նա է լաւագոյն մեկնիչը դասական և յետդասական հայ փառքերու։ Հարցուցէք անոր հայ աւանդութիւններու արժէքը, ու նա՝ մատենագիտական սպառիչ ակնարկով պիտի ցուցնէ ձեզի արժանահաւատը, ուղղելին։ Եթէ բախտը չէք ունեցած օտար լեզուներով օտար հէնականերու մեծ մտքերուն ծանօթանալու — պիտեցէք գարձեալ Դուբեանի։ Նա կը հաղորդէ ձեզի մեծ մտքերու մեծ մտածութիւնները։ — Դուբեանի այս անվերապահ արտադրութիւնն ու արտայայտութիւնը իւր բոլոր գանձերուն՝ գինքը համախոհ կը գարձնէ Սենեկայի մը, որ կը գրէր։ Ep. 6 § 4. Ego ista omnia in te cupio transfundere et in hoc aliquid goudeo discere ut doceam; nec alla res delectat, licet sit eximia et salutaris, quam uni mihi sciturus sum; si cum hoc exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam nec enuntièm, rejiciam: nullius boni sine socio iucunda possessio est.

Դուբեան կիրթ գիտնական մըն է, վանդի միշտ կ՚արտադրէ։ Բայց արտադրած է միշտ, վասն զի անոր զարգացումը ներքին դադար չի ճանչնար, յարաճուն մեծութիւն մըն է նա։ Եւ այդ է բնորոշ երկրորդ գիծը կիրթ գիտնականին։ Ճշմարտութեան անսահման ծովուն առջև՝ չքսել երբեք բաւ, չյուսահատիլ անծայրածիր ընդարձակութենէն, և միշտ ջանալ յամընթանալու աշխարհի գիտութեան և գրականութեան յառաջադէմ ընթացքին. ահա զսպանակը ճշմարիտ գիտնականին։ Գիտնալու, ամբարելու տենչը՝ ներքին որդ մըն է, որ միշտ կը կրծէ։ Ցօբելինադարդ Սրբազանը հոգերէ, արտաքին զբաղումներէ ազատ, սենեակի անդորրութեան մէջ գիտութեան նուիրուած մը չէ։ Այլ գիտական հետազօտութիւններու և ինքնազարգացման թշնամի եղող բոլոր պաշտօնները հետզհետէ կը գրուին անոր ուսերուն վրայ։ Դուբեան պիտի վարէ, Դուբեան պիտի քարոզէ, Դուբեան պիտի ուսուցանէ — եւ գիտէ՞ք թէ բազմազբաղութիւնը թշնամի է խորութեան։ Սակայն Դուբեան ճնճղ կը կտրէ, որպէս զի զարդանայ ու խորանայ, և իւր գրչէն կախուածներուն ոչ թէ փրփուր ու փչուր նետէ, այլ գոյացական հաց։ Դուբեան կ՚երևակայեմ հսկայի մը նման, որ իւր լեռնիվեր չուի մէջ՝ իւր չուն կասեցնող ամէն տեսակ մեծ ու փոքր բեռներով կը ծանրանայ. բայց միշտ կը նկրտի յառաջ, դէպի վեր, և այսօր իսկ, չէք կրնար ըսել թէ յոբելինադարդ ծերունին իւր աշխատութեան պտուղը կը վայլէ։ Իւր աշխատութեանց պտուղները վայլողները մենք ենք, իսկ նա տակաւին կ՚աշխատի, տակաւին կը զարգանայ, տակաւին կը սորվի, ու կը սորվեցնէ։ Ամբարելու այդ անխոնջ ճիգն ալ զինքը կը կապէ ուրիշ մեծ հոգոյ մը, որուն խօսքերը՝ Դուբեանի հոգւոյն ալ թարգման կրնան ըլլալ իրաւամբ։ Վիկհէլմ Ֆոն Համբոլդ է, որ իբր տիեզերական գլուխ, ըսած է. «Անգիմադրելի մղումի կը զգամ ըստ կարելւոյն չատ բան տեսնելու, գիտնալու, քննելու. մարդու նպատակը կը թուի ըլլալ գինքը հրջապատող ամէն բան իւր մտաւոր սեփականութիւնը դարձնելու։ Կեանքը կարճ է սակայն ու ես կը բաղձամ չթողուլ բան մը, որ ինձի հետ չափան մէջ մտած չըլլայ — «Չթողուլ առեղծուած մը պատմական, լեզուական, բնագիտական, փիլիսոփայական — որուն մասին խորհած չըլլամ։ — Ահա Դուբեան միշտ առոյգ, մտարթուն, հետաքրքրքիր, ջղուտպատրաստ տակաւին անյայտ ուղիներ թևակոխելու և անծանօթ անկիւններ գտնելու։

Հ. ՍԱՀԱԿ ԿՈՒՅՄՈՒՆ

ԻՄ ՄԵԾԱՐԱՆՔԻ ՏՈՒՐՔՍ(*)

ՑՕԲԵԼԵԱՐ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ

Ընտրեալ Կրօնաւորը.— Հոգեշունչ Բանաստեղծը.— Ոսկիաբեր Քարոզիչը.— Իմաստասէր Գիտունը.— Բազմահմուտ Ուսուցիչը։

«Բազում են կոչեցեալք եւ սակաւք ընտրեալք»

Մեր սիրելի Ցօբելեար Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքը, խակապէս Աստուծոյ ընտրեալներէն եղաւ կրնանք ըսել։

Իսկ եթէ սկիզբէն ուսումնասիրէինք սէրն ու նուիրումը, որոնցմով Դուբեան, դեռ երիտասարդ հասակով, անսաց իր հոգևոր կոչումին և մաս կրօնական առաքելքը, պիտի կրնայինք գուշակել թէ արդարև ընտիրներէն մէկը պիտի ըլլար։

Անիկա ձեռնասունն էր հոգելոյս Տ. Մատթէոս Կաթողիկոս Իզմիրլեանին, այդ երկաթէ Պատրիարքին, ինչպէս կը կոչուէր, որ Հայ եկեղեցւոյ ատենին ամէնէն հոյակապ դէմքերէն մին եղաւ, իբրև մաքրակրօն, հաւատաւոր, ազգասէր և խոստմերը վարդապետ, և որուն հոգևոր ազդեցութեան հլացումովը լեցուեցաւ Միհրան, Սկիւտարի ձեմարան վարժարանի սանն և ուսուցիչը։

Անկէ է որ 1879 տարուան Մայիս ամսուն, Հոգեգալստեան տօնի օրը, կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուեցաւ, կոչուելով Եղիշէ, օծակից ունենալով Տ. Ցովհաննէս Սրբազանէն հանգուցեալ նախկին Պատրիարքը Կ. Պոլսոյ, և Մատթէոս Վ. Արծրունին, որ կանուխէն վախճանած է։

Անդրանիկ քարոզը զոր խօսեցաւ Եղիշէ վարդապետ, կ՚սկսէր Սաղմոսի մ՚ն հատուածովը, որով Հայ եկեղեցւոյ ժամերգութիւնը կ՚սկսի ամէն առաւօտ,

— «Տէ՛ր, եթէ զչրթունս իմ բանաս, բերան իմ երգեսցէ զօրհնութիւնս քո»։

Ու Տէրը, որ բազում դարեր առաջ լսած էր Սողոմոն նորապսակ թագաւորին աղօթքը, և անոր վախքին համաձայն, չնորհե՛ր էր անոր իմաստութիւն, առաւել եւս՝ մեծութիւն և հաստատութիւն, առատաձեռնեց նորընծայ Եղիշէ Սբեղայրին վրայ իր Ս. Հոգւոյն չնորհքները, բանալով անոր չրթունքը, գինքը օրհնելու համար մինչև խոր ծերութիւն։

Եւ եկեղեցւոյ կեդրոնէն կախուած չահի մը պրիսմակէ չողակին պէս, որ արեւուն ճառագայթին տակ եօթներանգ ցոլքերով կը բոցավառի, նոյն Հոգւոյն ցոլացուց աւետարանական չնորհազարդ նոր անձին մէջէն՝ թափանցիկ չողերը աստուածայնին իմացականութեան, չնորհազարդ բանաստեղծի, ոսկեբերան քարոզողի, իմաստասէր գիտունի և չքնաղ զայն՝ հոգերգակ բանաստեղծի, նորհալի ուսուցչի անսպառիւտ կարողութիւններով։

* * *

Դաւիթ տաճնաղեայ սաղմոսարանով կ՚օրհնէ Տէրը իր բանաստեղծական աղօթքներովը։

Հոգեշունչ բանաստեղծը Տ. Եղիշէ, իր քերթողական արուեստովը կը յանկուցանէ միտքերը, սուրբ արտայայտութիւններով։

Իր ձեռնասունը՝ Տ. Մեսրոպ Պատրիարք, այսօր առանց վարանումի, մեր ժամանակի լեզուով կը հաղորդէ Աստուածային Գրոց գանձերը։

Եւ Տէրը, որ իր ծառան Մովսէսի հետ խօսեցաւ երեսակի երեսի պէս, կը հաղորդակցի իր ծառային հետ, ինչպէս մարդ իր բարեկամին հետ։

Ահա Տէրը, որ բազում դարեր առաջ լսած էր Սողոմոն նորապսակ թագաւորին աղօթքը, և անոր վախքին համաձայն, չնորհե՛ր էր անոր իմաստութիւն, առաւել եւս՝ մեծութիւն և հաստատութիւն, առատաձեռնեց նորընծայ Եղիշէ Սբեղայրին վրայ իր Ս. Հոգւոյն չնորհքները, բանալով անոր չրթունքը, գինքը օրհնելու համար մինչև խոր ծերութիւն։

Եւ եկեղեցւոյ կեդրոնէն կախուած չահի մը պրիսմակէ չողակին պէս, որ արեւուն ճառագայթին տակ եօթներանգ ցոլքերով կը բոցավառի, նոյն Հոգւոյն ցոլացուց աւետարանական չնորհազարդ նոր անձին մէջէն՝ թափանցիկ չողերը աստուածայնին իմացականութեան, չնորհազարդ բանաստեղծի, ոսկեբերան քարոզողի, իմաստասէր գիտունի և չքնաղ զայն՝ հոգերգակ բանաստեղծի, նորհալի ուսուցչի անսպառիւտ կարողութիւններով։

* * *

Դաւիթ տաճնաղեայ սաղմոսարանով կ՚օրհնէ Տէրը իր բանաստեղծական աղօթքներովը։

Հոգեշունչ բանաստեղծը Տ. Եղիշէ, իր քերթողական արուեստովը կը յանկուցանէ միտքերը, սուրբ արտայայտութիւններով։

Իր ձեռնասունը՝ Տ. Մեսրոպ Պատրիարք, այսօր առանց վարանումի, մեր ժամանակի լեզուով կը հաղորդէ Աստուածային Գրոց գանձերը։

(*) Այս գրութիւնը հրատարակուած էր Կ. Պոլսոյ ժամանակ լրագրի 28 և 29 Նոյեմբեր 1929-ի 6994 և 6995 թիւերուն մէջ։

մանաւանդ Շնորհալին կը կոչէ զայն։ Որովհետեւ իր Հովուական Սրինգի համալիչ տաղերով ան կը սփոփէ իր բանաւոր հօտը, ինչպէս հօտաղը, որ իր սրինգովը կը հաւաքէ, կ'արբեցնէ ու կը հանգչեցնէ իր ոչխարները։

Վերազանցօրէն բանաստեղծական մաքի մը գրօշմը կը դնէ ան իր գրականութեան մէջ, և իր գեղեցիկ բառերու հիւսուածքովը արտայայտած խորհուրդին՝ հաճոյքով կ'առնես իր հանճարի տպաւորութիւնը։

Եթէ բանաս ոևէ հատընտիր գրուածքի հաւաքածոյ, անոր մաքի ցոլքերուն հանճարեղ մէկ գրուածը պիտի վայելես գրքին առաջին էջերէն մէկին վրայ, ցոլացած Աւետարանչին կամ Մանուկ Յիսուսի կեանքէն, և տաղաչափուած գեղարուեստովը ա՛նչափ անուշ յանգերու, որ պիտի զգաս թէ բաժակ մը վճիտ ջուրէն համեցիր իր մաքի սուրբ ակունքին։

Եթէ իր մեծ եղբայրը, վաղամեռիկն Պետրոս, որ ազգային դէմք մը եղաւ, կանուխէն երգեց հև ի հև լոկ թախիծը իր կեանքին, ու մեկնեցաւ աշխարհէն, մեզի կը տակ ձգելով՝

«Իսկ աննչան եթէ ինայ
Երկրի մէկ խորշն, հողակոյտ իմ,
Եւ յիշատակս ալ թառամի՝
Ո՛հ, ա՛յնատեն ես կը մեռնիմ...»,

Իր կրտսեր եղբայրը, Տ. Եղիշէ, որ հոգևոր կեանքի սփոփարար քնարը թըրթռացուց, առ յաւէտ կենդանացուց յիշատակը իր եղբօրն ալ, որովհետեւ տակէ վերջ, անոր անո՛ւնն ալ կը յիշուի Հայ Եկեղեցւոյ մեծ հայրերու պատմութեան չարքին մէջ արձանագրուած իր անունին հետ, իբր անունը եղբայրական՝ վաղամեռիկ պուէտին։

Եթէ առնենք իր ոտանաւորներէն մէկը միայն.— «Կը սիրե՞ս զիս»ը, հարցում՝ զոր Տէր Յիսուս ուղղեց Պետրոսին, կրնանք լո՛ր լոկ անձին ձօնել՝ տաղաչափուած պատուէրը անոր վերջին տունին, ուր կ'արտափայլեցնէ ա՛նքան որոշակի, ըմբռնումը բարձրութեան հովուապետական կոչումին։ Կարդանք այստեղ գէթ այդ մասը.

—«Գնա՛ արածել իմ ոչխարներս, և դու լինք
Հովիւ եղած, ա՛ռ քեզի հետ ցուպ ու սրինգ,
Մինչև այն օրն՝ ուր իմնայ ցուպդ ի գետին,
Եւ ուրիշներ կապեն մէջքիդ թոյլ գօտին,
Մինչև այն օրն՝ ուր քու սըրինգդ մաշած
Ա՛լ չարձակէ այրումի երգ մը կամ լաց . . .
Գնա՛ արածել իմ ոչխարներս անձանձիր,
Ու ա՛յս է վարձդ՝ եթէ զիս չաս սիրեցիր։

* * *

Տ. Եղիշէ կը ճանչնայ Աստուծոյ իմաստութիւնը փառաւորողներու իմացական ոյժը, և նոյն իսկ զԱյն փառաւորողներու ըմբռնօ ձգտումները։

Բայց իր խօսքը, իբրև աստուածաբան քարոզիչի, վերապահած է միայն Անոր բարերանական պաշտամունքին։ Անիկա զԱստուած աւելի մօտէն ճանչցողի մը իմաստութեամբ ու կրակով կը խօսի Աստուծոյ վրայ, որ բա՛ւն տէրն է իր սիրոյն և ներչնչողը իր վարդապետութեան։

Բայց, կը խօսի հեզութեամբ, քաղցրութեամբ, հաւաստիացնող չեշտով, ակնարկով և չարժուձեւով, այնպէս որ բոլոր անոնք որ զինքը կը լսեն, անկարելի՛ է որ չհմայուին և չտարուին խանդավառուելու Աստուծոյ մասին, իրենց համար անծանօթ ճնշացած սուրբ և նուրբ հայեցողութեան մը մեկնաբանութիւնը իմանալու արժանանալնուն համար։

Ս. Եկեղեցւոյ բեմը, ուսկից ան կ'աւանդէ Աստուծոյ խօսքն ու մխիթարութիւնը, նուիրական է իրեն համար։ Այնո՛ւ է որ ան կը բաժնէ իրենններուն իր մաքի հարըստութեան ու սրտի զգացումներու հոգեպարար սնունդի պատառները։

Եւ այս պատճառաւ գիտակցութեամբ կը մօտենայ բեմին, յուսախաբ չընելու

համար իրեն սպասողները, կանխահաս նախապատրաստութիւնովը խօսքերուն, և պատասխանատուութեամբ իմաստնին՝ իր քարոզին, զոր կուտայ միշտ խնամուած ոճով, պատշաճեցնելով օրուան հոգևոր պահանջքին։

Վերջին անգամ, չորս տարի առաջ, լսեցի իր մէկ քարոզը՝ Աչվերացի տօնին առթիւ, երբ կը գտնուէի Երուսաղէմ։ Սգաւորած ըլլալով զայն և արդէն հրատարակուած տասած՝ ատենին, «Ժամանակ»ի մէջ, չպիտի խոստանամ այստեղ, իբր օրինակ, նոյն քարոզի նկարագիր խորհուրդը։ Բայց զանց չպիտի առնեմ նկարագրել հայրապետական պատկերը ալեւոր քարոզիչին, որ գինք ունկնդրողները կ'առնքնէր կեցնելով արձանացած, երբ կը խօսէր բազմած էր ամիոնին, սուրբ բեմին վերեւէն, գլուխը հակած կողմնակի, գաւազանը ծունկերուն կպցուցած, և աչ ձեռքովը այժ տալով, մեզմօրէն չարժուած քով, իր մաքի արտայայտութեանը։

Տեսա՞ծ էք պատկերը Յովսէփ Գեղեցիկի մը, որ կանգնած Փարաւոնի առջև, անոր տեսիլքը կը մեկնաբանէ իր մատներովը ճշդուած հաշիւով՝ տալով անոր երազի խմաստն ու հետեւութիւնը, և գայն մտածումներու և ապշութեան մատնելով։

Անոր պէս, Սրբազան բեմբասացը, խորհուրդութեան ականատիլքը կը բանայ ա՛չ միայն բարեպաշտներուն, հապա ակնարկներո՛ւն ալ, երբ իր աստուածաբանութեան մաթեմաթիքով, կը պարզէ ու կը մեկնէ կեանքի անցողական երազին մէջէն յայտնաբերուելիք աստուածային ճշմարտութիւններու իրականութիւնը։

Եւ այնուհետեւ իւրաքանչիւր ոք կը տարուի ուսանիլ թէ ի՛նչ տեսակ առաքինութիւններով պարտի չտեմարանել աւիշը իր հոգևոր սնունդին, իր կեանքի փորձութեան օրերուն՝ հոգիին կրելիք ցամաքութեանը դիմագրաւելու համար։

Այդ պահուն, անիկա թէև ալեւոր, բայց նոյնի՛սի գեղեցիկ կ'երեւի իր ունկնդիրներուն, որչափ երեսաց Յովսէփ Փարաւոնի աչքին, երբ կ'ըմբռնեն անոնք թէ՝ արգարև անոր աստուածային խորհուրդներուն պէտք ունին, իրենց կեանքի պահանջքները բարւոք մատակարարելու և անտեսելու համար։

Այսպէս, Տ. Եղիշէ-Ս. իր տասածին արժէքին գիտակցութիւնովը ամբողջ կէս դար տուաւ իր ժողովուրդին իր սրտի թելադրութեանց լաւագոյնը, բերանով մը զոր առաջին օրէն Աստուած բացաւ, ըստ իր մաղթանքին, Ի՛ր օրհնութիւնը միայն երգելու համար։

Ու սրտերու մէջ Աստուծոյ խորհուրդը խնամքով սերմանել, տարբեր չէ՛ քնաւ զԱստուած օրհնելէ։

* * *

Կը սխալի՞նք արդեօք զինքը ուսուցիչ կոչելով, երբ Աւետարանը կը պատուիրէ մեզ «Չկոչել ա՛չ զոք ուսուցիչ»։ Բայց նա՝ աշակերտն ըլլալով Աւետարանին՝ զԱ՛յն է որ կ'ուսուցանէ։

Ի՞նչ փոյթ, եթէ անիկա համալսարաններու մէջ չէ ստացած իր ուսումը, աստուածաբանական վարժարան չէ աւարտած։ Բայց չատ անգամ անոնցմէ գիտունը դուրս կուգայ՝ հաւատքը վրայ տալէ վերջ։

Եւ ի՞նչ պիտի արժէր այն տեսն խօսքը, երբ լոկ իբրև փաստաբանութիւն, պիտի զար հեշտացնել մեր լսողութիւնը, առանց ցնցելու մեր հոգին։

Այս պատճառաւ, խօսքի գիտութենէն ալ առաջ, Աչի կեա՛նքը պէտք է իւրացուցած ըլլայ խաւամբեր քարոզիչը, և միացուցած իր վարդապետութեան, երբ կ'ուզէ ցուցած ըլլայ խաւամբեր քարոզիչը, և միացուցած իր վարդապետութեան, երբ կ'ուզէ բարիք սերմանել։

Կարգացած եմ ար, Արեւմտեան եկեղեցւոյ աստուածաբան սուրբի մը ամբողջ մատենագրանն ու ներչնչարանը՝ Քրիստոսի խաչելութեան մէկ արձանը եղած էր։

Ի՞նչ կը խորհիք ուրեմն։ Եթէ գիտութիւնը գերքերէն կուգայ, անոնց մէջ կան անանկներ ալ որ հոգևոր նուիրումի ջնաս կը հասցնեն։

Ա՛տոնց ալ ընթերցողը եղաւ հաւաստարատէս Դուբեան, իբրև գիտուն մը որ ա՛ն էն լինչ կ'որոնէ։ Բայց իրապէս, ան չտարուեցաւ այս վերջիններու հրմշտուքէն, անգամ

մը որ ճանչցած էր զերազանց և զխմակալող աղբիւրը զխոութեան Հոգիին Աստուծոյ, որուն համար վկայուած է թէ «Նա ուսուսցէ ձեզ զամենայն»։

Եւ ուսումը զոր ըմպեց Հոգիի այդ ականակիտ ակունքէն, չվոխանակե՛ց անշուշտ մարդոց մխիքերու տուածին հետ, զորս քննե՛ց միայն, ու լքեց, որքա՛ն ձգտելին փաստացիօրէն ժխտական ըլլալ վերնականին։

Անոր համար, հիմայ, իր յանամեայ ուսուցման անմոլար կերպը նկատելով է որ կը կոչենք զինքը աննկուն ուսուցիչ.

* * *

«Ծեր ի տանէ քումմէ մի՛ պակասեսցի»։

Մաղթենք որ Աստուած օրհնէ մեր ալեւոր Յոբելեար Սրբազանը, որպէսզի ան ապրի ընդերկար, իբրեւ Ծերունին Սիմէոն, որ ապրեցաւ տեսնելու համար Յիսուս Մանուկը, և տեսնէ ծագած իր Ազգին և Եկեղեցւոյն բարօրութեան արշալոյսը։

Եւ այս առթիւ, մաղթենք նաև որ, տա՛յ մեզի Աստուած տօնել մեր բոլոր արժանաւոր եկեղեցականներու բազմավաստակ կեանքի յոբելեանի տօները, սկսելով վեհափառ և Շնորհազարդ Հայրապետներէն, մինչև Աստուծոյ տան մէջ անբասիր կեանքով աշխատող և ծերացող քահանաները։

Թող չպակսի՛ն ծերունի աստուածազգեաց կրօնաւորները Հայ Եկեղեցիին ծոցէն, և ծերունազարդ պապիկներն ու մամիկները՝ Հայ ընտանիքներու յարկերէն։

Գահիրէ ԽՍԶ ՊՍՍԿ

Ամեն. Դուրեան Սրբազան Մեռեալ Ծովի եզերքին կը դիտէ Մովաբի հանդիպակաց լեռները։

Ա.մենապատիւ

Տ. Տ. Եղիւէ Արեպիսկոպոս Դուրեան Պատրիարք Հայոց,

Երուսաղէմ

Հոգեո՛ր Հայր.

Ուրախութեամբ կարդացի թերթերուն մէջ, որ իմ Հոգեւոր Ծնողիս Քահանայութեան յիսնամեայ յոբելեանը տեղի պիտի ունենայ Հոկ. 27 Թարգմանչաց տօնին օրը։

Ո՛րքան երջանիկ են այն անձերը, որոնք՝ պատանեկութեան առեն Ձեզի աշակերտելու պատիւը ունեցած են. բայց ես ալ դժբաղդ չեմ, գրեթէ նոյնքան երջանիկ եմ որքան են անոնք, երբ խորհիմ թէ Ձեր Բարձր Սրբազնութիւնը եղած է իմ ալ Հոգեւոր Ծնողս։

Ինչպէս ծանօթ է Սրբազնութեանդ թէ՝ բնիկ Աչոտացի Տր. Մկրտիչ քահանայ Նաւերեանի որդին եմ. աշխարհական անունովս կարապետ Տէր–Մկրտիչեան երեսուն երեք տարեկան էի, 1900 թուականին Մայիս 14 Ցինանցի վեցերորդ կիւրակէին էր Սբ. Մաշի վանքին սուրբ տաճարին մէջ. դուք՝ առաքելաձեռն աջով քահանայ ձեռնադրեցիք զիս. և այդ ձեռնադրութեամբ ներարկեցիք ինձ հոգեւոր կեանք մը, սրբազան դրեցիք զիս. ես այդ ձեռնադրութեամբ ներարկեցիք ինձ հոգեւոր կեանք մը, սրբազան դ

Սրբազա՛ն Հայր.

Այս բերկրառիթ յոբելեանով չէ՛ որ Ձեր արժանիքը պիտի կրնանք գնահատել, այլ՝ անբասիր կեանքիդ, արդիւնաւոր գործիդ յիշատակը միայն պիտի կրնանք ազնել. որպէսզի յաջորդ սերունդներուն մէջ ալ վերածնին նոր նոր Եղիշէներ և նորանոր Դուրեաններ:

Ահա՛ այս գեղեցիկ գաղափարին համար կազմակերպուած է յոբելեանդ, որուն համար չատեր իրենց սրտաբուխ մաղթանքներով ու նուէրներով այս օր կը մասնակցին յոբելեանիդ, յաւերժացնելու ու անմահացնելու համար զայն. որպէսզի մշտնջենապէս ապրիք Հայ Սրտին մէջ:

Ես ալ, իմ ներկայ գրութեամբս կը փութամ Ձոբելեանիդ ձօնել նուէր մը որ դարերու յիշատակները ունի իր մէջ. անիկա իր կազմով պզտիկ, ձեռագիրը հայերէն քերականութիւն մըն է որ գրուած է դարեր առաջ. և իր հնութիւնը ապացուցանող տեղեկութիւնները գրքոյկիս վերջին էջերուն մէջ գրուած են, որք կարօտ են ուսումնասիրութեան: Մատենիկս դարեր ապրած է, անիկա տեսած է ցեղիս բիւր բիւր հալածանքները, այդ ձեռագիրը յորդահոս արիւններու մէջէն լողալով հասած է ինծի. իմ հոգելոյս գերդաստանիս, իմ ծնողներուս գուրգուրանքներուն առարկայ եղած է ան, որոնք իրենց ամէն բանը, տունն ու տեղը, մոռնալով ձգած ու փախած են, բայց միայն այս գիրքը չեն թողած ու չեն մոռցած և յանձնած են ինծի:

Ես ալ կեանքիս մէջ, մանաւանդ համխեան հրշանններու առեն, ունեցած համբողջ գրքերս զոհ տուած եմ քանի քանի անգամներ տեղի ունեցող ընդհանուր ջարդերուն, հրդեհներուն ու թալաններուն. բայց միայն կրցած եմ փրկել այս գիրքը. կարծես կեանքիս կապած էի զայն, ինչպէս կապած էին նախորդ հայրերս:

Ձեմ գիտեր թէ այս գիրքը գրող անձը իմ գերդաստանիս հետ յարաբերութիւն ունի՞ թէ ոչ. և կամ ի՞նչ միջոցներով անցած է մեր ձեռքը նորէն չեմ գիտեր: Իմ հոգեկան հայրս, երկու տարեկան հասակին մէջ, ի հօրէ որբ մնացած է, անոր համար կաբեւոր տեղեկութիւններ կը պակսին ինծի. բայց գիտեմ որքուց որպի ժառանգորդը եղած եմ այս գրքին, որու մասին գիտցածներս հետեւեալներն են:

Աչոռի մէջ, իմ հօր մօրեղբայրները, Մեսրոպ, Պետրոս և Յովհաննէս Մեսրոպեան երեք եղբայրներ Սուրբ Մեսրոպեան վարժարանը 1807–ին կառուցած են:

Եւ այս հոյակապ վարժարանին մէջ դասախօսած է որպէս աւագ ուսուցիչ, իմ մեծ–հայրս Սարգիս Խաչերեան, այն ատեն լրբ համբաւաւոր գրաբարագէտ Մեծ–վարժապետ կոչուելու ախտոսը ունեցած է: Անոր աշակերտող սաներէն կը յիշուին երկու նշանաւոր դէմքեր, որոնք նոյնպէս կոչուած են իրենց ժամանակին համեմատ մեծ վարժապետներ. առաջինը Կիւրիւնցի Յակոբ վարժապետ Եփրեմեան, երկրորդը Տարէնեցի նոյնպէս Յակոբ վարժապետ որուն մականունը չեմ գիտեր:

Այս Մեսրոպեան վարժարանը հրդեհուած է թուրքերու կողմէն 1875–ին, և ճիշդ 68 տարի արդիւնաւոր չրջան մը բոլորելէ յետոյ ոչնչացած է ճոխ գրադարանի հետ միասին:

Այս քերականութիւնը Մեսրոպեան վարժարանին նախնական չրջանին մէջ ծառայած է իբր դասագիրք. որուն ժառանգորդ տէրն էր մեծ վարժապետ Սարգիս Խաչերեան՝ որ դասախօսած է այս գիրքով:

Ահա յիշատակները, իմ գերդաստանիս իմ ծնողներուս, և այս քաղցր յիշատակներս հոգիացունչ մաղթանքներով այժմէն կը խառնեմ իմ Հոգւոյ Ծնողիս անմահ յիշատակին, ձօնելով զայն Անոր խնկելի Յոբելեանին:

Արդ մաչելով ի համբոյր օծեալ Սուրբ Աջոյդ,
ակնածանօք ու յարգանօք մնամ խոնարհ որդիդ

Լարնպա 27 Ապրիլ 1929

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔՒՀԱՆԱՅ ՏԷՐ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ
(Աւոտագի)

ԴՐՈՒԱԾ ԴԻՄԸ

Քաղաքերուած «Սիոն» կրօնաբարոյական ամսագրի կոչէն, Սաղմոս ներհուն բանաստեղծ, հայրապետ Տ. Տ. Եղիշէ Սրբազան Պատրիարք Հօր Քահանայական Ցիսնամեկին առթիւ արտայայտուելիք անկեղծ զգացումներուն և սրտագին բարեմաղթութիւններուն մասնակից ըլլալու ջերմ փափաքով, կը համարձակիմ խոնարհաբար չարտայել սոյն տողերս:

Տարակոյս չկայ թէ՝ բազմաթիւ են և բազմատեսակ վիճակներու և աստիճաններու հասած Դուրեան Սրբազանի ձեռնասուն սաները, տարածուած ի սփիւռս աշխարհի, որոնք երախտապարտ զգացումներով տոգորուած ի խորոց սրտէ կը մաղթեն արեւ չատութիւն Ս. Յակոբայ վանուց Գահակալին և յաջողութիւն Նորին Բարձր Սրբազնութեան ազգօգուտ և աստուածահաճոյ ձեռնարկներուն:

Տրուստս ևս վայելած ըլլալով Ամենապատիւ Դուրեան Սրբազան Հօր հնորհը, եւ բախտապիտութեամբ կը յիշեմ գրուագ մը, որ պատճառ եղաւ հուսկ յետոյ առնուլ գլուխ կրօնաւորութեան՝ ի սպաս գնելով անձս սիրելի Ազգիս և պաշտելի Եկեղեցւոյս:

1905 թուին էր երբ Նորին Բարձր Սրբազնութիւնը, կոչուած էր Եփեսոսի Աթոռոյն, ուղեցուել ծննդավայրիս Զմիւռնիոյ առաջնորդական պաշտօնին. (այն ատեն այս տողերը գրողն ալ իպմիրի Բարափի ֆրանսական ընկերութեան պաշտօնեայ էր):

Օր մը հրաւիրած էր զիս իր մօտ յայտնելով թէ՝ Քօրեէլիօյի երեցին և թաղականութեան գիմումին վրայ, որոշմամբ կրօնական ժողովոյն, յարմար գտած էր ուրեք կրնալու արտօնութիւնն տալ ինծի, որպէսզի միևնոյն ժամանակ իրաւունք ունենայի ընթեռնուլ զԱւետարանն ի ժամ պատարագին և կարգալ Հաւատամքը: Միայն թէ՝ պարտաւոր էի սպասել քանի մը օր ևս լրացնելու համար կարևոր ձևակերպութիւնները:

Սրբազան Հօր մեղրածորան խօսքերը այնպէս ազդեցին իմ հոգւոյն և սրտին, որ անհամբեր գարձած՝ համարձակեցայ արտայայտուիլ այսպէս.

— Սրբազան Հա՛յր, քանի որ դուք արժանի կը սեպնէք զիս այդ չնորհին, արդեն կանխաւ գպրութեան աստիճանները ստացած եմ Պապայեան Տ. Սահակ Սրբազան Հօրմէն. դուք էք որ պիտի արտօնէք, կարելի չէ՞ միթէ նոյն իսկ այս պահուս, այս սեղանին մէջ առնուք Ձեր վեղարը և տաք Ձեր օրհնութիւնն ու հրամանը:

— Տղաս ինչո՞ւ այդպէս կ'աճապարես:

— Սրբազան, կոչում մը կ'զգամ, յիշեցէ՛ք մանաւանդ որ իմ և Ձեր մէջ առնուներու զուգադիպութիւն մըն ալ կայ, այսինքն Ձեր աշխարհական անունը Միհրան և Ձեր մօր անունը Արուսեակ, իմ ալ անունս Միհրան և իմ մօրս անունն ալ Արուսեակ է:

Սրբազանը քմծիծաղով մը գրուեցաւ վեղարը և պահպանիչով մը տուաւ իւր օրհնութիւնը և վկայականը:

Ցօրէ անտի՝ մշակելով Սրբազան Հօր հայրական պատգամները, 1917–ին, կ'արժանանայի քահանայութեան սուրբ և նուիրական պաշտօնին ձեռամբ Տ. Բարգէն Սրբազանի:

ՍՏՈՄ ՔՒՀԱՆԱՅ

28 Mars 1929, Լօս Անճելըս

ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

Մօսիլ Դուրեան Սրբազանի մասին կը նշանակէ վեր հանել անոր վերջին կէս դարու ապրած ազգօգուտ կեանքին ու գործերուն ամբողջական գիծերը, որոնք իրենց թանկարժէք տեսակին մէջ ներկայ Հայ մատենագրական պատմութեան հիմքերը կը կազմեն։

Սոյն կարևոր նիւթը իր բոլոր մանրամասնութիւններով ներկայացնելու պարտականութիւնը կարողագոյնի մը թողլով՝ կը չափանամ միայն խմովանին, ներածին չափով ներքոզական մը հիւսել մեծ ներքոզին իր պատուաբեր Յոբելեանին առթիւ։

Շատ դժբախտ կը համարեմ ինքզինքս որ Դուրեան Սրբազանը անձամբ ճանչնալու պատիւէն զուրկ եմ, բայց ի տղայ տիոցս երբ ինքնագիտակցութիւնն ունեցած եմ ճանչնալու ազգային մեծ դէմքերը, ի մէջ այլոց առաջին օրէն իսկ մեծ յարգանք և անհուն սէր մը ստեղծուած է սրտիս խորը այս պատկառելի հոգևորականին հանդէպ։

Ամէն. Դուրեան Սրբազանը, իբրև ջահակիր ահվիրայ մը իր գաստիարակ–ուսուցչի հանգամանքով և բանաստեղծի բեզուն ձիրքով միշտ սատար հանդիսացած է Հայ լեզուի և գրականութեան զարգացումին, այնպէս որ Դրաչէաը, Բանաստեղծը, Իմաստասէրը և Աւետարանիչը միանալով հոգևորական Դուրեանի մէջ՝ վերածած են զինքն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բեմը կենդանի պահելու ախոյեանին։

Անոնք որ առիթը ունեցած են հետաքրքրութեամբ կարդալու Դուրեան Սրբազանի օգտաչատ գիրքերուն ու երկասիրութիւնները, կրցած են ըմբռնել անոր սրտի ու մտքի բարձրութիւնը, որով ոչ թէ միայն առաքինի և անբասիր եկեղեցական մը ճանչցուած է իր սքեմին ու կոչումին նուիրումով, այլ եղած է անվեհի քարոզիչը Ս. Աւետարանին, յաճախ տալով իր քարոզելու արուեստին օծութիւն մը, հայերէն լեզուի գրական գեղեցկութիւնովը այն բարձր կարողութեամբը, ուր Աւետարանը արտափայլած է չարունակ իր բեմին վրայ և իր գրչին տակ։

Պարծանքով կարելի է ըսել որ արդի Հայ սերունդին մէջ բազմաթիւ անձեր, աշխարհական թէ եկեղեցական, իրենց մտաւոր և հոգևոր զարգացումի և պատրաստութեան ատաղձները կը պարտին Սրբազան ուսուցչին լուսաշող տաղանդին, որ յիսուն տարիներու ընթացքին անընդհատ ու անխափան ուսումնասիրութեամբ Հայ լեզուն աւանդած է մեծ ձեռնհասութեամբ անոնց՝ որոնք բախտը ունեցած են իրեն աշակերտելու։

Դուրեան Սրբազանը, գիտելով նաև իր պաշտօնավարութեանց տեսակէտէն, կը տեսնենք որ նա եղած է՝ ընտիր մշակ Հայ գրականութեան՝ իր գրաբար ու աշխարհաբար հեղինակութիւններով որոնք ունեցած են խիստ գնահատելի նշանակութիւն Հայ կեանքին մէջ. և իբրև քաջ հովիւ Հայ. Եկեղեցւոյ, այսօր Ս. Երուսաղէմի դարաւոր Պատրիարքական Աթոռին վրայ բազմած և իբրև ազգասէր, հայրենանուէր, կրթասէր, չինարար և բազմավաստակ հոգևորական մը, իրեն վիճակուած է ցկեանս վարել Ս. Յակոբեանց հոյակապ վանուց Աթոռակալի առաքելական պաշտօնը՝ միշտ գոյն բարեկարգելու և փայլեցնելու բուռն տենչանքով։

Ուստի, հնորհաւորելով Դուրեան Սրբազանի յիսնամեայ քահանայութեան երջանիկ Յոբելեանի այս տօնակատարութիւնը, ի սրտէ կը մաղթեմ որ դեռ շա՜տ ապրի յօգուտ Ս. Աթոռին, իր բազմաշխատ Միաբանութեան և համայն Հայ Ժողովրդին։

13 Յունիս 929, Հալէպ

ՄԿՐՏԻՉ ԲՀ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

ՁՕՆ ՓՈՔՐԻԿ Ի ՇՆՈՐՀԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՐԻՆ

ՏԵԱՌՆ ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆԻ

ԲԱՐԵՁԱՆ ԵՒ ՇՆՈՐՀԱՒԱՐԴ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ Ս. ԱԹՈՌՈՑՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Սիրածին պտո՞ւղդ՝ երջանիկ զոյգին՝ ի դրախտին Դուրեան.
Սիրով բողբոջեալ, կենօք փափկասուն, ի գգուանս ճիւռս . . .
Սրբեալ յարգանդէ՝ մօրդ մահրածին — ամբիծ զԱնձկալուոյն,—
Սրբազան ուխտին կնճեալ ի տիոց՝ օծմամբ տիրանուէր։
Հայրենի ի տան՝ կայսեան մանկութեամբ՝ ժպտեալ առ ընդ միւս
Հարազատ ծնողացդ խաղցրաւէս սիրովն, գութովն եւ խնամօք . . .
Հոգւով բերկրեցեալ՝ նաեւ առ յաւէս՝ առ վեհ բարձրութիւնն,—
Հիացումն երկնի՝ արեւ, աստեղօ՛ վեհ տիեզերին . . ։
Երանի՛ աչացն ծնողիդ խանդակաթ՝ որ կաթովն ամբիծ
Եւ սիրովն անո՛ւշ . . . Ձեզ խանդաղատեաց՝ ոսկեդար կենօքդ . . .
Ելեալ այնուհետ յասպարեզ կեանքին, դո՛ւք անխո՛նջ մշակ,
Ելեալ այնուհետ յասպարեզ կեանքին, դո՛ւք անխո՛նջ մշակ,
Եւ ուխտեալ զինւոր, զործին գիտութեան՝ հանճարեղ մօտիդ։
Դո՛ւ բողբոջ բուսեալ՝ առ ի պանծացումն տոհմիդ մեծանուն.
Դու ծաղիկ փթթեալ՝ ի հոս գիտութեան ի վանս արքանուէր . . .
Դու պտուղ բարւո՛ւ՝ ուռճացեալ ի յորդ՝ հօրն մշակողին,
Դու պտուղ բարւո՛ւ՝ ուռճացեալ ի յորդ՝ հօրն մշակողին,
Դու ջահըդ լուսոյ՝ ի դուռն խորանին՝ մտաց կրթութեանց . . ։
Բամ – երամ նեպեալ դէպ կենցաղս ուռայն՝ ապարդիւն վարուք՝
Բամիցըս բազմաց՝ դո՞ւք վեհ բարձրացեալ ի պարծանս կրօնին,
Բահ խաչին գրկեալ՝ ուխտիւ գօտեպինդ՝ զերթ հաջ զօրավար,
Բախճական կեանքին, աստեղ կենդանւոյն, տարեալ յաղթանակ . . ։
Եղիբէ անուամբդ՝ ծագուց մինչ ի ծագս՝ յաւերժ հաղցրալուր,
Ելեալ ճնչեցեալ ճնարդ եւ գիչդ, բանդ բիւրաբեղուն . . .
Եղիբեայ մեծին բերեալ արգասիք ի մատեանս գրութեան.
Եղիբեայ մեծին բերեալ արգասիք ի մատեանս գրութեան.
Եւ առաւելեալ հովուապետութեամբ՝ հօտին Քրիստոսի . . ։
Ամբիծ կենցաղա՜ւ՝ աղբդ համեմիչ վարուցն ամենից.
Անարատ փայլմամբ՝ լոյսդ աւտանակեալ ոգւոցըն բազմաց.
Արդեամբ ձեռնհաս՝ հոգեւոյնչ կարեացն եւ արուար դաւիցն,
Անդորր Աւետիս՝ հանուրց միութեան, սիրոյ եւ յոյսի . . . ։
Նոր պատգամախօսդ՝ խոհական կեանքի եւ խաղաղութեան,
Նորոգ բարգմանիչդ՝ սեռիցըն լեզուաց, հայրդդ յոգնաչան . . .
Նոյն — լի՛ հաւատով — ըստ նիւթի՝ ժեռ ի Տեառնէ
Նորոգ զնիւխս՝ զի լիցին ընդ միւս փոխան զԱրժանեացդ . . ։
Ի ժամու, նաեւ, ի տարաժամու՝ հայցեա՛ ով հայր մեծ,
Ի յերկնաւորեն շնորհըս անապատ եւ վեհ այցելումն,
Ի պետս անբաւից նեզ վարատական տարաբախտ ազգիդ . . .
Ի դարս առյապայս մընալ եւ անիլ՝ անամոլ արեւօք . . .

7 Սեպտեմբերի 1929
ի Թեհրան

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՓՀՆՑ. ՍԱՐՀԱՏԵԱՆ
«Վանեցի տարագիր»

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Տ. ԵՂԻՇԷ ԴՈՒՐԵԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

1929 թուականին արդեօք մի՞ մէկ հայ անհատի սիրտը ուրախութեամբ մը պէղուն չբերկրեցաւ, երբ լրագիրներուն մէջ կարդաց այն տողերը, որոնք Դուբլեան Սրբազանի Յիսնամեայ բեղուն գործունէութեան յոբելեանի առնախորը կ'ազդարարէին։

Այն որ պահ մը ամփոփած կը մատչէ Յոբելեարի արգիւնաւորութեան մասին, և կը բաղդատէ վերջին տասնապատիկ չէջանին հետ, իրագէկ պիտի ըլլայ Աստու մատուցած ազգօգուտ ծառայութեան։ Եւ երբ պատմութեան ալ ակնարկ մը նետենք պիտի տեսնենք եկեղեցական գէմքեր, որոնք գրեթէ մէնեակ եկեղեցականութեան մէջ բարձր պաշտօններ կը գրաւեն — ուսուցչութենէ մինչև արքեպիսկոպոսութեան և նոյն իսկ պատրիարքութեան բարձրացած — արժանապէս կը հիանան Սմեն. Յոբելեարին գավնեպսակը։ Անոնք որ ասկէ գրեթէ կէս դար առաջ կ'աշակերտէին երիտասարդ սակայն հանճարեղ վարդապետին Արմաշի Դպրեվանքին մէջ, երբ եռանդուն ուսուցիչը անոնց կը ներշնչէր հայ հոգին զուգընթաց գիտութեան և գրականութեան նորագոյն գաղափարներուն։

Ուրեմն թող ներուի մեզ հրապարակաւ յայտնել մեր անսահման երախտագիտութիւնը մեր պաշտելի հօրն ու մեծ վարդապետին, որուն վեհ հոգին ու կորովի չունչը մեզ կը ներշնչեն միշտ, որուն պատկառելի գէմքը խորհուրդներու աշխարհը կը փոխադրէ մեզ։ Երբ կը խօսի իր դէմքը առոյգութիւն մը կ'առանայ, և ինքն երիտասարդի ասիւնով իր հաւատացած ու համոզուած գաղափարները կը յայտագրէ մեր առջև։ Առանց խօսելու խակ իր դէմքն ու մանաւանդ իր երկու հզօր աչքերը կ'ըսեն մեզի իր մտածումները, թէև անզօր ըլլանք արտայայտելու մեր հոգեկան անչափ հրճուանքն ու երախտագիտութիւնը մեր մեծ ուսուցչին հանդէպ։ Սակայն ուրախ ենք որ անիկա կը հասկնայ մեզ, կը քննէ մեր հոգին, և առանց բառ մ'լսակ ըսելու, ան մեր աչքերուն մէջ կը կարդայ մեր հոգին ու սիրտը, որով մեր անբաժանելի հիացումն ու երախտիքը։

Մեր դասերու պահերը մեզի համար հոգեկան վայելքներ են գրական և ուսումնական տեսակէտով, չարաթ երեք օր անհամբեր կ'սպասենք իր դասերուն, երբ նոյն իսկ պահէն առաջ պատրաստութեան կ'ելլենք մեզի յատկացուած դասարանը մտնելու, քիչ մը կ'սպասենք կրտսեր սարկաւագներուն որ դուրս ելլեն դասարանէն և մենք ներս մտնենք, խնամարհութիւն կ'ընենք և կարգով կը շարուինք իր առջև, որ ակնարկ մը կը պատգնէ և հայրական զուարթ ժպիտով մը կ'ըսէ. «Ակա՞ք նորէն, ի՞նչ նոր բան ունիք այսօր, ի՞նչ պիտի պատմէք ինձի, նայիմ. նստեցէ՛ք. գասը ըսէ՛ նայիմ Տիրացու Ս. Սրբազանը կը հարցնէ. «Սարկաւագ բառը անոր սարկաւագութեան աստիճանը ցուցնող ածակա՞ն է, թէ ոչ յատուկ անուն է». — «Սրբազան, Սարկաւագ բառը անոր աստիճանը կը ցուցնէ, վասնզի ան սարկաւագ եղած ատեն կրցաւ վարդապետական ճառը պրել, ուսոի վարդապետութեան (ուսուցանելու) աստիճան առաւ, սարկաւագ ըլլալով հանդերձ»։ Ժպտով մը կը պատասխանէ.

«Թէև այդպէս կարծուած է մինչև հիմայ, նոյն իսկ Ալիշանի պէս մեծ բանասէրներ, սակայն ճիշտ չէ, և ձայնը բարձրացնելով ու հրամայական չեշտով մը կը յայտնէ. ես կրնամ ձեզի անոր նման քանի մը անուններ օրինակ բերել որոնք յատուկ անուններ են պարզապէս, զոր օր. Զ. գարուն Որդեակ անունով եպիսկոպոս մ'ունինք, Դիրք Թղթոցի մէջ ալ կայ Որդեակ յատուկ անունը, նոյնպէս վաստակաւորականի մէջ Տիրացու անունով եպիսկոպոս մը կը յիշէ կիրակոս Պատմիչ (էջ 91). իսկ Հայրապետ և Նա-

ԱՄԵՆ. ՍՐԲԱԶԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՐՆ

ԻՐ ՆԱԽԱՍԻՐԱԾ ՈՒՍՈՒՑՉԱԿԱՆ ԱՔՈՒԻՆ ՎՐԱՅ

Այսօր, երբ ամէն կողմէ, ամէն հայ գաղութէ կը խօսուի ու կը գրուի մեր բազմերախտ մեծ ուսուցչի մասին, իր Յիսնամեայ Յոբելեանին առթիւ, բնական է որ մենք, իր կրտսեր աշակերտները, չենք կրնար լուռ մնալ, թէև ամանց կանխահաս թռուի մեր փափաքը, քանի որ իր երէց աշակերտները կ'արձագանգեն ամէն կողմէն. երբ երիտասարդ ու ալեւոր, կղերական ու աշխարհական աշակերտները՝ որոնք գրականութեան ու եկեղեցականութեան մէջ բարձր պաշտօններ կը գրաւեն — ուսուցչութենէ մինչև արքեպիսկոպոսութեան և նոյն իսկ պատրիարքութեան բարձրացած — արժանապէս կը հիանան Սմեն. Յոբելեարին գավնեպսակը։ Անոնք որ ասկէ գրեթէ կէս դար առաջ կ'աշակերտէին երիտասարդ սակայն հանճարեղ վարդապետին Արմաշի Դպրեվանքին մէջ, երբ կերտէին երիտասարդ սակայն հանճարեղ վարդապետին Արմաշի Դպրեվանքին մէջ, երբ եռանդուն ուսուցիչը անոնց կը ներշնչէր հայ հոգին զուգընթաց գիտութեան և գրականութեան նորագոյն գաղափարներուն։

Ուրեմն թող ներուի մեզ հրապարակաւ յայտնել մեր անսահման երախտագիտութիւնը մեր պաշտելի հօրն ու մեծ վարդապետին, որուն վեհ հոգին ու կորովի չունչը մեզ կը ներշնչեն միշտ, որուն պատկառելի գէմքը խորհուրդներու աշխարհը կը փոխադրէ մեզ։ Երբ կը խօսի իր դէմքը առոյգութիւն մը կ'առանայ, և ինքն երիտասարդի ասիւնով իր հաւատացած ու համոզուած գաղափարները կը յայտագրէ մեր առջև։ Առանց խօսելու խակ իր դէմքն ու մանաւանդ իր երկու հզօր աչքերը կ'ըսեն մեզի իր մտածումները, թէև անզօր ըլլանք արտայայտելու մեր հոգեկան անչափ հրճուանքն ու երախտագիտութիւնը մեր մեծ ուսուցչին հանդէպ։ Սակայն ուրախ ենք որ անիկա կը հասկնայ մեզ, կը քննէ մեր հոգին, և առանց բառ մ'լսակ ըսելու, ան մեր աչքերուն մէջ կը կարդայ մեր հոգին ու սիրտը, որով մեր անբաժանելի հիացումն ու երախտիքը։

Մեր դասերու պահերը մեզի համար հոգեկան վայելքներ են գրական և ուսումնական տեսակէտով, չարաթ երեք օր անհամբեր կ'սպասենք իր դասերուն, երբ նոյն իսկ պահէն առաջ պատրաստութեան կ'ելլենք մեզի յատկացուած դասարանը մտնելու, քիչ մը կ'սպասենք կրտսեր սարկաւագներուն որ դուրս ելլեն դասարանէն և մենք ներս մտնենք, խնամարհութիւն կ'ընենք և կարգով կը շարուինք իր առջև, որ ակնարկ մը կը պատգնէ և հայրական զուարթ ժպիտով մը կ'ըսէ. «Ակա՞ք նորէն, ի՞նչ նոր բան ունիք այսօր, ի՞նչ պիտի պատմէք ինձի, նայիմ. նստեցէ՛ք. գասը ըսէ՛ նայիմ Տիրացու Ս. Սրբազանը կը հարցնէ. «Սարկաւագ բառը անոր սարկաւագութեան աստիճանը ցուցնող ածակա՞ն է, թէ ոչ յատուկ անուն է». — «Սրբազան, Սարկաւագ բառը անոր աստիճանը կը ցուցնէ, վասնզի ան սարկաւագ եղած ատեն կրցաւ վարդապետական ճառը պրել, ուսոի վարդապետութեան (ուսուցանելու) աստիճան առաւ, սարկաւագ ըլլալով հանդերձ»։ Ժպտով մը կը պատասխանէ.

«Թէև այդպէս կարծուած է մինչև հիմայ, նոյն իսկ Ալիշանի պէս մեծ բանասէրներ, սակայն ճիշտ չէ, և ձայնը բարձրացնելով ու հրամայական չեշտով մը կը յայտնէ. ես կրնամ ձեզի անոր նման քանի մը անուններ օրինակ բերել որոնք յատուկ անուններ են պարզապէս, զոր օր. Զ. գարուն Որդեակ անունով եպիսկոպոս մ'ունինք, Դիրք Թղթոցի մէջ ալ կայ Որդեակ յատուկ անունը, նոյնպէս վաստակաւորականի մէջ Տիրացու անունով եպիսկոպոս մը կը յիշէ կիրակոս Պատմիչ (էջ 91). իսկ Հայրապետ և Նահապետ անուններ ալ կան։

հապես անուններըը աւելի սովորական են. Բարեզ Ձոն կ'ըսէ թէ Մաշկու վանահայրն է Հայրապես եպիսկոպոսը (Մեկն. Մարկ. Սւետ. Յիշատկրն. էջ 460)։

Գալով բուն Սարկաւագ անուան, պատմութեան մէջ քանի մը վկայութիւններ կան. Կիրակոս Գաւմիչ Սարկաւագ անունով քորեպիսկոպոս մը կը յիշէ (էջ 88), Վարդան Գաւմիչն ալ Սարկաւագ յատուկ անուն մը կը յիշէ (էջ 107), եւայլն։ Ուրեմն հիմայ համոզուեցա՞ք թէ Յովհ. Սարկաւագ Վարդապետի Սարկաւագ անունը յատուկ անուն է եւ ո՛չ թէ սարկաւագութեան աստիճանը ցուցնող ածական»։

Մենք կը նօթագրենք իր ըսածները, երբ, գեռ չլմնցուցած, յանկարծ ուրիշ հարցում մը կ'ընէ, չենք կրնար պատասխանել, ոմանք կը չարունակին նօթագրել, անմիջապէս զուարթ կատակով մը դիտել կուտայ. «Ամէնքն ալ գրելով զբաղած են կամ գրել կը կեղծեն, հարցումս ականջի եռև ձգելու համար։» Եւ տեսնելով որ պատասխան տուող չկայ, ինքը կը պատասխանէ իր հարցումին։

25 Մայիս 1929, Երուսաղէմ

ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՐԿ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

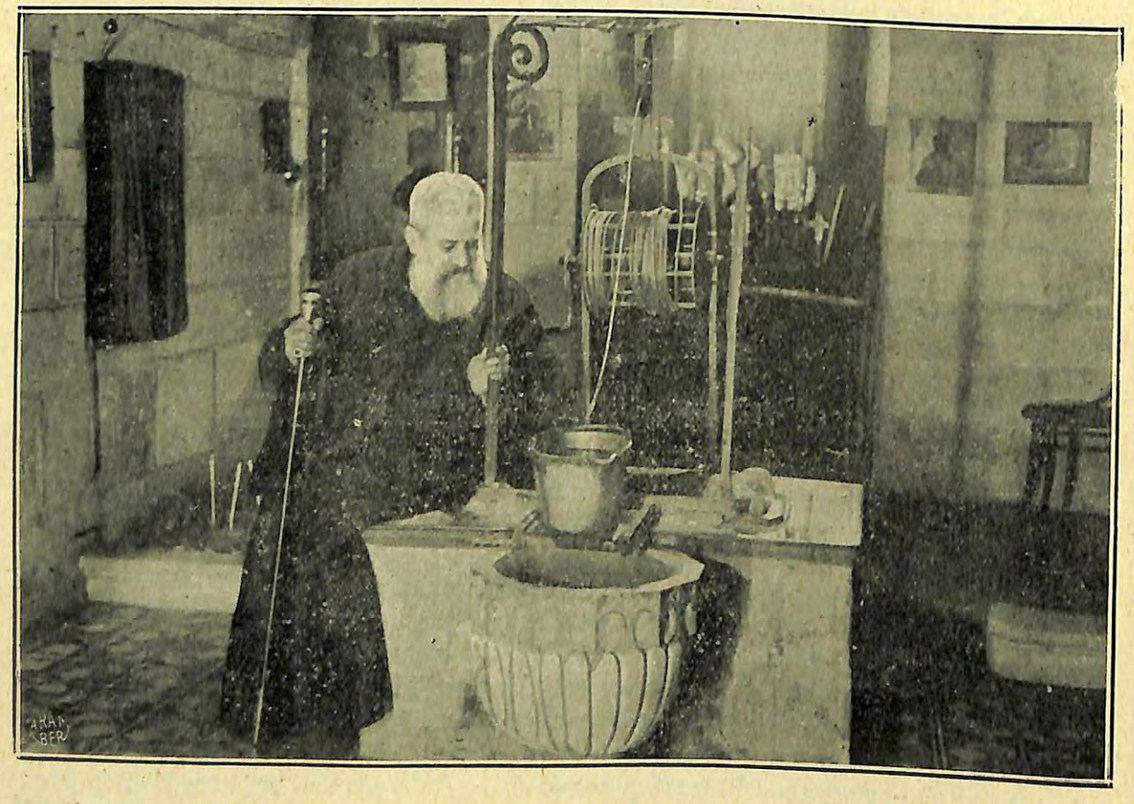

Ամեն. Դուբեան Սրբազան Յակոբի Ջրհորին մօտ, Նապլուս։

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ ԱՓՋԵՄՍ. ԴՈՒԲՅԵԱՆԻ

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ ՅՕԲԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

Իրենչ բարեբաստիկ վայրկեաններու մէջ կը գտնուինք այսօր, որ մեզի ալ պատեհ առիթ կը տրուի քանի մը խօսք ըսել երբեւ կրտսեր աշակերտները Նորին Բարձր Սրբազնութեան այս յոբելեանի հանդէսին առթիւ։ Այսօր բախտաւոր կ'զգանք մենք զմեզ, շնորհեալ Սրբոց Յակոբեանց պաշտպան հովանիին եւ անոր անձնուէր ու սրբակեաց Գահակալ Տիրոջ

ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻՆ

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

«Դուրեան Սրբազան» անունը պատանեկութեան չրջանին լսած էի, և անօրինակ համակրանք մը ունէի իր անձին հանդէպ, այժմ չեմ կրնար պնդել և յիշել թէ՝ ուրկէ՞ և կամ ի՞նչպէս ծնաւ իմ այս համակրանքի չերմ զգացումս: Օր մը, աւագ Շաբթուան ընթացքին, հօրեղբօրս և իր տիկնոջը հետ, Բերայի Ս. Երրորդութեան եկեղեցին գացինք, առաջին անգամ, հան՝ տեսայ Դուրեան Սրբազանը, որ ապա քարոզեց: Սակայն ի՞նչ էր քարոզին նիւթը, չեմ յիշեր, միայն սա պիտեմ թէ՝ ուշի ուշով իր քարոզին հետևեցայ: Ահա՛ այդ չրջանէն սկսեալ, օրէ օր իմ անմեղսնական համակրանքս աճեցաւ և սիրոյ փոխուեցաւ:

Տարիները իրենց հոլովոյթին չրջանները կը կատարէին: Ես, հօրեղբօրս չերմ փափաքին համաձայն, Մխիթարեան Վարժարանէն կեդրոնական գացի, ուր՝ իրեն զաւակներէն երկուքը, Նուպար և Թորգոմ հան կը յաճախէին, բարձրագոյն կարգերուն մէջ: Դուրեան Սրբազան, միայն բարձրագոյն դասարաններուն կը դասաւանդէր, իսկ մեզի համար դեռ չա՞տ ժամանակ կար աչակերտելու: Երբեմն երբեմն Դուրեան Սրբազանը կը տեսնէի, և գաղտագողի կը դիտէի իրեն լուրջ ու խրոխտ քալուածքը: Օր մըն ալ, համոզուեցանք թէ, Դուրեան Սրբազան պատրիարք ընտրուած է Երուսաղէմի Աթոռոյն: Սրճատուրդին, առիթէն օգտուելով ծննդավայրս՝ Պալըքէսիր կ'երթայի, թէ ծնողքս տեսնելու և թէ՝ կերպով մը օգափոխութիւն մը ընելու համար:

Վերջին անգամ 1922–ին, Յոյն–Թուրք պատերազմին ժամանակ, երբ Յոյները սկսան նահանջել Փոքր–Ասիոյ արևմտեան սահմաններէն, ես Պալըքէսիր կը գտնուէի: Քաղաքին քրիստոնեայ բնակչութեան մեծամասնութիւնը հոն մնաց, Թուրքերուն կողմէ յայտնուած չգաղթելու կեդծ փափաքին ընդ առաջ երթալով: Անոնք ամէն յոյս ներշնչեցին և ապահովութիւն տուին իրենց որպէսզի հոն մնան: Բոլորն ալ, չատ քիչ բուե բացառութեամբ, Թուրք արիւնոտ և վայրագ ճիրաններուն յանձնուեցան . . . : Իսկ ես հրաշքով, իրական հրաշքով քաղքէն հեռացայ . . . : 1925–ին, բարբարոս եղեռնին ազդեցութենէն ընկճուած, երուսաղէմ անցայ, ուր իրրև գահակալ կը գտնուէր Դուրեան Սրբազան: 8 Ապրիլին, փոխ–տեռուչին առաջնորդութեամբ, Նորին Սրբազնութեան կը ներկայանամ: Դուրեան Սրբազան, ինձմէ այլևայլ տեղեկութիւններ կ'ուզէ և հարցումներ կ'ուզղէ, ուսման մակարդակս հասկնալու համար: Մէկէն ի մէկ, ունկնդրութեան առեն, կը յուզուիմ ու կը փղձկիմ, չեմ կրնար արցունքներս զսպել, և տղու մը պէս կուլամ Սրբազանին առջև: Սրբազանը, կարծես կը հասկնայ հոգեկան տագնապս ու «ապրիս» մ'ըսելէ վերջ, յուզուած սրտով կը հեռանամ իր հայրական օրհնութիւններն ու մաղթանքները առնելէ վերջ: Այս դէպքը, որ թերևս չատերուն զարմանալի ու ծիծաղելի թուի, սակայն և այնպէս ինձի համար, անմոռանալի և հոգեսարսուռ յիշատակ մը կը թողու իր ետին:

1926–էն սկսեալ Դուրեան Սրբազանին կ'աչակերտեմ: Դուրեան Սրբազան, իրրև հոգևոր հայր, նամանաւանդ մեր սարկաւագական ձեռնադրութենէն վերջ, կը տարածէ իր հայրական բարձր հովանաւորութիւնը և պաշտպանութիւնը մեր վրայ: Ով որ հետևած է Դուրեան Սրբազանի գաղափարութիւններուն, լուսաւոր և անջինջ հետքեր պահած է և կը պահէ անոնցմէ: Կայծ մը առած է, որ ապա բորբոքելով անչէջ հուր մը դարձած է իր մէջ: Ցեղ մը, որ այդպիսի արժանաւոր և մեծանձն զաւակ մը ծնած է, պարտ է որ գնահատէ և մեծարէ զԱյն, այլապէս իր պարտականութենէն չեղած կ'ըլլայ ան: Հայութեան հոծ զանգուածին մէջ Դուրեան անունը չերմ ու անկեղծ համակրութիւն մը չահած է: Արդէն անձեր կան, որոնք համակրանք կը ծնցնեն իրենց անձին

չուրջ, այդպիսի չքնաղ դէմքերէն մին եղած է Դուրեան Սրբազան: Ան առաւելապէս ժողովուրդին «Սրբազան»ն է, իրեն միայն վերապահուած է այդ անունը: Հայ ժողովուրդը գիտէ գնահատել իր ցեղին արժանայարդ զաւակները, որոնցմէ մին է Դուրեան Սրբազան: Իր նորահաս աչակերտները, մեծապէս ուրախ և միևնոյն ժամանակ երջանիկ կ'ըլլան — և պէտք է որ ըլլան — իրենք զիրենք, այդպիսի հայրական բարձր դէմք մը առաջնորդ և խնամակալ ունենալուն համար:

Դուրեան Սրբազան ծով մըն է, ըսուած է, և ես ինքզինքիս համարձակութիւն պիտի չտայի անոր ալքերը պրպտելու, գուցէ անոր խարակներէն զարհուրած . . . : Այս առթիւ, իմ սիրելի պատրիարք ուսուցչիս որպիսական և աչակերտական անկեղծ ու խոր զգացումներս կը յայտնեմ, և կ'աղօթեմ որ յաւիտենական Արբունին յարգանքներս և զգացումներս կը յայտնեմ, և կ'աղօթեմ որ յաւիտենական Արբունին չչէր, դեռ երկար տարիներ պարգևէ իրեն, և նոր նոր Դուրեաններ ծնին Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցիին մէջ, յօգուտ հայ ազգին և անոր բազմաչարչար եկեղեցիին, որ պիտցած է դիմադրել ամեհի և մրրկալից ալիքներուն դէմ, երկար դարերու ընթացքին:

Ուրեմն թո՛ղ ապրի Դուրեան Սրբազանը և ապրեցնէ մեզ:

ԵՂՆԻԿ ՍԱՐԿ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

8 Օգոստ. 1929,

ՍՐԲԱԶԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՐԸ

Աստուածային չնորհներով օծուն գէմք մըն է Յորելեար Սրբազանը, խմաստուն, բարի, զուարթ ու գրաւիչ։

Իրմէ ծորող անուշութեան չնորհիւ, այս օրերուն, գերագոյն հրճուանքի մը բաժնեկից հոգիները հոյլերը, գաղափարի եղբայրակցութեամբ պար բռնած՝ կ'ողջագուրեն զիրար անսահման սիրովը այն կաղապարին, որու բովին մէջ չխուռն տարիներէ իվեր կը չարունակեն թրծուիլ սիրտերն ու միտքերը Անոր աշակերտելու կոչուող բախտաւորներուն։

Դուրեան անունը, որ Սկիւտարի վաղամեռիկ Սոխակովը հռչակուած է առաջին անգամ, նոր հրապոյր մը զգեցած է յանձին իր սքեմաւոր հարազատին։ Սրբազանը, իր խմացական փայլով, իր անբասիր կենցաղովն ու արդիւնաւոր գործունէութեամբը, հետզհետէ ալ աւելի ընդարձակեց անոր համբաւին սահմանեալ հորիզոնները։ Դուրեան կոչումը ազնուականացաւ, բարձրացաւ, սիրուեցաւ, մա՛նաւանդ թէ, կըսէ ամարձակիմ ըսել, Սրբազանով՝ պաշտամունքի առարկայ դարձաւ, Սրբազանը իր գրիչովը թէ անձնապէս լաւ ճանչցող բոլոր շրջանակներուն մէջ։

Ես վստահ եմ թէ ան քնաւ պիտի չկորսնցնէ իր այդ համայքը. քանի որ միշտ թարմ ու անկորնչելի մնալու յոյսը կը ներշնչէն մեզ իր աշխատանքին պտուղները. քանի որ ան, ապագային ոսկի տառերով պիտի գարդարէ Հայ–Երուսաղէմի վերածնութեան յաջակացուելիք էջին գլուխը։

Իր անունը, իր գիրքը, իր գործը ու իր անձը ներկայիս Երուսաղէմի բոլոր անուններուն, գիրքերուն, գործերուն և անձերուն ամէնէն հոյակապներէն և պատասխանելիներէն են։ Ինքն է նշանաւորագոյն դէմքը Երուսաղէմի։ Այս պատճառաւ առ հասարակ ամէն այցելու, հայ թէ օտար, գինքն անձամբ գէթ մէկ անգամ տեսնելու համար, եթէ հարկ լինի, Անոր առջև տասն անգամ խոնարհելու յանձնառու կ'ըլլայ, եթէ ատոր . . . հաճի Սրբազանը։ Բայց Նորին Սրբութիւնը մատչելի է ամէնուն։ Ան չի հանդուրժեր որ ոեւէ մէկը նուաստանայ կամ նեղուի իր պատճառաւ։ Ուստի ժպիտով կ'ընդունի, ու հայրական սիրով կ'ողջունէ բոլոր գինք տեսնել փափաքողները, եթէ ներէ իր առողջութիւնը կամ աւելի չիտակ՝ եթէ արտօնեն բժիշկները . . . ։

Կը կարծո՞ք թէ այսօր կայ գիտակից հայ մը, հաւատացեալ թէ սկեպտիկ, որ Փրկչի Տնօրինական վայրերուն և Ս. Գլխադրին վրայ իր ուխտը կատարէ, կամ թէ՝ իր հետաքրքրութիւնը գոհացնէ, և մոռնայ գէթ անգամ մը առնել Պատրիարք Սրբազանին աչքը։

— Չէ՛, գրկանք մըն է ատիկա, այնքան դառն, որքան Զատկի առթիւ հեռու երկիրներէ ուխտի եկող հաւատացեալի մը համար Ճրագալոյցի «Լուսաւորեա»ն չտեսնելը, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ։

Հայ միտքի մշակին, հայ հայրենասէրին, հայ հաւատքի ուխտապահին, հայ երգի թրթռացումներով արտիղ սիրտին, հայ կամ օտար հայագէտին համար, Երուսաղէմի Սուրբ Տեղեաց չափ, ոմանց համար, թերևս աստնցմէ ալ աւելի, նուիրական ուխտավայրեր պիտի ըլլան օր մը Դուրեան Սրբազանի անունին հետ կապուած բոլոր յիշատակները. աթոռն ու մականը, գպրոցն ու մատենադարանը։

Առանք արդէն Իրն եղած են կանուխէն։ Ո՛չ մէկ բան կրցած է բաժնել գինք անոնցմէ, իր անգին կեանքին արշալոյսէն սկսեալ, մինչև կատարելութեան սա բարձրակէտը, որուն ամբողջ երկայնքէն կը սահին լոյսի գետեր հեզիկ ու հանդարտ, Մեսրոպեան Եփրատ–Տիգրիս խառնուրդին ծով վեհութեամբն ու խորքովը, Թաւիզեան համար ո՛չ թէ անծիր ովկիանոսին ծոցն հսկայ, այլ՝ մեր նոր մշակոյթին համեմատաբար կորզ անդաստանին մէջ, զոր անգամ մը աւազեց հայերէն լեզուին անհմուտ, բայց նոր բառեր չհնող — խօսքը ասղահի՞ւ ??? բառին վրայ էր, որուն համար կ'ըսէր թէ «չեմ

հասկնար . . . » — նոր բանաստեղծի մը մէկ ոտանաւորին ընթերցումէն կրած գէշ տպաւորութեան տակ, իրեն յատուկ ելոյթնանքով մը կոչելով Վ.ոլգեեանն «բառերու ծով՝ խմաստի սով» բացատրութիւնը (*)։

Հակառակ Նորին Սրճնապատուութեան բնութեամբ փառքի համար աթոռ գրաւելու երազներէն զերծ լինելուն, հակառակ անոր բացարձակապէս իշխանութեան գաւազանին ու մատանիին անհաչտ՝ ոամկավար ոգի մը կրելուն, մեր Նոր Շնորհալին իր եկեղեցիին ու մատանիին անհաչտ՝ ոամկավար ոգի մը կրելուն, մեր Նոր Շնորհալին իր եկեղեցիին ու ազգին հրաւէր ընդունած է միշտ՝ գլուխ և տէր կանգնելու ե՛ւ մէկին և միւսին։

Այս իրողութեան լուսոյ տակ, ակամայ սա հարցումը կը ծագի մտքիս մէջ։

Արդեօք մեր մէջ, — ու ամէն տեղ — Աթոռները որ ա՛նքան փառաւորած են իրենց վրայ բազմողները, քանի՞ անգամ փոխադարձաբար այս անգամուան պէս փառաւորած են իրենց գահակալներով։ Ու մականո՛ւնը, որ օժտած են գիրենք բռնողները մտաւոր լրաւունքներով, հեղինակութեամբ, կամ Բանին կենաց աւետիսն աւետները մատնաւոր իրաւունքներով, հեղինակութեամբ, կամ Բանին կենաց աւետիսն աւետները մատնաւոր իրաւունքներով, քանիցս ու քանիներո՞ւ մատներուն մէջ ծալկած են ա՛նտարանելու իշխանութեամբ, քանիցս ու քանիներո՞ւ մատներուն մէջ ծալկած են ա՛նտարանելու իշխանութեամբ, քան գեղով ու վայելչութեամբ, որքան պերճասրտնգ այս Հովուին, և Հովուապետին քան գեղով ու վայելչութեամբ, որքան պերճասրտնգ այս Հովուին, և Հովուապետին ճարտար ձեռներուն մէջ։

Հայրապետական գահն ու վարդապետական գաւազանը այս Նոր Շնորհալիին, աւելնքնած ու կախարդած են սիրտերը ամբողջ զանգուածներու։

Կէս գարէ իվեր, ոչ ոք դայդն ներհակութիւն մը նշմարել կարծած է Յորելեարի արտայայտութիւններուն և կենցաղին միջև։ Անոնք կը գերազանցեն գիրար յանձին Դուրեան Սրբազանի։

Վարժուեցա՞ք անոր արտայայտութեանց, ճանչցած կը լինիս գինք։ Մօտեցա՞ք անձին, կը համոզուիս հարազատութեանը առաջինին։

— Ահա ազնուական ու ճշմարիտ Մարդը։

Սրբազանի աթոռին ու գաւազանին չափ, ու թերևս քիչ մըն ալ աւելի, իմ սիրտին ու զգացումներուն չա՞տ անուշ կը խօսի նաև Դուրեան կենակցութիւնը՝ դպրոցի ու մատենադարանի հետ։ Զայդ որակել կը վարանիմ հայ լեզուի ամենափարթամ բառոնի իսկ։

Առընթերակից ու գիրար լրացնող այս գոյք հաստատութեանց՝ դպրոցի մը ու մատենադարանի մը միրանալու բաղձանքը, կրնայ չատերուն համար գոհացում գտնել. միջնակարգ կամ բարձրագոյն վարժարանի մը գիկը ձեռք անցնելու տրիթը՝ կրնայ ժպտած ըլլալ քեզ կամ ուրիշի մը. ճոխ մատենադարան մը կազմած ըլլալու փառքը՝ կըրնայ նայ փայփայած ըլլալ եոդ կամ ուռեցուցած կուրծքդ. բայց բա՛ն մը կայ ատկին, իրողութիւն մը, իսկական յարացոյցը, զանոնք արժեցնելու արժանիքը. զոր կը վախնամ թէ գիւրին գիւրին, թերևս ոչ իսկ դժուարութիւններու յօժար յանձնառութեամբդ, ձեռք բերել կրցած չըլլաս քնաւ։

Ահա՛ տարբերութիւնը։

Դուրեան վարժարան–մատենադարաններու հոգին, ունի իր սրբազնասուրբ տառը, աննիւթ հաստատութիւնը, Նորին Սրճնապատուութեան ակօսաւոր ճակտին յետճարը, աննիւթ հաստատութիւնը, Նորին Սրճնապատուութեան ակօսաւոր ճակտին յետսակողմը, սոսկ անհատական ճիգերով հրաչակերտուած, հայ մեծագոյն համալսարանը, իր մանկավարժական, գրագիտական, լեզուագիտական, բանասիրական, պատմաբանասիրական, աստուածաբանական, հոգեբանական ու գիտական զանազան կողմերով։

յարկաբաժիններով։

(*) Հոս տեղն է յիշել Դասախօս Պատրիարքի Ալեմաղի քաղուկիայ ասացուածքը, որով ան կը ձաղկէ խորք չունեցող ամէն սեռի գրուածք ու խօսուածք։

Անգամ մը Դուրեան Սրբազանին ծնողքը պատմի կ'երթան Ալեմաղ։ Մօտակայ գիւղերէն կին մը պղինձէ կաթսայ մը լեցուն եփած փասուլիայ կը բերէ իրենց հացը ու վերջապէս կը հասնին խոշոր ամանին չուրջ, կը խմին անհամ չուրջը, կ'ապահին իրենց հացը ու վերջապէս կը հասնին յատակը կաթսային, ուր հազիւ թէ քանի մը փասուլիայի հատիկներ կան եղեր։

Երեք-չորս փասուլիայով կաթսայ մը կերակուր եփելն ու հրամցնելը հաւասար է ապիէն անդիէն զարնուած մէկ երկու գաղափարով՝ էջերով բանաստեղծելուն և զայն ուրիշներու հրամցնելուն։

Անձնական սեպհականութենէ աւելի համազգայնացած այս պատկառելի վարժոյն ջամբած լոյսով ողողուած են Պարտիզակն ու Պոլիսը, Արմաշն ու Երուսաղէմը, և իր այս կայաններէն կատարուած ցոլացումներն ու անդրադարձումները, Աստուծոյ ծառած արևին անխտրականութեամբ, չոզացած են երկրագունտին մէկ ծագէն միւսը, ու թափանցած՝ գիտակցութեան խորը հայ հասարակութեան, որ մեզի հետ այս առիթով պարտք կը զգայ խոնարհել իր գլուխը արուեստութեան ու քաջառողջութեան հզօր բուխ մրմունջները չրթներուն, յայտնելու համար իր երախտագիտութիւնն ու յարգանքը Դուբեան Պատրիարքին, որ համեստութեան չզարչին տակ ծուարած իր առաքինութիւններու անխոռով ովկիանովը՝ անմռունչ փառքն է ցեղին, առաքելաշունչ չառաւիղը՝ Լուսաւորչապատկան Սրբոց Յակոբեանց պանծալի Դահլին, որուն վրայ տա՛յր Երկինք որ նոր յոբելեան մըն ալ տօնելու բախտն ունենայինք. ու եթէ ոչ երկրորդ յիսնամեակ մը՝ գէթ վերջին քառորդամեակ մ'ըլլար ան . . . :

Ապրի՛ թող, Տէ՛ր, երկա՛ր ապրի Ան, որ մեզի հետ թագաւորութեանդ կամաւոր ուխտեալներու որակն ու թիւը կարելին համեմատ բազմապատկուին. որ երկար տարիներ ևս, մեղուաբար կարենանք ծծել հոյզը Քու էութեանդ, այս պատկառոյ պաշտօնեայիդ Քոյինապարգև Իմաստութենէն:

6 Ապրիլ 1929, Երուսաղէմ

ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿԴ. ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ՅՈՒԲԵԼԵԱՐ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆ

«Բարձր ոճով գրուած քերթուածի մը մասին քննադատութիւն մը գրելը՝ քերթուած մը գրելու համարժէք է.» ըսած են: Սակայն մենէ հեռո՞ւ յաւակնոտութիւն մը այսպանելի, երբ կ'ուզենք Յոբելեար Ամենապատիւ Դուրեան Սրբազան Հօր՝ որ քերթուած մըն է ինքնին, որպիսական և սրտաբուխ քանի մը տող նուիրել:

Սրդարև Սրբազանը կը մագնիսացնէ կը ներշնչէ և կ'առինքնէ զիս. հոս կը յաւակնիմ ըսելու՝ թէ չատ աւելի խօլ թափով մը քան այն հարիւրաւորները, որոնք նախանամութեան բարեբաստիկ բերումով բախտն են ունեցած Սրբազանը վայելելու, ըլլայ այն ուսուցչական նսեմ սեղանէն, կամ եկեղեցական վսեմ բեմէն:

Կը մագնիսացնէ զիս անբասիր քահանան՝ որ տէրունական տաճարին իր յիսնամեայ նուիրման մէջ, կենաց լոյսը կը վառէ և անթիւ կենդանի տաճարներ կը կանգնէ: Հայ եկեղեցականութեան իբրև ամենախոնարհ աստիճանաւոր մը, չեմ մոռցած և ի՞նչպէս կրնամ մոռնալ քանի որ սրտիս հետ կապ ունի այն սարսուռը զոր կրեցի սրտիս խորքը, երբ Սրբազանին աչքը զգացի զիս ուս վրայ. հոսանք մըն էր զիս ցնցողը, արդեօք կաթի՞լ մը իր յորգազեղ չնորհքէն:

Կը ներշնչէ զիս բարի հովիւը որ վարդապետութենէն մինչև պատրիարքութիւն իր բանաւոր հօտին առաջնորդութեան համար մ'է մէկ գոհաղութիւն խնայած է. Պարտիզակ, Արմաշ, Զմիւռնիա, Պոլիս, Երուսաղէմ պարծանքով և երախտագիտութեամբ պիտի յաւերժացնեն Սրբազանը՝ մին պատմութեան ամենափայլուն առաջնորդներէն և պատրիարքներէն:

Կ'առինքնէ զիս մեծ վարդապետը որ համագրութիւնն իսկ է հայկաբանութեան, բանաստեղծութեան, բանասիրութեան, լմաստասիրութեան, պատմագիտութեան, լեզուագիտութեան և բազմապիսի ուրիշներու: Հոգեկան և մտաւոր այլազան կարողութիւններ մարմնաւորող Սրբազանը՝ պատրիարքական գահի բարձրութենէն ուսուցչական բեմ ելաւ երբ՝ յոյս և լոյս չամբելու համար, և չհիանալ . . . Աչակերտներ խոնարհ աթոռին գլխած տեսնել

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՐՑ

ԲԱՐՁՐ. ԵՂԻՇԷ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

Լուսին գիշեր, գարնան գիշեր։ Մրմունջը մօտակայ ծովափին վրայ խոնաւ շըրթով ալեակներուն. օդին մէջ լեղլակներու արտաբերումը, նարկիզներու չունչը ցնորեցընող. անդիէն, զանգակատունէն արտում, մահասարսուռ ղօղանջը։ Գարնան գիշեր, լացի գիշեր, պահը մեծ խորհուրդին, աստուածայինն զոհաբերումին. սուգի, մոխիրի, ողբի պահը, մինչև յարութեան ցնծագին աւետիսը։

Ս. Թագաւորի մատուռը, պահարանը փոքրիկ ուր սովորական օրեր կը հանգչի մասունքը, իր պարզ շրջանակին մէջ, համբոյրներէ ազօտցած։ Ինչքա՜ն ցաւեր, ինչքա՜ն աղերս, ինչքա՜ն յոյս, պատրանք, ուղխեր արցունքի անցած են անկից։

Խորանին առջև միակ կանթեղ մը, տասերկու աւետարանները աւարտած են։ Հոգեխռով ամբոխը լռած է, մտամփոփ մերթ մտացնոր, անգամ մը ևս սրտակեղեք պատմութիւնը Յուդայի մատնութեան, Բաղարջակերաց ընթրիքին, Գեթսեմանէ լերան ու աստուածայինն կտակին ընթերցումը, չնաշխարհիկ սպեղանի դառնացած՝ տոչորուող սրտերու։ Անհնարին այլ խնկելի պատուէրներ։

Մոայլը խաւարման գիշերին։ Լռութիւն մահատիպ։

«Օրհնեալ Տէր մեր . . .» սիրելի ձայնը հովուապետին, ձայնը բանաստեղծ քաղցրիչին, իւրաքանչիւր բառը կայլակներ երկնածոր։

Բոլոր գեղեցկութիւնը գերբնական զոհաբերութիւններու, յաղթանակները քրիստոնէութեան վսեմ խորհուրդներուն, լոյս չեչտերով կ'ողողին տաճարը. մութին կուտան նշոյլէ ծփանքներ, պատկերներ՝ պաշտելիօրէն տարտամ կը յայտնուին իրարու. պատերուն վրայ կ'ուրուագծուին պարտէզը վերջին աղօթքին, Գողգոթայ լեռը երեք խաչերով, հրեշտակներ տրտմակոծ։ Սրբութիւններ լուսածածան, յոյսի երանգներ ժողովուրդին հոգին կը պարուրեն։ Սուգին մէջէն երջանկութիւնը, մահուան ոչնչացումը, չողարձակումը յաւիտենականութեան . . .։

Քարոզիչը կը խօսի ներշնչուած. իր բանաստեղծ հոգիէն ցոլքեր ծորելով ամէն մէն ռամիկէն ամէնէն ընտրեալին էութեան մէջ. մին կը յափշտակուի իսկ միւսը անգիտակից կը հիանայ, խօսքին հրաշալի համայնին տակ, ու երբ կը լռէ, տաճարին մէջ տակաւին կը տիրէ գիւթանքը իր ձայնին. ինչպէս սրահին մէջ երաժշտութենէն յետոյ պահ մը ներդաշնակութեան թրթռացումը կը ծփայ։

. . . կեանքի կսկիծներուն, տառապանքներուն, անլրաւութիւններուն, տգեղութիւններուն առջև երբ հոգիս երբեմն մատնուի տարակուսանքի ու գիշերներ, աչխարհային լացի գիշերներ, ընկճուած, այլևս աղօթելու կամ նոյն իսկ հաւատալու կարողութիւնս կորնցուցած զգամ, անցելասոյզ հոգիիս մէջ յանկարծ կ'արձարծուին, նուիրականն յիշատակ, անմոռանալի քարոզները Դուրեան Եղիչէ Սրբազանին. աղջամուղջին մէջէն լոյս մը կը ծագի սփոփարար յոյսի. ինչպէս ան հեռաւոր գարնան գիշերը լացի, Ս. Թագաւորի տաճարին մթութեան մէջ, ուր իր քերթողի հոգիէն չոզ մը կը լուսաէտէր մեզ, յուսավրէպներս, առաջնորդելով դէպի ճաճանչագեղ ուղին Հաւատքի. միակը որ կը տանի դէպի ճշմարիտ երանութիւն։

10 Սեպ. 1929

ԱՆՍՏԻՍ

ՍԻՐՈՅ ՏՈՒՐՔ

Հանդիսաւոր գիտակցութեամբ, և հրճուանքով մը՝ որուն խորքը հիացումը կը կազմէ, հայ ժողովուրդը իր յարգանքի տուրքը կը բերէ ներկայիս այն զմայլելի եկեղեցականին, զոր ոչ միայն իր՝ այլ և տիեզերական եկեղեցւոյն խնկելի դէմքերէն մէկը կրնայ նկատել ապահով հպարտութեամբ։

Սմեն. Դուբեան Սրբազան, ոչ միայն մտաւորական ընտրանիի մը, այլ նաև իր անբասիր նկարագրով, լմաստուն լրջութեամբ, արդիւնաւոր գործունէութեամբ, և իր անձին ներշնչած պատկառանքով՝ ամբո՛ղջ ազգին անսահման գորովին առարկան է։ Որ կրնայ Տէրոջը տանը մէջ, որուն վայելչութիւնն ինք այնքան սիրեց, իրմէ աւելի հմայել Տէրոջը տանը մէջ, որուն վայելչութիւնն ինք այնքան սիրեց, իրմէ աւելի հմայել մարձակութեամբ սաղմոսերգել. «Ես յանբծութեան լմուտ գնացի . . .»։ Եթէ իր հըմտութեան և մչակոյթին հրապոյրը, իրերու բերմամբ, մատչելի չէ ամէնուն, իր անբծութիւնը սակայն, որ ծաղիկն է խորապէս արմատացած հոգևոր յատկութեանց, ընդհանուրէն ըմբռնելի առաքինութիւն մըն է։ Եւ այդ, ինքնին, պիտի բաւէր բացատրելու համար համազգային բնոյթը իր Ցորելեանին, որ Հին ու Նոր Աչխարհներու մէջ այժմ կը տօնուի միաձայն հաւանութեամբ, կամ լաւագոյն է ըսել, բազմաձայն ներդաշնակութեամբ . . .։

Կէս դարու անխափան և անխարդախ ծառայութիւն կոչումներու ամէնէն խորհրդաւորին և ազնուագոյնին մէջ . . .։ Անձնազոհ յօժարութեամբ նուիրուիլ հոգիներու ազնուացման, մարգարէական տեսլապաշտութեամբ զԱստուած զգալ ու ջանալ զայն կենդանի իրականութիւն մը ընել մարդոց մէջ, դարերու մեզ հասցուցած բարձրագոյն գաղափարականներուն անգին ժառանգը լուրացնել ու ճոխացնել, սէր քարոզել ծառայելով, ճշմարտութեան տենչալ ուսանելով, և սրբութեան դիւցազն մ'ըլլալ լուսոյ որդիի մը թրթռուն հրայրքով ու անվերապահ նուիրումով։ Եթէ կարելի ըլլար իր անձէն ճառագայթող հմայքը պրիսմակէ մը անցնել, տեսնելու համար թէ ի՛նչ գոյներու միութեամբ բաղադրուած է անոր առինքնող սպիտակութիւնը, ինձ կը թուի թէ անոր մէջ պիտի գտնէինք բարձր լմացականութեան մը, խորունկ զգայնութեան մը, և լայն հոգիի մը անեզն չողերը։ Աղօթող վանական՝ ստեղծագործ խոկումով, երկիւղած գիտնական՝ բանաստեղծի խոյանքով, առաջնորդ մաքրակրօն՝ բարձունքներու տեսիլքով, և ուսուցիչ քաղցրախօս՝ ժպտաչուքին ու համբերող . . .։

Ինք որ լոյս ու ճշմարտութիւն հայցեց — ոչ թէ ծիսակատար չրթներով, այլ հոգւով — ու փնտռեց զանոնք, անդուլ խանդով, գիրքերու մէջ, դէպքերու մէջ, խիզճերու վկայութեանց մէջ, և Աստուծոյ չնորհին մէջ, որպէսզի առաջնորդուի անոր սուրբ լեռը և փառքի յարկերը, իրօք ալ բարձրացաւ քահանայութենէ քահանայապետութեան և հրաւիրուեցաւ բազմիլ գահի մը վրայ առաքելական, ուրկէ ներշնչումով, կը հաւատամ թէ ան կը բարձրանայ նաև խորին խորհուրդներու կատարները։ Կը սիրեմ երեւակայել զինքը այս հեռաւորութենէն, իր սիրական գիրքերուն հետ, կամ խնկաբոյր խուցի մը մենութեան մէջ. խմաստուն մը բանաստեղծ, որ Սիոնի բարձունքէն, Ողիմպոսը կ'երազէ, Ողիմպոս մը սակայն, որ մեր կիրքերով չաղախուած մարդակերպ չաստուածներու բնակարանը չէ, այլ բարձունք մը վեհանդորը՝ ուր աստուածատիպ հոգիներ իմաստութիւնը կ'երանեն, ընտրեալներու յատուկ լեզուով, որ աղօթքի նուագ մ'է, և որմէ մերթ ընդ արձագանգներ լսել կուտայ մեզի իր սրինգով, օրօրելով մեր օրհասը, որ աւա՛ղ, չնմանեցաւ իր թարգմանած խմաստասէր բանաստեղծին ակնարկած օրհասին, այլ տարիներ տևեց ու կը տևէ դեռ . . .։

Իր խօսակցութիւնն իսկ, ա՛նքան մարգկային և ընտանի, — յաճախ ժպտուն հեգնանքի մը սրամտութիւններով կայծկլտուն — միշտ տպաւորութիւնը կը թողու վե-

հուԹեան, ներքին ճոխ կեանքի մը ներկայուԹեան, անուշ մելամաղձուԹեամբ մը օծուն, որ խորհող, բայց չդառնացած, բարի հոգիներու սովորական բոյրն է:

ՀայուԹեան պատուոյ տախտակին վրայ առաջին անգամը չէ որ Դուբեան անունը կը լուսագրուի: Այս Ցոբելեանին հանդիսաւորուԹեանց իրիկունը, ես կը սիրեմ հաւատալ Թէ երկինքի օթևաններէն մէկուն ճրագը, իր վաղամեռ բանաստեղծ եղբօր հոգին, մասնաւոր չքեղուԹեամբ մը պիտի փայլի: Պահ մը փորձուԹիւնն ունեցայ այդ առիթիս խօսակցուԹիւն մը երևակայելու փառակից երկու եղբայրներուն միջև: Բայց ահիկա նոր Յակոբի մը երազ սանդուխը պիտի ըլլար երկրէն երկինք բարձրացող, ուստի փուԹով հրաժարեցայ այդ յանդգնուԹենէն . . . : Ի՞նչ վայելք սակայն, ԹէԹ կարելի ըլլար Սբբ. բազանին իսկ չրթունքէն քաղել այդ արամախօսուԹիւնը: Պայծառ հոգի մը՝ մեր «սաքարայր–աշխարհէն», որ պիտի խօսէր իր անտես՝ բայց «միշտ կենդանի» եղբօր հոգւոյն հետ . . . : Եւ մենք այդ չքնաղ հոգիներուն գիրկընդխառնումին ի տես, ընկերները պիտի ըլլայինք աստղերու, ինչ որ՝ նոր գարերու խմաստունի մը կարծիքով, լիառատ կեանք մը ապրելու գերագոյն ձևն է:

Հարկ կա՞յ ըսել՝ ԹէԹ մեր մասնաւորական երկինքին ամէնէն հմայիչ ու տևական զարդերէն մէկը պիտի ըլլայ Դուբեան համաստեղուԹիւնը, և ԹէԹ հայերը՝ այդ ղոյզ լուսաւորներու ներկայուԹեան՝ պիտի հրճուին խոր սիրով, ու գիտելով՝ մերթ պետոսը սիրահալ, մերթ խմաստուն եղիչէն, արդարներու վարձքը եղող օրհնուԹեամբ, զանոնք պիտի միշտ յիշե՞ն . . . :

Նիւ Եորք

ՅԱԿՈԲ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ԹՂԿՈՔԻՆ ԹՂԹԱՏՔ

ՊԱՆԹԱԼԻՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

(Ցառիր ոօճի յիսնամեայ ԳահանայուԹեան
Ն. Ամենապտ. Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Արք. Դուրեանի
Պատրիարքի Հայոց Երուսաղիմայ)

Զոյգ են ճոխա ի մէջ ցեղին մեր դարաւոր,
Զոյգ մոլորակք, փողփող աստեղք երկնից Հայկայ,
Զգօն ուսեր, իմաստասէրք՝ դիւցազնահօր,
Ոյք ի մեռոց ճորիզոնաց արեւելեայ,
Համազօրեալ մասեաց գործ բազուկ իւրեանց,
Ս.րձակեն ծող, առաջնորդեն միտըս անգէտս,
Եւ ընձեռեալ նիւթ այլազանք, պերճ, բազմագանձ,
Ս.չաց մեռոց գերընծայեն լոյս փրկաւէտ:

* * *

Ս.ճզուգական երկասիրողք անուանակից,
Ս.ճխոնչ սանուանք տառակերտող վարդապետաց,
Սուրբ կենցաղիս, բիւրեղ վարուք, վընիտ, անբիծ,
Ի տոհմ իւրեանց վառեալ սիրով անճախընթաց,
Յաշխարհային կոյր վայելից զանձինս զրկեալ,
Ս.ճդուլ ճառեն, ուսուցանեն մեզ անդադար
Լինել զգաստ, միշտ միաբան, անոխակալ,
Հարանց մեռոց արժանաւոր, որդիք խոնարհ:

* * *

Միանն ի ջահից աստուածակերտ հայ տաճարին,
Պատիւ մեռոյ բազմադրուագ հին պատմութեան,
Մեծն Եղիւէ ճոգեխըռով գըրչաւ անգին,
Նըկարէ մեզ սպարապետն Մամիկոնեան,
Ջսուրբ Վ.արդան, գուպարն անեղ Ս.ւարայրի,
Յորում անկան՝ առեալ դափնի լուսապսակ՝
Մարտիկք Հայոց, սպասալարք, կանայք արի,
Վ.ասն հայրենեաց եղեալ կամօք հաչ ճահճակ:

* * *

Մոկաց աշխարհն, պարեխք լերանց երկնակարկառ,
Կան ի մեծ սուգ, ողբան կորուստ իւրեանց սուրբ հօր,
Ի խոյզ գնան հովիւք՝ տըրտում եւ անբարբառ,
Ս.յլ, ո՜հ, իզո՞ւր, ընդունիք ամէն լինին անզօր:
Բիւր աղէտից ականատես, հէգ վրոջահար,
Թողու իսկոյն մեծ վարդապետն զիւր ապաստան,

Ելեալ գնա ի Ռշտունիս, ի տար աշխարհ,
Ուր եւ կրնիէ զկեանըս իւր հանդուպական:

* * *

Ի ծագս երկրի սփռեալ հայոց ճէգ, տարագիր,
Ազգին մերոյ պարծանիք վրսեմ, լուսոյ խորան,
Պատսպան հոսին, գոռովագութ եւ կարեկիր,
Երկրորդն իմին է, բազմահմուտ հայրն մեր Դուրեան,
Որ ի տիոց պատանութեան մատաղհասակ՝
Առեալ կնգուղ անպերճասէր վարդապետի,
Եւ զիւր ճնար լարեալ մատամբ յոգնավաստակ,
Ցայսօր տայ մեզ բիւրատեսակ տաղ արուեստի:

* * *

Ո՞ոք ի մէնջ չէ ընթերցեալ զիւր գիրս անգին,
Ոսկեղինիկ, ճոխապանդոյն՝ ի գոց բառբառ,
Ո՞յք ո՛չ եղեն արբշիռ մրսօք՝ ի լուր բանին
Հանճարակուռ տրիբունին մերոյ պայծառ.
Ա՛ղէ՛, գո՞յ ոք ի ձեռնասուսս ճոռա անհուն,
Որ ընթացեալ հովուապետին ի հանապարհ,
Եւ զնեռ երթեալ յորդորանաց իւր իմաստուն,
Ոչ է եղեալ ազգիս զաւակ ազնիւ, տիպար:

* * *

Ա՛րդ, ի տօնի յոբելինի իւր յիսնամեայ,
Ի պրսակիլ անթիւ ջանիցն յոգնաբեղուն,
Սիրտ հայկազանց, հեռաբնակ կամ մերձակայ՝
Ազնաւական, մշտաբորբոք սիրով զեղուն:
Ի պանծացումն եւ ի գովեստ հերթողահօր՝
Ամյսօր դողան շրթունք սանուց երախտագէտ,
Յորոց բղխեալ մաղթանք անվերջ եւ բիւրաւոր՝
Գոչեն կեցցէ՛, կեցցէ՛ Դուրեան, կեցցէ՛ պուէտ:

* * *

Զոյգ են ճոխա ի մէջ ցեղին մեր դարաւոր,
Զոյգ մոլորակք, փողփող աստեղք երկնից Հայկայ,
Զգօն ուստերք, իմաստասէրք ցիւցազնահօր,
Ոյք ի մերոց հորիզոնաց արեւելեայ,
Համազօրեալ մտեճագործ բազուկ իւրեանց,
Ամրակեն ոտղ, առաջնորդեն միտըս անգէտ:
Տէ՛ր, փոխեցեր Դու զառաջինն ի կեանս անանց,
Ամյ երկրորդին ճնորհեա լինել ընդ մեզ յաւէտ:

Գահիրէ, 20 Մայիս 1929 ՎԱՀՐԱՄ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՍԵՊԱԳԻՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Մեր մտաւորական հսկաները, ի՛նչ նշանակելի չափով ալ որ մասնակցած ըլլան ազգային իմացական չարժումին, մէկ դէպքով մը ողբացուցած են ժողովուրդին զանազան հատուածները: Ողբացող տարրը տեղեակ չէ եղած երբէք իր ափսոսանքին ծնունդ տուող ազդակներուն: Լուռ անհիմն աւազում: Այդ ցաւը, զոր նշանակէտ եղող դէմքին գործունէութեան հետևողները կրած են, անոր՝ չռայլած չըլլալն է Ազգին՝ իր մխաքէն ու տաղանդէն՝ իր հարստութեան ամբողջական մթերքը:

Ամէն մտաւորական մշակ ունի իր անխորտակելի արգելքը՝ լայնալիր զեղումով իր միտքը և հոգին անձրևած չըլլալու՝ մտաւորական անունդի ծարաւով տոչորուող հասմանքին անդաստանին մէջ: Բայց այդ աղբիւրին երակներէն խմացական ցօղին ժուժքալ կալ կաթկթումը ունի՛ իր խորհուրդը, երբէ ակին սիրտը ճնշող քարը վերցուելով՝ կարդացուի խորհրդաւոր սեպագիրը:

Դեռ ամբողջապէս չվերծանուած սեպագիրը մըն է նաև հոգին մեծանուն Ծուբելեաբին՝ Եղիշէ Սրբ. Դուրեանի, որուն միտքին մէկ ալքը քօղազերծ տեսնելու ատնի թիթը տրուեցաւ ինծի, անգամ մը, ցուցնելով այն սուբ ցաւը, որով այդ հոգին կը կատաղ, ո՛չ դարմանուելով, ո՛չ ալ յայտնուելով աշխարհին: Փիւցացնի հոգի, որ լուռ տառապելուն մեծանձնութեանը մէջ՝ կը գտնէ աւելի՛ հաճոյք, քան ցաւի տանջանքէն ճչալով խոստովանելուն մէջ վերքը՝ զոր Գեղեցիկի յաղթանակին համար մղած պայքարին մէջ չահած է:

Դիւցազնը կ'անհետի օր մը, — ո՞վ անմահ է յարայլայլ քայքայումով մեռնող հողեղէն աշխարհին վրայ, — իր ցաւը հետ կը տանի, առանց մնացող մարդկութեան խոստովանած ըլլալու իր սիրտը կրծող վէրքին գաղտնիքը, որուն անլոյծ մնալուն համար ալ՝ գուցէ կը մեղադրուի:

Պարտք մըն է ուրեմն մխացող քուրմին կսկիծին այդ քօղը վեր առնել և զայն ցուցադրել իրմով գրաւուած աչքերուն:

Պոլիսի պատրիարքութենէն հրաժարումէն քանի մը օր ետքը, կ'այցելեմ Դուրեան Սրբազանին, Գատըքէօյի իր բնակարանը: Կ'առաջնորդուիմ անաղմուկ ու մթնաշող սենեակ մը, ուր մատենադարանի պարիսպներով զրահուած նեղ անջրպետի մը մէջ, գիտուն կրօնաւորը կը ճգնի գրասեղանի մը առջև, իր ալեւոր, ծանրախոհ ու իմաստուն գլուխը հակած ստուար հատորներու վրայ:

Պատրիարքական–վարչական փոթորկայոյզ կեանքին լեռը ուսերէն թօթափած, և իր սիրական գիրքերուն հետ մինակ մնացած, անոնցմէ բխող կարօտցուած յոյզերուն հաճոյքին գինով, յայտնապէս ուրախ է նորէն հին կեանքին — հին սէրերուն — վերադարձող գրագէտ Պատրիարքը, արտասովոր զուարթախոհութեամբ թրթռուն: Ոգևորուած թեամբ և վերլուծական խորախոհ հայեացքներով կը խօսի կարճ անցեալին փոթորկավար դէպքերուն վրայ, որոնց հակամարտ յորձանքներէն կածուող իր նաւապետութիւնը՝ ցաւատանջ մաքառումի մը եղած է Օրէնքի դաժան ապառաժներուն և Դուրքի սիրբաղորով ձայնին իրերաբախ ընդհարումներուն միջև: Ինք երկաթեայ բռունցքին և բըրնակալ լուծին չդիմած չաչեցնող իշխանաւորը չէ, այլ Խաղաղութեան ու Սէրի գործակից առաքեալը, որ կ'ուզէ հակուղիղ ճամբաներու մէջ չեզած իր հօտը համախումբ արշաւի մը լծել՝ դէպի Նպատակը, և կասեցնել յուզումնավար տենդով բռնկած սանձաբեկ խոյանքը՝ նոր սիրացուած ազատութեան բացած արձակ ասպարէզէն խելայեղ իր զաւակներուն: Հօտը խելքի բերելու համար իր հնչեցուցած հեզալեզու սրինգը անգործ գառնալուն, սպառնացող վտանգին մեղքէն իր ձեռքերը լուալու բարեխղճութեամբ՝

հրաժեշտ տուած է աթոռին, որ ովասննայի պատուանդան մը ըլլալու փոխարէն՝ կրնար «ի խաչ»ի խարոյկ մը դառնալ։ Ու չիտակ գործած է։

Շարժանկարի սրահազ պատկերներու տողանցքի մը մէջ կը սեղմէ պատրիարքական շրջանի դէպքերուն հոգին և իր հայեացքը՝ իբր անոնց ամէն մէկուն դատաւորը։ Այս գատաւորը սակայն անողոք վճիռներու մահացուցիչ պատգամախօսը չէ, այլ անյիշաչար ոգիով յանցապարտն ալ էքմեղացնող, ապատ արձակող օրէնսդիրը, որուն օրինագիրքին մէջ պատիժներուն վրայ Աստի չունչը գիծ քաշած է։

Ճգնականի իր լռակեաց լինքնազսպումի այդ օրը զեղուն պերճախօսութեան փոխուած է, հրաբխող խանդով։ Լայնաթռիչ ճախրանքով նիւթէ նիւթ կը սաւառնի, հմայիչ, գերող պերճաբանութեան հեղեղի մը մէջ՝ իր բազմաճոխ հմտութեամբ տաղանդը կայծկլտացնելով։

Պահ մը, հին յիշատակներու խռովքէն խորապէս յուզուած հառաչանքով՝ կանգ կ'առնէ եղբօրը՝ հանճարեղ Պետրոս Դուրեանի կեանքին վրայ, պատմելով անոր ալեկոծ հոգիէն անծանօթ դէպքեր, անդրադառնալով անոր սիրային կեանքին քօղածածուկ էջերուն, զորս կը խրախճի լիովին մերկացնելէ, յաճախ մոլեգին քաղուած լոյսի փչուըներէ սխալ գատաստան մը չընելու խղճահարութեամբ։ Անոր վաղահաս մահը կ'ողբայ, մտաւորական սգացողի ու խանդակաթ եղբօր կրկնակ վիշտով։ «Տրտունջք»ի անմահ հեղինակին վիրաւոր սիրտին յուզումները կ'ոգեկոչէ՝ իր հոգիի քուրային մէջ տարրալուծող գիտունի ոգեպաշտութեամբ։ Ժամէ աւելի՝ ոգևոր, լայնաչունչ ու լինքնաբուխ բանախօսութիւն մը՝ «Լճակ»ի երգիչին վրայ, որ կը կենդանանայ մեր աչքին, միասով ոսկորով կը ներկայանայ բանաստեղծ ոգեհարցին աշխատանոցին մխաիւք կիսաստուերին մէջ, կը շրջի ու կը չնչէ։

Ժամերը արագ կը թաւալին, և, ո՛չ Սրբազանը կը յոգնի խօսելէ, ո՛չ ունկնդրողս կը յագենամ։ Հիացիկ՝ իր վեհաշուք միտքին ճնշող գեղեցկութեանը, կը սեւեռիմ՝ իր մասին՝ մտածումի մը, որուն յաճախանքը չեմ կրցած վանել, ամէն անգամ որ յառած եմ անոր։ Ճիգ կ'ընեմ և կը ճարտարուսրիմ զայն իր նկատողութեանը յանձնել, չվիրաւորելու բազմազգոյշ ակնածանքով.

— Սրբազա՛ն, թոյլ տուէք որ ապագայ հայ սերունդներու անունով Ձեզ մեծարեմ, Ազգը զրկելնուգ համար այն հարստութենէն, զոր Ձեզմէ ակնկալելու իրաւունք ունի։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես։ Ազատ խօսէ։

— Հայ մատենագրութեան և ազգային քննական պատմութեան միակ անվիճելի հեղինակութիւնն էք։ Տիրանալու համար այդ կարողութեան, տարիներ սպառած և մատենադարաններ մաչեցուցած էք։ Մաղթող ենք որ մշտագարուն ու երկար կեանք ունենաք։ Բայց մարդ մահկանացու է։ Մեզմէ բաժնուած ատեն, — հեռո՞ւ այդ օրը, — հե՞տ պիտի տանիք մտաւոր հարստութեան այն բոլոր գանձերը՝ զորս մթերելու համար ա՛յնքան տքներ էք։ Ձեր մտաւոր թանգարանին անգին գոհարները ամբողջապէս Ազգին չպիտի՞ յանձնէք։ Պիտի չգրէ՞ք, ե՞րբ պիտի գրէք՝ ազգային քննական պատմութիւնը՝ որուն իբր եզակի աւետարանիչը՝ ամէն աչքեր Ձեզի յառած են։

Հոգիին խորունկէն բղխող հառաչանքով մը, արմուկը կը վերցնէ գրասեղանէն՝ ուր կը յենուր՝ պատկառելի գլուխը քովընտի ափին մէջ փլցուցած, և կը չոկուի, նման ընդոստ հարուածուող հոգիի մը, որուն ամէնէն տկար լարին կը դպչուի։

— Բացատրե՛մ և դուն ալ կտակս գիրի առ օր մը։ Դիտողութիւնը ճիշտ է և ամէն այդպէս խորհող իրաւունք ունի։ Բայց ունիմ արգելք մը, որ ոչ ոքի ծանօթ է։ Անհուն նօթեր հաւաքած եմ, դասաւորած, և զորս գրեթէ գոց գիտեմ։ Սառնց մեծագոյն մասը գրուած ալ կրնայ նկատուիլ։ Բայց չեմ դադրիր կարդալէ։ Լուսաբանութեանը համար մութ կէտի մը, բերել կուտամ նոր հեղինակութիւն մը՝ ֆրանսերէն կամ գերմաներէն։ Ճիշտ է որ ան գիս կը գոհացնէ, կա՛մ հաստատելով տեսութիւնս, կա՛մ նոր ծանօթութիւն մը յայտնելով։ Բայց հարցը լուծուելով վերջ չի գտներ։ Այդ հատորն ալ ուրիշ հեղինակութեան մը կը զրկէ գիս։ Վերջինը կը կարծեմ։ Ա՛ն ալ բերել կուտամ։ Նոր պրպտում, նոր հետազօտութիւն, ծանօթ կամ անծանօթ լոյսի մը համար։

Բայց ան ալ ուրի՛շ հատորի մը կը զրկէ գիս։ Ջեմ ուզեր և չեմ կրնար վերջին խօսքս ըսել, երբ գիտեմ թէ՝ մեր ա՛յնքան ուրուագծային պատմութեան մասին նոր հեղինակ մըն ալ նոր խօսք մը ըսած է։ Եւ հետազօտումը վերջ չի գտներ։ Եւ պատմութիւնս չի գրուիր։ Իրաւունք ունի՛մ։

Կը հասկնա՛մ։ Իրաւունք ունի՛ Սրբազանը։ Կատարելութեան տենչով խռով միտքը՝ որ բացարձակ ճշմարտութեան ձգտելով՝ չի հաշտուիր անկատարին հետ։ Անբիծ լոյսին սևեռուն հոգին՝ որ խաւարը, ստուերը, մթութիւնը կ'ատէ։ Ինչպէ՞ս չհասկցուի Լոյսին սևեռուն հոգին՝ որ խաւարը, ստուերը, մթութիւնը կ'ատէ։ Ինչպէ՞ս չհասկցուի մեծ լինքնավրդովումը՝ խմաստութեան անտես Արևը գտնելու տենդով տրոփող բևեռամած

ՀԻՆ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեծանուն Յոբելեարը կը յիշէ՞ արդեօք թէ ես ալ իր բազմաթիւ աշակերտներէն մին եղած եմ։ Թող հաճի յիշողութեան ճիգ մը ընել . . . 1878 . . . Սկիւտարի բարձունքին վրայ . . . Իճառիէ . . . Ներսէսեան-Երմոնեան Վարժարանին ձեղնայարկը։ Դրաքարի դաս կուտար լինձի այդ տարին Եղիշէի վրայ, որուն անունը նոր հմայքով մը պիտի սիրցնէր մեզի ետքէն։ Ան տակն թուխ նիհար երիտասարդ մըն էր, նորաբոյս պեխերով ու անհարթ աղուամազ մօրուքով, և արդէն ունէր այն հանդարտ ու ժպտուն պայծառութիւնը որ աղնուական հոգիներուն յատուկ է։ Ես մանաւոր սէր մը կը տածէի «Միւսիս Մխիթարին» համար. չէ՞ մի որ եղբայրն էր Պետրոս Դուրեանի, որուն բանաստեղծութեանց ու թատերգութեանց հատորը իմ սիրական ընթերցումս էր և որուն վարդուհիին տառապանքը իմ մանկական զգայնութիւնս կ'ալեկոծէր ու հայ դիւցազուններուն չհատակութիւնները զմայլումով և հպարտութեամբ կը լեցնէին զիս։ Ամէն անգամ որ կ'երթայի Վանքին Այգիին գերեզմանատունը, ուր, մեծ տաղաւարներուն, հեթանոսական բարքերու մնացորդով մը, ծովի և գինարբուքի ցնծութիւն մը կը տիրէր փողով ու թմբուկով, յուռթի և ուռճալիր բուսականութեան մը մէջտեղ, կանգ կ'առնէի Դուրեանի մարմարեայ կոթողին առջև, որուն արձանագրութիւնը — կարծեմ Սիմոն Ֆէլէկեանէն գրուած — մինչև հիմա չի զատուիր յիշողութենէս.

Աստ հանգչի մարմին Պետրոսի Դուրեան
Որ քըսանամեայ էջ ի գերեզման.
Երկաթագործի սա ծընաւ որդի,
Բանաստեղծ թուեաւ ի կենաց աստի . . .

Ներսէսեան-Երմոնեան Վարժարանին ձեղնայարկը նեղ ու երկայն սրահ մըն էր որուն պատուհանը կը բացուէր երկնքին հեռաւոր կապոյտին վրայ, լինձ երազել տալով Զամլըճայի մեծապանծ համայնապատկերին ու մանաւանդ Ֆրէնկլին լերան եռակ ծոլի ի վար կախուող հրուանդանին, որուն պէս զմայլելի բնանկար մը ոչ մէկ տեղ տեսած եմ և որուն համար է կարծես որ Ֆլոպէռ ըսած է. «Աչխարհիս վրայ անկիւններ կան այնպէս գեղեցիկ որ զիրկդ առնելդ կուգայ։» Բայց Եղիշէն սեղանին վրայ էր, ու պէտք էր գիտնալ թէ ի՛նչ էր «ի պատեհուն»ը, մեր ուսուցչին վճիտ նայուածքին տակ, որ ի զուր կը ճգնէր պայմանագրական դաժանութիւնը հաղնելու։

Օր մըն ալ մեզի ըսին թէ «Միւսիս Մխիթարը» ա՛լ պիտի չգար, որովհետև վարդապետ ձեռնադրուելու գացած էր։ Չեմ յիշեր ո՛վ յայտնեց լուրն, բայց անոր որ գրաքարի առաջի խմբութիւններուն վրայ խոնարհիլ տուաւ իմ տանամեայ աչքերուս, իմ մտածումս այսօր կ'երթայ յուզումով և աղապատանքով։ Իր ցանած սերմերը, կ'ուզեմ հաւատալ թէ «առ ճանապարհաւ» չինկան և փուչերը չէլան չհեղձուցին զանոնք իմ մատղաշ իմացականութեանս մէջ։ Ու եթէ պտուղը ո՛չ հարիւրաւոր եղաւ, ոչ ալ վաթսնաւոր, բայց երեսնաւորին համար երախտագիտութիւնս հաւատարմօրէն կառչած կը մնայ անոր որ առաջին հաղորդութիւնը տուաւ լինձ այն բանին զոր ամէնէն աւելի կը սիրեմ Հայութեան մէջ, — մեր Լեզուն։

Փարիզ, 22 Ապրիլ 1929

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ

ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՄՈՒՏՔԸ

ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ՄԷՋ

Ո՛վ զաղփաղփուն գրիչ, պիտի կրնա՞ս նոր թռիչ մը տալ զգացումներուս, որպէսզի թղթին յանձնեմ անուշ տպաւորութիւնը փախչող տարիներու մէջ պահուած երևոյթի մը, պատկերը գծագրուած մանկական աչքերուս առջև Իւսկիւտարու ճեմարան վարժարանին, այդ պատմական լայնատարը կրթարանին՝ կիսաթաղ իր հակայ զանգուածով, որ հազիւ երկչոտ նայուածքներ կ'արձակէր վանքին այգիին օգաստուն սարահարթին, ուր բերդուն մէկ կողմին վրայ կը տարածուէր նոճեստանը թուրք գերեզմանատան, անոր հոն ու հոն չապատին մէկ կողին վրայ կը ցցուէր անջրդի և լքուած ջրամբար մը։ Երբ բարձրանայիր այդ սարահարթին վրայ, առաջին անգամ այտերուդ վրայ կը զգայիր համբոյրը Զամլըճայէն փչող անուշակ հովերուն։ Բայց մենք մանկունք ճեմարան, ուր պատանին Մխիթարն ուսանողութեան յորձանքներուն մէջ մխրճուած՝ լուսոյ բանակին նորագիր զինուոր՝ անչէմար չէր անցներ, որովհետև կուգար այն ցածուկ տնակէն՝ որուն պէտք է նայխանձելին չքեղակառոյց պալատներ, այդ խռնարհ յարկն էր բունկիը Իւսկիւտարու Սուխակին, ո՞ր սիրտ չէր յափշտակուած անոր երգերէն, ես կը համարձակիմ յայտարարել թէ անոր մատները միայն թրթռացուցած են արժանապէս հայ քնարը։ Իր ժամանակին յարգուած և սիրուած բանաստեղծն էր Սրապիոն Հէքիմեան, բայց ո՞վ այսօր կը կարդայ անոր Տաղ եւ Թատերգութիւնը, անոր նման շատ մը հայ քերթողներու գործերը Լետա գետին ալիքներուն տակ պիտի թաղուին, բայց անմահ պիտի մնայ Պետրոս Դուրեան իր ինքնատիպ տաղերով։

Մխիթարն աղքատիկ թեւ, բայց արդէն մեծ ժառանգութեան մը տիրացած էր, եղբօրը փառքը, որուն քով աչխարհի հարստութիւններ մոխիր են։ Ամենուն ծանօթ էր այն իբր հարազատը այն էքնաղ հանճարին և յարգանք ներշնչած ամենուն։ Իրենց խըրճիթին մէջ պլպլացող հոգէ կանթեղը կը բոցավառէր անոր խանդը ուսման, անով կ'աբիանար, կը վերանար դէպի կեանք մը երանաւէտ։

Երբ ծանօթացայ իրեն, արդէն իսկ գպրոցին բարձրագոյն կարգի աշակերտներէն էր, հասակաւոր ընկերակիցներու մէջ ամէնէն կրտսերն էր, ամէնքէն սիրուած, ընկերասիրութեան կապերով միացած իր դասակիցներուն հետ, զուարթ, կատակաբան, իր խօսակցութիւնները ու մանկական ոգորումները հաճոյալի և չէնչող և այս ամենուն հետ միշտ ուսուցիչասէր, մանաւանդ սիրող հայ լեզուի, որուն ոչինչ գոհացում կուտար ճեմարանի հայկաբանը Սիմոն Ֆէլէկեանը, որուն յօրինած մի քանի քիչ չատ յաջող ոտանաւորները ուսուցչի աթոռ չահեցուցած էին, բայց դժբախտաբար հայերէնի հմտութիւն չունէր։ Ան էր որ մինչև անգամ յանդգնեցաւ Պետրոս Դուրեանի քերթուածները սրբագրելու, դիւրին աչխատութիւն իրեն համար, ինչպէս կը սրբագրէր ճեմարանի օրերգաց բարձրաքոյն դասարանի աչակերտուհիներուն նախընծայ տաղերը։ Ուստի Մխիթարն հետևեցաւ պուէտ Խաչատուր Միսաքեանի դասերուն և հմտացաւ հայերէնի, զարգացնելով զայն յետոյ ինքնաչխատութեամբ։ Հազիւ պատանեկութիւնը իր լուսերանգ պատմուճանը սփռեց անոր վրայ, յանկարծ անոր ալացիկ հասակը իբր մրգաչատ ծառի մը բունը հիացումով դիտուեցաւ չատերէն, անոր փարփառ աչքերուն մէջ մեծ խորհուրդի մը ցոլքերը կ'արտափայլէին, այդ ցոլքերն էին որ փառաւոր ապագայի մը ծաղկաստաններուն մէջ, հոն չեմ առանց սարսուռի թափառիլ պատանեկան կեանքի ծաղկաստաններուն մէջ, հոն պահուած էին Մխիթարի մտքին առաջին յաղթանակները։ Ահա Հայրիկն էր որ կ'այցելէր մեր ճեմարանին, Հայրիկը գոր երգած էր արդէն Մխիթարին եղբայրը իր տաղերով ալ պսպղէս.

«Տայ Մասեաց սարէն նա ձախն ու աջը
Մովսէսի քնարը, Դաւնդի խաչը» ևն ևն։

Պարթև հասակ, գեղակազմ, գրաւիչ հսկայ մըն էր այդ Հայաստանցի կրօնաւորը, որ ահա կը հմայուի Մխիթարի ուղերձէն ու կը գոչէ. «Դուն Լուսաւորչին ձագուկն ես». կամ Վարդավառին, Հայոց զգաստութեան դիցուհիին նուիրուած ազգային տօնին, յետոյ քրիստոնէութեան գարերուն Պայծառակերպութեան տօնին վերածուած, կուգայ Ներսէս պատրիարք այնքան փառաշուք, իբր եկեղեցւոյ մեծ իշխան գեղապանծ, կ'ողջունէ մեր ճեմարանը, գարձեալ Մխիթարն կ'արձանանայ այս պանծալի այցելուին ներկայութեան և հրեղէն բառերով, բանաստեղծական խոյանքով ճառ կ'արտասանէ, ես այն առեն դեռ անգօր թէև նախազգալու հայ բառերուն զօրութիւնը, բայց կը յափշըտակուիմ հզօրագոյն թափովը անոնց և ականջներուս մէջ անոնց երկարաւոր թրթռացումներով կ'օրօրուիմ, կը յիշեմ թէ այն ժամանակի գլխաւոր օրաթերթը Մասիս հրատարակած է այդ ճառը։

Օ՜ն, թողէք որ լիաբուռն ծաղիկներ թափեմ Մխիթարի դէպի պատանեկութեան աշխարհ մուտքին առջև, բայց ի՞նչ են իմ դիւրաթառամ ծաղիկներս այն գովքերուն քով՝ զորս չահեցաւ տարիներու ընթացքին, արհամարհեց ամէն զարդեր և մտքի պաճուճանքը նախընտրեց, ոչ իր եռանդը մարեցաւ և ոչ իր ուսումնասիրութեան ճրագը, հակեց անքուն, որպէսզի գիտնայ թէ ի՞նչ պահուած է տիեզերական մատենագրութեան վերջին հատորին մէջ, ապրեցաւ ընդհանուր աշխարհի մեծ մտքերու հաղորդակցութեան մէջ, հետաքրքրուեցաւ միշտ թէ ինչեր կը սորվեցնեն մեծ մատենագիրները, իր բարի հոգին քաղցր աղապատանքով մը ողջագուրուեցաւ միշտ մեծ հանճարներու հետ. անոնց լոյսերով չահաւարդուեցաւ իր բեղուն միտքը և միսթիք խորհուրդներով պարուրուած պրահմանի մը պէս ամփոփուած մնաց իր ներքին աշխարհին մէջ, բազմահատոր գրքերու ընտանութեամբը երջանիկ։ Թողէք որ կարգայ Սրբազանը մինչև այն օրը, չատ չատ ուշ, երբ անէացած ընթերցումի այդ քաղցրագոյն ընդարմացումով, չպիտի տեսնէ մահուն հրեշտակը, որ ան ալ մենաստանէն ներս չպիտի համարձակի մըտնելու և վարանումով մը կանգ պիտի առնէ չուզելով խանգարել Սրբազանին ընթերցումը, մանաւանդ չուզելով խլել անկէ անուշ երազի մը երջանկութիւնը։

Այդ ընթերցասիրութիւնը ընծայեց իրեն՝ մտքի գերազանց մշակոյթ, հայ և օտար մատենագրութեանց խորին համոզիչն, զոյս փոխանցեց իր բազմաթիւ արժէքաւոր աշակերտներուն, անոնց մթաստուեր էութեան մէջ թափելով պայծառ աստղեր, որոյհետև Ս. Յակոբեանց Առաքելական Աթոռին այս Մեծ Դահակալը չուզեց ցվերջ անմասն մնալ ուսուցչապետի փառքերէն, տիրապէս պանծալի հանդիսացաւ փոքրիկ դասարանի բեմին վրայ, որպէս Ս. Տաճարին մէջ, որուն ամպիոնէն հմայեց իր պերճախօսութեամբ բարեպաշտ հաւատացեալները։

Այժմ ինք ալեւոր, որուն կեանքի ձմրան ձիւները կարծես կը հալին հայ ժողովրդեան ջերմիկ համակրանքով, ատով ինք աւելի կ'առուգանայ։ Բայց ես յաւէտ աչքերուս առջև կը բերեմ պատկերը այն նորատի պատանիին՝ որ չէրջապատուած իր դասակիցներով կը սուրայ թեթևատն ձեմարան վարժարանը առաջնորդող մայթին վրայէն և կամ Ս. Կարապետ եկեղեցին, ուր Իզմիրլեան Սրբազանին պատկառոտ ներկայութիւնը աւելի կը մազնիսացնէր անմեղ սրտերը ձեմարանի աշակերտութեան։ Ան էր որ առաւծի թաթերով կը հակէր Հայ եկեղեցւոյ սրբութեան վրայ։

Բի՜ւր երանի այս հանճարեղ պատանիին, որ յետոյ հայութեան դէմքին վրայ ժպիտներ ծաղկեցուց, ալ բաւ որքան մռայլ խորհուրդներ խաթարեցին այդ դիմագիծը, ժամ է որ լուսեղէն երեւոյթներ զուարթութիւնն սփռեն մեր մէջ։

Ահա սքեմին յաղթանակը, զոր կ'աւետէ մեզ Դուբեան Սրբազան Սիոնի բարձունքէն։ Համբոյր այն սուրբ Աջին՝ որ կը պարզէ մասւոր վերածնունդի զրօչակը։

30 Յունիս 1929, Կ. Պոլիս

ՍԻՄՈՆ ԳԱԲՄԱՃԵԱՆ

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՁՕՆ

Ա.Ր.

ԱՌԱՔԵԼԱՇՆՈՐՀ Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔԵՊ. ԳՈՒՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Ըրանաւճռոհ-հայրապետաց Դուք շառաւի՛ղ շնորհալի,
Սահակներու, Մեսրոպներու հոգւովն օծուն՝ խնկելի.
Ա.ճոնց վրսեմ ու սուրբ գործին շարունակող անվրկուն,
Յիսնամեա՛կ մ'է որ կը գործէք խանդովն համակ Ձեր հոգւոյն:
Ուսաք եւ միշտ ուսուցիք մեզ ուսումնասէր եռանդով՝
Գիտակցութեան լեցունութեամբ իմիմամոռաց, անվրդով:
Ու սերունդնե՛ր ծնողաբեցին մեծ տաղանդին Ձեր առջեւ՝
Կրթութեան վեհ ոլորտնե՛րը սաւառնելու լուսաթեւ:
Մեծ Ուսուցչի՛ն Դուք ուսանող, լոյս բերիք մեր խաւարին,
Թող օրհնըւին լուսատարած Ձեր ջանե՛րը դըժուարին:

Ղեկավարի նըման ճարտար՝ հոգիները մեր մոլար՝
Ճշմարտութեան լոյս-փարոսին ուղղեցիք միշտ խանդավառ:
Իմաստութեան ուղիներէն Ձեր խոյերուն խոհական՝
Հետեւեցաւ բանակ մ'ամբողջ ճշմարտասէր հայութեան:
Նոր դարերո՛ւ իմաստասէր, կեանքի, գործի, բո՛ւն իմաստ
Սորվեցուցիք մեզ Ձեր կեանքի օրինակով բա՛ռ առ, զգաստ:
Ծառայութեան, սիրոյ կեա՛նքը ընդգրկելով զերդ բաժին՝
Նոր փաստ մըն ալ փայլեցուցիք ընտիրումի մեծ ուժին:
Խորհուրդներո՛ւ Սերմանացան, խոներ, խօսեր Ձեր հիւթեղ՝
Բիւրապատիկ թող բերէ բերեն Ցեղին համար ամէն տեղ:

Իմաստասէր Ձեր միտքը մեծ միտք յարգելի մեզ համար,
Սակայն հերքող Ձեր սիրտն ունի իր պատուողներն անհամար.
Ձեր «Հովուական Սրինգ»ին խո՛ղքր բրտումները հոգեյոյզ
Խանդավառած են մեր սիրտեր՝ պարգեւելով կեանք եւ յոյս:
Ձո՛յգ «Սոխակ»ներ հերթողական Ձեր հուրէն շատ սատ սիրտեր՝
Կեանքի, տենչի նորաբողբոջ ծաղկումներով են փըթթեր:
Տեսանողի Ձեր ներշնչման մարող հուրէն կայծ մ'ալ դեռ
Կը հրամարէ հիացողիս դողդոջ, աներգ, փակ շուրթեր:
Մե՛ծ Բանաստեղծ, հովուապետի հոգեխօսիկ Ձեր Քրնար՝
Սերունդներու սիրտերուն մէջ թող բրթրայ դարէ դար:

Շնորհաց բանին հաչախարոզ, ճշմարտախօս խարոզիչ,
Յիսնամեա՛կ մը ինչեց մեզ Ձեր հոգեղուս բանն համոզիչ
Հայ արբազան բեմին վրայ՝ առաջնորդել մեր հայրեր.
Յիսնամեա՛կ մը խմաստութեան Ձեր գոհարներն են փայլեր:
Խոկ ու խորհուրդ, խանդ ու տաղանդ, շունչ ու ժրմունջ զուգընթաց՝
Մեզ Փրկութեան հրաւիրեցին ողոքանիով մը գրքած:
Ներճնչմամբ հին ևո՛ր Աւետեալ, նոր պատգամով փրկարար՝
Մեզ շընորհաց կեանքի, սիրոյ յորդորեցիք հայրաբար:
Թո՛ղ շնորհաբեր շունչո՛վը Ձեր հայ խարոզիչն օծուի յար,
Եւ դարէ դար հայ սիրտերու թող միշտ ըլլայ մընխիթար:

Ֆականին երկրպագու եւ նրւիրեալ Քահանայ.
Որ կը ջամբէք ճշմարտութեան Կրօնին նոր մանանայ՝
Հոգիներու յագեցնելու ֆա՛ղդր հացով հոգեսնունդ,
Ու մեղքի մէջ մահացեալներն ապրեցնելու նորածնունդ:
Դուք բանաւո՛ր հօտին հովիւ, յիսնամեա՛կ մը հայրաբար՝
Դալար վայրեր, խաղաղ ջուրեր, արդարութեան հանապարհ
Տարիք Ձեր հօտ՝ Բարի Հովուին հետեւելով անձնդիր,
Միշտ բանալով Ձեր սիրտն անոնց, սի՛րտ սիրազեղ, գա՛նձ ընտիր:
Ձեր յիսնամեայ ձօնո՛ւմն յօժար սուրբ սեղանին՝ զո՛հ բուրեան,
Աւդ, յարգա՛նք Ձեզ, մե՛ր Պատրիարք, մե՛ր Հովուապետ, մե՛ծ ԳՈՒՐԵԱՆ:

1929, Նիւ Եորք

ԳՐ. Հ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

ԿԵԱՆՔԸ ԵՒ ՄԱՐԴԸ

Կեանքի ա՛յս օրերուն մէջ, ուր բարքերն ապականած են ա՛նքան, ցեղերն՝ այլասերած ու ազգերը կերպարանափոխուած, ո՛ւր մարդկութեան մեծամասնութիւնը կը գտնուի անկումի գահավէժ ընթացքին մէջ, Դիոգինէսեան լապտերով մը հազիւ հնար ըլլայ գտնել ոսկեաթիթ անհատներ, անոնց կատարեալ մարդու մակդիրը տալ:

Շուկայէն ըլլալիք մեր չատ մը խարդախուած ապրանքներուն պէս, այսօր, խարդախուած են նաև հասարակական կեանքի մէջ դիրք ու անուն վաստակած հազարաւոր մարդիկ, որոնք, արուեստակեալ ժպտի մը եւս, ահաւոր գայլի մը կերպարանքը կը ծորնեն, ու չողշողուն արտաքինէ մը ներս՝ օձեր կը սնուցանեն:

Ու այսպէս, տեղն ու դերը փոխուած է: Դիմակ հագած գատապարտեալը՝ կը գտնուի աթոռին վրայ պատուաւոր դատաւորին, ու գռնապան ըլլալիքը՝ գղեակի մը պատշգամին վրայ կը ճեմէ: Մորթոններու բանակները, քաղաքներու յորդահոսան լոյսերուն ներքև ցուցադրութեան կը հանեն պերճանքն ու պաճուճանքն իրենց, մինչ գերեզմանի ընդմէջէն կը սողոսկի երկարաձիգ չղթան այն մարդոց, որոնք դժբախտ միայն բարի ու խոնարհ ըլլալնուն համար . . .:

Արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը նետուեցան հնամաշ ձորձերու պէս, ու մարդկային դիակ՝ ստութեան և կեղծիքի եռաւ դիրք բռնեցին: Ոսկեղէն հեքեաթներու փոխուեցան այն դարերը, ուր հիւղակի մը խոնարհ տղան կրնար մինչև արքայական գահին երթալ, ո՛ր արժանիքը՝ համբաւ էր ու հարստութիւնը՝ միջոց մը սոսկ, անհասն իրական արժանիքի տանող:

Հինը գնաց: Ու արդարութեան փլատակին վրայ, մարդիկ անօրէնութեան աշտարակներ բարձրացուցին: կեանքը դրուեցաւ համեմատական նոր չափի մը մէջ: Պարզ ու բարի, մխիթար և անպաճոյճ սովորութիւնները մէկդի նետուեցան որպնոտած պատուհասարակ իրենց սիրտերը՝ անօրէնութենէն կ'ախորժին ու կործանումի տանող ճամբան՝ գիներու պէս, ու ամէն ոք իրեն նոր կրօնք մը հնարեց, ու որդեգրեց սովորութիւններու նովութիւնն կուտայ իրենց: կ'ընեն, ի'նչ որ չպիտի ուզէին ընել և փոխադարձաբար:

Դրուած է նոր վարդապետութեան մը հիմը հանուր մարդկութեան մէջ, թէ «կեանքը կարճ է . . .» և հետևաբար . . . պէտք է որ ամէն ոք վազէ . . . առանց նկատի առնելու ճամբան ու անոր ուղղութիւնները: Պէտք է վազել, հասնելու համար . . .: Եւ ի՞նչ բանի: Ժամանակը չէ այդ հարցումին անդրադառնալու, միայն թէ, պէտք է չտապել, վազել, առանց ետ ու առաջ նայելու, առանց դանդաղելու:

Կեանքն այսպէս է ահա: Ու այսպէս, այդ կոյր ու մեքենական կեանքը, կը թաւալի ինքն իր վրայ հսկայական անիւի մը պէս, խթանուած ընդմիշտ ելեքտրական անծանօթ հոսանքի մը հզօր ազդեցութենէն . . .:

Թիւով քիչ են անոնք, որոնք մեկուսացած մարդկային այդ անմիտ ու խօլական ժխորէն, այդ ամեհի հոգեվարքէն, կամ կ'ապրին իրենք իրենց հաշուոյն իրենց հոգին ու զգացումները պարաւանդող պատեանէ մը ներս, և կամ կը մտածեն մարդկային այդ անխմաստ վազքը կասեցնող զսպանակի մը մասին: Քիչ են անոնք, որոնք կրցեր են իրենց արժանիքին գուգահեռ բարձրութեան մը վրայ բարձրանալ: Քիչ են անոնք, որ ժամանակ կուտան թղթի մը ճերմակութեանը վրայ անկեղծօրէն թափելու իրենց մտքին մէջ յորդած բնութեան խորհուրդները . . .: Ու նամանաւանդ չատ սակաւ է թիւն անոնց, որոնց կարելի ըլլար տալ կատարեալ ու տիպար մարդու տիտղոսը: Ու այդ երջանիկ քիչերուն մէջն է Նդիչէ Դուբեանը, Երուսաղէմի ներկայ պատրիարքը, հայոց անբննադատելի և արժանաւոր եկեղեցականը . . .:

ԳԵՂԱՄ — ԳԵՂԱԿ

ՅԱՐԳԱՆՔ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՅՈՒԲԵԼԵԱՐԻՆ

Ազգերու պատմութեան մէջ չատ քիչերն են, որ կը հասնին այն բարձրութեան որ ամէն կողմէ յարգանք ու ակնածանք պարտադրեն։ Շատ քիչերն են, որ իրենց անձին մէջ կարողացած են մարմնացնել բազմակողմանի բարեմասնութիւնները և փայլիլ բազմազան ասպարէզներու մէջ։

Ս. Յակոբի Սրբազան Գահակալը, ահա՛, հայ կեանքին մէջ այդ հազուագիւտ դէմքերէն մին կը հանդիսանայ։

Առանց համալսարանական ու գօլէճական դաստիարակութեան՝ ինքնաշխատութեամբ հասած մտաւորական բարձրադոյն մակարդակի մը, բազմահմուտ ուսուցիչ, խոհուն խմաստասէր, անբասիր հոգևորական, անստգիւտ լեզուաբան, անյագ ընթերցասէր, զգայուն բանաստեղծ և այս ամէնէն աւելի և գնահատելի տիպար մարդ, օժտուած խաղաղասիրական ոգւով և հոգիի աննման ազնուութեամբ։

Ամեն. Դուրեան Սրբազանի անբասիր նկարագիրը, ուսուցանելու անժխտելի կարողութիւնը, իր կրօնական ու կրթական պաշտօնավարութիւնները — որ կ'երկարին չորս թաղի օղակներու նման Սբմաչի Դպրեվանքէն մինչև Երուսաղէմի պատրիարքական Աթոռը — իրեն մօտէն և հեռուէն ծանօթ բոլոր հայերուն և նոյնիսկ օտարներուն մէջ ստեղծած են անպայման և անվերապահ յարգանքի զգացում մը։

Եւ այս յարգանքը լաւագոյն կերպով արտայայտելու համար ինչ միջոց աւելի խօսուն և ցայտուն կրնար ըլլալ, քան յոբելինական տօնակատարութիւն մը։

Ամեն. եղիչէ Ս. Սրբ. Դուրեանի Քահանայութեան Ճիսնամեայ Ցոբելեանը, ուրեմն, պէտք է ըլլայ յարգանքի և երախտագիտութեան արտայայտութեան պարտք մը բոլոր իրեն հիացողներուն կողմէ։

17 Սեպտ. 1929, Փիլատելֆիա

ԳԱՌՆԻԿ ԳԷՈՐԳԵԱՆ

ՅՈՒՇԻԿՆԵՐ ԱՄԵՆ. ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ԱՇԱԿԵՐՏՈՒԹԵՆԷՍ

Իզմիրի Առաջնորդութեան եւ դպրոցներու վերատեսչութեան շրջանին

Ամէն անունք, որոնց վիճակուած է Ամեն. Դուրեան Սրբազան Հօր աշակերտելու եզական բախտը, անկասկած պիտի ձայնակցին ինծի կոչելու մեծագոյն բարեբախտութիւնը իրենց կեանքին մէջ։ Իսկապէս հազուագիւտ պարագայ մ'է որ ձեռք կը ձգուի ոչ դրամով ոչ արժանիքով, ոչ ոյժի կամ կամքի ջօրութեամբ, և ոչ մի միջոցաւ եթէ ոչ բարի բախտին բերումով։

Կեանքս լի է հաճելի անակնկալներով, գեղեցիկ պատահարներով, աչխարհային բազմատեսակ վայելքներով, անթիւ յաղթանակներով, յաջողութեան գաւինիներով, ոչ մէկ ամէնքն ալ կարծես անցեալին էջերը մրոտելու սահմանուած՝ մոռացութեան անկիւնը նետուած, հազիւ աղօտ հետք մը ձգած են, մինչդեռ Դուրեան Սրբազանի աչակերտութեանս յիչատակը միչտ թարմ, միչտ կենդանի է յիչողութեանս մէջ, որովհետև կերտուած է Դուրեան ճառագայթներէն այնպիսի չոր մը, որ մչտավառ՝ լինելի կը ծառայէ ցարդ որպէս ուղեցոյց, բայց աստի տուած է լինձ լինքնավստահութիւն և ապահոված միջազգային չրջանակիս համարումը լինձ համար. հետևաբար անհուն երախտագիտութեամբ կը յիչեմ միչտ երջանիկ տարիները որ բոլորեցինք Իզմիր Հոխխմեան Վարժարանը

նելու իր հեգնոտ գաղափարը. օրհնեալ ժամեր, իսկ թէ այսօրուան ժամերուս մէջ կարենայի թռիլ ձեզ։

Ամբողջ դպրոցին մէջ նոր կեանք ու ոգևորութիւն կը տիրէր, կարծես ամէն ոք պարտաճանաչութեան և գիտակցութեան նոր ոգիով ներշնչուած դիրքեր գերազանցելու կ'աշխատէր։ Հոգաբարձութիւն, խնամակալուհիք, ուսուցչական կազմը, ուսանողութիւն, մինչև տէտէն, (դռնապանը), իրենց լաւագոյնը կ'ընէին Սրբազանին ի յարգանս։ Հանդէսներն անգամ արտասովոր խանդավառութիւն ու փայլ ունէին իր բարձր հովանաւորութեան չնորհիւ։ Կը յիշեմ իր տեղը պատրաստելու համար ինչ դուրգուրանքով իրարու ձեռքէ կը խլէինք կարմիր թաւշեայ բազկաթոռը և կարմիր գորգը։ Առանց մոռանալի հանդէսներուն մէջ արտօնուած էր հանդէսէն եառ պնակ դնել, Հովիտ. Ընկերսիրաց Միութեան համար, որ աղքատիկ սանուհիներու կէսօրեայ տաքուկ կերակուր կը հայթայթէր։ «Ինձմէ եղ չէ՞ պահանջեր», կ'ըսէր գոհ ու քաջալերական ժպիտով մը, և «Թովմաս աղբար (իր դռնապանը) տուր գրապահակը այս աղջիկներուն». կը մերժէինք անշուշտ, բայց կը պնդէր որ ամբողջ պարտականութիւնը առնէինք եթէ գոհ կ'ըլլայինք այնքանով, մինչ տալ քանի մը մէճլիսիէ կ'ըլլար, ամբողջ հասոյթին կէսէն աւելին։

Ջեմ գիտեր ինչ համարձակութեամբ, անշուշտ քաջալերուած իր չափազանց խոնարհ և հայրական վերաբերումէն, դասի օր մը հրաւիրեցինք նախագահել այդ քանի մը տասնեակ բաղդազուրկներու սեղանին։ Աստուածորդւոյն խոնարհութեան ճշմարիտ ճառագայթը չմերժեց. այնքան յուզիչ և տպաւորիչ պատկեր մը պարզուեցաւ մեր առջև որ տարուեցանք նմանցնելու Սւազ Հինգշաբթիի սուրբ սեղանին։ Ի տես այս երեւոյթին չէր կարելի որ մեր մատաղ հոգիները չազդուէին, իսկ ճաշէն վերջ մի քանի ճաշագլխի նուիրեց, ինչ որ պատճառ եղաւ որ ուրիշ անգամ չհամարձակինք հրաւիրելու։

Մեր դասերէն մին կարելի է անուանել Սրբազան Հօր կուռ ու չինուիչ քարոզները որ յաճախ մեր չարագրութեան նիւթը կը կազմէին։ Կը յիշեմ իմ մէկ չարագրութիւնս — Հաւատքի վրայ որ Սրբազան Հայրը նմանցուցած էր ծրարի մէջ գրուած կրակի — Սրբազանին ներկայանալու պատրաստ արժանացած էր։ Սրբազան Հայրը իրեն յատուկ երկնային և գոհ ժպիտով մը հարցուց թէ, հետս թուղթ և մատիտ տարե՞ր էի եւ կեղեցի և գրի առեր բառ առ բառ իր ըսածները։ Յաջորդ անգամ եկեղեցի երթալէն առաջ խնդրեցի ուսուցչուհիէն գիս քիչ մը առջև դնել որպէսզի Սրբազան Հայրը տեսնէր թէ թուղթ ու մատիտ տարած չէի ուրիշներու պէս։

Դպրոցէն պահ մը դուրս ելլելով հոս անպատեհ չեմ համարիր յիշել թէ ոչ միայն երկաեռ ուսանողներս կ'օգտուէինք քարոզներէն, այլ ամբողջ գաղութը, իր մէջ հաչուելով իր մտաւորական դասը, որովհետև Ամեն. Սրբազան Հօր քարոզները մեր առհասարակ լսած քարոզներէն չատ կը տարբերէին, յատուկ խնամքով պատրաստուած կրօնաբարոյական դասախօսութիւններ կարելի է ըսել. որով ունկնդիրը ոչ միայն հոգեկան մըխիթարութիւն կը ստանար, այլ և միտքն ու սիրտը կը կրթուէր։

Կիրակի օրերը տօնական օրերու պէս խուռն բազմութիւն մը կը լեցուէր Ս. Ստեփանոս եկեղեցին. կանուխ երթալ ու տեղ բռնելու հարցը գոյութիւն ունէր, և մեզ ամբողջ դպրոցը մէկ անգամէն չէինք տաներ որովհետև ժողովուրդը կը գանգատէր, կ'ըսէր տեսչուհին։ Մեծ պահոց քարոզները որ իբր թէ միայն ուսանողացս և կանանց համար էր, նոյն թուով այրեր գործերնին ձգած կը փութային եկեղեցի։ Կարելի է ըսել թէ Իզմիրցին Դուրեանի քարոզներուն սիրահարած՝ չատ դժուարաւ հաչտեցուց ինքզինքը ուրիշ քարոզներու հետ, երբ պատրիարքական ամբոխը խլեց իր պաշտելի Սրբազանը։

Կը յիշեմ ծնողքս ամէն քարոզէ վերջ կը յորդորէին մեզ, եղբօրս Սիմոնին և ինծի, որ Սրբազանին դասի ժամերուն յարգը գիտնանք, թէ չատ չանցած բարձրագոյն գահեր գինք կը խլեն մեր ձեռքէն։

Ստուգիւ չուշացաւ այդ օրը։ Անչափահաս, և հետևաբար անտեղեակ ազգային անցուդարձերու, կարծես կայծակնահար եղանք օր մը երբ Սրբազան Հայրը մեզ յայտնեց թէ «դժբախտաբար այդ վերջին դասն էր»։ Աստուած իմ որքան ախուր հնչեց այդ խօսքերը մեր ականջին, ո՞վ կրնար չափել վշտին խորունկութիւնը որ այդ բառերը պատ-

ճառեցին մեզ այդ վայրկեանին։ «Մեղք Սրբազան Հայր, խուլ հառաչ մը և համր արցունքներ՝ միայն եղան արտայայտութիւնը մեր անբիծ սրտերուն և մաքուր զգացումներուն, որք թերևս անծանօթ էին Դուրեան Սրբազանին, որու համար յարգանք էինք, հարկրանք էինք, սէրէ, պատկառանք աւելի նուիրական զգացումով կը բաբախէին մեր սրտերը, ճշմարիտ պաշտամունքով որպէս կենդանի սուրբ մը։

Դուրեան Սրբազան, յուզուած և զգածուած չեչտով ինքնօգնութեամբ յառաջանալու մասին յորդորներ ըրաւ, իր այդ կարճ յորդորականը, չեմ գիտեր դասակիցներս, բայց ես ունկնդրեցի գլուխս չեռած գրասեղանին և հեծկլտանքով, մինչև որ աներս, բայց ես ունկնդրեցի գլուխս չեռած գրասեղանին և հեծկլտանքով, մինչև որ անունս կանչեց։ Երբ գլուխս վերցուցի դասակիցներս մեկներ էին արդէն, «գնա լուցկի մը բեր սիկարէթս վառեմ» ըսաւ, երբ լուցկին բերի տեսչարանէն, «ի՞նչ, գոհ չէ՞ս ուրեմն պատրիարք ըլլալուս» ըսաւ և ջանաց մխիթարել, բայց ես ալ աւելի կուլայի, մեզ ընդմիջեց իր դռնապան Թովմաս աղբարը, յայտնելով Սրբազանին թէ Յակոբ Աչոտ Սրբազան, (Իզմիրի եղեռնի զոհերէն մին) վարը իրեն կը սպասէր ըստ ժամադրութեան։ Երկու Սրբազան Հայրերը հրաւիրուած էին ճաշելու տղայոց գիշերօթիկ վարժարանը, կից մեր տան, հետևաբար միասին մեկնեցանք դպրոցէն. ճամբան Աչոտ Սրբազանը տեղեկանալով անշուշտ Դուրեան Սրբազանէն, «եղբայր չէ՞ տանիս սա փոքրիկը հետդ», և լինծի դառնալով «կ'երթա՞ս Սրբազանին հետ» ըսաւ, որու պատասխանեց Դուրեան Սրբազան, «ան իր ծնողքը ունի»ով։

Այսպէս վերջացաւ մեր վերջին դասը, մեկնելէն առաջ ընկերներով առաջնորդարան գացինք ողջերթ մաղթելու և յայտնելու մեր երախտագիտութիւնը։

Հեռաւորութիւնը մեր սրտերէն երբեք չի հեռացուց իր պաշտելի սրբազան անձը։ Մեր չրթներուն վրայ էր յաճախ իր սիրելի անուան ձօնուած հետևեալ երգը, որ այնքան խանդավառութեամբ երգուած էր հարիւրաւոր անմեղուկ բերաններէ առաջին ընդունելութեան առթիւ.

Ի լուր չողափայլ եղիչէ անուան
Մանկունք խուռներամ սրտիւ թինդ խայտան,
Ուսման խոլ տենչով բռնկած սրտեր
Կարօտ խնամոգի, յուսան անհամբեր։
Օն ընդ առաջ քորք Հռիփսիմեան
Վերատեսչին մեր Սրբազան,
Օն ընդ առաջ սանուհք Մեսրոպեան
Սրի հովուոյն մեր պատուական։
Քանի քաղցր հնչէ անուն ցանկալի
Նոր Ներսիսեայ գեղազարդեալ պանծալի,
Պսակաւոր ենք մենք Սուրբ Մեսրոպայ
Պսակել մեր ճակատներն ահա գայ։
Օն ընդ առաջ, ևայլն.

Ասոնք չիշատակներ էին լքուած գպրոցը, այրիացած եկեղեցին, մեր կիսատ գիրքերն ու տետրակները, թաւշապատ օրացոյցները որ ամէն Նոր Տարիին մեզ կը նըւիրէր, մանաւանդ իր պաշտուած անունը, իր Ս. Այրն հետքը կրող «Հովուական Սրինգը» որ լիճ նուիրած էր օր մը. նոյնպէս փոքրիկ վկայականս որ իր Ս. Այրէն ստանալու պատիւն ունեցայ իբր դպրոցին առաջինը, մասնաւոր գուրգուրանքիս առարկան էին դարձած, նուիրական մասունքի պէս գրազարանիս լաւագոյն մէկ անկիւնը գետեղուած, որոնց կորուստը ցարդ կ'ողբամ մեր թանկարժէք կորուստներու կարգին Իզմիրի վերջին եղեռնին հետևանօք։

«Բախտաւոր աստղի մը տակ ծնած», ինչպէս կ'ըսեն Ֆրանսացիք, դասակիցներս միայն ես էի որ բախտ ունեցայ տեսնելու Սրբազանը տարբեր առիթներով. նախ Պոլիս, պատրիարքութեան շրջանին և ինչ փառքի մէջ, ուրախութենէս սիրտս լեցուեր էր և կը յորդեր աչքերէս։ Ս. Փրկիչ Հիւանդանոցի քանիերորդ ամեան էր չեմ յիշեր 1912ին? Սրբազանը պատարագիչ էր Հիւանդանոցի մատրան մէջ։ Պոլիս ոտք կոխած վայրկեանէս գիս զբաղեցնող հարցը այդ էր, թէ ո՞ւր կրնայի տեսնել Սրբազանը, չէ՞ որ Պոլիս

լիս երթալուս միակ նպատակս այդ էր, քանի որ դեռ ուսանող էի Ամերիկեան վարժարանը, և դպրոցները փակ չէին, հետևաբար ծնողացս հետ փութացինք Հիւանդանոց, այդ հազարաւոր հանդիսականներու մէջէն ի՞նչպէս տեսնել և տեսնուիլ Սրբազանէն, նպատակիս հասայ Ս. Հազորդութիւն առնելու ժամանակ: Սակայն այն փառաւոր և մեծ չուքով նախապատրաստուած թափօրին հետևելով մասնակից եղանք հարիւրաւորներու հետ ի պատիւ իրեն սարքուած ճաշկերոյթին: Նոյն օրն էր որ հանդիպեցանք Սրբազանին Դատարկուղ գացող նաւուն մէջ, առաջինին սալօնը Պր. Շիրինեանի մը հետ: Անպատմելիօրէն երջանիկ վայրկեան մ'էր այդ լինձ համար: Սրբազանը եկեղեցին վիս տեսած և ճանչցած ըլլալը յայտնեց, նոյնիսկ քարոզին, որ ամէնէն առջևն էի. մի առ մի անուններով հարցուց դասակիցներուս մասին: Այնքան խօսքի բռնուեր էինք որ նաւէն պաշտօնեայ մը եկաւ մեզ ըսելու թէ հասած էինք և նաւը պիտի վերադառնար:

Երբ նաւէն իջանք չուտ մը դռնապանը ղրկեց և մեզ համար կառք մը վարձելով տարաւ իրեն հետ. երբ տուն հասանք հայրիկը չուտով կրնաւ վճարելու բայց դռնապանը եկաւ ձեռքերը բռնեց և ըսաւ թէ Սրբազանին փափաքն էր որ ինք վճարէ: Հակառակ իր շատ յոգնած ըլլալուն մեզ երկար պահեց, մինչև վերջ խօսակցելով Իզմիրի մասին, կարօտս և պապակս բաւական յագեցաւ, իր ձեռքովը սիկարէթ հրամցուց հայրիկին և ստիպեց որ ծխէ տեսնելով որ չէր ծխեր ի յարգանս: Տաք և սիրալիր հիւրասիրութենէ մը վերջ մեզ մինչև դուրսը ընկերացաւ, «կրկին հրամեցէք երբ որ կ'ուզէք» ըսելով:

«Ով որ խոնարհի ան պիտի բարձրանայ», ըսաւ հայրիկը խորապէս զգածուած այդ սիրալիր և մտերմական ընդունելութենէն. տեսա՞ր Աստուծոյ մարդը, Պոլսոյ պատրիարքական փոխտրիկալից ամբոխը քիչ է իրեն համար, կաթողիկոսութիւնն ալ շատ փըչոտ, մաղթենք ի սրտէ Ս. Տեղեաց Աթոռին վրայ բարձրացած տեսնել: Նախազգացո՞ւմ թէ գուշակութիւն:

Ըստ իր յանձնարարութեան այցելեցինք պատրիարքարանը, Ղևոնդ Դուրեան եպիսկոպոսը, այն ատեն դեռ վարդապետ, մեզ անծանօթ թէև, Ս. Պատրիարքին անուան համար մեզ շատ լաւ ընդունելութիւն ըրաւ, նոյն իսկ սուրճ մեծարեց և պատրիարքարանին պաշտօնական ընդունելութեանց հակայ սրահը բանալով, պատրիարքներու նկարները մեզ ծանօթացուց:

Ամենավերջին անգամ լինձ բախտը ժպտեցաւ տեսնելու Նորին Ամենապատուութիւնը, Marseille, 1919ին երբ կ'անցնէր Բարիզ իբր Համաժողովի Պատուիրակ: Ամբողջ գաղութին այրերը փութացած էին Hôtel Splendide. իմ սեռէս ես էի միայն և Դուրեան Սրբազանի ճիշտ քովիկը. կարելի չէր ուշադրութիւն չի դրաւել, աւելի ևս հետաքրքրութիւնը չարժեց ներկաներուն երբ Դուրեան Սրբազան թէյ ապսպրեց և անմիջապէս խօսակցիլ սկսանք: Ամէնքն ալ պատուական մարդիկ թէև բայց գլուխնին հետերնին հայրենիքէն բերած: Ամենուն հետաքրքրութեան գոհացում տուաւ գաղութին ամենէրէց անգամ և մեր լաւագոյն բարեկամներէն Տիար Յակոբ Սէլեան. «կը ճանչնա՞յիք Օրիորդը Սրբազան», որու պատասխանեց Նորին Ամենապատուութիւնը, «իմ աշակերտս էր Իզմիր» և թէ՝ «է՞օգտագործեցի՞ք զինքը ազգային գործերու մէջ» հարցումով մը: Տիտղոս մ'էր որ տուաւ լինձի նոյն վայրկեանին, Սրբազան Հայրը, այդ թուականէն ես գաղութին համար մէկն էի, J'étais quelqu'un. «Դուրեանի աշակերտ է օրիորդը» ամէնուն բերանն էր. այն ատեն իմ վկայականներս ալ արժէք ստացան:

Ճաշի հրաւէրիս Սրբազան Հայրը պատասխանեց խոստումով մը վերադարձին քանի որ յաջորդ առաւօտն իսկ կը մեկնէր Բարիզ: Այդ բախտէն զրկուեցայ, գժբախտաբար, վերադարձին Marseilleի նահանգէն դուրս, լեռը օդափոխութեան ըլլալով ընտանեօք:

Marseille եղաւ մեր վերջին տեսութիւնը. անկէ վերջ յաճախ, իր սրբազան օրհնութիւնները կը շնորհէր թղթակցութեամբ Միսքանութեան անդամներէն Համազասպ վարդապետի միջոցաւ:

Ձեմ գիտեր թէ յուշիկներուս պարզ նկարագրականը բաւական պիտի ըլլա՞յ գաղափար մը տալու այն անմեղութեան և խոնարհութեան վրայ, զոր կը բուրէ Դուրեան

Սրբազանի վերաբերումը հանդէպ իր աշակերտներուն: Իբր ուրիշ ապացոյց մը անտեղի չէ թերևս հոս տալ պատճէնը այն նամակին զոր բարեհաճած է Նորին Ամենապատուութիւնը ուղղել ինծի —

Երուսաղէմ 17/30 Յունուար 1922

Պրն. Օրիորդ Հ. Ա. Յովակիմեան
Մարսիլիա

Նամակդ՝ որով կը հնորհաւորէիր պատրիարքական պաշտօնս և սրտագին բարեմաղթութիւններ կ'ընէիր Սմանոլի և Ս. Ծննդեան առթիւ՝ հաճոյքով կարդացի, և մօտէն ճանչցած ըլլալով արդէն բարի զգացումներդ և ազգանուէր տենչանքներդ՝ կ'օրհնեմ զքեզ, և կը մաղթեմ որ հնորհի և իմաստութեան պսակ մը ըլլայ կեանքդ երկար և արդիւնաւոր տարիներու մէջ:

Մեծ գոհունակութեամբ ընդունած եմ քու կղմէդ իբրև նուէր զրկուած վեղարցուն՝ ձեռամբ մեր սիրելի Համազասպ վարդապետին:

Ղազիններս կը հաղորդեմ նաև սիրելի ծնողացդ ու եղբօրդ.

Աղօթարար
(Ստորագրութիւն)

Յմեն. Սրբազան Հայրը, բարեհաճած էր օրհնել մեր ամուսնութիւնը 1926 Սեպտեմբերին նման նամակով մը, որ լոյս տեսաւ կաւնկի Ը. տարուան բացառիկ թիւին մէջ իր նկարով որ մեզ նուիրած էր այդ առթիւ:

Այժմ այն Յոբելեանը որով ազգը պատուել կ'ուզէ, իր ուսուցիչը, կրօնաւորը, բանաստեղծը, բանասէրը, գրագէտը, լեզուագէտը, խմաստասէրը ի մի ձուլուած Մեծ Չաուակը, յապաւած պարտք մ'է զոր չատոնց պէտք էր վճարած ըլլար: Իսկ մեզ, աշակերտացս համար ալ, պատեհ առիթը մեր երախտագիտութիւնը հրապարակաւ յայտնելու և որդիական բարեմաղթութիւններ ընելու իր բազմօգուտ կեանքին արեշատութեան համար:

ՀՈՒԻՓՍԻՄԷ ԳԱՌՆԻԿ ԳԷՈՐԳԵԱՆ
(Ձեռագիր) Հուիփսիմէ Անգրեաս Յովակիմեան

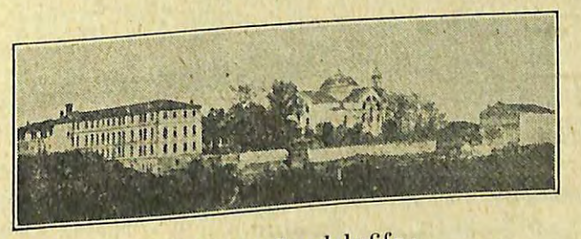

Աւտաւու Պարեվանիք:

ԵՂԻՇԷ ՍՐԲԱԶԱՆ ԴՈՒՐԵԱՆ

Կան ծանօթ դէմքեր որ անծանօթ կը մնան. «Մի ասիցես, թէ այո գիտեմ զայդ.» Դուրեան Սրբազան իր ամէնէն մօտիկներուն ալ անծանօթ մնացած է իր զրական արժանիքովը:

Որքան ան պարզ եկեղեցական մըն է, որքան ան ընտանի համեստ անձնաւորութիւն մըն է, բայց խորհրդաւոր կը մնայ, քանի որ ինքնին չի յայտներ իր հմտութիւնը, իր տաղանդը, իր գիտութեան պաշարը:

Օշականի ուխտատեղիէն նոր վերադարձած էր. իր ճակատը քսած էր Ս. Մեսրոպի հողվարին. անոր լուսաւորուած, անոր հոգիով հոգևորուած պատրիարքի գաւազանը կ'առնէր, Իզմիրլեանն էր յանձնողը և Տաճկահայ հասարակութիւնը այդ կ'ուզէր:

* * *

Իր գրիչը ծանօթ էր ինծի, անծանօթ կը մնար դէմքը: Ես գինքը տեսայ իր պատրիարքութեան մէջ: Հայ Սահմանադրութեան յիսնամեակի օրը:

Հայաստան սահմանափակուած էր անոր չուրջը:

Նոյն օրը ես համոզուեցայ որ ան միայն կրնար ըսել իր այս չատ լիմաստասիրական խօսքը. «Ինչ լաւ կ'ըլլար որ, որքան հաչա ենք մեր մեռելներուն հետ՝ նոյնքան նաև գիտնայինք հաչա ըլլալ մեր ողջ եղբայրներուն հետ:»

Պատրիարքարանէն դուրս, մատենադարաններուն մէջ աւելի պատկառելի լուսաստուեր մը կը խտանայ Եղիշէ Սրբազան Դուրեանի բոլորտիքը:

Ան սիրած էր գիրքը, ան սիրած էր քնարը:

Պէնվէնուդի Զելլինիի մանրանկար զմայլելի քանդակներուն պէս սիրած է քերթուածները և սիրցուցած է իր ստեղծած գիւտաւոր քերթուածները:

Սրբազան Դուրեան պատրիարք, գիւանագիտական պաշտօնի ատեն, աւելի Ներսէս Շնորհալիին հետևած է, քան թէ Ներսէս Աշտարակեցիին:

Օր մը ես իր մօտ կը գտնուէի. հրատապ կուսակցական պատակաստներու ատեն էր: Կացութիւնը չատ դժուարին: Ան չուարած էր, իբրև հայր կը խրատէր, եւ իբրև տէր և վարչապետ չէր կրնար սաստել:

Ու նոյն ատեն բարձրաստիճան հեղինակաւոր անձերէ կը խծբծուէր: Ճիշտ այդ օրերուն մէջ, Օրմանեան Սրբազան լինելի կ'ըսէր թէ. «Բանաստեղծ պատրիարքը հրդեհը չի պիտի կարենայ մարել:» Քնար սիրտ մըն էր Դուրեան Սրբազանը. իսկ պատրիարքութիւնը նոյն ատեն կատարեալապէս խաչելութիւն մըն էր: Աչքին ոսքը կեցած կարելի չէր քնար զարնել:

* * *

Դուրեան Սրբազան անծանօթներուն անծանօթ մնացած է: Համեստութեան մէջ ինքզինքը կզգլացուցած է: Սակայն տակաւին երիտասարդ նոր քահանայ, 29 տարեկան, ան կը գրաւէ Էռնէսթ Ռընանի ուշագրութիւնը. ու Բարիզի Գոլէժ տը Ֆրանսի մէջ հանրածանօթ գրագէտ պատմաբանին հետ կը տեսնուի. այդ ատեն է որ Ֆրանսացի վարպետը ի մէջ այլոց մեր ազգին համար կը յայտնուէր իր այս խօսքերով.

«Արեւելքի ժողովուրդներուն մէջ Հայ Ազգը բացառիկ զարգացում մը ունի և օժտուած է իր գրացի ազգերուն անտովոր եղող յատկութիւններով: Իրաւամբ ինքնատիպ է իր կրօնքով. ո՛չ բողոքական է ո՛չ հռոմէադաւան. խղճի աւելի ընդարձակ սահմանի

մը մէջ՝ իր խառնուածքին համաձայն գործել տուած է իր կրօնքը, միչտ անայլայլ ու անյողդողդ մնացած:»

Սրբազան Դուրեան կը հարցնէ թէ ինչո՞ւ ան իր «Սեմական Լեզուները»ու հրատարակութեան երկրորդ հատորը մամուլի չի յանձներ: Ընդհան կը պատասխանէ, թէ ինք Սեմական լեզուներուն և մանաւանդ սեպաձև արձանագրութեանց մասին քաղած տեղեկութիւնները ու կարդացած գիրքերը չէ ուզած բոլորովին օգտագործել, կասկածներ ունենալով տակաւին անոնց ստուգութեան մասին:

Այս դէպքը կը պատմէ բանաստեղծ եղուարդ Դօլանճեան իր «Ընդհան և Դուրեան» վերնագրով մէկ յօդուածին մէջ:

Ընդհանին հետ չափուելու համար, անտարակոյս Դուրեան Սրբազան ունեցած է մեծ պաչարը յայտնած է Պոլսոյ մեր պարբերական թերթերուն մէջ: Բայց ինծի կան

* * *

Բանաստեղծութիւնը գեղեցիկ գաղտնիքներու բոլը է։ Այդ բովին մէջ մտած է նաև Դուրեան Սրբազանը։

Ան քերթողական երկու հատորներ հրատարակած է, «Հովուական Սրինգ»ը և «Դրուագներ Մանուկ Յիսուսի Կեանքեն»։ Այդ գրքերուն մէջ յայտնի է որ քնարին վրայ կը սարսռայ ձեռք մը որ վարժ է օրհնութիւն սերմանել հոգիներու անդաստանին մէջ։ Մեղմ չեփորի ձայնը կը լսես իր սրինգէն. անխծեալ «Անատակին» երգիծանքը կը տեսնես օրհնութեանց փոխուած։ Աւետարանի առակները մնալով աստուածային, կ'առնեն հոգեչունչ մաքեր, գրգռուր գեղեցկութիւններ։

Սրգարն ալ ապահով չէ իր արդարութեան, վասն զի ան ալ ամէն մարդու պէս հարկաւոր է հաղին. Սիմոն Մերուննի կը գրկէ Յիսուսը, բայց կ'ուզէ գրկուիլ Յիսուսէն որպէս զի վաղը «որոը չըլլայ գագաղին»։ Կ'երգէ այն երգերը, որոնք կ'ազդեն գթութիւն, սէր, բարութիւն։

«Ապրուած Նրագ մը» անոյշ հեգնութիւն մըն է չար ոգիին։ Ընտանի են իրեն այն ամէն առաքինութիւնները որ Աւետարանը կը քարոզէ, և ինքը երգելով զանոնք կը սիրցնէ։

Յաչէն և հալածանքէն խոյս տուող քրիստոնեան, եթէ անկեղծ է, կարգալով «Նեեւեա եկուր» հեգնական քերթուածը, ամօթահար պիտի խոստովանի որ ինքը Պետրոս Առաքեալին պէս խաչին եռեւէն չի վազեր, այլ փառքի և հաճոյքի եռեւէն։

Ան որ գրած է «Մի՛ մեռնեցար յիս» այնքան սիրուն, այնքան նրբաճաշակ քերթուածը, կարող էր գրելու նման ուրիշ չատ երգեր, որոնց տակը Ֆրանսուա Վօբէն իսկ պիտի նախանձէր իր անունը դնելու։

Իր բարոյական գիւտերը, որոնք կարելի է համարել բանաստեղծական գիւտեր, կը տեսնենք «Դրուագներ»ուն ամէն մէկ երգերուն մէջ։ Մանուկ Յիսուսի կեանքը մանուկներուն համար երգուած է հան. և հո՛ն ամէնէն աւելի կ'երգէ այդ քնար բերանը բարիք, գթութիւն և ողորմութիւն։

Աւետարանի հոգին կը խտացնէ այս երեք տողերուն մէջ։ — «Գետ մը կը գառնայ բարիքին կուժը»։ — «Սերմանէ բարին՝ թէ ըլլայ սակաւ, — Ու պիտի ժողվես արդիւնք մը ամբաւ։»

Քերթողական այս երկու հատորները «Հովուական Սրինգ»ը և «Դրուագներ»ը ձեւով տարբեր են, նպատակնին համահաւասար բարոյական է։ Առաջինը կը նկարէ հոգիներու կրքերը, պատրանքներու հեգնութիւնը, հաճոյքներու հեծութիւնը։ Իսկ երկրորդը կը գրուատէ առաքինութեանց չնորհազարդ պերճութիւնը, բարիքներու անճառ նեղգործութիւնը։ Երկուքին մէջն ալ սիրան է խօսողը. երգին ուշադիր չես ըլլար։ Վ. Հիւկոյի պէս՝ Սրբազանն ալ կարող էր երգել. բայց չէ երգած. վասն զի քնարերգութեան մէջն ալ քանքարաթաքոյց մը ուզած է մնալ։

Հ. Սերովբէ Տէրվիշեան, Հ. Սուքիաս Պարոնեան բանասիրական հմտութիւններին իրենց հետ տարին. հայ գպրութիւնը այդ քանքարաթաքոյց տաղանդներէն չօգտուեցաւ։ Ես կը մտքեմ որ Եղիշէ Սրբազան Դուրեանը չի մնայ միշտ ծաղկազարդ ծառ մը, հայ գրականութիւնը այդ իր ծաղիկներուն պտուղներուն պէտք ունի և անոնց կը սպասէ։

Սրբազանը համեստութենէն միշտ ետ ետ կը քաշուի. ես կարծեմ ատենն է որ գրական հին և նոր սերունդը անոր ըսէ.

Սրբազան ի վեր մատիր . . .

Ե.

Ամեն. Դուրեան Սրբազան Սիոնի Գերեզմանատան մէջ
փիրզալեմեան Ղեւոնդ վրդ.ի շիրմին մօվ։

ՅՈՒՇԱՐՁԱՆ

Դասարանը կը սպասէ։ Սրբազանը կը յառաջանայ դանդաղ բայց հանդարտ քայլերով դէպի ամպիոն։ Արագ ակնարկ մը կը նետէ ան աշակերտներուն վրայ, որոնք կը փութան իրենց տեղերը գրաւել։

Սրբազանին աչքերը միշտ ժպիտ ունին և շրթները սրամիտ խօսք կամ ակնարկութիւն։ Անոր դէմքին բոլոր գիծերը մաս մը ունին այս զաղանապահ, հոգեկան ժպիտին մէջ։

Աշակերտները երկիւղած հաւատացեալներու պէս, լուռ բայց գուարթ արտայայտութիւններով, պատրաստուեր են հին աստուածներուն խմաստուն էջերը թղթատելու։ Կախարդանք մը կարծես օդին մէջ կը յամենայ։ Սրբազանին ներքին գրպանէն Որփէոսը գուրս կը սահի, որ ձգելով լաթէ պահարանը, իր ոսկեթել նրբին էջերը կը փայլեցնէ . . . ու տեսակ մը նախաքրիստոնէական ներդաշնակութիւն է որ կը հոսի. դէպքեր, անուններ, գրոյցներ, ցեղեր ու սովորութիւններ կ'անցնին այս ժամուան մը վերլուծական խօսակցութեան ընթացքին, կենսալից ու լուսաւոր չարժանկարի մը նման . . .։

* * *

«Այս մարդը երկինքէն կրակ գողնալով մարդերուն տարաւ։ Աստուած պայն պատժեց գամելով Կովկասի վրայ», ըսած էր Սրբազանը, մեր դասարանին պատէն կախել տալով գունաւոր պատկեր մը, որ ոսկեքանդակ չրջանակով մը եզերուած էր։

Հպարտ էինք այս նուէրով։ Պրոմեթէոս պիտի խորհրդանչէր այն քաղաքներուն, կիսաստուածներուն, առաքեալներուն, խորհրդապաշտներուն և քահանաներուն դասը որոնց թիւը ամէն անգամ կը աստւարանար մեր մխքերուն մէջ . . . Ան պիտի մնար վերջապէս յիշատակ։

Ցիշողութեանս մէջ գրոշմուած է մեր դասարանին Պրոմեթէոսը։ Մերկ էր ան ու քարի մը վրայ ընկողմանած։ Խազուկները խածուած էին թիկունքին և ոտնակապերը կ'ամրացնէին զայն ժայռին վրայ։ Ան ունէր մութ աչքեր, որոնք իրենց չուքը կը սեւեռէին դէպի արեւին եւած տեղը ու կը վնտռէին կարծես իրենց մայրը, արեւածին Աբչալոյսը . . .։ Անոր մեծ արուեստագէտի գլուխէն ծոծրակն ի վար իրար կը պլլուէին գանգուր մազեր, որոնց քանի մը փունջերը ուսին վրայ կ'իյնային։ Սրածայր ու պըզտիկ մօրուք մը տխուր թռուչին վրայ, մարգարէական երանգ մը կուտար անոր դէմքին։ Դահիճներէն մէկը, յափրացած անզղ մը, լնկած, կը քնանար ողջ գոհին ոտքերուն տակ, մինչ ուրիշ մը թևատարած, կը բարձրացնէր կալանաւորին աջ կողն ի վեր իր լերկ ու օձազալար պարանոցը որ անյագ ու կեռ կտուցով կը վերջանար . . .։

Այսօր տասնեհինգ տարիներ վերջ մեր դասարանին յիշատակն է որ նոր լոյս մը կը տեսնէ միտքիս մէջ ու կը գրաւէ զիս . . . Ինծի կը թուի թէ ուսուցչապետիս ակնարկը պահ մը ուշանալէ եւք մեր Պրոմեթէոսին վէրքին վրայ, կուգայ յանկարծ, չեմ գիտեր ինչ գուգադրութիւններով, տարածուելու, վհատչմ ծիծաղի մը մէջէն, իր աչակերտներուն ակնպիւ հոգիներուն խորը . . .։

Ստուգիւ, Պրոմեթէոսը, այդ չարչարանքի և յաղթութեան խորհրդանչանը ստուերագծել փորձելով, ուզեցի վերապրեցնել մեր կրօնքի դասերուն նշուլագեղ յիշատակը, բերելով մխնոյն ատեն յարգանքի և հիացումի բաժինս Սրբազան Յարելեարին։

Փարիզ, 17 Սեպտ. 1929

ՏՕՔԹ. Հ. ԵՍԱՄԱՃԵԱՆ

ՊՐՈՄԵԹԷՈՍ[1]

Ուսուցչապետիս՝ Եղիւէ Ա.Րբ. Դուրեան Սրբազանին՝
Պատրիարքին Երուսաղէմի, անուն երախտագիտութիւնով։

Յունական դիցաբանութեան ամէնէն համակրելի հսկաներէն Պրոմեթէոս, որդին է, Հեզիոդոսի համաձայն, Յապետի Տիտանին և Կլիմենոս Ովկիանէին, իսկ ըստ Եսքիլէսի և ուրիշներու, Յապետի և Թեմիսի, Եւրիմետոնի և Թեմիսի կամ Հերայի[2]։

ՆԱԽԱԲԱՆ

Պրոմեթէոս, ինչպէս իր երեք եղբայրները, Ողիմպոսի Տիրոջ, Զեւս[3] Աստուածին դառն բարկութիւնն ու նախանձը կը հրաւիրեն իրենց թէ՛ մարդկութեան վրայ։ Եղբայրներէն վեհանձն Սալասը կը դատապարտուի իր անխոնջ ձեռքերուն և լայն գլուխին վրայ երկինքը կրելու, երկրի հունդն մօտ և Եսպերիոնեան դէմ կեցած։ Հպարտ Մինոյտիոս, իր չարութեան և յանդգնութեան պատճառով կայծակնահար ըլլալէ ետքը Տարտարոսի խորը կը նետուի, իսկ անխոհեմն Եպիմեթէոս, զոհ Զեւսի մէկ խաղին, գեղասիրօրէն, մարդերուն խաղաղ կեանքին անծանօթ դառնութիւն մը խառնուելուն առիթ կուտայ։

Պրոմեթէոս, կոպիտ ու կոյր ուժը ներկայացնող հսկայական Տիտան մը չէ, այլ կը մարմնաւորէ ուչիմութիւնն ու խորամանկութիւնը, արուեստներն ու ստեղծող ոգին. այն հեղինակաւոր միտքն է ան, որ կը ծառայեցնէ իր կորովը մարդերուն յառաջդիմութեան՝ կորզելով գիտութեան գաղանիքները աստուածներուն ծոցէն՝ որոնք բռնակալ ու անողոք վերջապէս յիշատակ։

Ցիշողութեանս մէջ գրոշմուած է մեր դասարանին Պրոմեթէոսը։ Մերկ էր ան ու քարի մը վրայ ընկողմանած։ Խազուկները խածուած էին թիկունքին և ոտնակապերը կ'ամրացնէին զայն ժայռին վրայ։ Ան ունէր մութ աչքեր, որոնք իրենց չուքը կը սեւեռէին դէպի արեւին եւած տեղը ու կը վնտռէին կարծես իրենց մայրը, արեւածին Աբչալոյսը . . .։ Անոր մեծ արուեստագէտի գլուխէն ծոծրակն ի վար իրար կը պլլուէին գանգուր մազեր, որոնց քանի մը փունջերը ուսին վրայ կ'իյնային։ Սրածայր ու պըզտիկ մօրուք մը տխուր թռուչին վրայ, մարգարէական երանգ մը կուտար անոր դէմքին։ Դահիճներէն մէկը, յափրացած անզղ մը, լնկած, կը քնանար ողջ գոհին ոտքերուն տակ, մինչ ուրիշ մը թևատարած, կը բարձրացնէր կալանաւորին աջ կողն ի վեր իր լերկ ու օձազալար պարանոցը որ անյագ ու կեռ կտուցով կը վերջանար . . .։

Այսօր տասնեհինգ տարիներ վերջ մեր դասարանին յիշատակն է որ նոր լոյս մը կը տեսնէ միտքիս մէջ ու կը գրաւէ զիս . . . Ինծի կը թուի թէ ուսուցչապետիս ակնարկը պահ մը ուշանալէ եւք մեր Պրոմեթէոսին վէրքին վրայ, կուգայ յանկարծ, չեմ գիտեր ինչ գուգադրութիւններով, տարածուելու, վհատչմ ծիծաղի մը մէջէն, իր աչակերտներուն ակնպիւ հոգիներուն խորը . . .։

Ստուգիւ, Պրոմեթէոսը, այդ չարչարանքի և յաղթութեան խորհրդանչանը ստուերագծել փորձելով, ուզեցի վերապրեցնել մեր կրօնքի դասերուն նշուլագեղ յիշատակը, բերելով մխնոյն ատեն յարգանքի և հիացումի բաժինս Սրբազան Յարելեարին։

---

(1) Պրոմեթէոս (Prométhée, Prometheus), **Պրամաթի, Պրամանեա** (Pramati, Pramanta) սանսկրիտ բառերէն կը սերի։ Այս անունով կը ճանչցուէր այն զործիքը որ հնդիկներու վետայական շրջանին զոհի կը բառերէն կը սերի։ Այս անունով կը ճանչցուէր այն զործիքը որ հնդիկներու վետայական շրջանին զոհի կը բառերէն կը սերի։ Այս անունով կը ճանչցուէր այն զործիքը որ հնդիկներու վետայական շրջանին զոհի կը

(2) Աւանդութիւն մը կ'ըսէ թէ Պրոմեթէոս զաւակն է Զեւսի կինը Հերայի, որ իր ամուսնութենէն առաջ առեւանգուեր է Եւրիմետոն հսկային։

(3) Զեւս (Zeus) Յունական դիցաբանութեան մէջ Աստուածներուն թագաւորն է։ Լատիներէնը Jupiter, որ կուգայ սանսկրիտ dyu = երկինք եւ pitar = հայր բառերէն։ Jupiter = երկինք-հայր։ «Զեւս, հայ հնթանոսական կրօնքին մէջ կը համապատասխանէ «Մեծն» եւ «Արին» Արամազդի, (Ահուրա-մազդա) հայրը բոլոր աստուածներուն, որ երկինքի եւ երկիրի ստեղծիչն է եւ կը պարգեւէ պտղաբերութիւն եւ «լիութիւն պարարտութեան»։ Թագաւորները ընդհանրապէս կը կարծէին Արամազդէն սերած ըլլալ։ Արամազդի պաշտելութեան գլխաւոր վայրը Անին էր։» (Դուրեան Սրբազանի դասաւանդութեան նիշերէն, 1915 Փետրուար)։

պատմութիւնն է. պայքար՝ որով կը յաջողի ազատագրել ան մարդկութիւնը աստուածներու լուծէն։

ԽՈՐԱՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԻԺԸ

Աստուածներուն նուիրուելիք զոհի բաժինը որոշելու համար Մեկոնի մէջ խորհրդածութիւն մը տեղի կ'ունենար։ Զևս, աստուածներուն և մարդերուն հայրը բազմած էր գահուն վրայ, թագաւորական մականը մէկ ձեռքին և չանթը միւսին մէջ։ Անոր ոտքերուն տակը կը հանդչէր թևաատրած արծիւը(1)։ Բաժիններուը հանելու գործը լինկած էր Պրոմեթէոսի որ ձեռներէց ու ճարպիկ, կը փորձէ մոլորեցնել Զևսը ապացոյց մը տալու համար թէ աստուածներուն յարգանքին արժանի է։ Կը բաժնէ ուրեմն, խոշոր եզ մը երկու մասի. մէկուն մէջ կ'ամփոփէ միսերը, աղիքները և ամէնէն պարարտ կոտրնները զոր կը ծածկէ գոհին փորովը, իսկ միւսին մէջ նենգամիտ ճարտարութիւնով մը կը գնէ սպիտակ ոսկորները՝ փայլուն ճարպով ազէկ մը փաթթելէ վերջ(2)։

ԱՍՏՈՒԱԾԱՆՈՒԷՐ ԿԻՆԸ

Կրնասէք որդին, երբ այս բաժինները կը տեսնէ «ո՛վ դուն Յապետի որդին, կը զօհէ, թագաւորներուն ամէնէն անուանկն, այդ ի՛նչ անհաւասարութիւնով պատեցիր բաժիններըը». որուն, Պրոմեթէոս կը պատասխանէ հաղիւ ծածկուած ժպիտով մը. «Ո՛վ դու փառապանծ Զևս, աստուածներուն ամէնէն մեծը, այս երկու բաժիններէն սիրելիդ ուզածը զատէ . . .»։ Զևս աներկբայ, երկրորդ բաժինը կ'ընտրէ, որ ճարպոտ՝ աւելի նպաստաւոր կը թուէր։ Ու երբ իր ձեռքերովը սպիտակափայլ իւղերը կը բանայ, կատաղիօրէն կը բարկանայ. բարկութիւն՝ որ իր զգաթնակէտին կը հասնի, երբ մարդուն նենգ արուեստէն խաբուած, կը նշմարէ կենդանիին ճերմակ ոսկորները։

Մինչև Պրոմեթէոսի այս արարքը մարդերուն երջանկութիւնը անխառն եղած էր, «անոնց օրուան մը աշխատութիւնը բաւական էր տարի մը անգործ ապրելու»։ Այս դէպքէն եաքն է որ Զևս կը յաղնայ խիստ պատիժներ։ Ետ կ'առնէ նախ իր անչէջ կրակը, զրկելով մարդերը անոր անհամար բարիքներէն(3), ղլանալով հետևաբար «դիւրաշահ կեանքի մը գաղանիքը», ինչ որ մարգերը կը դատապարտէ «հոգերու և չարչարանքի»։ Այնուհետև մարդուն կեանքը սխուր երևոյթ մը կը ստանայ. «կը նայէր ան ու չէր տեսներ, ականջ ունէր ու չէր լսեր . . . կիսկիչ արևէն պաշտպանուելու համար աղիւսէ և սրբև քարայրներու խորը կը բնակէր . . .». «հիւանդները չունենալով ո՛եէ դարման, կը կոտորուէին, ու մարդիկ չէին կրնար աղէկցնել ո՛չ մեղմացուցիչ բալասանով, ոչ ուտելիք և ո՛չ խմելիք դեղերով . . .»։

Մարդերէն խնայուած աստուածային կրակը վերստանալու համար դէպի երկինք, Ողիմպոսի վրայ կը խոյանայ Պրոմեթէոս, կը խլէ գայն Զևսի ձեռքէն և կը բերէ մարդերուն, իր գողնլն «փայփայուն ճառագայթները նարդէսի(4) մը ցօղունի մէջ պահելով»։ Կը պատմեն նաև թէ Պրոմեթէոս իր ջահը արեւուն սկաւառակէն կամ կառքէն կը վառէ, և կամ իր հուրը կը գողնայ կայծակէն։ Ուրիշ պատմուածքի մը համաձայն, Պրոմեթէոս իր բոցագո-

ԿՐԱԿԻՆ ԳՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

(1) Վեհաթռիչ արծիւը Զեւսի ընկերակիցն է. բայց նախ քան այս՝ ան եղած է մինչեւ Արեւ բարձրանալով մարդերուն կրակ տանող թռչունը։ Ան կը պաշտուի իբրեւ արեւի եւ լոյսի աստուած եւ ցեղատիպի անծեւնմմանելի խորհրդանշան։ Հայկական արծիւը կը հանգչէր Արամազդի ծեռքերուն վրայ։ Մեր արծիւին պաշտպանութիւնը վայելող արքունական ընտանիքը, Արծրունիք, Արծրունեաց անունը կ'առնէ։

(2) Կը պատմեն նաեւ թէ երկու եզ մորթազերծելէ եւ կտրտելէ ետքը մորթերէն մէկուն մէջ ոսկորները եւ միսին մէջ միսերը դնելով վերջին եզի ծեւ կուտայ անոնց եւ կը հրաւիրէ Զեւսը ընտրելու։ (Grégoire եւ F. Noël)։

(3) Սկիզբները մարդերուն դժուար էր կրակ հայթայթել եւ իրենց պէտքերուն գործածելու համար զայն երկար ատեն պահել։ Ամէն անգամ որ պէտք ունենային կրակի կ'երթային խնդրել անմահներէն, կրքին հետ պահանջելու իր կրակը։ (Hygin, յիշուած J. Toutain ի կողմէ)։

(4) Այն ցօղունը որուն մէջ, ըստ Հեզիոդոսի, Պրոմեթէոս երկնային կրակը երկիր փոխադրեց, հովանոցաւորներու ընտանիքէն եւ մէկէն մինչեւ չորս մեթր բարձրութիւնով, նարդէս (narthex, narthèce. ferula, férule), անունին տակ ծանօթ տունկ մըն է։ Նարդէսի բազմաթիւ տեսակներ կան. մեծ մասով զարշահոտ, իւղ կամ կոմ-բեռինային արտադրութիւններ կը պարունակեն, քանի մը տեսակները միայն կ'ուտ-

ղութիւնը ըրած պիտի ըլլայ աստուածային դարբինին, Հեփեստոսի(1) աշխատանոցէն, որ Լեմնոս հրաբխային կղզիին մէջ կը գտնուէր։ Հեփեստոսի դարբնոցը կը դրուի նաև Ետնայի և Ողիմպոսի վրան, ինչպէս և ընդհովայ հրաբուխներու մէջ, որոնք ծովը կ'ալեկոծեն։

Պրոմեթէոս, մարդերուն վերադարձնելով կրակը, ճարտարարուեստի այս թանկագին ուժը, բարեգործի և մեծ մարդասէրի համբաւ կը վաստակի։

ԱՍՏՈՒԱԾԱՆՈՒԷՐ ԿԻՆԸ

Որոտասիրան Զևս, կը նշմարէ բոցին երկարաձիգ փայլը երկրի վրայ ու վիրաւորանք մը կ'զգայ(2)։ Արդարև երկնային հուրին աշխարհ գտնելովը Ողիմպոսի բնակիչներուն եւ մահկանացուներուն միջեւ հաւասարակշռութիւնը կը խախտուէր. ու անհամբեր կը գոռայ Զևս. «ո՛վ ճարտար որդին Յապետի, ծանր պատիժ մը կը պարտիմ քեզի և ապագայ մարդերուն... լինամէ գողցուած կրակին փոխարէն պիտի ղրկեմ չարիք մը որ հարեւանցի հաճոյքէ մը բոլորովին զուրկ պիտի չըլլայ աւելի դիւրաւ ծաւալելու համար...»։ Այս ըսելով «Հեփեստոսի կը հրամայէ կաւը ջուրով շաղուել, խմորին չնորհել ուժ և մարդկային ձայն, չինել անկէ զգլխիչ կոյս մը, որ իր գեղեցկութիւնով հաւասարի անմահ աստուածներուն։» Զևսի յղացած պարգևը, որ մարդոց ցեղը կորուստի պիտի մատնէր Պանդորան էր, կինը(3)։

Ողիմպոսի բոլոր աստուածները, մարդուն ապագայ ընկերը կ'օժտեն իրենց ձեռնհասութիւններով՝ իմաստութեան, գեղեցկութեան և չնորհի ձիրքերով. բայց Հերմէս կը յաջողի այս օժիտներուն մէջ սպրդեցնել «ստախօսելու արուեստը, անուշ լեզու եւ խարդախ նկարագիր...» ուրկէ՝ այս կնոջ անունը Պանդորա՝ որ կը նշանակէ՝ համանուէր, բազմօժիտ կամ դիւցանուէր...։

Պանդորան աշխարհ ղրկելէ առաջ, Զևս անոր կը յանձնէ խորհրդաւոր տուփ մը որուն մէջ ամփոփուած էին «սոսկալի չարիքներ...։» Հերմէս, նորաստեղծ կինը կ'առաջնորդէ Պրոմեթէոսի, որ կանխատեսող՝ կը կասկածի ու կը մերժէ ազջիկն ու տուփը. մինչդեռ Եպիմեթէոս, անհեռատես, հակառակ իր եղբօրը Զևսէն եկած ո՛եէ նուէրը

(1) Հեփեստոս կ'անծնաւորէր նախ ընտանի կրակը։ Ցետոյ երկաթագործութեան զարգացման շրջանին կ'ըլլայ դարբին։ Հայկական միթաբանութեան մէջ կը համապատասխանէ Միհրի։

(2) Պատմուածք մը որուն արձագանգ կ'ըլլայ եղիէն, կ'ըսէ թէ մարդերը իրենք լուր կուտան Զեւսի, այս յանդուգն գործութիւնը եւ որուն իբրեւ վարձք կ'ընդունին ծերութեան դարմանը՝ որ կը բեւեռուի էշու մը վրան. խեղճ կենդանին երբ ծարաւէն սպառած աղբիւրի մը մօտ կը հասնի, անոր պահապան օձը խըմ

չընդունելու պատուէրին, հրապուրիչ պանդորան սիրով կ'ընդունի։ Պանդորայի տուփէն ամէն կողմ կը տարածուին բոլոր չարիքները, խորը կը մնայ միայն յոյսը . . . ։ Կը պատմուի նաև թէ Զեւս Պանդորային նուիրելով զմայլելի անօթը, կ'աւելցնէ. «ա՛ռ, բայց մի բանար զայն երբե՛ք, որովհետև անոր պարունակած բարիքները կրնան կորսուիլ իրենց տեղը տալով քեզ ծանրաբեռնող բազմաթիւ ցաւերու։» Գեղեցիկ Պանդորան այս խրատը մտիկ ընել չի գիտնար, ու այսպէս երջանկութիւնը դոհ կ'երթայ կնոջական հետաքրքրութեան . . . ։

Աստուածներու վրէժխնդրութեան նախանձը ա՛յնքան ոխերիմ կը թուի ըլլալ, ո՛րքան հաստատ՝ Տիտաններու սերունդին հնարամտութիւնն ու յոխորտանքը։

ՋՐՀԵՂԵՂ ԵՒ ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴ

Զեւս, Պրոմեթէոսը կնոջ թակարդը ձգելու փորձին մէջ ձախողելէն ետքը, մարդերը բնաջնջելու նոր միջոց մը, ջրհեղեղը կը հնարէ։ Պրոմեթէոսի յանձնարարութիւնով սակայն, անմիջապէս տապան մը կը շինուի, որուն մէջ կ'ապաստանին իր տղան Տևգալիոն, կնոջը Փիւռային հետ որ եղբօրը Եպիմեթէոսի և Պանդորայի աղջիկն էր։ Ինը օր և ինը գիշեր ալիքներուն վրայ ծփալէ ետքը, տապանը կը նստի Պառնասեան և կամ Օթրիս լեռան վրան։

Տևգալիոն, զոհ մատուցանելով, մարդկային նոր ցեղի մը ստեղծումը կը խնդրէ Զեւսէն, որ պարտք կը դնէ ազատուած ամուսիններուն վրայ իրե՛նք իսկ աշխատիլ այս գործին։ Ա՛յնատեն Տևգալիոն և Փիւռա հետևելով Դելփեան պատգամին, ուսերնուն վրայէն ետև «իրենց մօրը ոսկորները», այսինքն քարեր կը նետեն, ամուսինին նետած քարերը այրերու, իսկ կնոջը նետածները կիներու կը փոխուին, և երկիրը կը բազմամարդուի։

Պրոմեթէոսի ամենէն աչքառու գործերէն մէկը մարդակերտութիւնն է։ Ան կեանք կուտայ մարմինին, որովհետև, ինչպէս կ'ըսէ Վեռա, ամէնքին կեանքը ինքն է, այսինքն ջերմութեան ազբիւրը, կրակը։ Պրոմեթէոս մարգասէր մը ըլլալէ աւելի

ՊՐՈՄԵԹԷՈՍ ՄԱՐԴ ԿԸ ՇԻՆԷ

ստեղծիչ մըն է։ Առասպելը կը պատմէ թէ ան կաւէն ու հողէն առաջին մարդ չինողը եղաւ, մարդ՝ որուն կաւը թրջեց, կ'ըսէ Եզովբոս, իր արցունքներով։ Աթենաս կենդանութիւն կուտայ նորաշէն անգրիին, չնորհելով անոր միաժամանակ նապաստակին վախը, աղուէսին խորամանկութիւնը, սիրամարգին փառասիրութիւնը, վագրին կատաղութիւնը և առիւծին զօրութիւնը։ Տարբեր աւանդութեան մը նայելով, Աթենաս հիացած նորաստեղծ մարդուն գեղեցկութեան կը խոստանայ անոր կատարելութեան նպաստող ամէն բան նուիրել։ Պրոմեթէոս կ'առաջարկէ այն ատեն անձամբ երկինք երթալ լաւագոյն առարկայ մը գտելու համար . . . հոն կը տեսնէ մեծ հիացումով որ երկնային բոլոր մարմիններուն չարժումէ և կենդանութիւն պարգևող միակ ուժն է կրակը . . . կ'առնէ զայն ու երկիր բերելով մարդը կը կատարելագործէ։

Պատմութեան համար, եթէ մարդուն բուն ստեղծիչը Պրոմեթէոս չէ, առնուազն ան է որ զայն ապրելու յատկութիւնով օժտած է։ Պրոմեթէոս «պղինձէ արձան մը գարբնող դարբինին պէս» կը կերտէ միայն մարդուն մարմինը, որուն հոգին կը ներշնչէ Աթենաս։ Ան կը հանդիսանայ վերջապէս իրրև այն աստուածացեալ բրուտը որ կաւով կը կերպաւորէ առաջին մարդը և կրակին միջոցով հոգի կուտայ անոր[1]։

Փոսիկի մէջ ճամբորդներ կը կարծէին գտնել քարի կտորուանքները, ձեացորդները այն կաւին զոր Պրոմեթէոս գործածած էր մարդուն խմորը պատրաստելու համար, և որոնք կը ճանչցուէին իրենց յատուկ մարդկային մորթի հոտովը։

Պրոմեթէոսի հրգողութիւնը բացատրելու համար հետևեալն ալ կը պատմուի. երբ կենդանիները կը ստեղծուին, Եպիմեթէոս իր վրան կը վերցնէ անոնցմէ իւրաքանչիւրին համապատասխան յատկութիւնները բաշխելը։ Բայց այս աշխատութիւնը հագիւ աւարտած՝ Պրոմեթէոս կը տեսնէ որ իր եղբայրը զրեթէ բոլոր ձիրքերը կենդանիներուն է բաժներ, ոչինչ թողլով մարդուն, որ ձեացեր է մերկ, անպաշտպան ու անղէն . . . Ու

(1) Եսքիլէսէն եւ Պղատոնէն ետքը, Պրոմեթէոսի մարդ շինած ըլլալու պարագան աւելի յաճախօրէն կը սկսի յիշատակուիլ միայն չորրորդ դարուն (Ք. Ա.)։ (J. Toutain)։

որպէսզի մոռցուած մարդուն ինքնապաշտպանութեան միջոցներ տայ, Պրոմեթէոս, Աթենասէն և Հեփեստոսէն կրակը օգտագործող արհեստներուն գիտութիւնը կը գողնայ։ Պղատոնի մէկ զրոյցին նայելով Պրոմեթէոս «քաղաքական գիտութիւնը» կորզելու յանցանքը գործած է։

Մարդիկ կը մրցակցին աստուածներուն հետ. կը սկսին «եղանակները սորվիլ, ժամանակը ստորաբաժանել, աստղերուն նայիլ», մինչդեռ կրակին գոյութենէն առաջ

ՊՐՈՄԵԹԷՈՍ ՇՂԹԱՅՈՒԱԾ

«հագիւ կը քաշքշէին անկենդան կեանք մը ու կը ծաղրուէին աստուածներէն։» Վրէժխնդիր Զեւս, կրակի յափշտակիչին պատիժը կուտայ վերջապէս(1), զայն Հեփեստոսի(2) շղթայել տալով, Կովկասի բարձրաբերձ և ամայի մէկ գագաթին վրայ(3)։ Զեւսի լայնաթռիչ Արծիւը(4) կուգայ ամէն օր գիշատելու մեծ կալանաւորին լեարդը որ կը վերանորոգուի ամէն գիշեր(5)։

Պրոմեթէոս ոչ միայն չի խոստովանիր իր պարտութիւնը, այլ աւելի քան երբեք ամբարտաւան լեզու կը գործածէ։ Ան, սրտի նեղ կծկումով, իր աս ճակատագիրը կը բաղդատէ Զեւսին մատուցած ծառայութիւններուն հետ, յիշելով մանաւանդ տիտաններուն դէմ իր կռիւը(6), Աստուածներու պետին գլուխէն կացինի հարուածով մը Աթենասը դուրս հանելը(7) . . . և զայրոյթի ու բողոքի փոթորիկ մըն է ծայր կուտայ Պրոմեթէոսեան ապառաժներուն հեռաւոր մենաստանէն . . .

«Դուն ո՜վ աստուածային եթեր, և դուք ո՜վ արագաթռիչ հովեր, դուք ո՜վ աղբիւրներ անհուն ալեաց ծիծաղը, ո՜վ անհամար ժպիտներ երկրիս, և դուն համայնատես արև, բոլորդ վկայ եղէք, տեսէք թէ ի՛նչ սրտաճմլիկ չարչարանքներու կ'ենթարկուիմ և սիրտ տառապիմ հազարաւոր տարիներ(8)...»

Ու իրեն մօտեցող դիւցուհիներու պարին ուշադրելով զանգատը, Պրոմեթէոս կը շարունակէ.

«Ա՛յ, երջանիկներուն պետը, Զեւս, թող ծանրաբեռնէ գլուխ չղթաներով և ա-

(1) Պրոմեթէոսի դատապարտութիւնը արդարացնող զանազանակներ. ա) Պրոմեթէոս Աթենասը անպատուել փորձելուն է որ հօրը բարկութիւնը իր վրայ կը հրաւիրէ։ բ) Կը համոզէ մարդերը որ իրենց երիտասարդանալու ձիրքը օձերուն թողուն։ գ) Իբրեւ թէ, Պրոմեթէոս, հեռու անտարբեր ըլլալէ Պանդորայի տասարդանալու ձիրքը օձերուն թողուն։ գ) Իբրեւ թէ, Պրոմեթէոս, հեռու անտարբեր ըլլալէ Պանդորայի հրապոյրներուն, լլկած ըլլայ զայն իր եղբօրը կինը դառնալէն վերջ։

(2) Զանազանակ. ա) Զեւս ինքն է որ Պրոմեթէոսը Սկիւթական երկիր տանելով զանել կուտայ զայն Կովկասի վրայ։ բ) Զեւս կը հրամայէ Հերմէսին առաջնորդել յանցաւորը Կովկաս լեռ եւ կապել տալ զայն Կովկասի վրայ։ բ) Զեւս կը հրամայէ Հերմէսին առաջնորդել յանցաւորը Կովկաս լեռ եւ կապել տալ զայն Կովկասի վրայ։ գ) Զեւսի հրամանով կը կապուի ան ու կը խաչադրուի Հերմէսի կամ ուժ եւ բռնութիւն կոչուած դատապարտեալը, ոչ թէ ժայռի, այլ սիւնի մը։ գ) Զեւսի հրամանով կը կապուի ան ու կը խաչադրուի Հերմէսի կամ ուժ եւ բռնութիւն կոչուած ուի Կովկասի վրայ Հեփեստոսի ծեռքով եւ միջնորդութիւնով Հերմէսի կամ ուժ եւ բռնութիւն կոչուած զօրութիւններու։

(3) Կովկաս լեռներուն բարձրագոյնը կը նկատուէր։ Հոն, Պրոմեթէոսը հիւրընկալող որոշ ժայռ կամ կատար չի յիշատակուիր։ Հեղինակներ, հետեւելով հաւանաբար տեղական պատմուածքներու կը յիշեն քանի մը սեպ գագաթ։ Այսպէս Կովկասի ամենաբարձր կատարը, Էլպրուս լեռը կ'ըլլայ Պրոմեթէոսեան լեռ, մը սեպ գագաթ։ Այսպէս Կովկասի ամենաբարձր կատարը, Էլպրուս լեռը կ'ըլլայ Պրոմեթէոսեան լեռ, «սրբազան լեռ», ինչպէս կ'անուանուի ան Զէրբիս աւանդութեան մէջ (Dezorby եւ Bachelet)։ Այս առթիւ «սրբազան լեռ», ինչպէս կ'անուանուի ան Զէրբիս աւանդութեան մէջ (Dezorby եւ Bachelet)։ Այս առթիւ կը յիշուի նաեւ Պարսկաստանի Էլպուրս լեռը, Տամավէնտ գագաթով (F. Noël), թէեւ այս յիշատակութիւնը կը յիշուի նաեւ Պարսկաստանի Էլպուրս լեռը, Տամավէնտ գագաթով (F. Noël), թէեւ այս յիշատակութիւնը Elbourz(s), Elbrouz ի տեղ։ Այս առասպելը ծանօթ ըլլալով կովկասեան բարձրաւանդակի ժողովուրդներուն, անբնական չէ որ ասոնցմէ ոմանք երեւակայած ըլլան զայն մօտաւոր բարձունքներու վրայ։

(4) Պրոմեթէոսի կողը ճեղքող Զեւսի թռչունը Արծիւ մըն է, թէեւ կարգ մը հեղինակներու մօտ Անգղ կը յիշատակուի (Dezorby եւ Bachelet, Becherelle aîné, եդ. վարդապետ)։ Կարելի է որ Հայաստանի աւրիւմուտքը գտնուող Անգղ լեռը (Ագ-Պապա) աւանդական կապակցութիւն մը ունեցած ըլլայ Պրոմեթէոսեան առասպելին հետ։

(5) Պրոմեթէոս Սկիւթական թագաւոր մըն էր կ'ըսէ Ագէսաոս, որուն երկրէն կ'անցնէր Արծիւ գետը, որ տարի մըն ալ յորդելով գաշտերը կ'ողողէ ու սով կը պատճառէ։ Ժողովուրդը Պրոմեթէոսը ադէտին պատուհասելու համար կը շղթայէ։ Հերակղէս վրայ հասնելով սակայն, գետը ծով կը թափէ եւ կ'ազատէ Պրոմեթէոսը։ Ան ալ իր երախտագիտութեան նշանակ Հերակղէսի տասնանատու բռնելով կը շղթայէ։ Հերակղէս վրայ հասնելով սակայն, գետը ծով կը թափէ եւ կ'ազատէ թագաւորը (J. Toutain)։

(6) Որուն իրրեւ վարձատրութիւն կ'ընդունուի Ողիմպոսի մէջ, եւ այն ատեն է որ կը սկսի մարդեղուն ի նպաստ միջամտութիւններ ընել (J. Toutain)։

(7) Ըստ Ապոլիտարի. մինչդեռ Պինդարէ այս դերը կը վերագրէ Հեփեստոսի։

(8) Կ'աւանդուի որ կալանաւորութիւնը երեսուն հազար տարի պիտի տեւէր. կը դադրի ան երեսուն տարի ետքը։

մօթով, օր մը վերջապէս իր ճակատագրին տեղեկանալու համար պէտք պիտի ունենայ այս կալանաւորին, որ տեղեակ է այն հնարամիտ խորհուրդին որով պիտի զրկուի ան իր գահէն . . . Ան աեն ո՛րքան որ կ՛ուզէ թող փորձէ իր խօսքերով, անուշ խայծերով զիս հրապուրել, և կամ եթէ կ՛ուզէ բռնութիւնով թո՛ղ չսկսի զիս իր ոտքերուն առնել . . . Մինչև որ չազատի զիս կապանքներէս, և ինծի պարտադրած այս անգութ պատիժին մեղքը չքաւէ պիտի չյայտնեմ գիտցածներս[1]։»

Կովկասի մենակեացը, կը նախատեսէ կարծես իր յաղթանակն ու փառքը և կը պարզէ իր գուշակութիւնը Հերակղէսի, որ անկէ կ՛անցնէր ու երեկորնեան խնճորը քաղելու կ՛երթար։ Հերակղէս իր հօրը հրամանով կը սպաննէ դահիճ Սրծիւը և կը քանդէ Պրոմեթէոսի չղթաները[2]։

Զևս չ՛ամուսնանար Թեսիոսի հետ ու կ՛ազատի այսպէս Ուբանոսի և Կրոնոսի ճակատագրէն . . . և երջանիկ՝ թագն ու մականը չկորսնցնելուն, աստուածներուն հայրը բարեկամութեան դաշինք կը հաստատէ ազատագրուած Պրոմեթէոսի հետ, որ անմահ դափնեզարդ, կ՛ընդունուի Ողիմպոսի համաստուածեան Տաճարին մէջ։

Ու քանի որ ազատ է վահագնագեղն Պրոմեթէոս, և իր կրակը վերջապէս ապահովուած տառապող մարդկութեան, պիտի չարունակէ ան ուրեմն, իր համայնատես աչերգակնային բիբերով բաշխել ընդ միշտ ներքին և արտաքին յուզումներ, հանել ծանօթէն անծանօթը, ապականութենէն մաքրութիւնը, մութերէն լոյսը, գառնալով մեզի ոսկեվիրայ տիտան, նոր առաքեալ՝ իր ջահը վեր բռնած այս անգամ այն հպարտ գագաթներուն վրայ՝ ուրկէ էր ժամանակ մը իր վիրաւոր առիւծի մռնչիւնները կ՛երթային երկրի հիմերը գլորելէ։

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Փարիզ, 17 Սեպտ. 1929 ՏՕՔԹ. Հ. ԵՍՄՄԱՃԵԱՆ

ԳՐԱԾԱՆԿ

Orpheus, histoire générale des religions. S. Reinach, 1921 Paris.
Dictionnaire des antiquités grecques et romains, Saglio et Daremberg art. de J. Toutain.
Le Gd. Dict. universel du 19e siècle. P. Larousse
Dict. des plantes médicinales. Dr. A. Héraud 1909 Paris.
Psychologie des phénomènes religieux. James H. Lenba, trad. de l'angl. par Louis Cons 1914.
Հին հաւատք կամ հեթանոսական կրօնք հայոց. Ղ. Ալիշան, Ս. Դպաղար, Վենետիկ 1895
Առձեռն դիցաբանութիւն. Նգ. Վարդապետ 1867 Ս. Դպաղար, Վենետիկ.
La nouvelle mythologie illustrée. J. Richepin 1920 Paris.
Հեռագօտութիւն հայ դիցաբանութեան. Հենրիկոս Դելդէր 1897 Ս. Դպաղար, Վենետիկ
Dict. de la Fable. F. Noël, 1823 Paris.
Promethée enchaîné. Eschyle. traduit Par P. Demoulin, Paris.
Le rameau d'or, étude sur la magie et la religion J. G. Frazer, trad. de l'anglais par Stiebel et J. Toutain. 1903–1911.
La légende dorée des dieux et des héros. M. Meunier 1924 Paris.
Traité de Botanique. Ph. Von Tieghem 1884 Paris.
Dict. encycl. des sciences médicales. L. Dechambre et Lereboullet 1887. Paris.
Պրոմեթէոս չղթայուած. Եսքիլէս. թրգ. Ա. Զօպանեան, «Ինահիա»ի մէջ Ցլս. 1929.

(1) Պրոմեթէոսի տիրացած գաղտնիքը հետեւեալն է. Զեւս սիրահարած ըլլալով Թետիսի, յաջողելու պարագային իր նպատակին մէջ, պիտի ունենար մանչ զաւակ մը որ զինքը գահընկէց պիտի ընէր, ինչպէս որ ինքը Զեւս տապալած էր հօրը գահը եւ անցած անոր տեղը։ Այս գաղտնիքը սուղ ծախել ուզելուն է որ Պրոմեթէոս պատժուեցաւ կ՛ըսեն ոմանք, իսկ J. Toutain կը պատմէ այս առթիւ հետեւեալ պատիժի ծանրացումը. Պրոմեթէոս Տարտարոսի մէջ կը նեաուի, ու վերստին կը շղթայակապուի Կովկասի վրայ... Զարչարանք՝ որ պիտի դադրէր միայն այն ատեն երբ անմահ մը յանձն առնէր իր տեղ դժոխք մտնել. ինչ որ կ՛ընդունի ծրամարդն Շիրոն։

(2) Իրրեւ թէ Զեւս Պրոմեթէոսի ազատագրման հաճութիւն կուտայ վարձատրելու համար իր որդիին յաղթական արշաւանքը դէպի երեկորնեան պարտէզները։ Հերակղէս հայ դիցաբանութեան մէջ կը համապատասխանէ Վահագնի, որ Արամազդի որդին է։

ՍԱՀԱԿ ՄԵՍՐՈՊ

Ի յարգանս Դուրեան Ծորիեանիի

Երկունքի և երանութեանց կրկնապարգև այն դարուն ոսկեհիւսակ, արդեօք վեհապանծ Մասիս չխոնարհեցո՞ւց իր ալեփառ գլուխը, և իր ծոցէն արձակելով նչուլագեղ ամպ մը չողի ու խունկի՝ հեշտ բուրմունք մը չցանե՞ց հայկեան հովիտներուն վրայ, երբ զոյգ հոգիները լուսասփիւռ սաւառնեցան իր վերևը . . . :

Սրդեօք գեղապատյան Արաքս չուռեցո՞ւց իր փրփրազարդ կուրծքը, արծաթեայ ափունքին հետ ծափ զարնելով հնչեցնելու քաղցրակարկաչ երգ մը աւետման, երբ Դուք, ո՛վ հարք հայկօս հնչուհի, Սահակ և Մեսրովբ, հայկայ հինաւուրց բարբառի անմահումին ոգին իր եթերային ոլորտներէն վար կոչելով՝ նիւթական ձև ու մարմին, նոր կեանք տուիք անոր, անոի և առյաւպայ հայկազնոց հոգիի և մտքի բղխումներուն ինքնուրոյն և անթերի արտայայտիչը նչանակելով զայն։

Դուք, հայրապետ և հոդագործ, ներկայացուցիչներ ժողովրդական խաւերու երկու ծայրայեղութիւններուն, վերէն մինչև վարի աստիճան՝ ձեր միջև գտնուող հայկազնեան բոլոր կարգերու ուժերն ու բարեմասնութիւնները ձեր գերազանց անձին մէջ ամփոփած ու խտացուցած, համօրէն և հեղինակօրէն հայ գրոց գանձարանին ոսկեքանդակ դուռը բացիք այնպիսի՛ օր մը, երբ Հայկայ չառաւիղը՝ ա՛լ յոգնած նիւթի համար նիւթով եղած պայքարէն՝ յօժարակամ կը հրաժարէր երկաթեայ թագ ու սուրէ։ Իր դարաւոր գոյութիւնը կ՛ենթարկուէր վտանգի . . . բայց դուք հասաք իր օգնութեան։

Դուք, ցայնավայր ազգութեան հիմը կազմած, այլ յետ այնու նահանջելու կոչուած նիւթական այդ գօրութեանց փոխարէն տուիք անոր այնպիսի աննիւթական ոյժ մը, Ս. Լուսաւորչի ոգիովը անած, Մեծն Ներսէսի խանդովը նուիրագործուած և հուսկ ուրեմն Վարդանանց ու Վահանանց կամքովը հաստատուելիք բնատոհմիկ հոգեկան, բարոյական և իմացական կենսագործ գօրութիւնները արտայայտելու այնպիսի անբռնաբարելի և անկործան սեփականութիւն մը, որ հիմը ամրացուց անոր կեդրոնական գօրութիւններուն, մեկնակէտը որոշեց իր նոր դարաշրջանին և եղաւ կեանքի և խոկութեան ամուր խարիսխը հետագայ բոլոր սերունդներուն համար։

Ձեր աւանդած ներքին այդ ոյժը, ո՛չ միայն աննուաճ և միշտ կենսունակ պահեց ազգութիւնը, այլ մանաւանդ նոր նոր յաղթանակներու առաջնորդեց զայն լուսաւորութեան աստպարէզներուն մէջ, արժանի ըրաւ զայն կոչուելու Արևելեան քաղաքակրթութեան ջահակիրը, ամուր պահեց անցեալի հետ անոր ունեցած կապակցութիւնները, թէ թեան ջահակիրը, ամուր պահեց անցեալի հետ անոր ունեցած կապակցութիւնները, թէ ու թռիչ տուաւ անոր յուզմունք և խոկմունքներուն, և մշտավառ պահեց այն ոգին որ սիրտէ սիրտ, միտքէ միտք կայծկլտալով, կայծկլտալով սերունդէ սերունդ նոր գործ և նոր եռանդ է արծարծած։

Այն օրերէն վերջը, դար չեղաւ յորում հայկեան սերունդին հարստութիւնները աւեր և աւարի չմատնուէին, տեղ չգտաց ուր օտարաչունչ հովեր չցրուէին անոր բեկորներ, նիւթ չմնաց որ չաղաւաղուէր, բռնութիւն չմնաց որ չգործադրուէր անոր վիրաւորելու, մարմնոյն վրայ. այլ սակայն բոլոր այդ դարերու այլայլութեանց մէջ, թէև ամէն տեսակ դժպատեհ պարագաներու դէմ մաքառելու հարկադրուած, ան կրցաւ իր կենսաւորութեան և վերածաղկումի էական տարրերը պահպանել ու մնուցանել իր մէջ, և ամէն մէն առթիւ անոնց գոյութեան գործնական ապացոյցները տալ աշխարհին։ Քանդի ան ամուր կառչած մնաց ոսկեդարեան այն ժառանգութիւններուն զորոնք ձեր ոգին աճեցուց բոլոր բոլոր։ Սոսկ թէև անտեսանելի, բայց և իսկապէս աւելի՛ տիրական ու տեւական գօրութիւններ եղան քան տեսանելիները։

Ո՛չ Ցազկերտներու մոխրամած սուրը, ո՛չ Տուղրիլներու կոչտ ու ահեղ բռունցքը, ո՛չ Ճէնկիզներու բռնագատութիւնները, ո՛չ օտար եկեղեցապետութիւններու կլանող, ա՛չ ալ նորադարեան ճերմակ քաղաքակրթութեան նողկալի, սքօղեալ քաղաքականութիւնները,

կրթութեան հրապոյրները չկրցան կապտել զայն իրմէ: Ինչ կենսատու զօրութիւն, ինչ սրբազնասուրբ ժառանգութիւն:

Այնքա՜ն յստակ հնչեց թրթռումը ձեր քաղցր երգերուն և օրհնութիւններուն, այնքա՜ն ներգործիչ եղաւ ձեր չնչած ոգին աստուածաշունչ գրական, որ գարուց ի գարս ալիք ալիք տարածուելով՝ հայկեան տարաւփիւռ աշխարհին բոլոր ասպարէզները բռնեց ու բռնկեցուց իր հրայրքովը: Աստ՛ւ էր որ որդւոց յորդիս աւանդութեան գիւղացագործ արարքները, աստ՛ւ հնչական ձև մը ստացան տառապալից սրտի փղձկումները, աստ՛ւ սուգի մէջ ուրախութեան զսպուած պոռթկումները: Բանաստեղծը ձեզմէ՛ փոխ առաւ իր քնարը, հայրենասէրն՝ իր չունչը, և հովիւը՝ իր սրինգը:

Ինչպէ՞ս մղուէր պատմահայր Խորենացի մը, հայկազնոց մահացած անցեալը վերաթին կենդանութեան կոչելով՝ մթաստուեր յիշողութիւններու ընդմէջէն քաղել ու քանգակել զայն անմահ էջերու վրայ. ինչպէ՞ս յաջողէր աղօթասյան Նարեկացի մը իր խնկաւորեալ սրտի խորութիւններէն բղխող անթափանցելի խորհուրդներն ի գիր արձանացուցանել. ինչպէ՞ս կարողանար շնորհալի Կլայեցի մը հոգեկան շնորհները նիւթապէս մատուցանելի դարձնել, և այնու անմահութեան ճաշակը տալ մահկանացուներուն, առանց այն ներշնչումին որ բղխեցաւ և ծաւալեցաւ ձեզմէ, գարերով երգել տալով ազատութեան, գեղեցկութեան, ճշմարտութեան, բարութեան, սիրոյ և հաւատոյ երգերը:

Եւ դեռ այսօր կը սաւառնի ձեր հոգին մեր տարածուն աշխարհին վերևը, հազար տեղեր հազար ձևերով չարունակելով իր կենսաբաշխ առաքելութիւնը, հնչեցնելով իր երգը մանուկի մը թոթովանքէն մինչև ալևորին աղօթալիր մրմունջները, երբեմն սուգի, սարսափի, երբեմն բողոքի, բորբոքումի, երբեմն զարթնումի, զուարթութեան, այլ յարաժամ հաւատոյ, յուսոյ և սիրոյ չեշտերը զօրացնելով անոր թրթռումներուն մէջ, մի՛շտ նոյն թարմութեամբ, նոյն կորով ու կենսաւորութեամբ զոր յայտնեցիք դուք:

Դուք, երանափառ հիմնադիրներ հայ մատենագրութեան, դուք բացիք մեզի հայրենաւանդ անկապուտ ժառանգութեանց անսպառ աղբերակը:

Եւ ձեր ոգին կը շարունակէ դեռ սաւառնիլ մեր վերևը, այլ այս անգամ Սիոնն է որ կ'արձագանգէ թեւերու բաղխումները . . . :

Եւ հեռուէն Մասիսը գարձե՛լ կը խոնարհեցնէ իր գլուխը:

Պըճեճեան

ԲԻԶԱՆԴ ԵՂԻԱԵԱՆ

ՍՈՒՐԲԻՆ ԱՇԽԱՏԵՑՔԸ

Առ Եղիշէ Արք. Դուրեան

Օշականի Սուրբին մասներն էին հրպած
Իր շրթներուն ուր արթցաւ դաշնակաւէս
Երգն հոգիին աստղերու վառ համբոյրին հետ,
Եւ այն ժպիտը որ արտին ծաղիկն է բաց:

Օշականի Սուրբին մասները ոսկեղէն
Աւետ Աչեր էին օծեր լոյսով ծաւի,
Ու միշտ անոնք տեսան ինչ որ կը յայտնուի
Երազին մէջ՝ խորհուրդի լուռ պատկերներէն:

Օշականի Սուրբին մասները դառնուցին
Մատեանն անոր կեանքին, էջե՛ր աղօթակիր,
Եւ ինչպէս կոյր մը կը սովրի շարեր անգիր,
Աչքերն անոր տեսան գաղտնիքը միջոցին:

Սուրբին մասները խնկաբոյր Օշականի
Աւետ հակատն ըրին խոնա՛րհ գաղտակուրէ,
Որպէսզի փառքն հրպարտօրէն այնտեղ գրէ
Ինչ որ լոյսի թեւով երկինք պիտի հասնի:

Ու միեւնոյն Սուրբին վրնի՛ս մասներուն տակ
Բիւրեղացած անոր արտին սափորն անհուն
Ամբո՛ղջ ամբո՛ղջ ծաղիկներու ոսկի մեղուն
Կը բընակի ժամանակին մէջ սպիտակ:

Ի՛նչ հրայրք էր բոցավառած անոր հոգին,
Որ երբ չի կան Սուրբին մասներն Օշականի,
Աչակերտին ձեռքէն բռնած դեռ կը տանի
Մէկը որ լաւ գիտէ պարտէզը երկինքին...

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

ԱՄԵՆ. ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՅՈԲԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

ԱՆՋՆԱԿԱՆ ԾՈՒՇԵՐԻՍ

Եւ այս անմոռանալի յուշերն են, որոնք ըստ Հիւբմիւզի «վերկենցաղեալ չքնաղ ի տիս մեզ ընդ առաջ գան ի տեսիլ . . .»։

Եթէ յիշողութիւնս ճերմակ ու սեւ տարիներու թանձր վարագոյրով մը չէ ծածկուած, կը կարծեմ թէ ուսմունական թուականներուն վինքը ճանչնալու պատեհութիւնն ունեցայ։ Այդ թուականին պատանի էի, և հետեւաբար հոգեկան տպաւորութիւնները ալ անհաւասարակշիռ էին։ Երուսաղէմի ապագայ պարիւրքը սակայն, պատանի հոգիիս ծալքերուն մէջ՝ վաղամեռիկ քերթողին սևեռու և մանուշակի երանգներով այլակերպութիւնն էր կարծես։

Դուբեան եղիչէ վարդապետ՝ այդ թուականին նիհարակազմ եկեղեցական մըն էր՝ ժպտուն և սուր նայուածքով։ Արմաշեան այցելութենէ մը վերջ, Ատաբազարի ուղեւիծը կ'ընտրէր Պարսիզակ վերադառնալու համար։ Առաքինի ու արքենի երէց մը (Տ. Մկրտիչ Ազարեան) կ'ընկերանար անոր, Մենասրի մը սրտագին հոգածութեամբ։ «Ատուածածարեալ» քաղաքը ծննդավայրն էր Վանահայր–Տեղապահ Ս. Մաղաքեանի, բանաստեղծ Յար. Սվաճեանի՝ և Բրօֆ. Յակոբոս ձէճիլեանի։ Այսպէս Հայր Դուբեան ալ Պարսիզակի արգիւնաւոր գործունէութեան օրերուն եկած էր Ատաբազար, զոր լինքն ալ իր կարգին «Ահեգ fալաf Նիկոմիդիոյ» անուանած է, Արմաշ փոխադրուելէ ետք, Ծուստինեան կամուրջը այցելելու առիթով։

* * *

Դառնալով իր առաջին այցելութեան, զպրոցի հետ սերտօրէն յարաբերուող քաղաքային եկեղեցական, չմոռցաւ անմիջապէս այցելել տեղւոյն Ս.Յար. Վարժարանը՝ որուն Ջ. Դասատրանին աշակերտներէն էինք ուսուցչիս (Գ. Շիրինեան) եղբօրորդին և այս տողերը ստորագրողս։ Հա՛րկ է ըսել, մեր լուռ հիացումին կը միանար անակնկալ քըննութեան մը հոգեկան տպաւորն ալ։ Եւ չուշացա՜ւ այդ օրերու անբաղձալին . . . ։ Շատ լաւ կը յիշեմ, աւարտած էինք Լառուսի Բ. Տարին՝ և իբր թարգմանութեան գիրք ունէինք «Choix de Lectures» և Ֆէնըլօնի Տէլէմաքը։ Բոլորովին տարբեր էջ մը կը բանար մեզի՝ թարգմանութեան ու վերլուծման համար։

Ուսուցչիս ներկայութեան «elle» իգ. դերանունը (անձնական) «նէ» թարգմանելու անքաւելի համարձակութիւնն ունեցեր էի, ինչ որ, «ես այդպէս չեմ սորվեցուցած ձեզի» փափուկ յանդիմանութեան պատճառ դարձաւ, և սակայն հայրսուրբը չուշացաւ ըսել «մի՛ արգիլէք, ատիկա ճաշակի հարց է»։ (դերանունը գործածուած ըլլալով կալիփսէի մասին)։ Գօտեպնդուած էի՝ չկարդացուած այդ էջը թարգմանելու համար։

Ահա՛ այս պարագան, նախաբանն է եղած տարիներով ստուարացած համակրանքի գրքիս, յուշերուս ամէնէն խօսունը պիտի ըսէի, խորունկ տպաւորութիւն գործած էր վրաս, թէ իր հոգեբանութեան և թէ իր որդեգրած աննախապաշար մեթոտին հայեցակէտով։ Այդ օրերէն մինչև 1929 չաս տարիներ անցան իրենց բարդ ու դառն գըրուագներով. քառասուն տարիներու երկար շարան մը։ Բախտը այնպէս բերաւ որ, ես ալ նետուէի ուսուցչական գերբուկ ու քարքոտ ասպարէզը, ու օր մըն ալ (1894) Դպրեվանքի մէջ ուսուցչական պաշտօն մ'ստանձնելու կը հրաւիրուէի, պաշտօն զոր վարեցի ամբողջ տասնհորս տարիներ, չորս Փ–վանահայրերու հովանաւորութիւնը վայելելով։ Սեւերդ չըլլայ ըսել թէ՝ տասը տարիներ Ն. Ամենապատուութեան ներքին տեսչի և վերատեսչութեան շրջանին, այս մասին չպիտի ուզէի ծանրանալ՝ իր իմաստասէրի լրջութիւնը չխռովելու համար։

Սրտանց կը խնդակցիմ որ, իր յիսուն տարուան բեղուն գործունէութենէն վերջ, գրական ու իմաստասիրական ոստախիտ մացառներէն դուրս եկաւ եղջիւրներէն բռնուած խոյը, իր Յոբելեանը խորհրդանշելու համար։ Պոլսոյ պատրիարքութենէն վերջ, — եթէ կը ներէ Տեառնեղբօր Քերթող գահակալը — Սիոնն ալ իր եհովայիրէն եղաւ։ Ովրատիոս եթէ վայրկեան մը դուրս գար անդենականէն, Ամեն. Յոբելեարին չպիտի կրնար ուղղել իր ծանօթ խրատը «Solve Senescentem»։

5 Մայիս 1929, Սելանիկ

Ուսուցիչ Ս. ԹԱՊԱԳԵԱՆ (Գ. Ս.)

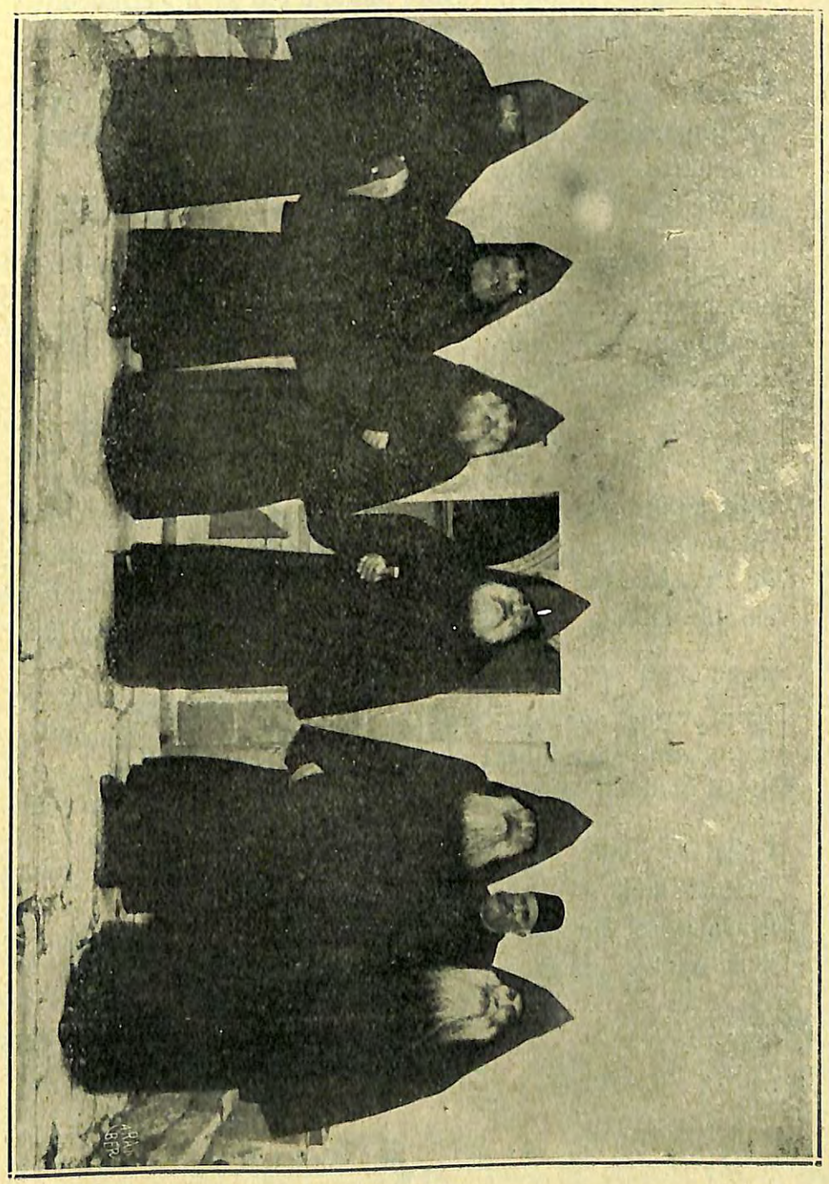

Ամեն. Դուբեան Սրբազան վիճակի ժառանգ, 1923, գրաւած գահէն

ԳՈՒԼԹԱՆ ՊԱՏՐԻՊԱՐՔ

Հերապանճ է բուրգն ուղեղին իմաստութեան պիտով,
Ովկէանի պիճուներէն ծըլած ծաղիկ մը պիւնի,
Որ կ'ընդլայնի ասրաֆատակ ամպի մը պէս լուսաշող,
Պիտ' ըսէի հովանի մը՝ յաւիտենական բուրմունքի:

Պարթեւ հասակ ու սիրտ մը վեհ՝ գորովանիով կաթոգին
Կը գեղերփնեն նայուածքն անուշ՝ որ հոգիէն կը ծորի.
Սօսիներու ստուերներէն ցրտող դայլայլ մը հեշտին՝
Որ աստղերու ցոլքերուն տակ յուշիկ յուշիկ կը հատնի:

Եղիայի մատենակն հագած Նազովրեցին կ'երազէ,
Յայտնութի՞ւն թէ տեսի՛լ է այն որ Սիոնէն կը ձայնէ.
Հոգեզուարճ ճնար մը Գութի՝ որ հեշտանիքը կը հեգնէ.
Բոցավառող մորենիին երանգները կը տեսնէ:

* * *

Եթէ ոսկի գրիչը աչքին՝ անդրիանար իր պատկեր,
Ըստուար Գիրքը պիտ' ըլլար այն իր մտքին ճոխ սնդուսէ,
Որ Իր կեանքին ճուրճն ըսօղեց բիւր խոկերով գեղատուներ,
Խոկե՞ր չճնաղ, մարգարտայեռ՝ ճարմանդներով զմռսխտ:

Մոնազ մը չէ ճգնակեցցաղ կամ խստակրօն սիւնակեաց,
Ս.թութայից մոնազն է այն՝ Գաղափարի պերճութեան,
Ս.յլագոյթը Հացեկացոյն՝ պիտ' ըսէի վերջամնաց,
Որ ձիթենեաց մեծ ըստուերէն կը սարսռայ իր մուսան:

Լո՛ւռ է հոգին, բայց ծաւալուն ալիճներով՝ զերթ լըճակ,
Ս.ուաւօտեան արուսեակին կայծկլտումով ցոլացիկ.
Լըռութիւն մը մարգարէի, հարպոկրատեան, գլխահակ,
Նոր Սիոնի խորհուրդներուն տարփողանիճն է գեղեցիկ:

Մեհրանիկ Գ. ՍԱՐՀԱՏ

Ամենապատիւ
Տ. Տ. Եղիճէ Սրբազան Արճեպիսկոպոս Դուրեան
Պատրիարք Հայոց Ս. Երուսաղէմի

Սիրելի Սրբազանս,

Ձեր քահանայական սուրբ կոչումին վրնամեայ մօտալուտ Յոբելեանը, զիս կը վոխադրէ յանկարծ բաւական հին անցեալի մը մէջ. կը վերյիչեցնէ ինծ պատանեկութեանս այն ծիծաղ օրերը՝ երբ Ձեզմէ՝

Բայլ մը նայուածք, փունջ մը ժըպիտ,
Բառայ մը խօսք պիւթեց իմ սիրտ.

ու մենք երկուքս եղբայրական սիրով հոգիին կապուեցանք իրարու. նստանք քով քովի Իւսկիւտարի Ս. Խաչ վարժարանի գրասեղաններուն վրայ, գիրուբան միատեղ սորվելու, սիրելու կրօնք ու Հայրենիք:

Ձեր բանաստեղծ եղբօր՝ Պետրոսին տարաժամ մահուան վաղայաղորդ օրերն էր գրեթէ, երբ մեկզմեկ ճանչցանք. անդրադառնալով այժմ այդ յետսախաղաց ժամանակին, աչքիս առջև պատկերացած կը տեսնեմ իմ աշակերտակից–ընկերս՝ Դուրեան Մխիթարը. ու պահ մը խորհելով Դուրեան Եղիշէ Սրբազանիդ վրայ, իւրովի կ'ըսեմ՝ թէ ո՞րչափ խորհրդաւորութիւններ կը պարունակէ եղեր ձեր պատանեկան շրջանը:

Դուք միշտ լուրջ, ժպտադէմ ու խոհուն, անձանձիր աշխատող, անդադրում գրող, բայց գպրոցականներու բազմութեանը մէջ մանիշակի պէս մացառաղօղ կորսուած, որո՞ւ միտքէն կրնայիք անցուներ տալ՝ թէ այն առենի համեստաւնակ Մխիթարը, աննշան Մխիթարը, պիտի ըլլար ապա հայ եկեղեցականութեան պարծանք, ազգային նկատելի դէմք, տոհմային մատենագրութեան հեղինակաւոր մշակ, Կ. Պոլսոյ Պատրիարք, Սմեռնայն Հայոց Կաթողիկոսութեան երկրցս ընտրելի, և վերջապէս՝ արժանընտիր Հայրապետ Ս. Յակովբեանց գարաւոր Աթոռին:

Կը յիշեմ, կը յիշեմ, և պիտի յիշեմ միշտ Ձեր աշակերտութեան մէն մի ժամերը, միատեղ անցուցած կեանքերնիս ու աշխատակցութիւններս, մինչև իսկ մեր անմեղունակ ղբօսանքներն ու խաղերը. և բազդատութեան դնելով անցեալը և Ձեր ներկայ բարձր դիրքը, անմիջապէս կ'ըմբռնեմ, թէ այն առենները արդէն Ձեր վրայ կը փայփայն եղեր ապագայ մեծութեան մը արշալոյսի շողերը, որոնց՝ բարե՛կ մենք անզգայ էինք գլխովին, և որոնք հետզհետէ ի յայտ եկան, ակնախտիղ պայծառացան:

Ուրազգայ ուրախութիւն է ինծ արտայայտել, թէ Ձեր Սրբազնութեան յիսուն տարիներու Քահանայութիւնը, եղաւ իսկապէս բեղմնաւոր. գնահատուեցաւ և իրաւամբ օծնեցաւ աստիճանական վերելք դէպի բարձրը, հոն՝ ուր չա՜տ քիչերուն է տրուած հասնիլ:

* * *

Պարտիզակի պարզ քարոզիչ մը՝ Դուք հոն ձեր տասնամեայ պաշտօնավարութեամբը եղաք կրթիչ ու դաստիարակիչ սերունդի մը, որու ծոցէն ծնան եկեղեցական ու աշխարհական գլուխն, ազգօգուտ անձեր:

Արմաչի Դպրեվանքին վերատեսուչ և վանահայր, Դուք յաջողեցաք հաստնել ա՛նպիսի ընտիր եկեղեցականներ, որոնք այսօր ժիրաժիր մշակներ են մեր նահատակ եկեղեցիին, և որոնցմէ խումբ մ'ալ աւա՜ղ հայաթինջ տարապրութիւններուն անմեղ զոհերն եղան:

Սիոնի Պատրիարք՝ Դուք չուքը ահա եղաք այդ պատմական վեհ Աթոռին, որ չատա՛նց ի վեր գրասէր և խմաստասէր եղիշէի մը կարօտը կը քաշէր, վերակենցաղ յառնելու համար վատախտարակ մեռելամերձ վիճակի մը թոհրոհէն:

Ձեմ խօսիր Ձեր անցեալ պատրիարքական և Առաջնորդական տաժանակիր պաշտօններուն վրայ, չե՛մ խօսիր Ձեր բեղուն գրչին գեղեցիկ արտադրութիւններուն վրայ,

ձեր պերճախօս չրթունքներէն բղխած հոգեպարար քարոզներուն մասին, ո՛չ ալ ձեր քերթողական բնատուր ձիրքին, ձեր աղու քնարին ու մատենագրական բարձր տաղանդին վրայ. կը բաւականանամ ըսելով՝ թէ Դուք լինքնածիլ տունկ մը, լինքնին ծաղկեցաք ու մեծապէս պտղաբեր հանդիսացաք. Դուք լինքնակիրթ վիճակուոր՝ լինքնուսուցեամբ տէր եղաք ա՛յնչափի հոծ համաւեթեան, զոր դժուար է գտնել համալսարաններու սեմերը տարիներով մաշեցնող վկայականաւոր աստուածաբան վարդապետներու քով։

* * *

Եւ ես՝ երբ Ձեր Քահանայական չինամեակին հետ, Բարիզեան բժշկական ուսանողութեանս չինեներորդ տարեդարձը բոլորելու կ'ըլլամ, ո՞րչափ հպարտ զիս կ'զգամ այսօր, և ո՞րչափ մեծ պատիւ լինձ կը համարիմ յայտնելու, թէ ատենօք թաղային վարժարանի մը մէջ աշակերտակից եղած եմ Ձեզ և աշխատակից, հակառակ որ՝ չգիտեմ լինչո՞ւ, յոյլ, ծոյլ, քոյլ ածականներով էի որակուած Ձեզմէ. և ո՞րչափ սըրտազեղ հրճուանք ունիմ վառք տալով Աստուծոյս, որ պարգևեց մեզ տեսնալ Ձեր Սըրբութիւնը այսպէս բարձրաստիճան, կիսադարեան յոգնաչան աշխատութիւններով Յոբելեար և սիրելի ամբողջ Հայ Ազգին։

Ս. Կարապետի սեղանին վրայ 1879–ին գՁեզ Սարկաւագութենէ Քահանայութեան կոչող անուշ երգին արձագանքը՝ «Արժանի է»ն, ո՞րչափ անկեղծ ու օրհնուած է եղեր. և Ձեր Սրբազնութիւնը իւր գործքերովը, անբասիր՝ արդիւնաւէտ կեանքովը, լինչպիսի կատարեալ արժանիքով ճչմարտեց այդ «ԱՐԺԱՆԻ Է»ն. ո՞րչափ օրինակելի էք Սրբազան, և ո՞րչափ խրատատու էք այսօր ձեր ձեռնասուններուն։

Շա՜տ ու շա՜տ ապրի՛ք Սրբազանս, ապրի՛ք շա՜տ, որպէսզի արթուն հովուապետիդ հովանի թևերուն տակ, Ս. Աթոռը նշանաւոր հովիւներ ընծայէ հետզհետէ մեր եկեղեցիին, որ է միակ ապաւէնը, յոյսը և մխիթարութիւնը։

Հաճեցէ՛ք Սրբազան Տէր, ընդունիլ Ձեր երբեմնի ընկերին խորին ակնածութեանն ու անկեղծ համակրութեանը ջերմ հաւաստիքը, և թոյլ տալ իրեն համբուրել Ձեր օծեալ ճակատը և Սուրբ Աջը,

Բարիզ 18 Յունիս, 1929

Ձեր միշտ Ամենապատուութեանդ
յաւէտ անձնուէր
ՏՕՔԹ. ՎԱՀՐԱՄ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

Իւսկիւտարի Սուրբ Խաչ վարժարանին մուտքը

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

Նիւ Եօրքի Հայ Դրական Միութեան Դեկտ. 20–ի հերթական դասախօսական ժողովը նուիրուած էր Եղիշէ Արքեպիսկոպոս Դուրեանին։ Այս պատմական անունը բաւական եղած էր սրահը լեցնելու Նիւ Եօրքահայ ամբողջ մտաւորական ընտրանիով ու հետաքրքիրներու ստուար բազմութեամբ։

Կ'առաջնորդէր Պր. Վ. Ահարոնեան, որ խտացած գիծերու մէջ տալէ յետոյ Դուրեան Սրբազանի իսկական դիմագծութիւնը, պատշաճ բառերով բեմ հրաւիրեց օրուան միակ դասախօսը՝ Պր. Հայկ Խոճասարեան։

Պր. Հ. Խոճասարեան լուրջ, խնամուած ու յանկուցիչ դասախօսութեան մը մէջ ներկայացուց Դուրեան Սրբազանը՝ իբր «մարդ, բանաստեղծ եւ իմաստասէր» անոր ունեցած իսկական արժանիքներով։

Ժամէ մը աւելի տեւող այդ յոյժ արժէքաւոր դասախօսութեան կարեւոր գիծերու ամփոփումը կուտանք ստորեւ.—

«Դուրեան Սրբազանը, ըսաւ Պր. Խոճասարեան, բարձրագոյն իմացականութեան եւ հոգեկան մեծ արժէքներու եզական անձը պիտի մնայ մեր մէջ։

Համբաւներ կան, որոնց ծանօթացումէ վերջ, կ'զգաս որ մերձեցումը երեւակայութեամբդ գծած գեղեցիկ պատկերէն գիծեր կ'եղծանէ եւ շատ անգամ հիասթափ կը բաժնուիս։ Դուրեան Սրբազան այն հազուագիւտ դէմքերէն է, որոնց նկատմամբ որքան խոր ըլլայ սքանչացումդ, երբ կը հեռանաս իր պատկերը աւելի լուսաւոր կը գտնես եւ ձգած ներգործութիւնը կ'ապրի մէջդ տեւականօրէն։

Համաչխարհային գրականութիւնը աւելի ջերմեռանդ պաշտող մը չէ ունեցած որքան «Հովուական Սրինգ»ի հեղինակը, իր կեանքը նուիրում մը եղած է ամերիկեան գրականութեան եւ իմաստասիրական վարկածներու խոր վերլուծման։

Ինչ որ Վենետիկ իր տաղանդներու գեղեցիկ փունջովը կրցաւ ըլլալ, Դուրեան Սրբազան առանձնապէս եղաւ. հայ լեզուի հոյակապ վարպետ, ներհուն իմաստասէր, բանաստէր–լեզուագէտ, աննման հեւտոր եւ զգայուն բանաստեղծ։

Եւ խորհիլ, որ բարձրագոյն կատարելութեան այս անխոնջ վերելքը ինչ խոնարհ ծագումէ կ'սկզբնաւորուի։

Վաղամեռիկ Պետրոս Դուրեանի կրտսեր եղբայրն է Սրբազանը, պարզ եւ անուս երկաթագործի մը որդին։ Տարապայման էքսաւորութիւնը, որ հիւծեց եւ զգետնեց այնքան տարաժամօրէն անմահ բանաստեղծը, ազդած է նաեւ խորապէս Սրբազանին մանկութեանն ալ վրայ։ Զրկանք ամէն բանի, կարօտ նոյն իսկ կանթեղի ազօտ լոյսին՝ իր ընթերցումը շարունակելու համար։

Եւ ո՞վ գիտէ թէ աշխարհային վայելքներու լրիւ այս զրկանքը չէ մղած զոյգ Դուրեանները ներքին վայելքներու որոնումին եւ յափրացումին։ Մին՝ Պետրոսը, իր տառապանքի երգերովը անմահանալու, միւսը՝ կղերականի սեւ սքեմին տակ վանդակելով իր խղճերը եւ կեանքի հեքը, սաւառնելու համար խոհերու ոլորտին մէջ, ուր մարգկային ճղճիմութիւններ կ'անհետին, բացարձակ ճշմարտութիւններն անգամ յարաբերական կը դառնան եւ կը կազմեն ճշմարիտ իմաստասէրը ու բարձրագոյն մարդը, ազնուական ու անսահման ներող։

Դուրեան Սրբազան անձանձրոյթ վերծանող մըն է, կամ աւելի ճիշդը՝ յաւիտենական ուսանող մը պիտի մնայ թերեւս մինչեւ իր յեսին չունչը։

Ինչ որ մարգկային միտքը արտադրած է գեղեցիկ, Սրբազանը հեղինակին գրած լեզուով ըմբոշխնելու համար ուսած է ֆրանսերէնն, անգլերէնն, իտալերէնն, գերմաներէնն, լատիներէնն, հին յունարէնն, և եբրայերէնէն։ Վերջին անգամ երբ Պոլսոյ մէջ տե-

սայ զինքը, բազմահմուտ պարսկագէտ Տիար Ստեփան Կուրտիկեանէ պահլաւերէնի ծանօթութիւնները կ'ստանար հայ լեզուի բառերու և մասնիկներու ծագումն ու արժէքը ճշդելու համար։

Բանաստեղծութիւնը սակայն, Սրբազանի արժանիքներուն մէջ միրական գիծը պիտի մնայ։

Պոլսոյ Պատրիարքութեան շրջանին, իր ծայրայեղ նեոզամտութենէն դժգոհները, հեգնանքով մը զինքը որակած էին «Բանաստեղծ Պատրիարք»։

Ստոյգ է, Դուրեան Սրբազան գերազանցապէս բանաստեղծ մըն է, մաքուր ու աննիւթական. իր քարոզներու, դասախօսութեանց, գրականութեան, նոյն իսկ իր պարզ և անսեթեւեթ խօսակցութեան մէջ կ'զգաս, գեղեցիկ մտածման, գեղեցիկ բառերու եւ բաժչտութիւնը և ազնուական խոհերու համայքը, որ կը տարօրինակ զինքը միջակէն և հասարակէն։»

Յարգելի դասախօսը խանդավառ բառերով պատկերացուց Դուրեան Սրբազանի եկեղեցական և գրական գործունէութիւնը։ «Սրբազանը, ըսաւ, կրած է երկու մեծ դէմքերու ներգործութիւնը։ Բանաստեղծը կազմուած է Պետրոս Դուրեանի չունչով։ Արշակ Զօպանեանի գրած վաղամեռիկ քերթողին գեղեցիկ կենսագրականին մէջ, Դուրեան Սրբազան նամակով մը իր եղբօր մասին իր տպաւորութիւնները կը յայտնէ.— «Peter was փոfr եի եւ անկարող եղբայրս ըմբռնելու, բայց երբ իr տաղերը կը կարդար, լռիկ fովը ցնտած, անգիտակցաբար արցունք կը թափէի»։ Այդ կանխահաս յոյզերն էին, որ ապագային պիտի կազմէին «Հովուական Սրինգ»ի աննման քերթողը։

Իսկ կրօնական մաքուր ու հաւատաւոր ոգին, որով պիտի բարձրանար ան երուսաղէմի պատրիարքական գահուն վրայ, ներչնչուած էր իր հոգեւոր Հօրմէն՝ Մատթէոս Սրքեպիսկոպոս Իզմիրլեանէ։

Երկաթէ Պատրիարքը, ինչպէս կը սիրէինք կոչել զայն, Հայ Եկեղեցականութեան հայկական տիպարներէն մին էր, Նարեկացիին շրջանէն վերջ այդ դէմքերը, աւաղ, այլևս հազուագիւտ դարձած են։ Մաքրակրօն, խստամբեր, հաւատաւոր և՛ անձնուրաց և՛ ազգասէր՝ անձնուիրութեան լայն ըմբռնումով։ Այս էր պատկերը Իզմիրլեանին, սեղմ գիծերու մէջ։ Յարգանքը և պատկառանքը, զոր կ'զգայինք այդ մեծ հայուն հանդէպ՝ ինքնաբերաբար էր, և ո՛չ թէ եպիսկոպոսի կամ Արքեպիսկոպոսի սին մակդիրներով բռնադրօսիկ պարտադրուած։

Դուրեան Սրբազան կրցաւ Իզմիրլեանի արժանաւոր ձեռնասունը ըլլալ։ Ցիսուն տարուան կուսակրօն կեանքին մէջ միայց անբասիր, հաւատարիմ իր ուխտին ու հայրենի ջերմիկ հաւատքով առլցուն։

Կրօնքներու ծագման և բարեշրջման խոր ուսումնասիրութիւնը Սրբազանի հոգւոյն մէջ երկբայանքի ս՛չ մէկ հետք ձգած է։ Եկեղեցւոյ մէջ այնքան ներշնչեալ հաւատաւոր մըն է, որքան չինական պարզուկ ու մաքուր քահանայ մը։

Եկեղեցական հարցերու մասին Սրբազանը աւանդամոլ և կամ ձեւապաշտ մը չէ, բայց հեգնանքով կը վերաբերի անոնց դէմ, որոնք առանց Հայ Եկեղեցւոյ հոգւոյն թափանցած ըլլալու, կը կարծեն թէ ամէն նորութիւն առաւելութիւն մըն է հինին վրայ։ Իր համոզումն է թէ, Հայ Եկեղեցին ժողովուրդն իսկ է և բարեշրջումը, զոր շատերը կը փափաքին տեսնել, նախ պէտք է ժողովուրդը կատարէ իր մէջ։

Սրբազանը իր գրաւած բարձրագոյն պաշտօններուն մէջ անգամ միայց մինչեւ մեծ ուսուցիչը։ Իր քարոզները ընտրական լեզուով յօրինուած դասեր են, բեմը իրեն համար սրբութիւն մըն է և գիտէ միշտ կանխահոգ պատրաստութեամբ մօտենալ անոր։ Անպատրաստ մերձեցումը բեմին՝ արհամարհանք մը կը նկատէ ժողովուրդին դէմ և ոչ ալ կը սիրէ ամկանալ ժողովրդական գառնալու համար, այս էր պատճառը, որ քարոզներ կը սիրէ ամկանալ ժողովրդական գառնալու համար, այս էր պատճառը, որ քարոզներ օրերուն տաճարը կը լեցուէր մտաւորական դէմքերէ ու բարձրագոյն վարժարաններու ուսանողութենէն։ Թարզէ աւելի վայելք մըն էր զայն լսելը։

Ըսի թէ՝ իր նախասիրութիւնը ուսուցչութիւնն էր։ Պատրիարքական գահը կը թողուր Կեդրոնականի կամ Եսայեանի մէջ ուսուցչական ամբոնը գրաւելու համար։

Ուր որ գնաց, Պարտիզակ, Սրմաշ, Իզմիր և Երուսաղէմ, կրթական չարժուժ

մը առաջ բերաւ, լուսաւոր հետք մը թողուց, օժտուած սերունդ մը ազգին ընծայելով։

Մինչև իր պատիւարքական ամէոտ բարձրանալը, Երուսաղէմ անհաչտ ատելութեանց և կռիւի վայր մըն էր, իր պարզ և խաղաղ ոգին ամէն բան այլափոխեց և այսօր Երուսաղէմ գրական վառարան մը դարձած է և նոր Վենետիկ մ'ըլլալու յոյսեր կը ներշնչէ։»

Պր. Դասախօսը մեկին պատկերացումը տուաւ Սրբազանին գրական գործունէութեան՝ թուելով իր հեղինակութիւնները և պարբերական թերթերու մէջ ատորագրած գեղեցիկ էջերը։

«Հովուական Սրինգ»ի հեղինակը, ըսաւ Պր. Խօճասարեան, առատ արտադրող մը չէ եղած, բայց ինչ որ տուած է, արուեստի կատարելութեան գրոշմը կը կրէ։ Պետրոս Դուրեանի պարզ և Դիւրասահ ոճը և պատկերներու թախծութիւնը չունի, բայց լեզուի բիւրեղացում և իմաստասիրական խորք մը ունի, որ իրենն է միայն։

Եթէ Հայ Եկեղեցականութիւնը փառաւորուած է Դուրեան Սրբազանով, նոյն այդ պատճառաւ Հայ Գրականութիւնն է տուժած։ Աքեմը արգելիչ վանդակ մը եղած է իրեն բեղուն երեւակայութեանը համար և արգելք՝ մեծ զգացումներ և կիրքեր երգելու։ Գեղեցիկ բացատրութեամբ մը, երբ ուրիշները Աստղիկը կ'երգեն, Սրբազանը հարկադրուած է իր աչքերը միայն խաչին յառելու։

Այս ճշմարտութեան գիտակ է ինքն ալ։ «Հայ Մատենագրութիւն» իր գեղեցիկ գործին յառաջաբանին մէջ, բաղդատելով Ցունական և Լատինական գրականութեան հետ Հայ մատենագրութիւնը, այս վերջինը կը գտնէ անհամեմատ աղքատ, որովհետև, երբ ուրիշները կինը, սէրը, գինին, հեշտանքը կը քնարերգեն, մերինները պարփակուած են միայն միսթիք քերթողութեան մէջ։ Նարեկացիի մը անսպառիւ հանճարը միայն կրցաւ անմահանալ այդ սեղմութին մէջ։

Սրբազանը, իր գրական գործունէութեան մէկ անգամ միայն չեզոքած է. «Սուրբ Կոյսի Պատկերին» նուիրուած ձօնը երգ–երգոցի չունչով օծուն է և Սրբազանին գեղեցիկ էջերէն մին կը կազմէ։

«Հովուական Սրինգ»ը ծայրէ ի ծայր քնարերգութիւն մըն է, խորքի և հակադրութեանց աննման փունջ մը։ Հինցած ուղիներու մէջ թափառիլ չէ սիրած նրբաճաշակ քերթողը, հայրենասիրական ո՛չ մէկ ուռուցիկ երգ ունի և խուսափած է բարոյական յորդորներու տաղտկալի յաճախումէն։

Համամարդկային մեծ խորհուրդները միայն կը գրաւեն իր միտքը։ Անսահման ներող է մարդկային ամէն տկարութեան։ «Աղի Աւձան»ը իր մեծ հոգւոյն ցոլացումը պիտի մնայ։ Իր միակ ատեցողութիւնը կեղծիքին դէմ է։

Սուրբ Գրոց աւանդավէպերէն միակ բառ մը կամ անուն մը կը բաւէ հիանալի քերթուած մը յօրինելու, անյագօրէն կը հետևիս, կը լափես զայն և միայն վերջին տողին մէջ կը գտնաս տիրական գաղափարը, մեծ խորհուրդը, որ քեզ կը գրաւէ։

Կեանքի մասին, իրեն իմաստասիրական խոր համոզումները կը բիւրեղանան իր ոտանաւորներու սեղմ տողերուն մէջ, կ'ղգաս որ այդ անթերի յօրինուածքը և կատարելութիւնը միայն Դուրեան կրնայ տալ։

Ինչ կորուստ Հայ գրականութեան համար, որ Սրբազանը հայրենի բնագաւառին մէջ ապրելու բախտը չէ ունեցեր. երբ Սուրբ Գրոց չոր ու ցամաք աւանդավէպերն անգամ իր գրչին տակ չունչ կ'ստանան, ինչ հրաշալիքներ չպիտի արտադրէր նա, եթէ Հայ կեանքի բարացուցական այնքան սիրուն ու առատ աւանդավէպերը իր ոսկեզէն գրչին տակ վերապրեցնէր։

Դեռ կ'սպասենք, որ «Հովուական Սրինգ»ի հեղինակը «Անցտաւնեաց Պատմութիւն» նուիրուած այնքան ուժգին ու կրակէ քերթուածին նման տար մեզի հայկական աւանդութիւններէ երկարաշունչ դիւցազներգութիւն մը, իր խրոխտ ու մեծավայելուչ տողերով։

Դեռ Սրբազանին պատկերը ամբողջական չէ, տակաւին կը մնայ խօսիլ իր մէկ քնատուր ձիրքին մասին, քիչերուն միայն մենաշնորհ, այդ իր աղնուական երգիծանքն է։

Այն վճիտ ծիծաղը, զոր կը պատճնէը ժողովներու, դասարաններու և մանաւանդ մտերիմ խօսակցութեանց մէջ, ցոլացումն էր իր անապակ հոգւոյն։

Իր խմաստասիրական խոր ուսումնասիրութիւնները, գրած են գինք բարձրութեան մը վրայ, ուրկէ վար մարդկային փոքրոգութեանց վրայ միայն ծիծաղով կրնայէ։

Մեծ մտքերու սեպհական քմայքն է այս։ Անաթոլ Ֆրանսի տողերն ալ թաթախուն են այդ աղնուական հեգնութեամբ։

Դուրեանի խորաթափանց միտքը, հատու նայուածքը նոյնհետայն կը տեսնէ անափառութիւնները և երկու բառով կը յաջողի գծելու մարդոց և դէմքերու այլանդակութիւնները, ճիշդ վարպետ նկարչի մը պէս, որ frոfիլի պարզ գիծերով կը յաջողի նկարագիրը ի յայտ բերել, ինչ որ ուրիշներ օրերու աշխատութեամբ չպիտի կրնային նոյնքան հարազատութիւն դնել։

Փարusօfսը Սրբազանին համար ճշմարտութիւններ ի յայտ բերելու սիրական մեթոտն է։ Եթէ Դուրեան Սրբազան նուիրուած ըլլար միայն երգիծանքի գրական սեռին, իր նրբացած ճաշակով, իր անթերի զարգացումով մեր մէջ առաջին աղնուական երգիծաբանը պիտի ըլլար։

Երուսաղէմի Միաբանութիւնը գեղեցիկ մտածումը ունեցած է իր Ցիսնամեայ Ցոբելեանը տօնելու։ Մեր մէջ շատ քիչեր իրեն չափ իրաւունք ունին այդ մեծ փառքին։ Միտքս կուգայ Բրօֆ. Աբրահամ Տէր Ցակոբեանի գեղեցիկ գնահատութիւնը իր մասին։ Պոլսոյ Պատրիարքութենէն Սրբազանին հրաժարած օրը Ազգ. Ժողովին մէջ Փրօֆէսօրը վրդովուած ոտքի ելաւ և յուզուած ձայնով մը պոռաց.— «Պարոննե՛ր, կըրնաք ընդունիլ իր հրաժարականը, Պատրիարքութիւնը ո՛չինչ կը յաւելու իր փառքին իսկ անգլիական և ամերիկեան եկեղեցականութիւնը պատիւ պիտի նկատէին եթէ Դուրեանը իրենց մէջ ունենային»։

Սրտովին կը բաժնեմ այս համոզումը և կը մաղթեմ, որ Սրբազանը դեռ երկար ապրի՝ Սիոնը նոր Վենետիկ մը դարձնելու իր սիրական երազը իրականացնելու համար։»

Պր. Հայկ Խօճասարեանի սոյն հմտալից և հմայիչ դասախօսութիւնը, որ մինչև վերջ լուռ ու լարուած մթնոլորտի մը մէջ պահեց սրահը, արժանացաւ ունկնդիրներու խանդավառ ծափահարութեանց։

Այս դասախօսական ժողովին մասնաւոր փայլ մը աւելցուցին նաև երկու չնորհալի երիտասարդներ՝ Պ. Պ. Գ. Սեմերճեան եւ Գր. Յարութիւնեան, առաջինը՝ Դուրեան Սրբազանի մէկ քերթուածին «Անեծք»ի տպաւորիչ արտասանութեամբ, իսկ երկրորդը՝ Սրբազանի մէկ քերթուածին «Անեծք»ի տպաւորիչ արտասանութեամբ, իսկ երկրորդը՝ Ֆլիւթի վրայ ածած իր մէկ քանի հայկական սիրուն ու յաջող եղանակներով(*)։

Զ. ՍԻՐԱՆՕ

(*) Արտատպուած Ֆիլատելֆիոյ Կռունկ հաբաթաթերթէն. Ժ. Տարի, Թիւ 17. 1929, Յունվար 18։

ՓՆՁԻԿ ՄԸ ԱՆՈՅՇ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐՈՒ

Ան օր մեծ ոգևորութիւն կար Պարտիզակի մէջ. «Վարդապետը եկեր է», «եկեղեցին քարոզիչը», «Վարժարանին տեսո՞ւչը», «Պետրոս Դուբեանին եղբայրը», այս և այսպիսի հրճուալից բացագանչութեանց ձայները օդը կը լեցնէին: Վերջապէս տեսանք զինքը, հրնտասարդ, նրբահասակ վարդապետ մըն էր, խիտ մօրուք մը կը շրջանակէր իր դէմքին ձուաձեւը: Իր ժպիտը համակիչ էր, ձայնը՝ անոյշ, այնուհետև գիւղին հայր սուրբն էր. չատ անգամ բախտը ունեցայ զինքը տեսնելու ընկերութեան, եկեղեցին և վարժարանին մէջ: Իր առաջին գաղափարի բարեկամները եղան քանի մը գոլեճականներ. դպրոցական պարապուրդներուն Բրոֆ. Սբբ. Տէր-Յակոբեանի տունը գլխաւոր ժամադրավայրն էր, ուր զանազան մանուանդ համատասխրական հարցեր խօսակցութեանց առարկայ կը ըլլային: Մերթ Պլատոնի հոգւոյ նախագոյ էութիւնը, մերթ Kantի ի յառաջագունե (a priori) ճշմարտութիւնները, հոգւոյ անմահութեան, Սատուծոյ գոյութեան տեսութիւնները, մերթ Spencerի ի յառաջագունե ճշմարտութեանց ուրացումը, Leibnitzի monadներու տեսութիւնը և յաւտեսութիւնը: Վարանոտ դիրք մը կը բռնէին հանդէպ Lockի որ կ'ըսէր թէ՝ փորձառութիւնը հիմն է մեր բոլոր ծանօթութեանց, այսպէս ընդունելով ճշմարտութեանց a posteriori ծագումը. կը վիճաբանուէր Descartesի փիլիսոփայութեան մեկնակէտը, Cogito, ergo sum, վերջապէս համառօտիւ՝ փիլիսոփայութեան զանազան օգտախնդիր, դրական, փորձական–դպրոցները կ'ըլլային խօսակցութեան առարկայ:

Ոչ նուազ հաճելի ժամեր էին անոնք զոր անցուցած էի վարժարանին մէջ, չատ անգամ կ'այցելէի վարժարան հայր սուրբին զանազան առիթներով, մեղուաջան աշխատութիւն կար, չատ անգամ ներկայ գտնուած եմ դասախօսութեանց, թէև ուսանողները ընդհանրապէս գոց ըրած էին իրենց դասը, բայց փորձով համոզուեցայ որ աչակերտները քաջ ըմբռնած էին իրենց գոց ըրածը, թերևս դասախօսին նպատակն էր որ ուսանողներուն բառամթերքը աճի և աչակերտները իւրացնեն գոց ընելիք կտորին գեղեցիկ բացատրութիւնները, ոճերը և այլն: Աչակերտները կը տիրանային լեզուին ոգւոյն, սկզբունքներուն. ոչ ինչ կը թողուր չբացատրուած: Դասախօսութիւնները չատ հրահանգիչ, օգտակար և ոգևորիչ էին, չատ անգամ համեմուած սիրուն սրախօսութեամբ, երբեմն ալ կը գործածէր տեսակ մը հեգնական ոճ, որուն գաղտնիքը ինքը գիտէր, առանց ցաւցնելու ուսանողը: Իր սրախօսութիւններէն նմոյշ մը յիշելու չեմ կրնար դիմադրել: Աչակերտ մը իր գրութեան մէջ սա բացատրութիւնը գործածած էր. «Մառախլապատ հորիզոնին վրայ աստղ մը կը պլպլայ». դասախօսը չնորհաւորեց ուսանողին «սրատեսութիւնը որով կարող եղած էր մառախլապատ հորիզոնին մէջէն տեսնել աստղը»: Մենք զանց կ'ընենք յիշել ուրիշ սրախօսութիւններ, միայն կը դիտենք որ սրախօսութիւնը ժառանգական կը թուէր ընտանիքին մէջ(*):

Քանի մը տարուան անխոնջ աշխատութենէ վերջ վարժարանը տուաւ իր կրթական հունձքը առատ ու գոհացուցիչ: Այնուհետև կը տեսնէինք զինքը գրեթէ միշտ իր աչակերտներուն հետ, նստած՝ գեղատեսիլ վայր մը ստուերախիտ ծառի մը հովանիին տակ, վերծանելով և վերլուծելով գրական դասական կտոր մը:

Իմ ամէնէն անուշիկ յիշատակներէն մէկն էր տեսնել հայր սուրբը եկեղեցիին բեմին վրայ, երբ իբր պերճախօս քարոզիչ կը բացատրէր քրիստոնէական սկզբունքներ,

(*) Հայր սուրբին հայրը օր մը վարժարան եկած էր եւ պտտած դասարանները դասախօսութեան միջոցին: Դասադադարին, երբ ուսուցիչները հաւաքուած էին տեսչարանին մէջ, Հայր սուրբը սա խօսքերը ուղղեց իր հօր. «Հայր, այս դասատուներէն որո՞ն դասախօսելու մեթոտին հաւնեցար»: Հայրը մատնանիշ ցոյց տուաւ մէկը ըսելով. «այս դասատուն ամէնէն աղէկ կը սորվեցնէ, որովհետեւ մէկ բառը քսան անգամ կը կրկնէ»: Դասատուն կակազելով կը խօսէր:

յորդորներ կ'ուղղէր իր բազմաթիւ ունկնդիրներուն բարի, ուղիղ, անբասիր կեանք մը վարելու, երբ հոգեչունչ քարոզիչին մեղրածորան բերանէն հոգեպարար բառեր կը յորդէին, խուռն բազմութիւնը հոգեմայլ՝ կ'ունկնդրէր: Իր քարոզները պատրաստուած էին, չէր անոնցմէ որոնք իրենց քարոզը առանց պատրաստութեան կը խօսէին, ունկնդիրները կրնային վկայել որ «իր քարոզները իւղ կը հոսէին» և այս պատիւ է քարոզիչին, քարոզիչները որչա՞փ չինիչ, հրահանգիչ պիտի ընէին իրենց քարոզները, եթէ խօսէին պատրաստուած: Անգամ մը երբ Սրբազանը Օչական Մեծ–Վարդապետին չիրիմին քով ծնրադիր՝ յափշտակուած կեցած էր, թախանձագին խնդրեց. «Աղաւոր Ա. Բ. Գ. էդ դաս մը տուր լնծի»: Թող ներէ լնծի Սրբազանը, եթէ իր հոգեչունչ քարոզներուն յիշատակով զգածուած՝ փոխ առնեմ իր մէկ բացատրութիւնը. «Սրբազան, հոգեչունչ քարոզներէդ քարոզ մը խօսէ լնծի»:

Հայր սուրբը օգտակար, չինիչ գործունէութեան փառաւոր չրջաններէ վերջ հրաւիրուեցաւ բարձրագոյն պաշտօններու զորս կատարեց մեծ արդիւնաւորութեամբ: Ազգը գնահատելով Նորին Ամենապատուութեան ազգօգուտ ծառայութիւնները կը կատարէ Յուբելինական հանդէսը որուն արժանի է կատարելապէս:

Նորին Ամենապատուութիւնը օժտուած է զանազան բարեմասնութիւններով ուրոնք զինքը առաջ կ'ընեն ի գործ դնելու հզօր ազդեցութիւն մը իր չուրջիններուն վրայ. իր այս ազդեցութիւնը վերագրելի է ոչ այնքան իր մտաւնագրի, բանասէրի, պատմաբանի խոր հմտութեան որքան իր նկարագրին: Իր կեանքը եղած է և է անբասիր, անսգալուտ, նուիրում մը՝ իր խելալ ձգտումներուն: Ահա իր կեանքին ազդեցութեան ամէնէն մեծ և ճշմարիտ գաղտնիքը. նկարագրի տէր էր:

Օր մը Պարտիզակի Բարձր. Վարժարանին անօրէնը թէյասեղան մը տուաւ Հայր սուրբին: Այս առիթս խօսեցաւ կրթական նիւթի մը վրայ: Բոլոր ներկաները հիացան իր դեղեցիկ բանախօսութեան վրայ: Հանդէսէն վերջ հայատէր Մր. Ալէն ըսաւ լնծի. «Մեր բոցիէսօրներէն ոչ ոք լաւագոյն կերպով պիտի կարենար ներկայացնել իր խօսած նիւթը»:

Այս քանի մը տողերը պատեհ առիթը կ'ընծայեն լնծի վերյուշում մ'ընել կեանքիս երբեմնի անոյշ օրերուն:

Կ. Պոլիս

Մ. Գ. ԾԱԼԵԱՆ

ՅՈՒՇԵՐ

1895-ի սկիզբը աշակերտ ընդունուեցայ Սրմաչի Դպրեվանքը։

Առաջին տպաւորութիւնս եղաւ մռայլ և խորհրդաւոր մթնոլորտի մը մէջ տեսնել ինքզինքս, դժուար և բազմաջան աշխատութեամբ լեցուն։ Ամիսներու ընթացքին, սակայն, ծանօթանալով տակաւ առ տակաւ, վանական կեանքի կարգ ու սարքին, դասերուն և դասատուներուն, հաճոյքով ու եռանդով սկսայ հետեւիլ դասընթացներուն, մինչև 1897-ի գարունը։

1895–96 թուականի ուսուցչական ընտրեալ մարմինը Օրմանեան և Դուրեան սրբազաններու բեղմնաւոր և կարող վարչութեան ներքև այնքան բարոյական ուժեղ ազդեցութիւն մ'ունեցած էր մեր, աշակերտաց, վրայ որ խանդավառ կ'աշխատէինք, օր մը Ազգին օգտակար ըլլալու և արժանի աշակերտներ հանդիսանալու յոյսով։

Ամէնէ թանկագին ժամերս էին Դուրեան Սրբազանի դասախօսութեան (Ազգ. ճննագատական Պատմ.) և Քարոզներու ժամերը։ Անոր խօսքերը պարզ կղերականի մը օրհնութիւնները չէին. բանաստեղծական, իմաստալից զեղեցիկ արտայայտութիւններ կը պարփակէին՝ գերագոյն փայլ մը տալով կրօնքի խստագաւան հարցերուն։

Դպրեվանքի իր աշխատութեան փեթակին մէջ հարիւրաւոր հատորներէ պաշարուած, գլխիկոր, օրն ի բուն կ'ուսումնասիրէր. ու այդ տեսարանին առջև ո՛ւէ այցելու անկարելի էր չհամակուիլ խոր յարգանքի և ակնածանքի զգացումով մը։

Դուրեան Սրբազանի լռիկ կեանքը անխոնջ և Ազգօգուտ աշխատութեան երկար չարք մը կը ներկայացնէ Պարտիզակի Ազգ. վարժարանէն մինչև Երուսաղէմի Պատրիարքական Ս. Աթոռը։ Աշխարհի ամէն կողմ ցրուած իր կղերական թէ աշխարհական աշակերտները վառ կը պահեն լրենց սրտին մէջ անհուն երախտագիտական զգացումով լի յիշատակ մը։ Այն բանաստեղծական պերճախօսութիւնները որոնց ազդեցութեան տակ անցուցի աշակերտական ամէնէ լաւ չրջանս, հազիւ երկու տարիներ, հոգեկան առատ պաշարներ էին լինձ համար, ու առյաւէ՞տ երախտապարտ կը մնամ Մեծ ու Սրբազան Ուսուցիչիս ու կը համբուրեմ Անոր Ս. Սկը, մաղթելով երկա՞ր կեանք Ծօրելեանին առիթով։

4 Մայիսի 1929, Ժրնեվ

ՄԱՆՈՒԿ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԻՄԱՅ ԱՐԺԱՆԸՆՏԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐՔ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Տ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿ. ԴՈՒՐԵԱՆԻ

ՑԻՍՆԱՄԵԱՑ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

«Ֆագը՛լ բանիյար եզ նուրի սիւպհանի՛»
«Տարի՛ պէրսեր, ճեվի՛ պիւզիւրմ, շանի՛»։

«Առաֆինուբիւնը բագ մ'է աստուածային՝ լուսաւոր»
«Դո՛ւ ունիս զայն գլխուդ վրայ, եղա՛ր մեծ ու փառաւոր»։

Մանուկ էի, դեռ կը յիշեմ այն կիրակին՝ վարդագոյն ու փառահեղ օրը, ուր առտուն կանուխ մօրկանս հետ Ս. կարապետի (Սկիւտարու) եկեղեցին գացած էի, ու ինչպէս սովոր էր հանդիսական օրեր, պատուհանին մէջ հանուած էի շատ մը պզտիկներու պէս, որպէս զի կարենայի տեսնել Ս. Խորանը, փղփղուն լոյսերու մէջ վառ ի վառ. և Դուք այս օրը Ձեր երկու օծակից եղբայրներուն հետ՝ հոգելոյս Սրբազանին ու վաղամեռիկ Արծրունիի հետ ստացաք մեզ ամենուս պաշտելի հոգելոյս Իզմիրլեան Կաթողիկոսին սրբակրօն ձեռքէն՝ վեղարը Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին, որ հետ թանուսական հաւատքը քանդելով՝ Քրիստոնէութիւնը ծաւալեց Հայաստանի մէջ և Դուք որ վերապանցապէս անմահ հայ բանաստեղծին՝ Պետրոս Դուրեանի գրագէտ մէկ եղբայրն ու Հայ Ազգին օժտուած, սիրուած ու մեծարուած մէկ դեռատի ուսուցիչն էիք, եղաք Հայ Եկեղեցիին պարկեշտ, նուիրուած մէկ անզուգական պաշտօնեան՝ առաքինի և օրինակելի ըստ ամենայնի։

Երբ պատանի էի ոսկեղինիկ գրաբարը սկսայ Ձեր նորատիպ «Ընթացք ի գրոց բարբառ»էն, որուն «թզենի մի էր ուրումն անկեալ»ը մտքիս մէջ տպաւորուած է, կը զգամ թէ ի՞նչ մեծ ու վսեմ առաջնորդ մը եղած էր ան բոլոր հայ պատանի ուսանողութեան, որ այդ թուականներուն կրցաւ ուսանիլ իր փառապանծ նախնիքներուն Մայրենի լեզուն, այնքա՜ն հեշտիւ ու դիւրութեամբ։ Ու յետոյ երբ Դուք Դպրեվանքի փոխ–վանահայր էիք և ես Պէրպէրեանի վերին կարգերու աշակերտ, կուգայիք մեր վարժարանի խմաստասիրութեան քննութեան և մեզ կը քննէիք և ողբացեալ մեծանուն ուսուցչապետին Ռեթէոս Պէրպէրեանի հետ չաճախ կը խօսակցէիք, ժամերով, բարձր նիւթերու վրայ, միշտ պաղարիւն ու ժպտուն կը պատասխանէիք անդրդուելի հանգով Ձեր տեսակէտին վրայ։ Երկուքդ ալ մտաւորականներ էիք բազմահմուտ ու ներհուն, երկուքդ ալ գրագէտներ էիք տիտան ու խոհուն, այնպէս ալ մնացիք յար, մինչև վերջ ու կը մնաք դուք ցարդ, մնացե՛ք յաւէտ անսասան, ո՛վ վեհապանծ Ս. Երուսաղէմի մեծանուն Պատրիարքը Տ. Տ. Դուրեան եղիչէ Սրբազան։

Երբ մեր պաշտելի ու յիշատակելի Դպրեվանքին մեծ վանահայրն էիք, բազմաթիւ հայորդիներու ճչմարիտ վարդապետը, զանոնք զարգացուցիք ու հասցուցիք բարձրագոյն աստիճանին ու յետոյ ընծայեցիք Ազգին, որուն բարօրութեան համար հոգի տուիք, ինչպէս կ'ըսեն, վարելով Պոլսոյ պատմական պատրիարքութիւնը, որուն պաշտոնին փառքն ու պատիւը եղաք ու արժանաւորագոյն յաջորդը Արիմեաններու, Ներսէսեաններու, Իզմիրլեաններու և Օրմանեաններու, որոնք իրապէս գնահատող ու գրուատող եղած էին Ձեր բոլոր ընտիր ընտիր ձիրքերը, որոնց չնորհիւ է որ միայն Ազգը կը պանծայ Ձեզմով և կը տօնէ Ձերդ Ամենապատուութեան յիսնամեայ Ծօրելեանը մեծ փառքով և աննախընթաց սիրեզերական չուքով։

Ու Ազգը Ձեզ կոչեց իր մեծագոյն Աթոռներէն երկրորդին Ս. Երուսաղէմի պատրիարքութեան, որուն Գահուն վրայ վեհօրէն բազմած, պատկառանք ազդեցիք Ձեր բնաքրութեան, չուրջը, բիւրբիւր լուսաւորներ ճառագայթեցնելով հոն, այնքա՜ն ընդարձակ չառաւիղի մը մէջ, որուն կեդրոնէն կախուած է ցարդ ոսկեայ կանթեղ մը երկնային, ըսեմ հսկայ

ջահը Արևին։ Ու ահա՛ վիսուն երկար տարիներու հանրային մեծամեծ ծառայութեանց փառապսակը ի ձեռին, կանգնած էք բարձր՝ Սպղին առջև որ Ձեր լայնախոհ ու լուսա-փառ ճակատին կը դնէ վիճամեայ Ցոբելեանին ոսկեայ թագն ազամանդակուռ՝ կիսան-դրին։

«Կեցցէ՛ յաւէտ անսասան սրբակրօն մեծ Դուբեան»
«Ցոբելեանիդ հարիւրամեակ Սպղն աղօթէ յաւիտեան»։

5 Յուլիս 1929 Պոլիս–Բերա

ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

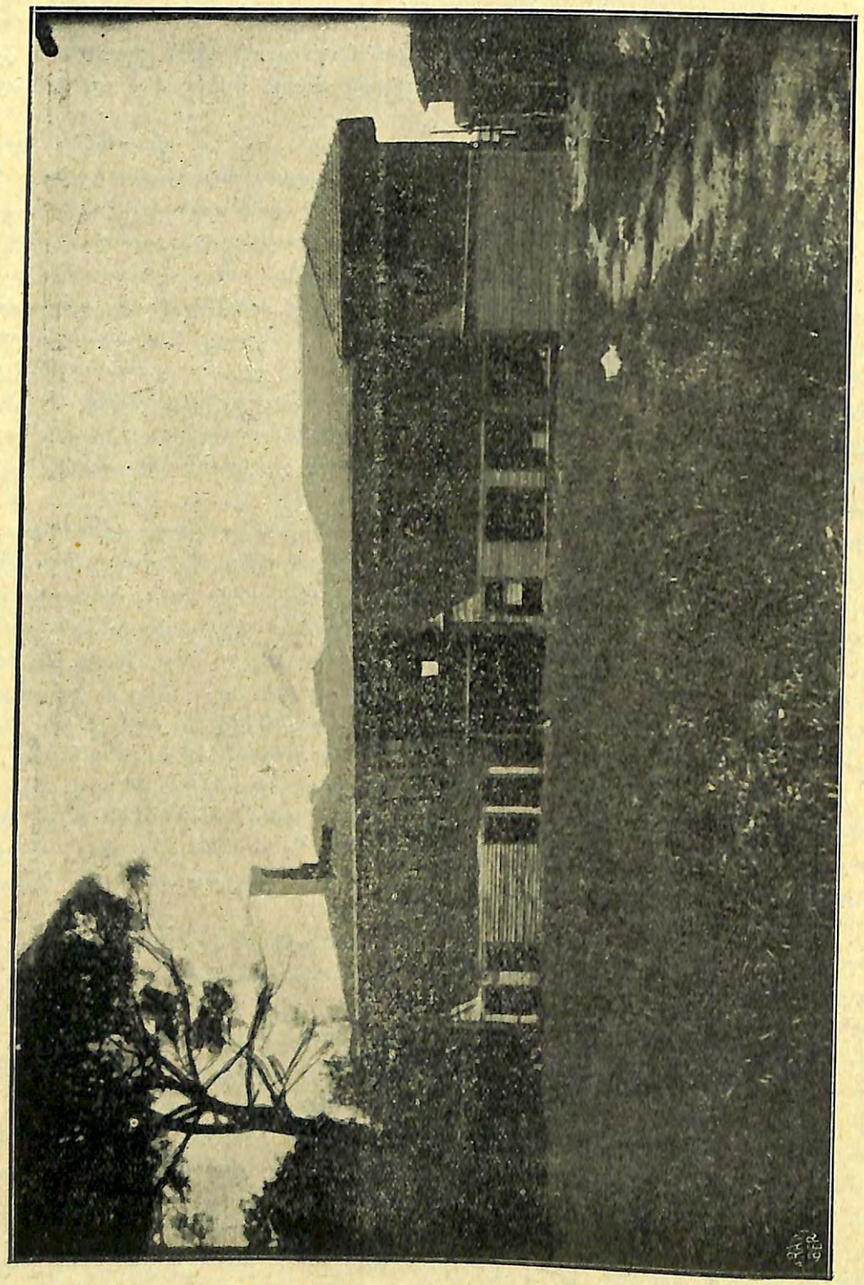

Պերպերեան Վարժարան Սկիւտար

ՍՐՏԱՁՕՆ

ԱՌ ՏԻՊԱՐ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆ

ԱՄԲՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ ԱՐՔ. ԳՈՒՐԵԱՆ

Ձարտարապետ մ'իր արհեստին շատ հրմուտ,
Շինեց տաճար մը հոյակապ, մարմարի,
Գեղազարդեց սիւներ, կամար, լուսամուտ,
Ա՛յնքան խնամքով՝ որ հաճակին յարմարի։
Մարդիկ ըսին — հմայքն անոր երբ տեսան —
«Մե՛ծ է հանճարդ, վարպետ շինող, գործդ վե՛ն,
«Ան պիտ' կանգնի անվերջ դարեր անսասան,
«Ու յաւիտե՛ն պիտի համբաւդ տեւէ ...»։

Ուսուցիչ մ'ալ համեստ՝ տաճար մը շինեց,
Համբերատար ոգւով, խնամքով մը անհուն,
Ծրագրելով ամէն ինչ փո՛քր կամ մեծ,
Եւ աղօթքով դրաւ ամէն քար իր անկիւն։
Ո՛չ ոք նկատեց իր փորձն ու ջանք շարունակ,
Ո՛չ ոք գիտցաւ իր ծրագիրն հրաշագործ.
Քանզի տաճարն՝ զոր իմ կերտեց, ժի՛ր մըտակ,
Տեսանելի չէր աչքերո՛վը մարդոց ...։

* * *

Ո՛չ եւս է վեհ տաճարն՝ հարատար շինողին,
Անզուգական գլուխ–գործոց ոսկեհուռ,
Մարմար սիւներն փշրած՝ պառկին վրան հողին,
Հրաշակերտն ո՛չ եւս ողոյ ... մարա՛ծ, լո՛ւռ։
Ու մարդկութիւնն կ'ըլլայ հիմա մունջ վրկան
Աներումին այն տաճարին նոխ, անգին ...
Ներքողահիւս բիւր բեռաններ ալ չըկա՛ն ...
Փառքն երեմնի եղած է կեր սեւ ժանգին ...։

Սակայն տաճարն՝ զոր ուսուցիչը խոնարհ
Հրաշակերտեց դասարանին մէջ անդորր,
Որու մասին անտեղեակ էր ողջ աշխարհ,
Ո՛չ ալ եղած հետաքրքիր գէթ մէ՛կ օր,
Օ՜ն, այդ տաճարն անտես՝ ըրբեղ, պանծալի՛
Պիտի տեւէ ցորչափ դարեր հոլովին ...
Նըկարագի՛րն է ադամանդ, չինչ փայլի՛ ...
Մանկան հոգի՛ն է անմահ, ըո՛ղն արեւին։

Ա. Կ. ԿԻԼԻՊԷՆԿԵԱՆ

Նիւ Եորք

ՅԹԱՏՕՆԸ

Պատշաճ կարգադրութեամբ մը, Ամէն. Դուբեան Պատրիարք Սրբազանի Յոբելինական հանդիսադրութեան համար նշանակուած — «Թարգմանիչներու տօն»ին գուգադիպող — 1929 Հոկտ. 26–ը ազգ. տօնակատարութեան յիշատակելի թուական մը պիտի մնայ. իսկ այդ օրը պիտի ըլլայ Յնծատօնը՝ մանաւանդ Դուբեան սաներու:

Ազգը իր յարգանքի և գնահատանքի կարելին անգամ մըն ալ ցոյց կուտայ անվրէպ, Սիոնի առաքելափառ Աթոռի արդի արժանաւոր և մեծանուն գահակալի յիսնամեայ ոսկեծղի գործունէութեան Յոբելեանը տօնելով վայելուչ չուքով: Իսկ Անոր սաները կը ներկայանան այսօր իրենց վարպետին, գեղօնի խնծիղ մը իրենց չուրթներուն և մատուցմամբը անբիծ չուչաններու և գեղաթոյր և գեղաբոյր ծաղկանց, ազուցանելի ա՛յն վառապսակին, որ սահմանուած է պճնազարդելու գերազանցապէս արժանաւոր Յոբելեարին վաստակաւորի ալեփառ ճակատը:

Զի, ցնծատօնն է այսօր Դուբեան սաներու:

Կեանքը հանգրուաններ ունի. անոնք ճառագայթող պայծառութիւն մը, հրապուրող դիւթանք մը կ'ունենան, այլոց առաջնորդող լուսապիծ մը կ'ըլլան հրաշակերտ, երբ այդ կեանքը ապրումն է բիւրեղ, մեծագոյն տաղանդի մը գիտակից և կամաւոր նուիրումին, վեր՝ երկնաքարշ սողոսկումներէ, սլացիկ՝ խիզախ թռիչքներով, որպիսին է Սրբազան Յոբելեարինը:

Ան, կեանքի աշխարհիկ հաճոյքներն ու վայելքները կամովին անգոսնելով, գերագոյն տեսլականի մը ի խնդիր, կրօնաւորի նեղլիկ պարեգօտը նախընտրած, ստոյիկեան համբերատարութեամբ, յիսուն պատկառելի տարիներու յամառ ու բեղմնաւոր կեանքի մը չրջանն է որ կը բոլորէ այսօր, որպէս՝ պաշտօնեայ Աւետարանի, դաստիարակ–ուսուցիչ, քնարերգակ–գրագէտ և բանասէր–հեղինակ:

Վսեմին ձգտող և վսեմը մարմնացնող այս մեծ տիպարը, առաջնորդող և ներշնչող երկնասլաց հրթիռ մ'եղած է չողարձակ՝ իր սաներու փաղանգին, ազդելով անոնց վրայ և ճարտարօրէն մշակելով ու զարգացնելով անոնց մէջ քննելու, ուսումնասիրելու կարողութիւնները, ինքնաչխատութեան և նուիրումի ոգին և պողպատած զանոնք տուկուն նկարագիրով մը:

Իր սաները հրճուագին կը ծնրադրեն այսօր Մեծ Վարդապետին առջև, անգամ մըն ալ վայելելու ցանկութեամբ իր խրախուսիչ ու կարօտալի ակնարկն՝ հայրական օրհնութեամբ օծուն:

Զի, ցնծատօնն է այսօր Դուբեան սաներու:

Մօտքի և գրչի ազատութիւնը կաչկանդող բռնակալութեան օրերուն, երբ ազգ. գործունէութեան կամ ծառայութեան ասպարէզը կը սահմանափակուէր գրեթէ կուսակրօն կղերականութեան վրայ, օրուան պահանջին կատարելապէս գիտակ, ազգ. գործիչներու այս ամենէն հոյակապը, որպէս վանահայր Արմաշու Դպրեվանուց, նիւթական անհներող պայմաններու դէմ անկուն կորովով խիզախած և ըստ կարելւոյն զանոնք հայթայթելէ յետոյ, վանական կիսանկախ միջավայրի մը մէջ, լուիկ ու մեղուաջան աշխատութեամբ իր ուշն ու ուրուշը կեդրոնացուցած էր պատրաստելու՝ նուիրումի գիտակցութեամբ օժտուած և ազգ. բարձրագոյն ու պատասխանատու պաշտօններու ընդունակ կարողագոյն անհատականութիւններ, և հայրական ազապատանքով հրճուած է ի տես և ի լուր անոնց ազգանուէր ծառայութեանց:

Վեհաշուք և հոգեզմայլ իր պատգամն էր աշակերտներուն՝ «Դլբինը կոնքին մէջ չի մեծնար», անոնց մտքի ու նկարագրի հորիզոնը՝ կոնքի անճուկ, ծանծաղ ու տափակ

ծիրէն փոխադրելով անսահմանութիւն խորհրդանշող դէպի ծովերն ու ովկիանները, ուր դլբիններ անկաչկանդ աճելու, զարգանալու և լող տալու ասպարէզը կ'ունենային...:

Հրաշարուեստ գրի ու դպրութեան բազինի այս Քրմապետը, հեզասահ առուակի մը կարկաչին տպաւորութիւնը ձգող, զուարթ ու սրամիտ կատակներով ու ակնարկութիւններով համեմուած իր հիւթեղ դասախօսութիւններու յանկուցիչ ներգործմամբ՝ կը հմայէր ու կ'առինքնէր իր աշակերտութիւնը: Իր կուռ ու չինիչ քարոզութիւնները՝ — ժողովրդական ըլլալէ բացարձակապէս հեռի՝ — գրական ճախրանքներով և խմաստասէր մտքի սաւառնումներով բարձր, իր աշակերտներուն համար պատրաստուած կ'ըլլային ընդհանրապէս:

Պերճաբան վարդապետի Յոբելինական այս հանդէսը՝ ցնծատօնն է Դուբեան սաներու:

Նախկոպոսական օծմամբ վանահայրական աթոռ վերադարձին, տրուած գպրոցական երեկոյթ–հանդէսի մը մէջ կը պատմերգէր իր ուխտաւորի այցն Օշականին, անմահ վարդապետին յիշատակն օրհնելով և փոխադրելով իրեն հետ իր աշակերտութիւնը դէպի անփառունակ չիրիմ մը, ուր հանգչող կմախացած գանկը երկնած ու կեանք թիւնը դէպի անփառունակ չիրիմ մը, ուր հանգչող կմախացած գանկը երկնած ու կեանք պարգեւած էր հայ քաջարաշտ գրին ու դպրութեան: Չէ՞ որ ինքն ալ անմահ վարդապետի լուսաչող ուղեգծին անխոտոր հետեւողն և ազնիւ գործի չարունակողը կը հանդիսանար: Եւ այսպէս, իր գեղահրաչ քնարի պրկուած լարերու թրթռացմամբ մեր նախանձ հարց սքանչելի գործերու ապրումը չողակաթելով հոգիներէ ներս, խրախուսողը կ'ըլլար խէալներու:

Սրտաղեղ յուզումով մը կը վերյիչեմ անպարագիր դաս մը, տրուած՝ խճաքարերու խորհրդաւոր մունջ լեզուովը, դասը՝ բիւրեղացած հայրենասիրութեան, հայրենիքի սիրոյ սրբազան հուրը անթեղուած խճի նչխարիկներու տակ, որպէս աւար վերցուած զանոնք՝ — Մայր Հայաստանը խորհրդանշող — «Գեղամայ Ծով»էն, թանկարժէք քան չափելազայ և այլ զանոնս պատուականս, հաւիկ հաւիկ կը նուիրէր իր սաներուն, օր մըն ալ իրենց կարգին նուիրելու համար նուիրընկալները Մայր–Հայրենիքին.— «Գնացէք այսուհետև աշակերտեցէք...»ի հուսկ բանքով մը:

Սրբազան Յոբելեարը կատարելապէս յաջողած է իր հետապնդած և փայփայած բոլոր ծրագիրներուն մէջ: Պարզած է ազգին ո՛չ միայն իր մտքի ու գրչի գեղեցիկ արդիւնքները տպագրելու, այլ նաև հոյլ մը անձնուէր մտաւորական գործիչներու, վեղարաւոր տպագրութիւնները, որոնք ըստ կարելւոյն արժանաւորս գոլով, կոչումի գիտակցութեամբ ջահակիրներն եղած են գրի և դպրութեան, ազգ. կեանքի վերջին չիսնամեայ յեղաշրջումին մէջ իրենց համեստ բաժինը բերելով որպէս պաշտօնեաներ եկեղեցւոյ և Ազգ. դաստիարակչական նուիրական գործին:

Ու այսօրուան Յոբելինական փառաւոր հանդէսին, Սրբազան Յոբելեարի նախկին և արդի սաներէն չատեր անձամբ անձին, ուրիշներ ի հեռուստ և սրտէ կը մասնակցին. իսկ մեծագոյն մասը այդ չքախումբին, որք պարտականութեան ճամբուն վրայ հայրենիքի սեղանին զոհաբերուեցան, անոնց հոգիներն ևս թեւապար, այս չքեղ հանդիսադրութեանց վերև կը խայտան.

Զի, ցնծատօնն է այսօր Դուբեան սաներու:

ՍԵՂԲՈՍ Մ. ՀՍՄԲՍՐՁՈՒՄԵԱՆ
Հաւուակալ–Քարտուղար Ազգ. Առաջնորդարանի
եւ ուսուցիչ Ազգ. երկսեռ վարժարանաց

18 Ապրիլ 1929
Պաղտատ

ԴՈՒՐԵԱՆ ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊԱՐՏԻԶԱԿԻ ՄԷՋ

Ամէն Լուսինեան, իբրև անօրէն Ազգ. Վարժարաններու, երկու տարիէ ի վեր մեկնած էր արգէն, անոր շուրջ շինուած կիրքերը լուած էին և վարժարանը կ'ապրէր լքումի և թմրութեան շրջան մը: Հասած էր ա՛լ ժամանակը դպրոցին տալու նոր ուղղութիւն մը, կենդանութեան նոր շունչ մը. և նորութիւնը կրնար չինուիլ միայն նոր մարդով:

Ազանները լրար եկան, վարժարանին բարոյական և կրթական աւերակին դիմաց համբերաշխած՝ որոշեցին նոր տեսուչ մը բերել վարժարանին: Սակայն մխքերու մէջ երեան եկած էր փոփոխութիւն մը. չափահասներու կրթութիւնն ալ, պզտիկներու դաստիարակութեան չափ, օրուան անխուսափելի հարցն էր այդ օրերուն: Թատրոնը, լսարանը թէև սկսած ժամանակէ մ'իվեր և բաւական չափով ալպլիւնաւոր դարձած, ժողովուրդի միտքը դարձնելով հացի մամուռքէն տարբեր ոլորաններու՝ սակայն նկեղեցին կը մնար, իր ցուրտ անզգայութեան մէջ, գրեթէ անգիտակ իր շուրջը չինուող չարժումին: Հարկ էր եկեղեցին ալ չարժել, մանաւանդ որ բողոքական և կաթոլիկ եկեղեցիները ունէին իրենց կարող քարոզիչները, երէց կամ վարդապետ, և զօրաւոր փրոփականչի մը հովը կը պտուտքէը գիւղին վերև, և սորվելու կարօտէն մարակուած ժողովուրդը սլիւայօժար կը լսէը խօսքը անոնց բերնէն: Ժողովրդային այս եռանդը և հետաքրքրութիւնը կրնար վերանգաւոր դառնալ Հայ Եկեղեցիին, պարպելով զայն օրէօր իր հաւատացեալներու պարունակութենէն և այսու մնասել բարեպաշտական հայեցի հին զգացումներուն որով կը անանէին եկեղեցին, դպրոցը, աղքատները և անոնց պաշտօնէութիւնը: Վարժարանին տեսուչ մը տալու ստիպողականութեան հետ՝ հաւասար ուժով կ'ընթանար եկեղեցիին իր սեփական քարոզիչը տալու պէտքը, որ, կիրակիէ կիրակի, պիտի կրնար լեցնել ժողովուրդին խօսքի կարօտը, ձեռնհասութեամբ և արդիւնաւորութեամբ:

Ուստի ազանէրն ու քահանաները, բարեբաստիկ ներչնչումով մը, որոշեցին այս անգամ վարդապետ մը ունենալ իբրև տեսուչ վարժարանին և նոյն առեն իրրև քարոզիչ եկեղեցիին. այս երկուքին մէջ բացուած խրամատը լեցնելու և անոնց կապը վերահաստատելու, եկեղեցին ալ դասարան մը շինելով ժողովուրդին համար. և միևնոյն առեն, կղերականի մը հեղինակութեամբն ու պատկառանքովը՝ ժողովրդային կիրքերու փոթորկումը խափանելու, կարելի եղած չափով:

Այս նպատակով Պոլիս ղրկուած քահանան, Տէր Մկրտիչ Ազարեան, կը յաջողէր քիչ առենէն գտնել փնտռուած վարդապետը: Դուրեան Եղիշէ վարդապետն էր այն. Պետրոս Դուրեանի, վազամեռիկ բանաստեղծին, կրտսեր եղբայրը, որ Պարտիզակ կը հասնէր 1880–ին: Այդ երիտասարդ վարդապետը, հազիւ 20–21 տարեկան, չափահաս մարդու մը առնական աճումով, և նրբաւարտ նոճիի մը ուղղորդ հասակով, իրեն հետ կը բերէր հմայքը հռչակաւոր ողբացեալ բանաստեղծին, որ ժողովուրդին լեզուովը երգած էր, աշուղական պարզութեամբ և ներչնչումով, իր կիրքերը, իր ցաւերը, իր վէրքերը և նոյն առեն հայ ժողովուրդին զարթօնքը ոգևորող ազգային զգացումները եւ իղձերը. այնպէս որ առաջին վայրկեանէն վարդապետը ծանօթ մը կը գտնար իրեն օտար եղող այդ գիւղին մէջ, հոգեկան այնպիսի կապերով որոնք Պոլիսէն կ'երկարէին տակաւ գաւառները:

Ժողովուրդը որ, տղաքներու պէս, գիւրին հանրացումներու բնազդը ունի, կը կապուէր այդ վարդապետին, ջերմագին համակրութեամբ մը, անոր մէջ տեսնելով, կերպով մը, յարութիւնը սիրուած բանաստեղծին, և այս համակրութիւնը լինքնին մեծ նշանակութիւն ունէր, գործին անխուսափելի եղող դժուարութիւնները հարթելու տեսակէտով:

Վարդապետը առաջնորդուեցաւ վարժարան, եկեղեցւոյ բակին մէջ բացուած

դուռնէն, ուղղակի վարժարանին վերի յարկը, չէնքին միակ ներկայանալի մասը, կարծես անոր գեղեցիկ մասը միայն ցոյց տալու ճիգով և նախանձախնդրութեամբ: Վարդապետը, սակայն, որ կը սիրէր, հակառակ աչքերը սովորաբար գետնին գամուած պահելու իր սովորութեան, չորս կողմը դիտել, ճանչցաւ վարժարանը, առանց հաւար փըրցընելու, իր ողբալի մերկութեան և բովանդակութեան մէջ. թանգարանային հնութիւն մը. և զգաց թէ մեռած էր այն իրր վարժարանական չէնք. անընդունակ՝ նոր փորձերու և նոր աշխատանքի: Տեսաւ նաև որ, վարժարանին չէնքին հետ և անոր հաւասար՝ հինցած էին և սպառած՝ բոլոր այն ուսուցիչները զորս բաղդը իրեն գործակից կ'ընէր: Նոր գործ մը նոր գործիքներ կը պահանջէր, և գործիքները չարաչար հինցած էին, և ինքզինքը կը գտնէր, այդ պայմաններուն մէջ, ընդհանուր կանոնաւոր աշխատանք մը բերելու անհնարութեան մէջ:

Ջյուսահատեցաւ — իր առաքինութիւնը եղաւ այդ — ամէն բան մէկ անգամէն նորոգել կարելի չէր, յեղափոխութիւն մը պիտի ըլլար ատիկա, և յեղափոխութիւն չէ իրականացած երբեք, անպատրաստ գետնի մը վրայ, միակ մարդով մը: Աչքերը խփեց իր շուրջը չտեսնելու համար, մչտաբաց վէրքին նայելու քաջութիւնը պակսեցաւ կարծես իրեն, յուսահատելու վախէն. ինքն իր մէջ ամփոփուեցաւ, իր մեռածը հիւսելու համար, իր դասարանին մէջ. իր ոտքերուն առջև ծալապատիկ նստած ուսանողները միայն աչքերուն առջև ունենալով: Մեծերը կոյր կը ծնին կարծես՝ բոլոր թշնամիներու դէմ միանգամայն մաքառելու անզօրութեամբ: Հետեւեցաւ թշնամիները մէկիկ մէկիկ չափահասելու ազմավարութեան. և ասիկա եթէ խիզախ քաջութիւն մը չէր իր կողմէն, խոհեմ և խմաստուն պլանագիտութիւն մը եղաւ, ընդհակառակը:

Հիմա ան չէր գիտեր թէ ի՞նչ կ'ընէին իր գործակիցները, այդ մեծ և հինցած չէնքին մէջ իրարու վրայ թմխուած 600–է աւելի պզտիկները, երկու սեռէ, ի՞նչ ընթացք կուգային հոն: Մոռցաւ այս ամէնը, կարծես անոնք իրմէ սպասելիք բան մը չունենային: Անիկա իր սեփական գլուխը ունէր այդ չէնքին մէջ, չորս պատերու մէջ գոցուած, ուր կ'ապրէր ու կը գործէր ինքնամփոփ՝ իր վիրքերէն և իր սեփական աշխատութենէն ջրկապատուած:

Վարդապետը որ կարծես իր շուրջը չտեսնելու տարօրինակ անհոգութիւն մը կը ցուցադրէր, իսկոյն երևցաւ որ կը հետապնդէր երկու բան. նորոգել վարժարանին չէնքը, նորոգել ուսուցիչները: Այս հետապնդումը թէև չուտով իրականանալ չէր խոստանար, նորոգել ուսուցիչները: Այս հետապնդումը թէև չուտով իրականանալ չէր խոստանար, բայց ուշ մնացող լաւագոյնը նախընտրելի է միշտ կանխահաս խեղճութենէն: Եւ նար, բայց ուշ մնացող լաւագոյնը նախընտրելի է միշտ կանխահաս խեղճութենէն: Եւ նաև, ան իր դպրոցին մէջ, այսինքն դասարանին մէջ, կ'ուսանէր և կ'ուսուցանէր, աւելի կ'ուսանէր, մանկավարժական նոր ուղղութեան մը հետևելով, զոր կրնանք սապէս սահմանել. «Ո՛չ թէ ուսուցանել, այլ մանաւանդ ուսանիլ սորվեցնել»: Եւ ինք կը սորվէր ամէն օր, իր աշակերտներուն առջև դնելով անձնական ճիգին սրբութիւնը և արդիւնաւորութիւնը:

Գրեթէ բոլոր դասերը ինք կուտար մինակը, բացի թուաբանութենէն եւ թուրքերէնէ որոնք օտար էին իր ախորժակներուն: Թուրքերէնը, և ժամանակ մը, Քրիստափոր Դանիելեան, ուրիշ Իսկիւտարցի մը, որ վարդապետին հետ նոյն առեն Պարտիզակ կը հասնէր. սակայն քիչ առենէն կը թողուր անոր վարժարանը, ասպարէզին կրակը պահելով իր մէջ, և կը դառնար դեղագործ, առանց Ծնայուն հետք մը ձգելու այն գործին մէջ որուն կանչուած էր:

Դասնիկ Էֆ. ի տեղը կը բռնէր Աբրահամ Էֆ. Մատթէոսեան, բնիկ Նիկոմիդացի, անունը Հմայեակ Աւագ քահանայ Էքսէրճեանի: Աբրահամ Էֆ., բացի թուրքերէնէ, կը սահանձնէր ուսողութեան և բնական գիտութիւններու դասախօսութիւնը: Պարտիզակի վարժարանը, իր մէկէ աւելի փայլուն շրջաններուն մէջ, գրեթէ այդ առենի բոլոր ազգ. վարժարաններու պէս, տակը կը մնար մասնաւորապէս ուսողութեան և բնական գիտութիւններու ուսուցման մէջ. թուաբանութիւնը միայն կ'ուսուցուէր հոն. մինչ Ամերիկեան դրացի վարժարանը իր ծրագրին մէջ ունէր ալճեպրայի, երկրաչափութեան և գիտութեանց տարբերքներու դասախօսութիւնը, ինչ որ աչքառու առաւելութիւն մըն էր և չատերու համար հմայքի աղբիւր մը: Այդ կարևոր պակասը կուգար լրացնել

բացնել Աբրահամ Էֆ.ն, մեր կողմերու հայ ուսուցիչներու մէջ նորութիւն մը. բազմակողմանի զարգացումով՝ թէև համեստ պաշարով և սակայն աննման ու պարկեշտ նկարագիրով: Աբրահամ Էֆ.ն եղաւ խղճամիտ ուսուցիչ մը և արդիւնաւորութեամբ դասախօսեց իր ստանձնած ճիւղերը, և իրմէ վերջ, Դուրեանի աշակերտները կրցան այդ ճիւղերը ինքնօգնութեամբ աւելի խորացնել և օգտակար դառնալ մեծապէս վարժարանին, քանի մը տարիներ վերջ:

Վարժարանը ունեցաւ, Դուրեանի նախաձեռնութեամբ, իրագիտական պատկերներու ճոխ հաւաքածոյ մը, դասերու ընդլայնումը պարունակող ստուար հատորներով, որոնք զուարճալի և հրահանգիչ եղանակով մը կ'աւանդէին բնական գիտութեանց տարբերքը. աշխարհագրական նորագոյն և պարզ քարտէսներ, երկրագունտ և նոյնիսկ բոյսերու, ծաղիկներու և միջատներու հաւաքածոներ, աշակերտներու ձեռքով պատրաստուած, որոնք մեծ նպաստ կը բերէին գիտական դասերը օգտակարացնելու ուղղութեամբ: Առաջին օրէն իսկ, Դուրեան բերել տուած էր պզտիկներու համար Սբ. Գրոց պատկերներ որոնք գնահատելի նորութիւն մը եղան վարժարանի փոքրիկ ուսանողներուն համար, որոնք չոր ու մերկ պատերու միայն վարժուած էին նայիլ մինչև այդ օրը, ճանճեր հալածելու զբաղած:

Դուրեան, երբ Պարտիզակ հասաւ, իրր բնակարան ունեցաւ սենեակ մը, Թորոսենց տանը մէջ, գիւղին ցածերը, ուր ձմեռները ջուրերը կը կազմէին հեղեղ մը որ գիւղեր ցերեկ կը կրկռար, անախորժ երաժշտութիւն մը չինելով և թաղին համար գառնալով խոնաւութեան աղբիւր մը: Պարտիզակի ձմեռուան ցուրտը, մնայուն խոնաւութիւնը և ընտանեկան խնամքի պակասը վտանգեցին պահ մը իր առողջութիւնը: Հարկ եղաւ փոխել բնակարանը: Առժամապէս փոխադրուեցաւ Ագգ. հին Առաջնորդարանը, եկեղեցիին շրջափակին մէջ, որ չէր կրնար դարման մը ըլլալ իր խանգարուած առողջութեան վերահաստատումին և վերջնապէս փոխադրուեցաւ գիւղին վերև, Սբ. Մինասի հովանիին տակ, Ուսթա Պետրոսի տունը, որ կը տիրէր աշտարակի մը կառուցուածքով գիւղին և շրջակայ բնավայրին և մենք սովոր էինք զայն կոչել Մեծն Պետրոսի աշտարակը: Այդ աշտարակը, սակայն, իր բարձրադիր կառուցուածքովը և օդին չորութեամբն ու մաքրութեամբը, բարերար ազդեցութիւն մը գործեց Դուրեանի առողջութեան վրայ որ տակաւ զօրացաւ և կազդուրուեցաւ: Այս արդիւնքին մեծապէս նպաստեց նաև Հաճի Հանըմը, Դուրեանի մօրաքոյրը, պզտիկ, մանրիկ, նրբին կին մը, կարծես լոկ շիշերէ հիւսուած պզտիկ ծրար մը, որ մօր մը պէս գուրգուրաց վարդապետին վրայ երկար տարի և անոր դարձուց Սբ. Կարապետի թաղին մէջ Դուրեան բնակարանին տարբերքը, աւանդութիւնները և անուշութիւնները, և վարդապետը իր զուարթ պահերուն մէջ կը սիրէր մեծ քրոջ մը պէս կատակել անոր հետ, և անոր անունին կցել փաղաքուշ ածական մը. «Երուսաղէմապատիւ Հաճի Հանըմ»: Ալ անկէ վերջ միշտ իր տունը ունեցաւ Դուրեան: Հաճի Հանըմին մեկնելէն վերջ տիրամայրը և հայրը եկան տարիներով չէնցնել իր բնակարանը, ուր անոնց տաքուկ և մտերմիկ ընկերութեան մէջ տարիները հաճոյքով սահեցան, աշխատութիւնները թեթևցան, կեանքը համ ունեցաւ և Դուրեան աւելի կապուեցաւ այն գործին զոր առաջին վայրկեանէն սիրած էր, ինքզինքը զգալով իր իսկ ծննդավայրին մէջ, շրջապատուած իրեններէն, զինքը անկեղծօրէն սիրող բարեկամներէ և մանաւանդ իր ամէնէն աւելի սիրած աշակերտներէն:

Դուրեան գրամի պաշտամունքը չունէր, մէկ գրամ, մէկ արժէք միայն կը ճանչնար, գիրքը՝ որով կ'ուզէր հարստանալ. հարստութիւն մը զոր պէտք չէ կար երկաթէ ամուր պահարաններու մէջ փակելու. անիկա կրնար լոյսին հանուիլ առանց ուրիշներու նախանձը վառելու, արհամարհելի հարստութիւն մը ըլլալով մեծ բազմութեան համար: Եւ օրէօր կ'աւելնար իր մատենադարանը ամէնօրեայ ապագրանքներով, զինքը հաղորդ պահելով գիտութեան զարգացման և հրապոյրներուն:

Երեք գործեր կը գրաւէին իր ամէնօրեայ կեանքը, ընթերցումը, դասախօսութիւնը և խոնջէնքի ժամերուն զուարթախոհութիւնը: Անշուշտ կ'ուտէր ու կը քնանար բոլոր մարդոց պէս, բայց իր ճաշերը զուարթ ժամանցներ էին, և քունը՝ երազելու պահ մը:

Սկիզբները՝ հայ ոսկեղինիկ լեզուն կը կազմէր իր միտքն վայելքը. կը սիրէր ճաշակել անոր ճոխութիւնները, հարստութիւնները և գեղեցկութիւնները: Գրաբար Սբ. Գիրքը, Ե. դարուն հեղինակներէն ոմանք, նորերէն՝ Հայր Արսէնի թարգմանութիւնները. Հիւրմիւզի գողտրիկ քնարերգութիւնները կը գինովցնէին զինքը: Այդ օրերուն դասականներուն կողմն էր իր հակումը, աշխարհաբար գրականութիւն չէր ճանչնար, չէր խօսեր ան իր սրտին և հոգիին: Ունէր գերազանցօրէն իր այդ գինովութիւնը չուրջինեանին փոխանցելու կարողութիւնը, նախանձոտ էր իր աքանչացումներուն հանդէպ, չէր գոհանար հրապոյրներու անձնական ներքին ըմբոշխնումովը, կը բռնանար որ իրեն պէս զգայինք ամէնքս, իրեն չափով եթէ կարելի էր. և չէր ներեր կուրութիւնը գեղեցիկին և վսեմին հանդէպ: Վա՛յ անոր որուն ճաշակը կը տկարանար, որ կը սոզար գեհենի վրայ, փոխանակ սաւառնելու իր թեւերով մաքուր բարձունքներու մէջ: Ամէնէն սիրուն! մակդիրները և որակումները կուգային թուղթ հանել թմրած ջիղերը և զուարթութիւնը պոռթկացնել, անդիմադրելի հոսանքի մը թափով, և փոթորկել դասարանին անձուկ մթնոլորտը կոկորդալիր զուարթ քահքահներով: Ապուշ ըլլալ և մնալ ահարկու բան էր այդ վարդապետին չունչին տակ. գիտէր անմիջապէս տեսնել զայն և կճել անմեղ ու սրամիտ խայթուածներու ամէնէն սուր սլաքներովը:

Աշակերտներուն ինքնագիր չարադրութիւններու ընթերցումը իր մեծագոյն հաճոյքն էր, զորս ամենաբարձր գինեռով վնասելու յօժար կը ցուցնէր յաճախ ինքզինքը. ա՛նքան կ'ախորժէր իրեն համար այդ անուշ պահերէն, կը կարգար զանոնք մեծագոյն հանդիսաւորութեամբ, մերթ մեծաձայն խնդուքի պայթիւններով: Կը վերլուծէր հեղինակին, այսինքն աշակերտներուն, հոգիին և մտածումներուն բոլոր մթին խորքերը, անոր մանկական միամտութիւններուն մէջ, և տեսնելու բան էր, այդ պահերուն, իր նոր մանկական միամտութիւններուն մէջ, և տեսնելու բան էր, այդ պահերուն, իր ղուարթամտութեան և սրամտութեան բոլոր բովքովը որով կ'արտայայտուէր ցոյց տալով գրուածքին թերութիւնները, լեզուի, արտայայտութեան, մտածումի և դասաւորութեան իր բոլոր թերութիւններուն մէջ. փլցնելով ենթակային մէջ ինքնաբաւութեան պոռոտ չէնքը, և մերկացնելով գրուածքը իր միամիտ ու բռնազբօսիկ բոլոր գեղեցկութիւններէն ու չպարուճներէն: Աստով իր աշակերտները կը վարժուէին զգուշաւոր դառնալ, կառչիլ բնականին և պարզին, բառերու և գաղափարներու ընտրութեան ու դասաւորումին մէջ:

Այս առիթով իրր օրինակելի և հետևելի տիպար կը ներկայացնէր ֆրանսական դասական և բոմանթիկ հեղինակներէ կտորներ զոր գրի առնել կուտար, երևան բերելով մեր տկար աչքերուն անմատչելի եղող անոնց գեղեցկութիւնները: Եւ փորձելու համար իր դասերու գործած տպաւորութիւնը մեր հոգիներուն վրայ, մերթ կը զուարճանար իր դասերու գործած տպաւորութիւնը մեր հոգիներուն վրայ, մերթ կը զուարճանար նար ճաշի պահերուն, գրի առնելով սև տախտակի վրայ, տափակ և ամրիկ հասարակ տեղւիքներ, արձակ կամ ոտանաւոր, ծանօթ և սովորաբար մեր միամիտ հիացումին առարկայ դարձած հեղինակի մը ստորագրութեամբը պանծացուած և մեր ուշադրութեան կը յանձնէր զանոնք, երբ ճաշէ դառնալով՝ կը շրջապատէինք զինքը իր դասարանին մէջ, իրր գլուխ գործոց մը զգացումի, խորհուրդի, ձևի և արտայայտութեան, աղնուական բան մը վերջապէս, համերական չունչով գրած, և կը սպասէր մեր կողմէն խանդավառ յափշտակութեան միամիտ արտայայտութիւններու, որոնք չէին ուշանար բնականաբար, և ինք կը զուարթանար ի վնաս մեզի կուշտ ու կուռ: Բոլոր այս աշխատանքները և զուարճութիւնները կը գործակցէին մեր միտքերուն տալու ուղղադատ պայծառութիւն մը և քննադատելու մարզանք մը, իրական արժէքը որոշելով կեղծէն:

Եւ ինք ուրախ էր և այդ ուրախութեամբ կը կազդուրուէր, տեսնելով որ ինք և իր աշակերտները կը զարգանային, չանալով իրարու արժանի ըլլալ: Եւ ան կը դառնար մեր կուռքը, որուն ընկերութիւնը անխուսափելի պէտք մը կը դառնար ամէնուս համար, այնպիսի նորօրինակ և անբաղդատելի անուշութիւններով զորս տեսնելու վարժուած չէինք իրմէ առաջ վարժարանին մէջ, և այս էր պատճառը որ այդ աշակերտները, դրեթէ ամբողջութեամբ, մնացին վարժարանին մէջ, իրրև ուսուցիչ, իրեն հետ ապրելու հաճոյքը վայելելու համար:

Վարդապետը հիմայ կը մտածէր ձեռք բերած ըլլալ այն ուժը որով պիտի կըր-

նաբ «քակել տաճարը և երեք օրէն չհնել զայն»: Իր առաջարկին վրայ՝ վարժարանի հին չէնքը փլցուեցաւ 1881–1882 և մէկ երկու տարիէն հսկայ և հոյակապ չէնք մը, 1000 քռ. արժէն գեանի վրայ, փոխանակեց զայն: Շէնքը յամրօրէն, բայց ապահով, հասակ առաւ, բարձրացաւ երկինքն ի վեր, օրէ օր, մեր հիացած աչքերուն տակ ձև ու մարմին առնելով և լեցնելով միջոցը, իր հսկայական ողներու զօրաւոր ազուցուածքովը. ամէն քայլի նոր հորիզոն մը ընդգրկելով, և բոլոր շրջակայ չէնքերու հասակները խոնարհեցնելով իր վերամբարձ չարժումին մէջ, ամէնուն վրայ տիրելու խրոխտ հպարտութեամբ մը: Շինութեան այդ օրերը ուրախութեան և խանդավառութեան հանդիսաւոր պահեր էին, առտու իրկուն, օրուան բոլոր պահերուն, անօրինակ հետաքրքրութիւն մը ամէն մարդ անոր մօտ կը քաշէր, չէնքին աճումին ընթացքը տեսնելու, գործակցելու անոր, կարծես խառնուելու անոր կեանքին և երկունքի խլրտումներուն:

Օր մը, մանաւանդ, այդ խանդավառութիւնը ծայրագոյն չափերու հասաւ, երբ տեսնուեցաւ հսկայական թափօր մը ամէնազգի աշխատաւորներու, որուն առջևէն կ'երթային Առաջնորդը (Սահփան Արքեպիսկոպոս Յովակիմեան) և Վարդապետը, իրենց ուսերը կքած երկար ու ծանր ատաղձի մը բեռան տակ, չարժական կամուրջ մը յօրինելով օդին մէջ. անոնց կը հետևէին քահանաները նման բեռներով, զոյգ զոյգ աղաները, էնաֆները. ամէն մարդ, այրեր, կիներ, երիտասարդ ու աղջիկ, պզտիկ ու մեծ, աշխատանքի համայնական ոճն մը կազմակերպելով:

Այս խանդավառութեան մէջ կարելի չէր անշարժ մնալ. հիւանդները կը նախանձէին, մեռելները պիտի ուզէին ոտքի կենալ: Ժողովուրդին տունն էր ան, միակը և մեծագոյնը բոլոր գիւղին մէջ:

Շինութեան միջոցին, Վարդապետը, իր աշակերտներով, մէկ երկու տարի թափառական ապրեցաւ եկեղեցիին մէջ, Առաջնորդարանին հին չէնքին մէջ, չուկային վրայ, և Ղազարոսեանց չերամատունը զոր Լազարեան ձեմարան մկրտած էինք, մինչև որ եկաւ ան վերջնապէս հաստատուելու իրեններով նոր չէնքին մէջ:

Վարժարանը նորոգուած էր, կը մնար ուսուցիչները նորոգել: Այն աշակերտները որոնց հետ ապրած էր հինգ տարիներ չարունակ, ոչ միայն դասարանին մէջ, այլ քիչ մը ամէն տեղ, տունին մէջ, պտոյտներու ընթացքին, ամէն վայր և ամէն առիթ դասարանի և դասախօսութեան փոխելով և իր հոգին քամելով անոնց ընկալուչ և թարմ հոգիներուն մէջ, և խէալի տեսիլքը բանալով անոնց խանդավառ հոգիներուն առջև, պատրաստ էին հիմա գործակցիլ իրեն իր աշխատանքին մէջ. և որով կարելի եղաւ վարժարանը իր ամբողջութեան մէջ օժտել կանոնաւորութեամբ և կարգապահութեամբ, տալով անոր որոշ ծրագիր մը և խզճմտօրէն կիրարկելով զայն, և ամէն տարի երկու սեռէ ընթացաւարտներու հունձք մը պարգևելով գիւղին. բան մը որ առաջին անգամ կը տեսնուէր Պարտիզակի երկարատև կրթական գործունէութեան մէջ և որ տեւեց կանոնաւորապէս մինչև տարագրութեան չարագուշակ տարին, իր տանտիրայ պաշտօնավարութենէն չատ վերջը, Պարտիզակի մէջ, որուն հետ միշտ կապուած մնաց հոգեկան անխզելի կապերով և անուշ ու անփոխարինելի յիշատակներով: Պարտիզակը իրմով անուն մը և հմայք մը առաւ, իբր Նիկոմիդիոյ գաւառին ուսումնական և կրթական մեծագոյն կեդրոնը, նախանձելի իր ազգ. վարժարանովը և հոն գործող կարող ու ձեռներհաս ուժերովը. մրցելով օտար հաստատութիւններու հետ և անոնց դուռները փակելով իր զաւակներուն առջև, գոնէ նախակրթութեան տարիներուն: Պարտիզակի այդ վարժարանը Դուրեանի անունին և չունչին տակ, դարձաւ միջգաւառային հաստատութիւն մը, ուր ուսում ստանալու համար աշակերտներ եկան գաւառին ամէն անկիւններէն, Իզմիտէն, Ատափազարէն, Օվաճըգէն, Արսլանպէկէն, Տէօնիկէէն և հեռաւոր ծայրերէն:

Վարժարանին այս կազմակերպուած վիճակին մէջ էր որ ան վերջապէս կրցաւ, իր պաշտօնավարութեան յաջորդ հինգ տարիներուն, իր աչքերը բանալ տեսնելու համար իր շուրջը բզկացող և խայտացող պզտիկներու բազմութիւնը որոնց թիւը կը հասնէր մօտաւորապէս 1000-ի. սովորական գիւղի մը բնակչութենէն աւելի բան մը. անհամանալի և հրաշալի կարողութիւններով լեցուն:

Վարդապետը ունեցաւ նաև, իր կրօնական դաստիարակի պարտականութեան

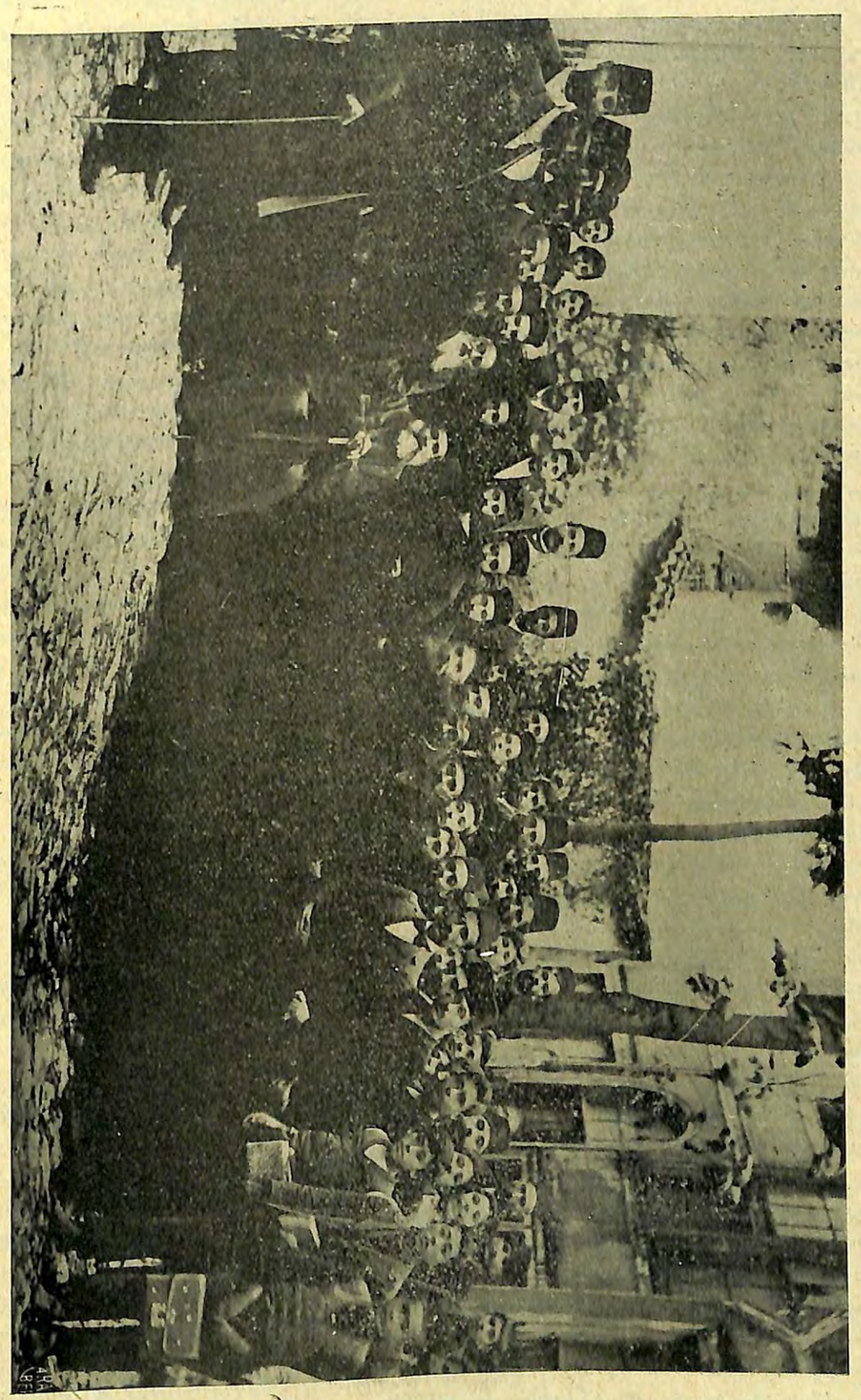

Դուրեան Սրբազանի Արմաշեն Պարտիզակ այցելութեան մը առիթով, առնուած խմբանկար. ուր կ'երեւան Թորգոմ Արքեպիսկոպոս եւ իր բնկերները, Պարտիզակի Ազգ. Դպրոցի, ուսուցիչներ, տեղացի երեւելիներ, եւ թաղին մարմարայի աշակերտները. Եկեղեցւոյ բակը. Ագ. ճարահի վարժարանին կուսը. 1904

մէջ, նոյնքան բեղուն գործունէութիւն մը, կանոնաւորապէս քարոզելով, ամէն կիրակի, Պարտիզակի եկեղեցւոյ բեմէն: Պատարագի Դիրքի ընթերցումէն վերջ, դասէն ետին կը դառնար, արմունկները կը կռթնցնէր դասին կռնակին, ճակատը կը չփէր անգամ մը, գործիքը աջօրօ ընելու պէս բան մը, և բառերն, խօսքերն ու խորհուրդները կը ծորէին մեղմ ու անուշ, բանաստեղծական գարձուած քներով նկարագրեղ, որոնք ախորժով մտիկ կ'ընէին նրբաճաշակ սակաւաթիւ ունկնդիրներու կողմէն, հոգեկան և գրական իրական վայելքի մը ճաշակումով: Իրաւ է որ ժողովուրդի մէկ մեծ մասը մեծ բան մը չէր հասկնար քարոզի այս նոր լեզուէն. ժողովուրդի մը համար որ ընտանեցած էր աստուածաշնչական պատմուած քներու գէշ ազէկ ընդլայնումի մը, դժուար էր հետեւիլ Դուբեանի քարոզներուն խորհուրդներու և բովանդակութեան կուռ հիւսուած քին. բայց ամէն պարագայի մէջ ընդհանուր տպաւորութիւն մը կ'առնէր որ չինչէ էր իրեն համար. դժուարհասկնալի պատգամներու հմայքի մը ուժով: Մերթ իր քարոզներուն մէջ կը վերանար, կ'այլափոխուէր, կարծես այլևս տէրը չէր իր արտայայտութեան. յուզումը եւ ներշնչումը կը վարէին իր կրակէ բառերու յորդութիւնը. և այդ միջոցներուն էր որ Հաճի Գրիգոր աղան (Եր. Տ. Անդրէասեանի հայրը) որ իր գլխուն վրայ կ'ընդունէր այդ մարգարէական տեսիլքներու յորձանքը, չէր կրնար զսպել ինքզինքը և կը պոռար լսելի ձայնով, գլուխը երերցնելով որուն չուրջ մազերը կը դողային. «Ըսէ՛, ըսէ՛, — Ս.յո՛, այո՛»: Եկեղեցին պահ մը խորհրդարանի կերպարանքը կ'առնէր. և ոտուգիւ պիտի ծափահարէր ան, եթէ ներելի ըլլար քարոզ մը ծափահարել: Քարոզը կ'աւարտէր. Վարդապետը կը դառնար ճակտին քրտինքը սրբելով. Սէազերեցը, Տ. Կարապետ Մխալեան, ոտքի կ'ելլէր իր քովիկը, այդ պահուն, և իր հիացումին մէջ, հայրական գորովի շեշտ մը դնելով, կ'ըսէր յաճախ. «Ա.պրի՛ս Վարդապետ, անուշիկ խօսեցար»: Եւ ինչ որ անսպասելի երևոյթ մըն էր այդ օրերուն՝ հին հայ Բողոքականներն էին որ կուգային մտիկ ընելու հայ Վարդապետին:

Պարտիզակ, Դուբեանի օրերուն, ամէնէն աւելի յաճախուած ժամադրավայրն էր բողոքականութեան խանդավառ փրօփականտին: Արդէն հոն արմատ բռնած էր, մօտաւորապէս 20 տարիէ ի վեր Բողոքական Երիցական եկեղեցի մը որ կը հովանաւորուէր Ամերիկացի միսիոն մխիթարներէն, որոնք նոյն ատեն կը վարէին հոն Աղջկանց (վերջերը Ստափազար փոխադրուած) և մանչերու կրկին վարժարանները, գիշերօթիկ եւ ցերեկեայ. ներկայացող աշակերտներու առջև լայն բանալով իրենց դուռները և կըթութիւնը գրեթէ ձրի մատակարարելով: Այս դպրոցներու աշակերտները, բոլորը, հայ էին. և այս տղաքն ու աղջիկները հոն կը կրթուէին օտար ոգիով: Հայ պատմութիւնը, Հայ Եկեղեցիին հետ այնքան սերտօրէն կապուած, և հայ լեզուն, մանաւանդ գրաբարը (իբր եկեղեցւոյ լեզու) որ այնտեղ աւելի կ'ուսուցուէր վարժարաններու մէջ, արհամարհուած էին: Եւ ամերիկեան վարժարաններու աշակերտները օգտուելով հանգերձ այդ վարժարաններէն, հայ հոգիէն չատ բան կորսնցուցած դուրս կուգային աշխոյժ: Այսիկ այն ժամանակն էր որ բողոքական գարձողներու համար, եկեղեցին և դաստիարակութիւնը կ'ընկլուզէր իր մէջ և կը խղդէր բոլոր մարզկային և ազգային այլ զգացումները և ասիկա անբնական չէր անշուշտ, տրուած ըլլալով անցումի այդ շրջանը:

Հակառակ բողոքական եկեղեցիի մը գոյութեան, երևան եկած էին այն ատեն բողոքական այլ յարանուանութեանց քարոզիչներ, որոնք կը շրջէին հրապարակները, գիւղաւայրերը, խանութները, տուները և իրենց շուրջ կը հաւաքէին միամիտ բազմութիւններ, և Սբ. Գրոց այս կամ այն համարին տառական բացատրութեանց կառչելով՝ ժողովուրդին հաւատքը կը թուլցնէին իր եկեղեցիին ու աւանդութիւններուն մասին: Ատոնց սիրական կերպերէն մէկն էր մօտենալ հայ պարզուկ քահանաներու և ժողովուրդի ներկայութեան նեղը դնել զանոնք, իրենց տգիտութեան մէջ և դիւրին յաղթանակներ հռչակել ու գայթակղեցնել միամիտ ժողովուրդը: Ատոնցմէ ոմանք հանդիպումներ կ'ունենային նաև Դուբեան Վարդապետի: Զէ՞ որ ան ալ հայ եկեղեցական մըն էր և իրեն այն՝ բերանը բանալու անկարող և լռելու պատրաստ: Այդ փորձերը չախչախիչ եղան այս անգամ այն միամիտ քարոզիչներուն. Շիշմանեան, Մկրտական և Շաբաթապահ և իրենց գէմ գտան մէկը, որ Ս. Դիրքը որոշ համարներու մէջ չէր որ կը ճանչ-

նար, այլ իր բովանդակութեանը մէջ, և գիտէր կարկեցնել այդ փրօփականտիսթներու յաւակնութիւնները և լինքնաբաւութիւնները. և պէտք է աւելցնել Դուբեանի փառքին համար որ, փրօփականտի այդ կիրքը մարեցաւ Պարտիզակի մէջ, չնչին արդիւնքի մը յանգելով, աննշան տեղափոխութիւններով առաւելապէս բողոքական եկեղեցւոյ հաւատացեալներէն, դէպի նոր քարոզութիւնները: Դուբեան, իր անձին հմայքով և անվիճելի համոզութեամբը, կարելի է ըսել որ տարակուսանքէ բռնուող հոգիներու մէջ առողջ հաւատարակչռութիւն մը ստեղծեց և լինք ալ իր կողմէն, ուրիշ չատերու հետ, միխոնարական գործին մէջ մտայնութեան փոփոխութեան մը նպաստեց, որ այնքան օգտակար եղաւ հայ ժողովուրդի կրօնապէս անջատուած մասին վերադարձնելով իր ազգային արժէքներու գիտակցութիւնը և պաշտամունքը:

Երիտասարդ Դուբեանը, գպրոցէն և եկեղեցիէն դուրս, իր սրտին մօտիկ ուները, նաև հայ թատրոնը և լսարանը. որոնք՝ իր հասցուցած աշակերտներուն համար, մարզանքներ էին հրապարակային գործունէութեան, ժողովրդային նուիրումի, հրապարակախօսութեան և կենդանի արտայայտութեան հրահանգումի, նոյն ատեն ժողովրդային դաստիարակութեան աշխարհիկ ընդլայնումին:

Վարժարանի գեղեցկարկը վերածուեցաւ իր անձնական զոհողութեամբ և իր աշակերտներու գործակցութեամբ, թատերական բաւական ընդարձակ սրահի մը, 5–600 ունկնդիրներ պարունակելու չափ, և լայն ու խոր թատերաբեմով մը, հահաւորուած վարագոյրներով և բոլոր հանդերձանքներով: Այս բեմին վրայ կը բեմադրուէին իր անմիջական հակողութեան և առաջնորդութեան տակ, Հայ–պատմական պիեսներ, Դուբեանի և Պէչիկթաշլեանի գործերէն, Սբ. Գրական ներկայացումներ, խտացեալ հեղինակներէ թարգմանուած, և ժողովուրդը իր աչքերուն առջև կը տեսնէր հայ պատմութիւնը և աստուածաշնչական դէմքերը և անցքերը, ապրուած ու կենդանի պատկերներով: Լսարանն ալ կար, կանանց և այրերու համար զատ զատ, ուր գիտութեան հարստութիւնները, ազգերու խմաստութիւնը և բարոյական դասախօսութիւնները կուգային նոր ու թարմ արիւնով մը ողողել ժողովուրդի մը կոյս նահապետական հոգին: Այս ամէնը իրենց յուզումներով կը խանդավառէր մեզ, և մեր թարմ հոգիները տեսլական իրենց գիծերով կը կերպաւորուէին և այս անպատրաստ ու պարապ անկրպետին մէջ, երևան բերուած այս հոգեկան իրենց հրայրքներով և ուրախութեան իրենց զեւեակ մը ստեղծագործութիւնը, դուռներով կը լեցնէին վարդապետը, դիւրին չէ պատմել:

Նոր վարժարանին մէջ, տեսչական սենեակը կը գտնուէր չէնքին արևմտեան հիւսիսային անկիւնը, ուր Դուբեան կ'անցնէր իր աշխատութեան օրը, և որ կ'ընդգրկէր հիանալի համայնապատկեր մը. վոսփորի բազուկ մը, կարծես, անհամեմատօրէն լայնացած և խորացած, լեռներու գիծերով եզերուած, գետնի սիրուն պատառ մը: Իրիկուները, գրեթէ միշտ կը բարձրանար Վերի Արաերը, պզտիկ սարաւանդ մը ուր աղբիւրմը կ'երգէր գիշեր ցերեկ. իբր թէ ըլլար այդ հողին հոգին, չբջապատուած Ս. Մինասի և Ցատկան Ջուրի բարձունքներով. գիւղը բովանդակ, կզմփնարի իր տանիքներով՝ բուսի մանեակի մը պէս կախուած այդ սարաւանդի լանջքին, որ իր յուշիկ յուշիկ էջքին մէջ մինչև ծով, հեռուն, կը ներկուէր թթենիներու, այգիներու և մշակուած արտերու կանանչովը, խառնուելով ծովու կապոյտին որ ամէն կողմէ կը փակուէր երկինքի լազուարթ խորանով: Այս բոլորը Դուբեանի բանաստեղծի հոգիին կուտային թրթռումներ որոնց մեծ բան կը պարտի, աւելի վերջը, իր «Հովուական Սրինգ»ը, աստուածաշնչային իր պատկերներուն մէջ:

Վարդապետը եկաւ Պարտիզակ, գրեթէ նոր մը Պոլսոյ մտաւորական հրապարակին վրայ, ճանչցուած Իւսկիւտարի ձեմարանին մէջ իր ուսուցչական գործունէութեամբ և իբրև հեղինակ մէկ քանի դասագիրքերու. սակայն, հոն, ան կը չինէր մեծ արժանիք մը, իր անունին չուրջ համբաւ մը չինելով, հայերէնի իր հմտութեան մեծապէս ճոխացումովը և խորապէս ուսումնասիրելով Հայ Պատմութիւնը, Հայ Մատենագրութիւնը, և Սբ. Գրոց բազմակողմանի գիտութիւնը, չնայելով ձեռք բերել Ծունարէն և Գերմաներէն լեզուներու ուսումը, իր մտքին առջև բանալու համար նոր աղբիւրներ և գիտութիւնները և գիտութիւնները պատմական, բանասիրական և Ս. Գրոց ուս-

ման կալուածներուն մէջ. նոյն առեն կը լրացնէր և հրապարակ կը հանէր գրաբարի իր գնահատուած դասագիրքերու շարքը, Հայ մատենագրութեան պատմութիւն մը, և ընտիր ասացուածներու հատոր մը. և կը մասնակցէր օրուան հրապարակագրութեան գլխաւոր հարցերու շուրջ։

Պարտիզակի մէջ, Դուրեան վարդապետի գործունէութիւնը, հակառակ իր համեստ և անշուք չրջանակին, պիտի մնայ ամէնէն լինքնատիպ, խանդավառ և լեցուն գիծը իր հանրային գործիչի, ուսուցչի և եկեղեցականի կեանքին. այդ գործին մէջ կ'երեւայ ան իր բովանդակութեամբ. լրիւ և համբերատար աշխատողը, ուսանողը և ուսուցանողը. առանց փոթորկումներու կիրքերն սարսուելու, հաւատքը պահելով կատարուած աշխատութեան մը արդիւնաւորութեան վրայ սրտին իրականացումով միայն կը փոխուին և նոր կերպարանք կ'առնեն հանրային գործերը և հաստատութիւնները։

Երուսաղէմ

Դ. ՄԽԻԼԵԱՆ

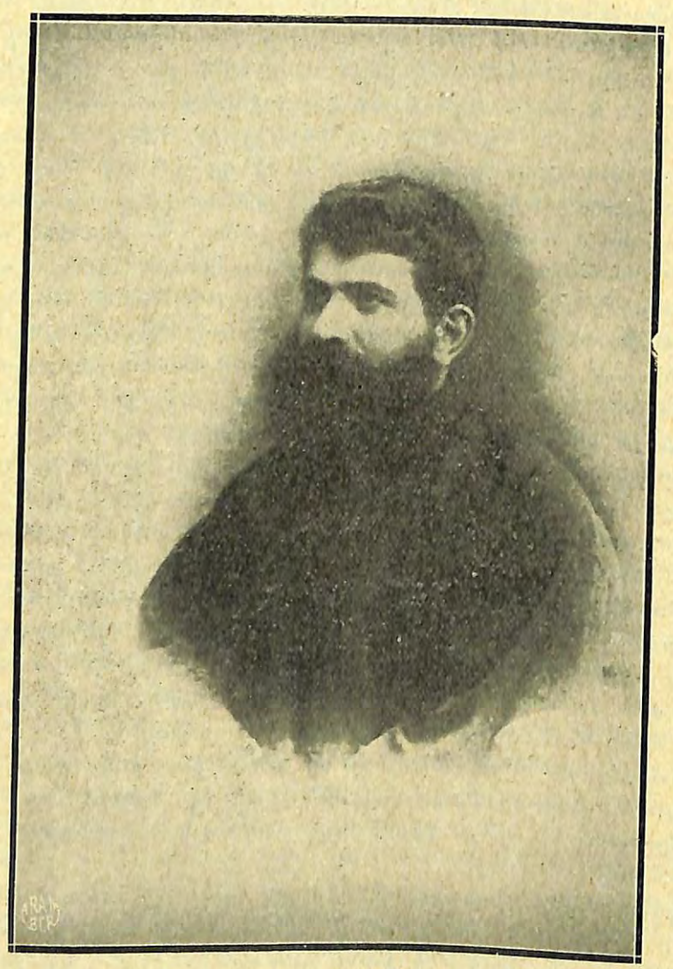

Դուրեան վարդապետ, քարոզիչ եւ ուսուց. Պարտիզակ

ԴՊՐԵՎԱՆՔԻ ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒՉԸ

1895ի աշնան էր, երբ առաջին անգամ ըլլալով կը հեռանայի ծննդավայրէս հօրս առաջնորդութեամբ երթալու համար Արմաշ, ուր՝ երդ դասարանի աշակերտ ընդունուած էի։ Վանք հասած օրերնիս ներկայացանք փոխ–վանահայր և վերատեսուչ հոգելոյս Օր–մանեան Սրբազանի. Դուրեան հայր սուրբը, Դպրեվանքի ներքին տեսուչը կը բացակայէր վանքէն կ. Պոլիսէն դեռ վերադարձած չըլլալով։

Նախակրթարանիս «Տեսուչ» բառը անոխրելի եղած էր լինձ, սոսկումով կը համակ–ուէի այդ բառը արտասանուած պահուն, որովհետև ծննդավայրիս նախակրթարանը ունէինք «Տեսուչ» մխիթարով անձ մը, տեղւոյն աղաներէն մին, որ չաթթը մի քանի անգամ կ'այցելէր դպրոց, կարծես պարզապէս դասերու և վարքի մէջ տակր թիւ ստացող աշակերտները չալչալելու պաշտօնով, ամանք ստիպելով ժամերով ծունկի վրայ մնալու, ձեռքերնուն մէջ ունենալով խոշոր Ցայտաւուրք մը վեր բռնած, ամանք ափերնուն մէջ անտրտունջ ընդունելու անխնայ գարնուած գաւազանի տասնեակ հարուածները, և նման պատիժներ. «Տեսուչ» բառը նոյնացուցած ըլլալով վերոյիշեալին անձին հետ, Դուրեան Հայր Սուրբի «Տեսուչ» մխիթարը — առանց տակաւին գինքը տեսած ըլլալու — արդէն ծննդէն տուած էր մանչիս մէջ խստագէմ, խոժոռ նայուածքով, գաժան բնաւորութեամբ սքեմաւորի մը պատկերին։

Վանք հասնելէս 8–10 օրեր յետոյ լուր առինք թէ, Տեսուչ Դուրեան Հայր Սուրբը կ. Պոլիսէն մեկնած է և կը հասնի վանք. բոլոր Միաբանութեան և աշակերտութեան հետ նորակազմ Երդ դասարանի վանք գտնուող ընկերներս ալ առաւօտէն ընդառաջ գացինք Երեն Իշմիոլ ճամբուն վրայ. հիւանդացած ըլլալով ես մնացի վանք. այս պարագան տեսակ մը գոհունակութեան պատճառ ալ դարձաւ լինձ որ «Տեսուչ»ին ներկայանալու հարկէն ալ կը խուսափէի այսպէս։

Հետեւեալ օրը, երբ տակաւին դպրոցին հիւանդարանը կը մնայի, սենեակիս դուռը բացուելով Տ. Յովհ. վրդ. Մաւեանի առաջնորդութեամբ ներս կը մտնէր պարթեւա–հասակ, ժպիտը աչքերուն խորը, պատկառելի, բայց միևնոյն առեն քաղցրաբոյր եկե–ղեցական մը, Դուրեան Հայր Սուրբն՝ Դպրեվանքի ներքին տեսուչն էր, որ հիւանդատեսի կուգար իր աշակերտին, իր հայրական գուրգուրոտ հոգածութիւնը, և քաջալերական խօսքերը մնացած իր վրաս գործած տպաւորութեանը, «Տեսուչ» բառին հանդէպ ունե–ցած հակակրութիւնս կարծես հրաշքով մը չանկարծ վերածելին համակրութեան։ Այդ առաջին տպաւորութիւնս անայլայլ մնաց չորս տարիներու աշակերտութեանս ընթացքին, ամէն անգամ որ իր դասի պահերուն դասարան կը մտնէր, ժպիտը աչքերուն խորը, հա–ճելի լրջութեամբ մ'օծուն, կ'զգայինք սրտի և մտքի տէր անձնաւորութեան մը ներկա–յութիւնը, գիտութեան, և մտքի պաշարի անսպառ աղբիւր, իր աւանդած դասերը կը լուսաբանէր, կը բացատրէր, ցոյց տալով մեզ, ուսուցուածները քննական ոգիով իւրա–ցնելու և ըմբռնելու կերպերը, զարգացնելով մեր միտքը, կ'առաջնորդէր առողջ տրա–մաբանելու վրայ հիմնուած գիտութեան միայն աշակերտելու սկզբունքին։

Դուրեան Հայր Սուրբը ճանչցած օրէս ասդին, ամէն առթիւ որ Դուրեան Սրբ–ը բազանի, Դուրեան Պարտիզակի յիշատակութիւնը ըլլայ, անմիջապէս մտքիս առջև կը պատկերանայ Դուրեան Հայր Սուրբը, մեր Տեսուչը, և «Տեսուչ» բառը՝ իրմով այլեւս համակրելի բառ մը դարձած ըլլալով լինձ, տեսակ մ'երկիւղած գուրգուրանքով և հա–ճոյքով կ'արտասանեմ զայն։

8 Մայիս 1929, Փարիզ

Ց. Ց. ՄԵԼԻՔՇԱՀ

Դուրեան Յոբելեանի Կեդրոնական Յանձնաժողովի Յարգելի Անդամներին Ս. Երուսաղէմ

Հեռաւոր Ջավայեան կղզիներից ես ևս չտապում եմ մի փունջ ծաղիկ աւելացընել այն երփներանգ մեծ ծաղկեփունջի վերայ որ աշխարհիս չորս կողմերում գանուող յարգողների և հիացողների կողմից կը ներկայացուի Սմեն. Ս. Յոբելեարին իւր քահանայութեան Ցիսնամեայ Յոբելեանի առթիւ:

1884 թուին տասներկու տարեկան հասակումս ուսանող էի Կալկաթայի հայոց Մարգասիրական Ճեմարանում, ուր դեռ դասաւանդւում էին իբրև հայերէն դասագրքեր գրաբար «Թանգարան խրատու» և «Յրախճան Հայոց Պատմութեան» դժուարամարս գրքերը: Աշակերտների մեծամասնութեան կողմից չսիրուած հայերէն լեզուն այս դասագրքերի անմատչելիութեան պատճառաւ դարձել էին նոյն իսկ ատելի, մինչև որ Կ. Պոլսեցի Հանգ. կարապետ Պ. Մուրատեան հայերէնի նոր ուսուցիչը բերել տուեց Դուրեանի «Ընթացք ի Քրոց Բարբառ» դասագրքերը և սկսեց նոյնը դասաւանդել Ճեմարանում: Նոր սիստեմով պատրաստուած և գիւրամատչելի այս գեղեցիկ դասագրքերը մեծ ուրախութիւն պատճառեցին ինչպէս Ճեմարանի աշակերտութեան մեծամասնութեան նոյնպէս և ինձ (որ մասնաւոր փափաք ունէի հայերէն լեզուն սովորելու) որոնց շնորհիւ աշակերտներս հետաքրքրութեամբ և սիրով սկսեցինք սովորել հայերէն լեզուն, մանաւանդ երբ մեր հանգուցեալ ուսուցիչը պարապ ժամերին աշակերտներիս կը պատմէր մեր նոյն դասագրքերի հեղինակի և ուրիշ յայտնի դէմքերի մասին և զանազան միջոցներով կը գարձնէր հայերէնը հետաքրքիր: Այս դասագրքերը այնքան սիրելի էին գարձել մանաւանդ լինձ համար որ ես անգիր էի արել նրանցից զանազան հետաքրքիր մասեր, որոնք մինչև այսօր էլ մտքիս մէջ տպաւորուած մնացել են: Ահա այդ ժամանակուանից ես սկսեցի սիրել և յարգել Սմեն. Ս. Յոբելեարին, ինչպէս և հայ լեզուն, այնպէս որ դասերիցս դուրս ազատ ժամերին սկսեցի կարդալ 1885 թուին հրատարակուիլ սկսած անմահ Մ. Փօրթուգալեանի «Արմէնիա» թերթը (այս թերթի խմորատիպ հրատարակուած առաջին համարից սկսուած կարդացել եմ մինչև վերջին համարը) որի մէջ յաճախ հետաքրքրութեամբ կը կարդայի Ս. Յոբելեարի վերաբերմամբ յօդուածներ, լուրեր և տեղեկութիւններ: Վերջին տարիներում, բնականաբար, ուշի ուշով հետևել եմ հայ լրագրութեան և հրատարակուած գրքերի միջոցաւ Նորին Սրբութեան բեղմնաւոր գործունէութեանը, և եկել եմ այն եզրակացութեան որ նա Հայ Եկեղեցւոյ լուսատու աստղերից և հայոց բարձր հոգևորականութեան ամենակարկառուն դէմքերից մէկն է. որով իրաւամբ կարող ենք պարծենալ, և որը իւր անբասիր կեանքով, մտաւոր և հոգեկան բարձր կարողութիւններով, ձիրքերով, արժանիքներով և բարեմասնութիւններով, և մանաւանդ երկարամեայ արդիւնաւոր և բազմապիսի գործունէութեամբ կարող է պատիւ բերել օտարների առաջ, և միևնոյն ժամանակ օրինակելի լինել մեր ներկայ հոգևորականութեան համար:

Արդիական խորին պատկառանքով չնորհաւորում եմ Նորին Սրբութեան յոբելեանը, սրտագին մաղթելով իրեն կատարեալ առողջութիւն և բարեբաստիկ կեանք: Թող մարգասէր տէրը երկարի նորա անգին կեանքի թելը որպէսզի կարողանայ իւր վեհ նպատակների և գեղեցիկ ծրագիրների իրականանալը տեսնել, ի պայծառութիւն Հայ Եկեղեցւոյ և մանաւանդ ի չինութիւն և ի բարգաւաճում Ս. Յակոբեանց Առաքելական Սիոնի:

Բացի Նորին Սրբութեան կատարած բազմաթիւ ազգօգուտ գործերից, նորա՝ Ս. Երուսաղէմի Հայոց պատրիարքութեան բարձր պաշտօնը վարած ժամանակամիջոցում թափած անդուլ աշխատանքները՝ Ս. Յակոբեանց Սիոնի բարեկարգման, պայծառացման և դիրքը և հեղինակութիւնը բարձրացուելուն, մի խօսքով մտաւոր և հոգևոր կեդրոն վերածուելուն (իբր Ծառանգաւորաց Վարժարանով, ճոխ տպարանով և

Մատենադարանով և «Սիոն» կրօնական ամսագիրով) պէտք է ճնան Նորին Սրբութեան համար իբրև յաւիտենական կոթող, և հաւաստի եմ որ նորա անունը պէտք է գասուի Ս. Յակոբեանց Պատ. Աթոռի վերայ բազմած ամենաարդիւնաւոր և ամենագործունեայ պատրիարքների չարքում:

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ և նորա Նուիրապետութեան ներկայ ճգնաժամում, երբ Մայր Աթոռը և իւր բոլոր հաստատութիւնները անգործութեան են մատնուել և կիերբ Մայր Աթոռը և իւր բոլոր հաստատութիւնները անգործութեան են մատնուել և կիլիկիոյ Աթոռը ևս քայքայուել է, հայ ազգը իւր աչքերը իրաւամբ յառել է Ս. Յակոբեանց Աթոռի և նորա արժանաւոր Պահակալի վերայ, հոգալու նորա բազմաթիւ պետերը, գլխաւորաբար պատրաստուած և ձեռնհաս եկեղեցականներ հասցնելու, եկեղեցական մատեաններ և կրօնա–բարոյագիտական գրքեր տպագրելու անյետաձգելի գործերում, կարողանալու՝ ներկայ ժամանակում սկսուած հակա–կրօնական հոսանքի յառաջը գոնէ մասամբ առնելու, և պահպանելու հայ ազգի բեկորները ազգային եկեղեցւոյ փառաբախում, մինչև որ գան աւելի նպաստաւոր ժամանակներ: Մաղթում եմ Նորին Սրբութեանը գեռ շատ երկար օրեր և այժ և եռանդ, որպէսզի կարողանայ այդ նպատակները և ծրագիրները յաջողութեամբ գլուխ հանելու և արդարացնելու ազգի՝ իւր վերայ դրած յոյսերն ու ակնկալութիւնները:

Կեցցէ՛, յաւերժ կեցցէ՛ Բարձր Սրբազան Յոբելեար Տ. Եղիշէ Սմենապատիւ Պատրիարքը:

Սուրաբայա (Ջավա) 15 Ապրիլի, 1929

ՀԱՅՐԱՊԵՏ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ

Մասնաւոր Յանձնախումբ մը կազմուած ծանօթ ու սիրուած անձերէ, գեղեցիկ գաղափարը յղացած է գերագոյն յարգանք մը ընծայելու մեր սիրեցեալ Դուրեան Սրբազանի ուսուցչական և եկեղեցական յիսնամեայ գործունէութեանը ու անոր գրական զմայլելի տաղանդին:

Դպրեվանքի ու Դպրեվանքէն դուրս իր բոլոր աշակերտները, անժխտելիօրէն, դեռ կը պահեն ու պիտի պահեն չատ սիրուն յիշատակներ Յօբելեար Սրբազանէն, անոր բարեացակամ, ազնիւ վարմունքը, մշտնջենական շնորհազեղ ժպիտը, ու այն գուարթ ու սրամիտ բառերը, որոնցմով գիտէր համեմել նոյնիսկ իր սովորական խօսակցութիւնները:

Ապրիլ, 1889, Դպրեվանքի բացումը, պաշտօնական անձեր, Օրմանեանի հոյակապ, պատկառելի ու խոժոռ դէմքը, ասոր մօտ՝ Դուրեան երիտասարդ վարդապետը, սեւ պեխերով, սեւ մօրուքով, համեստ, քիչ մը քաչուած, ազու աչքեր մելամաղձիկ երազներով, գեղեցիկ խելացի գլուխը լուսապսակուած իր վաղամեռիկ եղբօր փառքովը: Յետոյ, վանքին միաբանները, հռչակաւոր Համբարձումի Պապան, լուսահոգի Աղջիկ Մինասը, Արմաշցիները և Պաչկալցիները խուռներամ, խանդավառութիւն և փայլուն յոյսեր ներկաներուս և նորընծիր աշակերտներուս մօտ: Ծաղիկներ ու չողեր. այսօր արիւն, գերեզման ու աւեր: Մեր սիրելի Դպրեվանքը քանդուած, եկեղեցին սրբապղծուած, աշակերտներուս մեծ մասը նահատակուած իրենց նուիրական կոչումին մէջ:

Բարեբաղդաբար, փոթորիկներու և աւերակներու մէջէն, կը մնայ դեռ կենդանի կոթող մը փառքի և պաշտումի, մեր ալեզարդ Սրբազան ուսուցիչը, մեր հոգիին ու սրտին բարեկամը, մեր ամենուս խնկելի վարպետը, որուն Յոբելեանը՝ վստահ եմ, ցնծագին պիտի տօնուի աշխարհիս չորս անկիւնները ցրուած հայ բեկորներէն:

Կը մաղթեմ որ Աստուած երկար կեանք չնորհէ Երուսաղէմի Շնորհազարգ Պատրիարքին, որպէսզի այս տարաբաղդ, այս ցաւատանջ ազգը մխիթարուի ու կարենայ դեռ բազմաթիւ տարիներ վայելել անոր օրհնութիւնները ու տաղանդին պտուղները:

14 Յունիս 1929
Փարիզ

Իր երախտապարտ սանը
Ա. ՆԱՒԱՐԵԱՆ

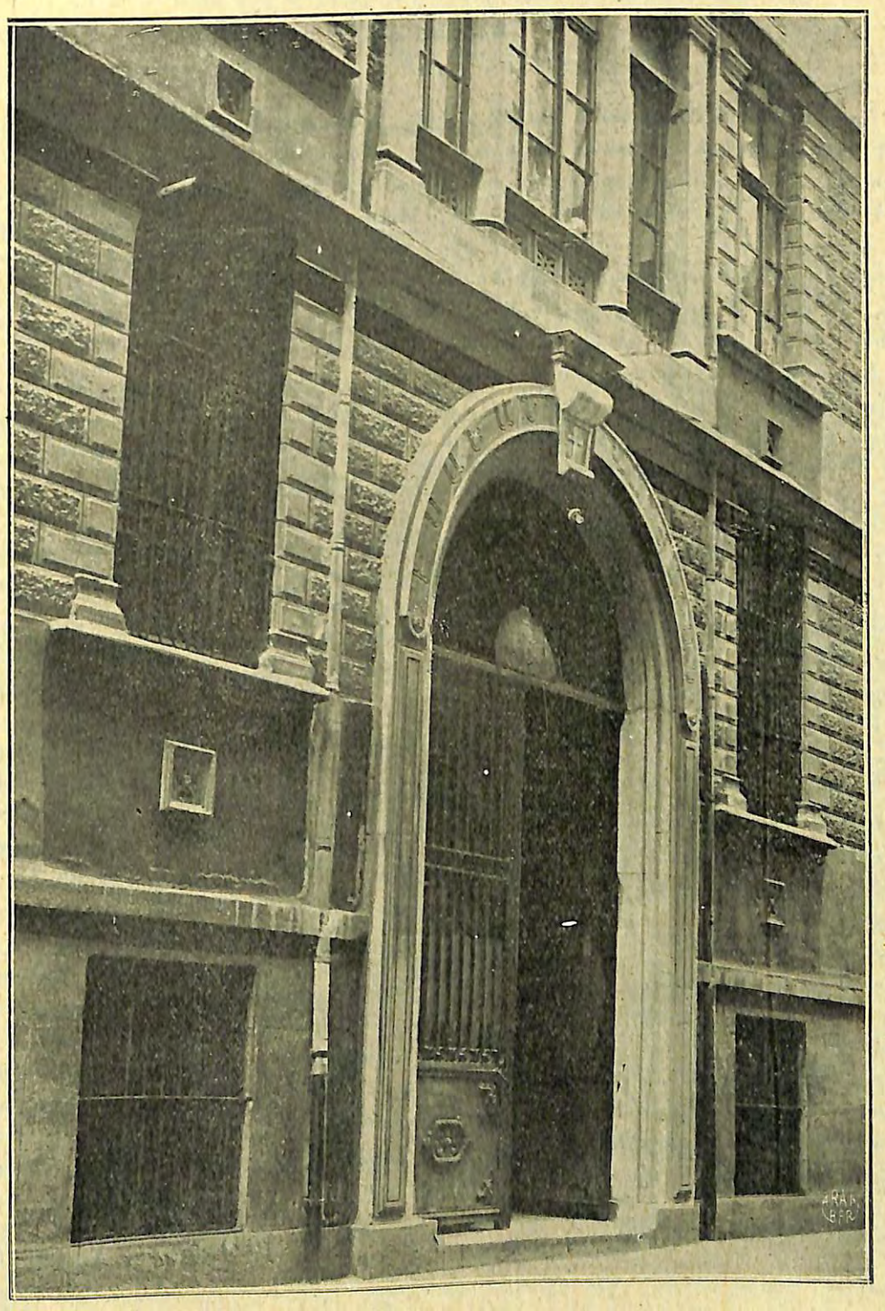

Բեյրի Էսաեան վարժարանին ճակատը

ՎԵՐՑՈՒԾՈՒԱԾՔԵՐ

Երբ Դուբեան Յոբելեանի մասին լսեցի, գպրոցական յուշքերուս մէկ մասը նո-
բօրինակ ներկայութիւն մը առաւ հոգիիս մէջ, տեսակ մը ապրող գոյն ու չարժուած, ու
անմիջապէս, երեք դասատետրեր, զոր պահած էի Սբբազանին աշակերտութեանս ա-
տենէն ուրիշ քանի մը սիրուած նիշագրութիւններու հետ, դրի գրասեղանիս վրան։

Հիմա, անգամ մըն ալ կարդալէ վերջ զանոնք, երբ բիբերովս կը փայփայեմ ա-
նոնց կափարիչներուն արձանագրութիւնները, տարիներ վերջ կը թուին լինել նո՛ւնքան
խօսուն, նո՛ւնքան և աւելի բաբախուն այն սիրտով որ մեր դասարանին կուրծքին տակ
կը զարնէր, ա՛յն չուննչով՝ որ կը հևար մեր անուշ մթնոլորտին մէջ։

Սբբազանին աշակերտութիւնս կը սկսի Պոլսոյ, Գատրղիւղի Ազգ. Արամեան երկ-
սեռ վարժարանէն, 1913–14ի շրջանին, դեռ բաւական փոքր հասկնալու համար լիովին
անոր լեզուն։ Աւելի վերջը Սբբազանը դասախօս ունեցայ Բերայի Խաչեան Վարժարա-
յութիւն և զեղեցկագիտութիւն, փիլիսոփա-
յութիւն և զեղեցկագիտութիւն։

Դուբեան Սբբազան, բարձր եկեղեցականի մը հանդէպ զգացուած պատկառան-
քին հետ մէկտեղ, մեր վրայ կը թողուր ազնուասիրտ ու բարի հայրիկի մը տպաւորու-
թիւնը։ Ան կը գիտնար, սրամիտ մէջբերումներով, արթուն ու լարուած պահել դաս-
րանին հետաքրքրութիւնը ու յաճախ, իր պահերուն, հոգիներնուս վրայ կը ծաւալէր
խանդավառութեան հազուագիւտ նօթ մը։ Կը սիրէինք զինքը լսել ու կը զգայինք որ
ան ալ կը սիրէր իր դասարանը։

Մեր մէջ մոռցուած ընկերուհի չէր մնար. մեր խրթաքանչիւրին տրամադրութիւ-
նը, խառնուածքը կը գուշակէր ու կ'ուննենար մէկ–մէկ քաղցր կամ խրախուսիչ խօսք։

Կղերականները, ճնչիչ, պարտադրողական տպաւորութիւն մը ըրած էին միշտ
վրաս։ Սբբազան հայրէն առաջ մեզի կրօնագիտութիւն սորվեցնող եկեղեցականները,
առաջնորդները, չէին կրցած մեզ կապել կրօնքին, մանաւանդ կը սոսկէին որ կիրակի
առաւօտները թաղին եկեղեցին երթանք. անոնք որ կը բացակայէին, կրօնքի և վարքի
պակաս թիւ կ'առնէին . . . պատժուողներուն առաջիններէն մէկը ես կ'ըլլայի, ու ինչ
դառնութիւն, ինչ խորամ . . . ։ Դուբեան Սբբազանով սակայն, աղկան քինոտած հո-
գիս հեզհեզաբար խաղաղեցաւ, խորանն ու եկեղեցին գպրոցին հետ նոյնացուցի ու կար-
ծես նոր աշխարհ մը վաստկեցայ . . . ։ Այնուհետև երբ կիրակի ու ամէն օրերը եկեղե-
ցի կ'երթայի, ամէն անգամ հաւատացեալներուն սահմանուած առաջին կարգերը գրա-
ւած կ'ըլլային գպրոցական ընկերուհիներէ և ընկերներէ։ Անոր խօսքը, եկեղեցիին բե-
մէն արտասանուած, թրթռուն զգացումի թռիչքով լեցուն, կը ցոլացնէր խորունկ հա-
ւատքի և խաչալի մտապատկեր մը, որուն խմացական բարձրութեանը հիացումին մէջ կը
լուսաւորուէին վայրկեան մը մեր տղոս հոգիները։

Լոնտոն, 14 Օգոստ. 1929

ՇԱՀԱՆ–ՍԻՐԱՆ ՆԻՎՇԻՀԻՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԱՑ ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔԸ

ՈՒ ԻՐ ՅՈՒԲԵԼԵԱՆԸ

Եթէ յոբելեարի մը արժէքն ու կարևորութիւնը յոբելեարի անձին ընծայած ար-
ժանիքին համեմատ պիտի կշռուի՝ կը հարցնե՛նք թէ ո՞վ, ո՞վ անցեալ, ներկայ ու նաև
ապագայ յոբելեարներուն մէջ կրնայ երբէք ներկայացնել հազուագիւտ բարեմասնութեանց
ընական ամբողջութիւնը՝ որ ա՛յնքան բացառապէս մթերուած կը տեսնուի այս հո-
չնաշխարհիկ յոբելեարին վրայ՝ որ Երուսաղէմայ արժանընտիր Պատրիարք եղիչէ Եպիսկոպոս
Դուբեանն է։

Քանի՛ քանի՛ բարձր ու պատասխանատու պաշտօններ, նախկին Պատրիարք Կոս-
տանդնուպոլսոյ, նախկին Առաջնորդ Զմիւռնիոյ, նախկին վերատեսուչ վանահայրը Եր-
մաչու Դպրեվանքին՝ ուր հասուցած է ա՛յնքան նշանաւոր աշակերտներ՝ պատիւ բերող
երբեն ու բոլոր ազգին, այն տաղանդաւոր բազմարդիւն անձնուէր ուսուցիչը ամէն ուր
որ պաշտօնավարած է, այն բարի դաստիարակը՝ որ բարոյականի գերազանց տիպար իր
անձի անաղարտ ու անբասիր օրինակը կ'ընծայէ, այն աննման քարոզիչը՝ որ ա՛յնքան
մաքուր ու անոտպիւտ հայերէնով մը կ'զմայլեցնէ իր ունկնդիրները, վերջապէս այն մեծ
գրագէտը, այն մեծ քերթողը, այն հմուտ աստուածաբանը, այն փիլիսոփան, այն քաջ
լեզուագէտը ու լեզուաբանը, այն մեծ հրապարակագիրը որ իր ծանր գրազմանց մէջ
ընտիր գրուածներով հայ գրականութեան պարտէզը զարդարելէ չդադրիր երբէք, այն
բարի ու առաքինի քրիստոնեան՝ որու վարքն ու բարքը անաղարտ մնացած է իր բո-
վանդակ օրինակելի կեանքին տեւողութեանը մէջ, զինք կ'ընծայեն անչուշտ չնաչխար-
հիկ յոբելեար մը՝ իր գովելի եզական յատկութիւններով ամէն մեծարանաց արժանի։

Մեծանուն եկեղեցականին Երուսաղէմայ պատրիարքութեան օրով է որ այդ
պատմական հաստատութիւնը՝ աննպաստ պայմաններու բերմամբ ա՛յնքան անչքացած
ու նսեմացած՝ ա՛յնքան մեծ փայլ ստացաւ, գրական ու մտաւորական այնքան մեծ
չարժում ցուցուց, անոր հմայքն ու ազդեցութիւնն աւելցուց օտարներու առջև՝ ամէն-
քը հիացող մեծ պատրիարքին հազուագիւտ բարեմասնութենէն։

Իր պատրիարքութեան օրովն ու իր խրախոյսովը էր որ նորէն կեանք ու կենդա-
նութիւն առաւ դադարեալ հին «Սիոն»ի չարունակութիւնը եղող նոր «Սիոն»ը, այդ հո-
յակապ հրատարակութիւնը՝ որ հինը գլեց գերազանցեց բոլորովին՝ պատիւ բերող գայն
խմբագրող հմուտ գրիչներուն՝ որոնց գլուխը կը գտնուի միշտ իրենց ուսուցիչ մեծ յո-
բելեարը եղիչէ Եպիսկոպոս Դուբեան՝ որ իր զմայլելի գրուածներով կ'ողողէ արդէն
գրական բոլոր հայ հրապարակը։

Մեծանուն յոբելեարի վիշտակին Սբ. Յակոբեանց չրջափակին մէջ պիտի կա-
ռուցուի Դուբեան Մատենադարանը՝ սահմանուած ամփոփելու այն ձեռագիր ու տպագիր
մատեանները՝ որք հազարաւոր նոր նոր հատորներով ճոխացան բազմարդիւն պատրիար-
քին օրով ու ամփոփուելու տեղ կը փնտռեն՝ զոր չեն գտներ։

Այս տողերը գրողը՝ խոնարհ յոբելեար մ'ինքն ալ, անմոռանալի վիշտակ մը
պահած է Դուբեան Սբբազանի Իզմիրի առաջնորդութեան օրերէն՝ ուր պատիւն ունեցած
էր ապագայ հոյակապ յոբելեարին համակիր բարեկամութիւնը վայելելու, ու չկարծեր
բնաւ մոռցուած ըլլալ Նորին Բարձր Սբբազնութենէ . . . ։

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆ

Մեր անմահ բանաստեղծ Պետրոս Դուրեանին եղբայրը, Եղիշէ Դուրեան, անմահ պիտի մնայ Ժամանակակից պատմութեան մէջ իբր եկեղեցական, իբր վարչագէտ, իբր ուսուցիչ և իբր գրագէտ։

Իբր եկեղեցական, ոչ միայն քաջ ըմբռնած է Յիսուսի աստուածային վարդապետութեան ոգին, այլ և իւրացուցած է զայն իր կեանքին բոլոր չրջաններուն մէջ։ Աւելին ըրած է. տաճարին ամպիոնէն ու մամուլին բեմէն քարոզած է զայն հայ ժողովուրդին, որ մաքուր խօսքի ծարաւն ունէր, մաքուր բերանէ մ'արտասանուած։

Իբր վարչագէտ, իմաստութեամբ կառավարած է իր հօտը Պարտիզակի, Սրմաշէ կամ Զմիւռնիայի մէջ, և, դժնդակ պարագաներու մէջ Կոստանդնուպոլսի ու Երուսաղէմի պատրիարքական աթոռներուն վրայ բարձրանալով, կրցած է խաղաղել փոթորիկները ու բազմարդիւն պաշտօնավարութիւն մ'ունենալ։

Իբր ուսուցիչ, իր մտքին ու սրտին անսպառ գանձերը բացած է իր աշակերտներուն առջև, որոնք իրեն կը պարտին իրենց հոգևոր ու մտաւոր զարգացումը և իրմէ սորված են սիրել ազգն ու ծառայել անոր, այնպէս որ կրնանք ըսել թէ Եղիշէ Դուրեան, Եղիա մարգարէին պէս, իր մաշկեակը ձգած է բազում Եղիսէներու վրայ։

Իբր գրագէտ, առաջնակարգ գիրք մը գրաւած է հայ դպրութեան մէջ, թէ՛ իր հոյակապ թարգմանութիւններով և թէ՛ մանաւանդ իր գողարիկ հեղինակութիւններով, որոնք, ոճին հրապոյրն ու գաղափարին վեհութիւնն իրարու խառնելով, նուիրական օծումով մը կը պարարեն ընթերցողին միտքն ու սիրտը։ Եթէ հոգեփոխութեան հաւատայի, պիտի ըսէի թէ Ներսէս Շնորհալին է որ կը վերապրի Եղիշէ Դուրեանի մէջ, աւելի ճոխացած։

Բարձրաչնորհ Դուրեան Պատրիարքին յիսնամեայ յոբելեանը չնորհաւորելով սըրտագին, երկար ու քաջողջ կեանք կը մաղթեմ Նորին Սրբազնութեան և նորանոր դափնիներ իր փառահեղ ճակատին։

4 Փետր. 1929, Մարսէյլ

ՄԻՆԱՍ ՁԵՐԱՋ

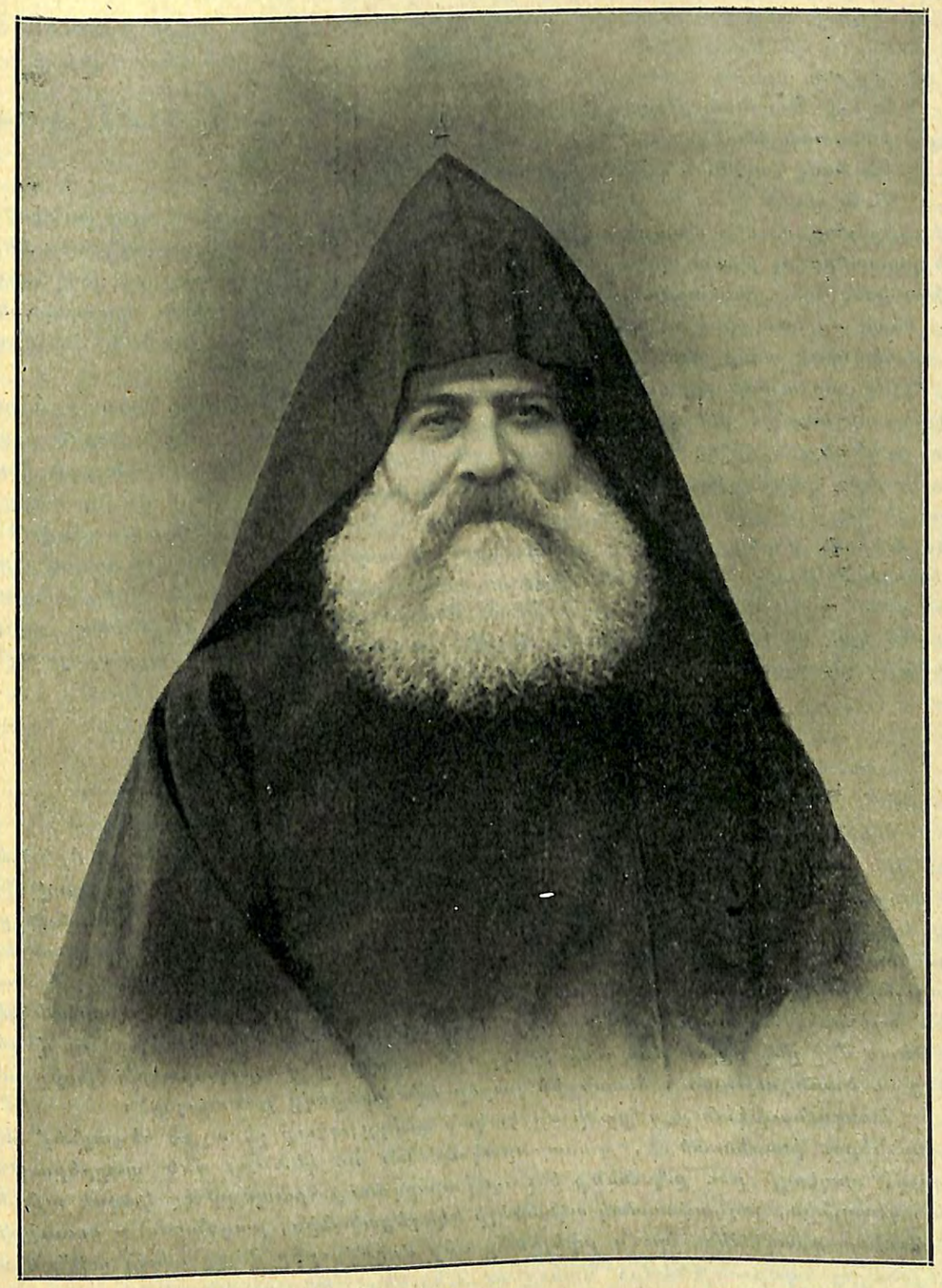

Ամեն. Դուրեան Սրբազան Պատրիարք Կ. Պոլսի

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՄԷՋ

Եղիչէ Դուրեան Սրբազանի մեծ ու բարդ անձնաւորութեան մէջ, հիմնական տարրը՝ բանաստեղծն է։

Ան նախ Դուրեան է, Պետրոսին եղբայրը։

Նոյն հոգին է որ կը թրթռայ երկուքին ալ մէջ, միևյն մօտ՝ հուր ամբողջ, որ ոչ թէ (իր բառով) «կը մխայ», այլ կ'այրի՝ բայ օդին վառած արագահալ վարդ կերոնի մը երիտասարդ ու թեւաւոր բոցով, միւսին մօտ՝ բիւր ընթերցմանց ու խոկմանց եւ կեանքի բազմաձև ընդհարմանց գոյացուցած թանձրագալար մուխերու կուտակման մը խորը կրակ մը խտացեալ ու անշէջ, որ իր թաքուն մշտարթուն ջերմութիւնը մեղմօրէն կը հաղորդէ անոր անձին ու մտքին արտայայտութեանց։

Այն որ այսօր պատկառելի ծերունի մըն է, կը ծնայ միշտ կրտսեր եղբայրը Իւսկիւտարի բարձունքներէն «վոսփորի ծուփը դիտելով հոգւոյ լուռ ախորժներ զգաց ող», «կեանքէն միշտ հեռու նայող», «երկնքի հիւանդութեամբ» բռնուած կիսատ պաշտելի ներշնչեալին համար. և իր բանաստեղծութիւնները, իրենց պարունակած մըտածումներով, զիրենք տոգորող ոգւով, զիրենք կազմող ոճով խորապէս տարբեր ըլլալով հանդերձ Պետրոսին տաղերէն, ցոյց կուտան երբեմն՝ իրենց ձևին մէջ՝ հանգիստութեան գծեր որոնց ոմանք արհեստակցութեան անդիտակից հետեւանք են թերևս, բայց որոնց մէջ կան որ յայտնապէս ծնունդ են մեծ ու սիրելի եղբօր մը արտայայտութեան ռոմանթիկ գնացքին ու սեղմ ձևերուն մօտենալու տենչին.

Թէ պաշտումի թափն ունենաս՝
Տէրն զոյգ մը թև քեզի կուտայ,
Որպէս զի Իր Ուժը անհաս
Սաւառնեցնես երկրի վերայ...

Մեծապէս տարբեր է կեանքն ալ երկուքին, բայց հոս ալ մի՞թէ չկայ նմանութեան գիծ մը խորունկ։ Չէ՞ որ երկուքն ալ աշխարհի մէջ ապրած են կեանքով մը ուր հոգեկանը տիրած է, մին իր անգթօրէն կարճ կենցաղին մէջ երազը միայն ճանչցած, դէպի երկինք թռչելէ առաջ՝ արդէն իսկ «երկնքի ժժդոյն որդի» մը դարձած եւ իր հուսկ բոպէին իր հալած մարմնոյն թափանցիկ քօղին մէջէն հրեշտակական ճերմակութեամբ ոգի մը դէպի անդրշիրիմեան Անծանօթը սլացուցած. միւսն՝ իր պատանեկան օրերէն՝ աշխարհէ անջատուելով ինքզինքը երկնքի պաշտամունքին նուիրած ու վեղարին սեւութեան մէջ ընդ միշտ թաղուող իր միտքն ու սիրտը գաղափարական յափշտակութեանց ու ծառայութեան հրճուանքին բարձր սփոփանքովը լուսաւորած։

Հանգուցեալ Դուրեաններու խառնուածքի, դաստիարակութեան ու կեանքի մեծ տարբերութեանց հանդէպ, որպէսզի լաւ ըմբռնենք ինչ որ խորհրդաւոր հրապոյրը կը կազմէ այն ծանրախոհ գիտունին, յոգնավաստակ ակնածելի եկեղեցականին, բազմահմուտ ուսուցչին ու քաջարուեստ գրագէտին, որուն յոբելեանը մեր ժողովուրդը վաղը պիտի տօնէ միահաղոյն ցնծալից հպարտութեամբ։ Կարող ուսուցիչներ, հմուտ բանասէրներ, կորովաբան քարոզիչներ մենք ունեցեր ենք և այժմ իսկ ունինք, բայց Դուրեան Եղիչէ Սրբազանին մէջ անբացատրելի շնորհ մը, ներքին թովչութիւն մը կը զգացուի որ անոր անձն ու անոր գործը (իր բոլոր մտաւոր ձևերուն մէջ) անդիմադրելիօրէն սիրելի կը դարձնեն, և այդ թաքուն շնորհը, այդ խորհրդաւոր հրապոյրը՝ անոր էութեան հիմը կազմող բանաստեղծական իսկութիւնն է։ Այդ է որ կը բացատրէ անսահման պաշտումն ու գորովագին պատկառանքը զոր անոր բոլոր աշակերտներն ունեցած են իրեն համար, աշա-

կերտներ որոնցմէ ոմանք իրենք իսկ առաջնակարգ դէմքեր դարձած են շատոնց ի վեր և որ իրենց տաղանդի ու հմտութեան ամբողջ մեծութեամբը յօժարակամ կը խոնարհին վարպետներու ամենէն ներշնչողին, ամենէն հեղինակաւորին եւ ամենէն սիրելիին առջև։ Այդ է որ կը բացատրէ մանաւանդ հմայքը որ կ'արտաշնչուի քարոզներէն այդ եկեղեցականին, որուն խօսքը, միշտ ծանրաբեռն՝ հոծ մտածումով ու բազմակուտակ հմտութեամբ, ունի նաեւ միշտ թրթռում մը ներքին, մտքի լայնաբաց թեւերու յամր այլ հզօր չարժման մը չունչը, որ այդ խօսքն իր բոլոր ծանրութեամբ միջոցին մէջ կը բարձրացնէ և ունկնդիրներու հոգւոյն վերև զայն կ'առակախէ՝ իբր թաւ ու խոր ներդաշնակութիւն մը բարձունքներէ իջնող։ Ջորս անգամ ես բաղդն ունեցեր եմ Դուրեան Սրբազանի քարոզները լսելու. անգամ մը Փարիզ՝ Հայկական Հանրապետութեան անկախութեան հռչակումէն յետոյ, հայրենաշունչ հոյակապ քարոզ մը՝ սովորական պատարագի տաբանութիւններէն ի՛նչքան տարբեր՝ արուեստագէտ խորհրդի մը տեսիլը վերածնուող հայրենիքին. երկրորդ անգամ՝ դարձեալ Փարիզ՝ պատերազմի ատեն լինկած հայ և յոյն նահատակներուն հոգեհանգստեան պատարագին, զմայլելի զուգակշիռ մը հայ ու հելլէն ճակատագիրներուն. երրորդը Երուսաղէմ՝ կրօնական բարձրագոյն խորհուրդներու խորհրդաւոր ու վեհաշունչ մեկնաբանութիւն մը. և չորրորդը՝ նորէն Երուսաղէմ՝ Սահակայ ու Մեսրոպայ տօնին առթիւ՝ հայ ազգային մշակոյթի երկու հիմնադիրներուն գործին նշանակութիւնը բացատրող ճառ մը այնքան ճշդատես որքան խանդավառ դատումի. եւ իւրաքանչիւր անգամ՝ մտածող բանաստեղծի այդ սքօղեալ հուրն զգացեր եմ իր խօսքին մէջ, ու ցաւեր եմ որ տարիներէ ի վեր իր արտասանած բազմաթիւ քարոզներէն պէտք կարեւորագոյններուն սղագրութիւնն առնուած ու հրատարակուած չըլլայ, ինչպէս միշտ պիտի ցաւինք որ Սրմաշու Դպրեվանքին մէջ և այլուր իր աւանդած կրօնքներու պատմութեան և հայ հին գրականութեան պատմութեան դասընթացքները սղագրուած և հրատարակուած չըլլան։

Բոլոր Հայերը կը սիրեն ու կը յարգեն Դուրեան Սրբազանը, ամենքը ունին անոր մեծ արժանիքին գիտակցութիւնը. բայց իր աշակերտներն ու մտերիմներն են, և իր քարոզներն ունկնդրողներէն՝ լսուածին խորը թափանցել գիտցողները, որ լիովին ճանչցած են Դուրեան Սրբազանի անձնաւորութեան հազուագիւտ ոգեղէնութիւնը։ Ու այդ բանաստեղծի հոգին չէ՞ դարձեալ որ, երբ Դուրեան Սրբազան մտերիմներու հետ կը գտնուի, իր մտածկոտ լռութիւնը կ'ընդհատէ կամ իր ծանրախոհ ու հոծ խօսակցութիւնը մերթ յանկարծ կը լուսաւորէ մ'ինքան նուրբ ու թեւաւոր սրամտութեամբ մը, և որ խոկմամբ գեղուն ու գրեթէ արբչիւ իր աչքերուն մէջ կը դնէ մ'ինքան գորովագին, անուշ, միամիտ ժպիտ մը, կարծես հոգւոյն խորը թաղուած մաքուր կրակին վերասլաց մէկ կայծը մեզմ ու խուսափուկ։

Այս բոլորը պիտի բաւէր ապացուցանելու թէ Դուրեան Սրբազանը բանաստեղծ է, եթէ նոյն իսկ չըլլային իր ոտանաւոր քերթուածները որ երկու հատորիկի մէջ ամփոփուած են, ինչպէս և իր արձակ էջերէն ոմանք՝ որոնցմէ քնարի նուաղ ու խորունկ հնչիւն մը կը թուի մերթ բարձրանալ։ Բայց ատոնք գոյութիւն ունին, եւ կը կազմեն ամենէն ակներև, չօշափելի ապացոյցները իր անձնաւորութեան մէջ տիրող բանաստեղծական իսկութեան։

Այդ քերթողական էջերուն մէջ պէտք է՝ ըստ իս՝ գանազանել չորս բաժին, իրարմէ տարբեր ու անջատ։ Այդ բաժիններէն մին, խոնարհագոյնը, կը բաղկանայ տաղաչափական, պատկերախուզական, ոճասիրական զբօսանքներէ որոնց մէջ ծանրագբաղ միտք մը իր մշտալար աշխատանքէն կ'ուզէ թեթևնալ, ոսկի յանգերու, ականակուռ պատկերներու, հազուագիւտ բառերու չարամանութեանց, բառախազաւոր երկտողերու քմահաճ յօրդորութեանց, նոյն գաղափարն այլազան փոխաբերութիւններով ու դարձուածքներով երկարօրէն կրկնող յանկերգաւոր քառեակներու կամ վեցեակներու վրայ խաղալով, ինչպէս աղօթքի կամ խոկման խոնջէնքի մը տակ կքած վանական մը որ թանկագին համբիւռի մը ոսկի հատիկները կշռական յամր չարժումով մը մատներուն մէջ դարձնելով ուզէր միտքը հանգչեցնել։ Այդ բաժինին կը պատկանին Աճառակը, Նալուածքը, Ծուդայի համբոյրը, Վիճակը, Պատիժը, եւն.։

Եթէ լինձմէ սէր ժըտողին
Սուր մը ցուցի՝ սի՛րա անոպայ...

Եթէ փրկանք մը հայցողին
Տըւի պրկանք մը չարաչուք...

Անոր համբոյրը չունէը
Սիւքի մը մեղմ չօշափը
Որ հծծումով մը՝ սիրոյն
Կը չըշընջէ սօսափը...

Երկրորդ բաժինը կը կազմեն Հովուական Սրինգին մէկ ուրիշ շարք մը քերթուածները, ուր յանկերգը նորէն կ'երևայ, ինչպէս և նոյն գաղափարին տարբեր պատկերներով կրկնութիւնները, բայց աւելի չափաւոր ու խորհրդապահ կերպով, ներշնչման մթնոլորտով մը պարուրուած, յուզման մեղմ սարսուռով մը տոգորուած: Հոտ՝ կատարուած աշխատանքը այլևս միտքն զբօսցնող ու հանգչեցնող խաղ մը չէ, այլ սևեռուած երևակայութեան մը և լարուած զգայնութեան մը կշռական վէճէճտուքները դէպի բարձր մտածմանց աշխարհ մը, կարծես մարքին ու սրտին խունկը որ՝ ոսկի բուրվառի մը օդին մէջ համաչափ ճօճումներով՝ իր հոտաւէտ կապոյտ գալարներն ալիք առ ալիք կը սլացնէ դէպի քրիստոնէական հաւատալիքներու, վարդապետութեանց և տեսիլներու խորան մը իր հոգւոյն վերև մշտականգուն: Ատոնցմէ են Կը սիրե՞ս զիս, Տեառնընդառաջ, Ցայսնուքիւն, Ապրուած երազ մը, Մի՛ մեռնեցար յիս, Ներումը, Եփփաթա և զմայլելի խաչը.

... Թէ վերացած յառիս Իրեն,
Հուր լեզու մ'ալ քեզի կուտայ
Որպէսզի Իր կայծը վերէն
Սահեցընես երկրի վըրայ:

Եթէ մանես Իր ամպին մէջ
Ինքը քեզի չանթ մը կուտայ,
Որպէսզի Իր Վրէժը անչէջ
Փայլատակես երկրի վըրայ:

... Եթէ նետուիս Իր գիրկն անուշ,
Ինքը քեզի երգ մը կուտայ,
Որպէսզի Իր Շնորհն երկնայուշ
Թրթռացընես երկրի վըրայ:

... Իսկ թէ թաղուիս Իր չուքին տակ՝
Ինքը քեզի չող մը կուտայ,
Ոչինչին դէմ՝ յոյսին անփակ
Ճառագայթը երկրի վըրայ...

Երրորդ բաժինը, կարևորագոյնը, կը բաղկանայ խումբ մը քերթուածներէ ուր Դուրեան Սրբազանն իր էութեան խորքը կազմող բանաստեղծական զօրութեան լաւագոյնը դրած է: Սակաւաթիւ են անոնք, ինչպէս սակաւաթիւ են Ալֆրէտ տը Վինեիի պէս գերազնիւ քերթողի մը ընտիր էջերը, անոնք որ յաւիտենական կեանքի սահմանուած են: Այդ քերթուածները, խոր մտածման ու նուրբ քննարերգութեան գործեր, բարձրագոյն արտագրութիւններէն են մեր գրականութեան: Ատոնց մէկ քանին, ինչպէս Սրինգիս, վերջալոյս մը, Աղի Աւձանը, Անտառին մէջ, Լուսնի տակ, արուեստագէտ մը-տածողի փափկահիւս երգեր կամ թելադրիչ ու նուագաւոր պատկերներ են՝ զուտ կրօնական ներշնչմանց ոլորտին հետ անմիջական կապ չունեցող, իսկ միացեալը, Աւետարանէն ներշնչուած վեհաշունչ խոհերգներ են, Նետիս եկուր, Վերջին վայրկեանը, Մանանեխի հատը, Պուտտա եւ Քիսուս, Աւետում, Ալլակերպութիւն, ու աքանչելի Մաղթանքն առ Սուրբ Հոգին՝

... Ո՛վ նորոգողդ հոգիներուն,
Անուշահոտ ու սրբանուէր
Ծաւալումդ այդ յորդորուն
Ընդունելով պէս պէս չնորհներ՝
Երկնաճաշակ կ'առնեն յագուրդ
Ջեռք ու ճակատ, գործ ու խորհուրդ...

և մանաւանդ հոյակապ Եմմաուսի ձամբորդները, անմահ հրաշակերտներէն մին հայկական բանաստեղծութեան.

... Քանիներու դեռ անծանօթ մ'ես, Յիսո՛ւս,
Որք սրտամաշ լըքուածներով կասկածի՝
Ուրացումի ընդվզումով մ'ալ անյոյս
Կ'ընդդիմին մութն որ թեւաբախ կը չածի:

Գիշերազնաց անոնց ճամբուն վրայ մոլար
Ուր կը թաքչի անըստուեր փայլն արևուդ՝
Իբր անծանօթ մը մօտեցիր, ու մի՛ դլար
Զարչարանքիդ պատմելու փառքն ու խորհուրդ:

Վեհ մատներուդ ծաւալէ՛ բոյրն օրհնութեան
Սեղանի վրայ՝ ուր կայ նըւէր մը հացի,
Ու յարկի տակ՝ ուր պատգամներդ կը թրծդան՝
Աներևոյթ տեսլեամբդ եղի՛ր մեզ դրացի:

Անոնց կարգը կրնանք դասել նաև Մանուկ Յիսուսի կեանքին Դուռազներու առաջինն ու վերջընթերը: Միոյն մէջ, քերթողը կ'երգէ այն անպատում պահը ուր խաղաղութեան ու սիրոյ Աստուածը՝ մանուկի մը երևոյթը զգեցած՝ խոնարհ մսուրի մը մէջ պիտի ծնէր, և ցոյց կուտայ ամբողջ աշխարհը, բովանդակ ընութիւնը, բոլոր կենդանի էակները, որ չունչերնին բռնած, լուռ, ամփոփուած, կը սպասեն այդ գերագոյն խորհուրդի բոպէին՝ ուր Աստուածայինը, տիեզերական կեանքի աղբիւրը և մարդոց փրկութեան բաշխիչը, երկրի վրայ պիտի գար երևալ...

... Երկինքի կամարն լքած էր չատ վար,
Արուսեակն ալ չատ մօտէն կը չողար:

Ով խաղաղութիւնն որ պատեց չորս դին,
Նախերգանքն էր լոկ այդ մեծ խորհուրդին...
Քիչ առաջ ճճուող թռչնիկներն ո՞ւր են,
Ա՛լ չէին խօսիր իրենց բոյներէն:

Հովը հանդարտիկ՝ չունէը ելևէջ,
Շունչ մը չէր խաղար տերևներուն մէջ,
Ու հոսող ջուրի աղբիւրն այդ պահուն
Կասեցուց վըճիտ իր վազքն անկայուն:

Հովիւ մ'ալ որ հօտն հոն կ'արածէր վարժ՝
Իր ցուպին վըրայ կ'երազէր անշարժ,
Ու ոչխարները՝ խոտը բերաննին՝
Դէպի անծանօթ կէտ մը կը նային...:

Երկրորդ քերթուածը պատմութիւնն է Մանուկ Յիսուսին որ իր սենեակին պատուհանէն լոյսի սիւնի մը էջքը կը տեսնէ, ճառագայթի սանդուխ, որուն պլլուելով ան կը բարձրանայ այերին մէջ ու վերէն կը դիտէ իր ներքև փռուած համատարած աշխարհը. ինչքան բարձր քնարերգութեամբ կը թրթռայ պատմութեան նախերգանքը.

Ո՞վ է այն որ ճառագայթի մը վըրայ
Պայծառակերպ կը սուրայ,
Ու բարձրերէն կ'անցնի վազքով մը թեթև,
Ծխածանէ գիծ մը թողլով իր ետև։

Շեչտ կ'ակնարկեն անոր աչքերը սիրուն
Տիեզերքի ծայրերուն.
Ու մերթ երկրի վրայ նայելով՝ կը դիտէ
Խոտը դաշտին ու մարդուն կեանքն ալ խոտէ։

Յետոյ կ'իջնէ դէպի իր գիւղն՝ իրկուան դէմ՝
Նոյն այն ճամբով երկնաճեմ,
Հսպասելու համար հընքեզ այն օրուան՝
Ուր լոյս ամպ մը տարաւ Ջինք Հօրն օթեւան։

Այդ գրքոյկին ծնացեալ կտորները, «Մանկութեան աւետարան»էն քաղուած կամ անոր պարունակած պատմութեանց հետևողութեամբ յօրինուած, չորրորդ հարքն է որ կը ձևացնեն, ուր մանուկ Յիսուսին հնորհալիօրէն ու միամտօրէն աստուածային դէմքը կը նկարուի պարզուկ, անսեթևեթ, քաղցրահամ առակաձև պատմուածքներու հարքի մը մէջ։ Ատոնց քով կարելի է դնել այն հակիրճ ոտանաւորները զոր Դուրեան Սրբազան հարադրեց երբ Երուսաղէմի պատրիարքական գահուն վրայ բարձրանալէն յետոյ Պաղեստինի մէջ պտոյտ մ'ըրաւ և այցելեց այն վայրերն ուր Աւետարանը կը գետեղէ Յիսուսի կեանքին գլխաւոր անցքերը, անոնք ալ՝ գրուած ամենամեծ պարզութեամբ, նիւթին մեծութիւնն իր վսեմ մերկութեան մէջ՝ անզարդօրէն, բնականօրէն արտայայտելով։ Հոս, քերթողը, որ իր բանաստեղծութեանց երրորդ հարքին մէջ, երազուած մտաւոր Սինայի մը կատարը բարձրացած, հսկայ Մովսէսի մը խնարհ ու հաւատարիմ աշակերտ, Աստուծոյ հետ կամ անոր վրայ կամ անոր լուսեղէն ամպին չուքին տակ կը խօսէր՝ լարուած, խիտ, մռայլ ու վեհ ոճով մը որ այդպիսի խօսուածքի մը պատշաճ է· այս չորրորդ հարքին մէջ՝ հետևելով իր աստուածային Վարդապետին տուած խորախորհուրդ օրինակին, կը մօտենայ երկրի վրայ ծաղկող մաքրագոյն էակներուն, փոքրիկ տղոց, կամ այն մարդոց որոնց էութիւնը հաւատքի պայծառ լոյսին մէջ մանկական ըսպիտակութիւն է ստացած, և անոնց համար իր ոճը կամովին մանկացնելով, անոնց կը խօսի՝ պարզ հոգիներու լեզուով՝ մանուկները սիրող, երկնքի արքայութիւնը պարզ ու վճիտ հոգիներուն խոստացող Աստուծոյն վրայ, և կ'երգէ վայրերը որոնց կապուած են Աստուածներու ամենէն եղբայրականին տեսլական կեանքին հրաշապատում դրուագները։

* * *

Երբ կը խորհինք որ նոյն հայրն ու մայրն են որ երկու Դուրեաններն — երկու լուսափայլ ու մաքուր մեծութիւնները — ընծայեր են մեր ազգին, չենք կրնար յարգանքի ու երախտագիտութեան ողջոյն մը չուղղել խորհրդաւոր թանկագին ուժի մը այդ օրհնեալ փոխանցիչներուն։ Աղքատ, միամիտ, տգէտ, ժողովուրդի ծոցէն ելած պարզուկ ու անարատ հոգիներ, անոնք եղեր են ազամանդէ խողովակը, որմէ, գարերու խորէն, ո՞վ գիտէ քանի ազնիւ առհասութեանց հեռաւոր լուսաղբիւրէ մը, բազմադարեան ցեղի մը լաւագոյն աւանդութիւնները, առաքինութիւնները ու տաղանդները եկեր այդ երկու ընտրեալ Հայերուն մէջ հոսեր են հրաշալի պայծառութիւնը որ մեր ժողովուրդին վրայ անմահ գեղեցկութեան մը կրինակ ճառագայթումը ծաւալեց։

Փարիզ

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

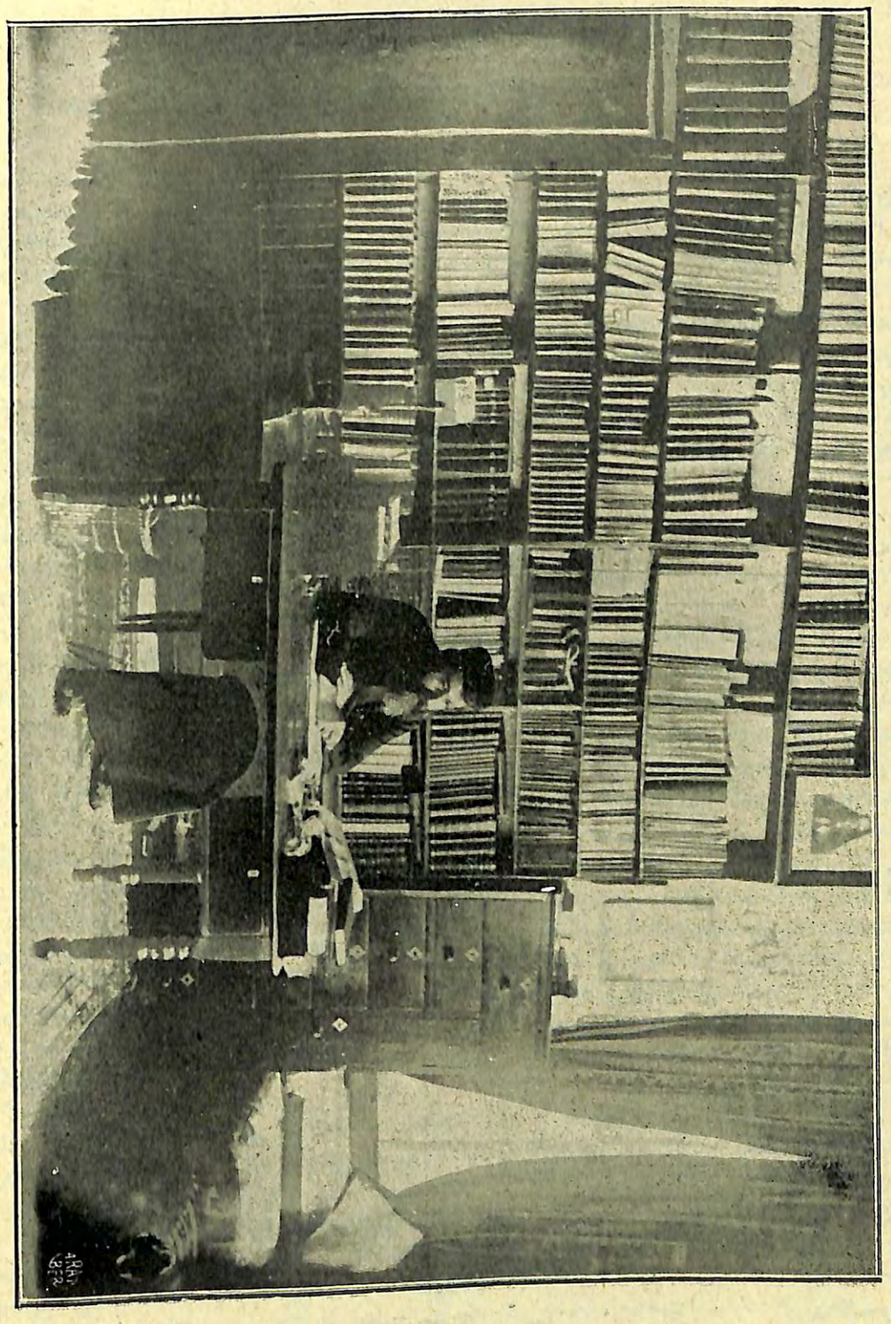

Դուրեան Սրբազան, Աւետաբերի իր աշխատասենեակին մէջ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՍ ԵՒ ԱՆՁՈՒԳԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՉԻՍ

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ ԱՐՔ. ԴՈՒՐԵԱՆԻ

Շնորհալիներու ու Լամբրոնացիներու կենդանի չունչովը օծուն կրօնական կեդրոնի մը մէջ ծնած, բազդի մէկ բարեդէպ բերումով բարեբազդութիւնն ունեցայ 1898էն մինչեւ 1903 վայելելու Ձեր հայրական հոգածութիւնը անփոխարինելի, որով ֆիզիքական աճումիս հետ զուգընթացաբար Ձեր բեղուն մաքին, անբիծ զգացումներուն, անարատ հոգիին եւ տոհմային անաղարտ գրոշմի նուիրական չողերով հաճելագաղ օծել գիս ինչպէս հարիւրաւորներ՝ որոնք ժամանակի մէկ նախախնամական բերումով, բազդը ունեցած են վայելելու նոյն շնորհը հայրական զոր երկնառաք մեծ Վարդապետին եւ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ հայրապետներէն Լուսաւորչեան պարթեւազն չառաւիղները, ինչպէս նաեւ հայ Իրականութեան Արծաթ Դարի լուսաւոր աստղերէն Շնորհալիները միայն մարմնացուցած էին իրենց համակ նուիրում կեանքին ամբողջ ասպազութեան ընթացքին։

Ես ինչպէս նաեւ Ձեր հայրական հոգածութիւնը վայելող բոլոր Դպրեվանքցի սաներ, հոգեկան անբացատրելի հրճուանքով ականատես կ'ըլլանք Ձեր վարդապետական եւ ուսուցչական վիճակամեայ բազմարդիւն ու բեղուն նուիրումի պսակման, Ձեր հարիւրաւոր սաներուն կողմէ կազմակերպուած Յոբելինական անկեղծ արտայայտութեան առթիւ։

Դպրեվանքի վանահայրական եւ Կ. Պոլսոյ ու Ս. Երուսաղէմի պատրիարքական Աթոռները, զոր ազգը յարմար տեսաւ Ձեր մատուցած անգնահատելի ծառայութեանց փոխան գոյզն փոխարինութիւն մ'ըրած ըլլալու նախանձախնդրութեամբ, իրենց տարիքագրութեանց մէջ ոսկեզօծ տառերով գրոշմած են Ձեր վեհ անունը որ յաւէտ անչէջ պիտի մնայ նուաստիս ինչպէս նաեւ Ձեր վարդապետական նուիրական չունչով ու ոգիով սնած բոլոր սաներու սրտին մէջ։

Թոյլ տուէք, Սրբազան Դաստիարակ եւ Մեծ Վարդապետ, որ այս հանդիսաւոր առթիւ, մաղթեմ Ձեզ երկարատեւ կեանք որպէսզի կարենաք Առաքելին հետ, սրտի կատարեալ գոհունակութեամբ, զոր այժմէն իսկ վստահ եմ որ կ'ապաք Ձեր մէջ, ունենաք այն երկնային մխիթարութիւնը թէ կատարած էք Ձեր ընթացքը որ պիտի մնայ առ յաւէտ լուսաշող։

Որդիական ամենայերդիմ յարգանօք մատչելով ի համբոյր Ս. Աջոյդ

11 Մայիս 1929, Պէյրութ

Յ. ՊԱԼԵԱՆ

ՁՕՆ ՄԸ

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՍՐԲԱԶԱՆԻ

ԾԻՍ ՆԱՄԵԱՑ ՊԱՀԱՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

Ամբողջ կէս դար ծառայել ազգին կրօնական, գրական, բանասիրական եւ մտաւորական զարգացման կենսական պէտքին՝ քիչերու վիճակուած է արդարեւ։ Եւ Դուրեան Սրբազան իր կեանքի ամէնէն առոյգ եւ բեղուն չրջանին մէջ՝ կրցած է իրականացնել չինամեայ գործունէութեան լաւագոյն ծրագիր մը. ուստի եւ իրաւամբ արժանի կը հանդիսանայ ընդհանուր հայութեան անվերապահ յարգանքին ու ջերմ համակրանքին փայլուն ապացոյցն եղող Յոբելինական խանդավառ հանդիսադրութեան։

Այսպիսի բազմարդիւն կեանքի մը գեղեցիկ հանգրուանը ազգովին ողջունել եւ սրտի անհուն բերկրութեամբ եւ գոհունակութեամբ չնորհաւորել՝ յանձին Սրբազան Յոբելեարին՝ Հայ Բարձր. Հոգեւորականը, Ուսուցիչը, Բանաստեղծը, Հովիւն ու Քարոզիչը՝ ամենանուիրական պարտականութիւնն է։

Հոգեկան անհուն հրճուանք մը զգացած էի տեղեկացած ըլլալով որ Երուսաղէմի առաքելական աթոռին արժանաւորագոյն յաջորդը նչանակուած է Ն. Սրբազնութիւն եւ ղեկավարութեան՝ որ Սրմաչի Դպրեվանուց տեսչութեան ծանր եւ փափուկ պաշտօնը ահագին արժանաւորութեամբ եւ արդիւնաւորութեամբ վարած էր։ Իսկ այսօր, երբ կը տեսնեմ հայ հոգեւորականութեան տիպար ներկայացուցիչ նոյն Դուրեան Սրբազանը Յոբելինական հանդէպ եղած յարգանքի եւ գնահատանքի ընդհանուր արտայայտութիւնը կան հանդէսով մը, սրտի աննկարագրելի յուզումով եւ երախտագիտական ամենայերդ զգացումներով համակուած՝ կ'ուզեմ մի քանի անկեղծ խօսքերով իմ համեստ բաժինս ունենալ այդ վեհ հանդիսակատարութեան մէջ, եւ իրաւա՛մբ։

1898–ին էր որ Շապին–Գարահիսարի Ազգ. Վարժարանէն չրջանաւարտ երկու սաներ ղրկուեցան դպրեվանքը, Արչեպիս Սահակեան՝ այս տողերը գրողին աներոդին եւ Տիգրան Կարմիրեան, յետոյ դարձեալ նոյն վարժարանէն թերաւարտ Խաչիկ Թէվէքէլեան։ Ասոնք Դուրեանի Փոխ–Վանահայրութեան եւ Տեսչութեան օրով իրենց հոգեւոր կեանքի իմացական դաստիարակութիւնն ու զարգացումը ստացած են իրենց ներհուն վարգապետին հոգեպարար եւ կազդուրիչ չունչին տակ։

Արչեպիս Սահակեան, որ աշխարհական եւ ժառանգաւոր ուսանողութեան վեց տարուան չրջանը բոլորած էր կանոնաւորապէս, իր հոգեւոր կոչումով եւ օծումով եղած է Շաւարչ Վարդապետ։ Ան մի քանի տարիներ նոյն Դպրեվանքի մէջ ուսուցչական պաշտօն վարելէ ետքը՝ Սեբաստիա փոխադրուած է այն ժամանակի Առաջնորդ Գեր. Տ. Թորգոմ Սրբազանի քով, իբրեւ փոխանորդ եւ օժանդակ՝ գաւառական առաջնորդութեան պատրաստուելու նպատակով. յետոյ՝ 1910–ին ընտրուած է Թոզատի վիճակին Առաջնորդ եւ ի վարձ իր քառամեայ բարւոք պաշտօնավարութեան՝ 1914–ին արժանացած է եպիսկոպոսանալու Գաւառ. Ընդհ. ժողովի միաձայն հաւանութեամբ։ Իր ընկերը Տիգրան Կարմիրեան, որ միայն աշխարհական ուսանողութեան եռամեայ չրջանը բոլորած էր, եղած է եւ Ձեռնադիր լաւագոյն ուսուցիչը ազգային վարժարաններու մէջ։ Իսկ Խաչիկ Թէվէքէլեան վեցամեայ չրջանն աւարտելէ ետքը՝ եղած է օծումով Գեղամ վարդապետ, որ ի վերջոյ Գղիի Առաջնորդ կարգուած է։

Այս երրեակ աշակերտութիւնն է որ Դպրեվանքի եւ մեր դժբախտ հայրենիքի (Շ. Գարահիսարի) միջեւ գոյութիւն ունեցող բարոյական եւ մտաւորական հաղորդակցու-

թեան սկզբնական չարժառիթն եղած է. և եթէ այդ երեքի մտաւոր լոյսի կանթեղին մէջ մի քանի կաթիլ իւղ լեցնելու պատեհութիւնն ընծայուած է մեզ, ամբողջ կանթեղը իր բովանդակ պայծառութեանը մէջ լուցանողն եղած է նոյն ինքն Դուբեան իր ամէնէն բեղուն և հեղինակաւոր չրջանին մէջ: Աւա՜ղ սակայն, որ անոնց խոստմնալից կեանքի ճրագները իրենց հոգեկան և մտաւոր լոյսի կանթեղներուն հետ այնքան վա՜ղ չիջան: Երեքն ալ համաչխարհային պատերազմի արհաւրալից ընթացքին թրքական անօրինակ վայրագութեանց զոհերն եղած են:

Հայկական ազատագրութեան սեղանին վրայ ողջակիզուած այդ երեքի անուններով՝ որոնք անջնջելի կը մնան հայ մարտիրոսագրութեան բոսորատիպ ցանկին մէջ, թո՛ղ ներուի ինձ՝ բազմերախտ Դուբեան Սրբազան Հօր Քահանայութեան Յիսնամեայ Ցոբելեանին առթիւ՝ խորին ակնածութեամբ և հիացումով մօտենալ իր բարոյական հոյակերտ խորանին առջև և իմ պաչտանքի ու մեծարանքի ձօնն մատուցանել պատկառելի Ցոբելեարին, որ իրաւամբ արժանի է հանրային համակրանքի և գնահատութեան այս սրտաբուխ արտայայտութեան, իբրև արդար տրիտուր իր յիսնամեայ գրական, ուսուցչական և հովուական հաւատարիմ և անձնուէր անդուլ ծառայութեան:

Անտարակոյս այս և նման մարտիրոսացած սաներու հոգիներն ալ կը հրճուին իրենց երանութեան կայանին մէջ՝ ի տես իրենց ճչմարիտ դաստիարակին և հոգևոր Մեծ Մչակին Ցոբելինական հանդիսակատարութեան:

Նորին Սամենապատուութեան բազմարդիւն կեանքը չատ բարեգէպ է նմանցնել արգասաբեր դաշտի մը, որ իր բեղմնաւոր ակօսներէն կ'արտադրէ ոսկեգէտ և հրաչագեղ հունձքն առատ, կամ այն բազմաբջիջ փեթակին՝ որ իր անուշահամ մեղրը կը չամբէ ի սնունդ հայ եբաչա մլուքերու և սովատանջ հոգիներու:

Թո՛ղ Աստուած երկարէ կեանքը մտքի և հոգիի այս անխոնջ ընտրելագոյն Մբչակին և Առաքեալին՝ Սիոնի ծոցէն ալ՝ Հայ Եկեղեցւոյ հոգևոր անդաստանին տիպար մչակներ հասցնելու համար մեր ներկայ բարոյական երաչտութեան դժբաղդ չրջանին մէջ, ուր սակաւ են կոչեցեալք:

Եւ թո՛ղ առաքելադիր Ս. Աթոռին արժանընտիր Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր Ցոբելինական հանդէսին գեղեցիկ արդիւնքներն ալ ընդ երկար վայելելու և անոնցմով մխիթարուելու վերջին հաճոյքն ու երանութիւնն ունենայ՝ ի լրումն իր խտչալ լղձերուն:

Հուսկ յետոյ, Դուբեան Սրբազանի անբասիր անձը, առաքինի կեանքը, երկարամեայ անսպիւռ ծառայութիւնը, բազմարդիւն գործունէութիւնը և մասնաւորաբար գրական և բանասիրական երկարատև աշխատութիւնները թո՛ղ օրինակ ըլլան Հայ եկեղեցականութեան և Հայ մչակոյթի ուխտադիր վաստակաւորներուն:

Ցարգա՜նք և պաչտա՜նք իր յիսնամեայ ազգանուէր ծառայութեան և սխրալի գործունէութեան:

25 Օգոս. 1929, Աղեքսանդրիա

Ս. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔ

(Յիսնամեայ Քահանայութեան Ցոբելեանին առթիւ)

Երբեմն կը խորհինք որ ժամանակի ընթացքին ամէն ինչ կը մոռնանք. բայց ոչ:

Մեր հոգիին խորը տպաւորուած անջնջելի պատկերներ կան որոնք երբեք չեն եղծանիր:

Տասերկու երկար տարիներ սահած են այն օրէն ի վեր, երբ Էսաեան Վարժարանի ժրդ դասարանին կրօնագիտութեան և Հոգեբանութեան դասերը կ'աւանդէր հայ ըանի ժրդ դասարանին կրօնագիտութեան և Հոգեբանութեան դասերը կ'աւանդէր հայ ազգին փառքը կազմող և աչակերտութեան հիացման առարկայ դարձած Դուբեան Սրբազանը:

Երկու ժամ անդադար մեծ հաճոյքով կը դասախօսէր, աչակերտուհիներս կը ջանայինք խլոյն մեր տետրակներուն մէջ փոխադրել փիլիսոփայ ուսուցչին մեղրածորան շրթունքներէն հոսող հրեղէն բառերը:

Մանկավարժ ուսուցիչը մեր տղու հոգիին խորը թափանցելով հրեչտակային անմեղ ժպիտով մը կը բացատրէր մեզ չարունակ:

Իսկ մենք հրապուրուած՝ իր զգլխիչ դասախօսութենէն պահ մը կ'զգայինք թէ այլևս նիւթ ըլլալէ դադրած ենք ու կը վերանայինք հոգիով:

Երանի՜, երբեք չի հատնէին այդ երջանիկ ու երազ պահերը:

Սակայն ախո՜ր իրականութիւն, արդեօք կրնայի՞ երևակայել թէ ամբողջ հայ ազգը բաժան բաժան պիտի ըլլայ ու երկրագունտին ամէն մէկ անկիւնը հայ բեկորներով պիտի լեցուի. և ես հեռաւոր Քալիֆոռնիայի Pasadena քաղաքէն պիտի ղրկեմ իմ յուչերս:

Անուչիկ Սրբազան Ձեր Քահանայութեան Յիսնամեայ Ցոբելեանին առթիւ, հոգիս անհուն հրճուանքով տոգորուած կը մաղթեմ որ պահապան հրեչտակը արթուն կեցվիս անհուն հրճուանքով տոգորուած կը մաղթեմ որ պահապան հրեչտակը արթուն կեցվիս պով հակէ Ձեր անգին կեանքին վրայ որպէսզի երկարին ու երկարին անոր ոսկի թելերը, Ըրովհետև տառապած ազգս տակաւին չա՜ռ պէտք ունի Ձեր անզուգական տաղանդին:

Համբուրելով Ձեր սուրբ աջը մնամ յաւէտ երախտագէտ
Ձեր նախկին աչակերտուհին
ՆՈՒՒԱՐԴ ՊԷՐՊԷՌԵԱՆ
(Տ. Ներսէսեան)

15 Մայիս 1929
Pasadena, Calif.

ՁՕՆ Ի ՊԱՏԻՒ

ԱՄԵՆ. ԵՂԻՇԷ ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ

Ձայնով դողդոջուն, վրձինով տկար
Մեզ երգել մեծիդ Սնունն չէ հնար,
Դո՛ւն միայն ձայնովդ սրտայոյզ աղու,
Դո՛ւ միակ գրչովդ բեղուն յուսատու
Ինքնատիպ Սնուանդ գովեստն իսկական
Կրնաս հանդակել մեզատակաց առձան:

Ինքնակերտ մակոյկն կեանքիդ ակաղձուն
Բեռներով պէսպէս տարիներ յիսուն
Ծովին մէջ անհուն յուզուած ամեհի
Ուղղեցիր ընդդէմ կոհստեան վհի
Եւ գանձեր փարթամ ոսկ ու մեծագին
Բաշխեցիր անխոնջ՝ լիուած հայ ազգին:

Ձակտիդ հրնաթոր, վառարուդ ներմակ
Վաղաթառամ չեն բոլորեր պսակ.
Պանդուխտ մեռիր հայերս ամէն ատեղ վառ
Սնձնագոհ սրտիդ մէջ դեռ միշտ կայտառ
Ցանգ երախտագէտ՝ չերմ սիրոյ կայծեր
Տեսութեանդ կարոտ ափտեիր ձեռն ի ձեռն:

Կեցցես, կեցցես միշտ
Յոբելեարդ Դուրեան
Խոհեմ Պատրիարք
Պուէտ Սրբազան:

19 *Հոկտ.* 1929

ՊԼՈՎԴԵՒՆ

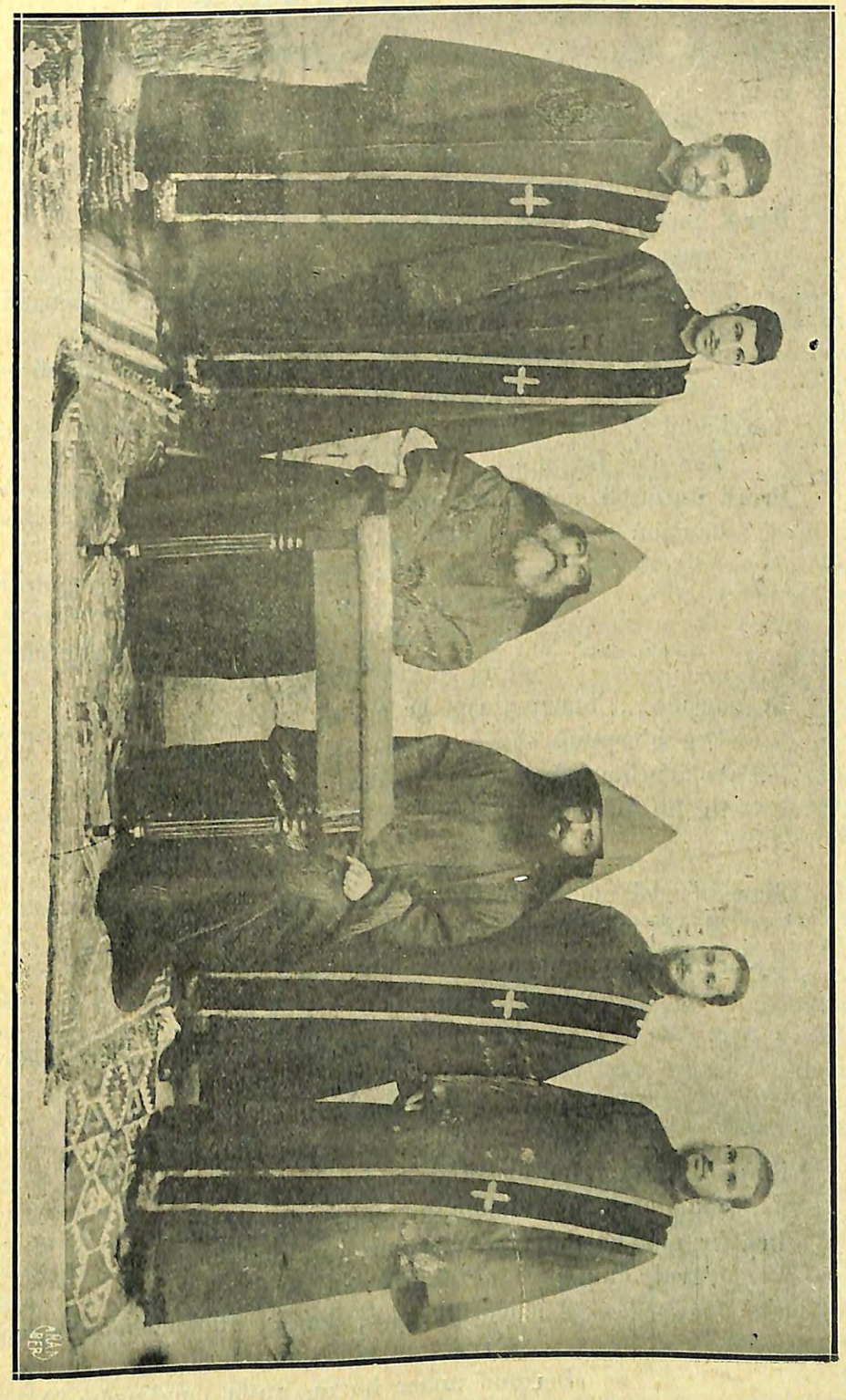

Մարմարեայ Սեղանի վրայ Սուրբ Հոգեշնորհ Ժողովոյն Հայրապետական Պատարագի Ատեն. Ձախէն Աջ. Գերաշնորհ Տ. Գարեգին Արք. Յովսէփեան (Ներկայ Վեհափառ Հայրապետ), Գերաշնորհ Տ. Գարեգին Արք. Սրմաքէշխանլեան (Ներկայ Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ), Գերաշնորհ Տ. Գարեգին Արք. Դուրեան Սրբազան (Ներկայ Պատրիարք), Գերաշնորհ Տ. Հմայեակ Արք. Հմայեակեան (Ներկայ Վեհ.), Գերաշնորհ Տ. Հայկ Արք. Գասպարեան (Ներկայ Վեհ.), Գերաշնորհ Տ. Թորգոմ Արք. Գուշակեան (Ներկայ Վեհ.), Գերաշնորհ Տ. Արեշակ Արք. Սեդրակեան (Ներկայ Վեհ.), Գերաշնորհ Տ. Գարեգին Արք. Սարաճեան (Ներկայ Վեհ.), Գերաշնորհ Տ. Անուշաւան Արք. Տէր-Ներսէսեան (Ներկայ Վեհ.)

ՁԱՄՓՈՑՔ՝ ՁԵՌՔԵՐՈՒԹԻՆ

Սրբազան Ճորճիաարիճ

Դեռ պարմանի՝ ես ուղեւոր տճնաչաճ,
Ուղիներու լուսարծարծ,
Մերթ կուգար ինձ բերել Մուսաճ՝ ցիրուցաճ
Երազ ու սէր յեղակարծ . . . :
Քերթուած մ'ահա բռնած ձեռիս, իրիկուաճ,
Կը դիմէի դէպ Ս.ճոր,
Ս.ճոր՝ որուճ, ճակտին կապած էր Մուսաճ
Պըսակն անմա՛հ, փառաւոր:
Դուրեաննն էր Ս.ճ. մեր այսօրուաճ Յորելեար,
Մեր մեծ հերթողն ու ճմաճ,
Որուճ ծունգին տակ կ'երթայի, դողահա՛ր
Կարդալ տաղերս ակամայ . . . :
Կը ժրպտէր Ս.ճ: Ու ձեռին աղուոր կ'երկարէր
Որ համբուրեմ գլխահակ,
Երբ՝ գիտէր թէ կեանքիս մէջն եմ համբուրեր,
Լոկ ձեռին իմ մօր ճահճատակ . . . :
Ու տարիներ, Գատը–գիւղի իր տաճ մէջ
Երբ կ'երթայի տեսնել զՍ.յն,
Ան չէր մոռնար միշտ երկարել ձեռին, ճվիւ՛ղ
Ու կը խնդար իմ վրաճ:

* * *

Տարինե՛ր են ճցեր ու ես կուգամ Քեզ,
Ջե՛ռմ, Քե՛զ, որ չեմ համբուրած,
Այսօր՝ երբ ալ գըլխուս վրայ ձիւնագէս
Շատոնց եղեամն է ճրսած:
Կը փորձուիմ մերթ տուճն այդ ճին ես մտնել,
Գատը–գիւղի մէջ այսօր.
Ու կը զղջամ թէ ինչո՞ւ չեմ համբուրեր
Ջեռին իր ճնիուշ, լուսաւո՛ր . . . :
Բայց երկիւղած ու ճեռուէն կուգամ ես,
Համբուրել ձեռին այդ բեղուն,
Երբ իր ճմահ փառին մէջ ան, լոյսի պէս,
Կ'երգէ հայ ցեղն ու լեզուն:
Ճմա՛ճ վարպետ, Դո՛ւն, բանաստեղծ Սրբազան,
Ճուանդապա՛ճն իմաստուն,
Կուգամ այսօր ես ալ գոչել բարձրաձայն՝
«Համբո՛յր ֆու սուրբ ձեռիդ . . . :»

23 *Ապրիլ*, 929, *Պոլիս*

ՍՍ.ՀՃ.Կ–ՄԵՍՐՈՊ

ՍԱՂՄԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐՔ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ԵՂԻՇԷ ԴՈՒՐԵԱՆԻ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ՆԵՐԿՆԶԱՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

Մարդեր կան որոնց առաջին ողջոյնը արցունքներու մեր հովիտին լոյսին գերերկրային բան մը ունի: Անոնք յաւիտենականութեան մէջէն կը ծագին մեր գլխուն վերև և խորունկ կերպով մտածել կուտան մեզի: Սուրբե՛րն են անոնք, որոնց ճակատին վրայ կը հաստատենք Անմահին մատին հպումին դրոշմը, կամ ցոլացումը հանճարի ճառագայթին որ կը լուսաւորէ մեր ցաւագին ճանապարհը: Կամ հաւատքի առաքեալնե՛րը, որ կ'անցնին մեր հորիզոնին մէջէն, բաւական պայծառութիւն սփռելով մեր չուրջը որպէս զի տեսնենք թէ ինչ կ'ընենք և ուր կ'երթանք: Պարտքերու արժանապէս կատարման ահահոդմնե՛րը, որոնց համբուրելի նայուածքը կը խրախուսէ մեր քայլերը փշալից ճանապարհին մէջ ուրկէ կ'երթանք գեղեցիկով ու դողդոջուն:

Դուք այդ մահացուներէն մէկն էք, Սրբազան Հայր. Դուք, մեր ժամանակնեբուն մէջ, ուր գրականութեան նախանձայոյզ և անհամբեր ներկայացուցիչներ արմուկներով կը մրցակցին առաջացնելու եւ միայն իրենք առաջին տեղը բռնելու համար, Դուք, թանկագին էջեր լեցուցիք եւ կը լեցնէք ճշմարտութիւնը պատգամելու համար, էջեր որ ոչ միայն զգայնիկ երիտասարդ հոգիներու, այլ ծերունիներու ալ, վախճանէն մէկ երկու քայլ միայն հեռու գտնուող խոնջ ու վաստակաբեկ ուղեղներու ալ զարմացումը կ'առնէքնեն եւ պաշտամունքի չատ նմանող լայնատարած գնահատումներ կը ներշնչեն Ձեր աշակերտներուն ամենէն երախտապարտը հանդիսացող ականաւոր գրագէտի մը որ, այլապէս քան ուրիշ որեւէ աշակերտ գրաւուած ու սքանչացած իր մեծ վարպետին անսահման ու սքանչելի գործէն, ինքզինքը կը բիւրապատկէ ըստ հնարաւորին բարձր վառաբանութեամբ ողջունելու եւ պանծացնելու համար Ձեր ազնուական ու լուսապսակի արժանի գործունէութեան պսուղը:

Մենք մասնակից ենք այն հզօր ու խղճմտիա անձնաւորութեան, Գեր. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Գուշակեանի, գնահատումներուն, որոնք ա՛յնչափ բաներ Ձեր անուան չուրջը ուսուցին մեզի, բաներ որ բոլորովին անծանօթ էէին մեզի, բայց որոնց պատմութիւնը նոր և անթառամ հանգամանքով մը հարստացուց այն սքանչացումը զոր երկար տարիներէ ի վեր արդէն ունէինք, Սրբազան Հայր, Ձեր կեանքին ու գործին մասին:

Ձեր չնորհապարտ եւ արժանաւորագոյն աշակերտին՝ որպէս աննիւթական սըբութեան մը՝ Ձեր հլանալի անձնաւորութեան հասցէին վերառաքած ներբողներէն դուրս, կը մնա՞յ մտէէ բան մը ընելիք: Ո՞չ ապաքէն ինչպէս վերագոյն յայտնեցի, երկար ժամանակէ ի վեր ճանչցած ենք, ոչ՝ անտարակոյս՝ ամբողջովին, այն անգնատելի սպասը զոր մատուցիք մեր թշուառ, տառապակած, թողքրուած ազգին, որուն օտարներուն հաճար իսկ վայելած փառքն ու պատիւը ստեղծեց Ձեր պատկառելի մեծութիւնը. և այն նորանոր տեղեկութիւնները, զորս անսահման զարմանքով ստացանք Ձեր յոյժ զգօն եւ ղգայուն աշակերտին գծած կենսագրութեան չնորհիւ, Ձեր բարձր նկարագիրը, Ձեր աննման տաղանդը եթէ ոչ նորոգ, գէթ անմոռանալի կնիք մը գրոշմեցին մեր հիացումին վրայ, եւ չնորհապարտութեամբ է որ կը վերծանենք, «Արեւ»ին մէջ, տակաւին աւարտ չգտած այն փառաւոր էջերը որ Ձեր սիրուած անուան արժանաւորագոյն հանդիսութիւնը կը կանխեն:

Ձեր խոնարհ ու հիացող որդին,
Ց. ՍԷԹԵԱՆ

ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻՆ ՀԱՄԱՐ

Ա.

ՅՈՐԵԼԵԱՐԸ

Ես չատ չեմ սիրեր յոբելեաններըը։

Անոնք ապսպրուած ոճներ են յաճախ։ Ազմկողնեըը, ճարպկներն են որ յոբելեան կ'ունենան մեր այս աշխարհքին մէջ, անո՛նք որ գիտեն իրենց վրայ խօսեցնելուն գաղտնիքը, ու կրնան աչքին ու ձախին ժպտիլ։ Մինչա մուքը կը մնայ իրական վաստակաւորը, այն որ տարիներուն խառներ է իր սրտին կրակը, և որ հիմա կ'ամչնայ մարդոց ըսելու թէ ա՛լ հատած է աչքերուն լոյսը։

Շատ քիչ անգամ ժողովուրդը լինքն է որ կը պսակէ կենդիրը։ Շատ քիչ են սըրտաբուխ, անկեղծ ոճները՝ զորս ժողովուրդը լինքն է որ կը պոռթկայ։ Ձշմարիտ ակնածանքը սրտէ՛ն եկածն է, ու անոր համբոյրը քաղցր է ու անջնջելի։ Անոր գետեղած պսակը ա՛լ չի թառամիր, ու անոր հպած ճակատը իր խանջէնքը իրա՛ւ կը մոռնայ...։

*
* *

Դուբեան Սրբազանի յոբելեանին լուրը վանքէ մը կու գայ։ Բայց վանքը չէ զայն զգացողը։ Դուբեան Սրբազան արդէն հայ ժողովուրդինն է։ Ի՞նչ փոյթ որ Ս. Յակոբայ գահակալը երբեք ամբոխին չէջաւ, ու հովերուն չփռեց իր քանքարները. ի՞նչ փոյթ որ ան փառքի չբաղձաց, ու իր խուցին ներսի ցնծութեանը զոհեց աշխարհի հառաչանքները, պատիւը, ծափը։ Ժողովուրդը գիտէ՛ յաճախ մուքին մէջ սպառած կրակը, ու իր հիացումը երբեմն լ'ինքը կը պոռթկայ...։

Դուբեան Սրբազանի յոբելեանը ժողովուրդին սրտէն է որ կու գայ։ Ժողովուրդը երբեք չճանչցաւ Դուբեանը, բայց միշտ զգաց զանիկա։ Քիչերը միայն անոր հոգիին խորունկը գտան, բայց ամէնքը զգացին արտասովոր մարդը որ Դուբեանին մէջ ծնաւ ու մեծցաւ։ Ամէն մէկը բան մը գտաւ պաշտելու այս մեծ հոգևորականին վրայ, ու անոր բազմաթիւ երեսներէն ամէն մէկը ունեցաւ իր հիացողը։ Ու այսօր, երբ Ս. Յակոբայ վանքէն իր յոբելեանին ձայնը կու գայ, ամէն մարդ կ'ուզէ ոճնել տարբեր բան մը, տարբեր համայք մը անոր մէջ։

Ամէն մարդ լ'ը Դուբեանը։

Բ

ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆԸ

Դուբեան պատրիարքի մէջ հայ ժողովուրդը պիտի ոճնէ նախ հոգևորականը։

Այո՛, Դուբեան հոգևորական մըն է։

Թերևս ատոր համար է որ Ս. Յակոբայ միաբաններըը բռնագրաւեր են անոր յոբելեանը, ու զայն կապեր Դուբեանի հոգևոր կոչման։ Այդ կոչումը Դուբեանին մէկ գիծն է միայն՝ որքան ալ տիրականը ըլլայ։ Անոր բեզուն կեանքը իր չատ մը երեսները ունի, ու այդ երեսներէն ամէն մէկը՝ իր հմայքը, փայլը։ Դուբեանը մեծ ընողը իր այդ տարբեր գիծերն են՝ բոլո՛րը մէկէն։ Զանիկա պատմութեան յանձնելու ատեն՝ կարելի չէ իրարմէ զատել այդ զանազան արժէքները, ու միայն իր հոգևորականի մեծութիւնը պատուանդան չնեել։ Ուրեմն վրէպ մըն էր, թերևս, անոր եկեղեցական մարդու տարրները հաշուել հայ ժողովուրդը ակնածանքի կանչելու համար։

Ցիսուն տարի պատարագ ընող կամ վանքի մէջ ճգնող եկեղեցականներ չա՛տ ենք ունեցեր։ Որո՞ն ոճ սարքել անցեր է մեր մտքէն։ Շատերուն անունը նոյն իսկ չպիտի գիտնայ պատմութիւնը լինքը։

Դուբեանի բացառիկ գիծը պէտք է փնտռել անոր ներսը։ Սքեմը չէ որ զանիկա կու տայ։ Ու սքեմին չէ՛ որ պէտք է մեր ակնածանքը երթայ։ Սքեմը չէ որ մեծ ըրաւ Դուբեանը։ Դուբեան լ'ինքն էր որ այդ սքեմը փառքով պսակեց։

Ահա թէ լինչո՛ւ հայ ժողովուրդը Դուբեանի մէջ պէտք չէ միայն հոգևորականը ոճնէ։

Ի գուր պիտի ըլլար այն բացառիկ կրակը որ մարդը կը զատէ սովորական էակներէն...

*
* *

Բայց նոյն իսկ բացառիկ է հոգևորականը Դուբեանի մէջ։

Ներքի՛ն է անոր հոգևոր կոչումը, ու սքեմը չի կրնար բացատրել զանիկա։

Ես գեղջուկ տէրտէրներ գիտեմ՝ որոնց սրտէն կը խօսի աղօթքը, ու երբ կը մօ-

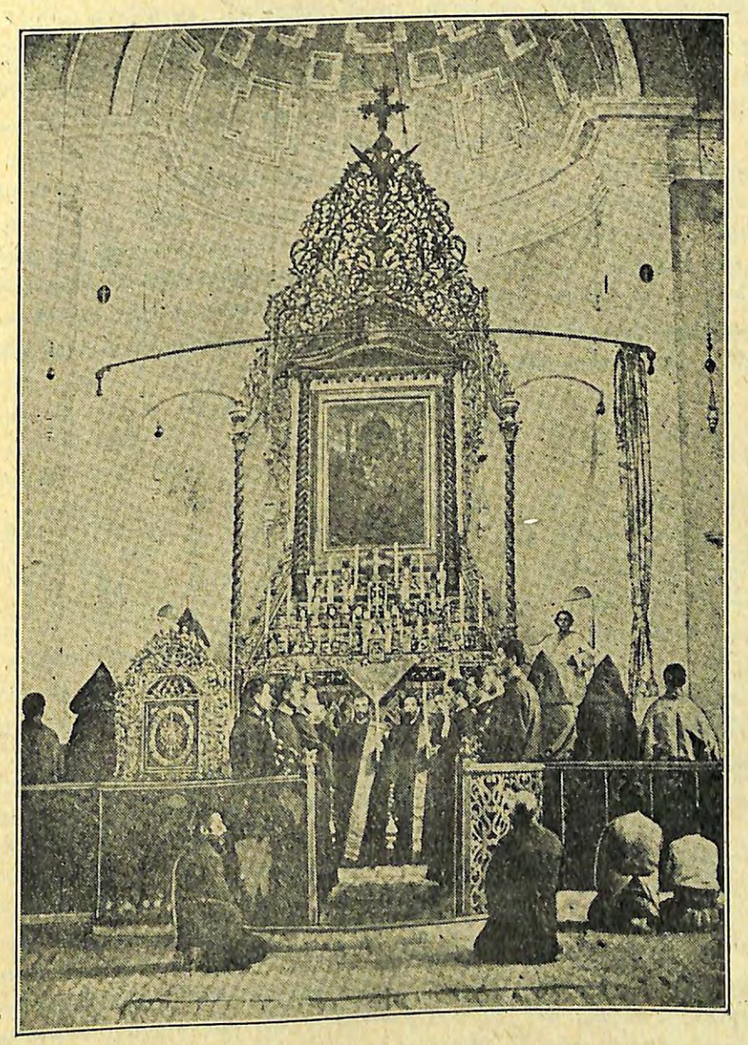

Աւմաճի Եկեղեցիին Աւագ սեղանը եւ Դասը

տենան ժամուն խորանին՝ Աստուածոյ ստուերը իրա՛ւ կը տեսնեն հոն: Երբ կը պագնեն գետինը՝ կը զգան թէ իրենց չրթները կը հպին սիրոյը ոտքերուն, ու ժամէն բաժնուած ատեն երկինքէն բան մը, սփոփանք մը իրա՛ւ իրա՛ւ կը տանին իրենց հետը: Ծոմը, պահքը չեն պղծեր, ու կը սարսռան Աստուածոյ անունը տուած ատեն, ու կը հաւատան թէ սիրոյը թագաւորութիւնը օր մը իրա՛ւ պիտի գայ . . .

Ու հոգեւորականները կան որ Եւրոպան պտտած, աշխարհքը ճանչցած, դեռ կը պահեն իրենց սքեմը: Ոչ ծոմ կը բռնեն, ոչ ալ պահքերը. իրենց ուզածին պէս կը մեկնեն Աւետարանը, ու Աստուածաշունչը կը կարդան իրենց թէ դիտութեան լոյսով՝ երբ ժամ կը մտնեն՝ սարսուռ մը չի պատկիր բնաւ իրենց սրտին մէջ, ու խորանին վրայ մարդսա մը գծած նկարը միայն կը տեսնեն: Մեռածքո չապիկ կը հագնին, կը յարդարեն իրենց մօրուքը, ու աղօթքին բառերը միայն կ'ըսեն: Ես հոգեւորականին այս տեսակն ալ կը ճանչնամ:

Բայց դուք տեսա՞ծ էք Դուրեանին ըրած պատարագը . . .

*
* *

Պզտիկ տղայ էի երբ անգամ մը անոր պատարագը տեսայ Սրմաչ: Աստուածածնայ տօնի մը օր էր, հեռաւո՞ր տարի մը, որ արդէն գացեր պլլուեր է մշուշին: Մշուշին մէջէ՞ն կը տեսնեմ հիմա Աստուածածնի այդ հեռաւոր կիրակին, ու մանկութի՛ւնս իմին, որոնք, չեմ գիտեր ինչո՛ւ, այնքան անուշ կը ժպտին հիմա: Ուխտի էին գացեր մեր տունէն, ու գիս ալ մէկտեղ քէշներ: Զէ՞ք եղեր Սրմաչ ուխտի օր: Մե՛հ, ուրեմն չհասկնաք պիտի թէ ի՛նչ հաւատքով կ'աղօթեն ախտաւորները, ու ի՛նչպէս կը պոռան Աստուածոյ և իր սուրբերուն: Թէ ի՛նչպէս ամէն դանէ ու ամէն ցեղէ մարդիկ, Աստուածոյ ոտքը լնկած, բժշկութիւն կ'աղերսեն: Ու չհասկնա՞ք պիտի թէ ինչպէս մանուկը որ լամ մէջս կար, իրա՛ւ պիտի հաւատար թէ հոն ժամուն մէջն է Աստուածը, ու Սբբազանը անոր հետը կը խօսի: Այ՛, այ՛, ես անոնց խօսակցութիւնը տեսայ: Ի՛նչ փոյթ թէ չյիշեմ բառերը. կը յիշեմ միայն որ ախտաւորները կու լային, ու Զարխափան Սուրբ Աստուածածինը կը ժպտէր յանկարծ անուշ ու բարի . . .

*
* *

Շատ տարիներ պէտք եղան որպէսզի անգամ մը դարձեալ տեսնեմ Դուրեանին պատարագը: Սպիտակափառ ծերունի մըն էր հիմա ան, ու հին օրերու պզտիկ տղեկը ա՛լ հիմա մարդ մը, տեսած, ճաշակած աշխարհի չարն ու բարին: Մե՛հ, դուք որ ինծ պէս ճանչցած էք աշխարհի չարն ու բարին, չծիծաղի՛ք իմ վրաս: Ես այն օրը մանկութիւնս ապրեցայ պահ մը: Կարծեցի չուրջս տեսնել նոյն ախտաժէտ մարդիկը, որ Աստուածոյ գութը կ'աղերսէին, ու Սրբազանը որ Աստուածոյ հետ կը խօսէր խորանին վրայ, ու Զարխափանը որ անուշ մը կը ժպտէր: Ու ինծի այնպէս թուեցաւ որ Սրբազանը գիտէ Աստուածոյ հետ խօսելուն գաղտնիքը: Եթէ ոչ ինչո՞ւ այսքան քաղցր պիտի ըլլար անոր աղօթքը, այսքան անուշ ու բարի անոր աչքերը: Ուռնկը ինչո՞ւ պիտի չուրջը պտտէր, ու հաւատացեալները պիտի դիտէին զինքը այսպէս խոնարհ, կախարդուած:

*
* *

Դուրեան Սրբազան Ռբնանի ուղեղը ունի, և տէրտէրի մը հաւատքը: Ան գիտէ ինչ որ գարերը ըսած են Աստուածոյ Որդիներուն համար, և ինչ որ գիտնականները վճռած են. բայց գիտէ և գեղեցկութիւնը, որ ծունկի չոքող տէրտէրին խոպոտ աղօթքին մէջը կայ, և որ կ'ազնուացնէ սիրոյը սեղանը ելլող ղարիպ տէրպապան իր միամիտ հաւատքին մէջ: Դուրսը կը խօսիս հետը, ու ան կը հեգնէ աշխարհը. բայց գնա և իր պատա-

ըազը տես, երբ խունկի գուլաններուն մէջ կորսուած, իր սրտին խորէն կը խօսի անծանօթ աշխարհներու հետ, խորհուրդին հետ՝ որ զեղեցիկ է ու հեռու, քաղցր ու անանուն, և որուն չի կրնար մարդ մօտենալ հողեղէն սրտով . . .

Հոգեւորական Դուրեանը այդ խորհուրդին կը հաւատայ . . .

Գ

ՍՐԲԱԶԱՆԸ

Մակդիրներ կան զորս դժուար է զատել մարդէն:

Մարդուն հետ կ'ապրի յաճախ մակդիրը:

Ժողովուրդն է որ զայն կու տայ իր զաւակներուն ու պատմիչը զայն կ'արձանագրէ միայն: Չի՛ կրնար դալիլ անոր: Չի՛ կրնար զանոնք զատել իրարմէ:

Ու երբ ժողովուրդ մը մակդիր մը կու տայ, կու տայ իր սրտէ՛ն: Պատուանուններները զորս պետութիւնները կը բաշխեն աջ ու ձախ, հազար հաշիւ ընելով, ու տիտղոսները զորս ակադեմիները կը սակարկեն, կը փխրին չուտ մը. ականակուռ պատուանշաններ կան որոնք ի վերջոյ հնաւանդներու կրպակը կ'երթան, ու վկայականներ՝ զորս մուկերը կեր կ'ընեն իրենց, ուշ կամ կանուխ:

Ինչ որ ժողովուրդը կու տայ, ան է միակ ճշմարիտը: Որովհետեւ իր սրտէ՛ն կու տայ . . .

*
* *

Խրիմեանին՝ Հայրիկ կ'ըսէր հայ ժողովուրդը:

Եւ երբ զարիպ վարդապետ մըն էր դեռ ան, թերխաշ, ճահիլ՝ ինչպէս ժողովուրդը կ'ըսէ:

Զսպասեց որ անոր քամակը կքի, տարիներու բեռը չալակին: Անոր կուրծքին ներքեւը մէկ ըրածը. թերեւս չատ բան ծուռ գտնէ, ու յաճախ լուռ անցնի անոր կեանքին գիծերը պրպտած ատեն. բայց ինչ ալ ըլլայ պատմութեան գատաստանը, ինչքան ալ կողմնակի գիտէ անոր կեանքը ու ակնոցներով զննէ անոր ամէն մէկ քայլը, չի կրնար ճակի գիտէ անոր կեանքը ու ակնոցներով զննէ անոր ամէն մէկ քայլը, չի կրնար սակայն անկէ խլել բան մը զոր ժողովուրդն է տուած, ինքնաբուխ, անկեղծ, դեռ պատմութեան վճիռը չգիտցած, — Հայրիկ ուրտղոսը . . .

*
* *

Խրիմեանին տեղը հայ ժողովուրդը ուրիշ կաթողիկոս մը գրաւ:

Ու մարդիկ եղան որ զինուցած այդ օրերու խանդավառութենէն, փորձեցին ա՛ն ալ տալ Հայրիկ անունը:

Իզմիրլեանն էր:

Հայ ժողովուրդը խորթ գտաւ սակայն գրուած անունը, որովհետեւ ինքը չէր որ կու տար: Ու երբեք ալ չկրցան իր չրթունքները վարժուիլ Իզմիրլեան Հայրիկ ըսելու: Ու Իզմիրլեան չկրցաւ հետը տանիլ ինչ որ հայ ժողովուրդը տուեր էր Խրիմեանին, չեմ ու ինքնաբուխ:

Այդպէս են ժողովուրդները: Իրենք կը զատեն իրենց սիրածը, ու մէկը չի կրնար կեցնել իրենց սրտին գարկը: Մէ՛կը չի կրնար ժողովուրդի մը սիրտը մեզադրել: Ոչ ալ վերստին կշռել իր գատաստանը:

Ու պատմիչը կ'արձանագրէ գայն հոս, առանց խծբծանքի, վարանման . . .

*
* *

«Սրբազան»ը Դուբեանի՛ն միայն կը վայլեցնէ հայ ժողովուրդը:

Այո՛, հայ ժողովուրդին համար Դուբեանը իր «Սրբազան»ն է:

Է՜հ, ճիշտ է, հայ եկեղեցին սրբազաններ շատ է ունեցեր: Ու քանի՜ներ ա-նոնցմէ նոյնիսկ մեր օրերուն: Քանի՜ներ անոնցմէ պատկառելի հասակով, ծանր շուքով մարդիկ, ճերմակ փռած լրենց կուրծքերուն: Անոնք ալ երբեմն կրած են «սրբազան» մակդիրը, ու կրցած են ալ թերևս լրենք զլրենք սիրցնել լրենց ժողովուրդին:

Բայց ժողովուրդը քիչ մը ժլատ է երբ իր զաւակները կը գնէ նժարը:

Ան քիչերո՛ւն միայն սրտանց ըսած է «Սրբազան»ը:

Ու միայն մէկուն վրայ գուրգուրանքով կը պահէ միշտ:

Դուբեա՛նը:

*
* *

Նոյնիսկ մեր ամէնէն ձախ մարդիկը՝ որ հոգևորականներուն կռնակէն կը սիրէին տիտղոսները հանել, չէին համարձակեր իսկ հպիլ Դուբեանին: Չէին կրնար ձեռք գըպցնել անոր «սրբազան» տիտղոսին:

Անոնցմէ շատերը գիտեմ որոնց յօնքերը կը պռատէին երբ կղերականի մը անունը տային: Սէն մէկը իր բիծը ունէր, ու ամէն մէկը տարբեր քմծիծաղ մը կուտար լրենց: Դուբեանին դպիլ չէր ըլլար: Եթէ խծբծէին իսկ անոր պատրաստութիւնը, ու հաշտ չգիտէին վարչապետ Դուբեանը, եթէ անոր կորովը նուազ գտնէին ու անոր խօսքերուն մէջ նուազ վճռականութիւն, չէին կրնար սակայն ուրանալ հոգևորականը Դուբեանին մէջ:

Չէին կրնար «սրբազան»ը չճանչնալ ու զայն չյարգել . . .

*
* *

Ի՛նչն է սակայն որ հայ ժողովուրդը սրբազան գտած է Դուբեան եպիսկոպոսի մէջ:

Դիւրին և սակայն դժուար է բացատրելը:

Չէ՛, միայն Պետրոս Դուբեանէն զատելու համար չէ որ հայ ժողովուրդը Դուբեան եպիսկոպոսը միշտ սրբազան կը յիշէ:

Հոգևորական Դուբեանի մէջ ուրի՛շ գիծ մը կայ, որ գինքը բացառիկ կ'ընէ:

Անոր մէջ եւ անստգիւտ հոգևորականը կայ, եւ գիտնական՛ը, ու անոնց կողքին եւ բանաստեղծը որ կը չաղաչէ այդ երկու տարբեր մարդիկը:

Ատկէ՛ իր սրբազնութիւնը:

Ու քաղցր են անոր աչքերը, ու չրթունքէն մեղր կը վազէ: Անոր վրայ ուրի՛շ շուք մը կայ, որ քեզ դողով, ակնածանքով, բայց նաև սիրո՛վ կը մօտեցնէ լրեն: կը զգաս որ բարձր է քեզմէ, ու կը խանարհիս:

Ժողովուրդը լի զուր չի՛ սիրեր մարդ մը:

Դ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ

Պետրոս Դուբեանի եղբայրը ի՛նքն ալ բանաստեղծ մըն է:

Թող չբսուի թէ մեռնողը հեռը կը տանի ներսի կրակը: Պետրոս Դուբեան լրմէ կայծ մը ձգեց իր եղբօրը մէջ: Լճակին աննման երգիչը մեռնելէն եառ վրան լացող մը ուզեց, առանց գիտնալու թէ անմահ երգեր ձգած է, ու լրմէ ճառագայթ մը թողուցած իր եղբօրը մէջ:

Եղիչէ Դուբեան, այո՛, բանաստեղծ մըն է, մէկը մեր օրերու ամէնէն վճիտ ու ամէնէն աղուոր հոգիներէն: Բանաստեղծ է երբ թուղթին կու տայ իր հոգիին տեսիլք-ները, բանաստեղծ՝ երբ զանոնք մարդոց կը պատմէ: Ու բանաստեղծ է՝ երբ անուշ մը կը նայի միայն: Դրած ու խօսած ատեն, ու աշխարհը գիտած ժամանակ:

*
* *

Դուբեան Սրբազան պռոթկում չունեցաւ: Ներսէն կրակ չթափեց: Ան թողուց որ հոգին հասուննայ, ու լաւ մը ճանչնայ աշխարհը: Ան հոգեւոր բաներուն կապեց իր սիրտը, ու անոնցմէ դուրս տեսիլք չճանչցաւ: Ու հոգեւոր տեսիլքներուն մէջէն դիտեց աշխարհքը, որպէսզի առանց կրքի տեսնէ, ու առանց չփոթթութեան: Ան երբեք աշ-խարհ չմտաւ՝ ինչպէս ըրեր էին մեր հին վանականները, ու Աստուծոյ հետ խօսած ա-տեն՝ երգեր էին վարդն ու պլպլպլուը, ու աղաւորութիւնը Աստուածածնին:

Դուբեան Սրբազան ոչ իսկ մարդոց մօտեցաւ իր երգը պատմելու անոնց: Ան քնար իսկ չունեցաւ: Ան սարի մը կատարը նստաւ՝ ծառի մը չուքը ճարած: Հեռուն էլեն քաղաքն ու իր ժխորը, ու իր չուրջը ոչխարներու հօտ մը կար միայն որ կ'արա-ծէր լռիկ: Հոն եկան լրեն իր տեսիլքները, ու հոն չունչ տուաւ իր սրինգին:

Իր Հովուական Սիմֆոնը Աստուծոյ և մարդոց միջև կամուրջ կը բանայ: Երկինքը մարդուն կը բերէ, ու մարդը իր արարչին կը տանի:

*
* *

Կարդացա՞ծ է֊ք իր Աճառակը: Գոհար մըն է այդ քերթուածը, ուր Անառակ Տղան իր մեղքերը կը պատմէ, — կը պատմէ աշխարհը աղտով ու դիրտով լեցուն, ու մարդը որ կը տապլտկի հոն. —

Անէ՛ծքըդ, Հայր, փոխեց ոսկիս մուխ պըղինձի,
Բայց քանի որ չամբուչ կուռք մը պէտք էր լինձի,
Ես պըղինձա՛վ ալ պատրանքնե՛րըս ձուլեցի:

Անէ՛ծքըդ, Հայր, գարձուց նաշի՛հըս սեւ հացի,
Բայց քանի որ սեղան մը չուայտ պէտք էր լինձի,
Ես սեւ հացովը ալ հեշտ պատառըս ծամեցի:

Անէ՛ծքըդ, Հայր, փոխեց կնդրուկս անարգ գուղձի,
Բայց քանի որ ըզգլխանոք մը պէտք էր լինձի,
Ես այդ գուղձովը ալ երազներըս ծըլսեցի:

Անէ՛ծքըդ, Հայր, պերճ պատմուճանս գարձուց քուրձի,
Բայց քանի որ կուչս վայելք մը պէտք էր լինձի,
Ես այդ քուրձովը ալ կուչսիս հեւքը ծածկեցի:

Անէ՛ծքըդ, Հայր, ճրագըս գարձուց ճայրատ բոցի,
Բայց քանի որ հըրայրք մը տենդ պէտք էր լինձի,
Ես այդ բոցովը ալ չիլ աչքերըս վառեցի:

Անէ՛ծքըդ, Հայր, գոհար քարերս գարձուց խեցի,
Բայց քանի որ վիրկ մը գրգանք պէտք էր լինձի,
Թամարներու կուրծքէն զանոնք ես կախեցի:

Անէ՛ծքըդ, Հայր, ցուպս ալ գարձուց բարկ խայթոցի,
Որ արիւնեց գիս խածուած քով պահիլ օձի,
Բայց քանի որ վայելք մը կար, ա՜հ, վա՜յ լինձի,
Աղտոտ խոզի երամակներ արածեցի . . .

Ու ի՜նչ խոնարհութիւն ու ի՜նչ քաղցրութիւն՝ երբ Անառակ Տղան մեղքերէն յետոյ, կու գայ ուզելու հօրը ներումը, օրհնէնքը, զղուած աշխարհքէն, ու ճանչցած ունայնութիւնը կեանքին ու իր հաճոյքներուն.

Օրհնութի՜ւնդ, Հայր, փշրած եմ կուռքս անհանճար,
Որ զիս խաբեց չարաչար.
Ա՛լ չեմ մօտիր այն սեղանին ես երբեք
Որ զիս լքեց սովաբեկ։

Օրհնութի՜ւնդ, Հայր, ըզգլխանքիս անգունդին
Ջափած եմ խորքը մըթին.
Ա՛լ կը սոսկամ այն վայելքէն՝ որ կիրքի
Ամպրոպներով կը մրըրկի։

Օրհնութի՜ւնդ, Հայր, բոցը մարած է հրայրքիս,
Որ մոխրակոյտ մ'ըրաւ զիս.
Ա՛լ գիրկէդ զատ տեղ մը չունիմ ապահով՝
Ուր թաղուիմ պինդ զորովով։

Օրհնութի՜ւնդ, Հայր, խոզի լըպիրշ ախտերէն
Ա՛լ սրբըւած է հոգիս.
Վարձկանդ ըլլամ, ըզքեզ պաշտեմ, դու նորէն
Իբրեւ Աստուած օրհնէ՜ զիս։

*
* *

Դուրեան Սրբազան, արդէն սկսած էր աշխարհը եւ իր ունայնութիւնը հեգնել, երբ իր երգը սկսաւ։ Ու իր երգը հեգնութիւն մըն է որ աշխարհը ու անոր կառչող մարգը կը ծաղրէ։ Ան կ'երգէ մարդոց պզտիկ հոգին որ երբեմն տիեզերքին հետ չափուիլ կը փորձէ, ան կ'երգէ մարդուն կրքերը որ զինքը հոգին կը կապեն։ Ան եւ կ'ինը կ'երգէ։ Ոչ այն կինը որ մարդուն մէջ կը վառէ սրբազան կրակը, կամ գանիկա որ ակնարկը կը հմայէ։ Ոչ խակ այն կինը զոր մեր հին վանականները իրենց խուցը կանչելի էին Աստուածածնի քօղը անոր գէմքին քաշած, եւ որուն ձօներ էին իրենց հակումներուն ճիչը, զմայլելի երգերու մէջ։ Մեծացուցիչները՝ զոր մեր եկեղեցին գուրգուրանքով կը պահէ, գոհարներն են տեսիլքի մը, ուր «Մայր Սուրբ սքանչելի լուսոյն» կ'երեւար հէք վանականին իր ամբիծ գեղեցկութեանը մէջ։ Որքան ալ թանձր ըլլար անոնց հագցուցած քօղը, կ'ինը կ'երեւար։

Դուրեան Սրբազա՛ն ալ կինը կը նկարագրէ։ Բայց ոչ այն կինը որ կրակ կը թափէ մէջդ ու կը փորձէ ջիղերդ պրպտել։ Անոր կինը անմեղութիւնն է՝ իր կուսական չնորհին կամ մայրական անբծութեանը մէջ։ Այդ կնոջ մաքրութիւնն է որ քեզ կը զմայլեցնէ։ Եւ կիներ ունի՝ որոնց սրտին մէջ մեղքը կ'եռայ, և որոնցմէ կը պժգաս սակայն դուն։ Մի մեռնեիար յիսը, օրինակի համար, հրաշալի պատկեր մըն է, ուր Դուրեան Սրբազան ազնուական համարձակութեամբ մը աշխարհիկ կինը մօտ կը բերէ իր զգլխիչ գիծերուն մէջ, բայց որպէսզի դուն անկէ գանես։

*
* *

Բանաստեղծը Դուրեան Սրբազանի ամէնէն ցայտուն ու ամէնէն չնորհալի գիծերէն մէկն է։

Ե

ՔԱՆՔԱՐԱԹԱՔՈՅՏԸ

Քիչեր հայ կեանքի մէջ, այնքան պաշար ժողված են որքան Դուրեանը։

Ոչ համալսարան տեսաւ ան, ոչ ալ տիտղոս ամբարեց։ Ան հասկ կապեց իր հողին, իր ճիգերուն ուժովը, սպառելով ի՛ր ներսէն բան մը։ Տարիներու աքնութեամբ,— ի՛ր աքնութեամբը,— մթերեց ինչ որ չպիտի կարենային տալ համալսարանները։

Դիւրաւ չի՛ լեցուիր ծովը։ Երբ մանաւանդ կաթիլ կաթիլ կու գան ջուրերը։ Հայց ան լեցուեցաւ վճիտ ու խաղաղ։ Խորքը բերրի, ու երեսը ժպտուն։ Մարդոցմէն ծածկած խորքի մարգրիտները ու անցորդներուն ժպտելով։

Դուրեան Սրբազան ծո՛վ մըն է։

*
* *

Ինծի չ'ինար գիտնական Դուրեանը նկարել, ոչ ալ իր մէջ պանծացնել ուսուցիչը։ Իր աշակերտներուն կ'ինայ այդ հոգը, անոնց որ իրմէ բան մը խմեցին և որ իր չեմարանը մօտէն ճանչցան։

Հաճոյքով էր որ վերջերս հանդիպեցայ, Արեւի մէջ, Դուրեանը պատմող յօդուածներու շարքի մը։ Նոտար կը սեորագրէր անոնց հեղինակը, ու կարծեմ իր ամէնէն բեղմնաւոր աշակերտներէն մէկը կը պահուէր այդ ծածկանունին տակ։ Մօտէն էր ճանչցած, ու մօտիկէն կը պատմէր իր վարպետին կեանքն ու գործը։

Եռսուն տարի առաջուան Դուրեանն էր սակայն հոն պատմուածը, Արմաշի Դուրեանը՝ այն օրերու իր պաշարով, իր համոզումներով։ Երեսուն տարուան մէջ ինչ՞ր արդեօք ամբարեց այս տարօրինակ մարգը, ու ի՛նչ համոզումներու բերին զինքը իր նոր պրպտումները։ Դեռ չի գիտեր ոչ մէկը։

Ծովը կը ծածկէ մեզմէ իր գաղտնիքները։

*
* *

Քիչերու միայն տրուեցաւ ծովուն խորքը նայիլ։ Քիչերուն միայն բացաւ ան իր գանձերը։

Անդադար մարգրիտ մթերեց ան իր խորը, ու անոնց գաղտնիքը մէկո՛ւ մը չբսաւ։

Դուրեան Պետրոսը իր հոգին լճակի մը նմանցուցեր էր, մեւամաղձոտ լճակին, որ իրեն պէս կը սիրէր

գրաւիլ, լըռել ու խոկալ։

Սրբազան Դուրեանը, ինքն ալ, իր հոգին ծով մը ըրաւ, անդորր ու վճիտ, որ ուրիչ բան չգիտցաւ բայց եթէ

գրաւիլ, լըռել ու խոկալ։

Ան մարդոցմէ գաղտուկ պահեց ինքզինքը. իր գանձերը ծածկեց մարդոց ակնարկէն. չթողուց որ ամբոխը անոնց երկարէ ձեռքը։

Ուրիշներ տուին ինչ որ ունէին. աղքատներուն բաժնեցին իրենց պուտ մը բանը. պասը ծանօթութիւն ժողված գրքերէն՝ տասը հատոր լեցուցին։

Դուրեան իր ամբարները կղպեց...

*
* *

Բայց մեծ է գիտնական Դուրեանին մեղքը։

Իր ահաւոր պաշարէն փշրանքներ միայն տուաւ։ Տեսակ մը ողորմութիւն, զոր հարուստները փողոց կը նետեն մուրացկաններուն համար։

Հապա ինչո՞ւ պիտի ամբարէր այդքան գիտութիւն, եթէ զայն չպիտի հասկնար աչ ու ձախ, բուռ բուռ։

Ի՞նչ պիտի պատասխանէ հապա եթէ գերազոյն դատաւորը օր մը հարցնէ իրեն.

— Ամբարտաւանդ ի՞նչ տուիր դուն անօթիներուն։ Չէ՞ որ ես ըսեր էի. «Զի որում շատ տուաւ, շատ խնդրեսցի ի նմանէ. եւ որում բազում աւանդեցաւ, առաւել պահանջեսցի ի նմանէ» . . .

Դուրեան Սրբազան ծածուկ կը պահէ իր քանքարները։ Պատահաբար փշրանքները միայն կը չնորհէ անցորդներուն։ Կաթիլ մը ջուր անապատին համար, որ գարձեալ կը մրկի տապէն։ Իր հո՞գը չէ։ Թող տառապին ծարաւիները, բայց ձեռք չտա՞ք իր քանքարներուն . . .

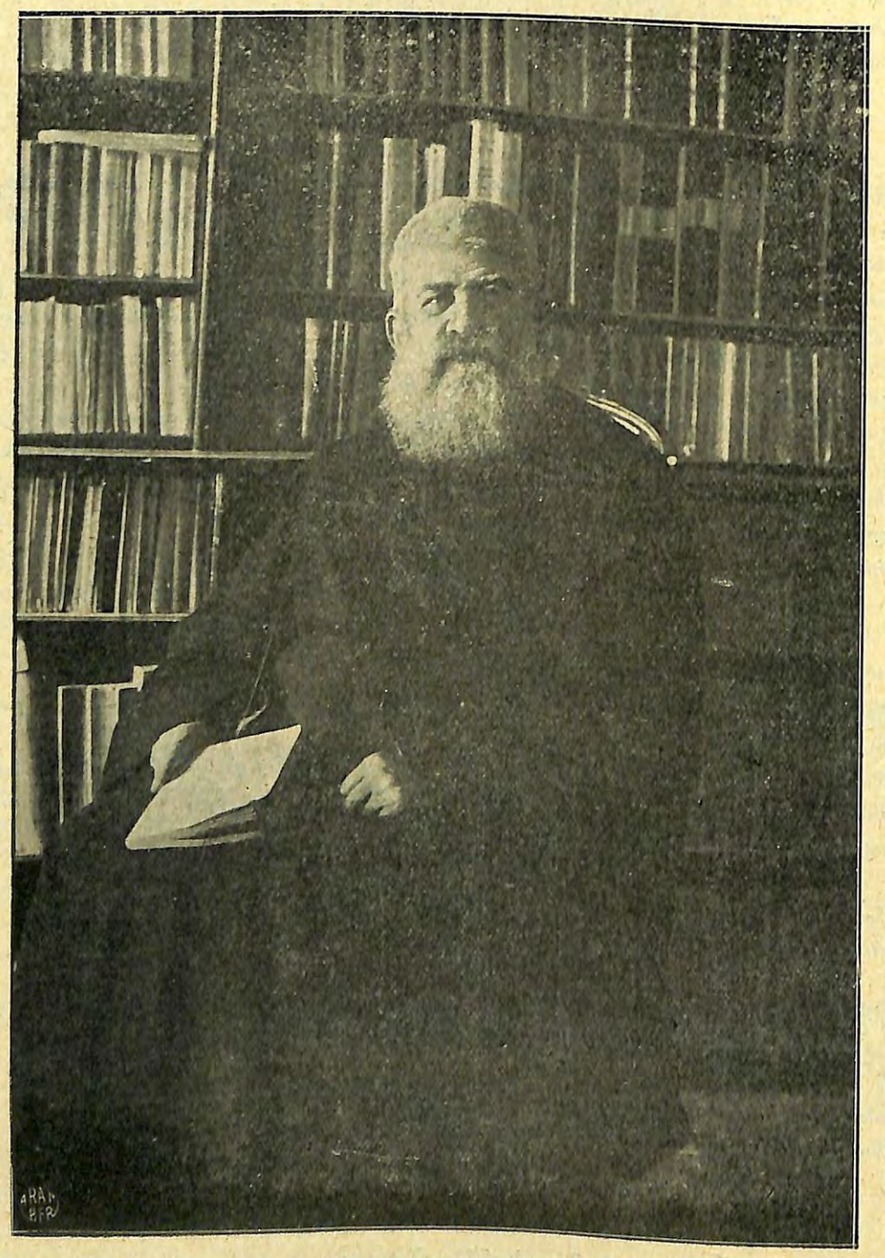

Դուրեան Սրբազան՝ Երուսաղէմի իր աշխատութեան սենեակին մէջ

*
* *

Աչխարհքէն կը վախնայ այս մե՛ծ Դուրեանը։

Այո՛, կը վախնայ լոյսին հանել իր գիտական հետազօտութեանց պտուղը, որուն վրայ կը վաստակի իր աչակերտները երեք տասնեակ տարիէ ի վեր։ Ամբողջ աշխարհը կ'ընծեն չարունակ իր աչակերտները երեք տասնեակ տարիէ ի վեր։ Ամբողջ աշխարհը պիտի արդարև թէ Ս. Յակոբայ գահակալը արդէն պատրաստ ունի Հայոց Մատենագարանը, Հայոց պատմութիւնը, Կրօնքներու պատմութիւն մը, որոնցմէ անատ իր սանները աւելի ճարպիկ եղան յաճախ ու աւելի առատաձեռն։ Իսկ ինք կը զգուշանայ զանոնք գիտութեան բերել։ Մարդոց խծբծա՞նքն է արդեօք վինքը այսպէս զգուշ պահողը. կը վախնայ որ իր հետազօտութեան մէջ մարդիկ բիծե՞ր կը փնտռեն։ Ո՛վ գիտէ։ Կամ թերևս գեռ նո՛ր թերևս գիտնականի իր խղճահարութիւնն է որ գեռ սպասել կու տայ. թերևս գեռ նո՛ր փաստերու, գեռ նո՛ր լոյսի կը սպասէ իր վիթխարի երկերը կնքելու համար. որպէսզի չըլլա՛յ թէ կէտ մը մոռցուած ըլլայ, կամ գիտութեան ծանօթ փաստերէն զանց առնուած չըլլայ հա՛տ մը։

Ա՜հ, ի՜նչ գաժան է գիտնականի մտավախութիւնը . . .

Զ

ՀԵԳՆԱԲԱՆԸ

Բայց Դուրեան Սրբազանի մէջ թագնուած ուրիշ մա՛րդ մը կայ։

Քիչերը միայն կը ճանչնան սակայն այդ մարդը։

Ան չատերուն կ'երևայ. բայց քիչերն է որ իր դէմքը տեսած են։

Հեգնաբա՛նն է։

Հեգնաբա՛նը։ Ան որ տեսած է աս պտիկ աչխարհին ունայնութիւնը, տեսած է անոր չարն ու բարին, ու հեգնութեամբ կը գիտէ մարդոց խելագար պայքարը սա փուճ կեանքին համար, որ ակնթարթ մը կը տևէ միայն ու կը մոխրանայ։

Ան որ կը հեգնէ նոյնինքը կեանքը։

*
* *

Տեսած է՞ք Դուրեանի քմծիծաղը դուք։ Ուրեմն չգիտէք թէ ի՛նչ է վերէն նայիլ սա պտիկ տիեզերքին վրայ։ Արհամարհել բոլոր սուտ բաները որոնց վրայ կը գուրգուրայ մեր այս չատ աչխարհքը։ Ծաղրել մարդոց գոռոզութիւնը, թե Աչտարակը զոր ցեղերը դարերէ ի վեր զո՞ւր կը կանգնեն երկինք հասնելու համար։

*Անուչ է այդ քմծիծաղը, ու թոյն չկայ անոր մէջ։ Բայց կը զգաս որ ան վիրաւորուած է, նաթափ կ'ընէ քեզ, ու հոգեղէն մարդը կը մեղմէ մէջդ։ Որքան ալ բուռն ըլլայ սրտիդ ցաւը՝ այդ քմծիծաղը քեզ կը թուլցնէ։ Տեսեր եմ որ Շահրիկեանը՝ որուն մատէն կաթիլ մը արիւն կը պակսի՝ գառնուկ կը կարէր երբ Դուրեանին մօտենար։ Զան կարկը՝ այդ քմծիծաղը կը գողար՝ գառնուկ կը կարէր երբ Դուրեանին մօտենար։ Զան կաղգայլն ժողով

հետեւ կեանքը հեգնել գիտեն։ Ով գիտէ վերէն նայիլ կեանքին ու մարդոց վրայ, ան կրնայ մեծագոյն երգիծական երկը տալ։ Եթէ չարաշարէ ալ, ունի մտքին մէջ։

*
* *

Այո՛, Դուբեան մեր մեծագոյն երգիծաբաններէն մէկն է։
Ի՛նչ փոյթ թէ ան տո՛ղ մը չգրեց։
Ան ամէն օր հեգնեց կեանքը։
Ամէ՛ն օր ան չուրջիններուն հեգնոտ խօսք մը ըսաւ, մերթ խորունկ երգիծանք մը, մերթ ալ համով բառախաղ մը կամ սրամտութիւն մը։
Իր աչակերտները, կամ անոնք որ իր շուրջը ապրեցան, եթէ քով քովի բերեն իր շրթներուն յօրինած ծաղրը, եթէ կարենան հաւաքել անոր ամէն օր շռայլած երգիծանքներն ու հեգնութիւնները, պիտի տա՛ն, մեր գրականութեան զմայլելի գլուխգործոց մը, որ մարդոց իրենց ալ պիտի ուսուցանէ այս աշխարհին ունայնութիւնը հեգնել, ու չհաւատալ երբեք թէ Աշտարակը երբեւիցէ պիտի կարենայ մինչեւ երկինք բարձրանալ օրքան ալ ցեղերը իրենց կորովը սպառեն, եւ օրքան ալ մարդիկ տքնին ու տառապին։

*
* *

Ու հիմա, այս մեծ հեգնողը, ո՛վ գիտէ ի՛նչ անուշ մը կը խնդայ երբ մարդիկ կը փորձեն պսակել իր յիսուն տարուան վաստակը։
Ան գիտէ թէ ունայնութի՛ւն է աշխարհի գովքը, ու դափնին զոր կը հիւսեն հողեղէն մահերը մարդուն։
Ան գիտէ թէ մարդիկ չե՞ն կրնար կշռել յիսուն տարիները, զորս իր խուցը տեսաւ, ու տեսիլքները որ զայն լեցուցին, ու անծանօթ խորհուրդը որ իր տքնութեանց ընկերը եղաւ։
Ու անո՜ւշ մը կը հեգնէ խուճկն ու ծափերը զոր իրեն կը տանինք հիմա . . .

1929, Պուէրեօ

Ց. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ

Ս.մենապատիւ
Տ. Եղիշէ Ս. Արեպս. Դուրեան
Ս.ժանըմնտիր Սրբազան Պատրիարք Ս.սուածակոխ Հաղարի
Յերուսաղէմ

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր եւ բազմերախտ ուսուցիչ,

Հին եւ Նոր Աշխարհներու բովանդակ հայ մամուլի էջերէն Ցոբելինական կեդրոնական Յանձնաժողովի մասնաւոր Յայտարարութենէն՝ սրտի անխառն բերկրութեամբ՝ տեղեկացայ որ, Ազգը պիտի տօնէ Ձեր Քահանայութեան եւ Ուսուցչութեան յիսնամեայ Ցոբելեանը։

Թոյլ տուէք ինձ՝ բազմերախտ ուսուցիչս՝ յայտնել անվարան թէ, այս ազգը իրօք յանձին Ձեր՝ արժանաւորագոյն զաւկին Ցոբելեանը տօնած պիտի ըլլայ, որովհետեւ արդէն մեր դպրոցական գրասեղաններուն վրայէն տեսած ու կշռած ենք թէ դուք ոչ միայն փայլած էք Ձեր հմտութեան անստգիւտ ձիրքերով, որ բացարձակապէս անվիճելի է, այլ եւ նոյնքան համեստ եւ մխիթարական ժամանակ պատկառազդու խստութեամբը։ Ձեր առողջ հայեցակէտերը եւ Ձեր ընդգրկած բարի ու չինչէ սկզբունքները իրենց օգտակար ազդեցութիւնը ունեցած են Ձեր բոլոր աշխարհական ու կրօնական սաներուն, մասնաւորաբար իմ վրայ ալ եւ այդ ազդեցութիւնը պիտի տեւէ յաւիտեան։

Ահա այս մտածումներով կը համարձակիմ խոնարհաբար մատուցանել ներկայիս իմ եռանդագին շնորհաւորութիւններս Ձեր Պատուական Ցիսնամեայ Ցոբելեանին առթիւ եւ բոլորանուէր եռանդով կը բարեմաղթեմ Ձեզ երկար ու առողջ կեանք, կարողութիւն ու յաջողութիւն ի փառս Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ ի պարծանս բազմաչարչար Ազգիս։

Բարեհաճեցէք ընդունիլ Սիրելի ուսուցիչս, իմ որդիական խորին ակնածանացս հաւաստիքը։

Ցանձնելով զիս Ձեր Բարձր Ամենապատուութեան Հայրական աղօթից եւ օրհնութեանց, եմ եւ միշտ ցվերջ խոնարհ սան, եւ հնազանդ որդի Ձեր

ՑԻՎՀ. Ց. ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ
Ցի–Ցի

15 Փետր. 1929
Մարսէյ

Գեւարգոյ Տ. Բաբգէն Սրբազան.

Բիւր չնորհակալութիւն Քեզի որ բարի եղար յիշեցնելու ինձի նուիրական պարտականութիւն մը։

Մեր սիրելի դաստիարակ Դուրեան Ս. ի յիշատակը անմոռաց պիտի մնայ ամէն անոնց մէջ որոնք սխրալի բախտը ունեցած են առ ոտս անոր ուսանելու և ուսուցանելու։

Այդ յիշատակին նախնական գիծը կը սկսի ինձի համար 1880–ին, ուր տրուեցաւ ինձի և Պարտիզակի ընկերներուս առաջին կարգին վրայ ըլլալ այն ոչ միայն զուտ կըրթական՝ այլ տեսակ մը ակադեմական հրահանգութեանց, որոնք 1890 թուականին միայն պիտի գանէին յանգ, երբ Սրբազանին ելքով ու անոր հետևանքով իսկ ցրուումը ծայր տուաւ։

Պարտիզակ քարուքանդ եղած է այժմ։ Քաղաքական դէպքեր մահացու կերպով ծայրատեցին, խզբատեցին ամենասիրելի յիշատակներու սարսուածքը։ Ես մանաւանդ ընկճուած կը զգամ ինքզինքս հոգեկան այնպիսի վհատութեամբ մը, լքումով մը՝ որուն մղձաւանջները թօթափելու համար կը ճգնիմ, ու տակաւին չեմ յաջողած ահա արդէն եօթը տարիէ ի վեր։

Դուրեան Ս. ի անստգիւտ բարոյականութիւնը, ուսանելու և ուսուցանելու իր անխարդախ և հոգենուէր պարապմունքը, արտադրելու իր սակաւապէտ նախանձախնդրութիւնը, և, ասով խսկ, իր արտադրութեանց անթերի և կշռական լրութիւնը՝ ժամանակակից հայ գրականութեան ակումբին գլուխը կ'աւանդեն անոր աչքին մէջ խորհուդ, քերթողի և ուսուցանողի բարձրութիւնը։

11 Ապրիլ 1929, Լիօն (Ֆրանսա)

ԵՐ. Տ. ԱՆԴՐԻԱՍԵԱՆ

Դուրեան Սրբազան Փոխ–Վանահայր Արմաշու Պարեվանիին

Գերապատիւ

Բաբգէն Եպիսկոպոս Կիւլէսէրեան

Երուսաղէմ

Գերապատիւ Սրբազան

Պատիւ ունեցայ ընդունելու Ձեր Գերապատուութեան Մարտ 5 թուակիր պատուական գրութիւնը, որուն համար իմ չնորհակալութիւնս կը յայտնեմ Ձեզ: Շնորհակալ եմ նամանաւանդ որ լինձ պատեհութիւն կ'ընծայէք մասնակցելու այն հատորին որ պիտի հրատարակուի Նորին Ամենապատուութեան Դուբեան Սրբազանի մօտաւոր Յոբելեանին առթիւ:

Երկար տարիներու ընթացքին, մեր նորաթիթեղ երիտասարդութեան առաջին տարիներէն սկսեալ, իմ մօտոյ և զանազան պարագայից մէջ ճանչցած եմ գինքը: Եւ իմ կենացս ամենէն բարեբաստիկ հանգամանքներէն մին կը նկատեմ այդ ծանօթութիւնս:

Երբ դեռ նորընծայ վարդապետ Պարտիզակ, իմ ծննդավայրս, եկաւ տեղւոյն Ս.զգ. Վարժարանին տեսչութիւնը ստանձնելու և միանգամայն քարոզչութիւնը եկեղեցւոյն: Ես արդարև արդէն հաստատուած էի Ռոպերթ Քոլէճի մէջ այդ ատեն, բայց Մնուշնդի, Զատկի և Ամրան արձակուրդներս սովոր էի Պարտիզակ անցնել. և ուրիշ ամէն կարելի առիթներով ալ այցելել հոն: Այս այցելութիւններուս առիթիւ գրեթէ միշտ ի միասին կ'ըլլայինք, այնպէս որ ընտանեկան ու անձնական շատ մտերիմ յարաբերութիւն մը ստեղծուած էր մեր մէջ:

Ս.զգ. ժամանակէն իսկ յայտնի կ'երեւէին իր մէջ իր թանկագին բարեմասնութեանց այն կողմնները, որք այնքան հրապուրիչ էին թէ իրենց կենսունակ թարմութեամբ և թէ ապագայի համար իրենց ճոխ ու որոշ խոստումներովը, և որք սահմանուած էին այնքան բարգաւաճելու:

Ս.զգ. բարեմասնութեանց մէջ այն որ ամենէն աւելի աչքառուն էր իր բուռն եւ անզուսպ տենչն էր զարգանալու. բոլորովին ընդածին ու եզական տենչ մը՝ որ աւելի պիտի ուռճանար հետզհետէ և այնքան հիանալի արդիւնքներ պիտի արտադրէր: Ս.զգ տենչին հետեւանքն էր գիրքերու մասին իր տածած անսահման աղապատանքը, որ պիտի ըլլար կատարեալ գրամոլութիւն մը՝ այդ բառին ամենէն բարձր ու ամենէն վսեմ առումովը: Եռանդով կը հետեւէր իմաստասիրական, աստուածաբանական, բանասիրական, գրական համաշխարհային նորագոյն չարժումներուն խորունկ թափանցողութեամբ և անկախ, անկաշկանդ դատողութեամբ: Հետամուտ եղաւ ուսանելու եւրոպական լինչպէս դասական լեզուները, որոնց տիրացաւ վերջապէս. և որք արդիւնաւոր գործիքներ եղան իր նորանոր և յարաճուն ծաւալումներուն մէջ:

Կը յիշեմ որ իր կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան միջոցին, մեր ամենէն գրասէր ու գրագէտ բժիշկներէն մին, շատ ծանօթ անձնաւորութիւն մը, որ դեռ կայտառ ու խոստումնալից տարիքին մէջ սրտամօրմոք վախճան մ'ունեցաւ ուրիշ շատ մը տարաբաղդ զոհերու հետ, լինձ կը գանգատէր օր մը թէ ամէն անգամ որ պատրիարքարան կը հանդիպէր, Դուբեան պատրիարքը կը գտնէր մխրճուած ստուար հատորի մը էջերուն մէջ: Կարելի՞ է ըսել բոյսին որ չընձիւղի, չաճի: Կարելի՞ է ըսել հովին որ չը սուրայ: Կարելի՞ է ըսել գետին որ չը հոսի: Կարելի՞ է ըսել մէկու մը, որ ուսանելու մշտաբորբոք տենչն ունի իր մէջ որ գիրքերով չզբաղի: Երբ Բարիզ էինք ի միասին, գիրքերն էին դարձեալ իր սեւեռուն գաղափարը, և Սորպոնի ու Քոլէժ տը Ֆռանսի սրահները իր սիրական յաճախավայրը: Ինչ թանկագին պատեհութիւն ներկայացուցած էր իրեն բաղդը չփուիմ ունենալու նշանաւոր գիտուններու հետ և անոնց դասախօսութեանց հետեւելու: Ի'նչ պատեհութիւն դեգերելու գրավաճառներու չրջանակին մէջ, զոր «Քիթապ պազա-

րը» յորջորջած էր իր սովորական սրախօսութեամբը, հատորները ձեռնել, փայփայել, հազուագիւտ գիրքեր ապսպրել: Իսկ եթէ այդ ապսպրուած գիրքերը որևէ պատճառաւ յապաղէին գալ, լ'ինչ անհամբերութիւն և անձկութիւն, անհամբերութիւնը և անձկութիւնը մէկու մը որ կարօտակէզ կ'սպասէ խանդակաթ սրտահատորի մը գալստեան, ու անոր երեւումովը միայն կը հանդարտի: Կ'ըսուի թէ այնպէս կը հաւատար Սոկրատէս թէ ոգի մը կար իր մէջ որ կը վարէր գինքը: Տարակոյս չկայ թէ Դուբեանի մէջ կար նաեւ ոգի մը որ կը վարէր գինքը: Իմ երկարատեւ կեանքիս տեւողութեան միջոցին այլեւայլ երկիրներու մէջ այլեւայլ ցեղէ ու դասակարգէ շատ մարդոց ծանօթացած եմ. բայց չեմ յիշեր որ երբեք հանդիպած ըլլամ ուրիշ որևէ մէկու մը, որ Դուբեանէն աւելի կամ նոյն իսկ անոր չափ ունենար գրասիրական այս ներքին մղումը: Հոգեբանական չատ հետաքրքրական երեւոյթ մ'է, և միանգամայն ներչնչման անսպառ աղբիւր մը՝ ամէն անոնց համար, որ ճանչցած են գինքը: «Դուբեան Գրատուն» մը — լ'ինչ բարեպատեհ խորհուրդ մ'է եղած այդ գինքը յատկանշելու ու յաւերժացնելու համար:

Եւ այս տենդոտ ոգին կը բնակէր նկարագրի մը մէջ, որ յայտնապէս հեզահամբոյր էր, քաղցր, խոնարհ, ազնիւ, բացարձակապէս ուղիղ, և բարձրագոյն սկզբունքներով կառավարուած: Ծայր աստիճան սրամիտ էր, ինչպէս գիտէ ամէն ոք որ գինքը ճանչցած է: Անակնկալ սրաբանութիւններ, հրապուրիչ կատակախօսութիւններ կը կայլակէին իրմէ չաճախ այնքան բնականօրէն ինչպէս ջուրը կը կայլակէ իր ակէն: Ի՞նչ պէս կարելի էր չը համյուիլ իր մանկութեան չրջանին ծիծաղաշարժ գրուագներուն իր անաեթևեթ, նկարագրի նկարագրութիւններէն: Ջուարթամիտ, զուարթախօս, այլ միշտ ծանրախոհ, նախանձախնդիր արժանապատուութեան, բծախնդիր իր կենցաղին մէջ, հաւատարիմ և վստահելի բարեկամ, փափկանկատ իր վերաբերութիւններուն մէջ:

Բեղուն, ներհուն մխոքէ մը որ կը բղխէին իր քարոզները. զգուչաւոր պատրաստութեան, խղճամիտ մտածութեան գրչէմը կը կրէին միշտ: Միշտ մաքուր ու խըտիպաստութեան, նամուսնացած լեզու, ճարտասան ոճ, համաչիւ գաղափարներ, ուշագրաւ պատկերներ, հասուցած հոգի և միանգամայն լայնամիտ և լայնախորհուրդ: Իմաստասիրական, աստուածաբանական, քննական ամենէն մանուածապատ ու ամենէն արդիական խորհուրդներն խուսափած չէին իր մանրակրկիտ ուշադրութենէն: Ո'չ ոք պիտի վարանէր բաղդատելու գինքը ի'րեւէ երկրի ամենէն պերճախօսող, ամենէն համբաւաւոր քարոզչին հետ: Եւ որքան յառաջացաւ իր տարիքին ու ասպարէզին մէջ, այնքան զարգացաւ պարզուելով իր լեզուին, ժողովրդականութիւնը իր խորհուրդներուն, իզձն ու ճիգը իր ունկնդիրներուն ուղղակի հոգիին գիմելու, զանոնք հրահանգելու ու բարձրացնելու: Բարիզի մէջ էր որ վերջին անգամ լսեցի իր քարոզները: Հոն բնակութեան միջոցին գրեթէ ամէն կիրակի քարոզեց տեղւոյն հայ եկեղեցւոյն մէջ, և ես ալ գրեթէ միշտ հաճոյքն ունեցայ գինքը լսելու ու արդարև իրական հաճոյք մը տեսնել թէ լ'ինչպէս տարիներու փորձառութիւնը, հասունութիւնը, աչխատակից կեանքի մը անընդհատ ուսումնասիրութեանց արդիւնքներն արտասուոր փայլով մը կը ցոլային իր խօսքերուն մէջ, որք ներչնչուած էին ժողովրդեան հոգւոյ բարօրութեան փափաքովը:

Նուազ չայող եղած չէ դպրոցական չարկին մէջ ալ: Հայերէն լեզուն, հայ մատենագրութիւնը և պատմութիւնը եղած են իր նախասիրած նիւթերը: Դասագիրքեր ալ պատրաստեց այդ նիւթերուն ուսուցումը դիւրացնելու համար: Այդ դասագիրքերը կը դործածուին դեռ օգտակարապէս: Կը սիրէին գինքը և կը վստահէին իրեն իր աչխատակիցները որք իր տեսչութեան տակ կը գործէին: Տարակոյս չկայ թէ սիրելի ու չարգելի եղած էր ամէն անոնց որ իրեն կ'աչակերտէին: Շատ մը վկայութիւններ լսած եմ այդպիսիներէ որ երբեմն իր աչակերտներն եղած են, և այժմ գիրքի ու հեղինակութեան տէր անձինք, որ չեն գադրիր գորովով, գմայլումով, մեծարանօք խօսելու իր մասին: Ձեմ կարծեր որ ո'րևէ գիտակից ջանքի մը արդիւնքն էր այս զգացումը, զոր ներչնչած էր: Իր նկարագրէն, իր համոզութենէն, իր անձնականութենէն է որ կը բղխէր գինքաբերաբար:

Իմ մասնաւոր ուշադրութիւնս գրաւած է նաև իր չատակատեսութիւնը. իր ուղիղ ու խորաթափանց դատողութիւնը մարդոց և իրաց մասին, իր գործնական և վըճռական ոգին, իր ազնիւ ու խորաթափանց դատողութիւնը մարդոց և իրաց մասին, իր գործնական և վըճ-

ական կարողութիւնները։ Դիտեմ որ վերացական մարդը համարած են գինքը չատեր. գիրքի և ուսման մարդը, անընդունակ վարչական, գործնական խնդիրներով զբաղելու։ Բանգագուշանք մը երևցած է միշտ ինձ այդ կարծիքը, նախապաշարումի արդիւնք, անխորհուրդ, անխմաստ, գռեհիկ գաղափար։ Եթէ գործնականութիւնը չաղակրատութեան, ցուցամոլութեան, բազմագրաղ երևնալու աճպարարութեան մէջ կայանար, բոլորովին ճիշդ պիտի ըլլար ըսել թէ բացարձակապէս զուրկ էր այդ կարողութենէն։ Եթէ գործնականութիւնը կը կայանայ պարագաներու ճշդրիտ ըմբռնումին, անհրաժեշտ միջոցներու գնահատութեան և պարտականութեան անխափան ու անխարդախ հաւատարմութեան մէջ, կրնանք անվերապահօրէն յայտարարել թէ տէրն էր գինք այդ գործնականութեան։ Իմ կեանքիս ամենէն դժուարին ու կնճռոտ պարագաներուն մէջ ուրիշ մ'է ոգի պիտի դիմէի աւելի վստահութեամբ խորհուրդ հարցնելու համար քան իրեն։

Սովորութիւն եղած է «գրագէտ պատրիարքը», «բանաստեղծ պատրիարքը» կոչել գինքը։ Անժխտելի են արգարև իր գրագիտական և բանաստեղծական առաջնակարգ արժանիքները։ Բայց եթէ երբեք հարկ է ածական մը կցել իր անուան, ես նախապատիւ պիտի համարէի, շատ աւելի յատկանշական պիտի նկատէի, Սրբազա՛ն, որ պատմութիւնը արձանագրէր գինքը իբր «ԻՄԱՍՏՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ»։

Մեր ազգային անորակելի գժբաղդութեանց ու աղէտներուն մէջ փորձուած ենք երբեմն խորհելու թէ անոնց ըրած է գմեզ այն Հեղինակութիւնը, որ տիեզերքի ճակատագիրը կը վարէ։ Բայց ես չեմ կրնար հաւատալ թէ գմեզ լքած, բարձի թողի ըրած ըլլայ Հեղինակութիւն մը, որ Դուբեան Սրբազանի նման անձնաւորութիւններ կը յարուցանէ մեր մէջ։ Այդ տեսակ անձնաւորութիւններ լաւագոյն պարգևներն են, որ կարելի է երբեք շնորհել որևէ ազգի ու ժողովուրդի։

Սրբե՛ք անգիտակցաբար կը փորձուինք այսպէս տեսլականացնելու մեկը զոր կը սիրենք ու կը յարգենք։ Իմ ներկայ համոզումս այն է թէ միայն ժուժկալ ու զուսպ դիտողութիւններ են ասոնք։ Կան շատ գգացումներ ու խորհուրդներ, զորս խօսքն ու գիրը անբաւական են լիովին արտայայտելու։

Մեզ կը մնայ միայն մեր սրտին բովանդակ եռանդովը մաղթել որ Նորին Սրբազնութիւնը կարենայ դեռ ընդերկար չարունակել իր օգտաշատ գործունէութիւնը և Դուբեաններ անպակաս ըլլան մեր մէջ։

Անկեղծ յարգանօք
Ձեր Սրբազնութեան բարեկամը
ԱԲՐԱՀԱՄ ՏԻՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

22 Mars 1929, Պոլիս

կեդրոնական վարժարանի ճակատը

ՅՈՒՇԵՐՈՒՍ ՄԷՋԷՆ

Իմ մանկութիւնս. Նիհար ու անհանգարտ տղայ, պարեգօտ մը՝ մինչեւ ծունկերը, փափախ մը գլխուս, յաճախ բոկոտն։ Ու հորիզոնս՝ մեր դաշտերը, Եփրատը եւ շրջապատի լեռները։

Դպրոցական առաջին տարիներս ո՛չ այնքան հրապուրիչ։ Գրասեղանին վրայ ծռած՝ մտքով դաշտերն ու լեռները կը չափէի։ Տեսակ մը տարապարհակ էր դպրոցը, ուր կ'երթայի հօրս հրամանով՝ «մարդ ըլլալու համար»։

Բայց նախակրթարանի Զ. դասարանէն հոգիիս առջեւ նոր հորիզոններ կը պարզուէին, ակնարկս նոր յայտնութեանց հեռապատկերովը կը պշնուր։ Շրթներս կը մօտենային ուսման քաղցրութեան։

Առաջին սէրս գրականութիւնն եղաւ. ու ամէն պատանիի պէս Բաֆֆի, Ծերենց եւ Ահարոնեան երազեցի ու անոնց չունչով բանաստեղծ դարձայ։ Մեր դաշտերուն ձայնը իր դիւթանքը կորնցուց մէջս եւ մեր քաղաքի գրադարանը դարձաւ նոր չահատակութեանցս ասպարէզը։

Ուսման այս առաջին գինովութեանս մէջ ճանչցայ զինքը։ Ուսուցիչ մ'ունէինք· Արմաշական Շապին–Գարահիսարցի Կարմիրեան, որուն լայն պեխերուն չուրջը ծաւալող բարի դէմքը դեռ աչքիս առջեւն է։ Ինքն էր որ առաջին անգամ մօտեցուց գիս Սրբազանին։ Ու ի՜նչ հիացումով իր լեզուն կը թրթռար այդ անունին չուրջ։ «Անառակը» մեր առաջին դասն եղաւ իրմէ։ Բայց իմ մատաղ ու վիպասէր հոգիիս համար քիչ մը ծանր ու անհասկնալի էր շամբուտ, ճաճիի, գուղձ բառերուն տակ ծածկուած խորհուրդը։ Սակայն այդ ոտանաւորին մօտ թուղթին վրայ ուրուացող Սրբազանին պատկերը այլապէս խորհրդաւոր բան մ'ունէր ինձ համար, որ աւելի ըմբռնելի էր քան «Անառակը»ին տողերուն տակ ծածկուածը։

Այդ խորհուրդը թափանցեց հոգիէս ներս այն օրը, երբ մեր ընթերցանութեան նիւթն եղաւ «Ա. Բ. Գ.–ի առաջին դաս»ը։ Իմ ուսանողական կեանքիս մէջ ո՛չ մէկ կտոր ա՛յնքան ազդած է վրաս, որքան ասիկա։ Երբ տողերուն վրայէն կը յառաջանայի հեղինակին հետ դէպի Օշական ու մատուռէն կ'իջնէի Սուրբին մարմարէ պաղ ու տամուկ հիմին առջեւ, սիրտս կ'ուռէր անանուն զգայութեամբ մը, որ, ո՛վ գիտէ, մեր հայրենի երկնքին ո՛ր խորհրդաւոր աստղէն կուգար։ Այդ զգայութիւնը փոթորկին ու չետոյ խաղաղարար ցօղի կը վերածուէր այն վայրկեանին, երբ մօրուեղ ու պատկառելի կրօնաւորը ծունկի գալով հիմին առջեւ կը մրմնջէր իր մայրիկէն կաթ խնդրող մանուկի մը պէս.— «Աղուոր այբ–բեն–գիմէդ դաս մը տուր ինծի»։ Աչքերս արցունքով կը լեցուէին ու մանկացած Սրբազանին մօտ երեւակայութեամբ ես ալ կը ծնրադրէի, կը կծկուէի հիմին դամբանի քղանցքին՝ իրեն հետ կրկնելու համար.— Աղուոր այբ–բեն–գիմէդ դաս մը տուր ինծի։

Այդ օրէն սրտագին սիրեցի մեր գիրերը, որոնց երբեմն խեթ աչքով նայած էի։ Ձ, ռ, ձ, ղ–ը այլեւս օձի, կարիճի, կտուցի եւ այլ արտառոց ձեւերը կորնցուցին երեւակայութեան մէջ ու դարձան գուրգուրալի մասունքներ հին ու փառաւոր օրերէ մնացած։

Այդ օրէն ա՛լ աւելի սիրեցի Սրբազանը, որ կրցած էր մանուկ մ'ըլլալ, ինձ նըման մանուկ մը իր խորհուրդին բարձրացնելու համար։ Եւ չեմ գիտեր թէ ի՜նչպէս այդ օրէն Օշական, Մեսրոպ, Սահակ եւ Դուրեան եղիչէ հոգիիս մէջ միութիւն մը կազմեցին, ու մանաւանդ վերջինը դարձաւ ինձ համար առաջին երկուքին կենդանի պատկերը այս աշխարհի վրայ։

* * *

1913–ին նախակրթարանը աւարտած կ'ուղեւորէի դէպի Արմաշ, ընդմիշտ ետիս թողլով լուռ հեկեկող տրամադիր մայր մը, մանր ու անգիտակից եղբայրներ, օրհնամբոյնջ իմ պապս բարի եւ խստադէմ ու լուրջ հայրս, որուն հրաժեշտի ողորմուկ լացը չանթի մը պէս լնկած էր գլխուս։ Ու կը զարմանամ թէ ինչպէս իմ մանուկ սիրտս կորովը էր ունեցած անցնելու ա՛նքան սիրելիներու արցունքին վրայէն երթալու հեռուն՝ սիրովը անոր, որուն հմայքը գաւառացի պատանին միայն գիտէ։ Ուսանելու կ'երթայի։

Երբ Պոլիս հասայ, նոր ու հրաշալի պատկերներու պատ մը կը գառնար ուղեղիս մէջ։ Ինչե՜ր չէի տեսած. ծով, նաւ, մեծ ճուկեր, Վոսփորը իր պալատներով, Պոլիսը իր խաժամուժով, խժլտաբոյթով, մեծ չէնքերով։ Գալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ բակը կանգ կ'առնեմ լինձ բախտակից քանի մը տղոց հետ։ Ինամակալութեան ներկայանալու համար դողացող քայլերով կը բարձրանամ աստիճաններէն։ Սրահի մը մէջ սեղանի մը չուրջ նստած են քանի մը անձեր՝ կրօնաւոր և աշխարհական։ Կը չփոթիմ. Այդ չիշատակը կեանք կ'առնէր, մխս ու ոսկոր կը գառնար մանաւանդ իր անուան տօնին, որ տօնն էր նաև Սահակին ու Մեսրոպին։ Ի՜նչ եռ ու գեռ, ի՜նչ խանդավառութիւն էր այն օրը, գպրոցին մեծագոյն օրը։ Այդ ամէնուն մէջ սրտագրաւ բան էր տեսնել բազակայ հօր աթոռը, զոր հայրենեաց ամէն անկիւններէն հաւաքուած ծաղիկներու նման՝ երազուն ու խանդավառ պատանիներ իրենց իսկ ձեռքով կը դրասանգէին։

* * *

1914–ին էր որ Սրբազանը այցելեց վանքը։ Հոն տեսայ զինքը իր փառքին մէջ, այնպէս ինչպէս երեւակայութիւնս չինած էր տարիներ առաջ։ Երբ եկեղեցւոյ մէջ բազմեցաւ ան իր աթոռը, չետոյ զգեստաւորուած առեան իջաւ Աւետարանը կարդալու, լնծի այնպէս թուեցաւ թէ Սահակ Պարթեւն էր որ իր պատկառանքն ու վեհութիւնը կը տարածէր տաճարին մէջ։ Իր բառերը ծանր ու չատակ՝ մարգարէական պատգամի մը պէս կ'իյնային ականջիս մէջ։

Իր երեւումը փայլակի մը պէս եղաւ, բայց իր ոգին կ'ապրէր արդէն Դպրեվանքին մէջ։ Մենք զինք կը տեսնէինք վանահօր և ուսուցիչներուն ակնարկներուն մէջ. զինք կը լսէինք ամէնուն բերնով։ Վանքին ամէն մէկ անկիւնը իրմէ չիշատակ մ'ուներ։ Այդ չիշատակը կեանք կ'առնէր, մխս ու ոսկոր կը գառնար մանաւանդ իր անուան տօնին, որ տօնն էր նաև Սահակին ու Մեսրոպին։ Ի՜նչ եռ ու գեռ, ի՜նչ խանդավառութիւն էր այն օրը, գպրոցին մեծագոյն օրը։ Այդ ամէնուն մէջ սրտագրաւ բան էր տեսնել բազակայ հօր աթոռը, զոր հայրենեաց ամէն անկիւններէն հաւաքուած ծաղիկներու նման՝ երազուն ու խանդավառ պատանիներ իրենց իսկ ձեռքով կը դրասանգէին։

* * *

1915. սև օրեր. գժոխաչունչ բոցը կը հասնէր մինչեւ մեր մենաստանը՝ խանգաբելու համար նաև անոր ստեղծագործ անդորրը։ 15–ի չափ ընկերներով կը բռնենք Պոլսոյ ճամբան, ուր պատրիարքարանի խնամարկութեամբ իբր ուսանող կը գետեղուինք Պէզճեան վարժարանը։ Դպրոցական այդ տխուր օրերուն մէջ միակ լուսաւոր կէտը լնձ համար՝ Դուրեան Սրբազանի չիշատակն է։

Պատրիարքարանի խնդրանքով Նորին Սրբազնութիւնը չանճն առած էր աւանդել

կրօնի և Մատենագրութեան դասեր Արմաշական ուսանողներուս: Մեծ հետաքրքրութեամբ սպասելինք իր առաջին դասին: Ու ադկէ յետոյ իր դասերն սկսանք լափել, մանաւանդ Մատենագրութեան պատմութիւնը, որ մինչև այն ատեն մեր տեսածներէն տարբեր ու նոր երեւոյթով կը ներկայանար: Կ'ուզէի խլել իր բառերը, սղագրելով զանոնք, երբ լինք հանդիսական ոճով, յաճախ մատը գրքի մը կամ տետրակի մը էջին, սահուն ու հանգարտ կ'աղբերացնէը իր հմտութիւնը, որպէս թէ բաց գիրքէ մը կարդար: Դասարանին բնիկ աշակերտները, որոնք գործնական հեռապատկերներով տարուած արհամարհոտ կեցուածք մ'ունեցած էին տեսական ճիւղերուն հանդէպ, սկսան խլրտիլ և հետաքրքրուիլ:

Դուրեան Սրբազանի աշակերտութեանս միամեայ ընթացքին միակ յիշատակ մը ունիմ զոր պահած եմ գուրգուրանքով, տետակ մը մանկական հպարտութեամբ, զի զայն նկատած եմ ուսանողական ուքնութեանցս լաւագոյն վարձատրութիւններէն մին, որով բարձրացած զգացի անձս իմ ընկերներուս աչքին: Անապարծութենէ աւելի երախտագիտութիւնն է որ կը մղէ զիս տասնեակ մը տարիներ յետոյ կանգ առնելու այդ դէպքին վրայ:

Մատենագրութեան պատմութեան դասին հանդիպեցանք Սանդարամեհ բառին: «Ո՞վ գիտէ իմաստն ու ծագումը այս բառին», հարցուց Սրբազանը: Դասարանի լռութեան մէջ իմ ձեռքս էր որ կը բարձրանար միայն: Ու գրատախտակին առջև բացատրեցի թէ Սանդարամետ կամ Սպանդարամետ հայացած ձևն է պարսկերէն Spenta Armaiti բառին, որ կը նշանակէ Սուրբ Ահրմայիդի՝ զրադաշտական կրօնի վեց Ամշասպանդներէն երկիրը խորհրդանշող ոգին: Եւ երբ լինքզինքս ցոյց տուածի գոհունակութեամբ տեղս կը դառնայի, լսեցի իր լինքնայատուկ գնահատանքը ետևէս.— «Այս տղան տպրակին մէջ բաւական բան լեցուցեր է»: Մօրս համբոյրին պէս քաղցր՝ իմն այդ բառերը սըրտիս վրան և հպարտութեամբ ուռեցուցին զայն: Ուրեմն ես ալ բան մըն էի:

* * *

Հիմա որ ժամանակը հովին է տուած երազներէս շատերը, մենութեան վայրկեաններուս յաճախ կ'անդրադառնամ գպրոցական կեանքիս անուշ յիշատակներուն, որոնց մէջ Սրբազանին պատկերը կը կանգնի ալեփառ Մասիսին պէս գլուխիչ: Ու կը խորհիմ թէ ինծի պէս և ինձմէ մեծ քանինե՛ր այսօր այդ ալեփառ վեհութեան առջևէն անցնելու ատեն իրենց գլխարկները պիտի հանեն. թէ՝ քանինե՛ր, ինձ նման, իրենց կեանքի փունջէն ծաղիկները պիտի նետեն պատուանդանին առջև անոր, որ կը կանգնի 69 տարիներու բեռը փառքի վերածած և յիսնամեակի մը դբասանդներով պսակազարդ:

Միակ փափաքս. կեանքիս օրերէն փրցուած յիշատակի քանի մը ժժգոյն ծաղիկներ՝ իբրև թէ սրտաբուխ աղօթքի մը փոխուէին արևշատութեանը համար Մեծ վարդապետին, որ գիտցաւ իր անունին համայքով ի մի բերել այս հեստ ցեղին ապերասան զաւակները:

Ֆրեզնօ

ԳՈՒՐԳԻՆ Տ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

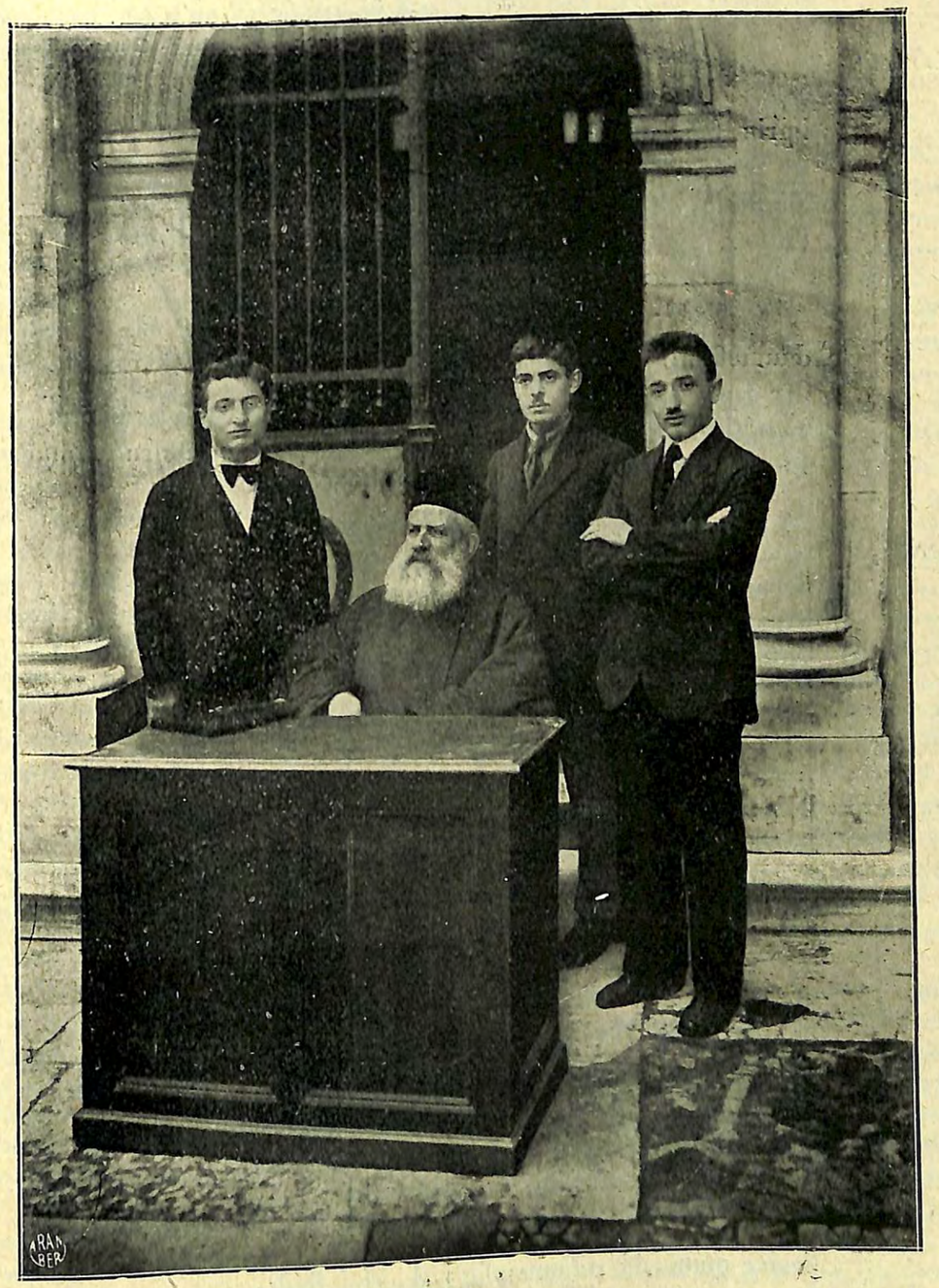

Ակնե. Դուրեան Սրբազան կեդրոնական վարժարանի իր երէց աշակերտներուն հետ
Գեղամ Քէօսէեան, Միհրան Եմէնիճեան, Երուանդ Գոչեան

ՆԵՐԵԼՈՒՍ ՀԱՄՍԱՐ

Ջօճ Ուսուցիչ՝ Նորին Ամենս. Սրբազնութիւն
Եղիշէ Արհեպիսկ. Դուրեանի

Պատուիրանդ, Հա՛յր,
Իբրեւ հլու աշակերտդ ես պահեցի,
Եւ առաջին առիթով մը՝ որուն երկար չսպասեցի՝
Տնտեսանդ եւ արիւնարբու թշնամիիս ալ ներեցի.
Բայց... մարտիրոս ժողովուրդի մը որդիէն,
Ո՛, «ազգադաւ» մակդիրն առի:

Պատուիրանդ, Հա՛յր.
Ժամանակ մը եղաւ ինծի մանուկ հոգւոյս՝
Ուր ժպտադէմ մօրըս սէրը թագնուած կուտար ինձ խրախոյս
Դէպի՛ կեանքը, դէպի՛ կռիւ... բայց երբ օր մը մայրս անյոյս
Լացաւ տխուր՝ սիրտը խոցուած եղբօրս զարկէն,
Անէ՛ծք տուի իմ ներեղուս:

Պատուիրանդ, Հա՛յր,
Աստիճանական հով մը դրաւ կուրծքիս ներքեւ,
Երբ նախանձոտ ձեռք մը խլեց սէրս պատանի ու անարեւ,
Սիրտս շամփրած լռեցուցի ու ներեցի... ինչպէս տերեւ
Մ'աշնանային տենդ յուզումէս դողդղղալէն.
Ու մնացի թոչուն մ'անթեւ...:

Պատուիրանդ, Հա՛յր,
Դեռ անաղարտ պահեր էի խորհն իմ ուրիս.
Բարեկամս երբ — Ձարին գերի — ժանտ դաշոյն մը մխեց կողիս
Շունչիդ դժոխ զինի փրկեց բանտէն — եւ ան լացաւ մօտ մահինիս-
Բա՛յց... երբ օրմ'իր «բաղդ»ն անիծեց կախաղանէն,
Ներքին ձայն մը «վա՛տ» կըչեց զիս:

Պատուիրանդ, Հայր,
Ցոյսիս ջահն էր. կամս էր անո՛վ կեանքին յաղթել.
Աւդ՝ սիրեցի թշնամիիս, բարեկամիս, եղբօրս ներել.
Բայց... աւա՛ղ, երբ ներելն եղաւ ՁԱՐՔ ընդմիշտ խաչալերել,
Վեհ կնիքն այդ արտասեցի սուրբ խորանէն
Խիղճիս մարած ու հիմնատել:

Ներէ՛ ինձ, Հա՛յր,
Սրտիս ցասումն ըմբոստացալ չէ դէմ ճեզի,
Դարս ապիրատ պատուիրանիդ ուշ կը դնէ իբրեւ նիչի.
Աշխարհն *Մարդու*, եւ մարդն *Լոյսի*, անո՛ւն լոյսի դեռ պէտքն ունի...:
Ձարիքը, տե՛ս, խնդոյք կ'ընէ սատանօրէն
Ցաւս ներգնելէն, զի ներեցի...:

Նիւ Եորք, Յուլիս 1929 ԱՐՇԱԼՈՒՅՍ Պ. ՔԱՂՑՐՈՒՆԻ

ԵՂԻՇԷ ԴՈՒՐԵԱՆԻ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

Հոգեկան ջերմ հրճիւով և հիացքով է որ հետեւէն կը մասնակցիմ Եղիշէ Դուրեանի յոբելենական հանդէսին: (Ներեցէք որ չգործածեմ պայմանագրական ու պաշտօնական յոբելենական հանդէս: Դուրեանէն աւելի պաշտօնական պատուանուններ ու տիտղոսներ, քանի որ պաշտօնական է. Դուրեանէն է որ կը խօսի սրտիս ու մտքիս. արդէն իր արժանիքը բան մը չպարտիր Դուրեան

տըրեց իր կեանքին և առողջութեան հաշոյն արտադրելով անմահանալ, ու մեռնիլ թըշուառութեան մէջ, ինչ որ իբր սև չրջանակ մը (cadre) աւելի ցայտուն պիտ ընէը իր համբաւն ու «յիշատակ»ը. և իբր այսպիսին ալ նա չատ գէչ նախընթաց մը ու ախուր տիպար մը եղաւ պոլսական գրականութեան մէկ երկար չրջանին, և լալկանութեան, ողջակիզի ու նահատակի ախտաւոր անչքիզ արամադրութիւն մը ծաւալեց մեր ժողովրդին դպրոցունակ խաւերուն մէջ: Եղիչէն, սակայն, իր կեանքով ճիշդ հակառակը ցոյց տուաւ, թէ՝ համբաւ, արժանիք ու բարութիւն կան նաև, և մանաւանդ, երկար օգտակար գործունեայ կեանք մը ապրելուն մէջ:

Բարութեան իր այս օգտապաշտութիւնն է հաւանաբար՝ մէկ պատճառը որ, բազդատմամբ տարիներէ ի վեր ձեռք բերած իր բանասիրական հմտութեան, քիչ բան հրատարակած է այդ մարզին մէջ. բանասիրութիւնը, վերջապէս, վերացական գիտութիւն մ'եղած է ցարդ, որ ժամանցի գոհունակութիւն կուտայ ճշմարտաբաղձ անհատներու, բայց որ գրեթէ ոչինչ կուտայ ժողովրդին: Միւս պատճառն ալ կրնանք ըսել թէ անշուշտ իր չափանիշին բարձրութիւնն ու իր խղճամիտ խստապահանջութիւնն է իր գործին ու անձին վերաբերմամբ, որ կը խղճահարի իր երկին կատարելութենէ ոչէ չափով պակասէն իսկ, և կը տատամսի հրատարակութեան տալու, միշտ աւելի կատարելագործելու մտադրութեամբ. ասոր վկայ չէ՞ իր սեպհական բազմահատոր գրադարանը:

Այսօր չկան Պոլսոյ, Իզմիրի և Սրմաշի երբեմնի կեդրոնները որ ազգային տեսակէտ իրենց կարևորութիւնը կը պարտէին թուրք պետականութեան ու առևտրին, մինչ իրենք մեր բնաշխարհէն դուրս էին, և որ եղիչէ Դուրեանի ուսուցչութեան, քարոզութեան եւ հովուութեան վայրերը եղան. այսօր չկան իր աշակերտներուն հոյլը և երբեմնի հօտին նախկին զանգուածը. ու մնացածներն ալ բնաղատիչ չորս հովերուն դէմ գիւրկընդխառն պայքարի մէջ են ոգի ի բուն: Բայց այն փոքրիկ այլ ընտիր քչիկը զոր ինք տուած է մեր գրականութեան, և այն ոգին զոր ինք, ուրիշներու գործակցութեամբ ներշնչեց Երուսաղէմի Հայ Սեմուէլն — մեր բնաշխարհէն դուրս ուրիշ կեդրոն մը որ իր գոյութիւնը կը պարտի կրօնքին — միացած՝ իր անուամբ հիմնուող գրադարանին և իր հրատարակելի անտիպներուն, կ'անմահացնեն եղիչէ Դուրեանը, որ իր հազուագիւտօրէն փնջուած ձիրքերով նուիրուած է օգտակար, գեղեցիկ և ուղիղ գործունէութեան մը, և զոր պատկերացնելու համար չատ կարճ ու տկար են այս տողերը զոր կ'ստորագրեմ իր բարեբաստիկ յոբելեանը չնորհաւորելուս առթիւ:

Երկար տարիներ կը մաղթեմ մաքրակենցաղ անձի մը բազմօգուտ գործունէութեանը չարունակման համար:

24 Հոկտ. 1929, Հալէպ

Ս. Պ. ՔԱՐՏԱՇ

Ամենապատիւ
Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Սրբազ. Դուրեան
Յոբելինազարդ Պատրիարք Հայոց
Ի Ս. Երուսաղէմ

Ամեն. Սրբազան Հայր,

Անհուն բերկրութեամբ կարդացի Ս. Աթոռոյդ կեդր. Ցանձնաժողովի յայտարարութիւնը՝ որ կ'աւետէր Ձեր Ամենապատուութեան Քահանայական չինամեակին բոլորուելիքը՝ որ կ'աւետէր Ձեր Ամենապատուութեան Քահանայական չինամեակին բոլորուելիքը՝ մը և այդ ուրախաւէտ պատեհութեամբ տեղւոյ ունենալիք հանդիսաւոր Յոբելեանի պատրաստութիւնը:

Հայ եկեղեցականութեան մեծ պատիւ և բովանդակ հայութեան ալ ճշմարիտ պարծանք մը համարուող կէս դարու Ձեր հովուական անխոնջ ու բեղմնաւոր գործունէութիւնը արդարև նուիրական պարտաւորութիւն մը կը թողու Հայ ժողովրդին՝ հանդիսաւորապէս տօնելու այս պատուաբեր Յոբելեանը և ազգովին փառաւորելու Ձեր Բարձր Սրբազնութեան հոյակապ անունը՝ որ իբրև արժանաւորագոյն յաջորդը Սահակ-Մեսրոպներու և Շնորհալիներու՝ կոչուած է անժխտելիօրէն ճոխացնելու ժամանակակից Հայ եկեղեցական պատմութեան, ինչպէս և Հայ գրականութեան չիշատակելի էջերը:

Հայ Եկեղեցին ու Դպրոցը գերագոյն բաղդաւորութիւնը ունեցած են չիսուն տարիներէ ի վեր անընդհատ վայելելու Ձեր Սրբազան հոգիին անզուգական ներչնչումները և այսօր միևնոյն խանդավառութեամբ տոգորուած՝ անոնք պիտի անմահացնեն Ձեր բազմարդիւն Յոբելեարի մաքուր ու անբասիր չիշատակը՝ հայ կեանքի իրականութեան մէջ:

Այս հանդիսաւոր Յոբելեանով հայ ազգը անգամ մը ևս պատեհութիւնը պիտի ունենայ անդրադառնալու այն անվիճելի իրողութեան վրայ՝ թէ աչխարհի բոլոր անկիւներէն վերջ իր ցեղային ինքնուրոյն գոյութիւնը կրցած է անվթար պահել մ'այն իր եկեղեցիով, որ եթէ մինչև այսօր կանգուն և անսասան կը մնայ՝ առաւելապէս կը պարտի Հայ հոգևորականութեան այն հոյակապ Ռահվիրաներուն, որոնք լիովին գիտակցելով իրենց սրբազան կոչումին բարձրութեանը՝ անհունօրէն սատարած են Հայ ժողովրդեան՝ իր Եկեղեցիին հանդէպ ունեցած բովանդակ սիրոյն ու ջերմ հաւատքին պահպանման:

Հայ հոգևորականութեան այդ հազուագիւտ գործիչներու կարգին, Ձեր Բարձր Սրբազնութիւնը իրաւամբ եղած է գարուս Հայ Եկեղեցւոյ լուսեղէն մեծ Աստղը, հովիւական սքեմին տակ ծառայած ըլլալով անդադար՝ ոչ միայն Հայ ժողովրդի հոգևոր պահանջներուն, այլ նաև կրթական յարկերէն ներս ալ նուիրուելով Հայ պատանիին դաստիարակութեան սրբազան գործին և միանգամայն սատար հանդիսանալով Հայ լեզուին ու գրականութեան բարձրացման՝ իբրև ներհուն բանաստեղծ և խմաստասէր:

Ձմիւռնիոյ Ձեր Առաջնորդական չրջանի երջանկաւէտ օրերուն, Մեսրոպեանի մէջ Ձեր այնքան օգտաչատ և հոգեչունչ դասախօսութեանց աչակերտած ըլլալու անհուն բարեբաղդութիւնս և դպրոցական չրջանի աւարտումէն վերջ ալ Առաջնորդարանի դիւանապետութեան իբրև յաջորդ՝ Ձեր Բարձր հովանաւորութեան տակ պաշտօնավարած ըլլալու անկեղծ գոհունակութիւնս կրկնապէս իրաւունք կուտան ինձ բովանդակ հիացումս արտայայտելու Ձեր Ամենապատուութեան, չինամեայ այս փառահեղ Յոբելեանին առթիւ, և վերչիչելու Ձմիւռնիոյ Ձեր հովուական բարւոք ու պատուաբեր գործունէութիւնը, որու անմոռանալի չիշատակը այնքան սիրելի մնացած է ամէն Ձմիւռնահայու սրտին մէջ անխտիր:

Այս երջանիկ պատեհութեամբ, Ձեր բիւրաւոր աչակերտներու կարգին կուգամ երախտագէտ սրտի զգացումներով ներկայացնելու իմ ջերմագին բարեմաղթութիւններս Ձեր Ամենապատուութեան թանկագին կենաց արեչատութեան համար և կը մաղթեմ

միանգամայն որ Ձեր բազմարդիւն գործունէութիւնն ու մաքրակրօն եկեղեցականի անբասիր կենցաղը մշտնջենական տիպար մը հանդիսանան քահանայական կոչման նուիրուող բոլոր հոգևորականներուն, որպէսզի Հայ Եկեղեցին կարենայ օժտուիլ օրուան պահանջներու համապատասխան և իսկապէս պատուաբեր ու արժանաւոր մշակներով։

Ի բոլոր սրտէ չնորհաւորելով Ձեր Բարձր Սրբազնութեան ազգանուէր գործունէութեան յիսնամեայ տարեդարձը և համբուրելով Ձեր օրհնաբաշխ Ս. Աջը,

Մնամ որդիական սիրով եւ ամենախորին ակնածանօք
24 Յունուար 1929, Բարիզ
ՆԵՐՍԷՍ ՔԷՍԻՄԵԱՆ

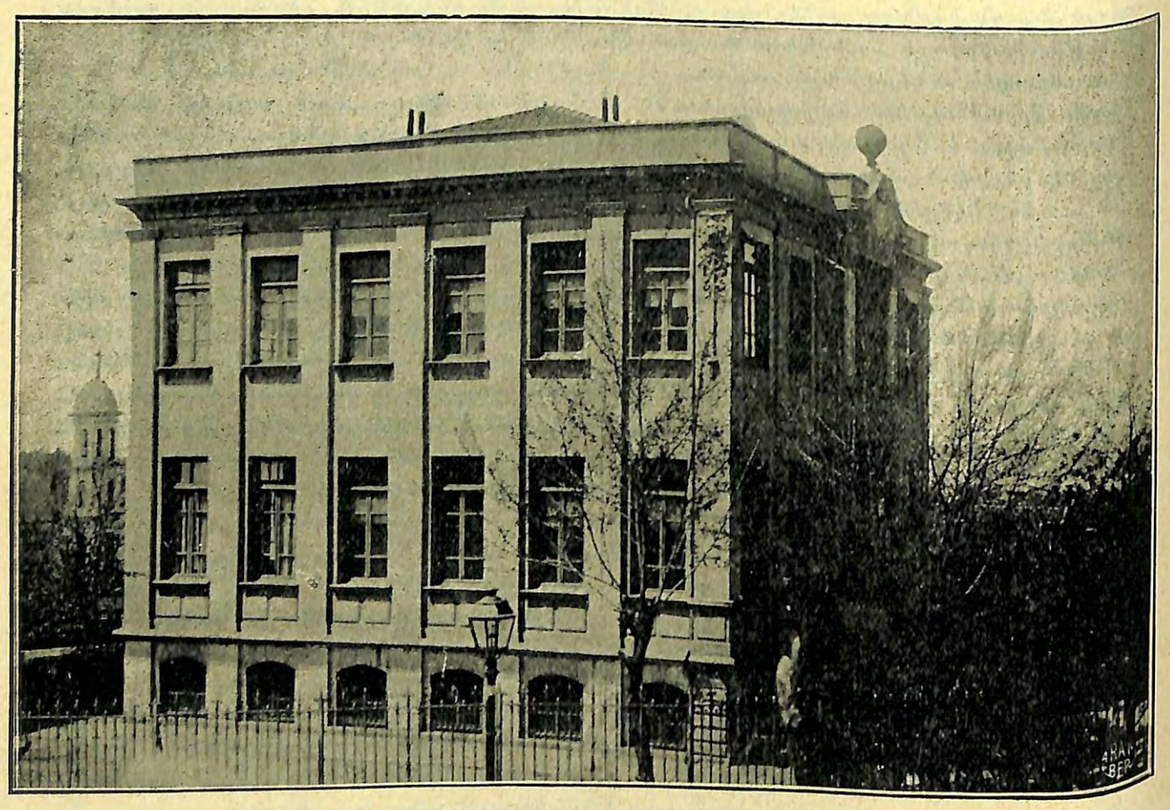

Սեմհրեան ձեմարան Վարժարանի արդի շէնքը

ՅՈՒՇԻՔԵՐ ԱՇԱԿԵՐՏԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

ԵՒ ՀԻԱՅՈՒՄՍ ԴՈՒՐԵԱՆ ԵԼԻՇԷ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

Տէր Սրբազան,

Թոյլ տուէք լինձ, Սրբազա՛ն Հայր, որ Ձեր Քահանայական Յիսնամեայ Յոբելեանին առթիւ, իբր Ձեր աշակերտին աշակերտը, լաւ ևս է ըսել, Ձեր հոգևոր թոռը, մատուցանեմ Ձեզ խորին հիացմանս, որպիսական սիրոյս, երախտագիտական զգացմանցս և անկեղծ պաշտումի արտայայտութիւններս, զորս ունեցած եմ հանդէպ Ձեր Սրբազնութեան, նոյնիսկ ի մանուկ տիոցս, ի լուր Ձեր պաշտելի և քաղցր անուանը։

Դպրեվանքի ջերմիկ մթնոլորտին մէջ աշակերտական եռամեայ կեանքիս (905–908) քաղցրութիւններու վայելումի վազորդայնին երբ դողդոջ քայլերս նետեցի բիւզանդական հզօր կայսրութեան մայրաքաղաքի առաջին սեմին վրայ, հոգեկան ներքին և անբացատրելի հիացում և հաճոյք ունեցայ ներքին աշխարհիս մէջ, տեսնելով Ձեր Սրբազնութեան անբիծ ճակատը, խորաթափանց հայեացքը, չրթունքի քաղցր ժպիտը, համարակապ զոյգ յօնքերը, ալեզարդ ծամն ու պարթևական հասակը։ Նոյն պահուն յոյժ երջանիկ էի և ուրախ, նոյնիսկ այդ անծանօթ հողին վրայ՝ վայելելով Ձեր գուրգուրալից խնամքը իբրև հոգևոր որդի։ Տակաւին ա՛նքան թարմ և այնքան անույշ կը հնչէ ականջիս աւետարանական այն քաղցրահնչիւն պատգամը, զոր ուղղեցիք յորդորական սիրոյն չեչտերով լինձի և լինձի ընկերացող ողբացեալ նահատակ դասընկերոջս(*). «Զաւակնե՛րս Հունձի բազումք են եւ մշակի սակաւ։ Աչխատեցէք ըլլալ այդ մշակներ» ըսէն՝ եթէ ա՛չ հոգևոր կեանքի մէջ, գոնէ կրթական հողին վրայ։ Կիւիկիան մեր ապագայ յոյսն ու լոյսն է, ուր պիտի իրականանան մեր ապագայ երազները։ Գացէ՛ք և ուսեցէ՛ք մրջնի կեանքը» ևն։ Ու մենք որպիսական խորին ակնածանօք և պաշտումի նեցո՛ւկ մրջնի կեանքին հետևեցանք Ձեր հայրական խրատներուն, որոնք եղան մեր կատարեալ հիացումով կ'ուսնկնդրէինք Ձեր հայրական խրատներուն, որոնք եղան մեր կեանքի միակ նշանաբանը և պիտի ըլլան իսկ՝ որքան կենդանի չունչ մը կայ իմ տակաւ և տրոփուն կուրծքին տակ։ Առաջին տպաւորութիւններս ո՛րքան խորունկ էին, նոյնքան տարօրինակ, զի հակառակ երեսակայութեանս, գայլ և տեսայ զՁերդ Սրբազնութիւն ո՛չ զգեստուք պաճուճեալ, ո՛չ բազմեալ յաթոռս ոսկեհուռս և ոչ ի փառս մեծութեան, այլ՝ պարուրեալ քահանայական վերարկուի խոնարհ և անսեթևեթ սքեմին տակ։

Կը գոնուի՞ արդեօք եկեղեցական և աչխարհական դասուն մէջ անուն մը, անհատ մը ա՛նքան ցանկալի, ա՛նքան յանկուցիչ և այնքան նուիրական, որքան Եղիշէ Սրբազնութիւն, որ կը զօդէ մեր սիրտերն ու հոգիները իր առինքնող սրբազան յիշատակով և կը միացնէ մեր զգացումները իր նուիրական ու վսեմ հրապոյրներով։

Եթէ Սահակ Պարթև հայրապետ մը իր երկնատուր չնորհքով փառքը կազմեց իր ժամանակին, եթէ Սուրբն Մեսրոպ–Մաշթոց անմահացուց իր անունը՝ ստեղծելով ու ձեռակերպելով հայկական գիրերը, եթէ Խոռենացին Եղնիկ, պատմահայրն Եղիշէ, խոհեմ Կորիւն, անյաղթ փիլիսոփան Դաւիթ, երանելին Ղազար Փարպեցի և այլ վարդապետք սահեղծեցին հայկական Ոսկեդարը իրենց ոսկեղինիկ գրիչներով և Աստուածաչնչական գրոց թարգմանութիւններով, Դուք ալ, Սրբազան Հայր, կրցաք կազմել փառքը տասնևինգերորդ դարու վերջին և քսաներորդ դարու առաջին քառորդին՝ Ձեր հոգեչունչ քարոզներով, գրական, խմաստասիրական, բանաստեղծական բազմարդիւն գրուածքներով, գրական, խմաստասիրական, նեռով,

(*) Պ. Սեթիան Տ. Յովհաննէսեան, ննմանապէս Մարաշցի, եւ զոհ համաշխարհային պատերազմի վայրա-

Գալիքանց ի Հանա։

փիլիսոփայական բեղուն արտադրութեամբ և ի մասնաւորի Ձեր անբասիր կրօնաւորի անթերի կեանքով։

Երբե՛ք սխալած չենք ըլլար, երբ ըսենք թէ, ի շարս անցեալ և ներկայ եկեղեցականութեան առաջին տեղն ունիք իբրև արտադրող և պատրաստող աշակերտական գիտակից խումբեր և իբրև արժանաւոր պատրիարք Ս. Յակոբայ վանուց՝ Առաքելական Աթոռոյն Երուսաղէմայ։ Եթէ մենք լռենք՝ անտեսելով ազգային, կրթական և եկեղեցական ասպարէզի մէջ երևան բերած Ձեր մեծ գործերն ու աշխատութիւնները, քարերը պիտի աղաղակեն և մեր ցուրտ չիրմի խորութեան մէջէն մեր չորցած ոսկորները և աճիւնը պիտի օրհնեն Ձեր պատուական և անմահ յիշատակը։

Չենք կրնար մոռնալ և ուրանալ նաև թէ, Ձեր անձանձիր և աննկուն ջանքերու արգասիքն են այժմու կուսակրօն եկեղեցականութեան մէջ ամենէն սիրուած և յարգուած աւետարանի պաշտօնեաներէն հոգեբանն Թորգոմ(*), պատմաբանն ու իմաստասէրն Բարգէն, բանաստեղծն Մեսրոպ և մաքրակրօնն Զաւէն սրբազաններ և այլ բազում վարդապետներ, քահանաներ և դաստիարակներ, ինչպէս նաև Ձեր անարժան կրթական պաշտօնեայ՝ հոգևոր թոռը՝ ստորագրողս՝ Սիրական։

Շա՜տ իրաւունքով և գիտակցութեամբ է որ անկեղծօրէն կը սիրեն ու կը պաշտեն զՁեզ հայն ու օտարը, եկեղեցականն ու աշխարհականը, կուսակրականն ու չէզոքը, հարուստն ու աղքատը, վերջապէս մեծն ու փոքրը, որովհետև դուք կը սիրէք ամէնքն ալ հաւասարապէս։ Ո՛չ միայն ներկայ դարը, այլ ապագայ սերունդն անգամ ծնկակոչ պիտի բարեբանեն Ձեր քաղցր յիշատակը՝ ունենալով իբրև միշտ հայելի Ձեր համեստ և եհովայի չունչով սնած կեանքը և կարդալով Ձեր հոգեշունչ քերթուածները, պատմական տեսութիւնները և բազմօգուտ գրուածքները։

Ցաճախ կրկնուած է թէ, հայը չի գիտեր գնահատել իր արժանաւոր ազգային գործիչները և մանաւանդ եկեղեցական պաշտօնեաները և ապերախտ կը գտնուի անոնց հանդէպ՝ մոռնալով անոնց արժանիքը։ Սխալ ու անպատասխանելի անուանարկում մ'է այս բիծ՝ քսուած հայուն անբիծ ճակտին։ Ահա՛ օրինակները։ Այսօր ո՞ր հրթռունք չի փառաբաներ յիշատակը Հ. Դաւոնդ Ալիշանի, Արմենան Միկոլիչ Հայրիկի, Իզմիրլեան Մատթէոս կաթողիկոսի և մանաւանդ Դուրեան Սրբազանի. ո՞ր լեզու չի գովաբաներ Գր. Օտեանի, Ռ. Պէրպէրեանի, Միկոլիչ Պէշիկթաշլեանի, Գր. Զօհրապի և այլ անձնուրաց մեծ գրագէտներու գործունէութիւնները, որոնք պատիւ և պարծանք են հայութեան։ Քիչերու վերագրուած չահախնդրական արարք և այլամերժ ընթացք հարկ չէ վերաբերել ընդհանուրին։ Իրապէս մենք հեռաւոր և մօտաւոր անցեալի մէջ և ներկայիս ալ ունեցած ենք մեծահոգի և անձնուէր մաքուր առաջնորդներ, որոնք պաշտուած են իբր նախաշաւիղ ուղեցոյցներ անակնկալ մեծ զարթումի և յառաջդիմութեան և յարգուած են իբրև անաղարտ և անբիծ ազգայիններ, որոնց մէջ ամենէն առաջին և նշանաւոր տեղը կը գրաւէ Եղիշէ Արքեպիսկոպոս Դուրեան։

Ուրեմն, ներեցէ՛ք, Սրբազան Հա՛յր, որ այսօր բազմաթիւ հիացողներու և գնահատողներու միացնեմ ես ալ՝ Քահանայական Ցիսնամեայ Յոբելեանիդ առթիւ որգիական և երախտագիտական սիրոյս արտայայտութիւնները, հիւսեմ փոքր ներբողներ պաշտելի յիշատակիդ և գովեմ Ձեր սուրբ անունը։

Ջունիմ Ձեզի մատուցանելու, Սրբազան Հա՛յր, ո՛չ արծաթ, ո՛չ ոսկի և ոչ իսկ գոհարներ, որոնք իբրև սին միջոցներ երևակայական երջանկութեան՝ չունին Ձեզի համար արժէք և կարևորութիւն, սակայն ունիմ սիրտ մը չերմիկ և բարախուն, հոգի մը զմայլող և հիացող, զանո՛նք կը նուիրեմ Ձեզի։

Ցարգա՛նք պաշտելի և նուիրական անունիդ, փա՛ռք և պարծանք պանծալի գերդաստանիդ և բիւրե՛ղս պաշտում անմահ յիշատակիդ և յաւիտենական սրբութեանդ։

25 Փետր. 929, Մուսուլ

ՍԻՐԱԿԱՆ ՕՐԶԱՆԵԱՆ

(*) Թորգոմ, Բարգէն եւ Մեսրոպ Սրբազաններ յայտնապաշտ եղած են իմ պատեհի դասիարակներս։

Սրբազնաստուր Ուսուցչապետս
Ամենապատիւ Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Դուրեան
Երուսաղէմ

Ցորմէհետէ անմոռանալի Դպրեվանքին (Արմաշի) վերջին ճնաս-բարովը ըսի, քառորդ դարու գործօն կեանքիս մէջ չա՛տ տառապեցայ, հալածուեցայ, քանիցս բոյնս կործանեցաւ, մահը տեսայ, սակայն ոչ մէկ վայրկեան չապրեցայ, չմոլորեցայ, չենկայ, որովհետև քու խորհուրդիդ գաղտնիքը, initiéի մագնիսով աչքերուդ հմայքը, ու սլացիկ հասակիդ ստուերը, ա՛լ վեհափառ վարպետ, անխորտակելի հաւատք մը՝ նահանջելու համար ապրելու հաւատքը կերտած էին յիս, տակաւին մանուկ հասակէս։

Օ՜հ քանիօն բախտաւոր պիտի ըլլար ա՛յն պահը, որ երկինք չնորհէին ինձ անդա՛մ մ'ևս տեսանելի աչքով վայելել Քու՝ հոգի լոյս ու կեանք սփռող լո՛յս–կերպարանքը։

Մեր, բոլոր երախտաւոր սաներուդ միակ փափաքն է տեսնել զքեզ գեռ երկա՛ր տարիներ Շղթայակիրի պանծալի աթոռին վրայ ի փառս Ազգիս և ի պայծառութիւն Հայաստ. Ս. Եկեղեցիին։

Կարօտի անյագ համբոյրով Ս. Ա.ՂՈՅԴ
ԳՐԻԳՈՐ ՃԷՐՄԱՆԵԱՆ

Ալեքսանտրէթ, 7 Mars 1929

Դպրեվանքի «Որբերու Դասարան»էն կիլիկեցի սաներու խմբանկարը

Ձախէն աջ նստողներ.— Թորգոմ Վրդ. Գալուստեան, Տիրայր Վրդ. Մարգարեան, Փառէն Վրդ. Մելգոնեան։
Ձախէն աջ կեցողներ.— Յակոբոս Սսեցի, Գրիգոր Ծերմանեան Սսեցի, Միսաք Քէլէհեան Սսեցի, Յակոբ Աջապահեան Սսեցի, Յարութիւն Պալեան Սսեցի, Յակոբեան Եաղուպեան Այնթապցի։

ՈՒՂԵՐՁ

**Ձօր բրած է ծանօթ բանասէր եւ գրագէտ Տիար Գ. Ֆնտգլեան
ի յարգանս Դուրեան Սրբազանի սարքուած Ցօբելիւնական հանդէսին մէջ, Մանչեսթր.**

Այս սրահը քիչ անգամ խմբուած է գաղութիս հայութիւնը այսքան լեցուն թռուով և այսքան սրտագին եռանդով ու սիրով՝ պատիւ մատուցանելու մեծ Ցօբելեարի մը, Արհիւպատիւ Եղիշէ Սրք. Դուրեանի, հանուր ազգին սիրելի այդ անունին, որմէ անբաժան եղած է հիացում և համբաւ: Զարմանք չէ որ այսօր աշխարհիս ամէն կողմերը սփռուած հայ համայնքները միահոգի ոգևորութեամբ և հպարտութեամբ կը տօնախմբեն այս յոբելեանը, զի Դուրեան Սրբազան ոչ միայն հազուագիւտ հոգևորական մըն է, այլ և հազուագիւտ հոգի մը: Այդ հոգին է մանաւանդ որ ամբողջ ազգին սիրտն ու հոգին յանկուցած է և միաւորած է իր գնահատման ու մեծարանքի հարկը հատուցանելու: Իր վրայ կը փայլին՝ ակնախտիղ չքանչաններու պէս՝ ձիրքերու պէսպիսութիւն մը, ուրուն զուգակշիռը դժուար է գտնել, և որոնց ամէն մէկը զատ զատ կրնար նշանաւոր հանդիսացնել որ և է անհատ.— հոգեկան կեանքի ճշմարիտ կոչում ունեցող մը, հոգիի կեանքով ապրող մը, բարոյական մարդ մը, նուրբ մտաւորական մը, զրագէտ մը, անհամ քարոզիչ մը, անբաղդատելի ուսուցող մը, և նոյն ժամանակ անդուլ ու անյագ ուսանող մը, միշտ ի խնդիր նորագոյն հետազօտութեանց և տեսութեանց. (կը յիշեմ որ երբ 1919–20–ին Փարիզ գումարուած համազգայինն ժողովին խորհրդակցութեանց կը մասնակցէր՝ իր իջևանած պանդոկին սենեակը հետն ունէր պարապոյ ժամերուն համար կարևոր գրքերու արկղը զոր նորագոյն գնումներով կը ճոխացնէր. և դեռ պէտք է յիշատակել իր քաջ գիտցած ֆրանսերէնէ, անգլերէնէ, յունարէնէ զատ վերջին տարիներս, ասորերէն ուսանելու հետամտութիւնը՝ մեր գրականութեան աւելի խորերը թափանցելու եռանդէն մղուած): Որքան բազմազան ձիրքեր եկած են կազմելու իր անհամեմատ արժանիքը, իւրաքանչիւրը լիովին մշակած՝ ամէն մէկէն տալով ազգին անմոռանալի արգասիք: Իր բազմարդիւն կեանքին միայն քանի մը համառօտ գիծերը տալով պէտք է բաւականանամ:

1880–ին առած է կուսակրօնութեան սքեմը այլապէս երևելի այն խստակրօն և բարձրահոգի եկեղեցականէն որ կը կոչուի Մատթէոս Սրք. Իզմիրլեան որ իր հոգևոր հայրը եղած է, կանուխէն ճանչնալով երիտասարդ Դուրեանի ընդունակութիւնը և կոչումը: 1882–ին Պարիզական քարոզիչ կարգուելով՝ հոն կը սկսի հիմը դնելու իր եռանդուն գործունէութեան, ի հանդէս բերելով և արդիւնաւորելով իր ձիրքերուն մէջ երկու նշանաւորները և սիրելագոյնները — ուսուցչութիւն և քարոզչութիւն: 8 տարի հոն պաշտօնավարեց — և չուտով տեղւոյն աննչան, համեստ ուսումնարանը վերածեց բարձրագոյն վարժարանի մը, ուսման անուանի վառարանի մը, ուրկէ ազգին ընծայեց ուսուցիչներու, հոգևորականներու, գրագէտներու ընտիր խումբ մը, որոնց մէջ նշանակելի դէմքեր են Մկրտիչ Եպս. Ալտունեան (այժմ Երուսաղէմ) կարապետ Սրք. Մազլումեան (Ցունաստանի Հայոց առաջնորդ), Ծալեանի, Մխալեանի պէս ընտիր ձեռնհաս ուսուցիչներ: Ամբողջ Պարսիգակի կրթական մակարդակը ուշագրաւ բարձրացում կրած էր: 1890–ին կոչուեցաւ ազգին համար աւելի մեծ նշանակութիւն ունեցող կեդրոնին՝ Սրմաշէն Դպրեվանքը փոխադրելու իր բեղմնաւոր գործունէութիւնը, որ ամենէն առատ և մեծագին հունձքը պիտի տար: Մեծ էր իրեն բաժին ընկած նիւթերուն թիւն ու կարեւորութիւնը — կրօնից պատմութիւն, Աստուածաբանութիւն, հայ լեզուի և գրականութիւն, լեզուաբանութիւն և քարոզչութիւն որուն տեսականի հետ կը միացնէր նաև գործնականը — անջնջելի է գինքը լսող աշակերտներուն քով խորունկ տպաւորութիւն, յիշատակը Սրմաշէն եկեղեցիին մէջ խօսած քարոզներուն — գերատիպ օրինակներ նիւթի

և ձևի, պարզ, յստակ, բայց հիւթեղ՝ սեթափիչ և մերթ վսեմ առանց հռետորութեան, առանց սեթևեթի, քաջ խորհուած՝ ուսոի գիւրաւ ըմբռնելի, նման իր դասախօսութեանց զորս գիտէր չահագրգիռ ընել՝ որքան ալ նիւթը վերացական լինէր կամ բարդ: Ուսուցչութիւն—հոգևորականը, երբեմն Նիւ–Եորքի Հայոց հոգևոր հովիւ, վերջերս Երուսաղէմ Թեմական պատուիրակ էջմիածնի), Զաւէն Սրքեպ. նախկին պատրիարք Կ. Պոլսի, Մեսրոպ Եպ. Նարոյեան, Փարեզին Եպ. Քալիֆօրնիոյ Հայոց առաջնորդ, Գրիգորիս Եպ. Պալաքեան նախկին հոգևոր հովիւ Մանչեսթրի Հայոց, պատուիրակ էջմիածնի, այժմ Մարսիլիոյ Հայոց հովիւ, Ղևոնդ Եպ. Դուրեան նախկին պատրիարքական փոխանորդ, նախկին առաջնորդ Թրակիոյ Հայոց, Իզմիրը, այժմ հոգևոր հովիւ Մանչեսթրի Հայոց, Եւայլն Եւայլն:

Հայ Եկեղեցիին, ազգին մէջ այսքան առաջաւոր դիրքեր արժանապէս գրաւած, և ընտիր արգասիքներ ցուցուցած աշակերտներու կարևոր թիւ ծնող, հասցնող մեծ ուսուցիչ—եկեղեցական մը գտնելու համար մեր ցեղի պատմութեան մէջ հարկ է ետ, շատ ետ երթալ՝ մինչև հինգերորդ դար՝ հայ այբուբենքի յօրինիչին՝ հոյակապ այն Ուսուցչին և լուսաւորոլին Մաշթոցին, իր բազմարդիւն և քաջանուն աշակերտներուն փայլուն խմբովը որոնք անուն ունէին Եզնիկ, Ղևոնդ, Յովսէփ, Կորիւն, Ցոհան, Սահակ, Տիրայր, Մովսէս, Անանիա ևն., անուններ որոնք ժամանակի մատին վրայ գոհարներ են չոզացող առյաւէտ: Ջանք ընդունելու համար Դուրեան Սրբազանի կատարած այս կըթական գործին, և անով ազգին պարգևած երախտիքին մեծութիւնը, վայրկեան մը չեզած չկատարուած համարենք ան, մտովին հանենք իր մեծանուն աշակերտները հայ եկեղեցականներու դասին մէջէն — աւա՜ղ արդէն մ՚ընդան անօսրացած մեծ պատերազմին խժդժական կոտորածով – և խոկայն սարսափ կուգայ մեր վրայ թէ ինչ դատարկուեթեան վիհ կը բացուէր, որքան թափուր և ամայի կը մնար ազգը առաջնորդող բարձր եկեղեցականներէ որոնց ամէն ժամանակէ աւելի կենսական պէտք ունի խորտակուած, քայքայուած, ցիրուցան ազգը:

Լսեցի ունկնդիրներէս մէկէն եղած հարցում մը Դուրեան Սրբազանի գրական արտադրութեանց վրայ: Գրական երկեր — քիչ թէ չատ՝ քանակով (կան գժգոհներ որոնք քանակին չատը կը ցանկային — պայծառ վկայութիւն ուրակից լաւութեան) — միշտ անպակաս եղած են իր գրչէն, իր բազմազիմի և ամենագրաւ գրազմանց մէջ, սկիզբէն իսկ իր հարցասէր մտքին հետազօտութեանց արդիւնքներէն մերթ ընդ մերթ հրատարա-

կութեան տալով, կանուխէն Մասիս կրօնաթերթին մէջ չարք մը հմտալից ուշագրաւ յօդուածներու այլեւայլ նիւթերու վրայ, ոչ միայն զուտ կրօնական, այլ նաեւ բանասիրական, բարոյական, խմաստասիրական, լեզուաբանական, որոնք մնծապէս գնահատուած են:

Հայ լեզուի ու մատենագրութեան իր խորունկ և յզնախօյզ հմտութեան իրը արդիւնք հրատարակած է իր «Ընթացք ի Դրոց Բարբառն», և «Պատմութիւն Հայ Դպրութեան»ը:

Լեզուաբանական հմտութեան ուրիշ ընտիր արդասիք մըն է՝ մանագէտներու իսկ գովութեան արժանացած՝ իր չհատզրվիւռ գործը «Մակաբայեցւոց Բ. Գրքին» հելլէն բնագրին հետ համեմատութիւնը»: Ինչպէս և լեզուաբանական մանր հետազօտութիւններ, ատեն ատեն հրատարակուած պարբերաթերթերու մէջ, ու դեռ վերջերս լոյս տեսած պատուական գրքոյկ մը հայ տառերու վրայ լեզուաբանական գիտելիքներ պարունակող — յստակ և յանկուցիչ կերպով իրը նախաշաւիղ հայերէնագիտութեան: Եթէ ասոնց վրայ աւելցուին իր նորագոյն հետազօտութեանց արդիւնքը տուող հրթեթզ, հմտալից մեծաքանակ դասախօսութիւնները Սրմաչ որոնք հատորներ կընային կազմել խիստ արժէքաւոր, և իր քարոզները որոնց յափշտակուած լսողները աւազած են յաճախ ի գիր արձանագրուցած չըլլալնին այնպիսի անգին գոհարներ, արդէն իսկ գրական արտագրութեանց մեծ պաշար մը կազմուած կ'ըլլար:

Յատուկ յիշատակութեան արժանի են պարբերական թերթերու մէջ տեսնուած կրօնական բանաստեղծութեան ընտիր և յաջող կտորներ, որոնց մէջ կը փայլի բարեպաշտիկ, միսթիկ ոգին մերացած բացատրութեան մաքրութեան և վեհութեան — գրականութեան տեռ մը որ քիչ մշակուած է, և դուն ուրիք յաջողած նոյն իսկ օտար գրականութեանց մէջ — այնքան գժուար է գողտր, գրաւիչ ընծայել բանաստեղծութիւն մը որմէ վտարուած են հրայրք, ու սրտի բուռն յայզեր: Բայց Դուրեան Սրբազան, հակառակ իր մտքին վերլուծող, տրամաբանական, և քննասէր նկարագրին, Դուրեան բանաստեղծին ազգակցութենէն պարգև ունէր ոչ փոքր բաժին բանաստեղծական աւիւնի, վառ երեւակայութեան, ջերմ զգացողութեան, և ասոնց հետ միանալով ակներև բարեպաշտական անկեղծութեան չունչը, հոգիի բարձրութիւնը, և նիւթին վայելուչ վեհ արտայայտութիւն՝ նորանշան փայլ մը կուտան բանաստեղծութեան այս գժուարին ճիւղին մէջ իր արտագրութեանց:

Կան ոմանք որ անոր մտքին բազմաճոխ գանձարանէն աւելի մեծ արտագրմէ վայելել կը սպասէին, բայց այդպիսիները կ'անգիտանան այդ նուբրը և գժուարահաճ մտքին սարսուածքը որ գինքը խոտապահանջ կ'ընէր ոչ միայն ուրիշներու հանդէպ այլ իր իսկ անձին նկատմամբ, միշտ նկրտել տալով կատարել լաւագունին, և դրդելով գինքը չգոհանալ թերակատար, տհաս հապճեպ երկասիրութիւններէ, և գուշանալ կանխակալ տեսութիւններէ, նախասիրական միտումներէ:

Միշտ այդ խղճամիտ և կշիռ հանգամանքն էր իր նկարագրին որ վարչական աւազ դիրքերու մէջ (ինչպէս կ. Պոլսի պատրիարքութիւն, Իզմիրի առաջնորդութիւն, կրօնական ժողովի Ատենապետութիւն ևն.) թոյլ չէր տար իրեն բուռն թափով այս կամ այն կողմ յարիլ, գլխովին որդեգրել այս կամ այն կուսակցութեան հայեացքները, այլ վերապահել կուտար միշտ իր մտքին անկաշկանդ անկախութիւնը, արդարակիրճ չէզոքութիւնը, ազատ ընտրողութեան իրաւունքը: Կ. Պոլսի պատրիարքութեան միջոցին այն տագնապալի օրերուն, երբ արդէն վտանգալից կացութիւնը կրնար վայրկեանէ վայր կեան ծանր ճգնաժամի մը յանգիլ տալ բուռն կողմնապահութեան, դիւրաբորբոք մտքի նկարագրով զեկավար մը, ան կը մնար միշտ նոյն սրատես, չէզոհայեաց, հեռադէտ միտքը որ համայնը կ'ընդգրկէ, կ'ըմբռնէ, և կը խուսափի մասնակի հայեացքներէ: Այսպէս ինքը ամէն կուսակցութենէ վեր ճշմարտապէս ամբողջ ազգին ոգին էր որ կը մարմնաւորէր իր մէջ, — հայրը և վերակացուն ամենուն, խնամակալը ընդհանուր ազգին եւ բևեռով — դիրք մը անհունօրէն գժուարին պահելու գերագրգռութեան օրերու մէջ, բայց զոր ինքը գերազանցօրէն ատակ էր պահպանելու, իր թոյլատու ոգւով, հեզ և հանդարտ լսողութեամբ ամենուն փաստարկութեան, և անխոով կացքով փոթորկայոյզ վէճերու առջև: Ասով է որ գիտցած է սիրաշահիլ ամէն դասէ, ամէն կուսակցութեան պատկանողներ առհասարակ, և հեռանալ պաշտօնէ առանց մէկ թշնամի մը յարուցած ըլլալու: Աչխարհիկ նկատումներէ տարանջատ՝ մարդիկն ու իրերը և կեանքը համայն վերէն դիտելու, հոգիի վերնական ամփոփումով նկատելու, այս ձիրքն էր որ անշուշտ անօրինակ ձգողութիւն մը, հրապոյր մը կ'ընծայէր եկեղեցւոյն բեմէն խօսած իր քարոզներուն. խօսողը ոչ ևս վարդապետողն էր, խրատաբանն էր, մեկնաբանողն էր, ոչ ալ հռետորը, ճարտասանը կամ բանաստեղծը, այլ հրեշտակային խօսակից մը, որ հոգիի կեանքին յարած ապրողի մը, իր մինուոյր խոկումներէն ներշնչումներ կը հաղորդէր, ներշնչումներ զոր ընդունած էր իր սրտին խորէն Աստուծոյ հետ խօսելէն: Եւ լինչ որ այսպէս իր հոգիէն կուգար կ'երթար անվրէպ հոգիներուն և կը գործէր հոն նորօրհնակ ապդեցութիւն մը, գրաւիչ ու միանգամայն սթափիչ ու նորոգիչ:

Պատչաճ կը համարիմ հոս յիշել երկար տարիներէ ի վեր Փարիզ բնակութիւն հաստատած հայ բարեհոգի տիկին մը որ այդ հեշտավայրին ընծայած բիւրազան հաճոյքներու, գրգռանքներու կեանքին վարժած ու յարած, հազիւ տարին երկու երեք անգամ աւագ ոնոյն օրերը եկեղեցի կ'երթար, զարմանալի փութկոտութեամբ կը դիմէր եկեղեցին ամէն կիրակի երբ Դուրեան Սրբազան հոն քարոզ պիտի խօսէր: — Ինչ փոփոխութիւն, ըսի իրեն, ինչ բան Ջեզ այսպէս փութացնել կուտայ եկեղեցի: — Ո՜հ հրեշտակային Սրբազանը (le Docteur Angélique) պիտի խօսի: Ոչ մէկ քարոզիչ լսած եմ անոր պէս: Ուղղակի հոգիին կը խօսի ան: Ինչպէս արձնցուց հոգիս երբ ըսաւ անցեալ օր «կը սպասենք Աստուծմէ որ կատարէ մեր այս կամ այն ուզածը, բայց մենք ինչ ընծած ենք Աստուծոյ ուզածը կատարելու համար»: Մաքուր հոգիի մը ցոլացումը կայ իր դէմքին վրայ, իր կերպարանքէն պղնուութիւն կը բուրէ, մաքրութիւն՝ վեհութիւն իր խօսքերուն և արտայայտութիւններուն մէջ կը փայլին:

Կը վերջացնեմ գնահատման այս անգօր ջանքս գոյղն խօսքերու, մէջ բերելով պլգայուն պերճախոս վկայութիւնը մէկու մը որ իրեն արեանառուս ընտելական ազգակից՝ չատ մօտը գանուած է իրեն տարիներով՝ իրը աշակերտը, ականատեսը, և լսողը, և ոը՝ չատ մօտը գանուած է իրեն տարիներով՝ իրը աշակերտը, ականատեսը, և լսողը, և ամէն պատեհութիւն ունեցած է մօտէն գիտելու և ճանչնալու անոր հոգիին և մտքին բովանդակ գեղեցկութիւնը և բարձրութիւնը: Գևոնդ Եպս.ն է ան և ահա իր զգածուած արտայայտութիւնը.

«Հարկ է անգամ մը մօտենալ իրեն, լսել գինքը, հալիլ իրեն՝ ճանչնալու և փրկուելու համար: Երբ մարդ կը լսէ գինքը, կը զգայ անոր մտածման մաքրութիւնը, բացատրութեան պղնուութիւնը, լեզուին չատակութիւնը, խօսուածքին վայելչութիւնը, մտաց նրբութիւնը, հոգւոյն սրբութիւնը, բարուց պղնուականութիւնը, որոնք ի մի խառնեալ կը կազմեն անոր անմահ և լուսեղէն հոգին:

Յիսնամեայ իր հրապարակային կեանքին մէջ չայտնութիւն մըն է ան Սրբութեան: Եթէ ժ.թ. դարուն ազգը ունեցաւ իր Հայրիկը չանձն Խրիմեանի, ազգը կը պարծի ի. դարու մէջ Դուրեանով իրը իր Սուրբը ոչ թէ վիպական կամ ոչ թէ անձնասիրական ճգնութեամբ հոգիացած, այլ սուրբ մը իրական և իսկական՝ զոհղութեամբ իր մտքին, մարախրոսութեամբ իր սրտին, պատարագումով իր հոգւոյն: Անկա իրեններուն լուսափլուռ Սուրբն է, անոր սուրբ կեանքը աքանչելիք մըն է, հրաշալիքներու հրաշալիքն է իսկապէս:»

Պատուելով այս ամէն հայեացքով հաղուագիւտ հիանալի, հոյակապ Հոգևորականը, ազգը լինքզինքը կը պատուէ. ճանչնալով և գնահատելով թէ քանիսն մեծ այր է ան որուն կ'ուղղէ իր մեծարանքը, կը գիտակցինք հայ ցեղին մեծութեան որ ծնունդ տուաւ անոր. և որ անոր անձին մէջ կը պատկերանայ՝ իր բարձրագոյն ազնուութեան կատարելութեան և փառքին մէջ:

Գ. ՖՆՏԳԼԵԱՆ

Մանչեսթր, 1929

ՓԱԽՍՏՈՍԻ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԷՆ

Ամեն. Տ. Եղիշէ Սրբ. Պատրիարք Դուրեանցի

Պարիսի Bibliothèque Nationale*ի հայերեն ձեռագիրներեն Թիւ 118, — որ եռիչեան ուծացիր եւ բոլորգիր Տօնական մըն է, ԺԴ. դարուն ընդօրինակուած Կաֆայի մէջ, Բաբերդցի Սիմէոնի կողմէ, ի խնդրոյ «խոտաճարակ» Աւետիք վարդապետի, — ունի հետեւեալ գրութիւնը, ուրկէ բնագիրն իբր աղբիւր(*) ծառայած է Փաւստոս Բուզանդի Դ. Դպրութեան Ը. Թ. եւ Ժ. Գլխոց, տես 95-103 (տպ. Վենետ. 1832), եւ ունի հետեւեալ վերնագիրը. — «Պատմութիւն մանուկ մեծ հայրապետին Եւսեբեա(յ) Կեսարեցոյ (այսպէս) եպիսկոպոսի», որ Փաւստոսի մէջ ընդոյնմանուելով եղած է՝ «Յաղագս թէ ո՛րպէս կայսրն Վաղես հալածեալ զաւենայն ուղղափառ հաւատացեալսն, եւ կամ ո՛րպէս կամեցաւ յանդիմանութիւն առնել կայսրն ի մէջ ճշմարտութեանն հաւատացելոց, եւ ի մէջ ձախող աղանդոյն արիանոսաց, եւ կամ ո՛րպէս սքանչելեաւքն տեսեալսն սուրբն Բասիլիոս կոչեցեալ ի պայմարն, եւ յաղթեր՝ Աստուծոյ զօրութեամբն՝ ախոյեանիցն առ եպիսկոպոսաւն Եւսեբիւ. եւ թէ ո՛րպէս Եւսեբիոս վճարեր ի քանիսին, եւ կամ ո՛րպէս Բասեղ արձակեալ լիներ։»*

Այստեղ աւարտուած կը դնեմ այս կարեւոր ձեռագրին մեզ հետաքրքրող գլուխը։

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԱՀՈՒԱՆ ՄԵԾ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ԵՒՍԵԲԵԱ ԿԵՍԱՐԵՑՈՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ընդ ժամանակս յայնս անաւրէնն կայսրն Վաղէս, յարուցեալ մեծաւ բարկութեամբ, և զատէր ընդդէմ մշակացն ճշմարտութեանն, այսինքն միանգամայն զհաւատս որ ի քս. արժանապէս հաւատասցեն, և եթէ ճշմարիտ և որդի այ. (եր. 322 ա. էջ Գ.) էջ քս., և կամ ծնունդ բնութեանն հաւրն այ., և վասն այսորիկ կամեցաւ հալածանս և տանջանս և չարչարանս միահամուռն յարուցանել։ Եւ սաստիկ իշխանութեամբ իւրով գրէր առ ամենեսեան։ Եւ տայր հրամանաւ (այսպէս) կատարել զհրամանս իւրոյ բռնութեամբն(**)։ Եւ ապա այզադպետին, և ասացին ցթագաւորն. Թող ընդ նոսա էր ճակատ յանդիմանութեամբ. հակառակութեամբ լիցի արքայ քննութիւն մեր և նոցայն. և որ կողմ յաղթիցէ յայնմի երեսեցի ամենեցուն. և վասն զի մի բռնագատ և զրադատ լինէ երեսեցի յաղթութիւնն։

Իսկ թագաւորն (Վա)ղէս յորժամ լ . . . (պատռած) . . .ից եղև, և ըն . . .այր ճարտարս և . . .ալեզուս, և պատրաստաբանս, զորս կարծէր բանիբունս հմուտս զիտութեանց, որք անուանեալ կոչէին եպիսկոպոսունք ի յաղանդոյն արիանոսաց։ Եւ այնուհետեւ յղեալ թագաւորն Վաղէս առ եպիսկոպոսապետն (եր. 322 բ. էջ Ա.) կեսարացւոց Եւսեբիոս, և ժամանակ խնդրէր ի նոցանէ առնել բանիցն քննութիւն։ Իսկ իբրեւ սահմանեցաւ ժամադրութիւնն։ Առեալ եպիսկոպոսապետն Եւսեբիոս զկղերիկոսսն ամենայն, և այնուհետեւ ի մեծ հոգս մտանէր. եթէ ուստե՞ր կարացից ես պատրաստել բանից պատասխանիս. վասն զի բանիւս ոչ լինէ կա-

(*) Ըստ հնագոյն Դուրեան Սրբազանի դիտողութեան, ասիկա ոչ թէ աղբիւր մըն է Փաւստոսի, այլ աւելի լաւագոյն մէկ օրինակէն արտագրութիւն մը, ուր տեղ տեղ ընդարձակ ընդերցուածներ ունի եւ կը արթագրէ տպագրուած Փաւստոսին վրիպակները։ (ՀՐՏ.)

(**) Ուրիշ ձեռ մը «բռնութեամբն» բառը արթագրելու համար վրան գրած է՝ բռնակալութեամբն։

րէր առնել։ Եւ ապա հաստատեցաւ այս բանիցս խորհրդեանս, զի յղեսցեն և հաւանեցուսցեն զերանելին Բասիլիոս, զի յարուցեալ եկեսցէ առ նոսա։ Վասն զի ասէին եթէ նա կարող է բանիւ զաւրութեամբն այ.։ Զի ահա մեծ է ասեն չնորհքն որ ի նմա առ ի նա կարող է բանիւ զաւրութեամբն այ.։ Զի ահա մեծ է ասեն չնորհքն որ ի նմա առ ի խափանել զնենգութիւն զաւանաննութեանն սատանայի. վասն զի ահա խորհի նա ի վերայ սրբոյ եկեղեցւոյ նորա զոր ինքն արեամբն իւրով ստացաւ։

*Եւ ապա յայնժամ գրեաց եպիսկոպոսապետն Եւսեբիոս թուղթ ազաչանաց, առ երիցապետն Բասիլիոս, և մեծաւ պաղատանաւք կո[չ]են զնա որ [ինչ] վասն պա[. . .] հին պաշտամանն էր [զի մի գ]իցէ [ինչ] ի մոլ զառաջինն [ինչ] եղեալ բանիցն զժտութիւնն. այլ վասն զի առ ած. հաւատոյ բանք էին և քննութիւն։ Եւ (էջ Բ.) վազվազակի փութացոյց գալ առանց (պարապ) և յայնժամ արս հաւատացեալս որ ի նմա էին մեծամեծս և պատուականս յղեցին վասն վազվազակի գալոյ։ Եւ այնու ինչ արքն ուղի անկեալ գնացին որք երթեալ ածէին զնա անդր։ Եւ արդ մինչդեռ ուղի էին արքն ճանապարհի, ուր էր սքն. Բասիլիոս։ Եւ Բասիլիոս մինչդեռ ի պաշտամանն կայր. անկաւ ի վերայ նորա քուն ծանրացեալս և թանձրամածս, և ահա տեսանէր տեսիլս, եւ ի տեսլեանն երևէր նմա այգի մի մեծ և վայելուչս և քաղաքաց՝ լի պտղով՝ քաղ

տանայի սանձահարեալ կարկեաց. եւ ըմբռնեալ ամաւթով պատրեալ եղեն հանդերձ թագաւորաւն: Յայնժամ նայեցեալ թագաւորն վազէս ի եպիսկոպոսն Եւսեբիոս, և տեսեալ զնա քրանեալ երեսն նորա. և սկսաւ խաւսել ցնա և ասել. այդ գի՞ է քեզ գի ահա այդչափ քրտունք հանիլն ի քէն վարդապետ քոյ իմ. վասնզի ահիւ պաշարեցար և ո՛չ ճշմարտութեամբ զաւրացաւ սիրտ քո, և գի ի բանդ ճշմարտութեան քննութեանս վարձկանաւդ յաղթեցեր մեզ:

Յայնժամ սքն. Բասիլիոս ետ պատասխանի թագաւորին և ասէ վասն գի զայսքան երկայնութեան աւուրս երկու խոզս և էշ մի հանեալ դորա յայգւոյն և վարեալ ընդ երկայնաձիգ ճանապարհիս, և ահա ասես դու եթէ գի՞ ես քրտնեալ այդչափ: Սապա յայնժամ գղջացաւ թագաւորն եթէ ընդէ՞ր զԲասիլիոս հրամայեցի բերել աւժանդակ Եւսեբէի թողուլ ի ներքս:

Յայնժամ ոտն կացեալ լի ամենայն ցասմամբ և ամաւթով արհանոսքն, և ասէն ցթագաւորն եթէ ընդէ՞ր այս ամենայն աշխատութիւն քննութեանց, այլ ակրաբար տուր հրաման. վասն գի որ քո կամացդ ոչ լուիցէ և հրամանացդ, նա անկցի ի տապնապ նեղութեան: Եւ յայնժամ լուծեալ եղև ամենայն ատեանն և վճարեց[աւ:]

Եւ յայնժամ հրամայեաց թագաւորն զԵւսեբիոս հայրապետն արկանել ի բանտ, և բազում ընդ նմա: Եւ բազում նեղութիւն ի վերայ ուղղափառացն յարուցանէր, եւ հրամայեաց դնել հարկս ի վերայ սք. եկեղեցեացն քի.: Եւ տուժիւք մեծամեծաւք խոշտանգէր զհաւատացեալսն քի.: Եւ յայնժամ ի գառնութենէ
(հջ Գ.) կապանացն և ի պատուհասից մեռանէր սք. եպիսկոպոսն Եւսեբիոս ի ներս ի բանտին չարաչար մահուամբ: Եւ յայնժամ վասն սրբոյն Բարսղի ասէին ժողովուրդն կեսարացւոց եթէ ո՛չ արձակիցէք զդա ի բանտէդ հրով այրեմք զամենայն քաղաքս կեսարացւոց: Եւ իբրև լուաւ զայս թագաւորն արձակել հրամայեաց զերանելին Բասիլիոս(*): Եւ ապա յայնժամ ժողովեցան միահամուռ առ հասարակ ամենայն եպիսկոպոսութիւնքն իշխանութեանն կեսարու առ ի ձեռնադրել զսքն. Բասիլիոս:

Յայնժամ իջեալ եղև աղաւնի մի յերկնից և հանգեաւ ի վերայ սրբոյն Բարսղի: Եւ յայնժամ եղև այս զարմանք մեծամեծս ի յաչս ամենեցուն, և միաբան սկսան գոհանալ զմարդասիրէն քէ. այ. մերոյ:

Եւ եկաց Բասիլիոս յաթոռ կաթողիկոսութեան կեսարացւոց քաղաքին փառաւորելով զամենասուրբ զերրորդու[թիւն (3 տող պատռած) . . . մայեաց թագաւորն զի կապեսցին
(եր. 323 բ. հջ Ա.) կրկին չղթայիւք զսքն. Բասիլիոս, և արկանել ի բանտ, և զամենայն ուղղափառ եպիսկոպոսունն որք էին ընդ ամենայն տեղիս թագաւորութեան նորա: Յայնժամ ամենայն ժողովուրդքն քի. ի յուխտս և ի խնդրուածս մտեալք և աղաւթս մատուցանէին առ տր. ած. վասն սաստիկ բարկութեանն որ եհաս ի վերայ նոցա՝ ի յանած. կայսերէն վազէսէ. եւ արտասուաւք աղաչէին զած. զի զդադարեսցէ բարկութիւնն, և դարձ լինիցի ճշմարիտ հովուացն ի յիւրաքանչիւր աթոռս նոցա, և յիւրաքանչիւր ժողովուրդսն(**): Եւ զկնի այսորիկ հրամայեաց թագաւորն խնդիր առնել զոր խորհէրն. վասն զի տեսցեն և գոցեն այր մի ճարտարաբան և կորովի որ կարող լինիցի գնել գրով բանս դիմադրութեան առ ի հակառակութեան վկայութեամբ ի գրոց ընդդէմ հաւատոցն քրիստոնէութեան: Եւ յայնժամ պատմեցին թագաւորին և ասեն. եթէ ահա գիտեմք զայր ոմն հանճարեղ և հզաւր և կորովի, որում անուն կոչի սոփեստէս, այր ճարտարաբան որ է ի քաղաքի միոջ ի յուններց աշխարհին բնակեալ: Յայնժամ առաքեաց առ նա (պակաս բառ) մա-
գիս[տրիանոս, զի եր]թիցէ փու[թով և անդրադարձեալ ապա գ(.....)
(հջ Բ.) ան(.....) փութապէս: Եւ իբրև եղեալ գնացին աւթևանս երկուս, դէպ եղև նոցա գալ ի քաղաք մի, և կայր արտաքոյ քաղաքին վկայարան մի սք. տիկնոջն Թեկղէ. և դէպ եղև նմա յայնմ տեղւոջ աւթեվանս առնել: Իսկ սո-

(*) Այստեղ Բուզանդ «Ապա ժողովեցան»ով ինքնուրոյն գլուխը կը սկսի, մինչդեռ մեր ձեռագրին մէջ կը շարունակուի տողը:

(**) Այստեղ Բուզանդ «Ապա խնդիր հրամայէր»ով տասներորդ գլուխը կը սկսի, մինչդեռ մեր ձեռագրին մէջ տողը կը շարունակուի:

փեստէսն այն իւր իշխանս արարեալ ի ներքս ի վկայարանին անդ: Իսկ մագիստրոսն ի ներքս ի քաղաքն իշխանեցաւ: Իսկ իբրև ճաշակեաց հայ՝ սոփեստէսն այն ի յերեկոյին ժամուն, և ապա արկեալ իւր անկողին, և փակեաց զդուրս վկայարանոցին, և ինքն նստեալ կայր ի վերայ անկողնոյ իւրոյ, և կամեցաւ լինել ի կողմն. և մինչդեռ արթուն կայր, և ահա տեսանէր զի ահա յանկարծակի բացեալ լինէր զրունք սրբոյ վկայարանին, և լինէր անդ ժողով մեծ սրբոց վկայիցն քի. ամենայն նահատակացն՝ որ երևեցան անդ մեծապայծառ փառաւք. և ելեալ երիցայր ընդ առաջ սրբոցն այ. սրբուհի տիկնին Թեկղ, զարդարեալ մեծապէս փառաւք: Եւ ահաւոր նշոյլք իբրև ի լուսոյ հատեալ փայլատակէին ի նոցանէն և տային ողջոյն միմեանց: Եւ ասէր ցնոսա սքն. տիկնին Թեկղ եթէ բարի եկիք սիրելի և բարեկամք և վաստակաւորք քի.: Եւ արկեալ նոցա յիւրաքանչիւրոցն աթոռս և նոտան կարգաւ դասք (.....) վկայիցն: Եւ ապա յայնժամ սկսանէին
(հջ Գ.) խաւսել սրբոց արանցն այնոցիկ և ասէին. եթէ դուք սրբոց արանց տն. այ. որ դեռ չէ ևս են հրաժարեալ յաշխարհէս, և դեռ ևս աստ ի նեղութեան կան, և դատապարտեալս ի չարչարանսյ բանտին, նեղութեամբ ի կապանս և ի չղթայս, և են այլ իրք ի փլուակէս, և են այլ ի սրբոցն որք են յաքսորս, և կամ և այլք յայլ և են այլ իրք ի փլուակէս, և են այլք ի հարկս և ի խոշտանգս չարչարանաց: Եւ ահա բռնութիւն զրպարտութեան, և են այլք ի հարկս և ի խոշտանգս չարչարանաց: Եւ ահա բռնութիւն զրպարտութեան, և են այլք ի հարկս և ի խոշտանգս չարչարանաց: Եւ ահա մեք փութապէս աստ ժողովեցաք. վասն գի մի անտեսութեամբ անփոյթ արասցուք, և մեք փութապէս աստ ժողովեցաք. վասն գի ահա մանաւանդ մշակք բազում ան. նախանձախնդիր լինել ան. հաւատացելոցն: Վասն գի ահա մանաւանդ մշակք բազում ան. այ. մերոյ խափանեալ կան, և բազում այգիք խոպանացեալ եղեն առ ի չգոյէ մշակաց: Եւ արդ պարտ է մեզ գխափանիչ մշակացն սատակել զանաւրէնն զվազէս. վասն գի ամենայն մշակքն ի գործս իւրեանց կանխեսցեն: Նա և քաջ մշակն Բասիլիոս յիւրում գործն

կայսրն Վաղէս մեռաւ, և բազում վիճմունք ի մէջ նոցա եղև վասն այսր բանիցս: Իսկ նոցա գրաւս կացուցեալ ի մէջ Իւրեանց վասն այսր գործոյս մինչև ցերիս աւուրս զի եթէ կացցէ կայսրն զլխատեցեալ ես զի իշխեցի զայդ ասել վասն կայսերն: Իսկ զկնի երից աւուրցն ստուգեցաւ բանն վասն զի մեռեալ էր կայսրն, և ապա յետ այնորիկ արձակեցան կալանաւորքն որք ի բանտի արգելեալ կային, և որք կային ի պատիժս և յաքսորսն: [Եւ գարձան ուրուք ուրուք որ միանգամ ինչ էին յափշտակեալք: Այնպէս և զկեսարացւոցն հրաման ետուն տալ զԻւրաքանչիւր իրաց.] և կոչեցեալ սրբոյն Բարսղի, զի Իւրաքանչիւր ոք զԻւրան առցէ. և նոքա ոչ կամեցան առնուլ (*)այլ ասացին եթէ այդ ի գործ ան. երթիցէ որ հասոյց մեզ զդատաստանն մեր:

(Ետ Գ.)

Եւ առեալ սրբոյն Բարսղի զգանձն զոր ժողովեաց վասն Վաղէսի, և արար աւազանս արծաթիս, որ կայ մինչև ցայսաւր. և քի. փառք յաւիտեանս: Ամէն:

Պարիս

Կ. Ց. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

(*) Ասղագիրը «այլ» բառէն սկսեալ մինչեւ վերջը մեր ձեռագիրը բզոտուվին կը տարբերի Բուզանդէն:

Jubilee Celebrations of the Year

I. ARCHBISHOP TOURIAN, PATRIARCH OF JERUSALEM

It is said that the so-called strong nations are ungrateful to their great men and women, and that there services to the community are not recognised until after death. That is a false doctrine, having its roots in the material selfishness of the living generation. Some French politicians could write a series of scientific volumes on the subject.

We must confess we have some weak points in our national character, and soft spots for our great men and women who have rendered some real service to the nation. In the current year our community in the Diaspora will celebrate a few Jubilees, two of them in honour of men who have indeed played considerable part in our national life for the last half-century.

The first is the fiftieth anniversary jubilee (1879-1929) of the entry of Archbishop Eghishe Tourian into priesthood. Archbishop Tourian, who is now our Patriarch in Jerusalem, has had a distinguished career as a priest, a religious teacher and a great classical scholar. The younger brother of the great Armenian poet, Bedros Tourian, who wrote some inspiring and everlasting poetry before his premature death at twenty-one, Archbishop Tourian has been a spiritual leader of our people, an uplifting preacher of the Gospels, and a noble teacher of our classical language, the *Grabar*. He is undoubtedly the greatest living master of our old language and old literature. The preacher, the poet and the philosopher are harmoniously combined in his charming personality to make him not only a religious leader, but also a unique type of rifined *littérateur*.

As a teacher in the schools of Constantinople, and as the Superior of the seminary at Armash, Archbishop Tourian has instructed a generation of ecclesiastical and lay teachers who have left a mark on our people in Turkey.

A Jubilee Commission has been formed in Jerusalem under the presidency of Archbishop Thorkom, and with the co-operation of Bishop Papken and other members of our congregation in Jerusalem, to celebrate the fiftieth anniversary of our great Patriarch. The festivities will start on October 26th next, on the anniversary of our *Tharkmanichk*, according to a programme the details of which will be published later.

The Jubilee Commission invites all our people to send gifts for the object of: (a) publishing a valume containing a biography of the Archbishop, the appreciations, the memoirs and reminiscences of his numberless disciples and scholars; (b) erecting a library building whitin the precincts of Surp Hagop, in Jerusalem, to be called *Tourian Library*.

Thousands of compatriots, among others the writer of these lines, feel a special debt of gratitude to Archbishop Tourian, the great and noble teacher, who by his sermons, lessons, and books has profoundly impressed their young minds in school days. As one who has learnt the *Grabar* from Archbishop Tourian's literary text-books, I feel it a duty to present my homage and respects to the great Armenian teacher.

MASSIS N°. 7. 1929, May, London. **A. S.**

ԵՂԻՃԷ ՎԱՐԴ. ԴՈՒՐԵԱՆ

— Եղիչէ՞ վարդապետ, Սրմաշէի դպրեվանքին տեսո՞ւչ։ Ո՞վ է այս վարդապետը որուն կը յանձնուի այսքան բարձր պաշտօն մը, մեր ապագայ եկեղեցականներու կըրթութեան և դաստիարակութեան հոգը։

Շատեր, որք գաղափար մը չունին Պարտիզակի նախկին քարոզչին վրայ, այս հարցումը ուղղեցին անշուշտ իրենք իրենց երբ կարդացին թէ Սրմաշէի դպրեվանքին տեսուչ անուանուեր է։

* * *

Եղիչէ վարդապետը յայտնութիւն մը եղած է մեր մէջ։

Ես զինքը չատոնց կը ճանչնամ. տասն և ութ տարեկան ըլլալու էր այն ատեն երբ թաղային վարժարանի մը մէջ հայերէնի դաս կուտար, եղիչէն վերծանել տալով։ Նիհար պատանի մըն էր, նորաբոյս մօրուքով մը, չատ զուարթ, աւելի աշակերտներուն մեծ եղբայրը քան դաստուն, ու իր դասէ ժամը ցնծալից չարաչարութիւն մըն էր խընդուքներու։ Բանաստեղծ Դուրեանին եղբայրն էր մեզ համար, հէգ վաղամեռ բանաստեղծին որուն համար անգիտակից պաշտում մը ունէինք, ու կ'ըսէին մեզ թէ անոր պէս հիւանդոտ էր, անոր պէս նիհար. ու դաստուն ամէնուն համար ունեցած սիրոյն վրայ կ'աւելնար կարեկցութեան ու արգահատանքի մանկական խանդաղատանք մը։

Տարի մը ետքը օր մը լսացանք որ «Մխիթար Մխիրանը վարդապետ կ'ըլլայ կոր»։ Իզմիրլեան Սրբազան առաջարկեր էր իրեն եկեղեցական ասպարէզը մտնել, և պատանին անմիջապէս ընդուներ էր։

* * *

Ցետոյ տարիներով լուր չառինք իր վրայ։ Պարտիզակի քարոզիչ անուանուեր էր անմիջապէս ու հոն կը մնար անձայն անչշուկ, խաղաղօրէն հովուելով այդ մեծ գիւղին հոծ ժողովուրդը, ամէն բանէ աւելի հոգ տանելով կրթական գործին, որ ճշմարտապէս պատիւ կը բերէ գիւղին։

Օր մըն ալ Երկրագունտի մէջ իր ստորագրութեամբը յօդուած մը տեսանք, Աբգար եւ Լաբուբենիա, յետոյ ուրիշ մը Եղիչէի և Բարձումայի վրայ, յետոյ երրորդ մը Պատմական Քննադատութեան կարևորութեան վրայ։ Սահակ–Մեսրոպեան մրցանակի յանձնաժողովն երկու տարի իրարու վրայ իրեն յանձնեց ներկայացնել երկու գրքերու, Խորէն Վարդապետ Ստեփանէի աշխարհաբար թարգմանութիւնն և Արշակ Տէր–Միքայէլեանի բաղդատական ուսումնասիրութիւնը Հայ և Բիւզանդական եկեղեցիներուն վրայ։

Մէկէն, Եղիչէ Վարդապետ յայտնուեցաւ ամենուն իբր բազմահմուտ գիտնական, որ լայն, խորին, անբաւ հմտութեան պաշար մը կը բերէր իրեն հետ։ Պատմական քննադատութիւնը, — ճշմարիտ գիտութիւն մը իր բազմաթիւ ճիւղերով, — իր տաղանդաւոր ներկայացուցիչը կ'ունենար մեր մէջ։

Ի Պարտիզակ անցուցած տասը տարիները՝ յամառ աշխատութեան ու ուսումնասիրութեան տարիներ եղեր էին վարդապետին համար։ Բացի Ֆրանսերէնէն և անգլերէնէն, որովհետև էր լատիներէն ու յունարէն, և գերմաներէնէն կ'աշխատէր։ Բայց, առաւելապէս, իր միտքը կրթեր ու զարգացուցեր էր։ Իւրոց լսմաստասիրութիւնները, իւրոց քննադատութիւնները կարդացեր ու իւրացուցեր էր, վանականի և գերման գիտնականի միացեալ աշխատասիրութեամբ և հետամտութեամբ։ Իր մատենադարանը, գրավաճառի

մը խանութէն չատ աւելի մեծ, քննական ու լսմաստասիրական բոլոր գրքերը կը բովանդակէր, և ինք առտուընէ մինչև իրիկուն անոնց մէջ խորասուզուած, իր անյագ ու հետաքրքիր մտքին սնունդը կը փնտռէր։

* * *

Դուրեան Վարդապետը երեսունևմէկ տարեկան է այսօր։ Բարձրահասակ, մսուտ երիտասարդ մըն է, թուխ դէմքով, ածուխի պէս սև մօրուքով մը որ երեսին կէսը կը ծիւտասարդ մըն է, թուխ դէմքով, ածուխի պէս սև մօրուքով մը որ երեսին կէսը կը ծիւղէ։ Տժգոյն է միշտ, չատ տժգոյն, կիսովին ուրուագծուած ժպիտ մը յար չրթունքներուն վրայ, իր պզտիկ աչքերը մարած նայուածք մը ունին և իր մեծգլի կազմուածքին հետևէն ազդած տպաւորութիւնը կը տկարացնեն, կը մեղմեն, կը թուլցնեն։ Մարած կրակ մը կայ այդ աչքերուն մէջ, հին կրակը որ տարիքէն առաջ սպառեց այն մարդը միս Դուրեանը, բանաստեղծը։ Այն կրակը որ բանաստեղծը նետեց երազներու, ցնորքներու, դառնութեանց ու հեծկլտուքներու մէջ, միւս եղբայրը մղած է այլապէս հմայիչ բանաստեղծութեան մը, կեանքէ ամբողջովին հրաժարման՝ նետուելու համար անցեալին մութ գաղանիքներուն և խաւարչային խորութեանց մէջ, անդրշիրիմեան կեանքի մը լուսաց գաղտնիքներուն և խաւարչային խորութեանց մէջ, անդրշիրիմեան կեանքի մը լուսացոյց յուսովը ոգևորուած։

ՍՍՊԵՏ

(Լ. Բաշալեան)

Հայրենիք, 1892
Թ. 172

Ե. ԴՈՒԲԵԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Արտաքուստ սև համակ ու ներքուստ նոյնքան սպիտակ։ Եկեղեցականի տիպա՞ր մըն է։

Նոյնքա՞ն կ'ուզեմ ունի եկեղեցականութեան որքան վաղամեռ անմահ եղբայրը — Պետրոս Դուբեան — բանաստեղծութեան։

Դժբախ՞տ ճակատագիրը, Պետրոս Դուբեան Իսկիւտարի գերեզմանատան չուրջը դարձաւ բոլո՞ր իր սակաւատև կեանքը, և երեկոյին սխալմա՞մբ գոգցես տուն կը մըտնէր՝ փոխանակ գերեզմանատո՞ւն մտնելու . . .։

Գրեթէ նոյն ճակատագիրն ունեցաւ Եղիշէ Դուբեան ալ, որ վարժարանի կամ վանքի մը որմերուն մէջ կ'անցուցնէ կեանքին գարունն, և սխալմա՞մբ գոգցես երբ երբեմն աշխարհ կ'իջնէ՝ փոխանակ անգիլի աշխարհը գնալու . . .։

Եւ սակայն աշխարհի ծոցն, աշխարհի կենցաղոյն կեդրոնն ապրող չատ մարդիկ կը ճանչէ՞ք, որոնք աշխարհի համար աւելի օգտակար ըլլան քան յաւէտ ողբացեալ Պետրոս Դուբեան և քան նորոգ եպիսկոպոսացեալ Եղիշէ Դուբեան։

Երկուքն ալ գրի նուիրեալ, գի՛րն որ կը տարբացնէ մարդկութեան մտածումն։ Երկուքն ալ գիրը փառաւորող, փա՛ռք որ ամէնէն անանցն է բոլոր փառքերուն։

Ո՞ր ստնտուն իրենց օրօրն երգեց։ Իրենք երգիչն, իրենք դայեակն եղան երիտասարդութեան, Հայ ժողովրդեան։ Միտքերը ծնան ճչմարտին, հոգիք ծնան գեղեցկին, Պետրոսին նուագերգութեամբ ու Եղիշէին դասախօսութեամբ։

Պետրոսին աչակերտներն եղան . . . թռչուննե՞րն, որոնք մեծ քնարերգակը կը թողուին՝ ներգաշնակութիւնը մուծանելու համար պատուհաններէն ներս ու տարածելու համար բանաստեղծին բոյնէն դուրս։ Եղիշէ վարդապետին աչակերտներն եղան վարդապետներ, որոնք անհամբեր էին վանքին դասարանները թողլու՝ բանին ճչմարտութիւնը տարածելու համար վանքէն դուրս, աշխարհի մէջ, խոնարհներուն՝ հոգւով աղքատներուն՝ աշխարհին մէջ։

Իակառ Գինէն Աւարչութիւն իր սքանչելի գրքին մէջ կը գրէ թէ, թռչունք երկիւղած կ'ունկնդրեն քնարին ձայնին ու կը սրբագրեն կը լրացնեն իրենց երաժշտութեան թերին։ Արդ, թռչունք բովանդակ Պոսֆորի ափանց վրայ քնարի մեծագոյն վարպետ մը կրնայի՞ն գտնել քան Պետրոս Դուբեանն։ Անոնք բանաստեղծին կենդանութեանն և զգայուն սիրտերը բանաստեղծին մահուանէն յետոյ մանաւանդ թրթռացին իր քնարին ձայնովը ու զարգացուցին նուագահանճական իրենց կարողութիւնն։ Հառաչանաց տաքութիւնն ունէը Պետրոս Դուբեանի բանաստեղծութիւնն ու հիւծման մարտընչող նուագումն՝ որ ծխոյ ցնդականութենէն հրոյ կեդրոնացման կ'անցնի։ Նետահա՞ր կարապն էր սպիտակ, որուն իւրաքանչիւր թևաբախումն արեան ցայտումներով կը կարմրակամարէր երկնահայեաց իր գգուելի գլուխն և աղեկկոիկ ճիչերով կ'ակօսէր օդոց ու մարդոց սիրտն։ Երբ առ վայր մի կը հանգչէր հիւծեալ բանաստեղծին գլուխը, սև ամպ մը կամ ճերմակ լաչակ մը, անգղ մը կամ աղաւնեակ մը, գեւ մը կամ հրեշտակ մը, — տենդատանջի՛կ քնոյն մռայլ կամ մեղոյշ երազները, — կ'իջնէին, կը չրջապատէին, կը սեղմէին երկաթագիրկ կամ կը գգուէին փետրափափուկ երեսն այն, որուն արժանի չրթունքներն ստեղծուած չէին գեռ կամ հալա՞ծ էին արդէն . . .։

Ա՛յլ է եղբօրը, Եղիշէ Դուբեանին քունն, ա՛յլ իր աքնութիւնն, և ա՛յլ իր արթնութիւնն։

Իր երազոց պատկերներն ըլլալ պարտին միօրինակ չղթան ժամերգութեանց ու չարքը քարոզներուն և աստիճանաւորութեամբ դասարաններուն ու դասախօսութիւններուն։

Արձակունա՞կ պատկերներ։ Որքան բանաստեղծական են պատկերներն անրջոց մարգուն արձակ, մարգո՛ւն որ նախասահմանեալ է տատանելու՝ գործոց ու պարտուց աչխարհէն հեռու՝ ընդ մէջ երկնից և երկրի, ընդ մէջ իրական աչխարհին ու տեսլականին . . .։ Պատահաբար կրնան սակայն ուսուցչին ու քարոզչին երազներն ալ բանաստեղծօրէն պատկերապարդիլ։ Ժամերգութեանց չղթային վրայ մերթ աննկարագրելի աղաւնին կը սաւառնի կամ գառն Աստուծոյ կը խայտայ։ Քարոզք երբեմն անդրագո՞նը կ'ընդգրկեն ու ծխոյ կապուտակ անհուն պարոյրի մը ձևը կ'առնուն, որ անսահմանութեան կապոյտին հետ կը համագունի՝ գերի վեր քան այդ կապոյտը. պանալով ի խնդիր Անեղին։ Դասարաններուն աստիճանաւորութեամբ գրական դասախօսութեանց փայլուն ու գիտութեանց ներքին ճառագայթներովը կ'ոսկեզօծի։ Բանաստեղծութիւն, հրապոյր, ո՜հ, փնտռողն ո՞ւր չէը գտներ, մինչև՞ իսկ գժբախտութեան մէջ . . .։

Քունը միչտ քաղցրագոյն է աքնութենէն։ Եղիչէ վարդապետին աքնութիւնք ուսանողներուն համար, ապագայ սերունդին համար են յաճախ. դասեր կան պատրաստելու, պարտականութիւններ կան սրբագրելու։ Աստնք ուսուցչի՛ն աքնութիւնքն են։ Քարոզիչն ալ աքնութիւններ ունենալ պարտի։ Օրը դասաւանդութեամբ անցած է. հարկ է գիչերը պատրաստել քարոզն և մանաւանդ պատրաստուիլ քարոզին. և լո՞նչ աւելի գիչերը պատրաստել քարոզն և մանաւանդ պատրաստուիլ քարոզին. և լո՞նչ աւելի նպաստաւոր այդ պատրաստութեան քան մութն ու լռութիւնը գիչերին։ Քարոզիչը չհերը չէը վառեր, որպէս կ'ընէր Ալֆոնզ տը Միւսէ, երբ կը կոչէր Մուսան որ տուն կուտար բանաստեղծին Մայիսի գիչերը, Դեկտեմբերի գիչեր ն, ևն։ Պլպլուն կանթեղի մը առջև կրօնաւորը կը կոչէ զԱստուած, որ կոչուած տեղն է անվրէպ։ Ուսուցիչէն ու քարոզիչէն յետոյ մատենագիրն ալ իր աքնութիւններն ունի. յանձնարարուած աչխատութիւնքն են, որպէս՝ զոր օրինակ՝ Իզմիրեան Կտակի Յանձնաժողովիններն, և կան աչխատասիրութիւններ՝ որոնց հարկը կոչո՛ւմն է որ հեղինակին վրայ կը գնէ։ Եւ չեմ սխալիր՝ լնձ թուի՝ եթէ Եղիշէ Դուբեանին նախասիրական վաստակը, մեծագոյն հաճոյքն համարիմ մատենագրական աչխատութիւններն։

«Արտաքուստ համակ սև և ներքուստ համակ ճերմակ» պարբերութեամբ սկսայ յօդուածս. վերարկուն գունաւորելու համար ծախք չըներ և վերարկուին գոյներէն չսպառեր իր փառքն՝ իր ժողովրդականութիւնն Եղիչէ Վարդապետ Դուբեան. դրամն որ ձեռքը կ'անցնի խակոյն կ'անհետանայ՝ միւս ձեռքին մէջ գի՛րք ըլլալու համար։ Կը կարդա՞յ, կը կարդա՞յ, և ի՞նչ գիրքեր, ի՞նչ Հանդէսներ։ Եւ գրիչը ձեռք կ'առնէ, ո՛չ այդ կը կարդա՞յ, և ի՞նչ գիրքեր, ի՞նչ Հանդէսներ։ Եւ գրիչը ձեռք կ'առնէ, ո՛չ այդ համար, հապա այդ եւրոպական հռչակաւոր հրատարակութեանց հեղինակներուն պէս գրելու համար ազգային բանասիրական նիւթոց վրայ։

Դուբեան Եղիչէ Վարդապետին կրթական ու քարոզչական գործունէութեան առաջին չրջանակն եղաւ Պարտիզակ, որու գպրոցին մէջ ամբողջ սերունդ մը կրթեց, եւ որու ժողովուրդին այնպիսի՛ քարոզներ լսեցի երբ արդեն մայր–եկեղեցին հաւատաց ցեղոց բազմութեամբ պիտի լեցնէին։ Օր կ'անցնի՞ը, Մայիս կ'անցնի՞ը մանաւանդ այդ դրախտային Պարտիզակին մէջ, որ չէը յիչէր վաղամեռ հարազատը, սոխակներն զմայլեցնող բանաստեղծը . . .։ Երբ իմ հրատարակութիւններուս մէջ չարունակաբար հարկաւորութիւնն յեղյեղած ժառանգաւորաց վարժարանս հաստատուեցաւ Արմաշու Զարխափան վանքին մէջ Խորէն Աչըգեանի փորձէն յետոյ, վերատեսուչ Օրմանեանին իբրև աջակից Դուբեանն ալ եանէն զատ յարմարագոյն անձ չէը գտնուեցաւ։ Կոչում, կարողութիւն, պատրաստութիւն, ամէն յատկութիւն կը միացնէր այդ երիտասարդ, համեստ վարդապետն, որուն գոյութիւնք անգամ չէին կասկածեր բազում եպիսկոպոսներ։ Դուբեան աչխատեցաւ Օրմանեանին՝ ժառանգաւորաց վարժարանին թէ՛ անօրինութեան ու թէ՛ ուսուցչութեան մասին։ Որովհետև և ոչ հրապարակագիրը մը լնձի չափ գրեց ժամանակին այդ ամենակարևոր նիւթին վրայ, ես ամենէն աւելի կը հրճուէի քանի՛ դասարանք կ'աւելնային եկեղեցական վարժարանին մէջ, քանի՛ ժառանգաւորք գործունէութեան չրջանին կը մտնէին։ Եւրոպացին վերագարձիս հայերէն թերթ մը բացի. այսինչ գաւառէն չնորհակալագիր մը ձեռքս առի. ուրիչ գաւառէ մը չնորհակալութիւն կը յայտնուէր Ս. Պատրիարքին՝ սոյն գաւառին առաջնորդին համար։ Ուրիչ օր մը գարձեալ Ս. Պատրիարքին՝ սոյն գաւառին առաջնորդին համար։ Ուրիչ օր մը գարձեալ թերթ մը ձեռքս առի. ուրիչ գաւառէ մը չնորհակալութիւն կը յայտնուէր Ս. Պատրի-

արքին՝ սոյն գաւառին առաջնորդին համար։ Ուրիշ մը՝ նոյնպէս։ Եւ չիշեցի որ այդ առաջնորդաց անուանք՝ Օրման–Դուբեանին ձեռնասուններուն անուններն էին։ Գրեթէ հրաշալի երեւոյթ մ'էր այս. երկուան տղաքն այսօր առաջնորդի սիպարներ հանդիսանա՞ն, հաւասար եռանդեամբ ու ձեռնհասութեամբ հակե՞ն գաւառաց ժողովրդին թէ՛ նոր սերունդին վրայ։

Արմաշու կղերանոցին վերաստեսուչն հրաւիրուեցաւ պատրիարքական աթոռին վրայ բարձրանալ. իր յաջորդը, Դուբեան եղիչէ Վարդապետը, Մայր–Աթոռէն երկկ վերադարձաւ եպիսկոպոս։ Ամաց հետ արդիւնաւորութիւնը պիտ՝ աւելնայ նորապսակ եպիսկոպոսին, և եպիսկոպոսին վրայ, եթէ ազգը չարունակէ գնահատել այդ բարձրաժան եկեղեցականին արժանիքն ու ծառայութիւնները, եպիսկոպոսին վրայ դիւրաւ վանկ մը կ'աւելնայ։ Իմացական ու բարոյական կարողութիւններովն արդէն եկեղեցականութեան պես մ'է եղիչէ եպիսկոպոս Դուբեան։

Անցեալ օր անմահ կոնգուռ եղբարց վրայ կը խօսէի. Պետրոս Դուբեան, որ քանի մը տաղերու մէջ կը զգայ յայտնապէս իր մեծութիւնն, երբեք կը գուշակէ՞ր որ միևնոյն մեծութեան ու փառաց մէջ օր մը կոչուած էին մխանալ Պետրոս և եղիչէ Դուբեան հարազատք։

Ադեւելք, 1898. Թ. 3870,
Նոյեմբեր 25/7 Դեկտեմբեր

ԵՂԻՍ. ՏԷՄԻՐՃԻՊՍՇԵԱՆ

Ե'ՂԻՇԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

Աչօտ Յակոբ և Դուբեան եղիչէ նոր ձեռնադրուած եպիսկոպոսները, էջմիածնէն կը դառնային, և երկու օր Բագուս հիւր մնալէն յետոյ մեկնեցան, առաջինը Գահիրէ, իսկ վերջինը՝ Պոլիս։

Եղիչէ Եպիսկոպոս Դուբեան, որ եղբայրն է վաղամեռ բանաստեղծ Պետրոս Դուբեանի, Տաճկաստանի վարդապետներուն մէջ նշանաւոր դէմքերէն մին է, իբրև արժանաւոր կրօնական, բարձր մտաւորականով և իբրև կրթական գործիչ։ Ձիչտ 38 տարեկան է հիմակ Դուբեան, խաղաղ ու համեստ արտաքինով։ Նախնական ու վերջնական ուսումնարանին մէջ, ուսմունքը առած է Իւսկիւտարի (Պոլիս) Ս. Խաչ ուսումնարանին ու ճեմարանին մէջ, մինչ թէ Ս. Խաչի ուսումնարանը և թէ ճեմարանը իր չաճախած թուականներուն (1870–78) կանոնաւոր և բարձր ուսմանց ծրագիր չունէին։ Սակայն 76 թուին, իբրև հայերէն լեզուի մէջ ամենայաջողակ աշակերտ, հին հայերէնի մասնաւոր դասեր տրուած էին Իրան, որ մեծ յառաջդիմութիւն ունեցած էր. օգտուած է մանաւանդ անուղղակի՝ խաչատուր Միսաքեանէն։ 19 տարեկան հասակին արդէն վարդապետ ձեռնադրուած է Իւսկիւտարի Սրբազանէն Իւսկիւտարի Ս. կարապետ եկեղեցւոյն մէջ։ Մէկ տարի նոյն եկեղեցւոյն մէջ քարոզիչ մնալէ յետոյ Պարտիզակ մեծ հայ գիւղին (Նիկոմիդիա) քարոզչութեան և դպրոցի տեսչութեան պաշտօնները ստանձնած է, գործելով այդտեղ 10 տարի։ Այդ տասը տարւայ ընթացին հասցուցած է աշակերտները՝ որոնցմէ չատեր յայտնի մարդ՝ Զարխափան Սուրբ Աստուածածնայ վանքի դպրեվանքին հաստատ սիւնը եղած է Դուբեան և յոգնաչան գործակիցը Օրմանեան Սրբազանի՝ մինչև այս վերջնոյն պատրիարքութեան,

փոխող «Մասիս»ին մէջ, որ մի ժամանակ Արմաշու Դպրեվանքը խմբագրելով՝ Պոլիս Արեւելքի տպարանին մէջ կը հրատարակուէր։

*

Եղած առաջարկը չմերժելով, Դուբեան՝ կիւրակէ առաւօտ տեղւոյս եկեղեցւոյն մէջ կարճ, բայց հակիրճ ու ներհուն քարոզ մը խօսեցաւ, հետաքրքիր անակնկալ մը պատճառելով Բագուցիներուն, որոնք վազուց քարոզի ու եպիսկոպոսի երես տեսած չէին։

Հոս նախ ողջունեց ժողովուրդը սիրով։ Յայտնեց իր բերկրանքն այն բարեպատեհ առթին՝ որ Բագուցի ազգայիններէն մխիթարել կ'արժանացնէր զԷթ մի քանի խօսքերով։ Օրեայ կարգացած գրքէն առաւ իր քարոզի նիւթը, բացատրելով առաքեալի ցոյց տուած խմաստութիւնը՝ որ կը նշանակէ Աստուծոյ կամքի ճանաչումը — ճշմարիտ հաւատքը, զոր պարտի ունենալ մարդ իր կեանքի ընթացքում, որուն գօրաւոր ներշնչումը, ո՛չ միայն պատահական դժբախտութեանց, այլ նաև մահուան դատավճռի առջև հաստատուն պահելով, հեզնոտ ժպտով նայիլ կու տայ՝ այլոց անմիտ ծաղրանքներուն։ Հաւատքի արդիւնք, օրեան աւետարանի ակնարկած հրէայ ժողովրդապետի մեռած աղջկան յարութիւն առնելը, որ յուսահատութիւնն ու սուգը կը փոխէր՝ ուրախութեան արցունքի յանկարծ . . . ։

Բագու
Տարազ 1898, թ. 45

Ս. Մ. Ծ.

ԱՐԱՏԱՑԻ ՀՈԳԻՆ

Այն պէրոտ, սիրուն ու ոսկեսար արեւին պէս՝ որ մռայլ ու անձրեւոտ օրուան մը մէջ սեւուկիկ երկինքը կը պատռէ յանկարծ՝ զուարթութիւն ցոլացնելով, լրագրական լուր մը կ'իմացնէ թէ Դուբեան եղիչէ եպիսկոպոս հրաժարած է Եգիպտոսի առաջնորդութեան պաշտօնէն։

Ամբողջ երկու շաբաթ պոլսահայ լրագրութիւնը իրար անցաւ Եգիպտոսի Գաւառ. Ժողովին ընտրութեան հետեւանքով, և ընդհանուր ու միակ փափաք մը արտայայտեց. — Դուբեան պէտք չէ՛ մեկնի Արմաշէն։

Եւ որչա՜փ իրաւունք ունին։

Չէ՛, Դուբեան չէր կրնար Արմաշէն հեռանալ. որովհետև առանց իրեն, Զարխաֆանի վանքը կը դադրի ըլլալէ այն արգասաբեր ծառը որ այնչափ աղուոր պտուղներ տուաւ մինչև այսօր։ Հոգին թռչէն եաքը մարմինը ի՞նչպէս կրնայ ապրիլ։

Եւ Դուբեան Հոգին է Արմաշին։ Այցելած եմ վանքը ու գիտեմ թէ ինչ ազդեցութիւն կը վայելէ և ինչ նշանակութիւն ունի հոն։ Արդէն իսկ ձեռնադրուած վարդապետներէն սկսեալ մինչև խմորուելու վրայ եղող սարկաւագներն ու դեռատի որբուկներէն հարցափորձեցէք, ու պիտի տեսնէք որ գորովանքի անհուն, անսպառ պոռթկուները հարցափորձեցէք, ու պիտի տեսնէք որ գորովանքի անհուն, անսպառ պոռթկումով մը և տեսակ մը աղանդաւորի պաշտանքով պիտի խօսին իրենց «Սրբազան»ին վրայ, միևնոյն ատեն է՛ն խոր յարգանքը արտայայտելով անոր մասին։

Հոն՝ Սրբազանը զուրկուրացող հայրն է ամէնուն։ Գերազանցապէս բարի մարդ ու զուարթ հոգի, առոյգ, կեանքոտ ծիծաղով մը կը խօսի հետդ և առաջին բառերէն իսկ կը թովէ զքեզ՝ հակառակ այն վեհերոտ ու բարձրաթիռ չէչտին՝ որ իր խօսուածքին կը տիրապետէ։ Եւ ճիշտ այդ չէչտն է որ քեզի հասկցնել կու տայ թէ մարդով, սրտով ու հոգիով բարձր մարդու մը առջև կը գտնուիս։ Ինքը հսկայ թեղօչ, իր միամտութեան տարածուն ճիւղաւորումով, և դուն ալփուն բաղեղ մը քու պաշտանքի փարուելիդ։ Իսվանդակ վանքը ղինքը ասանկ կը ճանչնայ և ճիշդ այդ միևնոյն տպաւորութիւնը պահած են նաև իր աշակերտներէն բոլոր անոնք՝ որոնք վանքէն դուրս, պաշտօններու գլուխը կը գտնուին այսօր։

Աչքիս առջև կու գայ այս պահուս իր աշխատութեան խուցը՝ կոկիկ սենեակ մը վանահայրական ընդարձակ սրահին խորը քաշուած, ուր առտուն կը մտնէ չատ հեղ մինչև չէ իրիկուան ճաշի ժամը մնալու համար։

Այդ սենեակին մէջ գեղեցիկ կարասիները չէ՛ որ պիտի գտնէիք, ոչ ալ թաւ ու մեղկ գորգը որ գետինը ծածկէր։ Հոն պատերը անզարդ կը մնան, պատուհանները հին ու պարզ վարագոյրներով մէյմն հագուած են և առաստաղն ի վար բիւրեղեայ վառվառելով մը միայն կը զարդարուի։ Մինակ զարդը այդ սենեակին գեղեցիկ ու մեծ սեղան մըն է, ինչ որ նահը չէ կախուած

Դուբեանն է որ մինչ գամուած կը մնայ այդ սեղանին և չատ քիչ առեններ միայն բազմոցին վրայ հանգչելով պատուհանէն ի վար կը դիտէ այն գեղեցիկ ու գունագեղ ծաղիկներով պճնուած և կանանչ ածուներով գօտեզուած պզտիկ պարտէզը՝ զոր որբերը հասցուցած են և որուն կեդրոնի աւազանէն ջուրը վէտ վէտ կը ցայտէ, իբր թէ քաուչուկի կտոր մը ըլլար՝ պարիկի մը ձեռքին խաղալիկ։

Ի՜նչ աղուոր օգուտ մը պիտի տեսնէինք եթէ մեզի ալ բաժին հանէր իր սիրական հաճոյքէն, երբեմն երբեմն պատանիկները հրատարակութեան տալով այդ խնամոտ աշխատութեան արդիւնքէն։

* * *

Եւ դեռ ո՛րչափ գործեր այդ վանքին մէջ։ Մատակարարութեան հոգը, հաշիւներու կարգադրութիւնը, Դպրեվանքին ու Որբանոցին դասերը, ընդհանուր հսկողութիւնը, և դեռ ի՛նչ որ ուզէք։ Բոլոր ատոնց տակ սակայն չ'ընկճուիր բնաւ ու միշտ ժամանակ կը գտնէ բանասիրական ուսումնասիրութեանց մէջ թաղուելու։

Ցաճախ կը խանգարեն այդ աշխատութիւնը, ընդհանրապէս զիւղացիները՝ որոնք նպաստ խնդրելու կու գան. և այնչա՛փ ալ աներես են որ կարելի չէ առանց բան մը տալու զիրենք ճամբել։

Արմաչէն մեկնելու օրս իրեն հրաժեշտ տալու գացած էի և տրամադրելի ժամէ մը օգտուելով կը խօսէինք գրական խնդիրներու վրայ, երբ անոնցմէ մէկը, — կորովի, թեկնեղ և աշխատելու կարող մարդ մը, — ներս մտաւ՝ դէմքին ողորմուկ երեսլթ մը տուած։

— Ա՛ռ, ըսաւ Սրբազանը, այցելուին կերպարանքէն գուշակելով ուզածը։

— Աստուած գաւազանութիւնդ պակաս չընէ, Սրբազան...։

— Հա՛, կռնակիդ վրայէն..., աւելցուց Դուբեան. բայց կարծես վախնալով որ մարդը կրնայ վշտանալ, չաչուն ծիծաղի մը մէջ խօսքին խատութիւնը մեղմելէ առքը միայն ճամբու դրաւ զայն։

Չէ՛, Դուբեան հո՛ն պէտք է մնայ։

Ինքը պահապան հրեշտակն է այնտեղ. լուսապսիւռ ու կենսատու հոգին՝ որուն համայքով ընդելուզուած են գիւղն ու վանքը։

Մասիս 1 Յունվար 1900
Թ. 1

ՄԷՐՈՒԺԱՆ
(Սրամ Անտոնեան)

ԵՂԻՇԷ ՍՐԲԱԶԱՆ ԴՈՒՐԵԱՆ

Եղիշէ Դուբեան Պոլսեցի է և Սկիւտար ծնած՝ 1860–ին։

Հայ եպիսկոպոսական դասուն ամենէն երիտասարդ և գիտնական անդամներէն մին է։

Սղքատ ընտանիքի զաւակ՝ Դուբեան դպրոցական կեանքը սկսաւ իբր միակ յանձնարարական ունենալով իր բանաստեղծ վաղամեռ եղբօր ջերմին յիշատակը։ — Իր հարազատին՝ Պետրոս Դուբեանի պէս, — նախնական կրթութիւնը Սկիւտարի համբաւաւոր ճեմարանին մէջ առած է։ Յաջողակ, ուսումնասէր և հանճարեղ՝ Դուբեան իր դասընկերներուն մէջ ամենէն յաջողակն էր և Մըմըճեանի հետ վերջինն եղաւ գրաբառագէտ-նորու այն հին սերունդին, որուն ներկայացուցիչներն են արեւմտեան Հայոց մէջ Գուրգին, Տէմիրճիպաշեան եղիա, և Պէրպէրեան։

Դուբեանի հասարակական կեանքը կը սկսի իր վարդապետ ձեռնադրուելէն վերջ։ Իր գրոզի համբաւը կը պարտի «Հայ Մատենագրութեան Պատմութիւն» անուն երկասիրութեան, որ հակառակ իր չափազանց համառօտութեան՝ իր սեռին և տեսակին մէջ գնահատելի և յաջող երկասիրութիւն մըն է։ Անկից զատ հրատարակած է նաև քանի մը դասագրքեր հայ լեզուի ուսանդման ծառայող։

Դուբեանի բանասիրական և մատենախօսական լուրջ հետազօտութիւնները կը սկսին այն օրէն, երբ Սրմաչու նշանաւոր և արդիւնաւոր Դպրեվանքը 1890–ին հիմնուեցաւ։ Այս թուականէն ի վեր Դուբեան գործակցեցաւ Օրմանեան Սրբազանին՝ այժմ պատրիարք, որ 1889 Յունիս ամսոյն մէջ Դպրեվանքին վանահայր և վերատեսուչ կարգուեցաւ։

Կը հաւատանք թէ Դուբեանի գործունէութեան բաժինը կը կայանայ այն դասախօսութեանց մէջ, որոնցմով մատնանիշ ըրաւ իր հասատուն և ճնշադատական հմտութիւնը ընդհանուր եկեղեցական պատմութեան, հայ մատենագրութեան և ընդհանրապէս տոհմային եկեղեցական խնդրոց և բանասիրութեան զանազան ճիւղերուն մասին։ Իր Դպրեվանքի մէջ աւանդած դասերն ու հրապարակային դասախօսութիւնները մանրազնին և խղճամիտ ուսումնասիրութեան և անաչառ քննութեան արդիւնք են. ասոնց հրատարակութիւնը ստուգիւ օգտակար և մանաւանդ թէ պարտաւորիչ ալ է, քանի որ մեր աղբատ և լրջօրէն ուսումնասիրուելու պէտք ունեցող մատենագրութիւնը այսպիսի անհատական աշխատասիրութիւններով միայն կրնայ չատերուն օգտակար և մատչելի ըլլալ։

Գալով ուրիշ հրատարակութեանց, ցաւալին այն է որ Դուբեան Սրբազան վերջին տարիներս այս մասին չատ ժլատ կը գտնուի, այնպէս որ կրօնաթերթի Մասիսին մէջ հրատարակուած քանի մը յօդուածներէն զատ հազիւ քանի մը գրութիւններ արդի Մասիսին մէջ կրնանք մատնանիշ ընել, որոնց ամենէն չահեկաններն են Հ. Աթանաս Տիւսիսեան «Ասոր. Հայ. Տաղաչափութեան» և Գալէմքեարեանին Եզնիկի գերմաներէն բոյեանին թարգմանութեան մասին յայտնած նոր գաղափարներն ու իրաւացի դիտողութիւնները։ Այս լուսաբանութեան պատճառն է կարծենք Դպրեվանքի մէջ ստանձնած վարչական բազմազբաղ հոգերն, որոնք իրեն ժամանակ չեն թողուր գրականութեան տալու, ինչ որ Ազգն իր հմտութենէն պահանջելու իրաւունք ունի. որովհետև այն որ կրցաւ Օրմանեանի հետ միասին՝ Արմաչը գիտական կաճառ մ'ընել և հասցընել Տիրայրեռու, Մուշեղեռու և Բաբգենեռու նման բանասէր և լեզուագէտ տոհմային վարդապետներ, անշուշտ կրնայ նաև արտադրել նշանաւոր հեղինակութիւն կամ գլուխ գործոց մը։

Դուբեան Սրբազան որ եպիսկոպոս ձեռնադրուած է 1898–ին, դեռ վարդապետ եղած ատենէն ծանօթ է Ազգին, որ իրաւամբ իրմով հպարտ է։ Կանուխ արդէն ինքզինքը ամենուն սիրելի դրաւած է իբր աշխատասէր, բանիբուն և խոհեմ, որուն նմանները պահելու համար մեր պատմութեան չատ առաջներն երթալու ենք։ Հանգուցեալ Աշըգեան Հորէն պատրիարքն ալ Դուբեանի վրայ մեծ հաւատ ունէր, այնպէս որ դեռ 31 տարեկան չկար զինքն կարևոր պաշտօնով մ'արտասահման զրկած պահուն, ուր ստուգիւ

գիւ ալ յաջողեցաւ ցոյց տալ ճկուն նկարագիրը, հեռատես խոհեմութիւն, հաւատարմութիւն և սիրաշահութիւն։

Դուբեան Սրբազան թէև հասարակական կեանք ունեցած չէ, ո՛չ ալ առաջնորդական պաշտօն վարած, սակայն և այնպէս 1896–էն ի վեր ցոյց տուած օգտաշատ գործունէութիւնը Դպրեվանքի մէջ և մանաւանդ իր բանակցելու հաշտարար նկարագիրն՝ ապացոյց է թէ օժտուած է վարչական կարողութիւններով. և հետևաբար իրաւամբ նըկատուած է պատրիարքութեան արժանաւոր եկեղեցականներուն մէջ ամենէն աւելի յաջողելու հաւանականութիւն ունեցողներէն մին։

Որբունի 1900, էջ 31–5

ՅՈՎՀ. ԱԼԱՆ

Բերայի Էնգլեան վարժ. ի ուսուցչական մարմնոյն խմբանկարը

Դուբեան Սրբազանի աջ կողմը նստած է Հ'ակոբ Խճճեան եւ ձախը՝ Գարեգին Գալաճեան.
վերեւ հոգևոր կեցած է. Յ. Օհանեան. Մրբազանի եւեւը Մանուկ Սուրէնեան.
աւելի ձախով, կեցած են Տօքթ. Պաոլ Բարոեանց եւ Փանոսեան։

«ԱՐԱՏԱՑԻ ՁՈՊԻԿԸ»

(ՌԻՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Այս խորագրին տակ, «Մերսէտէս»ի յօդուածը կարդալէ ետք Մասիսի մէջ, մըղում մը զգացի ներսս ազօտակի առարկայացնել այդ հոգին, — ներքուի մեզ այսպէս ըլլալ, — այն տպաւորութիւններով՝ զորս քաղած եմ քառամեայ ուսանողական չրջանիս մէջոգին։

Շատ լաւ գտած էր յարգելի յօդուածագիրը այդ բարացուցական բացատրութիւնը՝ որակելու համար իր պաշտօնին սրբազնութեան գերազանցապէս գիտակից ու կոչնը, որակելու համար իր պաշտօնին սրբազնութեան գերազանցապէս գիտակից ու կոչմանը լուսին ունկնդիր եկեղեցականը։ Միայն պիտի սիրէի աւելի բնորոշել զայն «Դպրեվանքի հոգին» ասացուածքով, վասն զի սա կատարելապէս անջատ կը մնայ Աբրահէնեան հոգին, որ հակառակ իր կուչը փողփողող գիտութեան ցոլքերուն, տակաւին կը խարխափի տգիտութեան խոր աղջամուղջին մէջ, կարծես յարաժամ Դպրեվանքի յառաջխաղաց քայլերուն հակոտնեայ ընթացք մը բռնելով, և նոյնքանակ համեմատութիւն մը դնելով անոր վերելակ բարձրացմանն ու իր վարիչակ անկմանը միջև։

Մարդ տարիներ անցընելու է այդ հոգիին մօտ, թափանցելու համար զայն, հիացմամբ գիտնելու անոր մէջ սիրալիր եկեղեցականը, ուսուցիչը և ճշմարիտ մարդը։

Իրրև եկեղեցական կ'անձնաւորէ հայ կղերականէ մը պահանջուած բոլոր բարեմասնութիւնները։ Տոհմային եկեղեցւոյ հարազատ աւանդութիւններուն բարկ նախանձախնդրութիւն, եկեղեցւոյ զաւակներուն երակներուն մէջ՝ գեղի անեռն ու անխաւսն սէր մը ներարկելու ցանգ աքնութիւն, պատրաստել անձեր՝ պաշտպանուած «կըրօնքի հիւծախտ»ի մանրէներուն արշաւանքի դէմ և ատակ զանոնք գարմանելու, կրօնական անկանխապրաւեալ ոգի, իր գոհաբերած անձնուիրութեան մէջ երկարոգի համբերութիւն. ահա՛ այդ հոգիին բարացուցականները։

Իրրև ուսուցիչ հետևելի պիտի ծնայ մէյա, վասն զի երկարժամանակեայ փորձառութեամբը ակաղձուն՝ դասախօսութեանց գժուարալոյծ գաղտնիքը յաջողած է ան քակել տիրապէս։ Շատ լաւ սերտած ըլլալով ամէնուս հոգեբանութիւնը, ընդունակութիւնն ու մտաւոր կարողութիւնը՝ մեր դէմքերէն կը գուշակէր դասերնիս պատրաստած ըլլալնիս կամ չըլլալնիս, ու բերնուց արտասանելիք դասերը անոնց միայն ըսել կու տար, որոնք աւելի դիւրութիւն ունէին՝ սրամտութեամբ կամ հասակի փոքրութեան բերմամբ՝ պատրաստելու. իսկ խորհրդածելու վերաբերեալները անոնց՝ որոնք խորհելու ձիրքովը օժտուած էին։ Դասաւանդութեան մէջոգին, մտաթափ ուսանողի մը ուշադրութիւնը ընդլայնուած նիւթին վրայ լարելու համար՝ արտասանողին կ'ըսէր. «Շո՛ւտ ըրէ, հիմա Պաղտասարը (մտաթափը) պիտի ըսէ հա, պատրաստուէ կոր արդէն»։ Այսպէս վերջինս այս փափուկ-կծու յանգիմանութենէն չխնայած, մտադրութիւնը կը սեւեռէր դասին վրայ։ Դործուած սխալ մը մատնանշելուն մէջ կատարեալ մանկավարժական մեթոտ մը կը կիրարկէր Ն. Սրբազնութիւնը. խոժոռ դէմքով ու խիստ նուաստացուցիչ սաստեր օտար են իրեն. ամէնէն բարկացած, աչակերտի մը պարտազանցութենէն առթուած գայրոյթով համակուած վայրկենին իսկ չէր կորսնցներ իրեն անձնատուկ զուարթերեսութիւնը և հեգնազուարճ ոճով մը մատնացոյց կ'ընէր սխալ մը, որ մինչ այլապէս ցոյց տրուած աեն անազդեցիկ պիտի ծնար ու պիտի վիրաւորէր. մեր վրայ, այս կերպով, խոր տպաւորութիւն մը կը ներշնչէր։ Դրութիւն մը՝ զոր կը յանձնարարենք բազմաթիւ ուսուցիչներու։ Սովորաբար իր յանգիմանութիւնները կ'ուղղէր, գրաւիչ եղանակով մը, մեր ընկերներէն մէկուն միայն, լռելեայն ակնարկելով ընդհանուրին։

Սրբազանը երբ դասաւանդութեան գաբ՝ թաղծութեան ամէն ամպ — եթէ ու-

նէ՛ինք — կը փարատէր մեր դէմքերէն և ակնածանքով խառն ժպիտ մը յաջորդաբար կը փթթէր մեր այտերուն վրայ։ Անիկա դասաւանդութեան պահուն երբեք ախորժ արտայայտութիւն մը չէր տար դէմքին, և բացատրած գաղափարներու որոճացումը՝ մարսողութիւնը դիւրացնելու համար՝ ծիծաղաշարժ երևոյթով պատրուակուած լուրջ ակնարկութիւններով, հետաքրքրական բառախաղերով, ձայնի մելանոյշ թաւալումով մը արտասանուած հեգնախօսութեամբ խնդուք կը պատճառէր մեզ։ Օր մը մատենագրութեան դասին ատեն, կատարուած բառախաղ մը այնքան ծիծաղս չարժեց, որ խնդուքի պոռթկում մ'ունեցայ ու չկրցայ չարունակել ընթերցումը։ Այս կերպով վայրկեանները անզգալապէս կը սահէին, և մէյ մըն ալ զարմանքով կը լսէինք զանգակին հնչումը, որ ժամուն լրանալը կ'ազդարարէր. այսպէս, փոխանակ յօրանջելով ժամուն վերջանալուն ակնդէտ սպասելու՝ կը տեսնէինք որ ան սահեր անցեր է փայլակի մը չափ սրահետ. այնքա՜ն ձանձրոյթ ըսուած բանը չէր պաշարեր մեզ։ Սակայ համակ ուշադրութիւն ու յափշտակուած կ'ունկնդրէինք այն մատենագրական, պատմական, փիլիսոփայական, կրօնական սքանչելի տեսութիւններուն, որոնց մէջ կը սաւառնէր, ի հիւ կու գար Սրբազանը աչնչափ հիանալիօրէն, իրողութիւնները վերլուծելով, երևոյթներու պատճառները քրքրելով՝ քննախոյզ խորատեսութեամբ մը։

Իբրև ճշմարիտ մարդ, Ն. Սրբազնութեան բեղմնաւոր սկզբունքները չէն էզդուքանաք գործնականի սահմաններուն մէջ. անիկա տիրացած է խօսքն ու գործը համաչափ ներդաշնակութեան մը մէջ պահելու դժուարագիւտ կորովին. իր վարմունքը քրիստոնէական օծութեամբ մը թաթաղուն է գլխովին։ Մանրադէպ մը միայն պիտի բաւէր այդ բանը ապացուցանելու։ Դ. դասարանի ուսանողներէն մէկը, օր մը կը տառապէր գլխու ցաւով ու պառկած էր ննջարանը. բժիշկը այդ տկարութեանը համար յանձնարարած էր պաղ ջրով լաթ դնել ճակտին։ Սրբազանը իրիկուն մը կ'այցելէ հիւանդը, և տեսնելով որ լաթը արդէն գաղջած է, զայն վար կ'առնէ իր ձեռքովը, հակառակ հիւանդին չիկնող թախանձանքներուն, կը թրջէ ու կրկին կը դնէ անոր ճակտին վրայ։ Այդ վայրկենին մեծ տեսայ զինքը, վասն զի կը մարմնացնէր իր մէջ քարոզած վսեմ պատուիրանը. «Ձենէ մեծը ձեր ծառան թող ըլլայ»։ Արդարև կարծեցեալ նուաստ գործեր երբեմն որքա՜ն կը մեծցնեն մարդը։

Այս թուարկուած սակաւագիւտ յատկութիւններուն մէջ կը ցոլանայ բովանդակ վեհութիւնը «Պըրեվանքի հոգիին», որ ինքնաբերաբար կը գանէ իր չուրջը պատկառանքը՝ զոր չատեր կը մուրան այլազան միջոցներով։

Առանց դոյզն վարանքի, պիտի ըսեմ թէ Տ. Եղիշէ Եպիսկոպոս Դուրեան իր անձին օրինակովը կը վերակոչէ մեծ վարդապետին՝ Մեսրոպի սուրբը։

Թօգաս

Աբեւելք 1900, 5/18 Ապրիլ, Թ. 4291

Մ. Փ.

(Միսաք Փանոսեան)

ԵՂԻՇԷ ԵՊԻՍԿ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Մեծապահքի այս կիրակիներուն, երբ խայտանքի խենթութիւնները կ'վռնտուին տուներէն, ու վերէն, Մարմի գորշ երկինքէն՝ անձրևը կ'կախէ իր թելերը ախորժ, բարեպաշտը իր ժամասիրութիւն մէջ՝ սէրտերէ վեր մէկը կ'ըզձայ տեսնել եկեղեցիին գեմը կանգնած, լինչպէս երկիրը ամոյա ջուրերուն կ'սպասէ յագենալու, որպէս զի գարո՛նը սաղմնաւորէ իր երակներուն մէջ, քրիստոնեան ալ կենաց Բանով պապակած, Անո՛վ կ'ուզէ վերկենդանութեան կոչել իր ցամքած, ծարաւահիւծ հոգին։

Ու դուք այս առաջին չաբաթը աւարտած տեսնիդ քնական չէ՞ք գտներ, երբ այսպէս ալպօմիս մէջէն հանեմ և ա՛յս լուսանկարը ցուցնեմ ձեզի։

Հիւկոյի հարիւրամեակին առթիւ լինչպէս որ լրագիրները գրեցին՝ բովանդակ Ֆրանսա թրվռաց ու միւսանգամ վերծանել մը զգաց տիեզերական հանճարին երկերը. Ռուսոյի խոստ գիմագիծը ամէն անգամ որ դիտէք լառուսին մէջ կամ այլուր, անոր բարոյական կորովը չէ՞ կարկառիր մխաքերնուդ դէմ յանդիման։

Հիացումէ ու պատկառանքէ տարբեր ոչինչ պիտի զգաք անշուշտ, երբոր ակնալ՛չ անդրադառնաք հմայ Դուրեանի կենդանագիրին, այս գեղազանգատէս խոհուն, լուրջ և անսգիւտ եկեղեցականին որ տարիներէ հետէ կը ճգնէ վանքին անկիւնը քաշուած։ Կը ճգնէ, չէ թէ անձը պատրաստելու Հանդերձեալին, հապա անհա՛տը կազմաէ՛ թէ պատկերի մը դիմացը առկայծ կանթեղով, հապա բանասիրութեան չուրջը, գոլեռնալ չահովը իր մխաքին։ կ'ճգնէ, լինչպէս ճգնեցին Տէքարթներ ու Ըրնանններ՝ գիտական վերլուծմամբն Բնութեան ու Անեղին ստորագիրներուն։ — Ահա թէ լինչո՞ւ ճգնուբիւն բառը ուզեցի համանիշ բերել տճնութեան։

Ո՞վ կ'արգիլէ լինձ ընդօրինակել հոս 19րդ դարու աւետարանչէն կէս էջ մը. «Կրօնամոլութիւնը խորտակել և անմահութիւնը պաշտել, այս է ահա օրէնքը։ Բաւական չէ սեպենք Տիեզերք բառին առաջ ծունկ չոգել ու Անոր լուսաւորներով առլի ոստերը դիտել յափշտակութեամբ։ Պարտք մը ունինք մենք, ատիկա աշխատի՛լ է մարդկային հոգին համար, խորհուրդը հրաշքին գէմ պաշտպանե՛լ է. անխմանալին պաշտել ու անհետքը մեր ժե՛լ է. պէտք եղա՛ծը միայն ընդունիլ է անմեկնելի իրերու մասին, կրօնքին վրայէն աւելորդապաշտութիւնները սրբե՛լ է ատիկա»։

* * *

Ամուր չնուած մը, թիկնեղ, գնդերուտ ու լայնավիզ։ Քառասունը քիչիկ մը անցած, պահելով թուխկէկ գիմագծութիւն մը անխորշոմ, ու նայուածք մը փարփառուն պատկառոտ։ Երևակայեցէք մութ գէմք մը՝ ուր ձուխ օծութիւն մը կը ծփայ։

Գանկաբանութեան գրուցածը պէտք է որ սուտը ելլայ, քանի որ ճակտին լայնքը ա՞նքան նեղ է, մինչդեռ անոր հմաութիւնը ու խոհանքը ա՞նքան առատ, ա՞նքան սլացիկ։ Բիբերուն թունդ սեւին յառած ատենդ անիրաւ կ'գտնես ժամանակը որ եկեր է իր գորշութիւնը մաղել անոր մօրուքն ի վար։

Երբոր գուրսը հանդիպիս իրեն, հազիւ կ'գառնայ երբեմն չուրջը նայելու, ան ալ՝ չերթած ըլլալու համար ողջոյնի կծծիութիւնը՝ ծանօթի մը պատահումով։ Կ'սիրես այդ քալուածքը, մինչ ձեռքին մէկը լանջքին տարած է ու գլուխը մեղմիւ ալ ուսին ծռած։ Ու,— չես գիտեր ի՛նչ գիւթի մը ընկերացած,— խոնարհութիւնը որ կ'կաթէ իր ամբողջ արտաքինէն, համոզուած բան մը ունի իր մէջ որուն՝ Ըրնանինը լծորդ կուգայ։ Իր խոհալքը ունի բազում խորչխորչանք, ճիշտ այն գիրքին պէս՝ որուն էջերուն չուրջ,

չորս ճերմակ լուսանցքներու ճերմակութեանը մէջ լեցուած են մատիտով՝ դիտողութեան և ծանօթութեան յորդումներ։

... Ու միտքս կ'բերեմ տղայութիւնս, որ առեն կլորակի մը գացինք Մխրանի՝ աբեղայիլը գիտել եէնիմահալլէ, մինչ ծնգամբ քայլ կ'փոխէր ան ու չուրջառին երիզը չուրթներուն կը բռնէր, աստուածային հիւանդութենէ մը վարակուողի մը պէս յուշիկ յանգուշիկ։ Ան անուշ Դուրեանն է նորէն թռնդիկ ու խելօք, որչափ կ'հասկնանք այս ածականը իր աշխարհաբար առումով, ու խելօք, որչափ կ'ըմբռնենք զայն իր գրաբար գործածականութեան իմաստով։

* * *

Եղիչէն երբոր Մխրան էր, տեսա՞ծ էք պատկերը։

Ասկէ առաջ արուեստական պատկեր մը մէջտեղ նետեցին «սա Պետրոս Դուրեանն է» ըսելով։ Տե՛ղը չիկար։ Անոր հարազատին, Մխրանի'ն նայէին թաղ, մօրուքը փոսր մը ծլած, այդ՝ վառած, ցաւագի'ն կերպով ժժգոյն պատանիին՝ որ եղբօրը պէս վխալ մը ունի կարծես բիբերուն խորը և գաղտ հառնում մը՝ իր աւերակ դէմքին վրայ։

Հովուութեան չրջանը զոր բոլորեց վեղարաւոր Մխրանը և Պարտիզակ՝ արմատաքի ապաքինեց զանի։ Օգ, չուր գրախտէն փոխ առնուած, գուգուրոտ համայնք մը որ «հաւուն կաթը անպակաս կ'ընէ» անոր և կազդոյր. և ահա «պետրոսութիւնը» սըրբագրուած է իր վրայէն։

Հօտը գնոցաւ արժանիքը իր հովիւին. ի'նչ հոգածութիւն որ չամբեց՝ տեղն էր։ Տ. Անդրէասեան, համանուն գեղին այդ ուսումնական կարիճը, ձեռնասուն սանն է երբեմնի հայր սուրբին։ Օգաւէտ սարը, Լուսաղբիւրին արծաթէ անապակ ջուրը և գեղջուկ միջավայրի մը գիւր կենցաղը իրար եկած՝ այսպէս լայնցուցին անոր ծոծրակը, դէմքին գալկութիւնը լուացին, ու Դուրեան գէպի կեանք իր խոյանքին մէջ հոգեւին փարեցաւ ուսողութեան մենիկ պարապման։ Առողջ մարմինը ծնունդ կուտար առո'ղջ ալ միտքի մը, որուն բեղուննութենէն ամէն ամ հոսկէ ու գաւառէն կ'մեկնին տարմ տարմ կուսակրօն մեղուներ։ Թէ ի՞նչ համ է արտադրուած մեղրը, կու գա՞յ ամէն քիմքի։ Բջիջներո՛ւն հարցուցէք առիկ, քանի որ ծաղիկին կենսունակ բաժակը լի է յար հոյզով ու բոյրով։

* * *

Զորս տարի կայ, իր գլխուն վերև երկթերթի սաղաւարտը ցցուած է։

Այս անձը իր բոլոր նիստուկացով եթէ Մխրիէլ մը չէ, բայց համայնապէս կը նոյնանայ անոր բնոյթին հետ, այն է հոգի չի տա՛լ բնաւ աշխարհային իրերու վրայ։ Եպիսկոպոսացումէն ի վեր իր եսէն ոչի'նչ գտանք փոխուած։ Անփոյթ պարագայ մըն է որ չքեղ հակադրութեան մը պէս ծառացաւ այն մէկ քանիներուն դիմաց՝ որոնք ճեպընթաց վազեցին վարդապետ ըլլալու իրենց անունին ճոթէն։ Այդ տիտղոսը չա՞տ աւելի ասպետական իմաստ մը ունի սակայն արքազանին վրայ։

Ու Դուրեան ի հեճուկս իր այժմու աստիճանին՝ ինծի համար նո՛յն վարդապետն է նորէն որ Պրոյերեսիոսի մը գոռ աշխոյժով կրօնքի դասեր կուտայ մեզի հոս, տաճարին բեմէն, ու հոն, Աբմաչի չինական բարձունքին վրայ՝ դպրատան սեմէն, նորէն նոր Բաբգէններու, Զաւէններու և Սաղաններու։

Անգամ մը յուզարկաւորութեան մը ներկայ էի։ Աչքեր թա'փ թաց էին, որովհետև կեանքէն գրաւողը գեռատի կին մըն էր։ Դամբանականը իրեն լինելու։

— «Ձե՞ն ամչնար անոնք որ մեռնողին վրայ կու լան». գոռաց յանկարծ իր թունդ ձայնը։ Սրցունքներ սառեցան պահ մը այս խլզպաս յայտնութեան վրայ, որմէ յետոյ ձայնի ողոքիչ մեղմութիւններու մէջէ լսեցինք գինքը՝ երբ անխմաստութիւնը կը մատնանշէր այդ լացերուն ու կոծերուն... Քրիստոնէին համար։

* * *

Բեմբասացի իր կարողութենէն մեկնելով կ'հասնինք այն միւս մարդուն որ բանասէրի համայնական հոծութիւնը կ'խոտացնէ իր վրայ։ Գազանիքը պարզ է այս ձիրքներն. կարգալ, մի'չտ կարգալ, հնագէտներու երկասիրութիւնները խմել բոլոր ու զաքին. կարգալ, մի'չտ կարգալ, հնագէտներու երկասիրութիւնները խմել բոլոր ու զանոնք գլխանո՛ւ մարսել։ Այդչափը չի՛ բաւեր, պէտք է նաև կարծիքներու այդ թոհուբոհին մէջէն նո՛րը ծնիլ։ — Ակնարկը զոր ձգած է այս սեռին վրայ Զօհրապի օրով Մասիսներու մէջ՝ ա՛յնչափ կուշտ բան մը ունի իր մէջ որ մարդկային գրիչ ա՛յդ կերպ կրնայ արտաղրել անթերի — կ'ըսես։

Հակաճառութեան մը բռնուեցաւ վերջերս Գալէմքեարեանի հետ։ Այդ գրամարտը չա՞տ աւազուկ բան մըն է բաղդատմամբ ա՛յն պատասխանին զոր տուած է Պապինը Ֆամեօ կռնգակին։ Կ'ուզէի որ անգամ մը թղթատէի'ք հին երկրագուներդ։

Մեր գրական հորիզոնին վրայ մէկ քանի գիսաւորներու երբեմնակի պազպազուն մըն քովիկը, Դուրեանի փետուրին մխիթիք գեգերանքը պիտի պահէ միշտ իր ուրոյն դրոշմը. առ այս կ'բաւէ իր «Մորդրգանչանը» նչանաւոր յօդուածը կարդալ։ Ան ի՞նչ տողեր, գաղափարի ան ի՞նչ կուռ յայտնութիւններ, տեսէք. «Միտքին թանձր վերացումները, գաղափարի ան ի՞նչ նեղութեան անգամ գաղափարական այլակերպութեամբ մը անոլորտ ներուն չնորհիւ չնչելի նիւթին անգամ գաղափարական այլակերպութեամբ մը անոլորտ խորհուրդներու առանցք մը կ'ըլլայ։»

Ըսի՞ թէ քաջ բառագէտ է նաև։ Պարբերութիւնները անանկ բառերով կ'գրուածքէ՝ որոնք խրոխտ և հուժկու չունչ մը կուտան իմաստին. ահա հատ մը առոնցմէ. «Մահուան խուլ ու անողոք արհաւիրքը՝ որ կ'ցրցէ ու կ'ցաւատէ հոգին...»։

* * *

Տղայութիւն է, երբ մարդ ելլայ օրինակի համար, իր ֆրանսերէնի գիրքէն դատել Պէրպէրեան մը, նոյնպէս ուրիշի մը քերթողական հմայքը՝ անոր գրաբար կամ աշխարհաբար քերականութենէն հետևցնել։ Առանց պէս երկու գիրք չինած էր եղիչէ եպիսկ. «Ընթացք ի գոց բարբառ»ը և մեր Մատենագրութեան Պատմութիւնը։ Այդ կարգի մատեաններու համար ի՞նչ սրամիտ կերպով էր որ գուրցեց անցածներս գրահմուտ բարեկամներէս։ Ներէս մին.

— Գամի՞ր . . . (առեւտո՞ր)։

Ունէ՞ր իրաւունք.— գրկաչափներո՞վ։

Ըսած եմ անգամ մը թէ Ռեթէոս էֆէնտի թաղ իր գպրոցը ցոյց տայ իբր գլուխ գործոց երկ. Դուրեան իր վանքով նոյն բանը կրնայ խոստովանիլ։ Ո՞վ ըսաւ թէ հրապարակ հատորներ թափելով կ'անմահանայ մարդ։ եթէ անհատի մը գրական արժանիքը հեղինակուած գործերու լեռնաձեւութեամբը պիտի ճանչցուի, ի՞նչ հարկ հեռուները երթալ, ահա ձեզի Դուրեանը, մինչև թուականս երեսունըո՞ւթը գիրք! . . . ։

Աւելը ու Բախտամ մէյմէկ սօնի մրոտելով մահկանացուութենէ դուրս գասուեցան։ Նոյն բանը է՞նք կրնար ըսել Դուրեանի համար, երբ ցոյց տանք իր «Ա. Բ. Գ.ի դասը», թէ որ վերնագիրէն գատուի, մանկունակ միամիտ հով մը ունի այդ յօդուածը, բայց գրական ցունց, խանդոտ պատառիկ մըն է առիկա, ճամբու նօթի յիշատակներով ընդելուզուած։ Միտքս է թուականը, 98 Հոկտ. 28–ին Դուրեան Ս. Մեսրովպի գամբարանը տեսնելու համար Օշականի քարաբլուրն է մագլցեր։ Իսկ առկէ՛ աւելի ջղուտ, առկէ աւելի վսեմ էր, (ես որ առ ածականը հաղարը քիչ է կ'զգուշիմ՝ կ'գործածեմ կոր ահա), այն քարոզը զոր խօսեցաւ օրին մեկը Ս. Կարապետին ժամը նոյն նիւթին վրայ։

. . . «կեանքիս մէջ այնքան վար նայած չունէի ես՝ այնքան վե՛ր տեսած ըլլալու համար, որքան ցած ու անշուք այդ դամբանը»։

ԹԷՈՂԻԿ

Բիւզանդիոն 1902, Mars 2/15
Թ. 1654

ՔԵՐԹՈՂ ՍՐԲԱԶԱՆԸ

Քերթող Սրբազանը կամ Սրբազան քերթողը. երկու մակդիրներ՝ որոնք հաւասարապէս կը պատշաճին այն սրբասուն անձին որ մեզի համար նուիրական անուն մը և շատ սիրուած մականուն մը կը կրէ: Առաջինը կ'որակէ թէ վեզարն ու զաւազանը այնքան արժանաւորապէս կրող հոգեւորականը քերթող ալ է նաև: Իսկ երկրորդը «Սրբազան քերթողը» նրբերանգ իմաստով մը կ'ըսէ, կարծես թէ իր քերթուածները կրօնական սուրբ նիւթերու կ'ընծայէ, սրբագնօրէն կը քերթէ:

Ո՛րն ալ ըլլայ, Դուրեան եղիչէ Սրբազան բեզուն ու արտադրող հոլանի մը մէջ կը մտնէ: Ժամանակին Ինւրսակնի մէջ, յօդուածագիր մը կը մեղադրէր գինքը՝ իբր հանճարաբոյց, հիմա կը մտածեմ թէ արդեօք անկրաւ էր՞ը եղած այն ատեն, և պէտք էր՞ը որ սպասէինք իր երկունքին արգասիքներուն: Այդ երկունքը կը սկսի անշուշտ՝ Արմաշ հաստատուած թուականէն և անկէ ի վեր՝ իր մխաքի ու գրիչի երկարատև ճիգերէն, իր խոկումներէն ու մտածութիւններէն մարմին առած գրական–մատենագրական ստոյգ հունձքերը կը սկսին զեզուլ: Կեանքի հոլանիներ կան ուր մարդ կ'երկնէ. հոլանիներ կան ուր կը ծնի: Դուրեան Սրբազան համբերատար ու համեստ՝ մեզի կը բերէ գեղեցիկ նըմոյշները իր քերթուածներուն զոյս Աբրահամի միսթիք մթնոլորտն իրեն ներշնչած էր եւ Մեծ–պահքի իւրաքանչիւր կիրակիին հանդիսաւոր աստուածաշնչական գրուագներուն կը պատշաճեցնէր այնքան հոգեբանօրէն: Մե՛ղք որ իր հիւանդութիւնը, բարեբաղդաբար թեթեւ ու բուժելի, ընդհատեց անոնց շարքը, բայց իր փափաքն է, կ'ըսուի, աւարտել գանոնք, և ճոխացնելով ուրիշ տօնական գրուագներով ու ազգ–եկեղեցական նիւթերով՝ գրական–կրօնական հատորիկ մը ձեւացնել այդ լինքնագիր ու այնքան յաջողած բանաստեղծութիւնները:

Այն «Դուրեան» ոճը, որով վաղամեռիկ պուէտին Սրբազան եղբայրը կը պճնէ իր նիւթերը, այդ շատ յեղյեղուած քարոզուած, ամէնուն ծանօթ ու հինցած մաշած նիւթերը կարծես նորութիւն մը կը զգենուն, հրապոյր մը կը սանան: Ամէնէն ակեպտիկներն ու կրօնքի համար անտարբեր եղողներն ալ, բաւական է որ քիչ մը ճաշակ ու գրական սէր ունենան, գո՛նէ բանաստեղծական աւիւնէ զրդուած՝ պիտի կարդան, պիտի թաղուին ու սրտի խոյանք մը պիտի զգան, դէպի հոգեւոր, դէպի բարեպաշտ հորիզոնները: Ինծի համար հարիւր քարոզ ու վարդապետական տեսութիւն նոյն ազդեցութիւնը, նոյն հոգեշահ յոյզերը չպիտի առթէին, որքան այդ գոյգ մը գոհար քերթուածները, զորս հրատարակեց Մասիս՝ Մեծ–պահքի իր թիւերուն մէջ:

Դուրեան կրտսեր ու Դուրեան երէց՝ երկուքն ալ գերծ են այն աւանդամոլ ոճէն որ ձանձրոյթի կը մղէ մեզ. շատ ծանօթ նիւթերուն իսկ անոնք գիտեն ընծայել կորով մը, ոգի մը որ ընթերցողին սիրտին կը խօսի ու մխաքը կը յանկուցանէ: Ո՞վ չէ կարդացած Տեառնընդառաջի վրայ կրօնական գրուագքներ, և չէ ունկնդրած եկեղեցիին բեմէն տրուած վարդապետական քարոզներ: Նոյն նիւթին զոր գեղեցիկ ձեւի մը վերածած, նոր հրապոյրով մը պճնած՝ մեզի կ'ընծայէ Արմաշի փոխ–վանահայրը. կարծես աչքիդ առջեւ կը բերէ Մեծ Ծերունին ու անոր գիրկը կը գետեղէ Մեծ Մանուկը: «Ինձ ձարուրին տաքուկ խորշերէն խօլ հեշտանքի հոտ մը եկեղով՝ զգայութիւն ու կեանք կուտայ Ծերունիին արդէն գօսացած՝ հիւթէ ցամքած մարմինին». խոստովանեցէ՛ք թէ գիւտը, բացատրելու այս ձեւը՝ նոր ու կենդանի չունչ մը կուտայ Սիմէոն Ծերունիի աւանդական պատմութեան և Աստուած–Մանուկին «ի Տաճար Ընծայումը» զեղարուեստի նոր վրձինով մը կը գունագեղուի և կը ցոլանայ երանգներու վառ պէսպիսութիւնով:

Ու, այսպէս, Ընծայումի ամբողջ գործողութիւնները կուգան կը տողանցեն;

Ծերունիին «լոյսէ մթնած աչքը» սիրուն «բորբոսմ» մը կ'ունենայ «կայծկլտացող խըտղանքի»: Անոր մարած կուրծքը կը հրահրի, խայտանքէ կը ճարճատի՝ աստուածակիր պանդուխին հպումէն: Անոր «տմոյն ու դողահար չրթները» այնինչ հպած՝ մաքուր կայծակին, չերմ կաթիլ մը կը սկսի անոր հոգիին մէջ որուն կը յուզուին լարերը, լինչու որ «Բովքը իր ոսկին կուտար», և «այգուն ցոլքը» նոր կեանք կ'աւետէր:

Բայց ահա կը պոռթկայ ծերունին. իր թաւ չրթունքէն բամբ ձայնով կը հոսին իր մաղթանքները. «Արձակեա՛ զիս, Տէ՛ր, ի կապանացս...»: Սրբազան Դուրեանի այդ տողերը ա՛յնքան ուժգին կը ցնցեն մարդկային սիրտը, ա՛յնքան կուռ ու կորովի են որ կ'արժէ հոս արտատպել.—

Ա՛լ արձակէ՛ զիս, Տէր, այս բիւրտ կապերէն
Որ ոսկորներս խաղաղին.
Ի՛նչ որ ըլլայ ինծ զօրութիւնդ՝ մենք նորէն
Հարկատուներն ենք հողին:

Տեսան աչքերս փրկութեանդ լոյսն անսքման,
Ա՛լ թող փակուին դարերով.
Ի՛նչ որ ըլլայ ինծ յայտնութիւնդ՝ մենք միայն
Կը սիրենք մութն անսքողով:

Պահ մը ահա գրկեցի Զքեզ, ու դարձեալ
Թափուր թեւերս կը թմրին.
Ի՛նչ որ ըլլայ ինծ վառգդ, ա՛վ Տէր, մենք թաւալ
Անարգութիւնն ենք տիղմին:

Ինչ անըզգոյշ ոտքեր կու գան կը գլորին
Անդրդուելի Քարիդ քով,
Ինչ չինուածներ՝ որոնց Դու հիմն ես խորին՝
Քեզ կը ծածկեն փլատակով:

Ինչ խորհուրդներ խոց կու տան պէս սուրերու
Մեծ սիրտերու հաւատքին,
Ինչ մըրրիկներ կը վըտարեն ա՛լ հեռու
Ցոյսերն ու Սէ՛րը նախկին:

Ա՛լ արձակէ՛ զիս, Տէր, եկաւ ժամանակ
Որ ոսկորներս խաղաղին,
Բայց մէյ մ'ալ Դուն զիս գրկէ՛ր, որ համակ
Որսը չըլլամ գազաղին:

Հաւատաւոր ծերունին ա՛լ թափուր կը զգայ իր թեւերը. կը զգայ թէ վերջին վայրկեանն է որ կ'ապրի, և բանաստեղծ Սրբազանին ծննդական միտքը՝ գերեզմանին եզերք գտնուող ծերունիին բերանը կը դնէ խօսք մը՝ որքան մարդկային, այնքան ալ վսեմ. ծերունին գիտէ թէ ա՛լ պիտի մեռնի, ու կ'աղերսէ Մանուկ Ցիսուսին. Ինչ կ'ըլլայ, մէյմըն ալ դո՛ւն զիս գրկէ որ համակ որսը չըլլամ գազաղին . . . : Սրտայոյզ է՞այս գիւտը:

* * *

Սրբազանին երկրորդ քերթուածը նուիրուած էր Աճառակին, և իր բացատրութիւնները, ոճը, բառերը, յանգերը հիանալի՛ են պարզապէս. նո՛ր են անոնք, կեանքոտ, առոյգ ու ծայրէ ծայր ոգեւորող չունչով մը թրթռուն: Կարգացած առենդ այդ չունչով չով քու հոգիդ ալ կ'ելեկտրականանայ: Մեր զաւկըները աւելի լաւ պիտի հասկնան թէ

հօր մը անէծքը ինչե՞ր կ'ընէ, և օրհնութիւնն ինչե՞ր՝ երբ արժանի ըլլան անոր: Կրօնքի, Ս. Գիրքի, եկեղեցիի համար անտարբեր նոր սերունդը՝ ապահով եմ թէ՝ այս քերթուածներուն մէջ գտաւ ո՛րքան բանաստեղծական ճաշակ, նոյնքան ալ կրօնական ոգեւորում մը: Կրօնական նիւթերը իրենց այս նոր ձեւին մէջ նորէն իրենց կը քաշեն այդ անտարբերները որոնք պիտի զգուշանան «պղնձաձոյլ համբուշ կուռքէն» որ իրենց պատրանքները կը մարմնաւորէ: Պիտի չմօտի՛ն չուտյտ սեղանին, ուր սև հացն է իրենց բաժին: Անոնք պիտի հասկնան թէ երազի պէս ցնցող են զգլխանքն ու վայելքները: Ու իրենց կուշտին հետքը քուրձով ծածկել չպիտի ուզեն: Այդ թուարկութիւններուն մէջ սքանչելի գիւտեր կան որոնք Դուբեա՛նը՝ մի՛սսը կը յիշեցնեն, անոր Բոյլ մը նայուածքը, Փուճջ մը ժպիտը: Մեր Սրբազանն ալ համանման զուգորդ բառեր կը գտնէ, Հայրէ մը տեղդ, Գիրկ մը գրգանք: Աննկատ չեն իր բառերը, այլ զգուշաւոր. պարկեշտ ու ազնիւ ձև մը կուտայ Անառակ որդիին կեանքի լպիրշ քուրերուն. Սրբազանը Թամարներու կուրծքէն կը կախէ գոհար քարերը...:

Իր Հօր օրհնութիւնները՝ կ'արժէ որ զանոնք հոս առաջ բերեմ՝ վստահ թէ ընթերցողներուն դառումը աւելի լաւ պիտի գնահատէ զանոնք, քան թէ իմ տկար ու հապճեպ վերլուծումս:

Օրհնութի՛ւնդ, Հայր, փչրած եմ կուռքս անհանճար(1),

Քերթողական արուեստի կողմէ ալ այս տողերուն մէջ բառերը և լեզուն ա՛յնքան խնամոտ ընտրանքի առարկայ գարձած են որ ստգտանքի տեղ չի մնար: Բայց այդ արուեստը իր բնական ու գեղագիտական ձև՛ն է որ կիրարկուած է. հոն չկա՛յ ճիգ, չկա՛յ բռնազբօսիկ պրկում մը՝ գեղեցիկ ըլլալու կամ երեւալու, ներդաշնակ են տողերը և կարգացած առենդ միտքդ չի յոգնիր զանոնք հասկնալու համար:

* * *

Դուբեան Սրբազանի գրական պաքումին կամ նորաթռիչ գործունէութեան վրայ այս հակիրճ տեսութիւնս վերջացնելուս՝ չեմ կրնար զսպել փափաքս յիշելու Սրբազանին ուրիշ մէկ քերթուածը՝ աննման իր նմանողութեան մէջ, որ մեզ կը տանի հայ մատենագրութեան անգիր՝ անյիշատակ շրջաններուն, երբ բանդիտը կը հնչէր, երբ «երկինք ու երկիր կ'երկնէր, կ'երկնէր և ծովը ծիրանի» ևայլն:

Այդ բանաստեղծութիւնը «Լոյս» չաբաթաթերթին մէջ հրատարակուած, գեղեցիկ նմանողութիւն՝ հին և ծանօթ քերթուածին, որ այնքան սիրելի է դպրութեան սիրողներուն: Սրբազանը իրաւ է որ մտերմական առիթով մը — բարեկամի մը անդրանիկ զաւկին ծնունդին առիթով — գրած էր այդ տողերը, բայց այդ պատճառո՛վ իսկ կ'աւելնայ անոնց արժանիքը, քանի որ հրապարակ հանելու դիտումով չեն գրուած: Եւրոպական բանաստեղծութիւններու հետեւողութեամբ կամ թարգմանօրէն գրուած ոտանաւորներէն հազար անգամ աւելի յարգի կը գտնեմ այս գրուագը, և վերջին անգամ երբ ներկայ էի Հիւանդանոցի Որբուհիներու Մատենագրութեան դասին, առիթը չատ յարմար եկաւ որ այս քերթուածը գրել տամ աշակերտուհիներուն՝ այնքան հաւնուելիք այնքան անուշ հին գրականութիւնը յիշեցնող այդ պատառիկը՝ գրական էքնաղ ափնին:

Ու կը մաղթենք Սրբազանին՝ երկարատև չրջան մը գրական գործունէութեան, անքաժին ճնալով Աբմաչի ներչնչող մթնոլորտէն:

Աբեւելք 1904
Ապրիլ 19/2 Մայիս
Թ. 5543

ՍՄԲԱՏ ԴԱԽԹԱՆԳ

(1) Շարունակութիւնը տես էջ 204, ուր սոյն բերթուածը արդէն տպուած բլլալուն աւելորդ կը համարինք նոս դարձեալ արտատպել զայն: (ՀՐՏ.)

ԴՐՈՒԱԳ ՄԸ

ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ԿԵԱՆՔԷՆ

Իզմիրի Գաւառային ժողովը Ցոնիականի ափէն միաբերան գործի կը հրաւիրէ Դուբեան Սրբազանը, որ այս պահուս Վերին Վոսփորի ափերուն չա՛տ մօտը, գրեթէ քովիկ եկած էր վայելել արձակուրդի արդար անգորրը: Այդ հրաւէրը նորէն օրուան մարդը կը դարձնէ Դուբեան Սրբազանը, և անոր կեանքին դրուագները, ամէն առեն հետաքրքրական, բացառիկ չահեկանութիւն մը կ'ստանան հիմա անշուշտ:

Առաջին անգամ եկեղեցական Դուբեանը մօտէն ճանչնալու առիթն ունեցեր էի երկու տարի առաջ, Բրօֆ. Յ. Ճէճիզեանի տունը. միւս Դուբեանը, Պետրոսը, տղայութեան ընկերն էր կարծես, այնքա՛ն սրտիս գիրքն էր իր բանաստեղծութեանց հատորը: Վաղամեռիկ քերթողին անունը մաքիս մէջ կցորդուած էր Պայրըններու և Էտկար Բօ-երու անունին, տարաժամ մահու այդ զոհերուն: Ես այդ թախծագին տպաւորութիւնն որ տակաւ անդրչիրմի գաւրդուբանք մը ծնցնել տուած էր իմ մէջս, այսօր — երկու տարի առաջ — բանաստեղծին Սրբազան եղբօրը վրայ կեդրոնացած կը տեսնէի: Այն առաջին օրէն ի վեր, մեր տեսակցութեանց ունկնդիր մը պիտի մտածէր թէ երկար տարիներու մտերմականութեամբը նուիրագործուած բարեկամութիւն մ'էր մերը:

Ամիս մը առաջ, երբ Դուբեան ընտանիքը ենի Մահալլէ կը հասնէր, Սրբազանն ալ միասին բերելու մտադրութեամբ, անոր ընկերակցութիւնն յաճախակի վայելելու պաղպաղան այնքան հրճուեցուց զիս, որքան պատանի օրերս հրճուեցուցած էին իր բանաստեղծ եղբօր գործերուն յաճախակի ընթերցումները: Դուբեան անունը տիրական հնչականութիւն մը կ'ստանայ հիմա անշուշտ:

Դուբեան անձնաւորութիւնն ոչ մէկ կերպով կը հիասթափեցնէր զիս:

Ամէն անգամ որ կ'այցելեմ իրեն, հոս՝ գիւղը, անխուսափելիօրէն կը գտնեմ զինքը ծովահայեաց պատշգամը նստած, կիսափակ վարագոյրի մը ետին, ընթերցումով մը զբաղած: Իր չուրջն ամէն հասակէ և դաստիարակութեան տարբեր աստիճաններուն վրայ մարդիկ կան — ընտանիքի անդամներ: Համակերպող կերպարանքով մը, Սրմաչի վանքին վերատեսուչը կը գիտէ անոնցմէ իւրաքանչիւրին տալու եղանակը, չարժուձևը, նիստուկացը:

Պատշգամը, որ ամպիոնի մը նման կը հովանաւորէ զինքը, դէպ ի ծովը իր կառուսմին մէջ, հոգեկան անիրականալի բաղձանքի մը թանձրացումն է կարծես: Ու Վոսփորին ալիքներն ալ որոնք դէպ ի ծովափը կատարուած բոպէական գրկափարումի մը պահուն կը թուին պատշգամին մերձենալ, ահա յանկարծ ետ կը կանչուին, կը սմքին, կը լռեն: Զլրացուած հոգեկան լիզներու այդ պատկերն աչքիս առջև կը բերէ Սրբազանին քերթող եղբայրը, որ քանի մը տասնեակ տարիներ առաջ, Վոսփորի հանդիպակաց եզերքն իր քերթողական խռովափոթը կը տեսնէր . . . : Անո՞ր համար արդեօք Դուբեան Սրբազան գամուած կը մնայ ծովին օրօրին այնքան մօտը, անոր հեծեծանքին մէջէն լսել կարծելով եղբօր մը լացը:

Իրիկուն մը, այցելութեան մը միջոցին կատարուած երկար խօսակցութենէ մը վերջ, հետեւեան կ'երթանք քալել այն բարձրահայեաց ու պերճաչուք ճամբէն, որ Ենի-Մահալէէն դէպի Բումելի քաղաք կը տանի: Դրախտի ճամբա՞ն է, ի՛նչ, այնքա՛ն հոգին կը հրճուի հոն: Համայնապատկերը հրաշալի է: Սև ծովին բերնէն դէպի մեզ կը սուրան ճերմակ առագաստանաւերը, ձիւնաթոյր հսկայ կարապներու նման, մինչ վաճառական նաւերը, աւելի ծանրագլուխ ու ծոցուոր, պատկառանքով կը յառաջանան. քըրտնաթոր նաւապետներ, ծխամորճները բերանին, կը հսկեն ղեկին, կը հրամայեն նաւաստիներուն, որոնք ոտքերնին ծռած, ձեռքերնին ետեւ, կը քալեն տախտակամածին վրայ, կը նային ցամաքին, կը նային ծովուն, կը նային մեզ, կը նային իրարու, կը խօսին, կը ծիծաղին, կը գոռան, կը հայհոյեն, կը քաշքշուին, կը գործեն, կը հանգչին, կը ննջեն, կը զբօսնուն, կը ձանձրանան

տինքի ջրվէժն անդադար վար կը թափի իրենց մարմիններէն, այնքա՛ն պարտասած կ'երևան։ Ճիշդ մեր դէմը, վիթխարի Ուշա Տէտէն պառկած կը խորդայ իր առասպելին խորութեանը մէջ։ Աւելի հեռուն, Պէյքօզի ու Ենիքէօյի բացերը, չառագոյն փառոնները կը վառին վերջալոյսի արևին տակ. լայնատարած կապոյտ ճամբու մը վրայէն երկու յետամնաց պչրուհիներու կարմիր հովանոցներն են, կ'ըսես, յաւիտենապէս բաց։ Վոսփորին վրայ, ամէն կողմ թիավարիկ գեղեցկուհիներ կ'երգեն ու կը քահ-քահեն, երբեմն մրցելով, երբեմն թրջելով, ու այն հլու նաւակները, որոնք ցորեկը, կիզող արևին տակ, դիակներու պէս պառանքուած, ծովափին վրայ կը կափկափէին, հիմա կը ծափեն, տարածութիւնները կը լափեն։

— Հրաշալի է՛ սա պատկերը, կը ձայնեմ Սրբազանին, որ գլխիկոր կը քալէ։

Անիկա, քմծիծաղով մը, ուր հեգնող մարդն երևան կուգայ, փոխան պատասխանի կ'սկսի պատմել։

— Կեանքիս մէջ մէ՛կ անգամ միայն տպաւորութիւն կրած եմ, մէկ անգամ միայն, և զայն ալ գրի առած. Սահակ-Մեսրոպի գերեզմանին առջևը, ուր չկրցայ չարտասուել, զգացի թէ ի՛նչ է տպաւորութիւը, և, ինչմ ծանեն վերադարձիս, գրի առի տպաւորութիւններս. (այդ յօդուածը ժամանակին հրատարակուած է Մասիսի մէջ)։ Առկէ գուբս, ո՛չ մէկ պատկեր, ո՛չ մէկ երևոյթ յուզած է զիս . . . ։ Կ'զգամ տեսարանին գեղեցկութիւնը, կը վայելեմ զայն, բայց չեմ կրնար խանգաւառիլ ատոր համար, ու գրագիտական բացագանչութիւններով չեմ փորձեր արտայայտել զգացումներս։

Խորհող միտքը լայննալով ու տարածուելով, ո՛րքան սեղմեր է զգացող սրտին սահմանները, կ'ըսեմ մտովի։

Ցետոյ Սրբազանը կը խօսի իր տղայութեան օրերուն վրայ, եղբօրը՝ Պետրոսին, և իր պատանութեանը գրած ոտանաւորներուն վրայ, զորս ի վերջոյ փճացուցեր է, հառակ անոր որ չատեր հետաքրքրութեամբ կը կարդային իր ձեռագիր տետրակներն եւ կը հաւնէին ալ։ Սրբազանը ջնջեր է իր աշխարհական յիշատակները վերարծարծող ամէն յուշարձան, աւելի խորապէս մխրճելու համար կղերական կեանքի մէջ, ու անկէ, միայն անկէ հիւսելու համար իր բաղձանքները։ Չէ՞ որ Գրիգոր Լուսաւորիչ ալ այրեր անհետացուցեր է կռապաշտութեան օրերն յիշեցնող ամէն ինչ, ատով Քրիստոնէութիւնն աւելի անսայթաքօրէն քալեցնելու համար։

Վերջալոյսի թերաստուերին մէջէն դեռ մանիկ կ'ընեմ Դուբեան Սրբազանի մեղամաղձոտ խօսքերը, որոնցմով անիկա կը բացատրէ կրօնքին քաղցրութիւնները, Հաւատքին ու Անձնուրացութեան վսեմութիւնը, ընտանեկան վառարանին անչէջելի փառքը, և պահ մը, նորէն մանուկ որելով խօսքը, կը խօսի քրոջ անուշութեան վրայ. «Ա՜հ, եթէ քոյր մ'ունենայի՛, որքան աւելի երջանիկ կ'ըլլայի, կը գոչէ. չունենալո՞ւս համար արդեօք քրոջ պակասը միշտ զգացեր եմ և քոյր մը միշտ նուիրական էակի մը պէս երևցեր է ինծի . . . »։

Եթէ մեր հաւատքը գօրաւոր չըլլար Դուբեան Սրբազանի վարած խստակրօն կեանքին վրայ, թերևս՝ խնդրէինք յօժարակամ Իզմիրցիներէն, որ Քո՛յր մը տային իրենց Առաջնորդին։

Բիւզանդիոն 1904, *Օգոստոս* 6/19 Թ. 2402

ԼԵՒՈՆ ՔԻՐԻՇՃԵԱՆ
(Լեւոն Լարենց)

ԱՐԺԱՆԻՔԸ ԿԸ ԳՆԱՀԱՏՈՒԻ

Մեր մէջ չատ անգամ գանգատ կը յայտնուի թէ՝ ժողովուրդը չի կրնար կամ չի պիտէր արժանիք գնահատել։ Տարակոյս չկայ թէ՝ ասիկա իրողութիւնն է յաճախ. սակայն ո՛չ միշտ, մա՛նաւանդ երբ իրական արժանիքն է խնդրի առարկայ։ Մեր ժողովուրդն ալ ատենը մէյմը ցոյց տուած է թէ՝ անտարբեր չէ՛ արժանիքի տէր մարդերու հանդէպ. տեսնուած է որ ժողովուրդին բոլոր դասակարգերն ալ հաւասարապէս յարգած ու ծափահարած են այնպիսիները՝ որոնց արժանիքը խնդրէ վեր է։

Այս կարգի խորհրդածութիւններու կը մղուիմ, աչքիս առջեւ ունենալով՝ վերջերս՝ Դուբեան Սրբազանի անձին ու գործին վրայ գրուածները։ Բոլոր թերթերը միաբանած էին կարծես փառաբանելու զինքը. ո՛չ մէկ տեղէ գովեստի այդ ներդաշնակութիւնը վրդովող ձայն մը չլսուեցաւ։ Ու թերթերէ գուբս, աւելի քան երբեք ազդու էր արդարև ազնիւ անձին եղած յարգանքը։ Սկսելով Արմաչէն, որուն «հոգին» կոչուած էր իրաւամբ, անցնելով Պարտիզակէն, Նիկոմիդիայէն ու մայրաքաղաքէն, վստահ ենք թէ՝ այդ գուբանքի ու յարգանքի վերաբերումը, իրեն պիտի ընկերանայ մինչև Իզմիր, ուր՝ եթէ կարելի է այսպէս ըսել՝ թերևս աւելի խոկ շեշտուած արտայայտուի ան։

Զկայ թերևս գասակարգ մը կամ պաշտօնէութիւն մը, որ աւելի քննադատուած ըլլայ քան եկեղեցականները։ Ուստի և Դուբեան Սրբազանի վայելած ընդհանուր յարգանքը՝ կրկնապէս նշանակելի երևոյթ մըն է, որուն գաղտնիքին թափանցել օգտակար պիտի ըլլար անտարակոյս։

Քանըմհինգ տարուան եկեղեցիի պաշտօնեայ մըն է Դուբեան, և մարդ չի յիշեր որ օր մը գանգատ մը յայտնուէր իրեն դէմ, իբրեւ իր կոչումին անհատաստարիմ մէկը։ Ու վարդապետի պաշտօնը վարած է բաւին թէ՛ գրաբար և թէ՛ աշխարհաբար խմաստովը, իր քսանըհինգամեայ երկար պաշտօնավարութեանը մէջ։ Ըսել է թէ՝ անստգիտ կենցաղ մը ունեցած է Դուբեան։

Ան է, բաւին բո՛ն խմաստովը։

Անբասիր կեանք, ահա՛ ինչ որ ժողովուրդը կը փնտռէ՝ ամէն բանէ առաջ, մա՛նաւանդ կղերականներու վրայ։ Ու անգամ մը որ ժողովուրդը հաւատայ իր վարդապետին սրբութեանը վրայ, ա՛լ դիւրին դիւրին չի գանգատիր անոր ուրիշ թերութիւններուն վրայ, եթէ ունենայ իսկ։ Թերութիւն բառը հարկաւ՝ հեշտ ու հաշտ չի կրնար տեղաւորուիլ Դուբեանի անունին քով. խօսքս ընդհանուր դիտողութիւն մըն է լո՛կ։

Վարդապետ մը կամ քարոզիչ մը կրնայ չա՛տ ուսումնական ըլլալ կամ չա՛տ պերճախօս. ընդհանուր ժողովուրդը արդէն մեծ բան մը չի հասկնար ատոնցմէ։ Երբ սակայն կեանքի մաքրութիւն տեսնէ իր հոգևոր հովիւին վրայ՝ կը փարի անոր։

Տարակոյս չկայ թէ՝ ո՛և է անձի արժանիք պիտի բարձրանայ, եթէ իր ազնիւ վարքին հետ ունենայ նաեւ բարձր միտք մը. ասիկա ուրացողը ես չպիտի ըլլամ անչուչտ։ Մ'այն թէ՝ համոզուած եմ որ սովորական միտքերն ալ կը սիրուին ժողովուրդէն՝ ո՛րչափատեն որ մաքուր սիրտ մը նաև գոյութիւն ունենայ իրենց անձին մէջ։

Թո՛ղ եկեղեցականին ուսումը պակաս ըլլայ քիչ մը, եթէ կ'ուզէք. ժողովուրդը ատոր դէմ չի գանգատիր շատ. բայց կը պահանջէ որ մաքուր ըլլայ անոր կեանքը, վասն զի այդպէս կ'ըմբռնէ ժողովուրդը՝ իր վարդապետը, կոչելով զայն նոյն իսկ Հայր Սուրբ։

Եղիշէ Եպիսկոպոսի վրայ՝ ամէն մարդ կը տեսնէ վարքի սրբութիւն մը և միտքի բարձրութիւն մը. և զարմանալի չէ՛ ուրեմն որ ա՛նքան կը սիրուի ան, որչափ աւելի աղէկ ճանչցուի։ Ու ժողովուրդին տաք վերաբերումը՝ իրեն և իրենպէսներուն հանդէպ, որոշապէս կը ցուցնէ թէ՝ մեր մէջ ալ կը գնահատուի արժանիքը։

ՀԱՑԿ ԱՊՈՆՑ

Բիւրակն, 1904, Թ. 46

ՕՐՈՒԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Իզմիրի նորընտիր առաջնորդ Տ. Եղիչէ Եպիսկ. Դուրեան այսօր կը մեկնի մայրաքաղաքէն՝ իր ծառայութեան առջեւ բացուած նոր ասպարէզը մտնելու համար։

1880–ին էր, սեպտեմբեր կամ հոկտեմբեր ամսուն, երբ Դուրեան, դեռ մէկ տարուան վարդապետ, 19 տարեկան, Պարտիզակ եկաւ հոգելոյս Տ. Ներսէս Պատրիարքի յանձնարարութեամբ, վարժարանին տեսչութիւնը և Ս. Յակոբ եկեղեցիին քարոզչութիւնը վարելու կրկին պաշտօնով։

Գինքը պատուով ընդունելու համար բաւական մեծ բազմութիւն մը ընդ առաջ գացած էր։ Դուրեանի մեր վրայ ըրած առաջին տպաւորութիւնը խեղճ բան էր պարզապէս։ Առաջին կարգի նիհար, ոսկրուտ դէպ դեղին երիտասարդ մը, եռանդի հուրք մը բնաւ չէր փայլեր աչքերուն մէջ, և հակառակ իր փոքր տարիքին՝ անհամեմատ ծանրութիւն մը բոլոր իրեն մօտեցողներուն հանդէպ։ Այս երիտասարդ–ծեր վարդապետը ի՞նչ պիտի կրնայ ընել, ի՞նչ կարելի է սպասել իրմէ. մենք՝ առաջին դասարանի աշակերտներս մանաւանդ՝ սկսանք փափաք և նորեկին անկարողութիւնը կանխաւ հաշուել միամիտ տրամաբանութեամբ, հիմնելով զայն առաւելապէս անոր հիւանդկախ տպաւորութեան վրայ։ Արդարև հիւանդագին տեսուէ մը և ուսուցիչ մը կ'ունենայինք։ Բայց Պարտիզակի հիները, մանաւանդ Աւագերէց Տ. Կարապետ քահանան, որ մարդ ճանչնալու փորձառութիւնը ունի, փորձաքար մը համարուելու աստիճան, առաջին քանի մը օրէն վերջ սկսան իրենց կարծիքը չինել Դուրեան վարդապետին վրայ, որ վերջապէս իր օրինակելի լրջութեամբ և պատկառելի բնաւորութեամբ քիչ առնէն գրաւեց ամբողջ գիւղին համակրութիւնը, իսկ վարժարանին մէջ ալ կը պաշտուէր իր աշակերտներէն։ Շատ կարճ ժամանակի մէջ դեղնութիւնը փարատեցաւ, միսեր սկսան խաղալ ոսկրուտ այտերուն խորչերուն մէջ, երկայնադէմ և ազազուն վարդապետը կլսկլոր և լեցուննկէկ մարդ մը կ'ըլլար հետզհետէ, և միևնոյն ժամանակ դպրոցն ալ կը մարդանար, և եկեղեցին կը չէննար։ Ս. Յակոբի լայն ու փառաւոր տաճարը ահագին բազմութիւն մը կը պարակէր ամէն կիրակի առաւօտ և երեկոյ։ Դուրեան քարոզելէ չէր յոգներ, և իր ա–չակերտները ուսուցանելէ և տիպար օրինակով ուսուցանելէ չէր դադրեր։ Իր բոլոր դասախօսութիւնը պարզ խօսակցութեան ձև մը ունէր. ամէն առեն դասարան կ'երթայինք, իբրև պարապ, իբրև տգէտ, և դուրս կ'ելնէինք ուռճացած և նորաթեք։ Ծիծաղը միշտ չրթունքին վրայ, բայց լրջութիւնը ճակատէն անբաժան, կը կարդար մեզի ու կը բացատրէր անբաղդատելի յստակութեամբ, և անձին օրինակը մեծ բան կ'աւելցնէր գիրքերու ու տետրակներու միջոցաւ աւանդուած սկզբունքներուն և կանոններուն վրայ։ Այնքան անուշ կը կարդար Բագրատունիին և Հիւբմիւզին կտորները, ինքնագիր կամ թարգմանածոյ, որ առանց պատուիրուելու գոց կը սովրէինք զանոնք հետևեալ դասին համար. և մեծ կ'ըլլար իր զարմանքը երբ կը սկսէինք յանկարծ գրեթէ միաբերան երգել նոյն հատուածները չափական կամ յանգական ուղիղ արտաբերութեամբ։ Միշտ նորութիւն մը կը մտնէր ամէն մէկ դասի առթիւ, և ա՛յս էր թերևս որ բնաւ չէինք ձանձրանար երբ Գրաբարի մանուածապատ ու յօդուածոյ խաղերուն մէջ կը դեգերեցնէր մեր բովանդակ ուշն ու ուրուչը, կը զգլխէր ու կը մոգէր մեզ, ա՛յն աստիճան որ մեզմէ նուազ կարողները, սահմանափակներն իսկ հաճոյք կը զգային եւ մրցակից մը կը դնէին Դուրեանի Հայերէնը պատրաստելու։ Երբեք չէր բռնադատեր, բայի նախանձն ու յօժարակամութիւնը ինքնին կը բոլբոջէին իր աշակերտներուն սրտին մէջ։ Ոտանաւոր գրել տալու ինքնայատուկ վարժութիւն մը ունէր ուսանողներուն հանդէպ։ Այնքան մեզմ ու վճիտ բացատրութիւններով կ'ամրացէր կանոնին կարծրութիւնը, որ միտք ու տաղանդ չունեցողներն անգամ կը ներշնչուէին, և դասը իրերավարժութեան հանգամանք մը կ'առնէր, և ոտանաւոր գրողներուն մէջ ա–

մենէն ակարները, ամենէն փութկոտը կ'ըլլային։ Իրաւ է թէ քիչ մը կը ծաղրէր Դուրեան, մերթ յանգական և չափական տողերը նրբամիտ հեգնութիւններու առարկայ ընելով, բայց ա՛ս լինքնին կարևոր խրատ մըն էր և Աստիկեան աղն էր ոտանաւորով մեր միտքը համով բացատրելու համար։ Իր դասախօսութիւններէն իւրաքանչիւրին մէջ անեկդոթ մը ունէր մեզի պատմելու իր անցեալ դպրոցական կեանքին վրայ։ Մըրմըրեան անունը յաճախ ներկայ կ'ըլլար մեր դասերուն, անունը այդ տաղանդաւոր մարդուն, որ հայերէն լեզուն գիտցողներուն կընայ տարիներով հայերէն և ճաշակաւոր հատներ սովրեցնել, հինը թէ նորը։ Պարտիզակցին գիւրահաւան չէ, ընդհակառակն խառնուածքով քիչ մը չափազանց գժուարահաճ է, վկա՛յ Մկրեան Տ. Յովհ. Աւագ քահանան, որ կընայ պարտիզակեան գժուարահաճութեան տիպար մը ընդունուիլ։ Արդ, Դուրեան, որ կընայ պարտիզակեան գժուարահաճութեան տիպար մը ընդունուիլ։ Արդ, Դուրեան տասը տարի չարունակ անչէզուկ և առանց ամենափոքր տրտունջի կասկած տալու, միշտ յարգուած, միշտ սիրուած, սերունդներու դաստիարակութեան մեծ գործ մը իր գլուխ հանեց Ս. Մինասի բարձունքին սորոցը կառուցուած այն բազմամարդ գիւղին մէջ, որ, իր կողմէ իբրև վարձք կամ փոխարինութիւն, Վարդապետին նուիրեց ֆիզիքական առողջութիւնը՝ իր ջուրովն ու օդովը և մաքուր անած ու մեծցած հաւեղէններ բովը, զորս մանաւանդ պատրաստ կը բռնածնէր վարդապետին ծերունի հայրիկը, ա՛յն համբաւաւոր երկաթագործ Հաճի Պապան, որ հայր եղած էր բանաստեղծ Պետրոս Դուրեանի։ Բաւեալ երկաթագործ Հաճի Պապան, որ հայր եղած էր բանաստեղծ Պետրոս Դուրեանին՝ Դուրեան վարդապետին ալ հայր ըլլալէ առաջ։ Քարոզիչի և Տեսուչի կրկնակ պարտաւորութիւնները լիովին կատարելէ զատ, Դուրեան Վարդապետ յաճախ կը հրաւիրուէր թաղային գործերու կարգադրութեան հակելու կամ նոյն իսկ իր ձայնը լսելի ընելու դժուարալոյծ եկեղեցական խնդիրներու մէջ, ինչպէս սովորաբար կ'ըլլայ գաւառներուն, և ամենէն անտարբեր կրօնական հովիւն իսկ իր պաշտօնին բերմամբ կը տարուի միջամտութեան մը։ Արդ, առաւելապէս ճիշդ ա՛յդ կէտին պիտի ուզէինք ակնարկել։ Դուրեան վարդապետին ճարտար ու խելացի միջամտութիւնը կը կարգադրէր ամէն բան, ոչ ոք գժգոհ կը թողուր, որովհետև ամէն ոք վստահ էր իր անկողմնակալութեան վրայ, աչառութիւն կամ կուսակցութիւն չէր գիտեր, իր խելքին ուժով միայն կարծիքը կը յայտնէր, և վերջ ի վերջոյ ընդհանուրին կ'ըլլար այդ կարծիքը. ամենայն պազատութեամբ և լրջութեամբ մտիկ կ'ընէր ամէն առարկութիւն, քնաւ չէր բարկանար, յանդիմանութիւն չունէր երբեք, և խորհրդակցութեան մը համար իրեն չուրջ հաւաքուած Թաղականները և Հոգաբարձուները, յաճախ խելացի մարդիկ ամէնքն ալ, յարմար կը գտնէին Վարդապետին ըսածները ընդունելու և գործադրելու։ Սակայն ոմանց համար սա՛ գժուարին խնդիրը թէ գիտական վարդապետը վարչական գործէ չի հասկնար։ Անտեղի սկզբունք մը, որ լինքնին կը հերքուի եթէ ոչ ուրիշ պատճառաբանութեամբ, գոնէ անով որ վարչական մարդէ մը պահանջուած առաջին կամ անհրաժեշտ յատկութիւնն է անոր խելքը, առողջ դատաստանը. և խմաստասիրական, կրօնական, գիտական գժուարիմաց խնդիրներ լուծելու կարող միտք մը ինչո՞ւ պիտի էհլնայ իր հովուական պաշտօնի բերմամբ թաղային դպրոցական կամ եկեղեցական խընդիրներու մէջ չկազմել իր կարծիքը, բուն իրողութիւնները կշռադատելով, և ո և է պայքարի վրայ անկողմնակալ հայեցողութեամբ։ Յարձեալ կը կրկնենք թէ վարչագիտութիւնը խելքն է գլխաւորաբար, և յետոյ փորձառութիւնը։ Եւ Դուրեան Սրբազան ա՛րքան մեծ խորհող մը, նոյնքան ալ զգայուն մարդ մըն է, այս վերջին յատկութիւնը արդէն սերնդական, ժառանգական է իրեն մէջ։ Աղքատին վիճակէն միշտ կը հասկնայ, բաւեմասնութիւն մը որ անհրաժեշտ է հովուական պաշտօնի մէջ։

Երբ Օրմանեան Սրբազանէն վերջ Դուրեան Սրբազանի պիտի յանձնուէր Դպրեվանքին վարչութեան ղեկը, սովորական յանկերգը կրկնողներ եղան թէ իրա՛ւ, գիտնական վարդապետ է, բայց . . . վարչագիտութիւն չունի։ Դուրեանը մօտէն ճանչցող և անոր խելքին ու գատողութեան աստիճանը չատ մօտէն գիտցողները սակայն վայրկեան մը իսկ չվարանեցան, և մանաւանդ Օրմանեան Սրբազանի վճիռը անվերաքննելի եղաւ, ոչ միայն վարչագիտութեան, հակառակ իր բովհետև Ն. Սրբազնութիւն ի՛նք ալ տիպար մըն է վարչագիտութեան, հակառակ իր կեանքին տարիներուն ստուար մէկ մասը համալսարանական և վերացական ուսումնասիրութեան ծախսելուն։ Ո՞վ չի գիտեր հիմա փորձով թէ Համալսարանական ա՛յդ պատկառելի

բը, Օրմանեան Սրբազան, որ Աստուածաբանութեան և Իմաստասիրութեան ցեցակեր մատեաններն իսկ թղթատած և անդործնական ֆօրմիւլներ տարիներով գոց ըրած է, ո՞վ չի գիտեր հիմա թէ Ն. Բարձր Սրբազնութիւն վարչական ո՛րպիսի այլազան և բազմազիմի յատկութիւններ կը ցուցադրէ: Ինք, Օրմանեան Սրբազան, փառաւոր հերքումը էր՝ մինչ ա՛յն կարգ մը մարդոց որոնք կը կարծեն թէ վարչական եկեղեցականները կը չինուին ա՛յն մարդերէն որ տարիներով գաւառներու անկիւնները կ'օրջանան, կուսակցական ամէն պայքարներու մէջ կը բթանան, և իբր թէ այս փորձառութիւնը մեծ ու միակ դպրոցն է թեմ ու ժողովուրդ հովուելու: Բուն խելքը, հանճարը, գիրքը, գրիչը վարչական մարդիկ չեն չիներ եղեր: Օրմանեան Սրբազան բարեբախտաբար չուտ հասաւ հերքումի տալու այս քմածին ենթադրութեան: Եւ Դուբեան Սրբազան տասը տարիի նոր չրջան մըն ալ բոլորեց Դպրեվանքին մէջ, ուր ելմտական, կրթական, աբեղայական ամէն խնդիր իր ուսերուն վրայ ծանրացաւ, և, բաց ասոնէ, Աբմաչի վանքին հինօրեայ քանի մը աբեղաներուն ալ խօսք հասկցուց, անոնց հետ ալ վարուեցաւ, ինչպէս իր ժամանակին վարուած էր Օրմանեան Սրբազան:

Երբ Դուբեան Սրբազանի հեռացմամբ վերջերս ալ Դպրեվանքին նորոգ կարգադրութեան և արուած ուղղութիւնը չարունակելու հարցը օրուան խնդիր դարձաւ պատրիարքարանի մէջ, և երբ Դուբեան Սրբազան, իբրև մօտէն իրազեկ, Թորգոմ վարդապետը յարմար տեսաւ այդ պաշտօնին, սկսան չշնչել թէ Տ. Թորգոմ երիտասարդ է . . . վարչապիտութիւն չունի, խակ է, խամ է, ևլն.:

Բարեբախտաբար Դպրեվանքին հին ու նոր վարդապետները մօտէն ճանչցողները ճիշդ ժամանակին վերջ տուին այդ աստուածնեղութեան, և գործեալ Ս. Պատրիարք Հօր վարչապետութիւնը յաղթանակեց, երբ նախորդ օրուան մէջ Տ. Թորգոմ վարդապետ հաստատեցաւ Վարիչ Դպրեվանքին, հակոզութեամբ Ս. Պատրիարքին, ինչպէս կ'ըսէր առաջ: Կա՛մ պէտք էր Դուբսէն մարդ մը ճարել ու Դպրեվանք առաջնորդութեան դրկել, և կամ Թորգոմ վարդապետին յանձնել այդ պաշտօնը: Այս երկայրաբանութիւնը անհեթեթալի էր: Հին ու նոր վարդապետներէն ամէնէն շատ վանքը կեցողը եղած է Թորգոմ վարդապետ, և հետևաբար՝ ամէնէն աւելի շատ հետևող Դպրեվանքի ներքին կեանքին, և դարձեալ՝ հետևաբար՝ ամէնէն ուսեալ և ամէնէն աւելի ուսուցիչ: Դպրեվանքին հին չրջանի վարդապետները թեմական և առաջնորդական խընդիրներու մէջ կանոնական բանուած ըլլալով, բնականաբար վարժութիւնն կորսնցուցին իբրև ուսեալ և իբրև ուսուցիչ, և նորերէն իբրև երիցագոյն և իբրև շատահմուտ Տ. Թորգոմի կը վիճակէր այդ պաշտօնը, եթէ կ'ուզուէր Դպրեվանքը պահել իր այժմեան վիճակի մէջ: Թո՛ղ որ մենք անձնապէս Դպրեվանքին կրթական նոր ուղղութիւն մը տրուելուն աւելի համամիտ էինք, արհեստարան–վարժարանի մը վերածուելուն աւելի հակամէտ ծրագիրով մը: Տ. Թորգոմ վարդապետի տարեկից ընկերներուն կարևոր վիճակներ յանձնուեցան, և աշխարհականներէն անանք որ երիտասարդ ըսին Թորգոմ վարդապետին, իրենք անոր տարիքին կէսը իսկ չունեցած, ժամանակին լրագրական ասպարէզին վրայ գրիչ կը չարժէին և կարծիք կը յայտնէին գրական ու կրթական խնդիրներու մասին: Թորգոմ վարդապետ փորը կուշտ երիտասարդ մըն է, պարտիզակի ամէնէն հարուստ մարգուն թոռը, ճոխութեան մէջ ապրող երիտասարդ մը, որ ոչ ժլատ է եւ ոչ մսխող. թող որ վանքին պիւտժէին վրայ հսկող Սրբոյն աչքերը ո՛չ առիթ կուտան մսխելու, և ոչ ալ կը ներեն անոր:

Հետևաբար, ուրախ ենք որ մինչ Դուբեան Սրբազան Միջերկրականի ալիքներէն կ'անցնի իր նոր պաշտօնին և ասպարէզին գլուխը անգին Դպրեվանքին գործը իր արգար կարգադրութիւնը ստացաւ Ինամակալութեան և անոր Ս. Նախագահին չնորհիւ, միայն թէ՝ եթէ տրտունջի պատճառ մը ունեցողներ կան այս կարգադրութենէն, անանք ալ . . . գրաշարները պիտի ըլլան, որովհետև պիտի պարտաւորուին այսուհետև, ի հարկին, երբ յիշատակուի Թորգոմ վարդապետ, անոր նորագիւտ ազգանունը տալու համար չարել «վանահայրական Փոխանորդ» երկար բացատրութիւնը, փոխանակ հին «Փ. վանահայր» կարճ բացատրութեան: Սակայն ձեռակերպութիւնն ալ իր գոհացումը պէտք էր գտնել:

Մանգումեի էֆեմեար, 1904, թ. 1059

ԵՐ. Տ. ԱՆԴՐԻԱՍԵԱՆ

ՍԻՐՈՒԱԾ ԴԷՊՔԵՐ

ԵՂԲԵՐԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒԲԵԱՆ

Ասպարեզը չէ որ պատիւ կը բերէ մարդուս, այլ մարդն է որ պատիւ կը բերէ իր ասպարէզին:
Լուի Բաւրէօ

Ինչպէս որ, ասկէց տարիներ առաջ «Ծանօթ Դէմքերու» մեծանուն հեղինակը, բառերու պզտիկ խաղով մը կամ պարզ չրջումով մը ակներև ճշմարտութիւն մը կը գըտնէր մէջտեղ, Օրմանեան Սրբազանի համար «եպիսկոպոսներուն երիտասարդը ու երիտասարդներուն եպիսկոպոսն է» գրելով, նոյնը կարելի է կրկնել այսօր Դուբեան Սրբազանի համար, աւելի հատուածապէս ու առաւելագոյն իրաւունքով և աւելցնել նոյն խակ. «եպիսկոպոսներուն գրագէտը և գրագէտներուն եպիսկոպոսը»: Ոչինչ աւելի ճիշդ ու անկեղծ արտայայտութիւն պիտի ըլլար գրուի մը գրչին տակ:

Տեսա՞ծ էք վինքը:

Պարթև հասակ, չաղխ կազմուածք, պատկառազդու երեսոյթ. առաջին ակնարկով: Աստնք սակայն բաներ են, նոյն իսկ առաւելութիւններ՝ եթէ կ'ուզէք, զորս չատերէ ունին, նոյն իսկ ա՛չ–եկեղեցականներ: Բայց ինչ որ գրաւիչ է, եզական ու գմայլեցնող ձիւնեղ: Անտառներ կան որոնք իրենց անտահման ծլումին ու ծաւալումին մէջ, մինչև ջուրերու եզերք, բնականութիւններու ոտքը, քաղաքներու դուռը ափ կ'առնեն, կուգան, կը հասնին, կը պաշարեն զանոնք նախանձոտ գուրգուրանքով մը, կարծես բոլորովին իրենց տուներին մէջը ծրարելու համար: Ու ճիշդ այդ տպաւորութիւնը կ'ունենայ մարդ, երբ առաջին անգամ կը տեսնայ մազերու յորդ ու բուռլս այդ բուսականութիւնը, որ այդքան լեցուն ու խմաստուն ճակատ մը կը չրջապատէ, կը պզտիկցնէ, իր չուքին տակ կը չքացնէ: Երբ մարդ, հեռուէն մլայն ճանչցած է Դուբեան Սրբազանի մեծ արժանիքը, լայնախոհ մլտքը, խոր հմտութիւնը ու բազմազիմի կարողութիւնները, ձեռքովը դրած պէս կը սպասէ Հիւկոեան կամարակերպ ճակատի մը դէմ յանդիման գտնալու լինքզինքը և կ'ապշի կը մնայ տեսնալով այդ նեղ, երկու նուրբ գիծերով խորշոմուած մթին ճակատը, երբ անգին այնչափ գատարկ ու անչահ մարդիկ, իրենց անապատական ճակատներով կը պարծին: Եւ սակայն, ճիշդ այդ մթին ճակատը, որուն վրայի հորիզոնական, զոյգ խորշոմները ճեպընթացի մը գիծերն են կարծես ուրիկ մտածումը կը սուրայ կը սաւառնի.— ճիշդ այդ մթին ու նեղ ճակատը, ճնշուած օդի, խտացած essenceի տպաւորութիւնը կ'ընէ վրան և չեմ կրնար գիտելով զայն ու խորհելով հակասութիւնը բոլոր այն բաներուն՝ որոնք պզտիկ ծաւալ ունին ու մեծ կարողութիւն:

Իր թուխ գէմքին վրայ, ամէն բան կը միտի մռայլ, խորհրդաւոր, մեծաչուք ըլլալու և սև աչքերուն, նեղ ճակատին, ալեխառն մօրուքին վրայ, կուտակուած թըխպայրդ ու գորչ ամպերու որոտումը, մրրկիլը, փայլատակիլը պիտի կարծէիր տեսնալ: Բայց, փոխանակ ատոր, հաճելի անակնկալը կ'ունենայ մարդ յուսախաբ ըլլալու եւ ատուերներու այդ դէղերուն վրայ չանկարծ կը նշմարես նուրբ, անբացատրելի, անչօփափելի երկնային ժպիտ մը՝ որ դէմքի գիծերուն չօրինուածքին իսկ բնական արդիւնքն

է, առանց մասնաւոր դիտումի կամ գիտակից չանքի մը ծնունդ ըլլալու, և որ տեսական ծիածանի մը պէս պսպղալով կը չեշտէ ու աւելի ազդեցիկ, գրաւիչ կ'ընծայէ նայուածքին խորութիւնը, դէմքին խորհրդաւորութիւնը, ամբողջութեան պատկառանքը։

Նոյն բանը իր սև, լայնաբիլ աչքերուն մէջ, այնպէս ինչպէս Դուբեաններուը միայն ունին։ Խիտ, խրոխտ, մթամած, խորաթափանց աչքեր՝ որոնց մէջ պզտիկ ու մըշտափայլ չողիւն մը նոյն դերը կը կատարէ, ինչ որ ունի յաւերժական ժպիտը, կրօնաւորի իր լուրջ ու սգաւոր դէմքին վրայ։ Հիանալիօրէն թովիչ ու գեղեցիկ աչքեր՝ որք Նար–Պէյի կամ Եղիշէ Ա.յվազեանին նազելի ու կանացի pailletés d'or աղուորութիւնը չունին անշուշտ, բայց աւելի առնական, աւելի սաւառնող, մագնիսական ու պաշտելի համայք մը ունին, զոր ըմպելով չես յափրանար, ինչպէս վաղամեռ բանաստեղծը պիտի յափրանար «անյագութեան այն սև կաթէն» չատ ըմպելով։

Անբասիր, սակաւապէտ, սակաւախօս, հեռատես, նրբամիտ, գործունեայ, խըստակրօն, խոնարհ, հեզահամբոյր ու սկզբունքի տէր միանգամայն։ Լեզուագէտ, գրագէտ, պերճախօս քարոզիչ, բանասէր ու բանաստեղծ միևնոյն ատեն։

Եկեղեցականութեան, հանրային գործերու և մամուլի մէջ մանաւանդ մտած մէկը չեմ գտած որ, իրաւացի կամ անիրաւ կերպով գատափետուած կամ հակառակորդներ յարուցած չըլլայ, իր դպած չահերուն համեմատութիւնով, այն աստիճան որ ա՛լ բնական օրէնքի կարգ անցած է ինձի համար, ամէնէն չնորհքով ու պարկեշտ մարդուն համար իսկ լսել խելքէ միտքէ չանցած չարախօսութիւններ ու զզուելի զրպարտութիւններ։ Դուբեան Սրբազան անօրինակ օրինակ մըն է այս տեսակէտով, քանի որ իրարու ամենահակառակ տարրերը կը միաբանին ու կը ձայնակցին իր անձին ու գործունէութեան ներքոյզը հիւսելու համար և ամէնէն անհաշտ չըլլանակներու մէջ ընդհանուր ու անսահման համակրութիւն կը վայելէ։

Ընդհանրապէս եկեղեցականներու հետ մօտէն ծանօթութիւն հաստատած ու տեսութիւն ունեցած ատենս, միշտ այն տեսակ վանող ազդեցութիւն մը կ'ունենամ անոնցմէ, այն տեսակ խորչելի բաներ ու ազել արարքներ կը տեսնամ անոնց շատին վրայ որ ինքնիրենս փառք կուտամ, եկեղեցական ասպարէզը ընդգրկած չըլլալուս համար, ինչ որ après tout, անկարելի բան մը չէր։ Ահա սակայն, Դուբեան Սրբազան, մէկը այն խիտ հազուագիւտ տիպար եկեղեցականներէն որոնց վրայ քանի կը նայիմ՝ այնչափ չերմ բաղձանք կը զգամ կրօնաւոր դառնալու։ Այս պարագան ինքնին անկեղծ հիացումի ու պինդ գնահատումի ամէնէն զօրաւոր արտայայտութիւնն է զոր կարենամ երևակայել և որմէ հեռաւորին չեմ կարծեր որ ձգտած ըլլայ երբեք, որևէ անչահախնդիր եկեղեցականի մաքուր փառասիրութիւն։

Մասիս 1904, 4 Դեկտ. Թ. 48

ՉԻՖԹԻ–ՍԱՐԱՖ

ԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐՆԵՐ

ԵՂԻՇԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

Բոլորովին հակառակը կարգ մը յոխորտ ու ճղճիմ լմացականութեանց, Եղիշէ Եպիսկոպոս Դուրեան մեծահոգի բանաստեղծը՝ որ իր առօրեայ գբաղումներէն դուրս ունի հոգեկից ներշնչումներու և մխտիք վերացման իր պահերը, երբ իր յոգնաչխատ միտքն ու վաստակաբեկ մարմինը հոգւոյն սիրական հրճուանքներովը կը կազդուրուին ու անոնցմով կը հանգչին, երազանքի բուռն ու խորհրդաւոր վայրկեաններ ուր բանաստեղծ միտքը կը բաժնուի մերթ աշխարհի ունայն աղմուկներէն, ու Մտաձումը կը սլանայ թևաբաց դէպի հոգեկանը, որ իրեն կը սպասէ արդէն անանուն և զգլխիչ նեկտարին քաղցրութեամբ մոգելու համար թովիչքին յոգնութիւնը։

Ինքը բանաստեղծ ծնած է արդէն, ինչպէս իր եղբայրը։ Եւ ի՞նչ մտերիմ, ի՞նչ սերտ չեչտ մը, ինքնաբուխ զգացման, բառի ու բացատրութեան տեսակ մը ի՞նչ չնորհալի ու գողտրիկ բնականութիւն ունին երկու եղբայրներն ալ, որոնք կը նոյնանան մեր դատումին առջև։ Միևնոյն մէջավայրին մէջ ծնած, Սկիւտարի մէջ միևնոյն բանաստեղծ ծնականութիւնը չնչած, — ու մանաւանդ արդէն իսկ բանաստեղծ ծնած, — Մխրանիկը վաղամեռ Պետրոսին հարազատ չարունակութիւնը կը թուի ըլլալ։ Կարծես միևնոյն Դուբեանն է որ կը խօսի մեզի, միևնոյն Դուբեանը՝ որ սակայն կրած է տարիքին ու կուսմին հարկադրած փոփոխութիւնները. և մեծ հաճոյք մը չէ՞ մխիթ տեսնել մեր վաղամեռ սիրական քերթողին չարունակութիւնը՝ իր հարազատին մէջ։ Ու ա՛չ ապաքէն Եղիշէ Եպիսկոպոսը մեր երևակայած Պետրոսն է. հասուն տարիքէն բանաստեղծը, նուազ մելամաղձիկ, աւելի խոհուն ու հզօր, մի՛չա քաղցր ու մի՛չա խանդավառ։

Բաւական երկար լռութենէ մը վերջ՝ բանաստեղծի իր տաղանդը, տեսիլքի մը, դիւթանկարի մը պէս գունագեղ ու փողփողուն հիմակ, եկաւ մեզի հիանալի փետրաձանձրացուցիչ հարթավայրերու տաղտուկին, մեզ, որ երկարաձիգ ու յոգնեցուցիչ ճչմարիտ հրճուանքով մը ըմբոշխնեցինք իր սրբագեղ բանաստեղծութիւններուն թովքը։

Իր սակաւաթիւ քերթուածներուն անստգիտ յօրինուած քը, զգացումներու նրբին ընդելուզումը, երաժշտական բառերու ազատանգաղարդ ազուցուած քը, ու վերջապէս գաղափարներու ներոյժ արտայայտութիւնը, իրարու միացած, բանաստեղծի քնածին տաղանդին հետ մեզի կը յայտնեն նաև ճչմարիտ արուեստագէտին տաղանդը, որ ազնուական ու չնորհալի մոգութիւն մըն ալ կ'աւելցնէ իր բանաստեղծութեանց թովանքին վրայ։ Ապաքէն, ո՞վ պիտի կրնար մանանիչ ընել մեզ իր քերթուածներուն մէջ գաղափարի անճարակ կաչկանդումները, բացատրութեան բանագբօսիկ դարձուած քները և զգացումի անճահ արտայայտութիւնները. և մանաւանդ ո՞վ պիտի կրնար այնքան զգայուն ու խանդաբորբ բնականութեամբ մը ներկայացնել մեզ, օրինակի համար, Անակ որդիին զղջումի այն հոգեխոր ցաւերը՝ պոռթկացող ուժգնութեամբ մը տոգորուն։

«Անէծքըդ, Հա՛յր, փոխեց ոսկիս մութ պըղինձի,
Բայց քանի որ չամբուշ կուռք մը պէտք էր լինձի՝
Ես պըղինձով ալ պատրանքներըս ձուլեցի։
«Անէծքըդ, Հա՛յր, փոխեց կնդրուկս անարգ գուղձի,
Բայց քանի որ ըղձլիանք մը պէտք էր լինձի՝
Ես այդ գուղձով ալ երազներըս ծըխեցի։
«Անէծքըդ, Հա՛յր, գոհար քարերս գարձուց խեցի,
Բայց քանի որ գիրկ մը գրգանք պէտք էր լինձի՝
Թամարներու կուրծքէն գանոնք ես կախեցի։»

Դրուագներ կան որոնցմէ մարդ մէջերնիս ընելու կը վարանի. և մինչ ա-նիրաւութիւն մը չէ՞ գեղեցիկ ամբողջութեան մը գաշնութիւնը հատուածել, քայքայել երազի նրբահիւս ու ճարտարագեղ այն չէնքը որուն ամբողջութեանը վրայ պէտք է հիա-նալ մանաւանդ, զայն վերստին ու վերստին կարդալով, ու վերջապէս զայն գոց ընելով։

Տեսնենք նաև սա հատուածը, նմանապէս Ս. Փիրքէն առնուած նկարի մը բա-նատեղծացումը.—

«Կը սիրե՞ս զիս», երեքկնեց Տէրն, ու կեփաս
Ամպի մը պէս խռոված՝ ըզգայ ներսիդին
Ուրացումի ահեղ անկումը չանթէին.
— Ահ, զիտես դու, զիտե՞ս ամէն ինչ, ա՛վ Տէր,
Թէ կը սիրեմ ըզքեզ, ցորչափ Սէրգ անհաս
Ճառագայթի մը քաղցրութեամբ թափի վրաս . . .
Բո՛ւկդ են բոլոր մեր հոգիներն ու սիրտեր։

Եւ իբրև պատասխան՝ Յիսուս կը հրամայէ անոր երթալ արածել իր ոչխարները· (և ասիկա՝ իր ալ պարագան)։

«Մինչև այն օրն ուր լյնայ ցուպդ ի գետին
Եւ ուրիշներ կապեն մէջքիդ թոյլ գօտին։»

Դիտեցէք պատկերին նկարչականութիւնը. վաստակաբեկ ծերունին, տարիներու յոգնութեանը տակ ընկճուած, աչքերը անբոց ու տկարատես, անկարող իր դողդոջուն ձեռքերուն մէջ նոյնիսկ ցուպը բռնելու, իր հրմշտունքներն ալ անպօր՝ վաղեմի սիրական արինդին վրայ տաք համբոյրի մը խանդաղատ հպումին, և սակայն աւելի քան երբեք գոհ՝ կատարուած պարտականութեան մը երջանիկ գգացումովը գեղուն։

Այս քերթուածին մէջ իր խոկ հոգիէն բան մը գրած է Դուբեան. լինքը՝ իր աշ-խատութեան խեթալին նուիրուած, լինքը՝ եռանդագեղ ու կորովի մինչև հոն՝ ուր ա՛լ մաշած և ուժազուրկ մարմինը մերժէ ծառայել իր տիրաբեկ այլ խզճահանգիստ մտածումին։

Իր ուրիշ մէկ քերթուածը Տեառնընդառաջն է, հնանալի՝ սկզբնաւորութիւնէն խոկ·

«Հոտ մը կ'առնէր ծերունին խոլ հեչտանքի՝
Յանձարուրին տաքուկ ճերմակ խորչերէն,
Հիւթէ ցամքած մարմնին համար՝ ուղխօրէն
Արբուշ մ'էր այն ըզգայութիւնն ու կեանքին։»

Երևակայե՛լ պատկերը ալեփառ ծերունիին, ըղձացուած գիրքի մը մէջ, գրկած Գերագոյն–Մանուկը, անոր վրայ հակած խանդաղատօրէն, և այս մերձեցումէն և այս հպումէն խելայեղ . . .

«Ու երբ չուրթերն ալ գողահար ու տրմոյն
Համբուրեցին մաքուր կայծակը բերնին,
Շունչէ կտրած ծոցին համար լինչ չերմին
Կաթուած մ'էր այն՝ որ չարժեց լարը հոգւոյն։»

Ու, գերագոյն ու աստուածային վայելքէն վերջ, հուսկ գուրգուրանքի անհուն յորդումէն վերջ, անոր գոհ ու հանդարտիկ աղաչանքը՝ որ հեծկլտուքի մը կը փոխուի·

«Ա՛լ արձակէ զիս, Տէր, եկաւ ժամանակ,
Որ ոսկորներս խաղաղին,
Բայց մէյ մ'ալ Դո՛ւն զիս գրկէիր, որ համակ
Որսը չըլլամ գազաղին»։

Քերթուածին ամբողջութեանը մէջ կայ նոյն ներդաշնակ, կորովի և զգայագեղ թափը՝ որ երբեք չի կասիր։

Ու մտածե՛լ որ իրապէս արժանաւոր ու հոգեվից այսպիսի մտաւորական մը այսքան ա՛ւշ հրապարակ կ'ելլէ, ամփոփուած ըլլալով իր հուժկու և բանաստեղծ եսին մէջ, ու խոնարհած՝ իր կրօնաչունչ մտածումին արբանոյշ խորանին առջև. մինչ ուրիշ-ներ, բանաստեղծի վաստակող գոյութիւններ կամ չպարուած, սիրուն ոչնչութիւններ, միշտ երևալու, միշտ խօսուելու նիհար ու ճղճիմ փառասիրութեան մէջ մոլորած, եւ կամ իրենց անունին քով ներքոյի երկու բառ տեսնելու չատ տղայական անձուկէ բըռ-

նուած, ասդին անդին կը թափառին, հոս ու հոն ծլծաղելի ուրուագիծեր նկարելով, և հուսկ յետոյ իյնալով տղայական և ունայնամիտ յոխորտանքի մը մէջ։

Այս ամէնէն վերջ, ինչ որ ամէն բանէ աւելի բաղձալի պիտի ըլլար մեզի՝ ա-մէնուս համար ալ, անտարակոյս բանաստեղծ եպիսկոպոսին քերթուածներուն հատորի մը մէջ ամփոփուած տեսնելն է։ Պիտի սիրէինք ուրեմն մտածել թէ իր վերապահ ըն-թացքը համեստութեան զգաստարին հետ այս մտածումին ալ վերագրելի է։

Մասիս 1905, 9 Ապրիլ
Թ. 7.

ՇԱՒԱՍՊ ԾՒԱՇԱՆ
(Միսաք Մեծարենց)

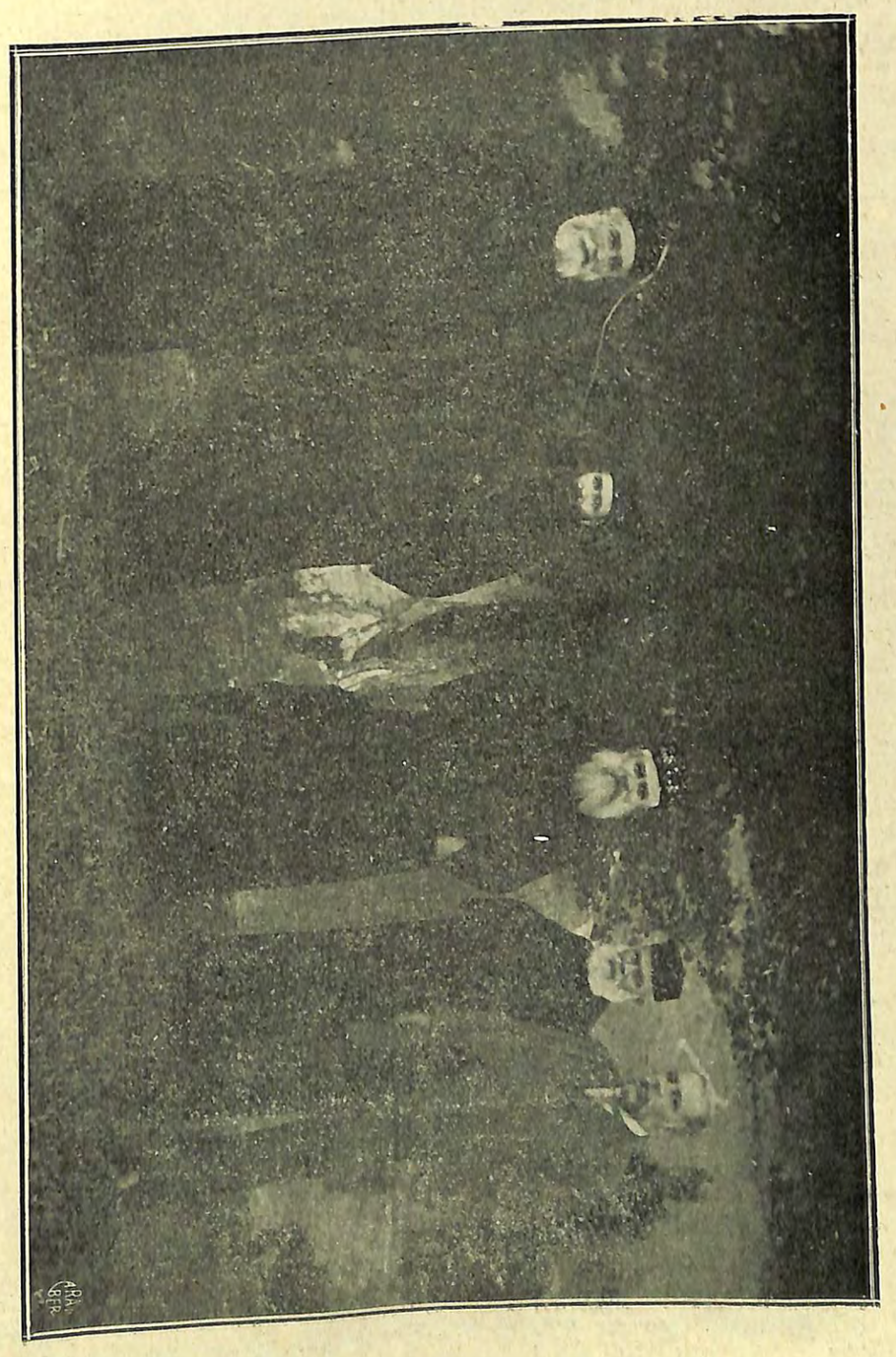

Արմանի «Փաստան չամուսնի վիրաւոր զինուորի մը հետ». Ծախէն աջ· Ծերի դէմ· Փիլիպեան, Պետրոս Դէդէ· Տարոնեան (ամբիծ Պատր· Կ· Պոլսոյ), Գալֆայեան, Գաբրիէլ Դէդէ· Մարեան, Գարեգին Ե· Շահմուրադեան

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՔ

Ա Ր

ԳԵՐ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԵՊՍ. ԳՈՒՐԵԱՆ

ՈՐ ՆՈՒԷՐ ՂՐԿԱԾ ԷՐ ԻՐ ՀՈՒԼՈՒԱԿԱՆ ՆՈՐ ՍԻՒՆԴՐ

«Յուժեալ դառնգիս եւ յոգւոց հանիցես, յայնժամ կեցցես,
եւ գիտասցես թէ ո՛ւր իցես»։ Եսայի Լ. 15։

Հովուական Սըրինգդ, Հովի՛ւ Հոգեւոր,
Կրօնքի պարուրուած մանեակովը խուռնկ,
Առի՛ ես նըւէը խունկ խինդով մ՚այսօր
Մինչ նոր Դեմեարէն(*) ծոնէին մանկունք,
Մանկո՞ւնք՝ Աբրահամ(**) հողին ժիր ծընունդ,
Որպիսի եղանք երբեմն ես Դուն եւ՝
Գիշեր ցերեկի մեր մըտաց լ ունունդ(***)
Ցերեկ գիշերի փոխած գիրն լ սեւ։
Այլ հակի՛րճ ճաշակ մ՚առի Սբրինգէդ...
Աւա՜ղ, այս աւուրց լուրերն ապառուի
Եւ մահու կեանքի տրուփիւնք ետ ընդ ետ
Կընեն Թուրքիան հընոց անդադրում։
Մեր Ընկերա՛ն լակ, օրհնեալ Ակագեմ՝
Եւ հազարամեա՛յ քաղաք ոսկեղէն,
Ուր այնքան գարեր երկաթ մահագէմ
Եւ արի՛ւն մարտի չէլան բնաւ լ գէն,
Ուր Դուն թաղեցիր եղբայրդ՝ մե՜ծ քերթող,
Ուր ես յեղափոխ հայրիկ մը արի,
Ուր խաղաղութեան անձնուէր պաշտող
Իռեան սբրինգը գարկի քսա՛ն տարի,
Մազապուր գերծաւ սբրած Նաբաղէն
Վերջին ըսբազէն մահու հըրդհի,
Մեր մեղքէն, անշուշտ, Դուքին երկնային
Ծանը՛ր կշռելով ողորմն ամեհի...
Թէ լ՛ինչ ներչընչեց ճաշակ սբրինգիդ՝
Ահա կը յանգեմ հարկի տակ արագ,
Ես որ չատոնց իսկ սբրինգ եւ մատիտ
Թողած՝ բըռիչով կըզբաղիմ վայրագ։
Երեսուն երեք այս ա՛մ է տըխուր,
—Լոյս յաւիտեանց մէջ տարեգլո՛ծ մը մութ,—
Որ տառապեցանք մեղքով թաքթաքուր,
Ո՛հ, չըտառապողն էր մատնիչն՝ ա՛յր սուտ։
Այս տառապանքէն ազատութեան ժամ՝

(*) Or տօնի Ս. Գէորգայ՝ pus յուշաց, **խըտրելէգ**։
(**) Խիստ պղտոյ, որ բաղամ երեք հազար տարուան, եւ հոն դեռ պատերազմի արիւն չէ թափուած։
(***) Ցերեկ (ճերմակ) թուղթի վրայ սեւ տառերու։

Դեռ քանի մ՚ամիս է հընչեց գըւարթ,
Այդ ժամէն ցայսօր՝ ո՛չ ոք՝ ըսել կըրնամ
Զանգրադարձաւ բնաւ իր մեղքերուն բարդ,
Վիշտէն ազատած՝ յանկարծ խենդ ոամիկ
Աղղակ ցընծութեանց խեռ հայհոյութեանց
Արձակեց չորս կողմ գըրիչով ոազմիկ
Պի՛նդ անգա՛րձ՝ կարծես այդ ժամն էր անանց։
Վիշտե՛ր, գիտես Դուն, Սըրբազա՛ն ներհուն,
Պահիւ են մեղքի. Գիրք այսպէս կ՚ըսեն։
«Ի՞նչ էր մեր մեղքը՝ ըսին ամէն հուն՝
Զիք արդարութիւն, իրաւունքն լ գէն.(*)»
—Ի՞նչ էր մեր մեղքը ։ ։ ։ Էի՛ք արդարութիւն ։ ։ ։
Զէնքին իրաւունք գերագո՞յն է մի՛շտ ։ ։ ։
Թիւր գատմամբ ուռած միտքերու այդ թո՛յն
Անարդարութեա՛ն խակ գոյն մըն է ճիշդ։
Մեր մեղք՝ նախ մեր գիրք ապա եւ մեր կիրք,
Կրօնի ու սիրոյ սուրբ ըսկիզբներուն
Ապաշնորհ ըլլալն է՝ բարիէն գիրկ,
Զաւնենալ օրի՛ն ոսկի՛ միութիւն.
Մեր մեղք հեչտութեան պերճանքի փափաք,
Նախա՛նձ արժէքին, բանսարկո՛ւ բերա՛ն,
Առնուլ եւ չըտալ, սըտկանք ու պատրանք,
Անգութ ոտընհարք աղքատին անկման։
Մեր մեղք՝ առաընին կեանքի պըսակի
Դըրժող՝ խառնակեաց ըլլալն համաձակ,
Մեր բարի՝ նախնեաց չաւղին՝ անհարկի
Անտեսող անխիղճ ուսմամբ անառակ.
Մեր մեղքն՝ առաջնորդ հովիւ քահանայ
Ըլլալ, ու փառքի մամոնի սուտի
Դառնալ կըռապաչա անըզգա՛մ ծառայ,
Դաւելով մխիթանց պատճառօք փընթիր.
Մեր մեղք՝ մենք դըպիր քերթող եսասէր՝
Համբաւի՛ չահի՛ գըժոխք կիրքերով,
Մատնի՛չք հանրութեան, մատնենք խիղճ ու սէր
Տառն եւ դատումը մատնենք անվըրդով,(**)
Մեր մեղք՝ քաղաքի սուտ խմաստութիւնն
Փաթթած մատերուն մեր գոռոզ եւ ծոյլ՝
Մաքխավէլեան սադրանքով թագուն
Կիրարկել արեան եւ հըրոյ անգութ.
Մեր մեղք՝ հին սուրբ Գիրքն ու Աւետարան
Լըքած՝ խաժամուժ եւ օտար վիպաց
Փարիլ հրապուրիլ տոյժովին ազգութեան
Ի չգուրդ ստահակ մեր կըրից վիժած.
Մեր մեղք՝ վարդապե՛տ, գիտես Դուն սակայն
Մեր ամէն մեղքն ալ մեղք Սոգոմ–Գոմոր,
Իբր իչխան գաղանեաց հոգւոց ամենայն,
Գիտե՛ս, ու կըզգամ սուրբ այտերդ ի բոսոր...
Սուրբդ այդ ամօթով, հաւատովդ ամեթ՝

(*) Ակնարկ արխալ առածին թէ Հզօրին է միշտ իրաւունքը։
(**) Քաղաքագիտութիւն ամէն հասակի ու կարի ։ ։ ։

Առաքինութեան պաչտօնեայ արի
Նոր կտակարանէդ՝ փըրկութեան աւետ՝
Առիր սիւգ սրինգիդ, վարդապե՛տ բարի.
կեցցե՛ս, ու այդ սրինգդ հզօ՛ր եւ օծուն
Հաւատքի անհուն խմաստութեամբ սուրբ
Թէ աւրէ՛ յիւր չունչ կուռքն այդ մեղքերուն
Ծարէ՛ վէրքերը քերթողիդ վեհ հուրը.
Շունչ զօրացուցիչ զղօնացուցիչ
Թէ զօրացունէ Սէրն Էլեն ե՛ապզին.
կեցցե՛ս, Սըրբազան սուրբ վանկից սրընգիչ,
կեցցե՛ս, սուրբ բաստիւ՝ վեհ արանց բաժին.
կեցցե՛ս, ամ այնքան որ հոգւոյ ազատ
Նուրս ազատութեամբ վայելել արբուին,
Այնքան տայժելէ մահերէ անջատ
Որոնց փորձն ահարկ մեր հերոսքն առին,
Իսկ մենք գէթ մասամբ մեր այս մեղքերն ալ
Թէ չըթօթափե՞նք՝ հպարտութեամբս անմահ,
Ո՛ Հովի՛ւ բարի, մեր գոռ հովիւն ա՛լ
Է՛ այսուհետեւ անմեռ ահն ու մահ:

Գրեց ափ յափոյ
1/14 *Մայիս* 1909
Սկիւտար Կ. Պոլսոյ

Ձեր եղբայրն աշխարհի
Յ. Դ. ՄՐՄՐՐԵԱՆ

«ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ՍՐԻՆԳ»

Եղիչէ Եպիսկոպոս Դուրեան հաճեր է ամփոփել ի մի հատոր, և ի նպաստ սուվելոց հրապարակ հանել իր «Կրօնական քերթուածները»ը զոր գրած է 1904էն 1907, եւ որոց գէթ ամենամեծ մասը այլեւայլ հրատարակութեանց մէջ ի լոյս ընծայած էր մի առ մի:

Իր գրականութեան ներքուստները (initié), կամ լաւ ևս՝ այդ ներքուստման հակամէտ գրասէրք, ուրախ են անշուշտ որ Սրբազանն իրենց առիթ կ'ընծայէ գիւրագոյնս յածելու եղիչէ Դուրեանի բանաստեղծական երկին մէջ և աւելի ամբողջական գաղափար մը կազմել փորձելու զայն արտադրող բանաստեղծութեան մասին:

Այն տպաւորութիւնը, ինչպէս, թէև փոփոխական սաստկութեամբ, զոր կրնայ կրել մարդ Հովուական Սրինգ անուամբ ներկայացող այս գիրքէն, սա է թէ երգիչ Հովիւը գրեթէ նպատակ չունի իր հօտին ուէ բան վարդապետելու: «Սրինգ» անունը ցոյց կուտայ բաւական թէ «Հովուական» բառը հոս կը պարունակէ իր վարդապետական իմաստին նուազագոյն չափը: Այս քերթուածները կը թուին գոհացնել երգչին մտաւոր, հոգեկան հաճոյքներու մէկ անձնական պէտքը, քան ունկնդիր հօտի մը առաջնորդելու, ոգևորելու, յուսալու, սփոփուելու պէտքերը: Սրինգը, զոր մարդ իր գօտիին, իր ծոցին մէջ կը կրէ՝ մտերիմ ու առանձին (privé) բան մը ունի որով մենութեան մէջ հառաչելի խոստովանութեանց ու երազներու անդրուալ եղէգ մ'է մանաւանդ՝ քան քարոզի ու խանդավառման փող մը:

Բայց Վարդապետի մը նոյն իսկ մենաւոր երգը կրնա՞յ բոլորովին զատարկ ըլլալ վարդապետութենէ: Ո՞չ ապաքէն այս հեզագէմ, այս աշակերտային, ու պետրոսանման մարդը որ իր գաղափարականին՝ Քրիստոսի ճամբաներուն վրայ կը գեգերի անոր տեսիլին ի վեր յափշտակուած, և կը թուի ա՛լ ուրիշ բերկրանք, ուրիշ վայելք ու զբաղմունքին չունենալ, ո՞չ ապաքէն ոչ այլ ոք քան ծանօթ խրթներանգ ուսումնականն է ու մեղրալեզու քարոզիչն ու դասախօսը, նշանաւոր Վարդապետ որուն կեանքը նուիրուած է ճանաչման և ուսուցման հաճոյքին:

Ըսելով ու թելադրելով հանդերձ լինչ որ կ'զգայ, լինչ որ կ'երևակայէ՝ կ'ըսէ ու կը թելադրէ նաև լինչ որ կը խորհի: Սակայն, եթէ կարելի է որոշապէս անջատել մը տապատակերն ու գաղափարը, երազանքն ու մտածումը, որքա՛ն տարբերութիւն իր տեսիլներուն նկարման և իր խորհուրդներուն արտայայտման միջև, երբ, մանաւանդ, իր մտածումները կը վերաբերին աւետարանական կամ աստուածաշնչական լինչ լինչ իրերու զորս ուղղափառ եկեղեցին չի կրնար գիտնականապէս մեկնել, ոչ ալ՝ անուղղափառ բանականութիւնը կրնայ բացատրել բոլորովին: Զոր օրինակ լի՞նչ կը խորհի Հեղինակը՝ հաւատքին, Քրիստոսի անձին ու յարութեան, հոգւոյ անմահութեան նկատմամբ: Ինք որ թանձրացուցիչ մ'է ամենայնի, արգեօք յստակ կամ գէթ երփնավառ ենթակայական նացմա՞նց կը յանձնէ ամենայնի լուծումը: Ասոր ուշադրութիւն մը հարկաւոր է կարենալու համար մերձաւորապէս գտնել իր տեսութիւններն անդրգիտական իրերու, եղելութիւններու վրայ, գտնելու համար թէ կա՞յ նոյնութիւն իր գաղափարներուն՝ և Ս. Գրքին կամ մանաւանդ Հայրապետներուն սկզբանց միջև: Ե. Դուրեան կը թուի կարծել տալ աւանդապահ դասակարգերու թէ իր բանաստեղծի և ուսումնականի անուղղափառութիւնը որ անթեթ բունի մը փաթթուող ողկուզապեղ պատուիճի մը պէս կ'ոլորի կ'աղամողի կրօնական հաւատալեաց չուրջն ի վեր՝ նոյն լինքն այդ խեչակին հարազատ ոսան է միայն:

Դուրեան կ'ըսէ իր «Սրինգ»ին.

Բայց թէ քեզ պակսի հոգի մ'ունկնդիր . . .
Դու նորէն, ծրարած սոյլերդ ու թրթիռ՝

Ընտրէ անապատն ու հովիւ որ ունին
Ունջն ամայութեան ու չունչն անհունին։

Գիտակից զերազանցութեան այս խրոխտ ու համեստ խօսքերուն մէջ ուշկնդիր բառը թերևս կը նշանակէ նաև ուշադիր. երբ ընթերցողն անոնց պարունակած ճշմարտութիւնը չփոթէ իրեն աւանդուած հին սկզբունքներու հետ՝ լաւ է որ այս «Սրինգ»ը դառնայ մարդկային կարծիքներէ զերծ և Աստուծոյ Օրինաց հաւատարիմ ու համաձայն բնութեան, իբր մէկ ձայնն իսկ անոր,— թէպէտ միանգամայն իբր «Ձայն բարբառոյ յանապատի». և Անապատն ու Հովիւ, արդարև, աւելի անսխալօրէն հնչու են Օրինաց քան մարդկային հաստատորոշ Հանգանակները, ու Դուրեանի «Սրինգ»ն իր լինչ լինչ սոյլերուն համար թերևս արժանի է Անապատին ու Հովուն։

Չհասկցողներու, չլսողներու համար Աստուածամարդուն՝ իր Ռաբբիին պէս կը խօսի Դուրեան, և անոր պէս կը թուի արհամարհել անպատրաստ մարդոց հասկացողութեան աստիճանը. «Որ ունկնդի, կ'ըսէ կարծես, ականջս լսելոյ՝ լսէ՛. նոցա՝ որ ամենայն լինչ առակօք»։ Ճշմարտութեան աւանդումը գիւանագիտական զգոյշ պայմաններէն ղերծ չէ. և նոյն իսկ լինքն է մանաւանդ անոնց ենթակայ։ Ոչ միայն ի սէր անձնական ապահովութեան այլ նաև ի սէր անապական, անխեղաթիւր պահելի ճշմարտութեան՝ հարկ է զայն պատսպարել։ Իր լինչ լինչ խորհուրդներն ուրեմն կը ըսքօղէ կը պարուրէ Դուրեան փաղփուն մթնշաղով որ կազմուած է սրբազան մատենագրութեան ոլորակն ունեցող բացատրութիւններով (express.), հարազատութեան գրոչմը կրող պատկերներով որոցմէ «արտաքին»ներէն ոչ ոք պիտի խրտչէր։

Բայց իրեն մանաւանդապէս հաճելի այս մթութեան հետ որ չատ սակաւաթիւ կէտերու մէջ կը սահմանափակուի, ուրիշ վիճակ մը կը տեսնուի Դուրեանի քերթուածներուն մէջ։ Հակառակ այն վառվռուն երփներուն և քաղցր թոյրերուն որոցմով կը զուգնագեղէ իր լեզուն, հակառակ այն խիստ պատկերներուն որոցմով կ'ոգևորէ կը կենդանացնէ իր բացատրութիւնները, Յոբի Գրքին ու Եսայեայ գրականութեան և երգ երգոցին կերպերն իւրացուցող այս բանաստեղծն անխմանալի է մերթ՝ նոյն իսկ այդ գոյներուն ու պատկերներուն, աստուածաշնչական բարձրագոյն գրականութեան հետ իրենին նմանութեան պատճառաւ։ Որքան պատկերներու բացակայութիւնը ոևէ գրողի քով, ինչպէս խմաստասէրի մը, գիտունի մը լեզուին մէջ, նոյնքան անոնց չաճախութիւնն ալ, ինչպէս խորհրդանշական բանահիւսի մը քով կրնայ արգելք մ'ըլլալ գիւրըմբռնելութեան։ Եղիչէ Դուրեան պատկերներով կը խօսի, այսինքն խորհրդանշաններով։ Գրեթէ խորհրդանշական մ'է. և իր խմաստները կը պարուրին չաճախ խորհրդանշականներուն չատուկ այն վաղփուռմով (chatoiement) ուր անոնց մտածումները կ'անհետին։ Հովուական Սրինգին Պատրաճիը, Աւետումը, Մի՛ Մերձենար Ցիսը ևն. այդպէս խորհիլ կուտան։ Սակայն որչափ գժուար էր կրօնաւորի մը՝ որ ըսել է կրօնական հակումներ ունեցող մտքի մը՝ պատնասական մ'ըլլալ փոխանակ խորհրդանշական մ'ըլլալուս։ Վանդի կրօնքին լեզուն գիտական կամ ուղղակի չէ՝ որպէսզի կրօնաւոր բանաստեղծը պատնասական մ'ըլլար։

Վերացեալ կամ իրազանցական գաղափարք երբ բաւական տարտամ են ինչպէս կրօնական՝ սրբազան գաղափարներն, ուստի գիւրաւ ըմբռնելի այսինքն պատկերելի չեն, պէտք ունին գիրենք փոխանակող գերգաղափարներու այսինքն պատկերներու, որպէսզի կերպով մը մատչելի ըլլան, նոյն իսկ մերթ թանձրացեալ իրական բաներ իրազանցականներու տեղ դնել տալու վտանգով։ Բայց ասիկա խորհրդանշական ըլլալու արտաքին հարկ մըն է։ Կայ նաև ներքին հարկ մը։ Այդ ներքին հարկը յառաջ կուգայ բանաստեղծութեան կամ խորհրդութեան նուազութենէ։ Երբ յուզումներ չկան, ոչ ալ գաղափարներու գրութիւններ, միտքը պատկերներով կ'զբաղի։ Միտքին մէջ զգայարանական պատկերներ, կերպեր, մտածութիւններ կան. և ասոնցմէ՝ պատկերներն արդիւնք են նուազագոյն այժի։ Առանց ներկայ յուզման մը, կամ անցեալ յուզում մը վերապրելու՝ ի զուր պիտի ուզէինք բանաստեղծական գործ մը յառաջ բերել. վանդի պատկերք որ առանց այդպիսի վիճակի կրնան կազմուիլ՝ բանաստեղծութիւն չեն, այլ մտքի խաղ մը։ Երբ յուզում մը չի փոթորկեր չ'ոգևորեր զանոնք, երբ աւելի կամ նուազ ընդհանուր

գաղափար մը, — օրէնք մը, զանոնք չի կապակցեր ու ժողվեր, երբ ուրեմն պատկերք իրենց ներքին արժէքո՛վ մանաւանդ կը ներկայանան, մեծ ազդեցութիւն մը չեն կընար ընել, և զմեզ ցուրտ կը թողուն։

Ո՞ր հարկին տակ է Ե. Դուրեան։

Կարծեմ՝ չատ անգամ երկրորդ հարկին տակ։ Այսինքն, ինչպէս խորհրդանշականներուն մէջ՝ չաճախ Դուրեանի մէջ ալ յարաբերական նուազութիւն մը կայ յուզումական վիճակի և խմաստասիրական խորհրդութեան՝ — ընդհանրացման։ Վանդի, վերջապէս, ինչ ըսել է խորհրդանշականութիւն։ Երբ կարելի է կենդանի յուզումը նոյնութեամբ փոխանցել, կամ գաղափարը որոշապէս խմանալ ու արտայայտել, ինչ հարկ փոխանորդաբար պատկերներ, փոխաբերութիւններ գործածելու, որք ուրիչ բանի չեն ծառայեր չաճախ՝ քան այլոց խմացողութեան չանձնելի իրերուն տեղ ուրիչ իրեր դնելով զայն այլոց զբաղեցնելու, իրականին ու էականին տեղ ցնորականն ու անպէտը դնելու, համոզելու տեղ մոգնելո՞ւ։ Մտածութեան տարտամութիւնն ու հոգւոյն անյուզումնութիւնը կարօտ կ'ընեն մարդս ապաւինելու զգայարանական խմացողութեան, այսինքն գաղափարները պատկերացնելու, զգայարանական տպաւորութեանց վերածելու։ Այս իսկ է, կարծեմ, խորհրդանշականներուն մտային մեքենաւորութիւնը։ — Բայց Դուրեանին և անոնց միջև տարբերութիւն մը կայ, չատ կարևոր։

Կը բաւէ իրեն ունենալ գաղափար մը. և ահա իր երևակայութիւնն ամբողջ կը դնէ ի սպաս անոր, զայն այլևայլ տարազներով արտայայտելու համար։ Եւ ի՛նչ հարստութիւն այն տուներ՝ գոյներու, ձևերու, տեսքերու, ակնախտիղ ծպտումներու որոց մէջ գաղափարն իր աղու գծագրութիւնը կը պահէ տարտամ այլ հաստատ։ Կը բաւէ որ յուզում մ'ունենայ. եթէ չատ կենդանի, չատ մեծարժէք չէ՝ կը բազմապատկէ զայն հառաչալիր տեսիլներու մէջ, և աչքերուն խռնաւութիւնը կը վերածէ ցօղի՛։ Տեսէք, օրինակի համար Խաչը, Մարդուն Ստեղծումը, տեսէք Աճառակը։ Եւ եղիչէ Դուրեանի ու խորհրդանշականներու տարբերութիւնը հոն կը կայանայ՝ որ իրական են իր գաղափարները, անոնց յուզումները, և անոնցը կեղակարծ. ուստի միութիւն կայ Դուրեանի մէջ, եւ անոնց մէջ ոչ։ Այս տարբերութիւնը ահագին տարբերութիւն մ'է։ Անոնք երազողներ են. մոգ մ'է Դուրեան։ Անոնք յաւակնոտօրէն լուրջ կարևորութիւն մը կ'ընծայեն իրենց տեսիլներուն որոց կը հնազանդին. Դուրեան իրեններուն հետ կ'զբօսնու, զի տէրն է անոնց։

Եւ յետոյ Դուրեանի պատկերները, չատ անգամ, խիստիպ ձևով մը՝ համազօր խումբերով կը ներկայանան։ Ցաճախ քերթուած մը կը պարունակէ ոչ թէ նիւթին յարմարական մասերը կարգաւ, հապա գլխաւոր գաղափարը միայն որ նորանոր բայց համարժէք պատկերներով կազմուած տուներու մէջ կը կրկնուի, անդուլ եղանակաւորմամբ։ Այսպէս՝ տուները վերածուելով նոյնակշիռ չարևնման ամբողջութիւններու որք նոյն իսկ միևնոյն բառերով կ'սկսին կամ կ'աւարտին, իրենց արտաքոյքով չառաջ կը բերեն նոր միութիւն մը, թէև արդէն քերթուածն իր մէջ գաղափարի անհրաժեշտ միութիւնն ունենայ։ կարծես՝ պատկերներու այլազանութիւնն ու առատութիւնը վերածուելով ներքին միութիւնն, ու հարկ եղած ըլլար զանոնք հաստատաձև, պրիսմատանդէր այդ

քերթուածին ձևը որ մատուցման նոյն պաշտօնը ունի։ Եւ թէև ո՛չ իրենց պատկերներուն հոծութեամբ՝ բայց իրենց յօրինուածով երգեր են այս բանաստեղծութիւնք, ու նըւագարանի անուամբ իր գիրքը կոչելու իրաւունք ունի Դուրեան, ինչպէս իրաւունք ունի այդ նուագարանը Սրինգն ընելու, քանի որ սրինգը լաւագոյնս քան ուրիշ ո՛և է գործի կը ներդաշնակի, կը նոյնանայ մեր էութեան հետ, որովհետև չուրթերուն կցուելով ու չունչն ընդունելով կարծես նոյնութեամբ կ'արտայայտէ հոգին, որքան Անհունութեան առջև խորհող ու երգող մարդուն դիւրաբեկութիւնը կը թուի խորհրդանշել, և իր թըռչնային մեղմանուշ ձայնով՝ որ լսելի ըլլալու համար կարօտ է անշշուկ լռութեանը հովանիներու, մանկահասատ պարզութեան մը յոյսերը պատմելու կոչումն ունի կարծես։ Եւ վերջապէս, եթէ բանաստեղծութիւնը հոգւոյն տեսակ մը պարզութիւնն է, և քերթուածն ալ պար մը, — քանի որ բանաստեղծութեան էութիւնը կազմող յոյզը ոչ այլ ինչ է քան ներդաշնակ ներշարժում մը որով իմացականութիւնը կը խայտայ, և քանի որ քերթուածն ալ այդ ներշարժման արտայայտութիւնն է իր չափերու և ձայներու կրկնութեամբ, — Դուրեանի ոտանաւորները այդ պարը կը ներկայացնեն աւելի շեշտեալ, իրենց բաժանմանց՝ այսինքն տուներուն ալ բառական նոյնաձևութեամբ և նոյն իսկ գրեթէ կրկնութեամբ որոշ տողերու.

Թաց բիբերէդ գլորող չիթերն այդ վայրէջ
Բան մ'ունին դեռ հին շըպարէն այն դրացի,
Ծաղիկ մը չե՛ս կրնար ըլլալ դրախտիս մէջ.
Մի՛ մօտենար դու լինձի։
Հեծք մ'ունիս դեռ խուլ խորերէ եկած դուրս,
Սէրն ու մահը ցնորք մ'են սըրտիդ կանացի,
Օրհներգ մը չե՛ս կրնար ըլլալ փառքերուս.
Մի՛ մօտենար դու լինձի։
Ջըմռուռսի հօտ մը կը կաթէ մատներէդ,
Ու ծուխ տալով բարակաման հանդերձիդ՝
Այծեամի վազք մը կը լըծես քայլիդ հետ.
Մի՛ մօտենար դու լինձի։

Կը բերուի մարդ այսպէս մատածելու թէ Դուրեանի բանաստեղծութիւնն երբեմն կրօնական պար մ'է ու կը յիշեցնէ այլևայլ ժողովուրդներու ճշմարիտ կրօնապարերը, որոց գոյութեան լինքը՝ Եպիկպոսը տեղեակ անտարակոյս մնինէ աւելի, գիտէ արդարացնել ու սիրել զանոնք իբրև պաշտաման ու աստուածազգածման խանդի լուրջ արտայայտութիւններ։ Այնպէս որ կ'ենթադրեմ թէ այն Մեղքողեան ժպիտներուն որոցմով գուցէ ոմանք նային իր քերթուածներուն այդ պարային կշռոյթին՝ Դուրեան պատասխանէ քիչ մը նոյն կարկիչ կերպով որով Սաղմոսերգուն կը պատասխանէր Սաւուղի անպատկառ աղջկան։

Սակայն ի՞նչպէս կարելի է վեհաշարժ ու պատկառազդու ոևէ բան տեսնել այն ոտանաւորին մէջ ուր Ցուզայլ չարաչուք համբոյրն է որ կ'երգուի՝ բոլորովին ոստոստուն եղանակով մը, որ գափող ու ծափող կայթի մը տպաւորութիւնը կ'ընէ.

Անոր համբոյրը չունէր
Շողի մը բորբ չառափը,
Որ բիբերէն կը թափէ
Հալուճներու տարափը։

Անոր համբոյրը փըչեց
Խորշակի մը խարշափը
Փոթորկելով ոսկեփունջ
Երազներու թօթափը։

Կարելի՛ է ըսել, արդարև, թէ Ցիսուսի երջանիկ յաղթանակէն յետոյ բնական է ծափաձայն ծիծաղիլ մատնիչին վրայ՝ յակամայս ու յանգէտս այդ յաղթանակին պատրաստիչն ըլլալու ծուղակին և առաջին պարտեալն ըլլալու ծաղրողբալի դիրքին մէջ հինկած. ըսել զոր օրինակ թէ այս քերթուածն աղջկային չնորհով մը ծանակիչ երգ մըն է, բոլորովին խակատիպ, ոգիով ու ձևով։ Բայց արդեօք այս զարմանալի ոտանաւորն յղացող գրագէտին համար ներելի չէ՞ խորհիլ լինչ որ հեղինակ մը կ'ըսէ Ֆլ. Մառոյի

համար (Ժ.Զ. դար). Pour traduire certains psaumes, il ose employer des vers de trois,.... six, sept sylabes, et des couplets sautillants qui conviendraient mieux à des chansons profanes.

Ի՞նչպէս արդարացնել, գարձեալ, այն տեսակ մը կրկնութիւնները զոր հնդկնա-կը գրեթէ նմանաձայն ու տարանիչ՝ նոյն իսկ հականիչ բառերու մերձեցմամբ կը սիրէ կազմել, և որք՝ զուարթ բառախաղեր են աւելի, քան . . . նուիրական ոտի խաղեր, ու կը յիշեցնեն նորէն Մառոյի և իր ժ. դարու վարպետներուն "Grand Rhétoriqueur„ներու կերպերը.

Եթէ փրկանք մը հայցողին — Եթէ չաւիղ մը խնդրողին
Տըւի պրկանք մը չարաչուք... — Բաւիղ մը ցոյց տըւի անհետ...։

Դժուար չէ՞ ընդունիլ կարևորութիւնն այդօրինակ զբօսալի նոյնաձայնութեանց, յանկարծ, յոյժ հանդիսաւոր խօսքերու մէջտեղ, որքան ալ կրեն ասոնք ինքնագատութեան մը երգիծական ոգին։ Ի՞նչ անուրանալի պատճառաւ գաղափար մը իրմէն էապէս տարբեր ու այլապաշտօն գաղափարի մը քով և անո՛ր տարազով կու գայ կը կենայ՝ կարծես զայն միմելու և անոր լրջութիւնը գուարճալիքի վերածելու համար.

Ու արթնցա՛յ, ա՛խ մը կուրծքիս
Ո՛չխ մ'ալ լիճած էր աչերուս...

Նոյնպէս, ի՞նչ նշանակութիւն պէտք է տալ այն զարմանալի ազատութեան, ուրով բառերուն նոր պաշտօններ կուտայ գրագէտը, երբ զոր օրինակ գոյականներն իրր ածական կը գործածէ. Այո՛, չէի՛ տեսած պատկեր մը ա՛յնքան կեանք. այլուր՝ Որ արիւնեց գիս խածուածիով պատիժ օձի. թէև այս վերջինն, հարկ է ըսել, անչուշտ տարօրինակէս գեղեցիկ է. — ազատութիւն որով լինչ լինչ մերձեցումներ անկարելի չի գտներ. ՑԱԽՏԵՆԱԿԱՆ ՇՓՄԱՄԲ մը խտղին. ոչ ալ լինչ լինչ ձևեր ապօրէն կամ անտրամաբանական, գիրկի գիրկ անցաւ, բառերէ բառի,— և որով երբեմն Եղիչէ Դուրեան՝ Պետրոս Դուրեանի ոճով խմբուածներ կ'ընէ, քանակութիւնները բացատրելու համար. բայց ճանի որ ՀՐՐԱՅՐՔ ՄԸ ՏԵՆԴ պէտ էր լինի . . .»

Ի՞նչպէս բացատրել նաև բառահարուստ հեղինակին թեթևապէս décadent, իմաստը բառին ստորագասող ճաշակը՝ տեսակ մը գօրեղատիպ բառեր գործածելու, և իր տողերն առատօրէն յեղլու անոնցմով. բայեր, ածականներ, անուններ մանաւանդ՝ որ իրենց վառ ու չչուն ու խռպոտ վանկերուն իրաւ է թէ հայերէնական ճոխութեանը չընորհիւ իր լեզուին կուտան վաղնջական գանձարանի մը երևոյթը, և իր քերթուածները կը դարձնեն բիւզանդական ոստայնանկութեան, ոսկերչութեան ու միւսիոնի սրբանուէր ու ծանրաբեռն նմոյշները, ծանրաբեռն՝ իրենց բազաձայններուն կազմած երեսիկներով ու խորատեսութեամբ, և ո՛չ իմաստներու մանուածներով. ընդհակառակն յոյժ թեթևաշարժ ու կենդանի՝ անոր համար որ մէն մի խօսք կազմուած է յաճախ նախադասութեան գլխաւոր տարրերովը միայն, լինչ որ համեմատական պարզութիւն մը կը խառնէ անսովոր ընչաէութեան մը, և կը թուի պատկերներն անջատելով անոնց չարքերը թափանցելի դարձնել. Գիրկի գիրկ գլեցաւ, շրտում շրտում... — Իբր ըսաւ֊խի ճեխար մը կուրծքդ ծրարած . . . — Անճծքդ, Հայր, պերճ պատմուճանս դարձուց հուրի . . . Անճծքդ, Հայր, ճրագըս դարձուց ճայրոս բոցի . . . Բայց խանի որ շամբուշ կուռ մը պէտ էր լինի՝.., եւլն։

Նոյն իսկ իր լեզուագէտի լեզուին ընդհանուր յատկութիւնն ալ առնելով առընչակից այդ հանգամանքներու չարքին մէջ, ի՞նչպէս, կ'ըսեմ, պէտք է մեկնել այս երփնեփն անհատնում պերճանքը բառերու, որոց մէջ կարճ ու կարծես կոտրակեալ տեսակները կը տիրեն՝ պաղպաջուն զանազանութիւն մը դնելով սեղմ լիութեան մը մէջ զոր հնարաւոր կ'ընեն, և որոց մէջ չկայ հատ մը զոր ի՞նքը չինած ըլլայ...։

Սրբազանն ապահովապէս կ'գբօսնու...։

Երբ մատած թէ ան, չուարեցուցիչ, յուսահատեցնող գլուխ, տէր է լեզուին ու մատենագրութեան, նման երջանիկ արքայազունի մը որ ոսկիներու և գոհարներու հե՛տ կը խաղայ, բնական կը գտնէ այն ամէն քմայակերպ բառերը զոր ինքզինքին կը թոյլատրէ Դուրեան։

Ինծի կը թուի թէ ատոնք ամէնքը մեկնելի են՝ ոչ բոլորովին բանաստեղծական և ոչ բոլորովին տրամախոհական ա՛յն պատկերաստեղծ վիճակին հետ որու վրայ խօսեցայ նախ, նաև իր քերթուածներուն պարերգականութեան հետ մէկտեղ զոր ցոյց տուի յետոյ,— բոլոր այդ մանաւանդ մեկնելի են, կ'ըսեմ, երկու լծորդ պատճառներով որք եղիչէ Եպիսկոպոսի մտաւորականութեան մէջ ի գործունէութեան են միշտ, թէպէտ անոնց գոյութիւնը միացած ըլլայ անկասկածելի. Ընդունակութիւն մը, նախ, զոր կարելի է սահմանել՝ Հաստուռ, չափերու, ուստի և համաչափութեանց իմացում,— պարզապէս, և առժամաբար, յարադրողութիւն . . . Երկրորդ, Դուրեանի հոգւոյն վանականութիւնը: Այս կրկին յատկութիւնք կը կազմեն, կարծեմ, անոր գրականութեան քնօրէն (normal) գրոշմը, ինչպէս իր զուարթամիտ ու մերթ կատակասէր ու խայթիչ ընկերային մարդու և անուանամոլ հմուտի կեանքին ալ ամենօրեայ նկարագիրը:

Դժուար է՝ մին ուղեղային ու միւսն հոգեկան իրերախառն այդ յատկութեանց միջև բաժնել այս քերթուածներուն այլ և այլ երևոյթները. տալ Դուրեանի մանկականութեան ինչ որ արդիւնք է անոր, և իր չարաճճի, կրկնամոլ, չափախնդիր յարադրողութեան տալ ինչ որ անոր կը վերաբերի: Այսուհանդերձ կարելի է ատանկ բաշխում մը փորձել, և զոր օրինակ՝ մանաւանդ առաջնոյն ընծայել իրականութեան տեղ կոչուած երևակայականն ու մտացածինը, գաղափարներու տեղ դրուած պատկերները, խորհրդածութեան տեղ ըսուած զրոյցներն, ու միւսին մանաւանդ՝ բառերն ու չարքերը. քերթուածներուն զուարթագին ոճն առաջնոյն, և ընդհանուր յօրինուածն ալ երկրորդին:

Ցեղուլ, չարել, խմբակարգել, արտաքուս համադրել՝ թանձրացեալ, խստադրոշմ, երփնորոշ մտապատկերներ, թոյլտուութեամբը համեմատաբար պարզ գաղափարի մը որ կը բաւէ և կ'արժէ իբր բանաւորութիւն այդ խմբումներուն, ա՛յնքան տպաւորուած ըլլալ բառերուն անհատական գոյութեամբ որ զայն գրեթէ ըմբռնած, անստորագրաս, ինքնաբաւ կեանքի՛ մը բարձրացնելու զուարճութիւնն ունենալ, ահաւասիկ ինչ որ կը թուի թաքուն ու կենդանի մեթոտն ըլլալ ընդհանրապէս Դուրեանի քերթուածագրութեան:

Բայց պատկերալից, պատկերեղէն գրականութեան այս տարօրինակ վարպետին նկատմամբ ունիմ դեռ ըսելիք մը:

Եղիչէ Եպ. Դուրեանի մէջ կայ դեռ հասուն ու խորհուդ մարդը. կրնանք ըսել սովորական մարդը. և զայն կը գտնենք բացայայտ նշաններով: Երբ կը դիտենք մասնաւորապէս Կոյսին պատկերը, Պուտտա եւ Յիսուսը, Այրիին զոյգը, նոյն իսկ Աղի աւձաքը, Հայկն, կը գտնենք զԴուրեան լի առնաւակայել ճաշակով մը որ իր բառամոլութեան (ուշադրութիւն . . .) տակ կը գուշակուի: Ամէն բան չօշափելի, ամէն բան կերպարանաւոր, գունաւոր հոտաւան ու կենսալի դարձնող, բառին գրական առմամբ՝ հեթանոսացնող այս երևակայութիւնն հիմա կ'սպասարկէ նուազ մանկական պէտքերու: Իր սովորական թանձրացուցչութեամբ Դուրեան կը հեշտասիրէ Ս. Գիրքն ու կրօնից պատմութիւնն իբրև զգացող մարդ, ինչպէս պիտի ուսումնասիրէր զայն իբրև հմուտ մարդ: Խորհիլ կու տայ արևելեան ու ժառանգական զգայամոլութեան մը՝ սրբանուէր կեանքի մը մէջ փոխադրուած. Կոյսին առջև սրբազործուելով, հասարակ կամ ղղջացող կիներու հանդէպ դատապարտող կամ գթացող տրամադրութեանց տակ՝ կրնայ ըսուիլ բացատական դարձած . . : Պուտտա եւ Յիսուսին մէջ կ'ըսէ Հնդիկն ի տես Պոռնիկին մարմնոյն.

Բայց ո՞վ հիմա չաղաչուտ մոլուցքներով կը մօտի . . .
Երբ իր հոգէ պատեանին մէջ կը ժողվի, ո՞վ կուտայ
Համբոյր մը սա տորմած մօրթ ու չուրթին Շրիմատի . . .

Յետոյ կը նկարագրուի ապաշաւող Մագթաղենացին.

Նայուածքը հեզ աղաւնւոյ աչկունքներով կը խօսի,
Պաղպաջուն դէմքն է չուշան ծաղկին առած գոյնն ու գեղ,
Իր չունչին հետ տարբացած է հոտն անուշ նարդոսի,
Հասակն ալ ջինջ սրբատաշ մարմար անգրի մ'է չըքեղ:

Ա՜հ . . . Պետրոս Դուրեանի՝ տարփավառ ու սիրագէ՞տ աղուն այս եղբայրը, մթընչնորհն ու հրաւիրանն եղիչէ Դուրեան՝ ներամփոփման ու զգօնութեան բոլորովին մտաւորական մարդն է սակայն, ամէն ինչ իր մէջ ներաշխարհայնացուցած, գրեթէ սրբացուցած, որ ոչ երբեք պիտի կրնար ըլլալ ապրող մը յանդուգն ու հասարակ: Դուրեան սահմանուած էր, ի մէջ այլոց, ըլլալ մոգալեզու բառագէտը որ է . . :

Եւ դեռ, ու մանաւանդ, հասուն ու խորհուդ մարդն այլապէս երևան կուգայ Հովուական Սրինգին մէջ: Վասնզի՝ եթէ մեր առաջին էջերուն մէջ այս երկին Հեղինակը տեսակէտով մը նկատեցինք վերաբերող այն իմացականութեանց որ բառին իսկական առմամբ իմաստասէր չեն,— հարկ ալ չկայ որ ամէն միտք իմաստասիրական ըլլայ,— ոչ ալ բառին այլամերժ իմաստով բանաստեղծ, որովհետև վերլուծման՝ պատճառաբանդրութեան հետամուտ չեն, և գաղափարները դրութենացնելու ենթօրինելու ընդհանրացնող ձգտումը չունին, ոչ ալ մեծ յուզմանց ենթակայ ըլլալու չափ զիւրազգած, զուցէ տակաւ չկղեր,— եթէ զայն նկատեցինք մտային անճիգ և հանդարտ մէկ գործունէութեան՝ երևակայութեան յօժարամէտ իմացականութիւն մը, եթէ ցոյց տուինք թէ իր նէութեան՝ երևակայութեան յօժարամէտ իմացականութիւն մը, եթէ ցոյց տուինք թէ իր մանկականութիւնն ու յարադրողութիւնն, իբրև ազատօրէն հմայակերտող ուժեր, անկախ ու քմայական արարքներով կը յայտակերպին, պարտինք տեսնել նաև թէ այդ էական յատկութիւնք երբեմն խիստ օրինապահ կը դառնան և գմայլելի գործեր կ'արտադրեն, անշուշտ ի շնորհս այն աւարտեալ ու ողջամիտ այրութեան որ կայ եղիչէ Եպիսկոպոսի մէջ, և որ ատուերախառն այլ աչալուրջ իր ներկայութիւնն աւելի կամ նուազ զգալի կ'ընէ: Իր զբօսաշնորհ գրականութեան մէջ կը տեսնուին խորին խորհրդածութիւններ, թէև յաճախ՝ իբրև ամբողջ քերթուածին առիթ՝ պզտլուն տեսիլներու մէջ սփռուած անօսրացած, բայց երբեմն որոշապէս ու ամբողջապէս ներկայացուցած, հարկադրիչ: Առնենք միայն մէկ քանին իր գլխաւոր տեսութիւններէն: Կը սիրե՞ս գիսկին մէջ Յիսուս ի վերջոյ կ'ըսէ Պետրոսի:

Գնա՛ արածել իմ ոչխարներս անձանձիլ,
Ու ա՛յս է վարձքդ եթէ զիս չատ սիրեցիր:

Ինչ խորին ու բեղուն խօսք. կա՞յ արդարև աւելի մեծ պատճառ արժանաւորութեան՝ ժողովուրդին առաջնորդելու, քան սէրն առ Յիսուս. և կրնա՞յ ոք երբեք առաջնորդել ժողովուրդին՝ առանց Աստուածամարդը սիրելո՞ւ:— Յայտնութիւնը կ'աւարտի սա տողերով:

Երբ կենդանի Բանն ըստեղծէ ամէն բան,
Կը մնանի Նիւթ «ամէն»ը՝ Պանն՝ անկենդա՞ն:

Անտարակոյս Դուրեան կը մտածէ Տիեզերքի Օրէնքներուն վրայ, անվախճան Հոգւոյն ամենայնի, ուր Նիւթը՝ հեռա՛ւ իր մտանաւոր գոյութիւնն ունենալէ՝ յայտակերպումը միայն կ'ըլլայ այդ Հոգւոյն, այսինքն Աստուծոյ:

Ապրուած Երազին ոգին այն համոզումն է թէ կատարելութիւնը կը կայանայ միայն այլոց ցաւերուն սփոփման նուիրուելու մէջ.

Զիս թշուառին ցաւերուն տա՛ր այցելու:

Այլուր կնոջ վրայ կը խորհրդածէ, և անոր կոչումը կ'զգացնէ բանաստեղծօրէն բայց նաև գիտականօրէն: Կ'ըսէ թէ ա՛լ ապրելու տենչ մը չունէր

. . . Այդ կինն
Որ սըրտակապանի նըշդովքն իր վըրան՝
Զըկրցաւ կանգնել կեանքի մը որբան.
. . . Ոչ մայր մը եղաւ, ա՛չ վերն ալ հրեշտակ:
(Այրիին Զրոյցը.)

Այս վերջին բառն՝ Հրեշտակ՝ անդրշիրական բառ մըն է . . : Եւ արդեօք Սրբազանն ա՛յս տիտղոսով չէ՞ որ զայն կը գործածէ արդէն, վստահ անոր հաւանական գիտականացման . . :

Աճատուին մէջը, Լուսնի տակը և դեռ ուրիշներ՝ աւելի կամ նուազ խոր, և աւելի կամ նուազ ընդհանուր գաղափարներ կը պարունակեն. յաճախ խիստ բեղուն գաղափարներ որք տարբեր տրամադրութեանց կամ տարբեր մարքերու մէջ պիտի կրնային, վերլուծուելով, վերածուիլ գաղափարային հարստութեան:

Եւ նոյնպէս, ու այնքան չեչտեալ կերպով՝ Դուբեան ունի յուզման վայրկեաններ, որոց մէջ կը հանդիսանայ ճշմարիտ բանաստեղծ: Երբ հարազատ յուզում մը, ծանրակշիռ մտածութեան մը կամ իրողութեան մը արդիւնք, իր հոգւոյն մէջ կը սաւառնի, տիրական, այն ատեն է որ զմայլմամբ կը տեսնենք գերաշնորհ Եկեղեցականին տեսքին նեղդաշնակիլն իր էութեան գերագոյն բաներուն հետ: Հայերէնի եւ nտանաւորի բանաստեղծը կը կերպարանափոխի յանիժամ ի սոյզ ու վհատահոսիլ քերթող, որ կ'արտադրէ Նետւհս եկուրը, Վերջին վայրկեանը, Ապրուած երազ մըն, Սրինգիսը, Նոյն իսկ Վիճակը, Աղի արձանը, Հայլն, այլ մանաւանդ Նայուած՞ծքը և Եմմաուսի ճամբորդները...:

Աստ՛նց մէջ կայ քերթուած մը որուն վրայ կ'ուզեմ մանաւանդապէս խօսիլ:

Ինչպէս գուցէ բոլորն ալ, այդ քերթուածը չի թուիր լինճ ըլլալ կատարեալ օրինակ մը լեզուի ու տաղաչափութեան տեսակէտով: Մեր գրողներուն մէջ սիրող ու լռելեայն համաձայնուած սովորոյթի մը համեմատ, որ պահպանուած է ի գիւրութիւն քերթուածագրութեան, ինչպէս Հոմ. Սրինգին մէջ այլուր՝ նաև հոս ալ կ'երևան յանգ կազմող անուններու ծայրը որոշիչ յօդի յապաւումներ, որոց, թոյլ տրուի լինճ ըսել թէ ես չեմ կրցած ցարդ հաւանիլ.

Ու յամբօրէն կը սողար սևն ու ՍԱՐՍՈՒՌ.

կամ, քիչ անդին՝

Զարչարանքիդ պատմելու փառքն ու ԽՈՐՀՈՒՐԴ.

Բայց, ամենէն նեղիչը՝ քանի որ գոյզ գոյականներ չկան որոց առաջինն յօդ ունեցած ըլլալով գէշ աղէկ իր հաշիւ ընկերն ալ տանի՝

Անծանօթին խանդակաթ ձայնին ՇՇՇ
Այդ երկուքին ցնցեց աչխարհը ներքին..

Քերթուածը դարձեալ կը ներկայացնէ տեղ տեղ, իրաւ է խիստ աննշան քանակութեամբ, բանաձեւօսեալ ձև մը որ Սբբազանին գրականութեան մէջ կը պատահի, և զոր Արմաչականք ամանք չափազանցօրէն գործածեցին. ուսի վերջացած վերացեալ բառերու ոչ միշտ պատեհ միջամտութիւնն է ան. Որ արտասաւ լրիուամներով կասկածի, — ՈՒՐԱՅՈՒՄԻ ԸՆԴՎԸԶՈՒՄՈՎ *մ'ալ անյոյս...*— *փոխանակ* Ուրացողի *...ըսելու*: ԱՆՅՈՅՍ ՀՈԳԻՆ ՄԵՐԹՈՒՄՆ է լոկ հաւատիլ. *փոխանակ ըսելու՝* Անյուսութիւնը *մերժուելի է...*, *մանաւանդ որ գիւ մը պիտի պակսէր... թէև տողին արժէքը պիտի աւելնար:* Դարձեալ, *ինչպէս այլուր*, կը գտնուին հոս տողեր որոց տրտհումը կամ բաղաձայններու հանդիսպուելնին անթոյլատու են պահանք հեշտիւ կարգալու. Ու աճիւռաւ խաչի մահուամբն ԵՂԱՒ ԻՆՁ...: Եւ կամ՝ Ի՞նչ է մահը առաքիւ. ԿԱՐՃ ԳԻՇԵՐ Մ'ՈՒՐ — Կը լուծուի խոր երկուճիճ մը ևոր առեւտ...: Ուրեր կան զոր հարկ կ'ըլլայ գրելէ or կարդալ. Կ'ընդգրկեն մուրճ որ թեւաբախ կը յածի. դարձեալ՝ Աչէ մ'որ հրաւճի... *ևլն:*

Բայց նաև կան անթերի տողեր, և ուրիշներ ալ որ հիանալի կերտուածք ունին: Եթէ Դուբեան Եպիսկոպոս քիչ մը նուազ տաղտուկ ղգար, եթէ քիչ մը աւելի կարևոր բաներուն տար իր գրածներուն ու... մեզի, որքան աւելի յաճախ պիտի գտնէինք սա տեսակ տողեր.

Վեհ մտածներուդ ծաւալէ բոյրն օրհնութեան
Սեզանի վրայ՝ ուր կայ նըւէր մը հացի...— *Աւելի առաջ՝*
... Հանդիսացաւ անյուսութեան ճամբուն վրայ,
Ջեմ կասկածիր, պատրանք մը չէ՛ր երազի,
Իր չունչն ու կեանքն է որ մեր չուրջ կը թրթռայ...

Ինչ մը անդին կը գտնենք.

Ուշ կամ կանուխ պիտի հասնի արդարև
Տարաժամած օրն անցաւոր մեր կեանքին...
Եթէ կարելի ըլլար որ ամէնքն ալ գնէի՛ հոս.—

ու Խաչին
Բացաւ ճառէն էջ մը կարմիր, ոսկեհո՜ւռ:

Պիտի քալէ՞ք դեռ այսպէս խոնջ ու տրտում...

Մի՛ հեռանար մեզմէ, կ'ըսեն անձկութեամբ,
Ո՛վ որ ալ ես, մեզ մօտ հանգչէ այս գիշեր...

Խոնջ ու տրտում կ'երթան երկուքն Եմմաուս...

Ես այս քերթուածով կ'զբաղիմ սակայն, ցոյց տալու համար թէ գուցէ բոլոր միւսները կը գերազանցէ մէկ քանի տեսակէտերով մ'նդամայն. որովհետև՝ իբր նիւթ՝ ունի մին Աւետարանի ամենէն հիանալի դէպքերէն. իբր գրականութիւն՝ կը ներկայացնէ պարզօրէն սքանչելի յօրինուած մը. նախ պատմութիւն, յետոյ անկէ ներշնչուած ազօթակերպ վերացում մը. իբր բանաստեղծութիւն՝ այսինքն իբրև տեսլածնութեան, հրաշազգածութեան, հիացման, խանգի, սիրոյ, գութի, անձկութեան, կարօտի, վիշտի ու թշուառութեան վիճակ, կենդանի է և վհհօրէն բաբախուն. իբր բարոյական ու կրօնական վարդապետութիւն՝ մին է յատակագոյններէն ու գեղեցկագոյններէն, եւ վերջապէս, իբր արտայայտութիւն Հեղինակին՝ լիակատար է թերևս:

Հա՞րկ է ըսել թէ ո՛ր քերթուածին վրայ կը խօսիմ: Անիկա կը պարունակէ, ինչպէս ըսի, մին ամենէն գմայլելի նիւթերէն զոր Աւետարանը պատմած ըլլայ, և զոր Դուբեան Սրբազան մատնաւոր խանդագատանքով մը սիրէ: Անիկա ունի սա պարզ վերնագիրը. Եմմաուսի ճամբորդները. և սա քնաբանը. Առ մեզ ագիր, զի ընդ երեկս է եւ տարաժամեալ է օրս: Դիտէ՞ք արդեօք թէ ի՛նչ արտասովագին բան կայ այս խօսքին, այս խօսքը կրող պատմութեան մէջ. կ'իմանա՞ք դուք այն մարմաջը որ կ'այրէ առնդերն և այն սարսուռը որ թիկունքն ի վար կ'ընթանայ, երբ միայն այս նիւթն, այս քնաբանը կը լիչէ մարգ...: Եղիչէ Դուբեանի պատուոյ ասպետներէն մին է զգալն անբաղդատելի բանաստեղծութիւնը որ կը թրթռայ կը գողայ այն գէպքին մէջ զոր կը պատմէ գիտնականն ու հաւատարիմն Ղուկաս: Կարելի չի՛ թուիր, կարելի չէ՛ այս եղելութիւնը ներկայացնել՝ առանց անոր յարուցած յուզումէն ու խռովքէն չատ բան նուազեցնելու. և եթէ եղիչէ Եպիսկոպոս արիութիւնն ունեցած է այս պատմութիւնն ընելու նիւթ քարոզի, Պողոս և այլուր, և ահա բանաստեղծութեան ալ՝ պատճառն այն է որ անիկա իրեն համար ունի անդիմադրելի և անյագնալի հրապոյր մը և կը թուի գոհացնել կամ չարժման մէջ գնել մեծամասնութիւնն իր մաքին ձգտումներուն: Վհատութեան ու դառնութեան օրուան մը մելամաղձիկ ու համակերպիչ վերջալոյսն, երկու յուսավէպ ուխտաւոր աշակերտներն ամայի ճամբուն վրայ, Անծանօթը որ կը մօտենայ, խորհրդաւոր և ամենագէտ, դեռ անկասկած ունկնդրութիւնն հէք աշակերտներուն, առ ատուերախառն Մարդը որ իր համոզութեամբ, իր խմաստութեամբ, իր հոգւով կը զօրացնէ անոնց հաւատքը, զարմանահար՝ երկուքին յուսահատումը, բերկրալի խռովքն ու խեղճ երախտագիտութիւնն ու խնդրանքը որ չհեռանայ Ան..., իլևանին մէջ, հացին բեկման պահուն գիտութիւնն ու տեսակերպ յայտնութիւնը յանկարծ և աներևութացո՛ւմն ազատ ու գերագոյն Յիսուսին, անոնց արտասուագին պակուցումն... ու գիշերային հևիհև ու կազդուրեալ դարձն առ իրենց ընկերները, պատմելու, աւետելու թէ կենդանի է Տէրը, անմահօրէն կենդանի...— այս ամէնը, եղթադրելո՞վ թէ այս ամէնը, կը յուզէ կ'ապրեցնէ բանաստեղծին խմացականութիւնը գերագոյն շնչառութեամբ. Դուբեան կը թեւաւորուի, կը բարձրանայ կարօտագին դէպի ճշմարիտ հայրենիքն իր հոգւին... աւա՛ղ:

Եմմաուսի ճամբորդները, նուիրուած ըլլալով պատմական խռովիչ, խորհրդաւոր, և առայժմ անդրպիտական իրողութեան մը, որ բանաստեղծին ներկայացած է այլաբա-

նուիրեան ու խորհրդանշանի վերածուելու իր հնարաւորութեամբ, որքան իր էական անհուն համայքով, ցոյց կուտայ մանաւանդ երեւակայուած ու խորհրդապաշտ բանաստեղծի, վիպողի, կրօնականի ու գիտնականի, վարդապետի և աշակերտի (disciple), տարակուսող ու ճշմարտախնդիր խորհողի ձգտումները, որոց մէկ միտակէտն եղած է (point de converg.) այն գէպքը զոր կը պատմէ Ղուկաս. այս կերպով՝ մէկ հաւատարիմ թանգարանն է այս քերթուածն եղիչէ Դուբեանի այն կարողութեանց որոցմո՛վ լցուած կ'երեւի նշանաւոր Եպիսկոպոսն առ հասարակ: Իրրեւ անկոտրակելի պղեղկութեամբ մի պատմութիւն՝ այս քերթուածը չէր կրնար ունենալ և արդարեւ չունի այն կրկնաւոր ձեւը զոր Հով. Սրինգին շատ մը քերթուածներուն վրայ տեսանք, ձե՝ որ ըլլալով հանդերձ հարազատօրէն դուբեանական, պիտի չպատշաճէր ինքն իր մէջ ամբողջական կազմ ու լիակատար չնորհ արդէն ունեցող այն իրողութեան որու վրայ կը խօսի հոս Դուբեան, և որու՝ գարձեալ՝ կարծես մանաւանդ մեծարանքն ըրած է բանաստեղծը ոչ այնքան իր ներքինական մանկականութեամբ, որքան իր մարդկայնութեամբը նուիրուելու:

Բազմակողմանի արժէք մը ներկայացնող այս քերթուածէն յետոյ կ'ուզէի գեռ խօսիլ մանրամասնաբար Հով. Սրինգին մէւս գեղեցիկ կտորներուն ալ վրայ. և կը ցաւիմ որ աշխատութեանս ծրագիրն ու համեմատութիւնները ատոր թոյլատու չեն: Ընդհանուր կերպով մը խօսելով անոնց վրայ, հրճուագին կը հաստատեմ որ եղիչէ Եպիսկոպոս Դուբեան ճշմարիտ բանաստեղծութեան հասած է անոնց մէջ, խոր ու մեւամաղձիկ բանաստեղծութեան, և առանց դոյզն բաղձանքի ու սեթևեթի, ամենայն բնականութեամբ և յակամայս, իր լմացականութեան յատուկ ճամբաներով: Գերազանց վայրկեաններ, որոց համար չնորհակալ ենք իրեն, և ուր աւելի քան մեր մտաւոր հաճոյքին ու հեշտութեան՝ փափուկ, սուրբ, ճշմարիտ յուզմանց մեր հոգւոյն մէջ զարթմանն, ու մեր աչքերէն ազնուական արտօսրին իսկ էջքին կը ծառայեն այս մոգական մա՛րդուն յատկանշական յատկութիւնք՝ իրերն ու իրողութիւնները խորհրդանշելու, կամ որ նոյն է՝ գաղափարներն ու յոյզերը պատկերի վերածելու, պատկերներով խորհելու զգայասէր ու թանձրացուցիչ իր արամադրութիւնն, իր համակրութիւնը գունագեղ, անսովոր, ուշագրաւ, հաստատակերտ, պատկերակերպ բառերու և խմբուածներու. անհատական, ազատ ու զբօսական այն բանը զոր ունի արտայայտելու և նոյն իսկ խորհելու կերպերուն մէջ՝ չնորհիւ վառվռուն ու արուեստական մանկականութեան մը որ լիագլուխ ու արամադիր մարդու իր լրջութիւնը զուտ չի թողուր գրեթէ բնաւ, գայն վարդապետիթ ու անթառամ անուշութեամբ մը լեցնելու համար: Բարեբաստիկ վայրկեաններ, կ'ըսեմ, որ Հովիւին Սրինգը կը նուագէ իր կերազոյն մեղեդիները: Եւ պէտք է ամէն մարդ լռէ այն տեղ ու անշշուկ մտիկ ընէ մթնշաղ երկնանուէրը ամայութեանց մէջ մենաւոր ու միահեծան դայլայլող ու հառաչող հեզագէմ հոգիին, այնքան նման երազուն Դալիլիացիի մը որ Աստուածամարդը ճանչցած ըլլար, յաւիտենական, անհատնո՛ւմ Ցիսուսը, և անոր տիւով տոգորուած ըլլար բոլորովին: Ո՛հ, այո, միայն Յաւերժականն է որ խորագոյնս կը խռովէ կը կենսաւէտէ, կը կոչէ զինքը.

Ունջն ամայութեան ու չունչն անհունին՝
Անապատն ու հովիւ՝ ըզքեզ կ'ընդունին:

Սկիւտար
Շիրակ 1909, թ. 16–17.

Տ. ԶՐԱՒԵԱՆ

ԳՈՒԲԵԱՆ ԵՒ ՍԿՈՊՈՍԻ

«ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ՍՐԻՆԳ»Ը

Երբ բռնութեան սառնամանիքը արդէն գօսացուցած էր Հայաստանի արտն ու անդաստանը և սառեցուցած էր բարեբուղխ աղբիւրները, վերջացող ձմեռը սպիտակ ձիւնի թանձր խաւով ծածկած էր սգաւոր Հայուն դուռն ու երդիքը, սովի ուրուականը չոգացոյց իր սուրը: Շատեր լինկան վիրաւոր, և շատեր հնձուեցան տարաժամ:

Հայաստանցի Հայը մահուան երկունքի մէջ կը հեծէր, բարեբար ձեռքեր կեանքի կաթիլներ կը քամէին հոգեւարքի ցնցումներով գողացող շրթներուն վրայ: Կոչեր բարձրացան օտարին և համարիւնին, աշխարհականին և կղերին ալ որ յաւէտ անկարեկիր գտնուեցաւ իրրեւ վարձկան, «որոյ ոչ է փոյթ վասն ոչխարաց:» Այս ճգնաժամային տագնապին մէջ Դուբեան Սրբազան, տեսնելով հօտին սովալլուկ տառապանքը, կը խուզարկէ իր մախաղը ոգեպահիկ մը ճարելու, գոնէ քանի մը մահամերձ գառնուկներու համար. բայց կը գտնէ ոչինչ, միայն քանի մը կտոր թուղթ, երեք տարուան Կրօնական Քերթուածները — Հովուական Սրինգը:

Արդէն հովիւ մը համար լրնչ բան աւելի նուիրական է քան իր սրինգը, առանց որոյ լինք գժբախտ հովիւ մ'է կլկլացող աղբիւրին գլուխը, ոսոսփոփ անտառին խորհրդաւոր ստուերներուն ներքև և գեղգեղուղ թռչուններուն երամին մէջ: Հովիւը իր սրինգով կը պատասխանէ այս ամէնուն, վասն զի երգը ինուիրեան լեզուն է, հոգիին գեղովը

«Բայց՝ թէ քեզ պակսի հոգի մ'ունկնդիրը...
Դու նորէն ծրարած սոյլերդ ու թրթիռ,
Ընտրէ անապատն ու հովն՝ որ ունկն
Ունջն ամայութեան ու չունչն անհունին։»

Ու երբ կ'սկսի իր անգրանիկ սոյլը, առաջին անդամ կը յիշէ հօտին ուրացողները... ուստի կը ներկայացնէ Պետրոսը Յիսուսի առջև, որուն երրորդ հարցումէն եւ գորովալից հրաւէրէն արթնցաւ կեփաս ու Աստուածային չեչտերէն սթափեցուց

«Ամպի մը պէս խռոված՝ ըզգաց ներսիդին
Ուրացումի ահեղ անկումը չանթին։»

Կարդալու արժանի է «Ծաչը»։ Հոն բանաստեղծութիւն և հոգևոր վերապրացիկ խորհուրդները ճիգ մը ունին մրցելու։ Եւ դուն հոն պիտի տեսնես թէ Աստուած ի՛նչպէս կը լեցնէ իր ծառաներու իւրաքանչիւր առաքինութիւնը, և կ'սքանչանաս որ այդ աստուածատուր պարգևները ի մի կռելով մէկէն կարծես քեզ յոտնակոչ կ'ընէ, ըսելով.

«Ու այդ Ուժը, այդ Կամքն ու Խօսք,
Այդ Կայծն ու Վրէժ, այդ Փառքը սոսկ,
Այդ Շնորհն ու Շունչ, այդ Ցոյն համայն
Քեզի տըրուած ԽԱՉՆ է միայն։»

Հապա «Անառաքը»։ Ի՜նչ յուզիչ տեսարան մը կը պարզէ, ուր անառակին խոստովանութիւնները երիտասարդի մը գործնական կեանքի մէջ սխալ փորձառութիւններուն գաղտնիքները կը պարզեն, և մարդս կը փղձկի երբ որդին կը բացագանչէ,

«Օրհնութի՛ւնդ, Հայր, ըզգլխանքիս անդունդին
Ձափած եմ խորքը մըթին,
Ալ կը սոսկամ այն վայելքէն՝ որ կիրքի
Ամպրոպներով կը մրըրկի։»

Ապրուած երազ մը։ կը թուի թէ Դուրեանի մօրմոքն է, խոստովանութիւն իւր փորձառութիւններուն և դժկամակութիւններուն։ Բայց աւելի ճշդիւտ պատկերն է աշխարհի անգութ սառնասիրտներուն, որ կը մօտենան անդամալոյծին և սակայն անոր սրտառուչ աղերսին կը պատասխանեն.

«Պէտք է մահճիդ հետ որս ըլլաս դու ցեցի.
Կեանքն լի՞նչ կ'արժէ քեզի համար, չոր խեցի։»

կը մօտենան վիրաւորի մը որ իր կողը ցուցնելով կ'ըսէ

«Զունի՞ս գինի կամ ձէթ, յանո՜ն Յիսուսի...»

Իսկ անսիրտը կը պատասխանէ

«Մորուն է վէրքդ, ո՛չ, ո՛չ, չունիմ ես դարման.
Քեզ պանդոկի բարձ թող ըլլայ գերեզմանն։»

Դուրեան, որ յերազի լինքզինքն կը տեսնէ այսքան անգութ և անողորմ, կ'ըսէ.

«Ու արթընցայ... ա՜խ մը կուրծիս,
Ուխ մ'ալ իջած էր աչքերուս...
Ով Տէր, կու գա՞մ Քու եռեդդ ամէն օր...
Կայծեր լինձ տուր քու ողջակէզդ այրելու,
Կըքեմ լուծիդ տակ պարանոցս ալ հըլու.
Ձիս քշուառին ցաւերուն տա՛ր այցելու։»

Ահա գաղտնիքը Դուրեանի անձնուէր հովուութեան։

Աղի արձանը։ Առաջին տողերը զարհուրելի տեսարան մը կը պարզեն։

«Ծոր ծըծումբի ամպ մը երկնից մէջ բոլընկած՝
Հրանիւթ սահանք մը կը թափէ անձրևի.
Անդունդներէն դուրս խուժող ծով մ'ալ տարած
Նոր ու պղտոր ափունքներով կ'երևի։»

Իսկ վերջին երկու տուները կը լուծեն չերևակայուած գաղտնիք մը Ղովտի կնոջը աղի արձան ըլլալուն։

Դուրեանի ՄԱՂԹԱՆՔ առ Սուրբ Հոգին արդարև հրաշակերտ քերթուած մըն է։ Տես սա վերջընթեր երկու տուները։

«Սա խառնախօս իմ չուրթերուն
Դպցուր կիզումը կայծակիդ,
Որ իմանամ թէ ո՛ր լեզուն
Հոգւոյդ թարգմանն է ճշմարիտ։»

«Իսկ օծումէդ ի՞նչ կը պակսէր
Թէ պահէիր լինձ չերթ մը չնորհ...
Կ'ուզեմ, այո, Հոգւոյդ ի սէր,
Կ'ուզեմ ըլլալ հոգի մը նոր։»

Կարդացէք Դուրեանի Իղձերը և հոն տեսէք անոր հոգւոյն վեհապանծ բարձրութիւնը և հեզութեան խորունկութիւնը։ Ինչպէսի անկէ տողեր բերել իբր նմոյշ, մի գուցէ խորտակեմ Դուրեանի հոգւոյն հայելին։ Նոյն իսկ կը վախնամ թէ Հովուական Սրինգն ալ սա քանի մը նշխարներով նահանջուցի Կրօնական Քերթուածներուն փայլն ու չողը։ Եթէ յանգէտս այսպէս մեղանչումի մը գործեցի, Նորին Սրբազնութեան ներողութիւնը կ'աղերսեմ։ Իսկ սա տողերը կարդացողներէն ալ կը խնդրեմ որ կարդան «Հովուական Սրինգ»ը և անձամբ լսեն նոր Եղիշէին մեզրածորան լեզուն և հոգեթով չեչտերը։

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԴՈՒՐՋԵԱՆ

Աւետաբեր

1909, Թ. 24

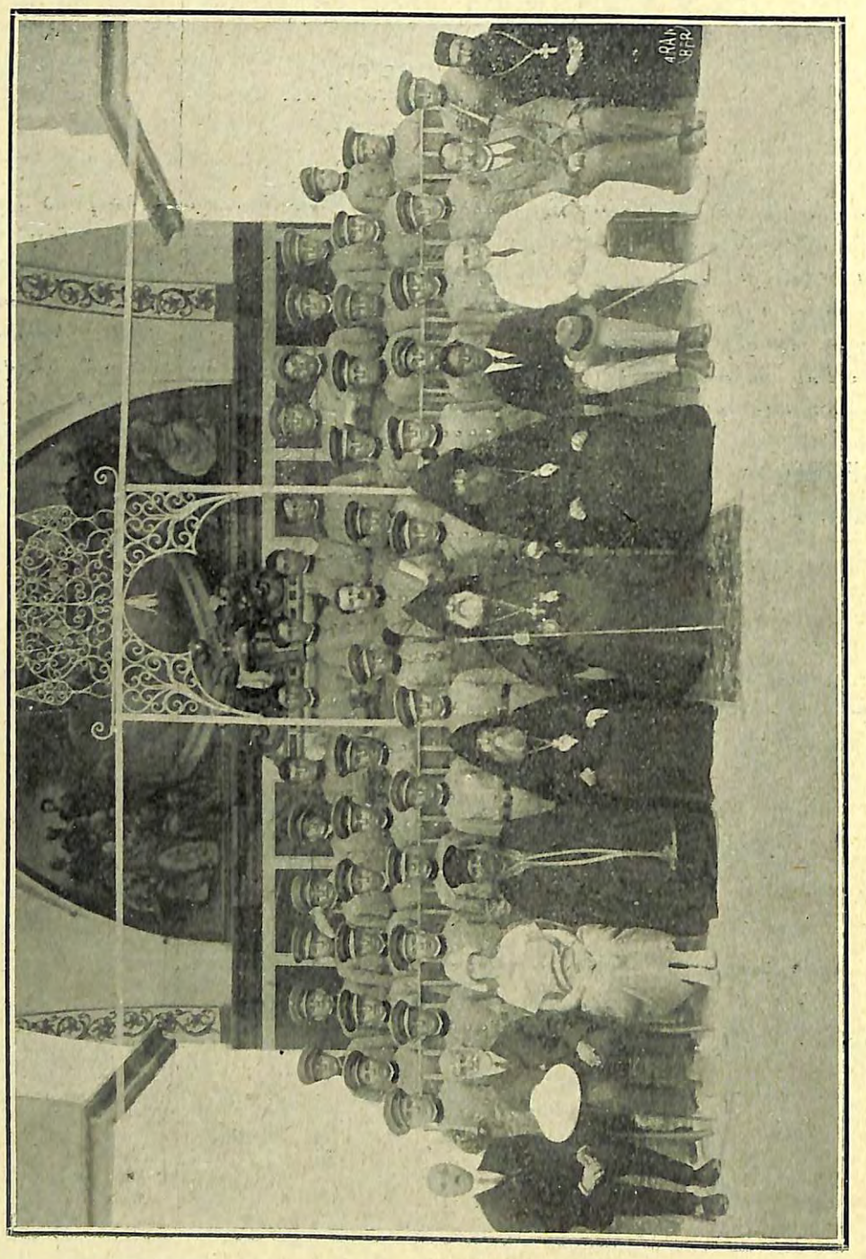

Ամեն. Դուբեան Սրբազան Արտասահման Ամերիկայի Թաղերի խումբին հետ, 1924

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՔՐՈՆԻԿ

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ՍՐԻՆԳ, ԵՂԻՇԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

(ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԹԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ 1904–1907), ԻԶՄԻՐ,

5 ՂՐՇ. Ի ՆՊԱՍՏ ՍՈՎԵԼՈՑ

Ահաւասիկ երկար տաներէ ի վեր սպասուած հատոր մը՝ — Հովուական Սրինգ — բանաստեղծական անկորնչելի գանձարան մը որով Եղիշէ եպիսկոպոս Դուրեան կը ճոխացնէ մեր աշխարհիկ գրականութիւնը և որով իրաւունք կուտայ ինքզինքին իր վարպետի արժանաւոր դիրքին մէջ տեղաւորուելու վերջնականապէս։

Եղիշէ եպիսկ. Դուրեան երկար տաներ քանքարաթաքոյցի տեղ դրուեցաւ։ Եւ առանց պատճառի չէր այդ։ Երկար տաներ անիկա կը թուէր գագրած ըլլալ արտադրելէ, երբ, 1904–ին իր բանաստեղծական տաղանդը արշալուսային գեղեցիկ թափով մը կը սկսէր յառնել ոսկեփայլ։ Հազիւ քանի մը քերթուածներ տառապրած, արդէն զմայլանքով ու ներբողով լուսապսակուեցաւ իր գեղեցիկ անունը, որուն կարօտախտը ուղնէն ա՛նքան զգասէրները։

Ուրեմն Դուրեան Սրբազանի բանաստեղծական գործունէութիւնը երկու մասի կը բաժնուի.— Առաջին շրջանին համար պէտք է ընկրկիլ մինչև այն թուականները որոնք կը յատկանշուին երբեմնի լրտնց հանգուցիկովը ու գրաբարախառն պլուզ տոր լեզուով, և որ տաներ կարծես աւելի թարգմանած է բանաստեղծը. իսկ երկրորդը, նոր ու թեղուն շրջանը, ամբողջովին ու տարամերժօրէն խտացած է Հովուական Սրինգին մէջ՝ որը կոչուած է բանաստեղծին անունը անջինջ պահելու։

Հովուական Սրինգը կը բաղկանայ 33 քերթուածներէ, որոնք կամ ներշնչուած են Աստուածաշունչի ու Աւետարանի յատկանշական անցքերէն, կամ կը պատմեն բանաստեղծին բոլորանուէր, զմայլագին ու տառապագին սիրտը՝ հանդէպ իր Վարդապետին։ Ժառանգակիր եղբայր՝ պաշտուած հոգելոյս բանաստեղծի մը և պաշտելի բանաստեղծ, Դուրեան Սրբազան կը պատկանի Նարեկացիներու և Շնորհալիներու քերթողական ու խնկասուրբ ու լուսագեղ չառաւիղին։

Այսպէս, կրօնաշունչ բանաստեղծ մըն է Դուրեան եպիսկոպոս. բայց որո՞նք աստուածը կը բաժնեն, թէ այն ոչ բազմաթիւ գեղապաշտները որոնք բանաստեղծին մէջէն ծծեցին մէնէն աւելի ու ճչմարտապէս կը ճաշակեն իր տաղանդը. անո՞նք որոնք իր Աստուածը լինչ որ գեղեցկութիւն է համակ։

Եղիշէ եպիսկ. Դուրեանի բանաստեղծութիւնը կը խօսի յաճախ պատկերներով ու ակնարկութիւններով, և կը գործածէ հաւասարապէս մայր գոյնն ու նրբերանգը։ Իրը՝ բանաստեղծութիւնն է ա՛չ թէ երջանիկ անգիտութիւններով ու յափշտակութիւններով բնազդավար կենսախայտ բանաստեղծի մը, այլ քերթողի մը՝ որ — թէև անկախաբար, բայց ոչ առանց անխզելի առնչութեան իր մշակած սեռին հետ — խորահմուտ խոհուն մտաենագէտ մըն է միանգամայն, — և համահաւասար տաղանդով։ Այս պատճառաւ իր գործը քիչ մը առանձնարանի բանաստեղծութեան գրոչմ կը կրէ։ Միայն թէ հոն ճառագայթ կայ, լո՛յս կայ, երանգ կայ, և խունկ կայ, և վարդ, և թռիչ, և տեսիլ։

Միտքի 'ւարգանդի յղացում մ'էր ամոլ...
Միտքն իր սաղմն առաւ լոյսէն արեգլեր
Հետ այն արգանդին՝ ուր խայտացած չէր
Մութ գիշերներու ցանկութիւնը խոլ։

Հրեշտակը կոյսին ըսաւ զուարթափոյթ.
«Հին երազներու կ'ուզե՞ս պտղաւէտ
Ծընիլ հրաշալիքն, ու ծառ մը ծոցէդ
Արձակուած՝ գրկէ ոլորտ մը կապոյտ։

Կ'ուզե՞ս որ բղխես ջուր մը կենդանի՝
Որ մանուածաւալ ու ականակիտ
Լոյծ արծաթներով քու աղբերակիդ
Ծարաւ կեանքերու ծորանք մը տանի։

Կ'ուզե՞ս որ կողէդ ճաճանչ մը ծընի,
Արեւէն անկախ իր գեղեցկութեամբ
Ծագելու համար արփի մը անամպ
Առանց նըւազման ու հորիզոնի։

Կամ կ'ուզե՞ս փըթթել ծաղիկ մը չըքնաղ՝
Որ տերեւներով իր ամպհովանի
Հաժակ մը բանայ պերճ ու գեղանի՝
Ու բուրումներով խնկէ հուրն ու չաղ»։

Եւ այս ամէնուն հետ, այս միստիքականին հոգւոյն խորը կը թրթռայ չեմ գիտեր ինչ մը, անջնջելի բան մը՝ որ միակ բառով մը կը յատկանշուի, — Դուրեան։

Լաւագոյն էջե՞րը իր հատորին(*).— բայց ամէնքն ալ իրարմէ գեղեցիկ են ա-նոնք, որոնցմէ ես պիտի ջոկէի Մարդուն Աստղուհին, Անառակը, պատիժը, Յայտնութիւնը, Ապրուած Երազ մըն, Աղի Արձանը, — աղի արձանը սոդոմախոյս հերարձակ կնոջ, որուն՝ իր ազատաբար հրեշտակը պատուիրած էր

Ձնայի՛լ երբեք ետին, քալե՛լ անդադար։

Բայց որ՝

Ապաստանի հազիւ հասած էր կէտին՝
Ալ զե՛րծ հնոցէն բոցակիզուող կեանքերուն,
Անհամբե՛ր՝ պա՛հ մը դարձուց աչքն իր ետին,
Ու քարացաւ բոլոր մարմի՛նը թրթռուն։

Վերջին անգամ ուզե՞ց դիտել նէ արդեօք
Սորեկ որթով ծիլ արձակած իր այգին,
Կամ մըրըկին ըսպառնալիքն անողոք՝
Որ ուժգին թա՛փ կուտար ծուխին ու կրակին։

Կին մ'էր, յիշե՞ց արդեօք զարդերն ու դիպակ՝
Զորոնք մոռցաւ առնուլ՝ վտանգէն խելայեղ.
Ցիշե՞ց իր չղարչն ու նարօտներն կապուտակ,
Հիւսքն ու՞մանեակն, ոսկի գօտին լանջագեղ։

— Կուժքին տակ պլի՛նգ բաբախեց տրո՛փ մը թաքուն...
Շուշանի բո՛յրը՝ զոր չընչած էր երկիր,
Տատրակի ձա՛յնը՝ զոր լըսած էր այգուն,
Արշալոյսէն քաղած չողերն ալ բեկբեկ

Իրենց ամէն հեչտանքներովն աղուանոյշ՝
Իր պաշտպանին մէջ խըտացած կարծեց կլինն...
Ու դո՞ւստր մարդկան, ուզեց նայիլ անըզգոյշ
Իր եաւէն եկող աղուո՛ր հրեշտակին...։

(*) Որմէ դուրս ձգուած է «Աւետարանին Անմիտը»ին պէս փառաւոր էջ մը, որ հրատարակուած է 1907ի «Ծաղիկ»ներուն մէջ. պիտի սիրենք ենթադրել որ բանաստեղծը զայն վերապահած է երկրորդ ժողովածուի մը։

Ցետոյ Մի՛ Մեռնեցար յիսը, այս կատարեալ քերթուածը, Եփփաթան, այս վէրջնօրէն խոռվայոյզ ու սրտաճոյց տաղերգութիւնը.

Կաւ մը դիր մեռած աչքիս կոպերուն՝
Կապոյտէն լքուած բիբերուս մըթաը,
Որ փառքըդ յարկող երկինքը հեռուն
Դիտեմ արեւու լոյսովն անվըթար.
Ըսէ՛ Եփփաթա,
Որ կոյր էութիւնս ինձ տեսնել փութայ։
. . . . . .
Պիտի մօտենա՞ս սրտիս ալ, ո՛վ Տէր,
Փակ ու փըլատակ այդ վհհավայրին,
Ուր ձանճիկ աստուածն ունի բազիններ,
Ու Ակկարոնի խունկերը կ'այրին...
Մ'ը՛սեր Եփփաթա,
Մինչեւ որ հոգիս զայն սրբել փութայ։

Ցետոյ Անտաւիի մէջը, հեթանոսապատում ու բազմաստուածեան չունչով բա-նաստեղծութիւնը վաղնջական արդար ու առողջ հաւատալիքներուն, որոնցմէ Թերեւս բանաստեղծը քրիստոնէական փիլիսոփայութիւն մը կ'եզրակացնէ.

Ո չ անիրաւ էին և ոչ ամբարիշտ
Անո՛նք որ զձեզ կը պաշտէին, ո՛վ ծառեր...

Ցետոյ Այլակերպութիւնը, և յետոյ Կոյսին Պատկերը զոր կը նկարէ Ռաֆայէլի մը վրձինովն ու Թերեւս սրտատրոփով։

Ըլլալով ներհուն բանասէր, Դուրեան Սրբազան լեզուի վերանորոգիչ մըն է, ճոխ՝ այլ դասական իր բառարանով ու մատենագրական մոռցուած կերպերով։ Իր հայերէնը, լինքնայատուկ պողովատիկ արուեստով մը կոփածոյ, գրաբարի պատկառանքն ու կչիռն ունի։ Իր ոտանաւորը, ներդաշնակ, մերթ հոսանուտ — ինչպէս Սիպիլլինը, առանց ըլ-լալու անոր չափ ծեքծեքուն, — միշտ հնչուն, եւ յաճախ մաքուր ու անթերի՝ ինչպէս սա տողերուն մէջ՝

— Ո՛չ անոր պէս հագար ըստե՛ւը ուղտին,
Ո՛չ պընդեց մէ՛ջքըդ մաչկեղէն իր գօտին,
Ո՛չ մարախներ կերար ու մե՛ղրը վայրի,
Ո՛չ մենութեան բաղձանքով սի՛րտդ կ'այրի,
Ո՛չ մարդերուն խոտեցիր հացն ու խրախճան,
Ո՛չ ալ խախտեց միտքըդ կասկած մը գրուժան...
Բայց կը կարծեն չատեր թէ ա՛յս կամ այնպէս
Հիմա քու մէ՛ջըդ կ'ապրի Մեծն Յովհաննէս...
Իրա՞ւ այսպէս կը յառնէ կեա՛նքը մարդուն,
Ցաւերժաբար չըփոթելով Եան ու Դուն։
(Հովուական Սրինգ, էջ 22)

Հին ափիւններու այն քընարանէն՝
Ուր դանդուռն ամէ՛ն ինչ կը թաթաւէ
Եւ ուր հոգիները յոյսեր կը կռանեն
Սալի մը վըրայ դիւրաբեկ կաւէ.....
(Նոյն, էջ 83)

Երբեմն անարատ չէ սակայն սա տեսակ զգուշանալի զեղծուածներէ.— «բոցի մ'անոր մէջ դնելու տենչն ու սլաք» (5=5). «ու խարանի մրեց գրոչմով» (4=3), ևլն, և իր յան-դգեղը, ընդհանրապէս անտիպ, բիւրեղի պէս ժպտուն են և պերճաձայն։

Վերջապէս, Դուրեան Սրբազանի բանաստեղծական դիմագծուածքը մեր այսօրուան գրականութեան մէջ անզոյգ է։

Անոր հանգանակը մերինը չէ, իրա՛ւ, այլ ատով հանդերձ մենք կը յարգենք իր բազմակողմանի իմացականութիւնը և իր արուեստին կը զմայլինք։

Իր բանաստեղծութիւնը ալեկոծներու և փառաբանութեանց կիրակի մըն է՝ — առա՞նց յիշելու հակումի ու գալարումի գիշերները...— բազմաստեղնեան ջահերով ու կանթեղներով ու չառայլներով ծխածանուած, խունկի քաղցր ամպիկներով երկնաւէտ ու ծնծղաներով հնչուն տաճարին մէջ։ Իր բանաստեղծութիւնը այո՛, լուսապայծառ կիրակի մըն է կոչնակահունչ։ Ինք սքանչելապէս տէրն ու արարիչն է անոր, և անիկա ա-կանակիտ ցոլարանն է իր խառնուածքին։ Եթէ իրեն սահմանուած չէ ըլլալ առաքեալ մը, թերևս աւետարանիչ մը հանդիսանալու տաղանդը ունի՛ ան։

«Զիս թշուառին ցաւերուն տա՛ր այցելու»

Կը բաղձայ ինք ալ իր կարգին, թշուառին՝ որուն արիւնող սրտին վրայ իր գեղեցիկ տաղերը բալասանի չափ քաղցր ու ամոքարար պիտի ըլլան։

Ու նաեւ թերևս, գերագո՛յն հովիւ, այսուհետև ան սրնգահարէ — ո՞վ գիտէ — իր հալածուած հօտին կարմիր ճգնաժամուն ընդմէջէն՝ սպիտակախաղաղ ու վարդավառ վաղորդայնները յոյսի, — սրնգահարէ անդուլ ու սրտառուչ,

Մինչև այն օրն՝ ուր իշնայ ցուպն ի գետին,
Եւ ուրիշներ կապեն մէջքին թոյլ գօտին.
Մինչև այն օրն՝ ուր իր սըրինգը մաշած
Ա՛լ չարձակէ այրումի երգ մը կամ լաց...

Ազդակ 1909, թ. 26

Վ. Թ.
(Վահրամ Թաքուլ)

ԳՐՔԵՐ ՈՒ ԳԻՏՈՒԹԵՐ

ԵՂԻՇԷ ԵՊԻՍԿ. ԴՈՒՐԵԱՆ՝ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ՍՐԻՆԳ։

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԴԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ, 1904–1907, 1 ՀԱՏՈՐ

ՏՊԱԳՐ. Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ, 1909, ԻԶՄԻՐ։

Խնդիրը ո՛չ դաշնակի մը՝ ոչ ալ ջութակի մը վրայ է։ Երաժշտական այդ գործիքները՝ կրնան՝ իրաւամբ՝ սահմանուած ըլլալ բարձրագոյն արուեստի մը արտայայտութիւնը բերելու։ Բայց ջութակներ ու դաշնակներ լսած ըլլալ կ'յիշեմ, որք ականջներս խժդժօրէն վիրաւորած են իրենց կազ ու եղծահար դաշնակութիւններով։ Հովուական սրինգներ կ'ճանչնամ, որք հոգիս օրօրած, գինովցուցած, գգուած են՝ իրենց սըլացուցած քաղցր մխիթարութիւնը բերելով առօրեայ կեանքին խուժ աղմուկէն զզուած հալած լսելիքիս։ Ասիկա աւելի քան երբեք կուգայ հաստատել այն ճշմարտութիւնը թէ համբակները միայն կան, և ասիկա՝ ամէն բանի մէջ։

Բայց պիտի ըսէի թէ ամէն պարագայի մէջ գերազանցապէս բանաստեղծական գործիք մ'է սրինգը։ Աստուածները հնարեցին զայն, և Ապողոնի սրինգն ու Մեծ Պանին սրինգն՝ աստուածային երաժշտութեան մը ներդաշնակութիւններով բնականաւետեցին անտառներուն և արօտանիներուն երանաւէտ ամայութիւնները։ Ամենահին մարդկութիւնը գործածեց զայն, իր նախնական արարածի վայրենօրէն կոյս յուզումները սեղմեցնելու համար անոր վիտ իրանին մէջ։ Դիւրաբեկ եղէգը՝ անսահման Բնութիւնը երգեց։

Այս անգամ ալ խնդիրը հովուական սրինգի մը վրայ է։ Հովուական, բայց ո՛չ հովուերգական։ Ծառի մը հովանիին, որաներու խուրձի մը խնկաւէտ չուքին տակ չի հնչեր ան։ Հոգևոր հովիւի մը փոխաբերական և գաղափարական սրինգն է, բայց ատոր համար ոչ նուազ քաղցրալուր, ոչ նուազ դաշնակաւոր, կամ այլապէս քաղցրալուր ու դաշնակաւոր։ Սրնգահարը ճարտար է, անօրինակ կերպով տաղանդաւոր, և իր լսելի ըլլալը վանկերը՝ չլսուած եղանակներու նորն ու անակնկալը կ'բերեն երաժշտամոլ ունկընդրին ականջներուն։

Լսեցէք այն գեղեցիկ ուղերձը՝ զոր սրնգահարը կ'ուղղէ իր սիրական սրինգին.

Անապատն ու հովիտ ըզքեզ կ'ընդունին,
Ունջն ամայութեան ու չունչն անհունին,
Ու այդ երկուքէն ժառանգած ես դուն
Մենաւոր խոկումն ու չոլինչն անանուն։

Անչարժ մեծութեան յատակին վրայ
Շարժուն ծըղօտիդ չուքն ամենօրեայ՝
Տագնապումներով տենդի մ'անորակ
Դիմերու զաղանիքն ուրուագրեց արագ։

Մ'յդպէս յըղացար արուեստը գըրչի՝
Որ սեղմ կողիդ մէջ սաղմնած կը թաքչի,
Ու փըչումներուն՝ որ փողէդ անցան՝
Պահեցիր քուռ մէջդ ոլորակն ու ձայն։

Եղէ՛գ՝ հիմա Սրինգ եղար խորոտիկ,
Երբ լուռ խոկացող կուրծքի մը մօտիկ
Շուրթերէ յորդող չունչ մը հըրաւառ
Արթընցուց հորձքերդ ու երգդ ոգեսպառ։

Բայց՝ թէ քեզ պակսի հոգի մ'ունկընդիր ...
Դու նորէն, ծրարած սոյլերդ ու թրթիռ,
Ընտրէ՛ անապատն ու հովիւ՝ որ ունին
Ունջն ամայութեան ու չունչն անհունին։

Դուրեան Սրբազան, որ Պետրոս Դուրեանի եղբայրն է, ապահովաբար սովորական բանաստեղծ մը չէ։ Եթէ երկու եղբայրներն ըստ խմորին բոլորովին նման են իրարու, երկուքն ալ ըլլալով մեր ազնուագոյն բանաստեղծներէն, ներշնչման համեմատ սակայն՝ բոլորովին աննման են իրարու։ Պետրոս Դուրեան մանկունակ էր ու պարզասիրտ ու ռոշնական (candide)։ Իր տազնապալ ու բուռն հոգիին անբիծ պայծառութիւնը գինքը յուզող ամպրոպներուն ու չանթերուն մէջէն համարձակօրէն կ'ճառագայթէ չուշանայ։ կարելի չէ չսիրել Դուրեանը։ Եղբօր մը գորովալիր մտերմութիւնը կ'հրամայուի մեզի, իր բանաստեղծութեան մէջ։ Տարօրինակէս հաղորդական ու ուժգնօրէն սրտագըրաւ էր Պետրոս։ Չեմ գիտեր թէ Դուրեան Սրբազան լ'ինչ պիտի ըլլար՝ առանց այն թանձր վեղարին և առանց այն լայնածալ սգաւոր ձորձերուն՝ որք այսօր իր սովորական մարդկայնութիւնը կ'ստուերոտեն, կ'սքօղեն մեր աշխարհականօրէն հետաքրքիր աչքերէն։ Զուգակշիռ մը չեմ ուզեր ընել իր և իր եղբօր միջև։ Բայց Պետրոսին մօտ այնքա՛ն բաց անկեղծութիւն կայ՝ որքան չափաւորութիւն, վերապահութիւն, զգօն և զուսպ զգուշաւորութիւն կայ միւսին մօտ։ Դուրեան Սրբազան կրօնական հոգի մը չէ միայն, ինչպէս էր Վեռլէնն, զինքն ակօսող ցնցումներէն միոյն պարբերութեան մէջոցին, որ ատեն Sagesseը գրեց։ Դուրեան Սրբազան չի նմանիր Վեռլէնին, վասն զի նաև կրօնաւոր մ'է ինք։ Չեմ ուզեր զինքը բազդատել աւելի երկարօրէն, իր ուրիշներուն հետ ունեցած աննմանութիւնները չեշտելու համար։ Մեծատաղանդ բանաստեղծ մ'է ինքը, և եթէ կարելի չէր որ հանդիսանար տեսանելի վրդովումներուն, յայտնի և գոռացող յուզումներուն, հում անկեղծութեամբ աղաղակներուն մարդը, ամբողջական, լիակիր, — հանդիսացած է խորունկ քերթողն ընդծովեայ խորհրդապահութիւններուն, սեղմ՝ հոծ՝ սակաւախօս, մեղմ՝ քաղցր՝ խորհրդաւոր։ Իր հոգին պատմելու այս եղանակը՝ ոչինչ սակայն կ'վերցնէ անոր խորին մարդկայնութենէն։ Խորհրդաւոր սրինգէն թռիչք առնող ամէնէն յեռնորդ վանկը՝ չատախօս պաճուճանք մը չէ։ Այս սակաւաբան պերճախօսութիւնը աւելի լեցուն է ու տպաւորիչ։ Այս հաշուուած ու չեչտօրէն գիտակցուած վերապահութիւնը՝ աւելի իմաստալից է ու բացատրական՝ քան անհաչիւ շռայլութիւնը՝ հասարակ անգիտակցութիւններուն։

Դուրեան Սրբազանի բանաստեղծութիւնը կ'խտացնէ խորապէս զգայուն հոգի մը, քաղցր, անհունօրէն ներողամիտ։ Բայց տագնապահար ու վարանոտ, աւելի վարուած լաւագոյն այլուրի մը յոյսին ըղձակաթ սէրէն քան թերևս անհասանելի ստուգութեանց անայլայլ ապահովութենէն։ Ամէն ինչ կրօնքով օծուած, այլակերպուած է հոն, և ամէն ինչ մաքուր է հոն կղերական արատներէ։ Ստաչխի և զմուռսի արբեցուցիչ խնկոյմ մը կ'բուրումնաւետ զայն, ու կարելի չէ գուբս գալ այդ բանաստեղծութենէն՝ առանց հոգիին մէջ բան մը զգալու զինքը տոգորող բուրմունքներուն հեշտանքէն։ կրօնքը, հոս, անծէս հոգեկան վիճակ մըն է. զգացական (sentimental) միստիքականութիւն մը, որ ատեն կ'թողու իմացականութիւնը՝ իր կասկածներուն ու վարանումներուն փիլիսոփայական աշխատանքին մէջ։ Եւ ասոր համար՝ բնաւ հակասութիւն չկայ ենթակային անձնական ամբողջութեան մէջ, որ անկեղծ է նորէն կատարելապէս։

Հովուական Սրինգը կ'բաղկանայ 34 անջատ քերթուածներէ։ Անոնց նիւթը քաղուած է աստուածաշնչական աւանդութիւններէ և աւետարանական յարավէպերէ։ Բոլորըն ալ կրօնական քերթուածներ են ըստ սեռին։ Բայց ինչ որ կ'ուզէի ըսել, սա է թէ

այս նիւթերուն կրօնական հանգամանքը՝ բան մը չաւելցներ իրենց մէջ տիրապետող միտքի կրօնականութեան ոգիին՝ որ բանաստեղծն ընդհանրապէս ոգևորող ոգին իսկ է։ Դեբաղանցօրէն գաղափարապաշտ (idéaliste), — ըսել չեմ ուզեր հոս խեչալներ պաշտող, — Դուրեան Սրբազան իր զգացողութեան մէջ օժտուած է խիստ անձնական յատկանիշերով։ Անիկա խիստ ճոխ է, նուրբ է, այլազան և բազմակողմանի է, հազուագիպութիւններ կան անոր մէջ, այնպէս որ, հասարակաց իրականութիւնը, թափանցուած այդ զգացողութեան մէջ և ցոլարձակուած անոր բիւրեղներուն ընդմէջէն, այլ ևս սովորական իրականութիւնը չէ, հետաքրքրօրէն և անակնկալօրէն այլափոխուած է ան, և, գեղապաշտ վայելողի մը համար չկայ աւելի մեծ հեշտանք քան մտերմութեանը մէջ ապրիլ պահ մը՝ այդ այլակերպութիւններուն։ Բանաստեղծն իրեն յատուկ աչք մը ունի։ Դէպքերն ու գէմքերը, իրերն ու իրողութիւնները, աշխարհն համակ, իր ներքին ու արտաքին իրականութեան և ներկայացումներուն մէջ, սովորական նայուածքներուն համար անտեսանելի բաներ կ'ըսեն անոր։ Ահա ա՛յս է ինչ որ կը կոչուի ինքնատպութիւն։ Եւ գրականութեան մէջ, ինչպէս ամէն բանի մէջ, ինքնատիպը, նորը միայն բան մըն է, ճշգեալն ըլլալով, աւա՛ղ, ունայնութի՛ւն ունայնութեա՛նց։

Դուրեան Սրբազանի բանաստեղծութեան մէջ երևակայութիւնը խիստ յատկանշական է։ Անիկա վառ է և շնորհալի, չունի զառածանք (égarement), գունագեղ է ու նկարչական, ստեղծագործ է, և Հովուական Սրինգը, մէկ ծայրէն միւսը, գրական այս բոլոր յատկութիւնները կը պարզէ, անսպիւտ ճոխութեամբ մը։

Բազմաթիւ են այն յոյժ գեղեցիկ քերթուածները, որոնց ընթերցումն յամր եւ կուշտ ու կուռ ըմբռնումն մ'է բանաստեղծութիւնը սիրողին համար։ Ահա քանի մը հատուածական նմոյշներ.

Յիսուս կ'հրամայէ Պետրոսին

Գնա՛ արածել իմ ոչխարներս և դու ինք
Հովիւ եղած ա՛ռ քեզի հետ ցուպ ու սրինգ,
Մինչեւ այն օրն՝ ուր իյնայ ցուպդ ի գետին,
Եւ ուրիշներ կապեն մէջքիդ թոյլ գօտին,
Մինչեւ այն օրն՝ ուր քու սըրինգդ մաշած
Ա՛լ չարձակէ այրումի երգ մը կամ լաց ...
Գնա՛ արածել իմ ոչխարներս անձանձիր,
Ու այս է վարձդ՝ եթէ գիս չատ սիրեցիր։

Հրաշալի քերթուած մ'է Մարդուն Սեղմումը, որ չնորհով ու փափկութեամբ գեղուն յանդգնութիւնով մը, աստուածային արարչագործութիւնը կ'սրբագրէ.

Եթէ փոխան ափ մը հողի՝
Մատներուն մէջ զանգէը Աստուած խուրձ մը չող,
Ո՛չ մահը չուք մը կոթողի
Եւ ոչ Դրախտը կ'ունենար օձ մ'երկրասող,
Ո՛չ ազիք մը կը վիժէը ճապաղի,
Ո՛չ ալ փայտէ մը կը կաթէր արեան ցօղ։

Խաչը, Յայտնութիւն, Ապրուած երազ մը, Նայուածքը, Ներեցիր եկուր, Վերջին վայրկեանը չատ գեղեցիկ քերթուածներ են, մանաւանդ Ներեցիր եկուրն և Վերջին վայրկեանը։ Եաեէ՛ս եկուր, կ'ըսէ վարդապետը, և հոս աշակերտը, քաներորդ գարու այս պիղծ սեմին վրայ, սիրտ ունի պատասխանելու դեռ կուգա՛մ եսեւեդ ...

Կուգամ եաեէդ՝ եթէ տանիս գիս
Կանայի գըւարթ ակումբներուն մօտ,
Ուր թակոյկներուդ գինին ծաղկահոտ
Պիտի արբեցնէ օրերը կեանքիս։

Կուգամ թէ տանիս զիս Դէննեսարէթ՝
Ծովակին չքնաղ ափերուն վըրայ,
Ուր անուշ հովին հետ կը թրթռայ
Արծաղանգ մը միշտ՝ անկինկ բառերէդ։

Պատրաստ եմ գալու՝ եթէ տանիս զիս
Դէպի այն լեռան կատարն անմարդի,
Ուր չողերն հազար արև ու վարդի,
Ու բոցով կ'վառեմ ամպերն երազիս։

Ու դեռ բոլոր այն վայրերն՝ որ վարդապետին փառքը տեսան, «կուգա՞մ» կը պատասխանէ աչակերտը։ Այո՛, բայց միայն այդ հաճոյքի ու յաղթանակի երջանիկ վայրերը։ Դեռ ուրիշ տեղեր ալ կան, ուր հեզ ու քաղցր ոգիները իրենց աստուածային եռանդը պատցուց դժնդակ պարագաներու մէջ։ Անյաղթելիօրէն մարդկային աչակերտը կը վարանի Անոր հետևելու մինչև չարաշուք յիշատակներով լեցուն այն վայրերը։

Բայց կը վարանիմ գալ Գեթսեմանի՝
Ուր քունով մ'աչքերս պիտի ծանրանան.
Փուշէ ա՛յն ըլլայ իմ քունը մահուան
Ու Մեծ Ոչինչին գիրկը զիս տանի ...։

Այլ սակայն, ձգումի ուժն անդիմադրելի է. պիտի հետևի Անոր, ամէնուրե՛ք, մինչև Golgothայի արիւնլուայ կողը։

Տե՛ս, Golgothայի հասած եմ կողէն ...

Կոչման յետին վայրկեանը կ'հնչէ, և հեգ ուխտաւորը տագնապներ ունի, կասկածներ ունի։ Երկրին չողերը կ'անհետին, և աչքը մութին մէջ կ'խորասուզուի, և «Անհունի քայլ»ը դեռ չառած, կ'ուզէ գիտնալ։

Ի՞նչ պիտի ըլլան Golgothայի սիրոյս
Ջուրկ գոյանքներէս իմ հայրագործով,
Երբ անոնց մէջէն բաժնըվիմ անյոյս,
Ու ճիճիերուին հո՞ւր յիշատակներով։

Ի՞նչ պիտի ըլլան աղքատն ու այրին՝
Որբն ու տառապեալ ծերն առանց յարկի,
Երբ օգնող ձեռքերն ա՛լ չը կարկառին,
Ու խօսքըդ պատմող չրթունքս ալ կարկի։

Ի՞նչ պիտի ըլլան արտօրէքս ու հասկ՝
Թէ թափած քիրտերս ցընդին անօգուտ,
Ո՞վ պիտի խըլէ որոմն ու տատասկ՝
Երբ խեղդ ըսպառնան կեանքի սերմերուդ։

Ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ այգիս սիրուն՝
Թէ բիրտ անցորդներ իր ցանկը քակեն,
Ո՞վ պիտի զգլխի ջինջ ողկոյզներուն
Բիւրեղ ու յակինթ այն բարուրնակէն։

. . . . . .

Տէ՛ր, եթէ կ'պահես ասոնք ամէնքն ալ
Շնորհի ու գովքի կաթուածներուդ տակ

. . . . . .

Թող հընչէ կոչմանս վայրկեանը յետին,
Զիս փառքերուդ մէջ ընդունէ Քեզ մօտ,
Ի՞նչ փոյթ թէ երկրի չողերն անհետին,
Կ'ողջունեն աչքերըս նոր առաւօտ։

Մի՛ մեռնիր այս գլուխ գործոց մըն է։ Աստուածաշնչական, երգ-երգոցական անդիմադրելի գեղեցկութիւն մը՝ հոն կ'միանայ արդիական արուեստի մը ամէնէն նուրբը, ամէնէն աշխատուած, ամէնէն անթերի կատարելութիւններուն։ Որ և է մէջբերում չեմ համարձակիր ընել։ Պէտք է կարդալ այդ կտորը, վայելելու համար իր ամբողջական հըզօր, բռնաւոր, գերիվարիչ գեղեցկութիւնը։ Հաւասարապէս գեղեցիկ են՝ թովիչ գեղեցկութեամբ մը գեղեցիկ, Եփփաթա, Անցատիճ մէջ, Մաղթանք՝ Կոյսին Պատկերը, եւն.։

Հովուական Սիմֆոնիա յայտնութիւն մըն է։ Դուրեան Սրբազան բազմաթիւ տիտղոսներ ունի, մաքուր եկեղեցականի մը և բազմահմուտ բանասէրի մը համբաւը կը վայելէ։ Քիչեր իրեն չափ լաւ գիտեն իրենց լեզուին գաղտնիքներն և շատ քիչեր արդի աշխարհաբարը կ'գրեն իրենին նման գեղեցկագէտ ու մաքրաճաշակ հասկացողութեան մը հետ։ Այդ բոլորը շատ ճիշդ է միայն անշուշտ, բայց արդարութիւն ընենք իրեն եւ մեծատ։ ճանչնանք նաև զինքն իբր մեր ամէնէն տաղանդաւոր բանաստեղծներէն մին։ Այո՛, արդարութիւն ընենք, ու բնաւ չվարանինք զինքն ընդունելու իր եղբօր կարգին վրայ, փառք և պարծանք Հայ գրականութեան, ուր, ինչպէս ամէն բանի մէջ, այնքան շատ են լինքնակոչները, բայց այնքա՜ն սակաւ՝ ընտրուածները։

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Բիւզանդիոն

1909, *Յունիս* 15/28, Թ. 3,854

ԵՂԻՇԷ ԴՈՒՐԵԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ(*)

Բանասէր և գրասէր մէնք։ Կոկիկ ու խորոմիկ գրիչ, նուագող և մատենագրող, սևերու մէջ պարուրուած սիրուած ճերմակ հայրենաշունչ հոգի։ Պաշտօնին հովուական բարձրութեան վրայ փոթորկի կեանքը կ'ապրի, որուն պատմութիւնը գրականութենէն դուրս կը նկատեմ, ու կը լսեմ այն ձայնը միայն որ ապագային մէջ կը գրոշմէ գրագէտին անունը։

Բանաստեղծ Պատրիարք մըն է, ու այդպէս կոչուիլը գերագոյն պատիւ մը չհամարելը միամտութիւն մըն է ըստ իս։ Սև գաղափարներով ապրողները մաքուրն ալ կը սևցնեն, որով ցուրտ անտարբերութեան մէջ թաղելու է այդպիսիներու դիակ դատաստանները։

Դուրեան հովուական գաւազանին հետ իրեն քով կը պահէ հովուերգական սրինգը. ի՞նչ է այդ սրինգը։

«Անապատն ու հովիւը ըզքեզ կ'ընդունին,
Ունկնդ ամայութեան ու չունչն անհունին։»

Պարպենք մեր մաքէն կեանքի ժխորին ամէն մրուրը, ու այնատեն պիտի ըմբռնենք անոյշ գուրգուր ձայնը հովուերգական կեանքին։

Օծուն ներդաշնակութիւն մը կ'ալեկոծուի բանաստեղծութեան մէջ. հոգին մեծ վարդապետին չնչով կ'արփաթևի ու անոր սլացքը երգի մեղեդին կը հոսէ մեր երակներուն մէջ։

Աղնուական գաղափա՛ր . . .

Միամտութիւն և անտարբերութիւն թաղեցին այն գերբնական հրատոչոր աղնուականութիւնը, ինչ որ իւրացուցած էր հայը իր կրօնական Աւետարանէն։

Սիրուած և գիտուն աղնուամիտ աշակերտէն՝ հայը հիմայ կը լսէ մեծ վարդապետին գերագոյն ձայնը։ Ու գիտեմ որ չատեր այդ ձայնը մոգիչ կը համարին, ու այդ ձայնը մեռած էր, հիմայ կուրծքերու գերեզմանէն յարութիւն կ'առնէ։

կը հնչէ բանաստեղծ Պատրիարքին աստուածաշունչ սրինգը։

Ամենէն առաջ սիրոյ էջը կը բացուի. սէր է Մեծ վարդապետը, սէր է Աւետարանը և սէր ճշմարտութիւնը։

Սէր Պետրոսին ուրացումի բազինին գոհ երթալը յայտնի է, ու Մեծ վարդապետը գիտէ որ ուրացումը պատահական է, և թէ աշակերտին սէրը զղջումին ծովին մէջ պիտի յաւիտենականանայ.

«Գնա՛ արածել իմ ոչխարներս անձանձիր,
Ու ա՛յս է վարձքդ՝ եթէ գիս չատ սիրեցիր»։

Աշխատանքը վարձատրութիւն կը համարուի. և իրօք, աստուածայնն ոգիփանք ու վարձատրութիւն է աշխատանքը այն սրտին համար, որ կ'ըմբռնէ պարտականութեան կատարումին վեհութիւնը, քաղցրութիւնը և զմայլանքը։

Աւետարանին մէջ կան էջեր որ գրականութեան էն զմայլելի պատկերներն կըբռնան կազմել, և այդ պատկերներէն մէկն է Անառակին պատմութիւնը. ամէն տղայ կեանքին մէջ անառակ ըլլալու օրեր ունեցեր է. որոնց յուշարար է այդ աւետարանական պատմութիւնը, ուսկից երգի չունչ կ'առնէ Դուրեան սրբազան, ու կը նուագէ.

«Անէ՛ծքըդ, Հայր, փոխեց ոսկիս մուխ պըղինձի(**),

(*) «Հովուական Սրինգ» կրօնական քերթուածներ. 1904-1907.— Իզմիր Տպ. Մամուրեան 1909։
(**) Շարունակութիւնը կը գտնէնք նախապէս անգամ մը տպուած ըլլալուն, էջ 203-204 (ՀՐՏ)։

Այս քերթուածը ամբողջովին արտատպեցի հոս, անոր մէջ մատնանիշ կ'ընեմ երկու արժանիք. մին քերթողական գրաւիչ պատկեր մը, միւսը աւետարանական սըրտագրաւ հայրական օծուն հոգի մը։

Գեղի ու չատերուն մտածել կուտայ Աւետարանական հոգեչունչ նուագներէն ու կը սիրես ի միջի այլոց էն գեղեցիկ կտորներէն Ապրուած երազ մը, Մի մեռնիար յիս, և Տեառտես կինը, սիրուն է այս վերջինն իր ամբողջութեամբ. Դուրեան սրբազան վիպասանաշունչ կերպէ, թէ Տեառտես կինը

«Վըրան էր առած խեթկող ցաւերուն
Աւերքը ծըպտող լօգիկն իր լայնչի,
Ու սուրբը երկիւղի գողով մը սարսուռն
Հագիւ իր քայլերն կը հանեն փոչի։

Տըժգոյն ճակտին չուրջ պարուրուած էր հոծ
Մազերուն ջոկուած ոլորքը խոյօղ.
Նայուածքն՝ ուր կեանքին գո՛գ մարած էր բոց
Իբր ամպի մ'հերձքէն կ'իջնէր գեպի հող։

Տասներկու տարուան ախտի մաշումէն
Կոզուած էր կուրծքին կումքը գեղանի.
Շուրթերուն նարօտն իր ապըրշումէն
Խամրած՝ ու դարձեր էր թուխ ասղանի։

Ու այդ թարշամած մեղրամոմին մէջ
Հաւատքի մը կրա՛կն հրահրած էր ջերմին,
Մոխիր մարմնին խորն հակելով անչէջ՝
Առանց կայծերու խօլ ճարճատումին։

Վըրան էր առած խեթկող ցաւերուն
Աւերքը ծըպտող լօգիկն իր լայնչի,
Ու սուրբը երկիւղի գողով մը սարսուռն՝
Հագիւ իր քայլերն կը հանեն փոչի։

Ճիգն էր մօտենալ ամբոխին մէջէն
Անո՛ր որ ունէր գարման ախտաբոյժ՝
Վիշտերու համար՝ որ կը հառաչեն,
Վէրքերու համար որ կ'արիւնին յոյժ։

Բայց Օրէնքին կե՛ղծ խըղճէն տարուբեր
Պիղծ կը զգար իր անձն արիւնէն վերջին,
Հըպելու համար Անոր՝ որ սուրբ էր,
— Ոճիր չէ՞ր տիղմը չըփել ճաճանչին։

Ու կարող ալ չէր պատմելու յայտնի
Ցաւերուն ամօթն որ գինք կը լըկէր.
Լաւ էր որ բացուէր անդունդը գետնի՝
Քան իր գաղտնիքին ունենար ընկեր։

Ցնորակոծ մըտքին յածումովը ցիր
Զե՜ռքը երկնցուց քղանցքին Յիսուսի . . .
Գընա՜ծ էր ախտին գեղը կենսաձիր,
Մաքուր ձորձքն, ու զոյգ տատրակներն յոյսի . . .։

* * *

Վիշտի ու սփոփման յուզումներն այն խոր
Ուզեց օր մ'յանձնել պղընձի մ'անհոգի . . .
Ինքը ծնրադրա՛ծ էր աղերսաւոր,
Ջե՛ռքը երկարած մեռաղէ քղանցքի։

Կայծակին յետոյ խաղովը դրուժան
Վերցաւ արձանէն իր գլուխը ամբողջ . . .
Ու ձեռքը մնաց՝ ձե՛ռքը անբաժան
Անծուփ այն ծալքէն . . . Ո՛վ հաւատաք կնոջ։»

Քերթողական հոգին հոս արծարծուն չէ, ունի սակայն նկարչական գրաւիչ մասեր. Աւետարանի հոգեկան սահմանէն դուրս չելլալով, գոյները կը զանգէ ու կը յղանայ գթութեան արձան մը. պարզ է այդ գործը, որուն արտայայտումը սիրտդ ու գութդ կը չարժէ։

Առ հասարակ ամէն մէկ քերթուած Դուրեան սրբազանի սրտաբուխ գրոշմը կը կրեն։ Աւետարանը աղբիւր մըն է, ուրկից քաղցրութիւն կը ծորի. ինչ որ հիացում է, զայն աւելի հիանալի ցոյց տալու համար կրկին կարողութիւն պէտք է։ Աւետարանը գերբնական հեղինակութիւն մըն է, իր վարդապետութիւնները երեւակայութեան բուռն թափովը կարելի է նկարագրել, պարզել և սիրցնել։ Դուրեաններըը բանաստեղծ են, Սրբազան Դուրեանը Պետրոսին չափ ազատ ճախրանք մը չունի. անոր ամբողջական հոգին քնարականին անձնատուր չէ, ինչպէս է Պետրոսինը։ Սրբազան Դուրեանի գրչի այս քաղցրանոյշ յատկութիւնը ինքնին քերթուած մըն է. ինքը քնարով չէ որ կ'ապրի մեր մէջ, այլ իր քննադատական ու մատենագրական հմտութեամբ։

ԱՏՐՈՒՇԱՆ

Լուսաբեր–Արեւ, Գահիրէ
1910 Մայիս 7

ՍԵՐ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐՔ

ԵՂԻՇԷ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Եղիշէ Եպ. Դուրեան մեր ամէնէն բարձրագոյն գարգացում մը իւրացուցած մտաւորականներէն է։ Ապրած է այն տենդալի ու այլամերժ աշխատանքի կեանքը զոր եւրոպացի մեծագոյն մտածողները՝ Թէն, Ռընան, Քարլայլ, Սբէնսըր և ուրիշներ պարտադրած են իրենց ուղեղին։

Երկար տարիներ թափառած է այն ստորերկրեայ մթնոլորտներուն մէջ որոնք կը կոչուին բանասիրութիւն, պատմութիւն, իմաստասիրութիւն, հնագիտութիւն և այլն։

Ուղեւոր մը եղած է ան, լոյսէ զուրկ հանքերու հետաքրքիր խուզարկուն։ Տասնով–քսանով տարիներ որ և է գոյնէ, օգէ հեռու, ան ապրած է անցեալին խոնաւ ու փոշոտ կամարներուն տակ։

Իր երեւումէն առաջ, տակն տակն այդ քննութեան վայրերէն մեզի ղրկած էր հանքի նմոյշներ։ Բանասիրական, լեզուաբանական, պատմական գեղեցիկ քարեր գտած էր որոնք իրենց մեռած ու չնաշխարհիկ իրերու հանդամանքովը իրեն պէս խոժոռ մտածողներու, յամառ երազողներու ոչ չյոգնող երկրախոյզներու թանգարանները գացին հանդչելու։ Դուրեան Սրբազան գիտուն մըն էր. գիտուն հմուտ մը որ հաւաքածոներ կազմելու, թուականներ լուսաբանելու, անուններու սխալները ճչտելու տխուր ու անախանձելի գերը իւրացուցած ըլլալ կը թուէր։

Բայց երջանկութիւն մը եղաւ մեզի համար ստուգելը թէ Սրբազանը այդ մռայլ գեհենափորներէն դուրս եկած էր զարմանալի, գրեթէ հրաշալի մորթափոխութեամբ մը։ Անհատատալի գեղեցկութեամբ, տարաշխարհիկ բոյրերով, վարդով ու արեւով վառող գոյներով ծաղիկները բերած էր ան այդ ստուերոտ լուսթեանց մէջէն։

Հանքէն դուրս կը թռչէր թիթեռնիկ մը տարօրինակ փետուրներով ու հիանալի կենդանութեամբ։

*

Հովուական Սրինգը անակնկալ մը ու միանգամայն լուրջ յայտնութիւն մը եղաւ մեզի։

Կրօնական հերքուածներ տարտամ անուններն տակ, Դուրեան Եպիսկոպոս կը խորհէ՞ր արդեօք ծթ. գարու վերջին քառորդին մէջ կեանք առած գրական շարժումի մը փորձարկութիւնը ընել մեր մէջ։ Կարելի՞ էր արդեօք, երբ տարակոյսի հովերը այնքան համարձակօրէն կ'ալեկոծեն մեր ներսը, վերագտնել հին դարերուն հոծ ու ծիրանի երգը։

Հելլէն գեղեցիկ աստուածները մեռան, բարբարոս Եհովան բռնապետ Ալլահի մը վերածուած՝ անապատներուն ամայի լռութեանց մէջ ապաստան գտաւ։ Նզովըեցիկին գեղեցկութիւնը բզիկ բզիկ ըրին. հնդկական Սաքիա–Մունիին մէջ ժխտող խմաստասիրութիւն մը միայն խոստովանեցան։

Այս խորատակումներէն, աւերներէն եաքը արդի միտքը պիտի մտիկ ընէ՞ր հին հաւատքին հզօր շեշտը։ Անիկա խնդրական էր ահաւասիկ ու Դուրեան վտանգին գիտակից յանդգնութեամբ մը հրապարակ եկաւ։

Միսթիքականութիւնը գրական սեռ մը չէ։ Ան մանաւանդ հոգեկան վիճակ մըն է. որ յարաբերական կապեր ունի չըջապատող մթնոլորտին հետ։

Զափազանցութիւն մըն է ան, սովորական ու խելօք մտածումի սահմաններէն անդին անհաչիւ սլացք մը։ Մեծ խելքին չուրջ այս սաւառնումները յաճախ այնքան լայն, այնքան երկարատև են որ հոգին վերջապէս իր երազին վրայ կը կաղապարուի։ Միսթիքները այդ վայրկեանէն անդին երազամոլներ են գրեթէ միշտ. աշխարհին վրայէն

կ'անցնին իրենց աչքերը վեր. «անճառ» լոյսին սևեռուն: Այս կը բացատրէ բոլոր կրօնքներուն մարախրոսները, ճգնաւորները և Ֆաքիրները:

Հոգիի այդ վիճակը երբեմն կը տարածուի ամբողջ ընկաններու վրայ: Անհատ երազողներու երազները կը բացուին ժողովուրդներու զանգուածներուն վրայ, ու զարմանքով կը տեսնենք մարգերու խումբեր որոնք անհուն ուրուականէ մը հալածական՝ Արաբիայէն Ափրիկէ կը թափին կամ Եւրոպայէն Ասիա կը նետուին:

Ասոնք երեւոյթներ են որոնք իրենց որոշ արտայայտութիւնը գտած ու վերջացած են: Զափազանցութեան այդ հեղեղը հիմա կարելի է քաշուած նկատել մարդու մտածումէն: Կը մնան սակայն ծփանքի յետին ալորտները, որոնք ծովեզրի ջուրին պէս մերթ կը քաշուին ներս պզտոր ու մռայլ, մերթ դուրս կու գան ամենասիրուն փրփուրներ վառելու աւազին վրայ: Գրեթէ ամէն գարու մէջ մխիթարականութիւնը, իր տակը ձևին տակ, իտեալիամ անունով կու գայ մխաքերը գրաւելու: Իր բարձրագոյն կէտին հասնելէ վերջ տեղատուութեան մը առջև խոնարհելով, կը ձգէ իր տեղը ռէալիսմին ու այսպէս շարունակաբար:

Ընդհանուր հոսանքներէն դուրս կան սակայն զատ անհատականութիւններ: Ասոնք հակայ փարոններու պէս մարդկութեան ծովին վրայ մինակուկ կը փռեն իրենց կարմիր ու խելացնոր բոցը: Անցորդները անոնց կը նային պահ մը հլացած ու կ'երթան իրենց ճամբան:

Մխիթարական ոգին մարդուն մէջ տեղաւորուած է շատ երկար կուտակումի մը միջոցով: «Մենք չենք կրնար մեռելներուն կռնակ դարձնել, մեր մտածումները, մեր չարժումները մերը չեն», կ'ըսէ շատ իրաւունքով Ֆրանսացի խորունկ մտածողներէն մէկը:

Այս ընդհանուր տեսութիւնները մէջ բերի, որովհետև Դուրեան մեր ամէնէն մարքուր եկեղեցականն է և իր բանաստեղծութիւնը սպիսպուած ենք ընդունիլ իբր անկեղծ երգը հոգիի մը որ բոլորովին չէ տարուած երկինքին չառայլէն:

Այս ընդգծումը կարևոր է լինելի համար: Հայ բանաստեղծութեան մէջ մանաւանդ 1850–1910, զարհուրելի զանգուած մը կայ կրօնաշունչ քերթուածներու: Այս տարփակութիւններուն արժէքը շատ յայտնի է: Բայց քիչ մը նուազ տարակուսելի չեն նաև կարգ մը նորերու ու նոյն իսկ նորագոյններու բացագանչական յորդումները հանդէպ Ցիսուսներու զոր յաւիտեան սիրել պիտի չկրնան:

Դուրեան Սրբազանին մէջ հաստատումներ ընելը դժուար է: Անոր հոգին իր տաղերուն մէջ այնքան ինքներանգ ծաւալում մը բերած է որ, չենք կրնար ուրիշ բաներ տեսնել իր մէջ գեղեցկութեան հպօր, գրեթէ աստուածային ճառագայթումէն զատ:

Իր գիրքովը ան մեզի կը բանայ նոր, մասամբ անծանօթ տիեզերք մը: Իր երկինքը բոցավառ ու սպառնացող ու մեզի շատ մօտիկ, մեզմով կարելի հորիզոն մը չէ: Իր Աստուածը չանթ ու պատուհաս չունի. իր Ցիսուսը, հակառակ իր արիւնոտ կողքուն, իր խարազանին, իր ձիւն թևերուն, դասական Աստուած մը չէ: Իր ոտանաւորներով ան կու տայ մեզի նոր Աստուածաբնութիւն մը, գեղեցկութեամբ, մշուշով ու գոյնով շատ տարբեր Նարեկացիին Աստուածէն:

Ցեսոյ իր գիրքը հանդէպ երկինքին տարտամ է շատ: Կրնամ գոնէ կասկածիլ թէ հաւատքի երգիչ մը չէ:

Իր քերթուածները լեցնող, գողացնող ոգին, արիւնի յորդ զեղումը չէ Միջին Դարու աստուածատեսներուն: Զունի անոնց միայն յաւուրկ զգացումի ուժգնն, խանդարորը փոթորիկները, ինքնամոռաց պչուցումներ, կայծակուող երազանքներ: Նազովեցիին դարը ոգեկոչած աւետն իսկ թեթև ժպիտ մը կայ իր շրթներուն վրայ, կախարդի ժպիտ, (ինչպէս Ռընանինը) որ լեցուն իրականութեան վրայ բարակութիւն մը, ծփանք մը կը խաղցնէ, մեր աչքերը պարուրելով թեթևութիւններու մէջ որոնք իրենց թափանցիկ հանգամանքով իրականութիւնը խորհրդաւոր անորոշութեամբ կը սպեղեն, կը քօղեն:

Կարդացէք Անառակը:

Աղօթելու այս եղանակը գեղեցիկ է միայն: Մինչդեռ միխիթարներուն մէջ աղօթքը միտքի խաղ մը չէ: Նարեկացին չի գիտեր իր երգը, չի խորհիր իսկ անոր գրա-

կան արժէքին վրայ: Այդ կարգի ուղեղները իրերուն հոգիէն անդին կ'անցնին, Անծանօթին, Անհունին գուռներուն առջև տենդահարօրէն կը թրթռան: Իրենց յորդումը, բախտը անպիտակից է: Ու երբ իրենց բաց աչքով ապրուած երազները փորձուին գրի առնելու, ինչպէս ըրած է Պընիան, երբեք գրական յաւակնութիւն պիտի չունենան: Իրենց զգալու, տեսնելու եղանակին տարօրինակ աստիճութիւնը պիտի արձագանգէ իրենց պատկերներուն վրայ: Տարուածներն են անոնք, Զօհրապին բառով ըլացածները, որոնք միշտ նոյնն են եղած մարդուն ծագումէն ի վեր: Անոնք կը մտածեն գերազանցապէս պատկերներով, թող կոչուին Շէքսպիր կամ Փաուքալ, Նաբոլէոն կամ Նարեկացի, Պղատոն կամ Ռէնպօ:

Այս փակագիծը՝ պարզելու համար թէ Դուրեան չ'ուզեր կամ աւելի ճիշդը չի կրնար սրտի խորքէն, աղիքներէն փրթած, ցաւով ու վախով բոլորովին տրտփուն ճիչերը գտնել:

☆

Դուրեան չատ մեծակուած զգայնութիւն (sensibilité) մըն է:

Այդ զգայնութիւնը հակառակ իր նրբացած ըլլալուն, խճող ու նուազուն չէ երբեք: Եպիսկոպոսը կը տպաւորուի գրեթէ զգաստ եղանակով մը: Իր վրայ ինկող ճառագայթներն ու տարտնուները բեկումներու խոլ ցրուումներու չտանիր, գրեթէ միշտ կը յաջողի պահել զանոնք բաւական լուսաւոր ոլորտի մը auraին մէջ:

Այս իսկ է պատճառը որ իր աղօթքներուն ու ըղձերուն մաքրութեան եւ ճերմակ գեղեցկութեանը վրայ կը հիանանք եւ որոնք սակայն մեր սիրտին մէջ թելեր չեն դողացներ:

Իր զգալու եղանակը ուրիշ աւելի նրբացած արուեստագէտի մը, քան թէ հատաւորի մը ընկլուզող ու մութ տաժանքի տպաւորականութիւնն է: Կը զմայլինք իր աչքերուն վրայ որոնք իր հոգիին մէջ ինկող իրերը պրիսմակէ կ'անցընեն, անոնց կշռութիւնն ու դանդաղութիւնը կը հալեցնեն, ու երբեմն թեթև ծիածաններ կը խաղցնեն անոնց չուրջը:

Դուրեան Սրբազանի գիրքը կը պատկանի գեղարուեստի կալուածին: Կիները պիտի չկրնան զայն սիրով կարդալ: Արդէն լինելի համար անոր մէջ Արուեստագէտը այնքան նրբին ու չահեկան է որ, պէտք խակ չեմ զգար հաւատացողը փնտռելու:

Բայց այս գեղագէտ բանաստեղծը լայնօրէն քնքուշ ու խորունկ յուզումներ կը տանէ, երբ կը խօսի ամէնէն աւելի բանաստեղծական էակին, կնոջ վրայ:

Աւանդական ճշմարտութիւն մըն է թէ մեր հին մատենագրութեան մէջ գրեթէ այլամերժօրէն կը տիրապետէ միխիթ ոգին:

Այս վարկածը պարտադրող յարգելի քննագատները սիրած են մեր հին գրականութիւնը տեսնել իր մակերեսին մէջ միայն: Միխիթականութեան մշուշը որ ծայրէ ծայր կը ձգուի մեր գրականութեան վրայ ամբողջ տասնհինգ դար, իրաւամբ այնքան խիտ է որ իր տակ կը թաղէ մեր երևակայութեան ամէնէն ինքնատիպ թրթռումները:

Բայց ուշադիր վերլուծող մը այդ խումնկերուն ընդմէջէն կրնայ նշմարել թանկագին վառքը գեղեցկագոյն ծաղիկներու: Այսպէս Շարականներու վարդապետական բովոր չորութիւններէն ու մտամարզական չաճախ հետևակ, երբեմն չատ բարձր խաղերէն գուրս, մենք կը հանդիպինք հրաշալի արուեստով և ամենանուրբ հիւսքով երգեցուած: Ասոնք առաւելապէս կը ներկայանան մեզի Մեծացուսցիներու ձևին տակ:

Բոլոր Մեծացուսցիները գրեթէ քիչ բացառութեամբ, ամէնէն անուշ ծաղիկներն են հայ մտքին: «Մայր Սուրբ սքանչելի լուսոյն» աղօթքը իր մեծապէս տպաւորիչ եղանակովը ու ամենախորունկ մարդկայնութեամբը գիւցազներգութեան մը հմայքը կը թողու իմ վրաս: Անհասկան է որ կ'օրհնուի անոր մէջ. «Աղբիւրներուն ջուր» կը պաղատի. «առատ պղպաբերութիւն» կ'աղերսեն հայ վանականները Ամենօրհնեալ Տիրուհիէն: Ոչ մէկ եկեղեցի այդքան խանդաղատանք կրցած է դնել իր պաշտամունքին մէջ հանդէպ Աստուածամօր: Հայ վանականները արևի, լոյսի ու կնոջ երգը երգած են ամենաճոխ ու բարձրօրէն մաքուր, չաճախ չատ յանդուգն սաւառնումներու մէջ:

կնոջ երգերը, չարաբաստօրէն արգիլուած հայ վանականին, իրենց այդ ձեւին մէջ, երկնային մօր լոյսովը թրթռուն՝ պիտի մնան հայ գրականութեան լաւագոյն ու ամէնէն աւելի զգացում պարունակող քերթուածները:

Եղիշէ Եպիսկոպոս կը պատկանի այդ վանականներու փառահեղ սերունդին: Իր կոչն ալ պահած է ողողող պայծառութիւնը հին Աստուածամայրին: «Արեւելք», «Անկիւզելի մորենի», «Օթարան լուսածին», «Անտանելւոյն տաղաւար» հրաշալի բացատրութիւններով, ամենայանդուգն գիւտերով փառաբանուած կոյսը իր արժանի երկրպագուն կը գտնէ Եղիշէ Սրբազանին մէջ:

Կարդացէք Մի՛ մեռնիցիս յիսը: Ես հանդիպած չեմ այդքան պերճ ու սակայն այդ աստիճան կենդանի, այդքան սրտէն եկող ու այդքան մտքի լոյսով աննիւթացած կնոջ պատկերի մը: Ամենաճարտար հնարագիտութեամբ մը, որուն քով տկար կը մնան միւս մեծ երգիչներուն բոլոր համարձակութիւնները, Դուրեան նկարագրած է Սոմնային, անոր ցանկայարոյց միտքին բոլոր փայլակումներովը, ծիծերուն ողկոյզներովը, հոտերուն ու քայլերուն, նայուածքին ու պչրանքին թովանքովը, միշտ անկարելի յաջողութեամբ մը պահելով իր վարդապետի սրբութիւնը: Իր աչքերը այդ ցանկայարոյց մարմարին վրայ պատցուցած է չատ լուրջ արժանապատուութեամբ մը, երբեք չէ՛նայելով իր հրաշալի բարձրութենէն ու վեղարաւորի սգաւոր ազնուութենէն: Ցաղոզութեան այս գողտրիկը արդէն նոյնն է հին վանական երգիչներուն մէջ ալ, որոնք ճառագայթն ու ձիւնը իրարու հարս կու տային:

Կոյսին պատկերը, Աւետումը, Այրիին զոյգը եւ դեռ ուրիշներ նոյն սեռէ քերթուածներ են, քանդակավայել գեղեցկութեամբ մը, հելլէն արձաններուն պաղպաջուն ճերմակովը վառող: Այրիին զոյգը մանաւանդ իր իրապաշտ թօնովը իր նրբին ժուժկալութեան մէջ կը ներկայացնէ մտային նոր վիճակ մը որուն նմոյշները հոս ու հոն տարտղնուած են գրքին մէջ:

Կնոջ երգերէն զատ, Եղիշէ Սրբազան գրած է նաեւ ուրիշ չեշտով երգեր: Ձեռք կրնար անոնց համար սիրտը իբր ակ ընդունիլ: Անոնք անճանաչելի ըլլալու աստիճան նրբացած հոգիի մը բաբախումներն են, կէս մխիթիք, կէս փառաւոր լուսաւորութեան մը մէջ որ ժամերուն, խորաններուն սքօղուած օծութիւնն ունի:

Ներեցէք եկուրը Նազովրեցիին վարդապետութեան անկիւնադարձն իսկ է: Բայց Դուրեան չուտ կ'ազատէ զինքը վերացական բացատրութիւններուն չուրջառէն: Աշակերտին կ'ուղղուի լեզուով մը, ուր բառերը պատկերներն են: «Վիճերուն» ջուրը, «ներուն» անդուսը, «արեւին» ոսկին ու «ամպերուն» վարդը, ահա յատկանշապէս գեղեցիկ լեզուն. կամ աւելի ճիշտը ահա Դուրեան Սրբազանը՝ իր առարկայացած կերպարանքին մէջ: Որովհետեւ Շօբէնհաուէրի սահմանումով, Սրուեստին մէջ խաչելը անհատ մըն է:

Մարդուն ստեղծումին մէջ Դուրեան կը մօտենայ Տէսանողներու փայլակներուն: Եզեկիէլը, Հիւկօն, Նարեկացին կը յիշեցնեն այդ տողերը: Հակադրութիւններէն, յանդուգն մերձեցումներէն կը ստեղծուի մաքուր, գաղափարային գեղեցկութիւն մը զոր բառերը կը ղեկավարեն ճարտար յաջորդութիւններով: Բայց ասկէ մի հետեւցնէք թէ ոտանաւորը բառային (verbal) արժանիք մը միայն ունի: Իր ոտանաւորին չէնքը, ինքնին այնքան գոթական ու խորանիստ, պէտք չունի այդ օգնութեան:

Բանաստեղծ Եպիսկոպոսին հոգեբանութիւնը պակաս չգտնելու համար, ընթերցողին կը յանձնարարեմ կարդալ Անտառին մէջ քերթուածը: Հոն, բարի, ազնուապետական, ծիրանի քուրմն է ան, որ ծառերուն սիրալի մեծ վայելչութենէն գինով՝ անոնց մէջ գրեթէ գերբնական արժանիք մը կը խոստովանի: Ամբողջ բնութեան վրայ տարածուելու այս կարողութիւնը մեծագոյն բանաստեղծներուն միայն յատուկ է: Մտքի ամայութիւններուն վրայ բոցի, լոյսի աշխարհ մը ստեղծելէ ետք, հին գարերու հոգին ապրելու դժուար կարելութիւնը գտնելու չափ անկախ ըլլալէ ետք, կնոջ ու մեղքին վրայ, Ա. Յարութիւնեանի բացատրութեամբ, նոր «երգ երգոց» մը հրաշերգելէ վերջ՝ Դուրեան Սրբազան Հնդիկ համաստուածութիւնը կ'ուզէ ներբողել Անտառին մէջ: Ու ես միշտ սարսուռով մտած եմ անտառը, ուր մեծ կեանքը անհասկանալի ու ահարկու ձեւի

մը տակ, խոտերուն նիհար ցօղունին ու սօսինէրուն ամբարձիկ գագաթին մէջ կը թաւալի անընդհատ, միշտ ողջ ու միշտ մեռած:

Ահա համառօտ գիծերու մէջ Դուրեան Սրբազանը իր մեծ երեսներով: Վերլուծումի տակ չէնքը անոր հոգին: Փնտռողները անոր երգերուն մէջ պիտի գտնեն անոր մելամաղձութիւն մըն ալ, որ պարբերութեանց յօդուածներէն կը քակուի թեթեւ բուրումով մը: Այդ տրամութիւնը չի սահմանուիր, բայց ինծի այնպէս կը թուի թէ մտածման, գիտութեան, խորունկ հայեցողութեանց ոչինչէն կու գայ ան, ապահովաբար ծնունդ առած ուղեղի այն ընդարձակութեանց մէջ ուր տիեզերքը բացատրելու աշխատող հոյակապ երազները չարունակ իրարու կը զարնուին և իրար կը փշրեն, անմեկնելի անստուգութեան մը վախը քաշելով իրենց ետեւէն:

Այս թախիծի նօթը չատ սքօղուած է իր մէջ: Զայն չզգալու համար պէտք պիտի ըլլար իր եղբօրը այնքան տառապագին չեշտը մոռնալ: Այս տեսակէտով թերեւս դժբախտ բանաստեղծ մըն է Եղիշէ Դուրեան:

Իր վարանումները, իր այնքան ուշ, երգելու հազիւ համարձակիլը կը բաւեն իր հոգին բացատրելու: Շուքի մը սեւը կայ իր տաղերուն մէջ:

*

Սրուեստի գործ մը կրնանք երկու որոշ հայեցակէտով տեսնել: Գործը ոգեւորող զգացումը սեւեռելէ վերջ, որ գժուարագոյն աշխատութիւնն է քննադատին, կը մնայ արտայայտութեան գործիքն ալ երկրորդաբար ուշադրութեան առնել:

Դուրեանի մէջ ոճը տարօրինակ ըսուելու չափ ինքնատիպ է: Իր բառերը՝ յաճախ ժուժկալ՝ վերջնական են: Անոնց ընտրելագոյն մասը գարերէ ի վեր բառարաններէ բուն գիրկը քուն է մտած ու երբ այսօր կեանքի կու գայ, հնութիւններու բումբակ պատկառանքովը չէ որ յարգանք կը ներշնչէ: Իր բառարանին մէջ սպառած մեր բառերուն համար այդ պատուասոը չեմ գիտեր ինչ արգիլանք պիտի ունենայ: Բայց Եղիշէ Սրբազանի կենդանացուցած բառերը այնքան թելադրիչ են ու այնքան արտայայտիչ որ, կարելի է ապահով ըլլալ անոնց գոյութեան վրայ:

Այսպէս իր Պատուհասը գլուխ գործոց մըն է: Պատկերներուն վայրագութիւնը աւելի խորունկ տպաւորելու համար, ընտրած է բառեր որոնք արդէն իրենց արտաբերման մէջ կը կճեն մարդուն լեզուն, հոգին կը խռովին կրկնակ ուժգնութեամբ մը:

Իր Սրուեստը կարելի չէ որակումներով սահմանել: Դուրեան գիտէ գրական բոլոր դպրոցները, ծանօթ է ոճի յեղաշրջումներուն: Աւտակարգօրէն ճկուն միտք՝ կրցած է ազատել իր ոճը տափակ ու ժժգոյն դասականութենէ մը որ վէնեւիցներուները, Ռոմանթիքներուները եղաւ մեր մէջ. (1850–90): Դասական ու հետեւակ Նայիճի պատանիէն եաքը Այլակերպութեան ցոլարձակ լեզուն կը պատմէ ամէն բան:

*

Խորապէս բանաստեղծ, չատ զգայուն հոգիով, զարդացած, նրբացած և տիէզերքի իր մտածումով՝ մեր մէջ Դուրեան եղիշէն կը ներկայացնէ իսկական գրական հսկաներուն:

ՅԱԿՈԲ ՔԻՒՖԷՃԵԱՆ

Ազատամարտ, Շաբաթաթերթ – Յաւելուած
1911, Յունիս 19/2 Յուլիս Թ. 49

ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ԱՌԹԻՒ

Այս ամիս կը կատարուի Դուրեան Պատրիարքի քահանայական յիսնամեակի տօնախմբութիւնը։

Այս առթիւ, չատեր գրեցին իր մասին ուսումնասիրութեան համար կամ յարգանքի արտայայտութիւն մը ըրած ըլլալու նպատակով։

Ասոնց մէջ ամէնէն յիշատակելին, Արեւի մէջ Նօսարի գրած երկար, մանրամասն, զմայլելի ուսումնասիրութիւնն է որ ապահովաբար չատ մօտ ատենէն պիտի հրապարակ գայ իբր հատոր, և պէտք է որ գայ, իբր բանտան մը Մրմրեան Հայրիկի վրայ նոյն հեղինակին գրած ոչ նուազ աղուոր հատորին։

Այդ գրութիւններէն մէկին, գուցէ ամանց մէջ, Դուրեան Սրբազանի խմորը բացատրելու ձև մը կար, որ յայտնապէս ճիշդ չէ, և պէտք է որ ժամ առաջ և կարելի եղածին չափ որոշ կերպով ճշդուի, ի պատիւ նոյն ինքն Յոբելեարին։

Այդ բացատրութիւնը ամբողջովին և մանրամասնօրէն չեմ յիշեր հիմա, քանի որ թերթը ուր հրատարակուած էր ան, չունիմ քովս, բայց ընդհանուր առմամբ, իմ տպաւորութիւնս այն էր որ, ընդունելով հանգերձ Սրբազանին խմորին արժէքը, զայն կը ներկայացնէին ծաղրը սիրող, սկեպտիկ, ամէն բանի վրայ խնդացող, բանի մը կարեւորութիւն չտուող, բանի մը վրայ հաւատք չունեցող մէկը, կամ այսպէս կ'ըլլար ընթերցողին եզրակացութիւնը այդ գրութիւնը կարդալէ վերջ։

Ամէնէն աւելի ծաղրը սիրող կամ սկեպտիկ կ'ուզէն ներկայացնել Դուրեան Սրբազանը և ասիկա չատ յեղյեղուած է գրաւոր թէ բերանացի ամէն անոնց կողմէ որ լաւ չեն թափանցած իր մտայնութեան, իր հոգիին, ըսենք նոյնիսկ իր փիլիսոփայութեան։

Եւ պէտք է միանգամ ընդ միշտ քանդել այդ լեժանտը, մանաւանդ իր յիանամեակին առիթով երբ կ'ուզենք պահել երկար ու անբասիր շրջանը աշխատալից ու բեղմնաւոր կեանքի մը։

Դուրեան Սրբազան խմորը ունի, այո՛, նրբամիտ է, սրամիտ է, հեզնասէր է, զուարթախոհ է, կը սիրէ միտքի խաղերը, խօսքի կատակներ կ'ընէ իր մտերիմներուն, չոյելով քարը տեղը կը դնէ, սիրելով կը սարսէ, խնդալով կը խրատէ. ընկերական է, fonksiyonel է, ամէն բան է, բայց ծաղրող չէ բնաւ, ինչպէս նաև սկեպտիկ չէ, գէթ այն իմաստով որ մենք կը հասկնանք։

Դուրեան Սրբազան ամենաբարի ու խիստ հեզաբարոյ անձնաւորութիւն է։ Իր հաստատ համոզումներն ունի զորս ոչ կը պարտադրէ ուրիշներուն, ոչ ալ ուրիշներէն կ'ազդուի անոնց մասին, հակառակ իր յոյժ հեզ ու միշտ մտիկ ընդող երևոյթին։

Ան ունի խիստ «հաւատար» բնաւորութիւն, անանկ որ օր մը օրանց երբեք չեմ տեսեր անոր վրդովուին ու բարկութիւնը, բացի մէկ անգամէ մը, Պոլսոյ Պատրիարքութենէ հրաժարման իր դժուարին ու տագնապալի օրերուն, երբ ոտքի կանգնած, ձեռքը կարկառած, պատգամ մը կու տար լինէ քանի մը բառով, թերթերուն մէջ իր վերջայ յարձակում գործողի մը հասցէին՝ որուն խօսքն ըրած էի անխորհրդաբար։

— Գնա՛ ըսէ անոր որ . . .

Երբեք չեմ մոռնար այդ րոպէն։ Ես կեանքիս մէջ չեմ յիշեր բնաւ տեսած ըլլալ ներքին այնքան բուռն ու արտաքին այնքան հանդարտ բարկութիւն մը, «բարի բարկութիւն» մը, եթէ կարելի է այդպէս ըսել, որ միմիայն Դուրեան Սրբազանի մը կամ անոր պէս ինքզինքը զսպել գիտցող, բարձր մտածող, բարի սիրտ կրող մեհեանցն աստեն, խիստ հազուագիւտ մարդոց յատուկ է։ Կը խոստովանիմ որ Հայոց մէջ գոնէ, իրմէ զատ, այդ հազուագիւտներէն մէկը տեսած ըլլալու բախտը չեմ ունեցած։

— Գնա՛ ըսէ որ . . .

Կը վախնայի որ ծանր խօսք մը պիտի դուրս գար այդ միշտ մեղրածոր բերնէն և առ յաւէտ պիտի փչրուէր իր բարութեան ու հեզութեան մասին ունեցած համոզումս։

Եւ ահա խօսքով տուաւ ապտակ մը որ ապտակ մըն էր իրօք, բայց զայն ընդունողը՝ փայփայանքի մը տպաւորութիւնը պիտի ունենար։

Այդ փայփայիչ ապտակին մէջ ես ալ իմ բաժինս ունէի, քանի որ ըսի թէ անխորհրդաբար յիշեր ու կրկներ էի իր վրայ բուռն կերպով յարձակողին անունն ու առաջ քշած փաստերը։

Ատոր վրայ ալեւս ոչ մէկ բառ իմ կողմէ։ Ջեռքը համբուրեցի ու դուրս ելայ։

Ցաւած էի սրանեղութիւն պատճառած ըլլալուս համար իրեն, բայց ուրախացած ու օքանչացած էի նման հազուագիւտ երևոյթի մը ականատես եղած ըլլալուս համար։

Գուցէ հիմա լինքը չէի յիշեր այս պարագան, բայց այս հանդիսաւոր առթիւ ես յիշեմ զայն հրապարակաւ, ներողութիւն խնդրելու միտքով, իրմէն, այդ հին յանցանքիս համար։

Բայց վերադառնանք իր ծաղրող ու սկեպտիկ մարդու չինծու ու անճիշտ համբաւին։

Դուրեան Սրբազան երբեք ծաղրող չէ եղած և չէր կրնար ըլլալ, ինչու որ ծաղրը չար մարդու գործ է և ես ատոր համար կանխաւ խօսեցայ իր անծայր բարութեանը մասին։

Ծաղրը կոպիտ է, անմիտ է, գռեհիկ է։ Ան գլխովին հակառակն է երգիծանքին, նուրբ հեզնանքին, որ բարի է, ազնուական է, բարեբար է, համեղի է փոխանակ վիրաւորիչ ըլլալու։

Ամէն ոք կարող է ծաղրի, բայց չատ քիչերու տրուած է ազնուաբարոյ ուղղամիտ հեզնութեան կարողութիւնը։ Եւ այդ քիչերուն մէջ եզական է Դուրեան Սրբազանի սրախօսութիւնը, խայթհամեղ — Պ. Նուպարեանի բառով, — ու փայփայիչ հարուածները երգիծական ասեղներու։

Իսկապէս հայր մըն է ան, գորովագութ ու լայնախոհ, որ երբեք լինքզինքին չպիտի ներէր ծաղրել իր զաւակները, այլ ուղղել միայն առանց յանդիմանելու, պարսաւելու, բայց եթէ խնդալով, չոյելով, հասկցնելով, համեցնելով։

Շատ անգամ, մեր գործածած բառերուն իմաստը ճշդիւ չենք գիտեր և սխալ գործածելով կացին կ'ընենք։ Դուրեան Սրբազանի սրամտութիւնը ծաղր բառով որակելը իրօք կացի մըն է։

Գալով իր սկեպտիկի համբաւին, ան ալ սխալ է. ուր բառին գործածութիւնն ալ անպատշաճ է։

Շատեր գինքը չատ ուսեալ և ատոր համար ալ «լուսաւորեալ» և բանի չհաւատացող կը կարծեն։ Նոյն իսկ իր կրօնականի հանգամանքը, պարագաներուն բերմունքը տ

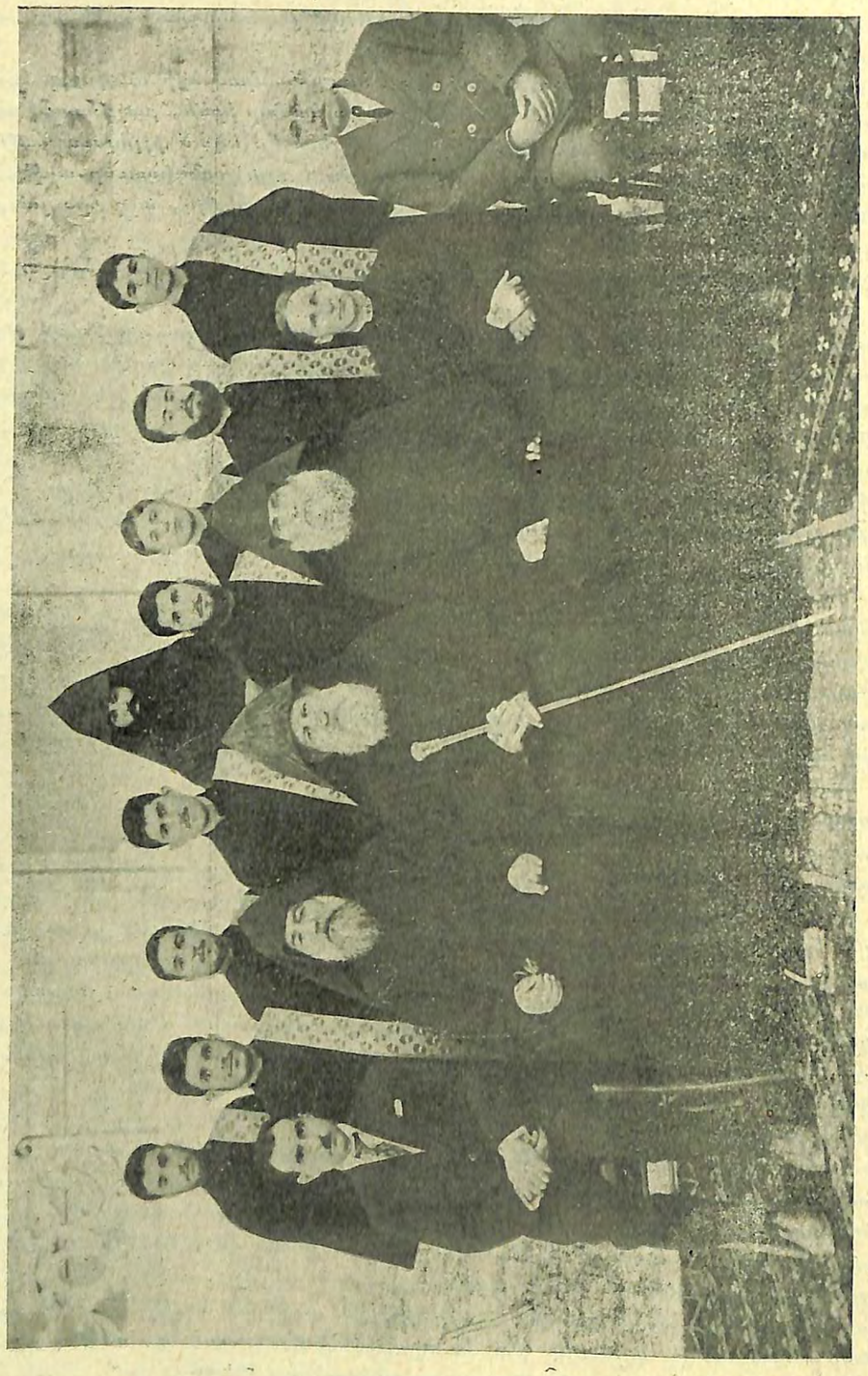

Ամեն. Դուրեան Սրբազան Կիլիկեան Թաղարանի Ուսուցիչներուն եւ ուր սարկաւագներուն հետ. 1928.

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

(ԵՂԻՇԷ ԴՈՒՐԵԱՆԻ ՅՈՒԲԵԼԵԱՆԻ ԱՌԻԹՈՎ)

Դժբախտութիւն է նաև մեծ ու լաւ մարդ լինելը։

Սխալ է կարծել, թէ մեր կեանքի մէջ մեծարւում են միշտ լաւերը և գնահատւում լաւ ու մեծ գործերը։

Քիչ չեն դէպքերը, երբ մէկի աննշան բարիքը մեծ է երևում հանրութեան աչքին և արժանանում անհամաչափօրէն մեծ ու ջերմ գնահատանքի։

Եւ ընդհակառակն։ Նուազ չեն առիթները, երբ մէկի իրապէս առատաձեռն ժեստը փոքր է երևում հանրութեան աչքին և արժանանում անհամաչափօրէն նուազ գնահատանքի։

Ի հարկէ, այս տարօրինակ երևոյթն ունի նաև իր պատճառները։

Երբ ժլատը մինչև իսկ անննչան զոհողութիւն է անում, հանրութիւնը իսկոյն նկատում և ուրախանում է. նրա աչքին այս փոքրիկ բարիքը մեծ է երևում, որովհետև այլ առիթներով նա նրանից մինչև իսկ այսքանը տեսած չէ։

Ու ճիշտ հակառակը։ Երբ ճշմարտապէս զոհող ու առատաձեռն մարդը մինչեւ իսկ մէկ անգամ ժլատանում է, հանրութիւնը անկեղծօրէն յուզւում ու վրդովւում է, որովհետև նա նրանից այլ առիթով նման ժլատութիւն բնաւ տեսած չէ։

Այսպէս է նաև մարդկային միւս առաքինութեանց նկատմամբ։

Ընդհանուրի ուշադրութեանն է արժանանում անշնորհքը, երբ պատահում է շնորհալի միտք է արտայայտում։

Եւ ճշմարիտ տխրութիւն պատճառում իր շրջապատին շնորհալի մարդը, երբ պատահում է անշնորհք գործ է հրապարակում։

Լա՞ւ է թէ գէշ — այդ չէ խնդիրը, սակայն անկասկած է, որ հանրութիւնը բնաւ խստապահանջ չէ դէպի անարժանները, և չափից աւելի դիւրազգած, խիստ ու պահանջկոտ է դէպի արժանաւորները։

Ու պահանջկոտութիւնը այնքան աւելի խիստ, որքան արժանիքը մեծ։

Այս մտածումներն ունեցայ, երբ որոշեցի մի քանի տող գրել մեր սիրելի յուբելեարի մասին։

Ահա մէկ բուռիչ ու փայլուն դէմք, մէկ ծանրաբեռն ու չքեղ խմացականութիւն, մէկ բարի, պարկեշտ ու առաքինի մարդ։

Թերևս չկայ մէկը՝ որ յարգանք չունենայ իր անձի հանդէպ, սակայն չկայ նաև մէկը՝ որ գժգոհանք չունենայ իր դէմ։

Շատերը գժգոհ են, որ Դուրեանը՝ վարժապետեանի թափն ու Խրիմեանի առաջնորդական խառնուածքը չունի։ Սրանք պիտի ուզէին, որ Դուրեանը Դուրեան մնար, բայց և լինէր հայութեան հանրային գործօն, կրակոտ ու կորովի վարիչներից մէկը։

Ուրիշները գժգոհ են, որ Դուրեանը չատ է ամբարում ու քիչ արտադրում։ Սրանք պիտի ուզէին, որ Դուրեանը իր գրչի որակը պահէր, սակայն քանակը հասցնէր Օրմանեանի «Ազգապատում»ների ծաւալին։

Ամէնքը պիտի բաղձային, որ Դուրեանը իր գրաւած աթոռից չատ աւելի փայլուններով գրաւէր, սակայն միաժամանակ նաև պիտի ուզէին, որ գրաւելով աթոռը՝ Դուրեանը «աթոռով» ապրէր, այսինքն այժ, եռանդ ու ժամանակ վատնէր այն հաստատութեան վրայ, ուր ինքն է իշխում։

Սակայն այս բոլորը եթէ կատարուէր, համոզուած ենք, որ Դուրեանը Դուրեան պիտի չլինէր: Մենք կ'ուրախանայինք բոլորովին ուրիշ մարդ, բայց ոչ այն խմաստուն, ա-ռաքինի և տաղանդաւոր ծերունին, որի յոբելեանը տօնում ենք այսօր:

Մի քանի ամիս առաջ երբ առիթ ունեցայ տեսնելու Դուրեանին, Պատրիարքա-բանի շէնքում, չորս կողմից գրքերի դարակներով շրջապատուած ու տակաւին հիւան-դութեան հետքերը դէմքին, ասացի նրան.

— Սրբազան, Ձեզ բուժելու համար այնպէս պէտք է անել, որ դուք մէկ առա-ւօտ գաք և գոց գտնէք այն բոլոր սենեակները, ուր Ձեր գրքերն են ամբարուած:

— Այդ օրը թերևս ալ աւելի տկարանամ ես, — եղաւ իր կարճ և խմաստուն պատասխանը:

Այո՛, ամէն մարդ իր տարերքն ունի, իր տեղը՝ այս աշխարհի մէջ, և իր դերը՝ որ կոչուած է կատարելու:

Իմաստուն և առաքինի ծերունին հաւատարիմ մնաց այս ճշմարտութեան և գար-ձաւ... Դուրեան:

«Իւրաքանչիւրին՝ ըստ իր ընդունակութեան, և ամէն ընդունակութեան՝ ըստ իր գործերի», — ասում է Սէն-Սիմոնը:

Այդպէս վարուենք նաև մենք մեր պատկառելի յոբելեարի նկատմամբ:

Գոհ մնանք, որ նա ուրիշ մարդ չդարձաւ, այլ եղաւ Դուրեան ու Դուրեան էլ մնաց:

Ցուսաբեր
1929, Հոկտ. 25

Վ. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔ. ԴՈՒՐԵԱՆ

(Խօսուած Նոյ. 17, 1929, Ֆիլատելֆիոյ Ցոբելիւնական հանդէսին մէջ, *գրական բնագրատ եւ «Կոչնակի» գրական բաժնի խմբագիր Պրն. ՅՈՎՀ. ՍԻՄՈՆԵԱՆԻ* կողմէ):

Երբ ձեռքս կ'առնեմ Եղիշէ Արքեպիսկոպոսի լուսանկարը, այնտեղ կը գտնեմ խնդութիւն, ժպիտ, անդորրութիւն, խղճի եւ հոգիի խաղաղութիւն, որ համակրանք կը գրաւէ:

Իրօք համակրանքի արժանի է այս դէմքը, որու մէջ հաւասարական ներդաշնա-կութիւն կը կազմեն սիրտը եւ միտքը:

Առանձինն, մտքի տէրեր շատ լինչպէս նաև առանձինն սրտի տէրեր շատ, որոնք չափաւոր և կշռուած համակրանք կը գրաւեն, իսկ Եղիշէ Սրբազան՝ սրտի և մտքի այս համադրութեամբ՝ կը գրաւէ անկէիւ, անչափ համակրանքը ընդհանուրին:

Եղիշէ Արքեպիսկոպոսի սրտի և մտքի այս համադրութիւնը կը յայտնուի գրչին, խօսքին եւ կեանքին մէջ: Գրիչը, խօսքը և կեանքը բացայայտիչ և միանգամայն լրա-ցուցիչ ըլլալով իրարու և կազմելով ամբողջութիւն մը:

Դուրեան Արք. գործած է հայ կեանքին մէջ որպէս ուսուցիչ, Հովիւ, վանա-հայր, Պատրիարք, բեմախօս, խմաստասէր, բառագէտ, բանասէր, թարգմանիչ և քերթող:

Սկիւտարէն Պարտիզակ, Արմաշ, Իզմիր, Պոլիս, Երուսաղէմ, միշտ մեծ վարդա-պետը եղած է ան:

Իր այս բազմապիսի կարողութեանց և պաշտօնավարութեանց արդիւնքը՝ կան-գուն խիստ նուազ, կեանքով արդիւնաւոր:

Եւ ժողովուրդը գտած իր ճամբան, ուղիղ ճամբան՝ առ մաքրակենցաղն, սըր-բակեացն Եղիշէ Արք. Դուրեան:

Ուղիղ գիծն է լինք, հարազատ շառաւիղը նախնի գարերու հայրապետներուն.— Սահակէն մինչև Խորենացի, մինչև Նարեկացի ու Շնորհալի, այլ խօսքով՝ «Պարգևատուն Ամենացուն»էն մինչև «Խորհուրդ Մեծ և Աքանչելի», մինչև «Ի Խորոց Սրտի» ներէն «Այսօր Անճառ», «Նորաստեղծեալ» եւայլն:

Արդի օրերու մեծ վիսաիճն է ան, այլամերժօրէն տեսլապաշտ:

Մխսիքութիւնը մարդկային մտքի ջանիքը, ձգտումն է, ըմբռնելու աստուածայինն էութիւնը, վերանալու առ Այն և նոյնանալու Անոր հետ:

Հին իրերու մխսիքն է այս, փորձառական գիտութեամբ սոսկ գոհացող և ալ ուրիշ բանով չի հետաքրքրուող:

Արդի օրերու այս վիսաիքը՝ Եղիշէ Արք. Դուրեան՝ փորձառական համոզում միացուցած է դրական գիտութիւնը — բանասիրութիւն, պատմութիւն, խմաստասիրու-թիւն և Եւրոպացի հեղինակներու պէս ինքզինք մարդած է, բանավէճի առարկայ խըն-դիրներ երգած է և դասագրեր հեղինակած է:

Հին օրերու մխսիքներու սոսկ խանդայոյզ փորձիկները, իմիճամոռաց երա-զանիները չունի արդի օրերու մեր մխսիքը: Իր ալօթքն խակ անգիտակից, վերացական աղօթքը չէ, գիտակցութիւն կայ հոն, մտածում կայ, մտակում կայ:

Իր զգայնութիւնն խակ մտակուած, ներքացած, արդիականացած զգայնութիւնն է:

Ներքացած արուեստագէտ:

Անոր կեանքի գիծը հարազատ է, վանդի Դուրեան Սրբազան ալ հրաժարած է, և գիտակցօրէն հրաժարած բոլոր միւս սէրերէն. — սեռի, դրամի, փառի, ընտի սէրե-րէն, ու նուիրած ինքզինք սոսկ իր կոչումին:

Իր մէկ քերթուածին վերջաբանը կը պարզէ այս պարագան, իր խակ բերնով.—

ԱՊՐՈՒԱԾ ԵՐԱԶ ՄԸ

. . . . . .

Ալ երազի մէջ չեմ... կանչէ զիս Քեզ մօս,
Ո՛վ Տէր, կուգամ Քու եսեւեդ ամէն օր,
Քեզմով պիտի զսնեմ հանգիստս անկարօտ.
Տուր որ մանիդ յարմար ըլլայ ձեռքս անզօր.
Կայծեր ինձ տուր Քու ողջակէզդ այրելու,
Կրեմ լուծիդ տակ պարանոցս ալ հլու.
Զիս Թշուառին ցաւերուն տար այցելու։

Անանձնական ուրախութեան *այս աղերսն էր որ տուն տուաւ մեր Մեծարենցի «Արդի Մարդուն Հայր Մեր»ին, նուիրուած նոյնինքն բանաստեղծ Եղիշէ Սրք. Դուրեանի։*

Գիտակցական հրաժարումը յայտնի է նաև անով, որ ունի նկարագրականը միսի հետցաւիին, այլ ինք միացած է իր կոչումի վեհութեանը, սրբութեանը մէջ։

Կարդացէք անոր «Մի Մերձենար Յիս»ը, «Աւետում»ը և «Այրվին Զրոյցը»։

ՄԻ ՄԵՐՁԵՆԱՐ ՅԻՍ

. . . . . .

Այգեստանին մէջ դեռ կ'ուզես արթնալ՝
Որ լանջդ որթի ողկոյզներուն հետ մրցի,
Դեռ փըրփուրով կ'ուզես գինին ու կաթն ալ.
Մի՛ մօտենար դու ինծի։

Ասոր հակադիրը՝

Սուրբ տենչերով ձրգտէ լարերն շրթունքիդ,
Պատճէ մաճուր ծոցն՝ ուսկից կեանք բըղխեցի,
Նըւիրումի եղիր համբոյր ու ժըպիտ,
Որ մօտենաս դու ինծի։

ԱԻԵՏՈՒՄ

Հրեշտակը կոյսին ըսաւ զուարթափոյթ,
«Կ'ուզե՞ս որ կողեդ ճաճանչ մը ծընի,
Արեւէն աւկախ իր գեղեցկութեամբ
Ծագելու համար արփի մը անմահ
Առանց ցըւաղման ու հորիզոնի։»

Ասոր հակադիրը,

Կոյսը պատասխան տըւաւ հրեշտակին,
«Ո՛հ, տիպն ու պատկե՛րը այդ ամենուն
Արդէն իսկ իմ մէջս ունի իր աւուրն
Ու իրմով կ'ուզեմ ըլլալ Մայր ու Կին...։»

ԱՅՐԻՆ ԶՐՈՑԸ

Գիրկէ գիրկ անցաւ, բաղձերէ բաղձի,
Խէք մը չըզգալով կարօտ ու խաղցի,
Հանոյքի գըրաւս մը դարձած հըլու,
Աչեն չունեցաւ իր սուգը լալու։

Ասոր հակադիրը,

Եղեւն ու բագին, աւազանն ու բոյն,
Կընդրուկի լեռներն, աշտանակն ոսկեոյն
Անցա՞ն, սահեցա՞ն... Ինկն արեւու տակ
Ո՛չ մայր մը եղաւ, ո՛չ վերն ալ հրեշտակ։

Եղիշէ Սրք. որպէս մարդ՝ կը ներկայանայ համադրութիւն սրտի և մտքի, որպէս գրող՝ համադրութիւն արտի, մտքի եւ լեզուի, այլ խօսքով՝ զգացման, խորհուրդի եւ արտայայտութեան, որոնց յատկանիշներն են խորութիւն և պայծառութիւն խորհուրդի, վեհութիւն և ուժգնութիւն ներշնչման ու հաւատքի և բոլորանուիրում արտայայտութիւնը գեղեցկութեան։

Այդ է պատճառը, որ իր քերթուածները հռետորական ցուրտ ու չոր ձևեր չեն, այլ բնական բխումը անսպառ ներշնչման։

Նոյն գաղափարը հետզհետէ խորացուած և վերջնական ձևին է հասած իր մէջ։

Իրապաշտ արուեստն է իրենը՝ օծուած խիզախ երեւակայութեան հզօր չունչովը։

Իր բնաւորութեան պէս հասեւս անուն մը ընտրած է իր քերթողագրքին — Հովուական Սրինգ։ Հասեւս՝ նաև իր Աղերսը։

ՍՐԻՆԳԻՍ

. . . . . .

Բայց՝ քէ Քեզ պակսի հոգի մ'ունկընդիր...
Դու նորեն, ծրարած սոյներդ ու թրթիռ,
Ընտրէ անապատն ու հովն՝ որ ունին
Ունչդ ամայութեան ու շունչն անհունին։

Եւ Սրբազանի սրինգը ոչ միայն ունեցաւ «հոգի մ'ունկնդիր», այլ բազում ունկընդիրներ։

Ի՜նչ հմայք, ի՜նչ ուժ իր չեչտը՝ որ սկեպտիկ այս դարուն մէջ անգամ կը գրաւէ զմեզ։

Սահմանափակ, վայրի խազերու սրինգ մը չէ այն, այլ ամենազօր խոշնակ մը՝ որ փոթորկին կրքերն իսկ կը գոռայ։

Եւ ի՞նչ է այդ ուժին աղբիւրը. — խորապէս հաւատացեալ, Աւետարանը կ'ընդունի որպէս կենդանի գիրք մը, իսկ Յիսուսի կեանքի դրուագները՝ գանձարան իր ներշնչման։

Ծանօթ է գրական ու իմաստասիրական բոլոր գպրոցներուն, այլ մանուկի պէս, պարզուկ քրիստոնեայի պէս հաւատացեալ։

Իր ուժին աղբիւրն է՝ ծովածաւալ հմտութեան «պէկրատեան»ի մը մէջ կեդրոնացեալ, խտացեալ հրագունտը ներշնչումի։

Քնարերգակ մըն է ան դիւցազներգուի մը թափով, նոյնին ուժով, ներքին մղիչ ուժին, ծորումին, հոսումին, յորդումին թափով։

Յառնուրդ իմաստասէրի մտածման ու բանաստեղծի հրդեհման։ Քնարերգական իմաստասիրութիւն, հոգեպաշտութիւն, տեսլապաշտութիւն։

Իր քնարերգութիւնը, երբեմն վիպողական, լի դրուագներ են, այլ միշտ նորանոր անկիւններէ դիտուած, իր հեղինակութենէն, իր պրիսմակէն անցուած, միշտ բանաստեղծական և ոճով խիտ ազդու։ Ջերթ հրեշտակական ծայրայեղութիւններէ, բարոյախօսութենէ, ամփոփումէ։ Ազնուական՝ գրական առումով։

Իր քերթողութիւնը՝ էիչերուն մաչելի, ոչ արուեստական, այլ անմիջական, բնական, վեհ։ Ոչ աչխատուած, այլ յղացուած, հանոյքով բանաստեղծուած։

Պատկերներու ճոխութիւն եւ ուժգնութիւն (գրեթէ բացառիկ հանգամանք)։ Պատ-

ճա՞ռ, իր լեզուական անօրինակ պաչարը, ծանօթ հայերէնի բովանդակ բառապանձին, մի առ մի ուսումնասիրած բոլոր բառերը, ճշդած անոնց հին և արդի առումները, usուգած անոնց երանգները, նիւանսները: Եւ բնականաբար ուժգին, որովհետև չնորհիւ իր անմրցելի բառագիտութեան, կը գտնէ պատկերին բուն բառը և նկարելուն մէջ բուն գոյնը, երանգը, շուքը:

Ասկէ յառաջ կուգան նաև յանգերը՝ հարուստ, ախորժալուր: Բռնայանգեր, ճըգնայանգեր չեն, այլ բնայանգեր:

Լեզուն կենսախայտ, հին, *մոռցուած բառեր, այլ ի՛նչ հրաշք, հնաբոյր չեն. կարծես ընտանի մեր ականջներուն, մեր հոգիներուն, պատճառը՝ իր ընտրողական նաշակն է:*

Զայնական, երաժշտական զօրաւոր զգայնութիւն, *ինչ որ կը վիճառուի աւելի բառերու մէջ: Ու ահա* ոսկեղինիկ գրաբարեն *յետոյ, իրմով կ'սկսի* ոսկեղինիկ աշխարհաբարը:

Ոճը՝ պերճ, դաշնաւոր, մեծավայելուչ: *Մոայլ՝ պատշաճ նկարչին:* Վանական *վըսեմութիւն, ինչպէս է իր մթնոլորտը՝ խունկով օծուն խորանը:*

Գիտէ խորհրդածել, առանց սենպոլիսթներու մշուշով քողարկելու: Ճշգրիտ *հեռականութիւն,* կատարեալ *տաղաչափութիւն:*

Կատարեալ արուեստագէտ մը, ուրեմն, որուն գլխաւոր նախասիրութիւնն է ճակագրութիւնը (ինչպէս տեսանք), բայց միշտ այդպէս է գրեթէ: Դժողիկն մօտ՝ անպայման երկինքը. նախ ժխտական կողը, յետոյ դրականը, վանդի խորքով, հոգիով, համոզումով լաւատես է, ինչպէս բոլոր հաւատացեալները:

Պատկեր եւ գաղափար *իրարու ներդաշնակ են: Օրինակներ.—*

ԽԱՉԸ

. . . . . .

Թէ պատճուսի բախիւ ունենաս՝
Տերն *գոյգ մը թև* ճգի կուտայ,
Որպէսզի Իր Ուժը աճնաս
Սաւառնացներս երկրի վրայ:

ԱՆԱՌԱԿԸ

. . . . . .

Անէ՛ծքդ, Հայր, փոխեց *կնդրուկս* անարգ գուղձի,
Բայց բանի որ *ըզգլխանք* մը պետք էր ինձի՝
Ես այդ գուղձովն ալ *երազներըս* ծըխեցի:

Վարպետ նմանաձայնութեանց, *ոչ թէ տողերու վերջը՝ որպէս* յանգ, *այլ տողերու մէջ՝ որպէս* միւզիք:

Դոյականները ածականացնելու մէջ՝ համանմանութիւնն ունի իր եղբօր: Պետրոս Դուրեան ունի.— «Բոյլ մը նայուածք», «քուրայ մը խօսք» ևլն.: Իսկ Եղիշէ Արք. Դուրեան՝ սեղան մը շուայտ, հոյլ մը տենդ, գիրկ մը գրգանք *(«Անառակ»ին մէջ)*, ափ մը հող, խուրձ մը շող, կուշ մը կայծ, բուռ մը բոց, ծրար մը հուր *(«Մարդուն ստեղծումը»ին մէջ):*

Կ'ըսեն թէ գուարթախօս *է Սրբազանը. չեմ տարակուսիր, քանի որ լաւատես մըն է ան:*

Կ'ըսեն նաև թէ հիւմըր ունի, սրաբան *է, երգիծանք կը դնէ իր ակնարկութիւններուն մէջ: Այդ երգիծանքէն չատ չգտայ: Բայց ահա հատ մը, որ խիստ յատկանշական է:* Աշխարհիկ կնոջ *բովանդակ հոգեբանութիւնն է. մանաւանդ ուշ դրէք վերջին երկու տողերուն:*

ԱՂԻ ԱՐՁԱՆԸ

. . . . . .

Կին մ'եր. յիշե՞ց արդեօք զարդերն ու դիպակ՝
Զորոնք մոռցաւ առնուլ՝ վտանգեն խելայե՞ղ,
Ցիշե՞ց իր շարշն ու ճարօճներն կապուտակ,
Հիւսքն ու մանեակն, ոսկի գօտին լանջազեղ:

— Կուրծքին տակ պի՛նդ բաբախեց տրոփ մը թաւուն ...
Շուշանի բո՛յրը՝ զոր շընչած եր երեկ,
Տատրակի ձայնը՝ զոր լըսած եր այգուն,
Արշալոյսեն հաղած շողերն ալ բեկբեկ

Իրենց ամեն հեշտաճիճեռովն աղուամոյշ՝
Իր պատշգամին մէջ խըտացած կարծեց կինն ...
Ու Դուստր մարդկան, ուզեց նայիլ անըզգոյշ
Իր եաւէն եկող աղուո՞ր հրեշտակին ...:

Զմայլելի նկարագրող *մըն է ինք: Ոչ ցուրտ* առարկայական *մը, այլ* զգայնիկ եթակայական:

Երկարատև սպասումէն, կարօտէն ուժասպառ Սիմէոն Ծերունին է, որ ահա իրականացած կը գտնէ իր երազը: Ինչ խանդաղատանք, ի՛նչ գորով, ի՛նչ ուժ:

ՏԵԱՌՆԸ ՆԴԱՌԱՋ

(Առաջին մասը միայն)

Հոս մը կ'առնեի Ծերունին խօլ հեշտանքի
Խանձարուրին տաճուկ ճերմակ խորշերեն,
Հիւրի ցամքած մարմնին համար ուղխորհն
Արբում մ'եր այն ըզգայութեան ու կեանքի:

Պիշ ակնարկին բարբ մը տըւաւ կրկնակի
Մօս երթալու նոր նայուածքին բիբերուն,
Լոյսե մըքնած աչքին համար ի՞նչ սիրուն
Բարբում մ'եր այն կայծկլտացող խրտղանքի:

Ցետոյ սեղմեց պինդ խառնուածով ուժգնակի
Աստուածակիր զանգուածին կաւը բոսոր,
Կրակէ մարած կուրծքին համար ի՞նչ հրզօր
Վառում մ'եր այն թունդ ճարճատուն խայտանքի:

Ու երբ շուրթերն ալ դողահար ու տրմոյն
Համբուրեցին մաճուր կայծակը բերնին,
Շունչէ կըտրած ծոցին համար ի՞նչ ջերմին
Կաթում մ'եր այն որ շարժեց լարը հոգւոյն:

Պատրանքներու, տրճնումներու ժամերուն
Ա՛լ ցրուեցան իրմե երազն ու տաժանք,
Վերջին վայրկեանն որ ապրեցաւ, վերջի՞ն ջանք,
Բովքն իր ոսկին կուտար, ու ցոլքն եր այգուն ...:

Եղիշէ Արք. Դուրեան ունի նաև պատուում ազգային յիշատակներու, յիշատակարանիներու եւ դէմքերու նկատմամբ։

Իր մէկ քերթուածը՝ Մ. Մամուրեանի անդրիմին տակը, որ եթէ չեմ սխալիր, այսպէս էր.—

Առձանացած գանկ մը գանէ
Խոհ մը չունի որ անդանէ,
Եթէ ատով ուզես ճախրել
Մտքիդ համար որքա՜ն փիչ է։ *եւլն.*

Այլ միւսը՝ Օշականի, ուր ամբողջ հոգին է դրած։

ՕՇԱԿԱՆ

Ով Սուրբ Մեսրոպին հանգիստ սիրական,
Եթէ օր մ'երբեմ ետ հովիւ ետ հօս
Հետս պատսամուռնի խունկով գան ճեզ մօս՝
Ու իրենց համար ետ՛ր Աստուած մ'ուզեն,
Արքունուր հրսկան գիրի երազեն . . .

Ու հսկաներու մէջ հսկայ մըն ալ ինք, արի առանց մէջ այր արի մըն ալ ինք, որ ցուպ ի ձեռին կը կանգնի յաղթական, որպէս Հովիւ Քաջ՝ առ որ կ'ուղղուին մաղթանքներն աչխարհի ամէն կողմերէն ուր ստուար կամ վախտ հայ գաղութ մը կայ։ Այդ Քաջ Հովուապետին կ'ուղղուին այսօր մեր ալ մաղթանքները։

Ա՛հ թէ ապրէր, երկար ապրէր դեռ ալեփառ այս նահապետը՝ որուն կեանքը այնքա՛ն բեղուն եղած է անցելոյն մէջ, և որ անտարակոյս այնքան արգասաբեր պիտի ըլլայ նաև ապագային։

Փա՛ռք, հաղա՛ր փա՛ռք, այսօրուան Յոբելեարին, Ամէն. Տ. Եղիշէ Արք. Դուրեանի։

Կուսակ, 1929, Նոյ. 29

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

(ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ)

Դուրեանը կենսագրելու առեն անհրաժեշտ է երթալ դէպի ութսունական թուականները, ուր լուսաւորեալի և խաւարեալի վէճը իր հանգրուանին կը հասնէր։

Ղալաթիոյ համբաւաւոր օճախը, իր ժողովրդական դիմագծով տակաւ կը տիրապետէր հին պահպանողականութեան կալուածներուն։ Մեր քի հերոսներ կը կերտէին կրթական զանազան միութիւնները, «Ազգանուէր» «Միացեալ» «Պանդուխտներու» եւայլն, որոնք Պոլսոյ և գաւառի լուսաւորութեան չահընկալութիւնը պիտի ընէին։ Օճախին գլխաւոր և տիրական դէմքերէն մին ալ Մաթէոս եպս. Իզմիրլեանն էր։ Հուժկու և ուղիղ նկարագիր, պայքարող և ազատատենչ ոգի, հանրանուէր սիրտ։ Ահա այս պետին ձեռքերուն է որ իր հոգիին և սրտին կերտումը կը յանձնէր Դուրեան։ Եւ եթէ չեղաւ Իզմիրլեանի նման պայքարող էութիւն մը, հրապարակային ամբոխավարութեամբ, սակայն գործաւ գերազնիւ տիտան մը՝ որ տգիտութեան մշուշը փարատեց բեմերէն, խօսքով և գործով մտաւ ժողովուրդի սրտին մէջ, ապրեցնելով հոն ազատատենչութեան ճառագայթները, դանդաղ բայց անվրդով։ Օճախը տակաւ քանդուեցաւ բռնակալութեան տիրապետումէն. բայց Դուրեան իր գործը տարաւ երեք չորս սերունդներ ամբողջ, անձայն ու լռիկ սակայն աւելի կենսայորդ և ակնյայտնի։

Մուսա պէյի գաղը և գաւառներու անապահով վիճակը յեղափոխական խմորումներու պատճառ կը դառնար։ Խորէն պատրիարք Աչըքեան, խորքով պահպանողական 1888–ին Դուրեանը կ'ուղղարկէր արտասահման, որպէսզի համոզէր յեղափոխականները դադրեցնել Սուլթանին դէմ սկսուած լրագրական պայքարը, ընթացքէ ետ կենալ, և դադրեցնել զանազան ծայրահեղութիւնները։

Եւ սակայն Դուրեանի ազատական ոգին ու քաղաքական կացութիւնը պիտի արգելացնէին յեղափոխականներու չարժումները։ Ան ետ կը դառնար ձեռնունայն, մերժելով տալ իր տեղեկագիրը, որ կրնար ամբողջութեամբ անցնիլ կառավարութեան ձեռքը և միջոց դառնալ նորանոր սադրանքներու։

Իննսունական թուականներուն Արմաշ մեկնելով տասնըչորս տարի հեռու կը մնայ ազգային և քաղաքական գործերէ։ Իզմիրի առաջնորդութեան չրջանը բաղդատաբար խաղաղ կ'անցնի, առանց քաղաքական մեծ բարդութիւններու։

Աստանայի ազէտէն քիչ ետք, երբ պատրիարքական գահ կը բարձրանայ, հոն կ'ունենայ բաւական դժուարին կացութիւն մը։ Իթթիհատը իր սև թաթը տարածած աչքերնուն կը չանար սարսափի տակ պահել ամբողջ հայութիւնը։ Կիլիկիա դեռ կը մենուրեք, կը չանար սարսափի տակ պահել ամբողջ հայութիւնը։ Սահմանադրական խանդավառութեան չրջանը արիւնի փոխարմայ իր աւերակները։ Սահմանադրական խանդավառութեան չրջանը արիւնի փոխարկուած, հայ քաղաքական միտքը հիասթափուած կը վերադառնայ հիներու քաղաքականութեան, դէպի պահպանողականութիւն։ Ցեղափոխական կուսակցութիւնները նոր քաղաքականութեան կը ձգտին. մեղմելու համար Իթթիհատի մոլեգին թափը։

Սպիւլ Համիտի անկումով Սուլթան Րչշատ կ'երեւար բեմին վրայ։ Իթթիհատը կը սարքէր ճաշասեղան մը, երեսփ. ժողովի անուամբ, որուն կը հրաւիրուէին օտար դիւանագիտական ներկայացուցիչները, հոգևոր պետեր և քաղաք. կուսակցութիւններ։

Գարաեան վարչութիւնը կ'որոշէր որ Դուրեան պատրիարքը մասնակցի այդ ճաշկերոյթին, հայ և թուրք յարաբերութեանց ձգտեալ վիճակը մեղմելու և այսպէսով մերձեցման քաղաքականութիւն մը որդեգրելու համար։ Դուրեան պատրիարք ճաղաք. ժողովի նիստին ըմբոստացած այս առաջարկէն, գինքը Եըլտըզ ղրկել ուզող ժողովականներուն կը յարէր.

«Երբ անդին կիլիկիոյ մէջ զէտներ կան անթաղ, հայոց պատրիարքը չի կրնար մասնակցիլ այդ արիւնոտ ճաշին»:

Իզմիրլեանի ոգին էր որ կը խօսէր հոս: Եւ չգնաց Դուբեան: Ընդ. Ժողովէն մաս մը անդամներ հրաժարեցան և Ազգ. Ժողովը օր մըն ալ տապալեց Ընդ. Ժողովը, ուր կային Գարաեանի, Զօհրապի և Շահրիկեանի նման դէմքեր:

Արդարութիւնը գործադրելու և յանցապարտները պատժելու համար պատրիարքարանը կորովի զիմումներ կատարեց: Կառավարութիւնը հարկադրուած յայտարարեց հայոց պաշտօնական անմեղութիւնը, իր պիւտճէին մէջ Ատանայի ազէտեալներուն համար տարեկան 30000 ոսկիի նպաստ մը դրաւ: Մորհրդարանը և դատական նախարարութիւնը զոյգ քննիչ մարմիններ զրկեցին. առաջինին կը նախագահէր Էմիրնէի երեսփոխան Յակոբ Պապիկեան և երկրորդին Յարութիւն Մոստիչեան:

Բերուած տեղեկագիրը կառավարութեան անյագաստ էր: Սակայն կառավարութիւնը բաւականացաւ քանի մօտ թուրքեր կախելով, անոնց խառնելով նաև քանի մը անմեղ հայեր: Դուբեան պատրիարք արդարութիւն պահանջելով հրաժարեցաւ: Կառավարութիւնը քաղաքական անկայուն վիճակը նկատի առնելով կարգ մը խոստումներ ըրաւ և պաշտօնէ հեռացուց ներքին գործոց նախարարի փոխանորդ Սաիլ պէյը և իսպառ պաշտօնազրկել որոշեց Ճէպէլը Պէրէքէթի Միւթէսարըֆ Սաաֆը: Ցետոյ ընդհանուր նկրում չնորհուելով կացութիւնը պահ մը մեղմացաւ և Դուբեան պատրիարք սկսաւ յաճախել իր պաշտօնատեղին:

Այս գժնդակ պարագաները հպիւ թէ հեռացած, բացուգոյն հարցը կ'զբաղեցնէր ազգային կեանքը: Տօքթ. Սեդրոսեանի վարչութիւնը Իզմիրլեան կաթոլիկոսի կոնդակով կարելի եղածին չափ կրցաւ կարգ կանոնը վերահաստատել, չնորհիւ կիրքերու հանդարտեցման և Դուբեան պատրիարքի յորդորներուն: Սակայն ցաւալի դէպք մը պատճառ դարձաւ որ ազգ. կեանքը կրկին փոթորկի:

Ուրբաթ օր մը վարչութեան նիստէն ետք Տօքթ. Սեդրոսեան անհատական յարձակման մը ենթարկուելով գլխէն ծանրապէս վիրաւորուեցաւ: 1894–ի ծանրածանր չերջաններուն ազգ. կեանքի մէջ կորովի և ազգանուէր գործունէութիւն մը ունեցող այդ ազնիւ մարդուն դէմ եղածը ընդհանուր զայրոյթ յառաջացուց:

Վարչութիւնը արտասովոր նիստ գումարելով կը պահանջէր օրինական միջոցներու կիրարկումը, որպէսզի փոքրամանութիւն մը կամ անհատներ չի կարենան իրենց կամքը պարտադրել և գոյացնել անիշխանական վիճակ մը:

Դուբեան պատրիարք պետական միջամտութեան դէմ բոլորովին հակառակ կ'արտայայտէր: Ան իր այժը բարոյական արժէքի վրայ կշռած, երբ տեսաւ թէ անզօր էր, հետեւեալ նամակը զրկեց Ազգ. Ժողովին, 22 Հոկտ. 1910–ին:

ՎՍԵՄ. ԳԱԲՐԻԷԼ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

Առեղապետ Ազգ. Երեսփ. Ընդհ. Ժողովոյ

Վսեմ. Տէր,

Հազիւ տասնըհօթը ամիսներ անցան, յորմէհետէ Ազգ. Երեսփ. Ընդհ. Ժողովը կոչեց զիս Կ. Պոլսոյ պատրիարքական պաշտօնին: Հպատակելով ազգի ձայնին, բարձրացայ այն աթոռը՝ որուն երբեմ ցանկացած չէի եւ զոր չի կրցայ փառաւորել pus արժանւոյն:

Այժմ զայն թողնելու հաստատ մտադրութեամբ կը մատուցանեմ սոյն հրաժարականս, ցաւ ի սիրտ խոստովանելով

Թէ՝ հակառակ փանաթի նիգերուս, կարող չեղայ պաշտօնական յարաբերութիւններով բազմակարօս հայ ժողովրդեան ամենակենսական պէտքերուն եւ պահանջներուն գոհացում տալ բաղձացուած չափերով:

Թէ՝ բացարձակապէս ամէն կուսակցութենէ վեր մնալով հանդերձ, անկարող եղայ

մեր ազգային ներքին կեանքը ակնյայտնի փճացնող ընդդիմամարտ ուժերը հրաւիրել հաշտ եւ համերաշխ գործակցութեան մը:

Եւ թէ վերջապէս ազգային իշխանութիւնը իր բարոյական կէտին բարձրութեանը մէջ ըմբռնած ըլլալու միամտութիւնս օգտակար արդիւնք մը չունեցաւ ինծին:

Կ'աղաչեմ ուրեմն, տիարք երեսփոխանք, որ ընդունելով իմ հրաժարականս, զերծ կացուցանէք զիս իմ վրայ դրուած այս ծանր լուծեն, ի սէր այս ժողովուրդին՝

Որուն համար աղօթող եմ միշտ

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Այս գրութիւնը ցոյց կուտար այն ոգին՝ որ կը տիրէր իր մէջ: Ան խուսափեցաւ կողմերէն, մին կամ միւս կողմը չզլխեց ուրիշներու նման իր գիրքին ապահովութեան համար, կշռեց պետական միջամտութեան ահաւոր հետեւանքները և զոհեց իր աթոռը, որ արդէն չարչարանքի Golgotha մըն էր:

Պարզև Փափազեանի առենապետած 1910 Հոկտ. 23–ի ուրբաթ օրուան նիստին Տօքթ. Սեդրոսեան ևս կը հրաժարէր երեսփոխանութենէ, ժողովին ներկայացնելով պատմական բացատրագիր մը: Իսկ իր առենապետած վարչութիւնը ևս կը հրաժարէր, պատճառաբանելով թէ գործագիր իշխանութեան և պետին միջև գոյացած անհամաձայնութիւնը անհատական միջոցներով Ազգ. իշխանութիւնը բարոյալքելու չանքերը, պատճառ կ'ըլլան որ հետեւայ գործի ասպարէզէն, չսասանձնելու համար առաջ գալիք պատասխանատուութիւնը:

Ազգ. Ժողովի այս նիստը դեռ յիշողութեանս առջև կը պատկերանայ: Անմոռանալին Զօհրապ կացութիւնը նրբօրէն քննելով, առաջին անգամ լինք դատապարտեց Տօքթ. Սեդրոսեանի պատահարը և առաջարկեց այս բիրտ յարձակման առթիւ միաձայնութեամբ ցաւ յայտնել և մերժել անոր հրաժարականը:

Զօհրապի այս առաջարկը ծափերով ընդունուեցաւ և ձախակողմ ու աջակողմ զգացին թէ բաղխումի վտանգը հեռացած էր:

1910 Հոկտ. 30–ի նիստին որքան որ կը յիշեմ Դուբեան Պատր.ի հրաժարականը ընդունուեցաւ և լինք քաշուեցաւ Գասը Գիւղ եղբօրը փաստաբան Ագրիպաս Դուբեանի բնակարանը. չարունակելու համար իր ընդհատուած մատենագրական գործը:

Իր հրաժարմամբ սակայն կրքերը սուր հանգամանք մը առին: Ծայրայեղներ կիբակի օր մը իր տան առջև բուռն ցոյց մը ըրին և իրեն ներկայանալով առաջարկեցին գնալ կրկին վերազարձնել Պատր. գահը: Այդ պահուն հոն կը գտնուէր նաև Ազգ. ժողովէն և վարչութենէն Պատուիրակութիւն մը: Ցուցարարներու ծայրայեղութիւններուն դէմ Դուբեան ի յայտ եկաւ կորովի կերպով:

«Եթէ մողոքը զոհ մը կ'ուզէ. ես պատրաստ եմ: Հանդարտեցէք բոլորդ և ցրուեցէք հանդարտօրէն: Այս է Ազգին չահը»:

Մողոքը զոհի պէտք չունեցաւ: Քիչ ժամանակ ետք համերաշխական ժողովը վերջ կուտար պայքարներուն և պատրիարք կ'ընտրուէր Յովհաննէս Արքեպ. Արշարունի:

Ահա Դուբեան Պատրիարքի լրջ հանրային գործիչ ունեցած կեանքէն մաս մը, ուր ամէն ընթերցող կրնայ վերլուծել հոգին այդ մեծ մարդուն, որ մինչև հիմա ժողովուրդին համար բաբախեց:

ԱՐՄԵՆԱԿ ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Հրազդան, Մայս. — Հոկտ. 1929
Թ. 4, Աթենք

ԴՈՒՐԵԱՆԻ ԲԵՄԸ

Երբ կը խօսէր աթոռէն կամ բեմէն, կանգուն կամ բազմած՝ ինչպէս իրեն սա-վորութիւն եղաւ եպիսկոպոսանալէն ետքը, կենդանի բանն էր որ երկնային մանանային քաղցրութեամբը կը պարարէր հոգիները։ Իր բեմին արտաքին մանրայատակութիւններն էին կեցուածքը, ձայնը և նայուածքը. կանգուն՝ ուղղաբերձ, կամ բազմած՝ մեզմա-հակ, քիչ մը գլխիկոր դէպի աջ, միշտ յեցած իր գաւազանին, զոր բռնած կ'ըլլար յա-ճախ երկու ձեռքերովը ամրապինդ. աչքերժ՝ անխլիրտ գրեթէ, իր հայեցուածքն էր որ կարծես կը սեւեռէր որոշ կէտ մը և սակայն դէպի վեր անորոշութեան մէջ, թոյլ տալով որ աղու ձայնը մերթ երգի մը սրտագրաւ ոլորակը առնու և մերթ կշռաւոր քերթուածի մը գաշն հնչականութիւնը։ Իսկ ներքին յատկանիշներն էին լեզուն և իմաստը, բառը և բանը. իր հայերէնը՝ հմուտ հայկաբանէն ճախարակուած բարբառն էր, յորդ, կենսա-խայտ, ընդելուզուած՝ արտայայտումի պսպղուն գեղեցկութիւններով, որոնք սակայն հեռու՝ պչրանքի զգացումը տալէ, յատակութեան և պայծառութեան չնորհք մը միայն կ'առբերեն իրենց մէջ. բառերը լինքնին կը վազեն լեզուին տակ, փոյթ և ճիւդ անբըռ-նազբօսութեամբ մը կատարելու համար միտքին իրենց յանձնուած պատգամաւորութիւ-նը։ Տանիմարքացի գիտնական մը, Առէ Պէնէմիկցն, որ Զէրքէզ–էրմէնի մէկ բարբառը ուսումնասիրելու համար ատեն մը ապաց Արմաշ, լինքն ալ նախկին քարոզիչ մը, ան-գամ մը, Մեծ Պահոց կիրակի իրիկուն մը, ներկայ ըլլալէ վերջ Դուրեանի մէկ քարո-զին, կ'ըսէր. «Վստահ եմ թէ հոյակապ քարոզ մըն էր լսածս, սակայն՝ այս բառին լա-ւագոյն իմացողութեամբ, հոգւով և ներշնչութեամբ խօսուած, ամբողջ ժամուան ըն-թացքին՝ այդ տպաւորութիւնը ունեցայ իրմէն, առանց միակ բառ մը հասկնալու իր խօսքերէն։» — «Իսկ եթէ հասկնայիք...» կը պատասխանէինք իրեն... Պէտք էր ըսել, պէտք է հասկնալ արդարև ինքը, ըմբռնելու համար թէ սրտի և մտքի օժտութիւններով հարուստ հոգի մը ինչ անսպառ աղբիւր կրնայ ըլլալ խորհուրդի և խօսքի։ Ըսուած է թէ ունկնդիրներն են չատ անգամ որ կը չինեն քարոզիչը։ Կը փորձեմ մտածել թէ այս վճիռը ընդհանուր առումով ճիշդ է Դուրեանի բեմին համար։ Ուսուցիչ միշտ, և սկիզ-բէն իվեր ճանչցուած՝ իբրև մեր լաւագոյն մտաւորականներէն մին, ինքը լսելու իզձն ունեցողներուն մէջ կարևոր թիւ մը կազմած են միշտ դպրոցականները, գրականութեան ու գարգացումի ճաշակն ունեցող անձեր, որոնց՝ յարգանքի և սիրոյ լինքնաբերական զգացումով մըն է որ հետևած է ամբոխը։ Իսկիւտար, Պարտիզակ և յետոյ Արմաշ մա-նաւանդ, այս է եղած իր ունկնդիրներուն՝ իր «լսարան»ի բազկացութիւնը։ Այս պատ-ճառաւ, առաջին օրէն և յետոյ չարունակաբար, իր բեմը վայելեցուցած է կրօնական պա-րոնակի մէջ մտաւորական և գրական գեղեցկութիւններով պճնուած արժէքներ, զորս մինոյն ժամանակ մասնաւորապէս ժողովրդական դարձուցած է քարոզիչին բանաստեղ-ծական տաղանդը։

Բայց իր քարոզները կրօնական նիւթերու վրայ ընդլայնուած ճառեր կամ բա-ցախօսութիւններ չեն եղած ընաւ։ Չէ ուզած՝ չէ բերուած երբեք անոնց տալու վիճա-բանական ձգտումներով և արուեստականօրէն յօրինուած հետաորութեան մը ձևը։ Իր մէջ ի գոյ պիտի վնտռէին արդէն պերճախօսին քով հետաորը. ոչ միայն՝ որովհետեւ իր մանկութենէն կամ ուսանողական կեանքին մէջ չէ ստացած այդ արուեստին կըր-թանքը, այլ որովհետև բնականէն անսխրելութիւն մը ունեցած է միշտ սրչափ գրագի-տութեան մանր ուսմունքներուն հանդէպ՝ գրականութեան մէջ, նոյնքան արտասանու-թեան դասագիրքերուն նկատմամբ՝ բեմասական վարժութենոյ համար։ Իրեն համար ևս կարելի է անվարան ընդունիլ հին մեծ քարոզիչի մը համար ըսուած սա խօսքը. «Կը նմանի ճարտար զօրապետի մը, որ գիտէ պատերազմներ չահիլ, առանց սովրած ըլլալու զինավարժութեան տարրական կանոնները։»

Իր պերճախօսութիւնը կը բնորոշուի աւելի օծութեամբ, զգայնութեամբ և չնոր-հաշուք քաղցրութեամբ քան տրամախոհութեան ուժեղութեամբ, որովհետև եկեղեցւոյ բեմը քննախօսութեան ամպիոն մը չէ իր տեսութեամբ, այլ հոգեկան դաստիարակու-թեան վարժոց մը, ուսկից հնչող ձայնը աւելի սիրտերուն մէջ պէտք է արձագանգէ։ Այս պատճառաւ, տարիներէ ի վեր լքած էր բնաբանի սովորութիւնը, որ հետաորական պայ-մանագրականութեան ամենէն վախտ տարազն է, և որ փոխանակ քարոզիչը իր նիւթին կապելու՝ անկէց յանկարծ վրթիելու և յանհունս հեռանալու ամենէն ծիծաղելի փորձու-թեանց կ'ենթարկէ զայն յաճախ։ Իր նախընտրած կերպն էր օրուան ընթերցուածներէն կամ տօնէն, ընթացիկ պարագայէ մը կամ հարցէ մը թելադրուած գաղափար մը առ-նուլ իբր նիւթ, ու խորանալ և վերանալ անոր չուրջը, մինչև որ իր յոյզերն ու խան-դավառութիւնը ամբողջովին փոխանցուին ունկնդիրներուն։

Երբ կ'սկսէր խօսիլ, ընկճող տպաւորութեան մը տակ կը գտնէիր նախ ինքզին-քդդ, կարծես ակամայ սահպումներէ հարկադրուած կը չարժէր իր չրթունքը. ու նուաղ ձայնի մը հատկութիւններուն մէջ կը կտրատէին միշտ առաջին բառերը։ Բայց երրորդ պար-բերութենէն կը լսէիր արգէն թռիչքին թափահարումը, ամէն բառ, ամէն տող իր հրն-չիւնին ու չեշտին ոլորակովը կը տպաւորուէր այն ատեն լսողութեանդ մէջ, բացորոշ յստակութեամբ։ Հասարակ տեղիք, բռնազբօսուած մեկնութիւններ, գանգաչող պատկեր-ներ, չաղփաղփանք, կախ նախադասութիւններ, թափած տողեր տեղ չունին բնաւ իր արտայայտութիւններուն մէջ, վասնզի ամենէն աւելի յստակ էր նախ իր մէջ նիւթին ըմ-բռնումը իր բոլոր մանրամասնութիւններով, ու ներշնչումն էր որ թև կուտար իրեն, երբ վստահութեամբ մը սլանար դէպի իր նպատակը։

Մեծ ճիւղ մը պէտք չկար հասկնալու համար թէ պատրաստութեամբ չէր որ կը խօսէր, իր բարձր ու գրեթէ բացառիկ մտաւոր մշակոյթովը խորապէս պատրաստուած ըլլալով արգէն ամէն նիւթի որ քրիստոնէական կեանքի և գիտութեան սկզբունք մը կամ գաղափար մը կը չօշափէ. կը յանկարծաբաններ գրեթէ, ոչ այս բառին թեթև առումովը, վասնզի կը խօսէր միշտ՝ երկար ու խորապէս խորհելէ վերջ իր նիւթին վրայ, ինչ որ մեծ քարոզիչներուն կերպն է միշտ։ Ու կը խօսէր միշտ քրիստոնէական կեանքի ապ-րուած փորձառութեան մը բազմաբովանդակ ազդուութեամբը։ Իր խօսքը նոյն ատեն կեանքն խակ էր, վասնզի կենդանի բանին ներգործութիւնն էր որ սիրտէ սիրտ հաղոր-դականութեամբ մը իր բոլոր ունկնդիրները մինոյն տրտիւնին մէջ կը մխացնէր իրա-րու և իրեն։

Երբ յանկարծ կանգ կ'առնէր Սրբազան կամ Ազգային Պատմութեան էջերէն կամ մարգկային բարքի պատկերներէն առնուած տեսարանի մը առջև, յուզումին կրակն էր որ կը ցոլար թրջած նայուածքին մէջ, ու բառերը կը դղրդին իր չրթներուն վրայ. ա-ռանց լսելու կը հասկնայիր սակայն զանոնք, վասնզի սրտիդ էր փոխանցուած իր յու-զումը։ Իր պերճախօսութեան ձգտումն էր այսպէս, յուզել սիրտը՝ չինելու համար զայն. զգացումին ճամբէն կատարել տալ հոգիին՝ իր վերելքը դէպի Հաւատքի բարձրութիւն-ները։ Այո՛, վասնզի սիրտն ալ ունի իր տրամաբանութիւնը, սէրը, որ աւելի հզօր է և համոզիչ քան միտքը՝ խորհուրդը։

Երբ կը պատգամէր անխախտ համոզումի մը չեշտովը, եկեղեցւոյ Հայր մըն էր կարծես որ կը խօսէր իր ձայնին մէջէն, որ ուժգին վճիռի մը հատու ազդուութեամբը կը փչրէր, կը նուաճէր տարակարծութիւնները։ Ու այսպէս մերթ ժամ մը քեզի հև ի հև իր չեշտին եւ նայուածքին հետևիլ տալէ վերջ՝ երբ կ'սկսէր մեզմել թռիչքին թափը, սեպ բարձունքներէ իջնող ուղևորի մը պէս քիչ մը խոնջ, պատեհութիւն մը տրուած կ'ըլլար կարծես քեզի հանգիստ մը ընելու և աւելի ազատօրէն զմայլելու իր աւետա-բանած գաղափարներուն բարձրութեան վրայ։ Զէիր զգար թէ բեմէն հեռացած է ար-դէն ինքը, իր խօսքին չունչն է որ հոգւոյդ մէջ կ'ներկարկ դեռ իր հետքը, կամարկ կա-մար փոխանցուած արձագանգներու հեռաստան թնդիւնին նման։ Երկար ատեն քու մէջդ էր իր հոգին...։

Իր քարոզները պէտք չէ գրուին, և կամ մանաւանդ պէտք չէ որ ինք գրէր զա-նոնք, նոյն իսկ խօսելէ ետքը. պէտք չէ ընաւ փորձել այդ անկարելիութիւնը. խօսքին

կրակը չի կրնար բոլորովին ողջ դուրս ելլել կաղամարէն(*) խորհուրդին և զգացումին կենդանութիւնը լիովին կ'ապրին ձայնին, նայուածքին և շարժումին կամ արձանացումին թէևերուն վրայ միայն, երբ բարձրօրէն հոգւով է որ կը խօսի քարոզիչը: Առ առաւելն, ճարտար սղագրիչ մը պէտք է գրի առնու զանոնք նոյն վայրկեանին, իրմէ անտեսանելի անկիւնէ մը, և յետոյ լինք վերահպումի աչք մը անցընէ միայն անոնց վրայէն, վանդի բացատրութեան կերպերը, բառի պատկերներ կան, որոնք վայրկեանին տպաւորութեան տակ երազած սիրտի բաբախումներուն հետ կ'ստեղծուին բնազդօրէն, ներշնչումին ջերմութեամբը կենսագործուած: Ասոր համար է որ կ'ըսէի թէ պէտք է լսել ըմբռնելու համար գինքը:

Ըսի թէ իր ունկնդիրներուն հանգամանքը հաւանաբար իր ազդեցութիւնը պէտք է ունեցած ըլլայ իր բեմին կազմութեան վրայ: Ասոր ապացոյց ունիմ Արմաշի մէկ պարագան: Այդ գիւղին ժողովուրդը իմ ճանչցած ամէնէն անուս և մտաւորապէս ամէնէն յետնեալ ժողովուրդներէն մէկն էր: Վանքին մտաւորականութիւնը կարծես ոչ մէկ ազդեցութիւն չէր ունեցած անոնց վրայ: Ապրեր էին վարոսին ստորոտը, զոր չի լուսաւորեր վերեւէն դարձող լոյսը: Իմ զգացումովս, վանական հին ու նոր նախկին վարչութիւնները զանցառութիւն մը գործած էին անոնց հանդէպ, կարծես գիւղին յետամնաց կացութեան մէջ վանքին համար օգուտ մը տեսնելով...(**) Բայց վերջապէս, սովորամոլութեան բնազդով կամ ուրիշ բերումէ մղուած, ընդհանրապէս կը վազէին քարոզ լսելու, կարծես յետոյ կարենալու համար ըսել թէ որն է քաջ քարոզը: Կինները մանաւանդ, բոլորովին անգրագէտ և ամլիկ, կը լեցնէին սակայն տաճարը, Մեծ Պահոց ընթացքին յատկապէս իրենց համար խօսուած քարոզներուն: Լսել պէտք էր Դուբեանի առնոց խօսած քարոզներուն չարքը: Առանց գոհհկացնելու լեզուն, այնպիսի պարզ, սիրուն և սրտագրաւ հասկնալիութեան մը չնորհքը կը դնէր հայերէնին մէջ, և առանց իջեցնելու գաղափարներու բարձրութիւնը, այնպիսի կենդանի ջերմութեամբ մը կ'արտայայտէր զանոնք, որ այդ փանաքի մխաքերը չէթ մը չէին կրնար իրենց մատուցած փրկարար խմաստներու անուցիչ քաղցրութենէն: Արմաշէնին նման եկեղեցիի մը մէջ ուր բեմը բարձր էր իրապէս, ունկնդիրներուն կարևոր մէկ մասին՝ խօսելու արուեստին համութեան աիրացածներէ կամ անոր պատրաստուողներէ կազմուած ըլլալուն համար, Դուբեանի ձեռք բերած այս ժողովրդական խօսողի յաջողութեան գաղտնիքը որչափ իր լայնածաւալ զարգացումին նոյնքան նաև ամբոխին հանդէպ զգացած իր սիրոյն մէջ պէտք է փնտռել:

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ընդարձակ Տարեցոյց, *1931*. էջ *8–13*:

(*) Այս է պատճառը, որ Իզմիրի մէջ խօսուած քանի մը քարոզները, զորս հրատարակած է «Արեւելեան Մամուլ», 1907 տարւոյ թիւերուն մէջ, իր իսկ գրիչէն ելած հաւանաբար, գաղրած են այլևս իր քարոզներն ըլլալէ, և կը մնան կրօնաչունչ բարոյագիտութեան սքանչելի յօդուածներ միայն:

(**) Դուբեան առաջին և թերևս միակ վանահայրը եղաւ որ լրջօրէն նկատի առաւ գիւղացի այս ժողովուրդին իմացական կրթութեան հարցը: Ոչ միայն ջնջեց Արմաշի և մօտակայ խասկալի տղաքներէն դպրեվանք աշակերտ չառնելու հին բայց այլևս անիմաստ դարձած աւանդութիւնը, այլ նաև աւելի հնարաւորութիւններ տուաւ այդ ժողովուրդին՝ իրենց զաւակները առտեսապէս ձերբազատելու վանքին նիւթական գերիշխանութենէն: Վանքին անտառէն առատօրէն չնորհուած տաղաձիներով շինեց գիւղին գլուխը վանքապատկան գետնի վրայ, մեծ չէնք մը, որ իբր իջևան և իբր վաճառանոց՝ այնուհետև կարևոր հասոյթի աղբիւր մը դարձաւ Արմաշի համար: Իր օրով էր նոյնպէս որ չինուեցաւ խասկալի ընդարձակ դպրոցը:

ՄՇԱԿՆ ՈՒ ՎԱՐՁՔԸ

ՅՈՒԲԵԼԻՆԱԿԱՆ

ՀԱՆԴԻՍԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆՔ

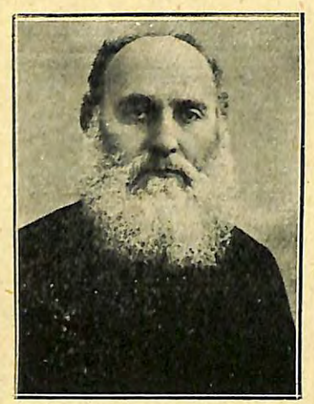

Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆ
ԱՏԵՆԱՊԵՏ

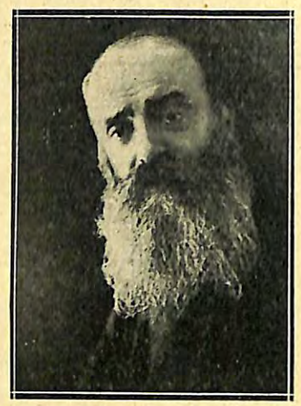

Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊՍ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ
ՊԱՏՈՒՀՈՅ ՆԱԽԱԳԱՀ

Տ. ԲԱԲԳԷՆ ԵՊՍ. ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆ
ԱՏԵՆԱԴՊԻՐ

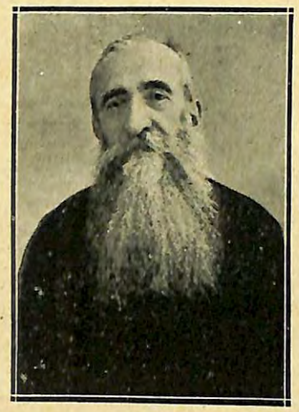

Տ. ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԻՆՈՒՆԻ
ԳԱՆՁԱՊԵՏ

ԱՄԵՆ. ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆ
ՅՈՐԵԼԵԱՐ

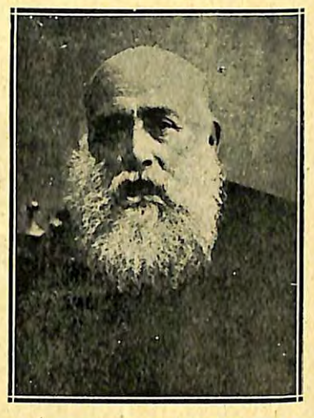

Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ ԵՊՍ. ԳԱՅԾԿՁԵԱՆ
ԱՆԴԱՄ

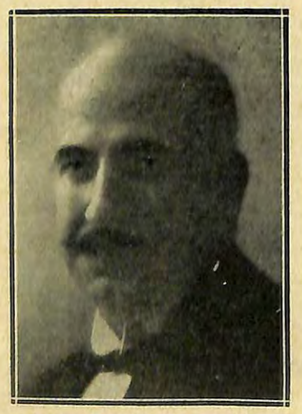

ՏԻԱՐ ԿԱՐԱՊԵՏ ՆՈՒՐԵԱՆ
ԱՆԴԱՄ

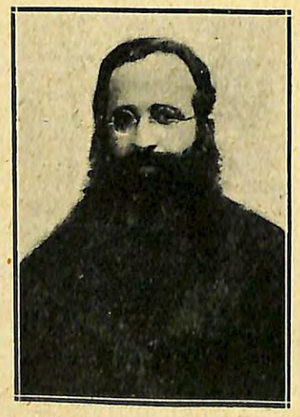

Տ. ԿԻՒՐԵՂ ՎՐԴ. ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ
ԱՆԴԱՄ

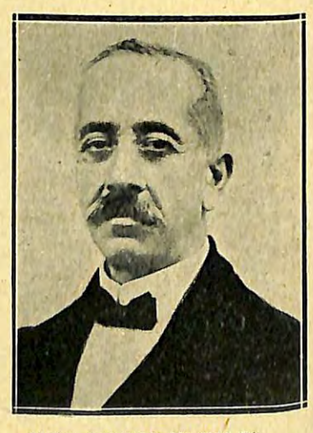

ՏԻԱՐ ԳՐԻԳՈՐ ՄԽԱԼԵԱՆ
ԱՆԴԱՄ

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ ՓԱՌԱՒՈՐՈՒՄԸ(*)

(ԴՈՒՐԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ԱՌԹԻՒ)

Դուրեան Յօրելեանը առիթ մը եղաւ որ հայ ժողովուրդին կարծիքը յայտնուի, իր անվերապահ ամբողջութեան մէջ, կեանքի մը արժէքի մասին։ Արտայայտուեցաւ այդ կարծիքը Իզմիածինէն մինչեւ Հալէպ, Կ. Պոլսէն մինչեւ Եւրոպա, Յունաստանէն մինչեւ Եգիպտոս, Պարսկաստանէն մինչեւ Հնդկաստան, Ճաւա, Ամերիկա, ամէն կողմէն եւ ամէն կողմ, եւ հոս՝ Երուսաղէմ՝ եռօրեայ հանդիսութիւններու միջոցին, եւ այս բոլորը յայտնութիւն մը եղաւ ինքնին։

Դուրեան Յօրելեանի «Յայտարարութիւն»ը հրատարակուեցաւ Սիոնի 1928ի Դեկտեմբերի թիւին մէջ, և այդ օրէն ի վեր հայ մամուլը սկսաւ զբաղիլ Յօրելեանով և Սրբազան Յօրելեարին կատարած գործին արժէքով։

Հայ ժողովուրդի կարծիքին արտայայտումը յայտնութիւն մը եղաւ ըսինք, անոր համար որ այդ կարծիքը, իր հանրային հանգամանքով ու նկարագրով, չունէր գունաւորում, չունէր շերտեր և գիծեր. մեապաղաղ, համաձոյլ և ներգաշնակ արտայայտութիւն մըն էր այդ, առանց կուսակցական խրամներու, առանց յարանուանական խիրներու և առանց ցեղային յատկնութիւններու, — այս վերջին արտայայտութիւնը երուսաղէմի մէջ մանաւանդ։

Տարակոյս չկայ որ հայ ժողովուրդի կարծիքին արտայայտութիւնները միայն մէկ անկիւնէն չէ որ կը ճառագայթէին և մանաւանդ հայ թերթերու մէջ արտայայտուածները։ Դուրեանի արժանիքները վերլուծողներ, իրականը լաւ ցայտեցնելու համար, թերևս կը տարուէին չափազանցութիւններէ — որոնց համար միշտ ծիծաղ մը ուղեն Սրբազան Յօրելեարը — իրենց ամէնէն ուժգին չեշտը դնելով Յօրելեարին կամ բանաստեղծական տաղանդին կամ գրագէտի հանճարին, կամ բանասէրի ու փիլիսոփայի մտքին և կամ ուսուցչի ու քարոզչի մագնիսին վրայ, կամ գինքն նկատելով «հասարակական գործիչ մը», և այս որակումները ընելուատեն կարծես կը մրցէին իրարու հետ։ Բայց խնդիրը ասոնց վրայ չէ. առնք մատնանիշ կ'ընենք միայն իրողութիւնները անտես ըրած չըլլալու համար. վասն զի ուշադրութեան արժանի իրողութիւնը սա՛ է յայտնուած բոլոր կարծիքներուն մէջ՝ թէ ատոնք միաձայն էին և ներդաշնակ։ Եւ ի՞նչպէս պէտք է մեկնել այս անզուգական երևոյթը։ Սրբազան Յօրելեարի՞ն մէջ է ասոր գաղտնիքը, որ անթերի չի գաւանիր ինքզինք, եթէ ոչ իր կարծիքը յայտնող հայ ժողովուրդին մէջ, որ բազմակողմանի արժէքներով հարուստ ու անբասրելի կը գտնէ Յօրելեարը։

Այս հարցումին պատասխանը տուաւ նոյնինքն Սրբազան Յօրելեարը, Յօրելեանական հանդէսներուն երկրորդ օրը, երբ պատասխանեց իրեն ուղղուած գրաւոր ու բերանացի ուղերձներուն ու գրուատիքներուն, և յայտարարեց թէ ես պարզ քահանայ մըն եմ, և ի՛նչ որ եղած եմ և ի՛նչ որ կրցած եմ ընել, իբրև քահանայ ըրած եմ։ Ուրիշները ասկէ տարբեր ի՛նչ ալ տեսնեն իմ վրայ, ատոնք քաքարի համ մը միայն կրնան տալ անոնց քիմքերուն, բայց քանքարի ծանրութիւնը չունին ատոնք։

Սրբազան Յօրելեարին յիսնամեայ գործունէութեան ու յիսնամեայ փորձառութեան խտացումն էր իր այդ հրաշալի յայտարարութիւնը թէ ես պարզ քահանայ մըն եմ. ուրիշ բանով չեմ պարծիր։ Յօրելեանին ոգի՛ն էր ասիկա, ասիկա պատգամն էր Սրբազան Յօրելեարին, որ իբրև պատասխան կ'ուղղուէր գինքն հասկցողներուն և չհասկցողներուն միանգամայն։

Եւ պէտք է խոստովանիլ որ Դուրեան Սրբազանի Քահանայութեան Յօրելեանը

(*) ՍԻՈՆ, «Յօբելինական բացառիկ թիւ» 1929, Հկտմբ.—Նյմբ.—Դկտմբ.։

կատարուեցաւ մեծավայելչութեան բոլոր պայմաններուն մէջ երեք օր անընդհատ։— Սիոնի ընթերցողները յաջորդ էջերուն մէջ պիտի տեսնեն մանրամասն նկարագրութիւնը այս Ցոբելեանի հանդիսութիւններուն. մեր նպատակն է այս խմբագրականով ի վեր հանել սա՛ իրողութիւնը թէ հայ ժողովուրդը իր Մայրենի Եկեղեցւոյն քահանայութիւնը ոչնեց յանձին իր ամէնէն գիտակից մէկ զաւկին, որ գիտցաւ յիսուն տարի չարունակ փառաւորել քահանայութիւնը իր անձին վրայ և իր գործքին մէջ, անշեղ ու անխոտոր ընթացքով, աստուածային այդ պատկին չիտակ ակօսներուն վրայ. վասն զի լինքը չատ լաւ գիտէ թէ մաճին վրայ անգամ մը ձեռք դնող մշակը այլևս չի նայիր իր ետին, որովհետև ետին նայողը չի յաջողիր Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ (Ղկս. Թ. 26)։

Ասիկա հանդիսաւոր դաս մըն էր նաև որ կը տրուէր քահանայութեան պատրաստուողներուն, մեր Ընծայարանի մէջ, և աւելի ընդարձակ հորիզոնի մը վրայ՝ բոլոր հայ քահանայութեան և նոյն ինքն հայ ժողովուրդին։

Թէ Աստուծոյ խօսքին թարգմանը ըլլալ՝ կատակ չէ, թէ Աւետարան քարոզել՝ թեթև աշխատանք մը չէ, թէ այս աշխատանքը կատարելու համար սքեմաւորուիլ՝ պարզապէս հագուստ մը փոխելու չի նմանիր, այլ ասոնք գործերն են գիտակցութեան և գիտութեան մարդուն, թէ այդ գիտակցութեան հասնելու և գիտութեան տիրանալու համար պէտք է յարատև և խնամոտ աշխատութիւն, պէտք է պարկեշտութիւն իր ուխտին ու հաւատարմութիւն իր նպատակին. այս պայմաններն են որ մշակուած ու կատարելագործուած են Ցոբելեար Սրբազանի քահանայութեան յիսուն տարիներու ընթացքին, և այս պայմաններով է որ փառաւորուած է քահանայութիւնը իր անձին վրայ։

Եթէ համազգային դրուատիքով ողջունուած այս Ցոբելեանը նշանակութիւն մը ունի Հայց. Եկեղեցւոյ համար, ասիկա քահանայութեան ազնուացման և բարձրացման հարկն է, որ է ըսել՝ Հայց. Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան ամէնէն կենսական պայմաններէն մէկուն լուծման անհրաժեշտութիւնը։

Այս Ցոբելեանին չքնաղ և նշանակալից դասերէն մէկն ալ եղաւ Սրբազան Ցոբելեարին ծայրագոյն համեստութիւնը։

Ինձի, ըսաւ Ան, քանքարաթաքոյց կ'ըսեն. բայց պէտք է գիտնալ որ ես բան մը չեմ պահած ինձի. ի՛նչ որ ունիմ, ի՛նչ որ գիտեմ և ի՛նչ որ ալ սորվիմ ամէն օր՝ իր տոկոսներով կուտամ ես զայն հայ ժողովուրդին։ Յիսուն տարի քարոզե՛լ իմ եկեղեցւոյս բեմէն, յիսուն տարի չարունակ դասախօսե՛լ մեր դպրոցներուս մէջ, զարմանալի բան չէ՞ որ ասիկա քանքարաթաքոյցի գործ նկատուի։ Ինձմէ չատ բաներ կ'ակնկալեն եղեր . . . ատիկա ակնկալողներուն գնահատման չափանիշն է, իրենց գիտնալիք բանն է. բայց ես ինքզինքս լաւ կը ճանչնամ և ի՛նչ որ ունիմ զայն կուտամ իր տոկոսով։ Աւետարանի խօսքերով ըսեմ ձեզի՝ թէ իմ Տէրս ինձի միայն մէկ talent տուած է, և ես այդ մէկ քանքարը կը չահեցնեմ և իր տոկոսովը կը վերադարձնեմ իմ ազգիս։ Այս մասին ես և Տէրս համաձայնած ենք իրարու հետ։

Ասիկա քահանային համեստութեան ամէնէն հիանալի արտայայտութիւնն է։

Քահանայ մը պէտք է ըլլայ համեստ, խոնարհ, ճիշդ այնպէս ինչպէս էր մեր Տէրը։

Ցոխորտանքը, չոչոկանքը կ'ապականեն ու կ'սպաննեն յառաջդիմելու և չարուչնակ կատարելագործուելու ընդունակութիւնը քահանային ներսը։ Երբ անոր չարացոյցն ու ախպարն է նոյնինքն Տէրը, քահանայն միշտ մեծ ու բարձր կը մնայ իր համեստութեան մէջ, և իրեն տրուած քանքարը կամ տաղանդը հաւատարմութեամբ կը չահեցնէ և իր տոկոսներով կը վերադարձնէ զայն իր ժողովուրդին։

Եթէ Ցոբելեանը տպաւորութիւն մը եղաւ որ հայ ժողովուրդը իր կարծիքը յայտնէ յիսուն տարիէ ի վեր իր ծոցին մէջ գործող եկեղեցականի մը մասին, այդ Ցոբելեանը աքանչելի պատեհութիւն մը ընծայեց նաև նոյն ինքն Ցոբելեար Սրբազանին որ ինքզինքը յայտնէ իր աշակերտներուն, իրեն ներքողեան հիւսոցներուն, իրեն բարեմիտ քննադատներուն, բոլոր հայ ժողովուրդին։

Մենք որ տարիներէ ի վեր չատ մօտէն կը վայելենք Դուրեան Սրբազանը, լաւ գիտենք իր կարծիքները հայ ժողովուրդին, հայ տան, հայ եկեղեցւոյն, հայ մամուլին,

հայ դպրոցներուն, մէկ խօսքով՝ հայութեան բոլոր հաստատութեանց մասին, և նոյնքան մօտէն կը ճանչնանք իր անձին և իր մտքին արժէքը և իր կեանքը, ոչ մէկ ատեն այսպէս չէր յայտնագործած ինքզինքը ուէէ առիթով։ Դուրեան Սրբազան, որ այնքան զուսպ է իր կարծիքներուն մէջ, այնքան վճիտ, այնքան սուր և համարձակ քննադատութեան մը չէր ենթարկած իր անձնական արժէքները։ Յիսուն տարիներու գործունեայ կեանքի ասպարէզին եփուն փորձառութեանց ապահով հանգրուանին վրայ է միայն որ Ան կը յայտնէ իր կարծիքը իր անձին նկատմամբ, կերպով մը հերքելու համար ուրիշներուն յայտնած կարծիքները իր մասին, ուրիշներուն քննադատութիւնները իր աշխատելու և գործելու եղանակին վրայ։ — Ինձի չա՞տ բաներ, կ'ըսէք, գրագէտ, բանաստեղծ, բանասէր, պատմագէտ, խմաստասէր, չա՞տ աղէկ, չնորհակալ եմ ամէնուգ ալ. բայց պէտք է գիտնաք որ ես ամէն բանէ յառաջ քահանայ մըն եմ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հաւատաւոր պաշտօնեայ մը, և ի՛նչ որ եղայ, չնորհիւ քահանայութեանս եղայ և այս բոլոր պատիւներն ու յարգանքները կ'ընդունիմ իբրև ընծայուած ի՛մ Եկեղեցւոյս։ Եթէ Սուրբն Պօղոսի խօսքերով արտայայտէր իր միտքը՝ պիտի ըսէր. — Այլ շնորհօքն Աստուծոյ եմ զի՛նչ եւ իցեմ (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 10)։

Ուրախ ենք որ Ցոբելեար Սրբազանը Քահանայ մըն է Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ, և այժմ Պետը՝ իր հասուցած և Աստուծոյ գործին նուիրած քահանաներուն։

Դուրեան Սրբազան այս Ցոբելեանը ուզեց տօնել՝ հասկըցնելու համար հայ հանրութեան՝ թէ լինքն իր եկեղեցիով միայն կը պարծի, ու այս եկեղեցին, թէև այժմ գրգռեակներու մէջ, բայց իր վաղեմի ծիրանիներուն արժանի եկեղեցի մըն է։

Դուրեանի այս խոկատիպ արտայայտութիւնը ցոյց կուտայ թէ լինքն ի՛նչ կը խորհի Մայրենի Եկեղեցւոյն այսօրուան և ապագայ ճակատագրին վրայ. ցոյց կուտայ նաև թէ լինքն ի՛նչպէս կ'ըմբռնէ Հայց. Եկեղեցւոյ քահանայութիւնը։

Դուրեան Ցոբելեան աքանչելի յաջողութիւն մը եղաւ լինքնին. յաջողութիւն մը բարոյական և յաջողութիւն մը նիւթական։

Բարոյական յաջողութեան տարածականութիւնը անհամեմատելի է ու անզուգական։ Հակառակ մեր ժողովուրդի ազգային և քաղաքական կեանքի խախտուած պայմաններուն, ամէն կողմէ գրուատիք ուղղուեցաւ Դուրեանին։ Ասիկա մեր ազգային կեանքին մէջ աննման երևոյթ մըն է, աննախընթաց երևոյթ մը։

Գալով նիւթական կողմին, մեր ժողովուրդը, հակառակ իր անտեսական կեանքի սեղմ ու անճոռնի պայմաններուն, մէկիկ տեղ երկու յուշարձան կանգնած պիտի ըլլայ Սուրբ–Յակոբի մէջ, մշտենջենաւորելու համար Դուրեանի անձին վրայ փառաւորուած քահանայութեան յիշատակը։

Մէկը նոր Մատենադարանի չէնքը, նուէրն ու յիշատակը բարերար Գ. Կիւլպէնկեանի, իսկ միւսը Դուրեան Մատենադարանի հրատարակչական հաստատութիւնը իբրև գրական և մտաւորական կոթող, կանգնուած հայ ժողովուրդի լումաներով։

Երկուքն ալ գեղեցիկ կեանքի մը արժէքը գնահատելու և յաւերժացնելու համար մշտաբուբաո և պերճախօս յուշարձաններ, որոնք պիտի չեչտեն Սուրբ–Յակոբի պայծառութեան ազդակները։

Բայց այս բոլոր յաջողութիւններուն յաջողութիւնը եղաւ, չեչտենք անգամ մըն ալ, Ամեն. Սրբազան Ցոբելեարին լինքնայայտնութիւնը իր մասին։ Ուրիշներուն չափն ու ճաշակը չի կրնար հակակշռիլ։ Անոնց գիտած ու տարփոզած արժէքները քաքարի համ մը կրնան ունենալ չատ չատ. իսկ լինքն Սրբազան Ցոբելեարը քանքարի ծանրութիւնը կը փնտռէ կեանքի մը գործունէութեան և արդիւնքին մէջ։ Ինքն քահանայ մըն է, լինքն քահանայութեամբ մեծցած, զարգացած է։

Իրեն միայն մէկ քանքար տրուած է, փոխանակ բազում քանքարներու, և լինքն խղճմտօրէն չահեցուցած է այդ մէկ քանքարը և թաչկինակի մէջ փաթթելով չէ թաքուցած հողին տակ։

Եւ մենք չենք վարանիր յայտարարել թէ այս քահանայութիւնը, իր բովանդակ համեստութեան մէջ, փա՛ռքն է հայ ժողովուրդին և փառաւորումը Քահանայութեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ։

ՅՈՒԲԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍՆԵՐ

Յոբել. Կդրկն. Յանձնաժողովը կարգադրեց որ Յոբելինական հանդէսները երկաբլին Հոկտմ. 25, Ուրբաթ երեկոյէն մինչև Հոկտմ. 28, Բշ. կէսօրէն ետքը, գրեթէ եօթը օր։ Այս կարգադրութիւնը եղաւ որպէս զի թէ՛ Սրբազան Յոբելեարը չյոգնի և թէ՛ պէտք եղածին չափ ժամանակ տրուի հանդէսները վայելչօրէն կատարելու համար։

ՆԱԽԱՏՕՆԱԿ

Ուրբաթ օր դադրեցան դասերը Ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի մէջ, և տղաք զբաղեցան իրենց երգերուն փորձերով։ Ամէն կողմ՝ հանդէսին պայծառութեան համար եղած պատրաստութիւններ գլուխ եղած են։ Պատրիարքարանը պատրաստուած է վայելչօրէն հանդիսական ընդունելութեանց համար՝ Պատրիարքարանի պաշտօնեայ Հայր Սահակի խնամքով և հսկողութեամբ։ Մեծ Դահլիճին ճակատը կը բարձրանայ պատուանդան մը երկու աստիճանով, ծածկուած գեղեցիկ օթոցով մը, որուն վրայ պատրիարքական աթոռը, ոսկեզօծ և ծիրանի պաստառով։ Աթոռին եռև խորքը, ոսկեթել, մետաքսահիւս, մուխ կարմիր սրահակ մը ձգուած, որուն վերև եպիսկոպոսական խոյրը՝ հովուական և վարդապետական գաւազաններով խաչաձևուած։ Որմերը դահլիճին զարդարուած են վեհապետներու, հին և նոր պետական անձնաւորութեանց, կաթողիկոսներու և պատրիարքներու պատկերներով, որոնց շարքին Յոբելեար Սրբազանի պատկերը չրջանակուած մշտադալար սաղարթներով։ Պատրիարքարանի ճեմելիքի դուռն ու մուտքը կանաչ և ծաղկաւէտ թաղարներով — Փարուրնի փոխակերպած են Աչունը։ Նոր հաստատուած ելեկտրական լոյսերու սարուածքը, անուշ լոյսով մը կ'ողողեն քարուկիրը, գեղակերտ կամարները Դահլիճին։ Մ. Ցակոբի չրջանակին մէջ կը տիրէ ոգևորութիւն մը։

Ուրբաթ երեկոյ, ժամը 3ին, աւազ զանգակին ղօղանջը հնչակած է արդէն Յոբելինական հանդէսներուն բացումը։

Հետաքրքրութեամբ լարուած ժողովուրդը փութացած է խմբուիլ Տաճարի նախադրունքին և բակին մէջ, երկիւղած ու պչնած։

Իսկ Սրբոց Յակոբեանց Տաճարը, ողջունելու համար Դուբեան Յոբելեանը, հագուած է ճոխաբար իր տօնական օրերու յատուկ պերճանքին պատմուճանը։

ՏԱՃԱՐԸ

Խորհրդաւոր բան մը կը լեցնէ ոլորտը պատմական սրբավայրին։ Կը կարծես մարգարէական պատգամը լսել հոն. — «Լուսնկ՛ն, Տէրը իր սուրբ Տաճարին մէջն է» (Ամբկ. Բ. 20)։

Ա՜խ, Հայոց Եկեղեցի, սիրեմ խունկիդ բոյրը, մոմերուդ լոյսը, կանթեղներուդ պլպլացումը, սիրե՛մ հոգիդ։ Զէ՞ որ Յոբելեանի հետ Թարգմանչաց ալ տօն է այս երեկոյ։ Նոր Թարգմանիչը, իր Յոբելեանին տօնախմբումով պիտի ողջունէ հին Թարգմանիչներու տօնը։ Եւ ինձ կը թուի թէ այդ խնկաւէտ և կրօնաբոյր կամարներու տակ հին և նոր սուրբերու ոգիները կը թևապարեն, և կը վերակենդանանան դարերու յիշատակները, յիշատակները հայ ժողովուրդին բարեպաշտիկ ուխտաւորութեան, զեղարուեստական նուէրներու թանկագին նմոյշներուն մէջ։

Այս Տաճարը ատոյգ թանգարանն է հայ կրօնական զեղարուեստին։ Աւազ խորանին եռագմբէթ խաչկալը, ինչպէս նաև միւս խաչկալները, կառուցուածքներ են գեղակերտ, սիրուն քանդակներու ոսկեդրուագ ճոխութեամբ, որ կ'արտայայտէ Շղթայակիրն (✻ 1749) ճգնաւորն հոգիին սրբափայլ տենչանքները երկնային. Շղթայակիրը, որ իրեն համշիրակ Կ. Պոլսի պատրիարք Կոլոտի սրտակցութեամբ և գործակցութեամբ, աւերներու մէջէն դուրս հանեց Սուրբ Յակոբը և փիւնիկի պէս նորափետուր զարդարեց զայն և զեղեցկացուց ոսկեչուք։

Պատկերները, որոնք կը պատմեն մեզի Աստուածաշունչին դրուագները, Փրկչին տնօրինականքը, մարտիրոսներուն կեանքը, եկեղեցական պատմութեան նշանաւոր գլուխները, և կ'անուշցնեն կամ կը խոժոռեցնեն Սուրբ Հարց դէմքերը, ամէնքն ալ բաւական խորունկ անցեալի մը մէջէն՝ վրձնի հայ վարպետներուն ճաշակն ու տաղանդը կ'ապրեցնեն, որոնց իւրաքանչիւրին մէկ կողմը կծկուած յիշատակագրութիւններէն հոգի մը կամ հոգիներու խումբ մը կ'աղօթակցին կարծես աղօթողներու։ Եւ յախճապակիները, կապոյտ–սպիտակ գոյներու զմայլելի համադրութիւն մը, Բէօթահեայի հայ վարպետներու մատներէն ծնած, յոյսի (կապոյտ) և մաքրութեան (սպիտակ) խորհրդանշաններով, կը զրուագեն սրբավայրին որմերը։ Իսկ սա արծաթի կանթեղները, որոնց գոյնզգոյն ապակեայ չրթներէն բոցիկներ լեզու ելած թանկագին քարերու ցոլքեր կը ցանեն, կարծես թէ կ'աղօթեն մելամաղձիկ տատանումով, ոգի առնելով Գեթսեմանիի և Պարոնտէրի ձիթաստաններէն ճմլուած չափիւղայ հոյզի լճակներէն։ Հայ ոսկերիչներու հոգիները, կ. Պոլսի և Անատոլուի այլևայլ չուկաներէն, հո՛ն կը ճախրեն, չուանններէն առկախ արծաթի այլազան և հարուստ ձեռակերտներուն մէջ։ Եւ սա բեհեզ վարագոյրներն ասղնագործ, սա չապիկները մետաքսահիւս, սա զգեստները ոսկեճամուկ, սա թագերն ու խոյրերը մարգրտայեռ և ականակուռ, սա կերպասներն ու կտաւները նկարչն, որոնք աշխարհի ամէն կողմէն հայ մայրերու և հայ աղջիկներու հանճարը կը տարփողեն, կ'ամբողջացնեն Սուրբ–Յակոբի Տաճարին տօնական հանդերձանքին վայելչութիւնները։ Մ. Յակոբի բոլոր հանգուցեալ պատրիարքներու, մա՛նաւանդ Պարոնտէր և Շղթայակիր Փրիգորներու ստուերները հոգևոր պար բռնած են կարծես իրենց բազմած աթոռին այսօրուան գահակալին Ձիանամեայ Քահանայութեան Յոբելեանը ողջունելու համար։

Հրաշափառ թափօրը, ի պատիւ Յոբելեար Սրբազանին, կազմուեցաւ ուղղակի Պատրիարքարանի ճեմելիքին մէջ փոխանակ վարը՝ աստիճաններու դրան առջև կազմուելու։ Միաբան և հիւր Եպիսկոպոսներ, վարդապետներ, քահանաներ, ամէնքն ալ իրենց պնակէները ու խաչերը լանջքին ու ծաղկեայ փիլոնները հագին, սարկաւագունք և ժառանգաւորք սքեմաւոր, կուրծ–

ԹԱՓՕՐԸ

Ամեն. Դուրեան Սրբազան Պատրիարքարանին հրաշափառով կը տարուի Եկեղեցի (իր Յոբելեանի նախընթաց երեկոյին, 25 Հոկտ. 1929)

քերնին Սրբազան Յոբելեարի դիմանկար–կոճակներով զարդարուն, մոմակալ մանկունք, բուրվառակիր սարկաւագունք եւ քահանայք, խաչով և խաչվառներով կազմ ու պատրաստ են Սրբազան Յոբելեարը առաջնորդելու եկեղեցին։ Եւ ահա՛ Ն. Ամէն. Սրբազնութիւնը կը կանգնի Պատրիարքարանի ճեմելիքին սաղարթազարդ դրան առջև, թանկագին պնակէներ ու խաչեր կուրծքին, հովուապետական ասաղ ձեռքին, խոնարհ ու ժպտուն նայուածքով։ Լուսարարապետ Սրբազանը կը ծանրաբեռնէ գրեթէ եօթանասուն տարիներով արդէն կքուն կռնակը Յոբելեարին՝ պարոնտէրի ծանր չուբջառով, կարմիր յատակի վրայ ոսկեթել կարկառուն նկարներով ասեղնագործութեան գլուխ գործոց մը, կուսայ ձեռքը պատմական արծաթ ոսկեզօծ գաւազան մը նրբակերտ, և ձեռքը մեծ խաչ մը ոսկեշող և ականակուռ։ Սարկաւագը կը ձայնէ, ելեւ էս խաղաղութեան, հանդիսապիր Յոբելեարը կ'օրհնէ խունկը, կը գոռայ Հրաշափառը (մէկ գոհարը մեր հայաշունչ և հոգեյոյզ չարականներուն) միաբերան երգեցողութեամբ, և թափօրը կը չարժի յուշիկ յուշիկ, զեպլի աստիճաններէն վար, և Սրբազան Յոբելեարը կ'առաջնորդուի ողջունելու Աստուծոյ Տունը և ողջունուելու համար հո՛ն կենդանի հոգիներէն։

Տաճարին մէջ՝ տեղ բռնած են հաւատացեալ բազմութեան ներկայացուցիչները, ամէն հասակէ և սեռէ, որոնց մէջ այնքան ուշագրաւ են սա վտքրիկները Մանկապարտէզին եւ Նախակրթարանին, առաջիններուը կարմրագլուխ, գարնան հարսնուկներուն պէս, զուարթ եւ խոհուն, իսկ վերջիններուը սպիտակ քղանցքով և կապոյտ բաճկոնիկներով, կարծես երկրաւոր հրեշտակներ ըլլային, որոնց համար այնքան հայրական սէր ունի Սրբազան Յոբելեարը։

Երեկոյեան ժամերգութենէն յառաջ, պատկառելի լռութեան մէջ կ'սկսի ողջունի Սաղմոսը, հին Տաճարի Աստիճանաց Երգերէն մին.

Ալէլուիա, Ալէլուիա,
— «Ուրախ եղէ ես ոյք ասէին ցիս,
ի տուն Տեառն երթիցուք մեք» (Սղմ. ՃԻԱ.).

Ես չատ ուրախ եղայ, երբ ըսին ինձի թէ Աստուծոյ Տունը երթանք։

Կ'աւարտի Սաղմոսը, Լուսարարապետին եւ Հանդիսապիր Յոբելեարին փոխատուութեամբ. Յոբելեարը կ'օրհնէ ժողովուրդը, կը բազմի իր աթոռին վրայ, և ահա Ս. Սահակեանոյ գրան վրայ կարկառուն, ոսկեզօծ ամպհովնէն Հայր Կիւրեղ կը կարդայ Սուրբն Մեսրոպի վարքը։

Նախատօնակն է Թարգմանչաց Տօնին, և անոնց Առաջինին կեանքն է որ կը կարդացուի իւրաքանչիւրոց, և այդ աւանդական պատմութեան մէջէն կը հոսի Սուրբն Մեսրոպի հաւատքին յորդութիւնը, Հայոց Եկեղեցւոյն ոգևորման և պայծառութեան համար Անոր տեսիլներուն յոյսն ու լոյսը, անոր աքնութիւններուն և աշխատանքներուն անընդհատ և զեղեցիկ իրականութիւնները։

Երեկոյեան ժամերգութիւնը, թէև պարզ, պահոց երեկոյեան ժամերգութիւն մը, բայց զգայուն բան մը ունէր։ Լուր ձայնիդ մեռոց ազօթքի հանդիսին, Սրբազան Յոբելեարը իր Աթոռէն դարձաւ ժողովուրդին և խաղաղութիւն տուաւ. խաղաղութի՛ւն ամենեցուն։

Անհրաժեշտ պայմանը հոգևոր կեանքի զարգացման, և պայմանը կեանքի բոլոր գործառնութիւններու յաջողութեան։

Դուբեան, պատգամաբեր մը խաղաղութեան, իր Յոբելեանի նախատօնակին ալ կը հնչեցնէ խաղաղութեան պատգամը Ս. Յակոբի տաճարէն ներս և դուրս, բոլոր հոգիներու, բոլոր տուներու, և համայնքներու համար. խաղաղութի՛ւն բոլորին, ամենուն առանց բացառութեան։

Մեր տղաք սքանչելի ներդաշնակութեամբ երգեցին օրուան Համբարձին, կրկնելով տուները. Տո՛ւր մեզ, Տէր, զօգնութիւն . . . ։

Թարգմանչաց տօնին նախատօնակի պահն է հիմայ։ Պատկառելի, ներշնչող տաեան մը կազմուած է Ս. Յակոբի զմբեթին տակ, Սրբազան Յոբելեարը հանդիսապիրն է. կը պաշտուի Որք զարդարեցին չարականը իր սարօք, խնկարկութեան թափօրիկը կը դառնայ Լուսարարապետին բուրվառուհով, Աւետարանին կ'ընծայուի համբոյրի յարգանքը հոգևորականներու կողմէն, Սրբազան Յոբելեարը կ'արտասանէ Քրիստոս Աստուած մեր մաղթանքը, յատակ, քաղցրաշունչ ձեչտերով, և կ'ոգեկոչէ եկեղեցւոյ վաղեմի սուրբերն ու մարտիրոսները, մասնաւոր ընտանութեամբ կ'անցնի պատմական անջրպետները և կը խմբաւորէ սուրբ թարգմանիչները, Մեսրոպն ու Եղիշէն, Մովսէս Խորենացին ու Դաւիթ Անյաղթը, Գրիգոր Նարեկացին ու Ներսէս Կլայեցին, կը մաղթէ անոնց անունով, խաղաղութի՛ւն աշխարհի։

Կը լրանայ երեկոյեան պաշտամունքը, դարձեալ կը կազմուի թափօրը, Սրբազան Յոբելեարը Նմանեալ Մովսէսի չարականի երգաբանութեամբ կ'առաջնորդուի Պատրիարքարան, ուր կ'օրհնէ Միաբանութիւնը, հայ ժողովուրդը, կ'ընդունի շնորհաւորութիւնները Միաբանութեան և կը մեծարէ զայն անուշ ըմպելիով, և կ'արձակէ խաղաղութեամբ։

Լրացաւ է Յոբելենական հանդիսութեանց Յայտագրին առաջին մասը։

ԱՌԱՋԻՆ ՕՐ

Հինամ. 26 Շաբաթ առաւ, Տօնն է Սրբոց Թարգմանչաց։ Որք զարդարեցին անգամ մըն ալ կը լեցնէ հոգիները իր պատմական յիշատակներուն քաղցրութեամբը և իր կրօնական բանաստեղծութեան ներշնչումներով։ Անոնք, սուրբ թարգմանիչները, Սահակ–Մեսրոպ և իրենց աշակերտները, զարգացրին, ոգևորեցին Հայաստանի եկեղեցին։ Մեր տղաք, առաւուն կանուխ, ժամը 5էն ի վեր, ներշնչուած օրուան ոգիէն, իրենք ալ կը զարդարեն Սրբոց Յակոբեանց Տաճարը, իրենց սպասարկութեամբ և պաշտօնակատարութեամբ։ Իրենց Սրբազան Հօր Յոբելեանն է. որդիական հրճուանքով ակաղձուն, գիտակցութիւն և զգացում կը դնեն իրենց երգուած քին, իրենց կարգացմունքին, իրենց կեցուած քին և չարժուած քին մէջ։ Եւ ահա, Ս. Յակոբի բարձունքէն նորէն կը զօղանջէ աւագ զանգակը, և Փա՛ռք ի բարձունս հրեշտակային երգին արձագանգները կարծես կը տարածէ մեծահնչիւն պղինձը՝ Սուրբ Գաղաքին վրայ, զեպլի արևելք Յորդանանու հովտին վերա՝ վարդագոյն հորիզոնը։

ՏՕՆ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ

Սրբազան Յոբելեարը կ'իջնէ եկեղեցի. օրուան սուրբ տօնին հանդիսապիրն է ինքն ու պատարագիչը։ Ինչե՛ր մտածեց ու խոկաց արդեօք իր զիչերային հանգստին մէջ։ Կէս գարու անջրպետին երկու ծայրերուն վրայ կանգնած ակնապիշ, երիտասարդ Դուբեան Եղիշէ նորընծայ վարդապետը և ալեփառ Դուբեան Եղիշէ պատրիարքը, առաջինը Սկիւտարի Ս. Կարապետին մէջ, վերջինը Երուսաղէմի Ս. Յակոբին մէջ, դիտեցին զիրար, ողջագուրուեցան իրարու հետ, և ընկղմուզուեցան իրարու մէջ անչուչա, և հոգեկան խորունկ խաղաղութեան մէջ Յոբելեար Դուբեանը արթնցաւ իր անուրջներէն եւ հանգուցներէն, և եկեղեցի լքաւ իր երախտագիտութեան և գոհութեան պատարագը մատուցանելու Աստուծոյ սեղանին, բանաւոր ողջակիզումով իր յիսնամեայ քահանայութեան ծառայութիւններուն։

Տղաք կ'երգեն օրուան Մանկունքը, Նմանեալ Մովսէսին, պատմական դէմքերու մէջ ցոլացնելով պատկերը իրենց վարդապետին։

Այդ միջոցին դասի առաջնին մէջ կիսաբոլոր գլուխ բռնած են եպիսկոպոսներ, վարդապետներ, քահանաներ, սարկաւագունք և դպիրք, իրենց մէջտեղ Յոբելեար Սրբազանը, ձեռքերնին լուսանչոյլ մոմեր։ Տղաք ա՛րքան խանդով կ'երգեն Մանկունքէն եաքը՝ երգը Շնորհալւոյն, Տէր յես ապեղմանը, արարչագործութեան զմայլելի քերթուածին վերջին կտորը, որու խազերը հետզհետէ կը մեզմանան, կը նուաղին կը մարին, խնկաւէտ, երգերով ելեկտրականացած կամարներուն տակ, և ահա՛ Քրիստոս Աստուած մեր մաղթանքը կ'ուղղուի Լուսարարապետ Սրբազանի եղանակաւոր արտասանութեամբ։ Դարձեալ մաղթանք խաղաղութեան համար։ Ձխաղաղութիւն fո տուր մեզ, Տէր. և երգեցող մանկունք, կ'անդրադարձնեն մաղթանքը կրկնելով՝ Տո՛ւր մեզ, Տէր։

Լուսարարապետ Սրբազանը, մաղթանքին վերջին մասին, սրբոց յիշատակութեան համար ալ մաղթանք մը այսպէս. նէն եաքը, պատշաճօրէն հիւսեց Յոբելեար Սրբազանին համար ալ մաղթանք մը այսպէս.

. . . «Սոցին սուրբ եւ արժանընդունակ ալօթիւ շնորհեա՛ մեզ, Տէր, ընդ երկայն աւուրս զպատուական Հայրն մեր եւ զառաքելաշնորհ Պատրիարքն Սրբոյ Աթոռոյս Երուսաղեմի եւ զՄեծ Վարդապետն ուխտի մանկանց Սրբոյ Եկեղեցւոյս զՏէր Եղիշէ Ս. Արքեպիսկոպոսն, զորոյ այսօր զՔահանայութեան Յիսնամեայ Յոբելինին տօնեմք զնորդիս» ևայլն. որուն ի խորոց սրտի պատասխանեց Եկեղեցին միաբերան՝ Ամէնով:

Աւարտած էր առաւօտեան ժամերգութիւնը. Սրբազան Յոբելեարը անցաւ իր Աթոռը և ընդունեցաւ Միաբանութեան շնորհաւորութիւնները, զոր սիառմի մատուցին համբուրելով Ն. Սրբազնութեան աջը, եպիսկոպոսներէն սկսեալ մինչև դպիրները:

ՔԱՀԱՆԱՅԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ

Յոբելինական հանդէսին կեդրոնական մասն էր Ս. Յոբելեարին քահանայական պատարագը: Պատարագը՝ մատուցուի կաթողիկոսի մը կողմէն կամ պարզ քահանայի մը, մինչեոյն է իրրև խորհուրդ: Բայց եկեղեցւոյ կարգաւորութեան և վարչական ատիճաններուն վրայ, պատշաճ դատուած է որ սուրբը սեղանի իւրաքանչիւր պաշօնեան իր կարգին համեմատ զգեստաւորուի և այնպէս ելլէ Աստուծոյ սուրբը լեռը և անոր յարկը: Ի՛նչ որ պիտի ընծայուի Աստուծոյ՝ պէտք է ըլլայ անարատ, անեղծ ու անախտեղծ, և ո՛վ որ ընծայաբեր պիտի ըլլայ, պէտք է մաքուր ըլլայ իր ներքին մարդով և ո՛րչափ որ կարելի է իր արտաքինով: Սակայն համաձայն է ո՛չ միայն խորհուրդին նուիրական նուիրութեան և բարձրութեան, այլ նաև մեր մարդկային ճաշակի ազնուութեան և բարքը լագոյն ձգտումներուն: Ամէն բանին մաքուրը, գեղեցիկը: Ներքին մարդու սրբութեան վկան՝ նոյնինքն խղճմտանքն է. հոգեկան ու հոգևոր խնդիր մը միանգամայն: Խղճմտանքը ո՛չ կը խաբուի, ո՛չ ալ կը կաշառուի: Զայն դուրսէն գաւոզները են որ կը խաբուին: Քահանային անձնական մաքրութիւնը և հոգեկան սրբութիւնը երաշխիք մըն է իր սրբազան պաշօնին կատարման պայմաններուն: Ս. Պատարագը, քրիստոնէական սուրբ եկեղեցւոյն ամէնէն բարձր և ամէնէն խորախորհուրդ մէկ խորհուրդը, մաքուր խղճմտանքի տէր քահանայ մը կրնայ կատարել պէտք եղածին պէս և արտայայտել զայն, իր անձին մխիթարութեան և հաւատացեալներու շինութեան համար միանգամայն:

Մաքուր խղճմտանքի քահանան էր որ այսօր կը մատուցանէր սուրբ պատարագը, փոխադրուելով պահ մը յիսուն տարուան անցեալի մը, ուր տակաւին իր ձեռնադրութեան սրբազան խորհուրդին և շնորհին ներգործութեան տակ զգայուն և թրթռուն, և իր օծութեան սրբալոյս մեռոնին բոյրին և կազդուրին տակ վերացած, հալիւ քահանայ երիտասարդ մը, իր առաջին պատարագը կը մատուցանէր Հայց. եկեղեցւոյ սեղանին վրայ, քահանայական անպաճոյճ, բայց պարզ, վայելուչ և մաքուր զգեստաւորումով:

Ալեփառ Դուրեանը դուրս եկաւ Ս. Ստեփանոսի աւանդատունէն, քահանայական պարզ, բայց թանկարժէք զգեստով: Լուսարարապետ Սրբազանը Ս. Յակոբի դանձատան ամէնէն ծանրագին և ամէնէն գեղեցիկ կաւրները ընտրած էր Դուրեանի յիսնամեայ քահանայութիւնը հանդերձելու համար սուրբ պատարագի: Եպիսկոպոսական բոլոր պայմաններ և պաճուճանքներ մէկդի դրուած, ո՛չ Հրաշափառ և ո՛չ Ընտրեալ. պարզ խորհուրդ խորհիլով կ'առաջնորդուի ատեան, սեղանի առջև լուացման և արձակման համար:

Ի պատիւ յիսնամեայ քահանային, և իրրև ապացոյց իրեն սիրոյն և յարգանքին, Զաւէն և Բարգէն Սրբազաններ, Սրբազան Յոբելեարին Դպրեվանքեան երկու եղբայր աշակերտները, կը սարկաւագեն առընթերակայ: Տրդատ և Կիւրեղ վարդապետներ կը խնկարկեն, իսկ Ներսէս, Գրիգոր, Մատթէոս և Ղազար սարկաւագունք քշոցակիր են:

Սպասը կը գրուի գլխադրի սեղանին վրայ, պատարագիչը խնկարկումէ ետքը կը բարձրանայ Ս. Յակոբայ աւագ խորանը, կը չարունակուի սուրբ պատարագը. երգեցողութիւնք յորդոր, կանոնաւոր, սրտայոյզ:

Ճաշու գիրքը կը կարդայ Տ. Աստղմ քահանայ, իր լեցունկ, բարձրահունչ հագագով. Սւետարանի բարբառը կը հնչեցնէ Զաւէն Սրբազան և կը պաշտէ Հաւատամքը, Բարգէն Սրբազան կ'ընէ Վերաբերումը, և պահ մը Սրմաչի Դպրեվանքը կարծես կը փոխադրուինք, անձերով ու եղանակներով, Դուրեան Հայր–Սուրբը մէջերնիս:

Սրբազան պատարագիչը, որ Գիրքի և Վերաբերումի ատեն պէտք էր որ նստէր, խնայելու համար իր անզօր ոտքերուն, քաջօրէն մնաց ոտքի վրայ պատարագի սկիզբէն մինչև աւարտումը, առանց գոյղն ինչ նշմար տալու պարտասումի, և կատարեց սուրբը խորհուրդը խորազգաց յօժարութեամբ, մեծապէս ներգործելով հաւատացեալ բազմութեան վրայ:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Ս. Պատարագին յաջորդեց Հոգեհանգստեան պաշտօնը՝ Դուրեան տան հանգուցեալներու յիշատակին՝ Լուսարարապետ Սրբազանի հանդիսադրութեամբ: Եկեղեցւոյ բիւրեղ ջահերը վառուած էին, վառ մոմեր ժողովուրդի ձեռքի մէջ ալ:

Հոգեհանգստեան չարականը, Դթա՛, Տէր, ի հոգիս մեր ննջեցելոց, որ իր յորդոր ու յորդ երգուած քով կը վերացնէ հաւատացեալ հոգիները, սկսաւ յուզել հաւատացեալները: Երանի՛ թէ կենդանի ըլլային մարմնով Դուրեաններ, քահանայ Դուրեանին հայրն ու մայրը, եղբայրներն ու քոյրերը, և տեսնէին այն հանդրուանը ուր կանգնած էր այդ պահուն իրենց սիրելիներէն մին, Աստուծոյ սեղանին նուիրուած խոնարհ պաշտօնեայ մը, քահանայական պատմուճանի տակ, որ ինչպէս քիչ մը յառաջ պատարագի սեղանին վրայ ազօթած և յիշատակած էր իրենց ննջեցեալներու հոգւոյն և ողջերուն արեւչառութեան համար, այժմ ալ պիտի յիշատակէր իր սիրելի հանգուցեալները Քրիստոս որդի Աստուծոյ ազօթքին մէջ:

Շատ յուզիչ էր այդ պահը: Եօթանասուն տարիներու գահաւանդին վրայ կանգնած, քահանայական անսայթաք կոչումին հաւատարիմ ծառայութեան մը գիտակցութեամբ տոգորուն, նայիլ անցեալին, վերապրել հո՛ն կեանքի յիշատակներ և յիշատակներ, մարմնով, և ոգեկոչել զանոնք Աստուծոյ ներկայութեան, մարդու կրօնական և հոգեկան աշխարհին ամէնէն անգնահատելի զգացումներուն իրականացումներն են: Հոգեբան Դուրեան, որ կը հաւատայ հոգւոյ անմահութեան, հոգիի աչքերով տեսաւ իր սիրելիները, որ կը հաւաստ

վերարկուն հագած, ջերմեռանդ ուշադրութեամբ հետեւեցաւ աստուածային պաշտամունքին։ Մանկուհիի ատեն, այն ալ չնորհաւորեց Ս. Յոբելեարը աչհամբոյրով, և մասնակցեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօնին, չուրջառ առնելով մեր վարդապետաց կարգին։ Տ.քթ. Պօլընթըն կորովի ալեւոր մըն է։ Նկեղեցւոյ աւարտումէն ետքը, երբ Ս. Յոբելեարը պատրիարքարան կ'առաջնորդուէր թափօրով, Ս. Յակոբեանց նախադրունքին առջեւ, խմբանկարուելու մէջտեղ, հրաւիրեց Տ.քթ. Պօլընթընը որ իր քով կենայ։

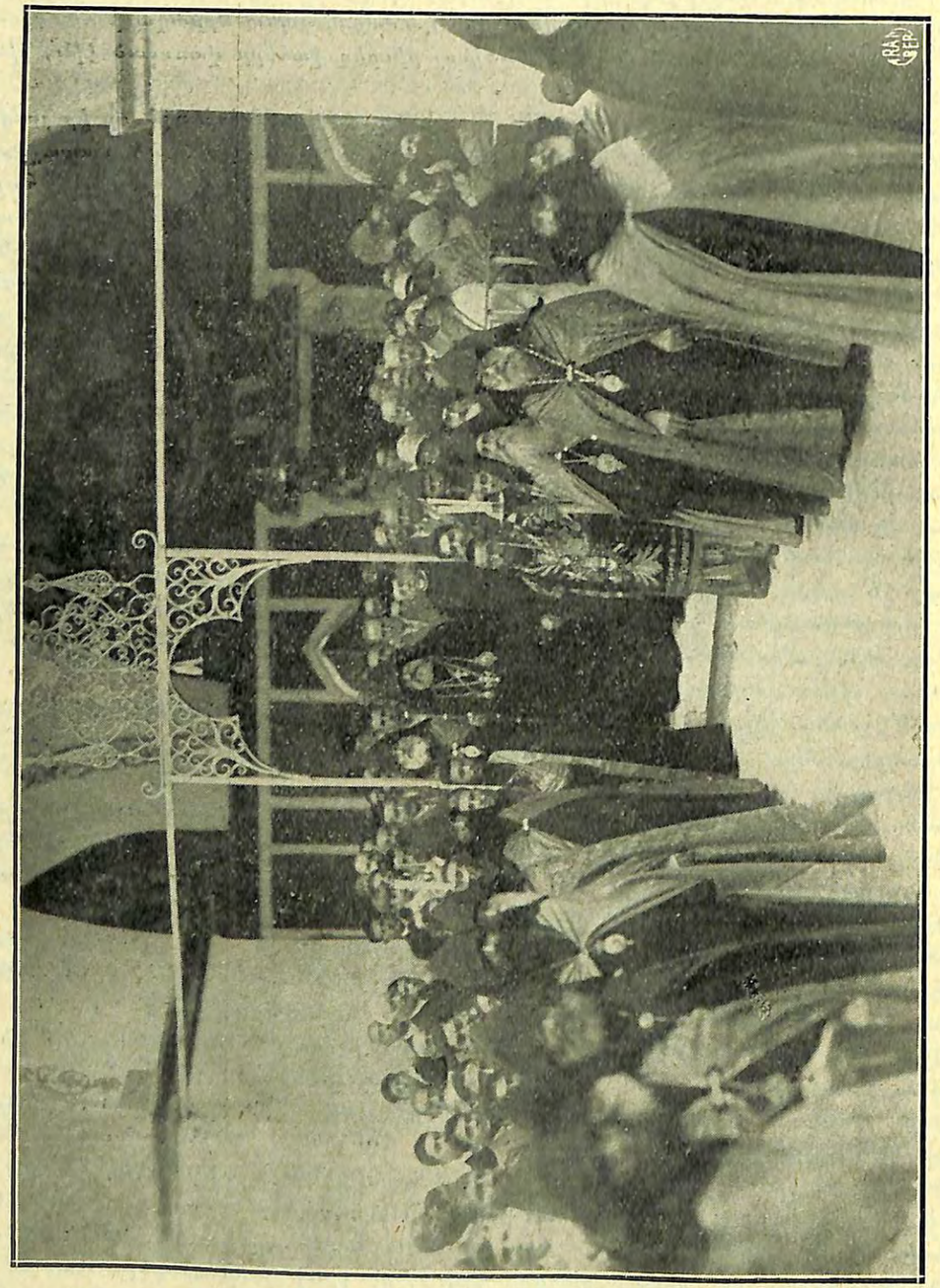

Աւեհ. Դուրեան Սրբազան իր Յոբելինական պատարագին ետեւ կ'առաջնորդուի Պատրիարքարան
26 Հոկտ. 1929

Երեկոյին, կիրակամտի ժամերգութենէն ետքը, Միաբանութիւնը թափօր կազմեց և Ս. Յակոբի նախադրունքէն, Սրբազան Յոբելեարին նախադահութեամբ, յառաջացաւ դէպի Ջամ–Թաղ, որու և տապանին մէջև որոշուած է այն գետինը, որուն վրայ պիտի կառուցուի նոր Մատենադարանը, արդեամբ Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեանի։

ՀԻՄՆՕՐՀՆԷՔ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

Սակայն հիմնարկէքի օրհնութիւն չէր, այլ գետնին չորս անկիւններէն փորուած հիմերուն վրայ օրհնութիւն մը, Մատենադարանի շինութեան ծրագրին գործադրութեան իրրև սկսուած։

Ինչպէս որ գիտել տուած էինք Սիոնի նախորդ գոյգ թիւին մէջ, այս գեղեցիկ արարողութիւնը Ս. Յակոբի չուրջ, լեցք են բոլորովին։ Պէտք է մէթրներով փորել գետինը գտնելու համար հաստատուն, կոյս հողը կամ ժայռը։ Այն փոսը, որուն վրայ կատարուեցաւ հիմնօրհնէքը, այս նպատակով յատկապէս պատրաստուած կարգացոյցի մը համաձայն, ութը մէթր խորութիւն ունէր։ Օրհնութիւնը կատարեց Սմեն. Ս. Յոբելեարը, Եպիսկոպոսներու հետ։

Բուն հիմնարկէքի օրհնութիւնը պիտի կատարուի, երբ բոլոր հիմերը փորուին և շինուելով գետնի երեսին հաւասար բարձրանան։

Այս փոած և լեցուած հողերուն վրայ քիչ ատենէն պիտի կառուցուի նորագ Մատենադարանի շէնքը։ Մէկ կողմը, արեւելեան հարաւէն՝ դպրոց, ընծայարան, մէկ կողմը, հիւսիսէն՝ տպարան, հանդիպակաց կողմը, արեւելքէն՝ Միաբանութեան թաղը, աղուոր ամբողջութիւն մը պիտի կազմեն, միտքերու մշակութեան և հոգիներու ազնըացման ազդակները կատարելագործելով Ս. Յակոբի մէջ։

Յոբելեանի առաջին օրուան հանդիսութիւնները կ'աւարտին, Ս. Յոբելեարը կը վերադառնայ Պատրիարքարան, ուր կ'ընդունի եպիսկոպոսներու շնորհաւորութիւնները Մատենադարանի ծրագրին իրագործման սկզբնաւորութեան առթիւ։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՕՐ

Յոբելինական կեդրոնական ձանձնաժողովը այնպէս կարգադրեց որ Սրբազան Յոբելեարի քահանայական պատարագէն ետքը, Յոբելեանի յաջորդ երկու օրերն ալ պատարագ մատուցուի եպիսկոպոսական հանդիսաւորութեամբ Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ,

ԱՌՏՈՒ ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

թէ՛ չարունակելու համար գոհութեան և փառաբանութեան հատուցման հարկը Աստծոյ սեղանին առջև, բիւրեղացնելով Յոբելեանին կրօնական հանդամանքը, և թէ՛ ոգեւորելու և փայլուն ընծայելու նպատակով Յոբելինական հանդէսը ի պատիւ Յոբելեար Սրբազանին։

Յոբելեանի երկրորդ օրուան, Հոկտ. 27, կիր. առաւոտն է։ Կիրակնօրեայ ժամերգութեան հանդիսաւոր պաշտօնը ազամամութի խորերէն երկարած ու չղթայուած է արևագալի չողերուն հետ։

Ս. Յակոբի գոռ պղինձը իր ղօղանջները դարձեալ կը ծաւալէ Տաճարի տանիքէն Երուսաղէմի վրայ, ազդարարելու համար հաւատացեալներուն թէ սկսած է հրեշտակային երգը, Փառք ի բարձունս, և մօտ է պահը հոգեհանգստեան պատարագին։

Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ՝ Մեծպատիւ Սրբազանն է ժամարարը, որ յանուն Միաբանութեան պիտի փառաւորէ Յոբելեանին այս երկրորդ վաղորդայնը։

Ս. Յակոբի մէջ Լուսարարապետը, Սմեն. Ս. Պատրիարքէն ետքը, առաջին պատասխանատու անձն է, որուն յանձնուած է Ս. Աթոռոյս ներքին գործերուն կարգադրութիւնը և հսկողութիւնը անոնց գործադրութեան. հետևաբար, Լուսարարապետը, իբր վարիչը միաբանական մարմնին, կը ներկայացնէ բոլոր Միաբանութիւնը ոևէ առիթով։

Եւ այսօր Յոբելեանի հանդիսաւորութեան մէկ գարկը Ս. Յակոբի Միաբանութիւնն էր որ կատար իր Լուսարարապետով։

Ս. Յակոբայ Միաբանութիւնը, դարերէ ի վեր կազմուած և հաստատութեան առանդութիւններուն հաւատարիմ գինուորեալ մարմին մըն է։

Այս մարմինը իր պաշտօնին և ծառայութեան տեսակէտէն դիտուած ատեն, արժանի է հայ ժողովուրդի անկեղծ համակրանքին և ակնածանքին։ Վասն զի ան է որ այս ոչ–հայացի միջավայրին մէջ կրցած է պահել հայ ազգին պատիւն և իրաւունքները, յաճախ նախանձելի ըլլալու չափ։ Անոնք որ դուրսէն և հեռուէն միայն կը նային, յաճախ նախանձելի կը տեսնեն և պիտի չհասկնան թէ՛նչ որ մենք իրողութիւններու վրայ, բնական է որ պիտի չտեսնեն և պիտի չհասկնան թէ՛նչ որ մենք

կ'ուզենք դիտել տալ այս առթիւ։ Վասն զի անոնք Ս. Յակոբայ Միաբանութեան տակաւ կողմերուն արձագանգներէն միայն կը տարուին իրենց գաղափարը կազմելու համար այս հաստատութեան վրայ և չեն կրնար երեւակայել թէ ի՛նչ է այս վիճակաւորեալ մարմնի ծառայութեան կչիռն ու արժէքը Սուրբ տեղերու մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցին ներկայացնելու և Հայոց իրաւունքները պահելու և պաշտպանելու կողմէն։

Արդ, Յոբելեանի երկրորդ օրուան հոգեւոր պաշտամունքին հանդիսաւորութեան և փառաւորման հարկը կ'առանձնէր այս Միաբանութիւնը, իր սիրելի Պատրիարքին յայտնելու համար իր գնահատանքը և իր երախտագիտութիւնը անոր Յոբելեանին առթիւ, առաջնորդութեամբ իր Լուսարարապետին։

Ամէնքն ալ կ'զգային այն ուրախութիւնը, որ քահանայական կեանքի մը յիսնամեայ լրութենէն կը ծորի, և հպարտ էին որ այս կեանքը, որ կերտուած էր ուրիշ միջավայրի մը մէջ, ուրիշ ազդակներու տակ, այսօր իր յիսուն տարիները կը բոլորէր Ս. Յակոբի աթոռին վրայ, թերևս նախախնամական այնպիսի կարգադրութեամբ մը, որ առիթ մը տար Միաբանութեան, իր վիճակաւորեալ ծառայութիւնները օծելու իրենց Յոբելեար Պատրիարքին նուիրումով և ոգիով։

Աստր համար մեծ նշանակութիւն ունէր Լուսարարապետ Սրբազանին հանդիսադրութիւնը այս առտու Ս. Յակոբի կամարներուն տակ կատարուած աստուածային պաշտամունքին։

Նորին Սրբազնութիւնը, հանդերձուած թանկագին զգեստով, կը մտնէ պատարագի, սկսելով Դլխագլուխն։ Սարկաւագունք Գրիգոր և Մատթէոս՝ Աւետարանով և վերաբերումով, Ներսէս եւ Սրբուհի՝ բուրվառներով, իսկ Հայկ եւ Սիմոն՝ քշոցներով կ'սպասարկեն սուրբ սեղանին։

Իսկ Սրբազան Յոբելեարը, թէև բաւական խոնջ երէկուան պաշտամունքի առթիւ երկար ոտնկայութենէ, բայց կ'ինջնէ եկեղեցի, աղօթակցելու իրեն համար աղօթող բազմութեան, և աւելցնելու համար չուքը հանդէսին իր չնորհաբեր ներկայութեամբ։

Ճաշու գիրքէն ետքը, զոր կարդաց Տ. Արտաւազդ Եպիսկոպոս, Տ. Բաբգէն Սրբազան խօսեցաւ Յոբելեանի Քարոզը, զրեթէ կէս ժամ, ներշնչուելով Եբրայեցւոց Թուղթին մէջ նկարագրուած ուիպար Քահանայապետի պատկերէն, — «Եւ ունի ոչ հիշդ այսպիսի քահանայապետ մը կը վայելէր, սուրբ, անմեղ, անարատ, զատուած մեղաւորներէն եւ երկինքին վեր բարձրացած» (Եբր. Է. 26)։

ՔԱՐՈԶԸ

«Զի այսպիսի իսկ և վայել էր մեզ քահանայապետ, սուրբ, անմեղ, անարատ, զատեալ ի մեղաւորաց և բարձրացեալ քան զերկինս (Եբր. Է. 26)։

Ա.

Ամէն գործի եւ պաշտօնի, նոյնպէս աստուածային պաշտամունքին մէջ կը փնտռուի տիպար գործիչը, տիպար պաշտօնեայն եւ տիպար քահանայն։

Երբ կրօնքը խորհուրդ մըն է, հարկ է որ կրօնքի պաշտօնեայն կարենայ ըմբռնել այդ խորհուրդը եւ արտայայտել զայն։ Երբ կրօնքը փիլիսոփայութիւն մըն է, պէտք է որ կրօնքի պաշտօնեայն թարգմանէ զայն, իբրեւ հասկըցող։ Երբ կրօնքը կեանք մըն է, պայմա՛ն է որ կրօնքի պաշտօնեայն ապրի այդ կեանքը. որովհետեւ այդ պայմաններն են որ կը կերտեն *տիպարը* գործի եւ պաշտօնի մէջ։

Հին ուխտի մէջ տիպար քահանայութիւն մը ունենալու համար էր որ ստեղծուեցաւ Ղեւտական դասակարգը. բայց ան չկրցաւ մնալ իր բարձրութեան վրայ. այնպէս որ աւետարանական դարու եկեղեցին սկսաւ համարձակապէս ընդադատել զայն, քանի որ Յիսուս–Քրիստոսով յայտնագործուած էր մելքիսեդեկեան տիպար քահանայութիւնը։

Երբայեցւոց թղթին հեղինակը բացատրելու համար այս երկու քահանայութեան տարբերութիւնը, կ'ըսէ. Ղեւտականը օրէնքով հաստատուած է որ չի կրնար տեւական ըլլալ։ Ղեւտացիին վրայ կը փնտռուի արտաքին կատարելութիւն միայն.— Ֆիզիքական անթերիութիւն, մարմնով առողջ եւ գեղեցիկ մարդու մը առաւելութիւնները։ Ղեւտացիք սակայն

պարզ մեխենաներ են, որովհետեւ օրէնքով ու աւանդութիւնով հաստատուած պաշտամունքի մը արարողութիւնները կը կատարեն։ Ղեւտացիք, դարձեալ, զգածեալ են մարդկային բոլոր տկարութիւններով, եւ այս է պատճառը որ նախ իրենց անձնական մեղքերուն համար պատարագ պէտք է մատուցանեն, եւ յետոյ ժողովուրդի մեղքերուն համար։ Իսկ մելքիսեդեկեան քահանայութիւնը աստուածային երդումով հաստատուած քահանայութիւն մըն է, եւ յաւիտենական է այդ Աստուծոյ խօսքին պէս. այդ քահանայութիւնը պատկած է իր գոյութիւնը եւ իրաւունքը դարերու ընթացքին եւ յայտնագործուած է Յիսուս–Քրիստոսով, որ է քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մելքիսեդեկի։

Մելքիսեդեկի ծագումը, հայրը–մայրը յայտնի չեն. ազգաբանութիւն չունի ան։ Ղեւտացի քահանաներու պէս. ուրիշ խօսքով՝ շատ խոնարհ ծագում մը ունի ան, որ չի պարծենար իր արեան եւ դասակարգին ազգագրական վկայականներով եւ արտաքին առաւելութիւններով. վասն զի ան իր մէջը ունի արդեն նշմարիտ քահանայութեան մեծութիւնները. ան նոյն իսկ իր անունին ստուգաբանութեամբ, թագաւոր է այս քաղաքին եւ թագաւոր՝ խաղաղութեան։

Յիսուս–Քրիստոս մարմնացումն է այս քահանայութեան, որ չնչեց Ղեւտականը։ Սուրբ քահանայութիւնն է ան, յաւիտենական քահանայութիւնը։ Ան պէտք չունի իր անձնական մեղքերուն համար պատարագ մատուցանելու, որովհետեւ ոչ միայն անվեղ ու անարատ էր, այլ նաեւ արդեն իճգիճնը պատարագած է խաչին վրայ, աշխարհի մեղքին համար։

Եւ Առաքեալը ակնարկելով Յիսուս–Քրիստոսին, ըսաւ. *Եւ ունի ոչ հիշդ այսպիսի քահանայապետ մը կը վայելէր, սուրբ, անմեղ, անարատ, զատուած մեղաւորներէն եւ երկինքին վեր բարձրացած։*

Բ.

Դարերով հետացած ենք առաքելական ժամանակներէն, ուր Աւետարանի առաջին քարոզիչները պէտք կ'զգային Յիսուս–Քրիստոսի քահանայութեան նշանակութիւնը բացատրել նին օրէնքով խմորուած հաւատացեալներու, հասկըցնելու համար անոնց թէ այդ նինցած, մաշած քահանայութիւնը այլեւս չէր կրնար գոհացնել հոգիները։ Իրօք վտանգուն է այդ պատկերը Յիսուս–Քրիստոսի քահանայութեան, որ մինչեւ նիմայ կը խօսի քրիստոնէութեան մէջ իր Աւետարանով եւ իր անծախելի պատարագին խորհուրդովը։

Սակայն այսօր ալ քրիստոնեայ եկեղեցին ընդհանրապէս եւ Հայաստանեայց Եկեղեցին մասնաւորապէս պէտք ունի քահանայութեան եւ քահանայապետութեան այդ առաքելական ըմբռնումին եւ յարացոյցին. սուրբ, անմեղ, անարատ քահանայութեան մը, զատուած մեղաւորներէն եւ վե՛ր ամէն բանէ։

Սուրբ, անմեղ, անարատ. — Համաձիճ բառեր են ասոնք, բայց կը բացատրեն իրարու իմաստը եւ կը լրացնեն զայն։

Սրբութիւնը արտաքին հանգամանք մը չէ, կախուած մարմնի լուացումներէ եւ հագուստի վայելչութիւններէն, ինչպէս էր ղեւտական քահանայութեան մէջ. սրբութիւնը ներքի՛ն պայման մըն է քահանայութեան համար։ Սրբութիւնը նոյն իմքն անմեղութիւնն է. իսկ անմեղութիւնը՝ արտացոլումն է գործունեայ հաւատքի։ Երբ հաւատքը մարի մարդուն ներսը, մեղքը կը տիրապետէ հոն իր բոլոր բռնութեամբ։ Երբ մեռնի գործունեայ հաւատքը քահանայի մէջ, պարզ մեխենայի մը կը վերածուի ան, ծեսի եւ արարողութեանց մեխենայի մը, անզգայ ու անգիտակից, նշաւակ մեղքի յարձակումներուն։

Կը տեսնենք սուրբ Աւետարանի մէջ որ Յիսուս–Քրիստոս երկինքներու չափ վե՛ր մնացած է մեղքերէն։ Աղօթքի եւ գործի հրաշալի մէկ ներդաշնակութիւնն է Անոր երկրաւոր կեանքը, այսինքն՝ սուրբ, անմեղ ու անարատ կեանք մը, մեղքի անընդունակ կեանք մը։ Վասն զի մեղքը կը վախնայ մօտենալու հաւատքով արթնցած գործունեայ անձին. վասն զի անոր խորհուրդները լո՛յս կը ճառագայթեն, անոր հոգւոյն ջերմութենէն՝ կ'այրին մեղքերը ու կը փճանան, անոր գործունէութիւնը խաղաղութիւն կուտայ տագնապած հոգիներու։

Գ.

Այսօր, Թարգմանչաց Տօնին, հաւաքուած ենք այս պատմական Տաճարին մէջ, — որու սեղանին առջեւէն բազում հաճախներ անցեր են եւ որու աթոռին վրայ հարիւրաւոր պատրիարքներ բազմած են, — տօնելու համար սուրբ հաճախոյքեան մը յիսնամեայ ծառայութիւնը անընդհատ։

Եւ նայելով մեր Սրբազան Յոբելեարին, որ արժանիքի կորովի մը պես կը բարձրանայ այսօրուան հաճախոյքեան մէջ, առաքելական խօսքերը իւրացնելով, մենք ալ կրնանք յայտարարել թէ *մեզի ալ հիշդ այսպիսի հաճախոյական մը կը վայելէր, սուրբ, անմեղ, անարատ, գատուած մեղաւորներէն եւ երկիմիկն վեր բարձրացած։*

Յիսո՜ւն տարի։ Այս թիւը նշանակութիւն մը չունի յաւիտենականութեան առջեւ. բայց մե՛ծ է նշանակութիւնը այդ թիւին համեմատելով մարդկային կարճ կեանքի տեւողութեան հետ։

Յիսո՜ւն տարի կրել Յիսուս-Քրիստոսի լուծը, խղճի եւ մտքի հանդարտութեամբ, հոգեկան խաղաղութեան բաղցրութիւններով, եւ յիսուն տարի շարունակ ցոյց տալ թէ իrof ստուգութիւն մըն է Քրկչին յայտարարութիւնը, — «Ձի լուծ իմ բաղցր է եւ բեռն իմ՝ փոքրոգի» —, ասիկա աստուածային օրհնութեամբ օծուած հաճախոյութիւն մըն է, որ ո՛չ միայն չէ սահմանափակուած պատճառներէ, ծեսի եւ արարողութեանց մէջ, այլ արդիւնաւորուած է մա՛նաւանդ անընդհատ ուսուցչութեամբ թէ՛ Ս. Եկեղեցւոյ բեմէն եւ թէ՛ դասատուի աթոռներէն։ Սուրբ է այս հաճախոյութիւնը իր նպատակով, անմեղ ու անարատ է իր արդիւնքով. վասն զի լարուած աշխատաւորի մը հաճախոյագործութիւնն է, որ երբ կ'ելլէ Աստուծոյ սեղանը սուրբ եւ անմահ պատարագ մատուցանելու, գիտակցութեան շողումներով կը ծանչայ իր պարտքերուն եւ մարքանիներուն շեշտերը հաւատացեալ հոգիներու մէջ, եւ երբ կը բարձրանայ ան քարոզչի բեմը, իր խօսքերն ու պատգամները Տեառնողի մը շունչով կ'ոգեւորուին, եւ բանաստեղծի խոյանքներով կը գեղեցկանան ու կ'արթցնեն հոգիները իրենց թմբիրէն, եւ երբ դասատուի աթոռին վրայ կը յայտնուի ան, ժպիտներու եւ սրամտութիւններու մէջէն կը հոսին անոր հմտութեան եւ վարդապետութեան բխմունքը, ուղղանելու համար աշակերտութեան ծարաւը։ — Անմեղ ու անարատ հաճախոյութիւնն է ասիկա, Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ, նուիրուած հոգիներու եւ միտքերու ազնըւացման եւ զարգացման։

Ինձ կը թուի թէ այս պահուս մեր սուրբ թարգմանիչներու հոգիները կը ցնծան այս սրբավայրին մէջ, տօնակցելու համար մեզի, այս յոբելինական տօնին առթիւ, եւ հրճուանքի երգեր կը թրցնեն անոնք հիմայ, մեզի անլսելի, օրհնաբանելով յիսնամեայ ծառայութեան ջահաւորումը Հայց. Եկեղեցւոյն մէջ։

Եւ ան որ Սահակ-Մեսրոպի պես գիտէ ոսկեղինիկ հայերէնը, ան որ Մովսէս Քերթողէ մը աւելի հերթած ու բանաստեղծած է, ան որ Դաւիթ Անյաղթ մը աւելի ուսումնասիրած է հին եւ նոր փիլիսոփայութիւնը, ան որ նոր Նարեկացին եղաւ մեր աշխարհաբարի խորհրդաւոր դարձուածներուն, ան որ Շնորհալիին շունչն ունի եւ օծութիւնը իր հերթուածներուն մէջ, եւ պիտի աւելցնեմ, ան որ Լամբրոնացիի մը լայնախոհութիւնը ունի իր կրօնական եւ յարանուանական հայեացքներուն մէջ, վստահ եմ որ կ'զգայ այս պահուս թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին, ի սփիւռս աշխարհի, կը ցնծայ իր պատմական եւ արդի իրականութիւններու մէջ, ողջունելով յանձին Յոբելեար Սրբազանի հայ հաճախոյութեան այս հրաշալի ծաղկումը։

Սրբազան Յոբելեարը, որ կը սիրէ Պօղոս Առաքեալի պէս «բանս հինգ մտօք խօսել... քան զբազում բանս լեզուաւ» (Ա. Կրնք. ԺԴ. 19), սիրուած է նաեւ իր Մայրենի Եկեղեցւոյ շրջանակէն դուրս։ Իր այլասիրութիւնը եւ այլոցմէ սիրուիլը արդիւնք է իր ազատամտութեան, որ կերտուած է մտքի լրին աշխատութեամբ, խորին ուսումնասիրութեամբը մարդերու եւ իրերու։ Ասիկա հառագայթումն է անմեղ հաճախոյութեան։

Ուրեմն, բոլորովին հաստատակութեամբ կրնանք ըսել թէ մեզի ալ հիմա այսպիսի տիպար հաճախոյական մը կը վայելէր, մեր ազգային կեանքի այս բեկումներուն մէջ, մեր եկեղեցական կեանքի այս վերակազմութիւններու շրջանին, մեր մտաւորական կեանքի այսօրուան

շեղումներուն եւ կրոտումներուն հով։ Հաճախոյական մը, որ վարպետն է ոսկեդարեան բարբառին, հերթող հաճախոյական մը, որուն մէջ մեծցած, կրօնականացած եւ պայծառակերպուած է Դուրեան Պետրոսի բանաստեղծական ոգին, հաճախոյական մը որ անդուլ եւ անդադրում աշխատութեան տիպար մըն է, ուսուցիչ հաճախոյական մը որ բազում հաճախոյ աշակերտներ պատրաստած ու նուիրած է Աստուծոյ գործին, ամենքն ալ Մելքիսեդեկի եւ իրեն պես խոնարհ ծագումով։

Եկած ենք այսօր Սրբոց Յակոբեանց Տաճարը, այսպիսի տիպար հաճախոյութեան Յիսնամեայ Յոբելեանին առթիւ աղօթելու, որ Հաճախոյական Յանիսենից ըսս կարգին Մելքիսեդեկի, օրհնե եւ պայծառացնե Ն. Ամե. Սրբազնութեան, մեր սիրելի Պատրիարքին, օրերը շատ արեւով։

Սրբազա՛ն Հայր, բոլ տուեր որ յանուն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ լրութեան շնորհաւորեմ Ձեր սուրբ, անմեղ ու անարատ Հաճախոյութեան Յիսնամեայ Յոբելեանը, եւ մաղթեմ որ աստուածային օրհնութեամբ մեր Մայրենի Ս. Եկեղեցին դեռ երկա՜ր տարիներ վայելէ Ձեր հաճախոյութեան ծառայութիւնը եւ Ձեր հաճախոյական տուրն ու շնորհը Սրբոց Յակոբեանց Առաքելական Աթոռին վրայ. Ամեն։

Աւարտեցաւ Ս. Պատարագին հոգեշունչ երգեցողութիւնը, արձակուեցաւ ժողովուրդը, հոգեպէս կազդուրուած և սփոփուած, տանելով իրեն հետ քաղցր տպաւորութիւնը հոգևոր հանդէսին և Աստուծոյ խօսքին։

Յոբելեանի մեծ հանդէսը կատարուեցաւ Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ, երեկոյեան ժամը 3–6, ճիշդ երեք ժամ տևողութեամբ։ Այս հանդէսին, բացի Միաբանութենէն և Ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի աշակերտութենէն, ներկայ էին մասնաւոր հրաւիրեալներ միայն, Պաղեստինի հայութեան ընտրանին, ամենքն ալ մուտքի տոմսակով։ Այս նախահոգութիւնը եղաւ խնդրոյն առաջքը առնելու համար։ Թէև չատ ընդարձակ է Պատրիարքարանին դահլիճը, բայց չի կրնար պարունակել անհամար ու անհաչիւ բազմութիւն մը։ Որոշեալ ժամուն, ընդարձակ դահլիճը ծայրէ ի ծայր լեցուած էր հրաւիրեալներով, իրենց յատկացուած աթոռներու և նստարաններու վրայ։

ԵՐԵԿՈՅ ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

Հ. Կիւրեղ և Պատրիարքարանի դիւանատան պաշտօնէութիւնը, Տեառք Կ. Նուբեան՝ դիւանապետ, Կ. Հինդլեան, Ա. Նշանեան և Յ. Եաղուպեան, չնորհքով կատարեցին իրենց հիւրամեծարի պաշտօնը, այնպէս որ ոեւէ անկարգութիւն չպատահեցաւ այնքան բազմութեան մէջ։

Ժամը 3ին, Սրբազան Յոբելեարը, եպիսկոպոսներու առաջնորդութեամբ դուրս եկաւ իր աշխատութեան սենեակէն և մտաւ դահլիճը. բոլոր ժողովուրդը ոտքի ելաւ յարգալիր՝ ողջունելու համար Սրբազան Յոբելեարը, որ բազմեցաւ իր աթոռին վրայ, աջ կողմը ունենալով Լուսարարապետ Մեսրոպ և Մաթէոս և Արտաւազդ եպիսկոպոսները, իսկ ձախ կողմը՝ Զաւէն, Մկրտիչ և Բարգէն եպիսկոպոսները, և վարդապետներ ու քահանաներ երկու կողմէն ալ։

Դահլիճը լուսաւորուած էր էլեկտրականութեամբ, բոլոր հրաւիրեալք խորին ակնածանքով և հետաքրքրութեամբ կ'սպասէին հանդէսի բացման, և ահա՛ Լուսարարապետ Սրբազանի կողմէն արուած նշանին վրայ, երգիչ խումբը, որ կը բաղկանայ Ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի ուսանողներէն, խանդավառ երգեց Ուր զճնորհս աստուածային չարականը և անմիջապէս ետքը՝ Տէր, կեցո դու զհայս երգը։

Կարգը եկաւ ուղերձներուն, այսինքն՝ Յոբելեանի նշանակութեան և սքիին արտայայտութեան։ Շատ սրտայոյզ և չատ հանդիսաւոր պահ մը ստեղծուեցաւ ուղերձներով, որոնք ջերմապէս ծափահարուեցան հանդիսականներու կողմէ։ Մէջընդմէջ երգեր իր գաղթնակէտին հանեցին խանդավառութիւնը դահլիճին։

Ի ԴԻՄԱՑ ԱՐՄԱՇՈՒ ԴՊՐԵՎԱՆՔԻՆ

ԶԱԻԷՆ ՍՐԲԱԶԱՆ ԽՕՍԵՑԱՒ ՍԱՐ ԻՄԱՍՏՈՎ.

— Սրտի յուզմունքով կը յիշեմ մեր սիրելի Դպրեվանքը, որուն առաջին դասարանի աշակերտներէն ըլլալու պատիւն ունիմ, և այս պահուս, Սրբազան Հա՛յր, կը յիշեմ այն տարիները ուր դուք, ձեռք ձեռքի տուած հոգելոյս Օրմանեան Սրբազանի հետ, դաստիարակեցիք մեզ և ամբողջ սերունդ մը։

Դպրեվանքցի հոգևորականներ, որոնք ամէնքն ալ պարտականութեան պատնէշի վրայ կեցան դժուարին ժամանակներու մէջ, լրենց ուսման և պատրաստութեան կողմէն չատ բան կը պարտին Ձեզի, որ ՈԳԻՆ եղաք Դպրեվանքին։

Այդ Դպրեվանքի անունով կը շնորհաւորեմ Ձեր Ցիսնամեայ Քահանայութեան Յոբելեանը։

Բոլոր հայութեան համար ծանր կորուստ մըն է Դպրեվանքին կործանումը՝ մեր չատ մը կորուստներուն հետ։

Դպրեվանքի պատմութեան այդ էջը կը յուզէ մեզ խորապէս. բայց ուրախ ենք միւս կողմէն որ դուք ողջ էք և Դպրեվանքը փոխադրեցիք Սիոնի այս բարձունքը եւ նոր ոգի տուիք անոր։

Ես սրտանց կը մաղթեմ որ դեռ ապրիք գոնէ 25 տարի և աւելի, և Երուսաղէմի այս Դպրեվանքին մէջ ալ պատրաստէք նոր սերունդ մը մեր ժողովուրդին և եկեղեցւոյն համար։

Հին Դպրեվանքին անուշ յիշատակներով և այս Նոր Դպրեվանքին յոյսերով ոգևորուած՝ կը կրկնեմ շնորհաւորութիւններս Ձեր Յոբելեանին առթիւ, և կ'աղօթեմ որ Աստուած Ձեր օգտաչատ կեանքը երկար տարիներ պարգևէ Ս. Աթոռիս, առողջութեամբ և երջանկութեամբ։

Ի ԴԻՄԱՑ ՀԱՅ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ, ՈՒ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԵՒ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆՑ

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԻՆՈՒՆԻ.

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀԱՅՐ,

Այս տարի Ձեր Բարձր Սրբազնութեան պատուական Անուան Տօնադարձին և Գահակալութեան Իններորդ Տարեդարձին կը զուգադիպի Ձեր Քահանայական ու Դպրական գործունէութեան Ցիսնամեայ Յոբելեանի Տօնը։ Այս երջանիկ պահուն լինձ կը վիճակի կատարելու նուիրական պարտականութիւն մը՝ յանուն պատուարժան Միաբանութեանս ինչպէս նաև մեր Եկեղեցականութեան, և իբր ներկայացուցիչ Եգիպտոսի և Ամերիկայի Հայոց, փութալ շնորհաւորելու Համազգային այս Մեծ Տօնը յանձին Ձեր Բարձր Սրբազնութեան

Սրբազան Հայր, յօրէ անտի, երբ Միաբանութիւնս երջանկութիւնն ունեցաւ տեսնելու զՁեզ բազմած Յ.Թոռ Սրբոց Յակոբեանց, լաւագոյն յոյսերով առլցուած՝ զգաց արդէն մեծագոյն ուրախութիւն մը. վանքի լինքն արդէն պիտի վայելէր գորովագութ Հօր մը խնամքը, ու վանական գործերը ղեկավարելու կարող Գահակալի մը հովանաւորութիւնը։ Միաբանութեանս յոյսերը պարապ չելան։ Ձեր պատկառելի ներկայութեամբ չինիչ և խաղաղ մթնոլորտ մը ստեղծուեցաւ Վանքին մէջ, միաբանական գործունէութիւն մը անխափան չարունակուեցաւ, մեր վանքերուն գործերը արդիւնաւորուեցան, Ս. Տեղեաց միջազգային յարաբերութիւնք խաղաղութեամբ կատարուելով՝ ուրիչ եկեղեցիներու պետեր վերաբերուեցան մեզ հանդէպ սիրով և գոհունակութեամբ։ Ձեր Բարձր Սրբազնութիւնը, իբր հեռատես Գահակալ մը, այժ տուաւ ժառանգաւորաց Վարժարանի յառաջդիմութեան, բացուեցան կրկին Ընծայարանները, ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ԵՒ ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ անուամբ, առատաձեռն նուիրատուութեամբ Ազնուաչուք Տեարց Պատրիկ Կիւլպէնկեանի և Կարապետ Մելգոնեանի։ Ձեր անձին ներշնչած վստահութիւնն է որ

այս երկու Բարեպաշտօն Ազգայինները տրամադրեցին լրենց նպաստը։ Միաբանութիւնս երախտագիտութեամբ հետևած է Հաստատութեանս համար մարդ պատրաստելու Ձեր անդուլական այս գործին, որուն նուիրուեցաք անձնուիրութեամբ մը, այնպէս որ քիչ ժամանակէն Միաբանութիւնս պիտի օժտուի նոր և առոյգ ոյժերով, և որոնք կրնան լեցնել մեռնողներուն թողած պարապութիւնը։

Սրբոց Յակոբեանց Վանքին տարեգրութեանց մէջ աննախընթաց է կրօնական ու գրական գործունէութեան Ձեր այս Յոբելեանը և ընդհանուր Ազգին մէջ յառաջ եկած այս սրտագին ուրախութիւնը։ Այդ պատճառով Միաբանութեանս անդամոց սիրտերը հրճուանքով լեցուած են ու անոնք կը պարծենան Ձեզմով։

Այս երրեակ տօնակատարութեանց առիթով, Միաբանութիւնս՝ չարունակելով հանդերձ իր որդիական հնազանդութեան ոգին առ Ձերդ Բարձր Սրբազնութիւն, մեծագոյն հաճոյքը և երջանկութիւնը կ'ունենայ Սիրելի և Պատուական Սրբազան Յոբելեարդ մատուցանելու իր երախտագիտութիւնը և սրտագին շնորհաւորութիւնները, մաղթելով երկար տարիներ և աղօթելով Ձեր թանկագին կենաց համար։

Երկու խօսք ալ այս երջանիկ առթիւ եկեղեցականութեան կողմէն։

Սրբազան Հայր, Հայ Եկեղեցականութիւնը ամէնէն աւելի ուրախ՝ խնդութեամբ և մխիթարութեամբ լեցուած է այս պահուս։ Իբր մէկ տրուպ անդամը եկեղեցականութեան, պարտք կը համարիմ ջերմագին շնորհաւորութիւնները մատուցանելու Սրբազան Թեան, պարտք կը համարիմ ջերմագին շնորհաւորութիւնները մատուցանելու Սրբազան Յոբելեարդ։ Հայ Եկեղեցականութիւնը լինքզինքը հպարտ կ'ըզգայ Ձեզմով, 1889 թուականէն ի վեր չիսուն տարի անընդհատ արդիւնաւոր գործունէութեամբ մը փայլած էք Եկեղեցիին մէջ, ու լիովին կատարած էք Ձեր Կրօնաւորի պարտականութիւնը Աւետարանի քարոզութեամբ և հոգևոր կեանքի մշակութեամբ։ Պարիզեցիին մէջ սկսաք Ձեր աւետարանչական քարոզութեան պաշտօնը, որ նոր յայտնութիւն մը եղաւ նոյն թուականին։ կենդանացուցիք տեղւոյն բեմը ի շինութիւն հաւատացելոց։ Բեմբանի թուականին։ կենդանացուցիք տեղւոյն բեմը ի շինութիւն հաւատացելոց։ Բեմբասացի Ձեր համբաւը չուտով տարածուեցաւ ամէն կողմ։ Պարիզակի մէջ տասը տարուան հոգևոր և կրթական գործերով ակազձուն պաշտօն մը ունեցաք։ Ցետոյ Սրմաշի Դպրեվանքին հոգին եղաք և տասն և հինգ տարի տքնեցաք և Ձեր չունչովը պատրաստեցիք հոգևոր մշակներ՝ որ խիստ օգտակար ծառայութիւններ մատուցին Հայ Եկեղեցւոյն։ Անոնցմէ սմանք նահատակուեցան ի սէր Եկեղեցւոյ և Հայրենեաց, այլք արժացուն։ Անոնցմէ սմանք նահատակուեցան ի սէր Եկեղեցւոյ և Հայրենեաց, այլք արժացուն։ Նաւորապէս ցայժմ կը գործեն ի փառս Ազգին։ Ձմիւռնիոյ առաջնորդական պաշտօնը, Կ. Պոլսի տեղապահութիւն և պատրիարքութիւնը չատ դժուարին ժամանակներու մէջ մեծ արժանաւորութեամբ վարեցիք՝ այժ տալով եկեղեցական, հովուական և կրթական գործերուն, և արդիւնաւորեցիք Ձեր այդ բարձր պաշտօնները։ Ի վերջոյ, Երուսաղէմի Պատուարժան Միաբանութիւնը և Կ. Պոլսի Պատկառելի Երեսփոխանական Ժողովը, Սրբազան Հայր, գնահատելով Ձեր բարձր արժանիքը, խոհականութիւնը և Հայասատանեայց Եկեղեցիին ընծայած բազմարդիւն ծառայութիւնները, Ազգին փափաքանաց վրայ յենլով՝ կոչեցին զՁեր Բարձր Սրբազնութիւն յԱռաքելական Աթոռ Սրբոց Յակոբեանց։ Այսօր, Ձեր Գահակալութեան Իններորդ Տարեդարձին հետ Ազգը, Եկեղեցին եւ Միաբանութիւնը կը կատարին Ձեր Ցիսնամեայ Հոգևորական կեանքի Ոսկեղէն Հարսանիքը։ Այս պահուս բոլոր Եկեղեցականութիւնը անխառն ուրախութեան և հրճուանքի մէջ է, վասնզի իր ամէնէն արժանաւոր մէկ անդամը կը փառաւորուի և յայտնապէս կը տեսնուի նոր գաւազանին ծաղկազարդումը։

Ուստի, Սրբազան Հայր, Ազգին եկեղեցական դասը ի սրտէ կը մասնակցի հազգային այս ցնծութիւններուն և արտայայտութեանց, ու Ձեր խոնարհ որդին պատիւ ունի ի դիմաց նոյն դասուն շնորհաւորելու Սրբազան Յոբելեարդ, և մաղթելու երկար տարիներ յարատևելու համար Ձեր կրօնական, կրթական և գրական բեղմնաւոր կեանքը ի փառս եկեղեցւոյ։

Այս հանդիսին մէջ, պատիւ ունիմ նաև Ամերիկայի և Եգիպտոսի առաջնորդութեանց կողմէն, իբր ներկայացուցիչ, կատարելու պարտականութիւն մը հանդէպ Սրբ-

բազան Յոբելեարիդ։ Յիշեալ երկու առաջնորդութեանց Սրժ. Տեղապահները լինձ կը յանուցանեն թէ իրենք պատրաստուած են յինծագին ոտնելու իրենց եկեղեցիներուն մէջ Բարձր Սրբազնութեանդ Յոբելեանի այս Տօնը։ Միևնոյն ժամանակ պաշտօն կուտան լինձ, իրենց կողմէ իբր ներկայացուցիչ, ջերմագին շնորհաւորութեանց հետ յայտնել նոյն երկու թեմերու ամբողջ ժողովրդեան, պաշտօնական մարմնոց, ընկերութեանց, եկեղեցականաց և ուսուցչաց երախտագիտական զգացմանց հաւաստիքը, թարգման հանդիսանալով անոնց սրտաբուխ բարեմաղթութեանց։

Ուստի, Սրբազան Հայր, կը վերջացնեմ խօսքս, և իբրև ամէնուն համբուրելով Ձեր Ս. Աջը, կը խնդրեմ որ օրհնէք Ազգը, և լսէք ոտնական այս յինծութիւններըը Հայ Եկեղեցիին։

Կը կրկնեմ անկեղծ շնորհաւորութիւններս տաղանդաւոր Փրագէիդ, կարող Բանասէրիդ, արդիւնաւոր Ուսուցչիդ, զգայուն Բանաստեղծիդ և Մեծ Պատրիարքիդ։

Փոչենք ամէնքս միաբերան՝ «ԿԵՑՑԷ՛ ՅԱՒԵՐԺ ՅՈՒԲԵԼԵԱՐ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻԻ ՏԷՐ ԵՂԻՇԷ ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆ».

Երուսաղէմ, 27 *Հոկտեմբեր* 1929

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՒՆՈՒՆԻ

Ի ԴԻՄԱՑ Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ՅՈՒԲԵԼԵԱՐ,

Կ. Պոլսի Պատրիարք՝ Տ. Մեսրոպ Ս. Արքեպս. Նարոյեան պատիւ ըրած է լինձ՝ խնդրելով որ այս հանդէսին մէջ ներկայացնեմ Ազգային Պատրիարքարանը իր լրութեամբ և շնորհաւորեմ Ձեր Ցիսնամեայ քահանայութեան Յոբելեանը։

Կ. Պոլիս, Սրբազան Հայր, Ձեր ծննդավայրն է իր Սկիւտարով։ Դուք այդ քաղաքին մէջ զարկացաք և ուռճացաք. Ձեր ուսուցչութեան առաջին դաշտը Կ. Պոլսի դպրոցներն եղան. Ձեր քահանայութեան սուրբ օծումը հո՛ն առիք. Ձեր քարոզչի և աւետարանչի բարբառը Կ. Պոլսի եկեղեցիներուն մէջ հնչեց ամէնէն առաջ և յետոյ՝ երկար տասեն. Դուք, Սրբազան Տէր, բազմեցաք նաև Կ. Պոլսի պատրիարքութեան աթոռը, ուր այսօր կը բազմի Ձեր ձեռնասուն և սիրելի աշակերտներէն մին. դուք Կ. Պոլսի մէջ ունիք համայնած հիացողներու բազմութիւն մը. հո՛ն ունիք նաև աշակերտութիւն մը՝ լուսաւորուած և ոգևորուած Ձեր վարդապետի չունչով.— անոնք բոլոր, այս օր Կ. Պոլսի Ս. Պատրիարքին նախագահութեան ներքև, Բերայի եկեղեցւոյն մէջ, հոգեւոր յինծութեամբ կը տօնախմբեն Ձեր կենդանի յիշատակը, Ձեր քահանայութեան հասմեամ սկսուածքը և բարձր յառաջացումը յիսնամեայ չրջանի մը ընթացքին մինչև քահանայապետական աթոռները. կը յիշեն և կը ներբողեն Ձեր մշտարթուն հոգեւոր ու անբասիր կենցաղը, Ձեր մշակեալ ուսումնասիրութիւնը, Ձեր օծուն քահանայութիւնը և Ձեր այն բոլոր ձիրքերն ու շնորհները, որոնցմով սիրելի եղած էք Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ Ձեր քահանայական կարգին ու կեանքին բոլոր հանգրուաններուն վրայ, և անկեղծօրէն պաշտուած էք Ձեր աշակերտներէն ու բարեկամներէն. այո՛, Ձեր այս բոլոր առաքելութիւնները ու առաքինութիւնները կը գովաբանուին այսօր ինչպէս հոս, նոյնպէս ամէն տեղ հայ ժողովուրդի ծոցին մէջ, և մասնաւորապէս Կ. Պոլիս, որու հայ-ազգային կեանքին կէս դարու յիշատակները սերտիւ կապուած են Ձեր կեանքին և գործունէութեան հետ, կուգամ շնորհաւորելու Ձեր քահանայութեան Ցիսնամեայ Յոբելեանը Կ. Պոլսի պատուական հայութեան և անոր Ս. Պատրիարքին անունով, և կը խնդրեմ Ամենակալէն որ իր օրհնութիւններով օծէ և քաղցրացնէ Ձեր ծաղկեալ քահանայութեան տարիները ի փառս իւր Ս. Եկեղեցւոյն և իւր փոքրիկ հօտին։

* * *

Առիթէն կ՝օգտուիմ մատուցանելու համար նաև Ձեր Բ. Սրբազնութեան Նիւ Եորքի Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյն հովիւ Վեր. Ա. Պետիկեանի չնորհաւորական զգացումները Ձեր Յոբելեանին առթիւ։ Վեր. Ա. Պետիկեան չնորհաւորելու համար Ձեր Յոբելեանը, նամակ մը գրած է լինձի, որուն մէջ գրած է իր սրտին տագնութիւնը և մտքին ազնուութիւնը, և խնդրած է լինձմէ որ թարգմանը հանդիսանամ հոս իր զգացումներուն։ Նիւ Եորքի Հայ Աւետարանական եկեղեցւոյն մէջ ազնիւ հայութիւն մը կայ որ կը գնահատէ Ձեր արժանիքները, և այդ եկեղեցւոյն հովիւը, հոգեչունչ Գիտակի որդին, կրօնական բարձր դաստիարակութեամբ օժտուած և իր ժողովուրդէն մեծապէս սիրուած երիտասարդ հոգևորական մըն է որ կը չնորհաւորէ Ձեր Յոբելեանը։ Ընդունեցէ՛ք, Սրբազան Յոբելեար, անոր ալ չնորհաւորութիւններն ու մաղթանքները։

1929 *Հոկտ.* 27. *Կիր.*
Ս. Յակոբ–Երուսաղէմ

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ի ԴԻՄԱՑ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՎԵՀ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

Տ. ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀԱՅՐ,

Արդի հայ ազգային ազատ քերթողութեան ամէնէն զգայուն ներկայացուցիչներէն մէկուն երախտագէտ սրտի ընծան է որ կը բերեմ՝ ժամանակակից հայ տաղաչափեալ բանաստեղծութեան ամէնէն հզօր ներկայացուցչին։ Ութսուն երկար տարիներու ծանրութեան, սուգին ու կսկիծին տակ, ոտքամանդի մը պէս գեռ յստակ ու պայծառ մնացող մտքի մը աշուղական քնարին՝ քան տարիէ ի վեր անընդհատ թաց մնացող լացերը կուգան Ձեր անմահ մնալու կոչուած հոգիի լարերուն հետ դաշնակելու։ Կիլիկեան երը կուգան Ձեր անմահ մնալու կոչուած հոգիի լարերուն հետ դաշնակելու։ Կիլիկեան մեր բնաշխարհի իշխանները եթէ տակաւին մնացած ըլլային Լևոնեան բերդերու և դղեակներու մէջ, վստահ եմ որ այսօրուան հանդիսութեանց անձամբ իրենց մասնակցութեանց

տէլ նման աշխատութիւն մը ու ամէն պարագայի մէջ լմն պիտի չըլլար այդ որքան փափուկ նոյնքան պատուաբեր ծառայութիւնը: Բայց ազգային խղճմտանքի հաւասար եղող համոզում մը, Ձեր հրաշալի գործունէութեան չուրջ, կը տիրապետէ ու տակաւին պիտի տիրապետէ մտաւորական ամէն մէկ հայու մէջ: Այդ ազգային խղճմտանքը հետեւեալն է, Սրբազա՛ն. — Դուք ներշնչուած մեր քրիստոնէական չրջանին ազգային ու եկեղեցական ամէնէն հզօր փառքը կազմող ոսկեդարէն, ուզեցիք որ Ձեր աննման մաւրճովը նոր Ոսկեդար մը քանդակէք մեր օրերուն ու նոր Տաճա մը ձեւաւորէք Արմաշու երբեմնի բուրաստանէն ներս: Համոզուած եմ որ Ձեր պատրաստած ու հասցուցած ու եկեղեցւոյն ընծայած վերապրող Ձեր բոլոր աշակերտները, լուրաքանչիւրը առանձինն, կարող են, այսօր իսկ գլուխ կանգնիլ սկսուելիք նոր Ոսկեդարերու՝ ոևէ հայ գաղութի մէջ: Հոս երախտագէտ սրտի մը յարգանքը ունիմ միայն վերջին մեծ աղէտին մէջ ինկող Ձեր նահատակ հոգեւոր զաւակներուն:

Կ'աղօթեմ որ երկինք և Սիոնի այս նուիրական բարձունքը, տան գեղեցիկ պահեստիքիւնը, որ հո՛ս, այս գարաւոր ու պանծալի վանատան մէջ, ծաղկեցնէք հայ նոր գարու բուրաստանը, Ձեր չունչովը օծուն ու խոստմնալից պարտէզը, ուրկէ նոր թարգմանիչներ չուշանան լրենց բեղուն գործունէութիւնը բերելու այս թանկագին հաստատութեան, ու աւանդել անոնց այն լաւագոյն դասը, զոր երբեմն սորվիլ փափաքեր էիք Օչականի մեծ Սուրբէն:

Երուսաղէմ 27 Հոկտ. 1929 ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԵՊՍ. ՍԻՒՐՄԷԵԱՆ

Ի ԴԻՄԱՑ ՔԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՈՒՂԵՐՁԸ ԿԱՐԴԱՑ

Տ. ԱՏՈՎՄ ՔՀՑ. ՄԵԼԻՔԵԱՆ.

Ամենապատիւ Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպ. Դուրեան
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի, ի Վանս Ս. Յակոբեանց

Ամենաշնորհ Սրբազան Հայր,

Այսօր Ձեր հոգեծին զաւակները ու ամբողջ հայութիւնը Ձեր անձին մէջ անխառն հրճուանքով ու հիացումով կը փառաբանեն ամէնէն անգնահատելի արժէքը՝ որ կրնայ բնորոշել ճշմարիտ մարդը. վարժապետ–վարդապետը: Անոնք որ Ձեզ հետ և Ձեզմով ապրեցան երկար տարիներ, Ձեր ներշնչումներով հրահանգուեցան ու մշակուեցան, անոնք միայն լիովին կ'ըմբռնեն խմաստը Ձեր բարձր կոչումին մէջ ներգաշնակօրէն միացած այդ զոյգ մը բառերուն. ուսուցիչ–վարժապետը, պատգամախօս–վարդապետը: Անոնցմով կերտուեցան՝ յիսուն տարիները՝ միտքերն ու հոգիները բազմաթիւ սերունդներու, ողջմտութեամբ մը՝ որուն կրօնքն ու գիտութիւնը հաւասարապէս կուտային լրենց օծութիւնն ու լոյսը: Եւ այն բոլորէն վեր կար բան մը՝ որ կը բխէր ու կը ծորէր ուղղակի Ձեր էութենէն, անդիմադրելի կախարդանքով մը առնչելով բոլոր սրտերը՝ Ձեր չուրջն ըլլան անոնք թէ Ձեզմէ հեռու: Ահա թէ ինչո՛ւ այսօր դուք՝ Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռին վրայ, մարգարէները քարկոծող այդ երբեմնի մայրաքաղաքի հայկական Սիոնի Գահակալին վրայ դարձնել կուտաք բոլոր աչքերը, բայց մանաւանդ բոլոր սիրտերը, ճաշակելու քաղցրութիւնը մեղրախորիսխի մը՝ զոր մեղուաջան աքնութեամբ մը պատրաստեցիք յիսուն տարիներու ընթացքին հոգևոր և իմացական կրկնակ մարզերուն մէջ: Մենք Ձեր մէջ կը ճանաչեմբենք հայ հանճարը՝ Ձեր սեփական դուրսվը յղկուած ու գեղեցկացած և Դուրեան դրոշմը ստեղծած: Գիտեմ, երբ այս անճար տողերը կարդացուին Ձեր ներկայութեան՝ պիտի նեղուիք և պիտի մեղադրէք գրողը, երբև մէկը՝ որ գիտութեամբ կուգայ հրապարակ՝ վիրաւորելու խոնարհութեան մէջ միշտ բարձրացած չքնաղ համեստութիւն մը: Ի՜հ, թող վայրկեան մը Ձեր ստգտանքի քաղցր նայուածքը հեռուէն իյնայ կարօտակէզ սրտին մէջ գաւիկ մը՝ որ կ'ուզէ հանդիսաւոր այս պահուն անվերապահութեան մը հաճոյքը վայելել, թարգմանը հանդիսանալով նոյն ատեն իր հովուած ժողովուրդին, Գալիֆորնիոյ հայութեան ամենաանկեղծ զգացումներուն:

Թոյլ կուտա՞ք ինձ, Բարձրաչնորհ Սրբազան Հայր, որ մեր զգացումներուն հետ՝ պատմական այս հանդիսաւոր առիթով՝ Ձեզ ներկայենք նաև մեր սրտագին բաղձանքը՝ զՁեզ տեսնելու ի գլուխ այն սրբազան գործին՝ որ ծանօթ է «եկեղեցական Բարեկարգութիւն» անունով: Ոչ ոք աւելի լաւ և ողջմտօրէն պիտի ըմբռնէր հրամայականութիւնը, լրջութիւնը և ներքին արժէքը ձեռնարկի մը՝ որմէ կախում ունի մեր եկեղեցւոյ անցեալ կենսունակութեան վերատեղծումը, անհրաժեշտ պայման՝ գարձնելու զայն աւտակ՝ երաշխաւորելու հայութեան միութիւնն ու կեդրոնացումը՝ աւետարանչուհի ըսկզբունքներով նուիրագործուած ազգային գաղափարին չուրջ՝ կրօնական–բարոյական մաքուր մթնոլորտի մը մէջ:

Մենք ուրախութեամբ կը դիտենք սկզբնաւորուիլն այդ մեծ աշխատանքին Ս. Յակոբեանց Ուխտին մէջ՝ որուն ուխտադիրն ու Առաջնորդը եղաւ Ձեր Ամենապատուութիւնը արժանաւորապէս՝ 43 տարիներու ակազձուն ու պատկառելի կեանք մը, անձանձրոյթ աշխատանքի և նուիրումի հիանալի հոգի մը փոխադրելով հոն: Երանի՛ թէ այսօր ալ Հայաստանեայց Եկեղեցին, ինչպէս երբեմն Իսրայէլ, ունենար իր «Օրէնքը Սիոնէն և Աստուծոյ խօսքը Երուսաղէմէն», միջնորդութեամբը մարգարէաշնորհ այն ոգիին՝ որ արժանացուցեր է զՁեզ գտնելու այսօր մեր եկեղեցւոյ կենդանի պատգամախօսը Հայ Սիոնի բարձունքներէն, Հայ Երուսաղէմի հոգևոր պարիսպներէն:

Հայ Եկեղեցին կը տառապի չգոյութենէն կամ սակաւութենէն հովիւներու՝ որոնք կենդանի չունչն ունենան մարգարէներուն և կրակը առաքեալներուն, որոնք բազում կոչուածներուն մէջ անտգիւտ ընտրեալներն ըլլան, վարժ ու պատրաստ գերագոյն զոհաբերումի: Ս. Յակոբեանց վանքը, չնորհիւ իր անզուգական Հայր–Գահակալին, կը տեսնենք հոգևոր հրճուանքով թէ՝ վիտակցած խորապէս իր իսկական կոչումին՝ բարձրօրէն կը գնահատէ ազգովին գնահատուած Ձեր բոլոր չանքերը՝ Տիրոջ բազում հունձքերուն համար պատրաստելու արժանաւոր մշակներ:

Եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան ամէնէն դրական քայլերն են սորվիլ անչուշտ: Բայց մենք կ'սպասենք քայլ մ'ալ աւելի: Նկատի առնելով Մայր Աթոռոյ ներկայ կացութիւնը՝ մեր աչքերը կը գառնան ու կը սեւեռուին Սիոնին ու Երուսաղէմին, և կը սպասենք որ Ձեր Ամենապատուութիւնը, իր հետ ունենալով եկեղեցական գիտակից գասն ու եկեղեցւոյ կարող զաւակները, հաւանութեամբ Ամենայն Հայոց Հայրապետին և գործակցութեամբ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին, ձեռք առնէ Եկեղեցական Բարեկարգութեան հարցը, գնելու համար զայն լուրջ ու օրինական ձեւի մը տակ և վերջ տալու այս մասին հրապարակագրուած անկշիռ ու անպատասխանատու բոլոր արտայայտութեանց:

Այս սրտաբուխ զգացումներով և խղձերով, և ադամանդեայ Յոբելեան մ'ալ տօնելու բախտն ունենալու համար Ձեր թանկագին կեանքի երջանիկ արեւշատութեան սըրտով բարեմաղթութիւններով կը խնդրեմ Ձեր հայրական օրհնութիւնները ինձ և իմ տագին բարեմաղթութիւններով կը խնդրեմ Ձեր հայրական օրհնութիւնները ինձ և իմ ժողովուրդին համար:

Մատչելով ի համբոյր Ս. և պատուական Աջոյն Ամենաչնորհ Սրբազնութեանդ և Հօրդ՝

Ամենախոնարհ Որդի Ձեր,
Առաջնորդ Հայոց Գալիֆորնիոյ
ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏՐԱՊԻԶՈՆԻ

3 Սեպտեմբեր 1929
Ֆրեզնօ, Գալիֆ.

Ի ԴԻՄԱՑ ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑՉՈՒԹԵԱՆ ԵՒ «ԱՐԵՒ» ՕՐԱԹԵՐԹԻ

ՏԻԱՐ ԳՐԻԳՈՐ ՄԵԱԼԵԱՆ.

Դուրեան՝ ուսուցիչ . . .

Բայց աս կոչումն մըն է. ներշնչում մը, զոհաբերուած բովանդակ կեանք մը, համայիչ մոգութիւն մը, ազգային վերածնունդ մը, պատմական փառաւոր և լեցուն էջ մը . . .

Զօրաւոր հաւատքս է որ Աստուած կը յայտնէ լինքզինքը մարդոց. կը հաւատամ որ Ան ունեցած է միշտ իր ընտրեալները որոնց խօսած է և կը շարունակէ խօսիլ: կը

խօսի երբ մարդ երազի մը անձնատուր կ'ըլլայ, կը խօսի երբ հոգեկան անուշ խռովք մը կու գայ պաշարել մարդուն բովանդակ էութիւնը ի խնդիր տեսլականին. կը խօսի երբ մարդ կը ձգտի վեր բարձրացնել իր ոտքերը ալիմէն և աշխարհի տափակութիւններէն, կը խօսի վերջապէս երբ մարդ կը սաւառնի աստուածներու հասակը տալու իրեն: Ա՛ստուծոյ այս ընտրեալներէն է Դուբեան Սրբազան. Աստուած բսած է անոր. «Պիտի ուսուցանես»: Այս երկու բառերուն մէջ կը բովանդակի Յոբելեար Սրբազանին ամբողջ գործունէութիւնը իբրև եկեղեցական, իբրև ուսուցիչ և իբրև գրող:

Այսօր, այս հանդիսաւորութեան առիթով, երբ աչքիս առջև կը բերեմ իր վաստնամեայ ուսուցչական գործունէութեան ընդարձակ և բեղնաւոր դաշտը, կը վարանիմ և չուարումի կը մատնուիմ թէ ինչ զեղեցկութիւն կրնամ քաղել ու վեր վերցնել. այնքան լեցուն է այն ծաղիկներու զանազանութեամբ և սիրուհութեամբ: Ան ցանած է միշտ, առանց ետին նայելու, ափերով ու գիրկերով ցանած է. իր սէրն ու պաշտամունքը ըրած է սերմանողի այդ, որքան համեստ, նոյնքան արդիւնաւոր աշխատանքը:

Ան, Սրբազան Յոբելեարը, Սիոնայի բարձունքէն վեր ելլելու պէս, մագլցած է. իր ներքին կրակին մղումովը, վե՛ր, Հայ պատմութենէն, ազգային կեանքի մաշած սանդուղներէն, կանգ առնելու համար պայծառ ու հոյակապ դէմքի մը դիմաց. Ս. Մեսրոպի ոգին. — վարդապետ և ուսուցիչ — և տագնած է անոր չունչովը, ներշնչուած է անոր հոգիէն և ուզած է վերստեղծել զայն, անոր անքակտելի և ամուր պատուանդանին հաստատելով իր գործիչի յենակէտը և անոր աչքերովը տեսնելով Հայ ժողովուրդի ապագան. վերին ու վերջին մէջ տեսնելով անոր յաղթանակը, բռունցքով զօրաւորներու կողքին, և եղած է իր աննման ոճպարին պէս, ոճպար ուսուցիչը:

Ան՝ այս ներշնչումով մօտեցած է, ուր որ գացած է, հայ մանուկներու, ափերը բացած և ըսած է. «Արծաթ ու ոսկի չունիմ. բայց պատրաստ եմ ձեզի տալու ինչ որ ունիմ և ինչ որ պիտի արժեցնէ ձեզ ոսկիէն և արծաթէն աւելի»: Եւ ան այբբենաբանը գրած է անոնց սիրուն թաթիկներուն մէջ, վերը, մտածումին մարդկային մեծագոյն ուժին, խորհրդանիշը և պատկերը, ու այս առաքելութեամբ գործած է անընդհատ. չարունակ լեսուն տարիներ, դասարանին մէջ, պտոյտներու ատեն, մաերմիկ ու ջերմ խօսակցութիւններու ընթացքին. նոյնիսկ հիւանդութեան անկողնին մէջ, և տակաւին չկայ որ պիտի չարունակէ դասախօսել միշտ իր հոգիովը:

Իր այս առաքելութեան տարիները կը համրուին թիւով, բայց կարելի չէ այդ տարիներուն բեղնաւորութիւնը, տարողութիւնը և խորութիւնը չափել: Իր ուսուցչական գործունէութիւնը սկսած է Իւսկիւտարէն, իր ծննդավայրէն, որ պատմական գետին մը եղած է ազգային վերածնունդի դրուագներով. հոնկէ անցած է Պարտիզակ և հետզհետէ Սեմաշու Դպրեվանքը, Զմիւռնիա, Պոլիս: Պոլիս գրեթէ բոլոր կարևոր վարժարաններուն մէջ պարտաւորած է իր ուսուցչի չունչն ու ոգին. և ամէնէն վերջ, հոս, Երուսաղէմ, Սբ. Յակոբեանց մենաստանին մէջ, ուր ամէնէն աւելի սիրած բանը կը մնայ դեռ դասարանը, պատրիարքական բարձր գահուն կուշտին գնելով խոնարհ ուսուցչի անշուք գրասեղանը:

Կեանքիս մեծագոյն հպարտութիւնը եղած է Դուբեանի աշակերտ մը ըլլալու բախտաւորութիւնս. և կը յիշեմ այն երջանիկ օրերը՝ երբ դեռ գիւղացի տղեկ մը, վարտիքի մը մէջ ծրարուած, մաշած գօտի մը մէջքիս, հերթական կարգով, բոպիկ ոտքերուս եէմէնիները անցուցած, քանի մը տետրակ և հին ու մին հատորներ անուխիս տակ, կը փութայի Հայր Սուրբին ոտքը. ա՛յնքան անուշ էր այդ ոտքը մեր մանկութեան. և ան գիտէր մեզ կապել իրեն. այնչափ որ հիւանդութեան մեր օրերու կարճ բաժանումը լաց կը բերէր մեր աչքերուն և հրաշագործ դարման մըն էր այն՝ մեր արագ ապաքինումին:

Դուբեան Հայր Սուրբը սովորական ուսուցիչ մը չէր, այլ մանաւանդ պատմական փառաւոր շրջաններէ գուրս եկած ներշնչեալ մը, որ իր հետքերուն եահէն կը քալէր իր խանդավառ, ու հիացումէն գինովցած աշակերտները. անպատմելի անուշութիւն մը կար իր անձին մէջ. իր խօսքերուն, իր դասերուն, նոյնիսկ իր ծիծաղներուն ու զուարճախօսութիւններուն մէջ: Ան կ'ուսուցանէր առանց կապուելու սովորական մե-

թոտներու. և սակայն մեթոտ մը ունէր, ուսուցչին գերազօր մեթոտը, զոր քիչերը միայն ունեցած են. անձին օրինակն էր ան, ապրուած ու կեանքի վերածուած մեթոտը, տպաւորիչ ու կախարդող, թելադրական ու չինող, հոգիացնող ու վարակիչ: Ան ուսուցչութեան ասպարէզին կու տար նոր իմաստ մը և օծումի մը սրբութիւնը: Տեսակ մը հոգեհարցուկ էր գասարանին մէջ, որ իր ձեռքը կը գնէր աշակերտի գլխուն. մատը կը հպէր անոր ճակտին, և անուշ ու բարի նայուածքները կը թաղուէին մանկական աղու նայուածքներու մէջ. և աշակերտը գրաւուած ու յաղթահարուած էր արդէն. անկէ ետք կաւի կտոր մը կը դառնար ան իր պարիկի մատներուն մէջ, կազապարուելու և տպաւորուելու ձևընկալութեամբ որուն կը փչէր իր հոգին ու չունչը, և ահա՛ նոր ու թարմ կեանքով մը կը խլրտէր աշակերտը իր աչքերուն դիմաց: Ու այս հոգեկան մկրտութենէն վերջ ան չէր կրնար բաժնուիլ գիրքէն ու գիրքէն, չէր կրնար բաժնուիլ վարժարանէն, անոր պէս ապրելու կարօտով ու նուիրումով:

Մարդիկ կան որ օգտակար նոր մտածումով մը կը բռնկին յաճախ. կը փափաքին մարմին մը հագուեցնել իրենց այդ մտածումին. բայց հաշիւը, նկատումները և բարդութիւնները կու գան առաջին վայրկենէն կասեցնել մտածումը իր սկզբնին մէջ: Դուբեան հաշիւի մարդը չեղաւ. նկատումները ու բարդութիւնները չխռովեցին իր հոգիի լայն խաղաղութիւնը. անձնուիրութիւնը և գործին սէրը ամէն բան եղան իր մէջ. և ինք մինակը, չիսուն տարիներու կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ ըրաւ, ինչ որ ազգը բովանդակ, իր բոլոր ուժով և միջոցներու լայնութեամբ, հակառակ անխուսափելի պէտքը զգալուն, չկրցաւ ընել. ան ըրաւ մինակը. եղաւ կենդանի վարժապետանոց մը: Եւ այս վերջին չիսնամեայ շրջանին, թրքահայ ուսուցիչներու մէկ կարևոր թիւը, հեռուէն ու մօտէն, հոգեկան կապով մը միացած գան իրենք գիրենք Յոբելեարին մեծ անձնաւորութեան, և ապրեցան ու գործեցին անոր հոգեկան կտակով ու ժառանգութեամբ: Ներշնչումի այդ կապերը չատ հեռուն տարածուեցան մինչև անոնց՝ որոնց հպած չէր իր հոգիով. որոնք չէին ընչած իր մթնոլորտը. որոնք ծնրադրած չէին այդ նուիրականութեան առջև, ուսանելով և ուսուցանելով՝ առաջնորդուած այն հատորներէն զորս ան հեղինակեց իր ուսուցչական գործունէութեան ընթացքին, իր ուսուցչի կեանքը բազմապատկելու և տարածելու համար:

Եւ ի՜նչ մեծ անմոռութիւն մը և կարճատեսութիւն պիտի ըլլար այս ամէնէն վերջ, համարձակիլ թեթևացնելու ճգնիլ արժանիքը մէկու մը որ գործչներու սերունդներ հասցուցած է, քանի որ կարելի չէ, մեր աչխարհին մէջ, չափել հարստութիւն մը աւելի մեծ՝ քան գործող և արդիւնաւոր մարդը: Սոկրատ, Մեսրոպ և բոլոր մեծ ուսուցիչները սերունդ չինեցին լոկ: Սոկրատի փառքին համար բաւական էր Պղատոն մը, և Մեսրոպի փառքն ու մեծութիւնը եղած են իր թարգմանիչ աչակերտները:

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր, համազգային յարգանքի և հիացումի Ձեր այս յաղթանակին մէջ զոր չահեցաք ձեր զօրաւոր ձեռքերովը, սիրող սիրտովը և մեծ հոգիովը, կը խոնարհիմ աչակերտի մը բոլոր յարգանքով և երկիւղած պաշտումով ձեր մեծութեան առջև, մեծութիւն մը որ մեր փառքն ու պատիւն է, և ձեր ազնուական ու վաստակաբեկ ճակտին կը բերեմ պսակ մը՝ հիւսուած ձեր բազմաթիւ արժանաւոր աչակերտներու գործունէութենէն և ազգանուէր ծառայութիւններէն իբրև ուսուցիչ ու գործիչ, որոնց մէկ անձնանը ըլլալու պատիւը ունիմ. և սրտագին խնդակցութիւններս ու չնորհաւորութիւններս մատուցանելով ձեզի, բոլոր Հայ ժողովուրդին հետ և յանուն հայ ուսուցչութեան, ձեր վեհամեայ Յոբելեանին առիթով, կը մաղթեմ ձեզի երկար և երջանիկ տարիներ, ձեր հոգին կաթեցնելու տակաւին մատաղ հոգիներու մէջ զորս վարժուած էք, ձեր բովանդակ կեանքին մէջ, գրիչի մը պէս չարժել ձեր մատներուն մէջ, մարդկային արժանիքներու քերթուածը չինելու համար այդ հոգիներու կեանքով:

Սրբազան Հայր. իմ այս խօսքերէն վերջ, ուրիչ պարտականութիւն մըն ալ ունիմ կատարելու. — եգիպտոսի Ռամկավար–Ազատական կուսակցութիւնը և «Արև»ի Պատ. Խմբագրութիւնը, մասնաւոր հեռագիրով, զիս ներկայացուցիչ նշանակած են թարգմանը ըլլալու իրենց զգացումներուն, Ձեր այս Յոբելեանի տօնակատարութեան

մէջ. «Սբև»ի խմբագրութիւնը և Ազատական կուսակցութիւնը մեծագոյն համակրութիւնը ունեցած են միշտ Ձեր անձին և գործին հանդէպ. և բնական է որ բաժնէին համակրութեան և յարգանքի բոլոր այն արտայայտութիւնները որ կ'ըլլան Ձեզի այսօր, Ձեր Յոբելեանին առիթով, և ես կը յայտնեմ իրենց խնդակցութիւնները Ձեզի և Ձեր արեւշատութեան համար իրենց ջերմագին մաղթանքները։

Երուսաղէմ, 27 Հոկտ. 1929 ԴՐԻԴՈՐ ՄԱՍԼԵԱՆ

Ի ԴԻՄԱՑ ԸՆԾԱՅԱՐԱՆԻ, ԺԱՌ. ՎԱՐԺ.Ի ԵՒ ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԵԱՆ

ՆԵՐՍԷՍ ՍԱՐԿԱՒԱԳ ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ.

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ՅՈԲԵԼԵԱՐ,

Սրտի, հոգիի ու մտքի վայելքներով թաթախուն ապրումներու այս գերագոյն ժամը, մեզ, Ձեր ձեռնասուն սարկաւագներուս ու ժառանգաւորաց վարժարանի սաներուն համար է, կեանքի այն հանգրուանը, զոր երբէք ողջունած ենք մեր բոլորած գաղուններուն մէջ, և որուն, ասկէ յետոյ ալ հանգիպելու բախտը չունենանք թերևս մեզ սպասող աշուններու ընթացքին . . . ։

Էհ, ի՛նչ փոյթ գալիքը, երբ տրուեցաւ մեզ ներկայ մը, այս աստիճան փառաւոր, այսչափ բարեբաստ։

Այնքան անհուն է մեր խանդավառութիւնը, որ վայրկեան մը կը փորձուինք հարցնել մենք մեզի. — Անուշ երա՞զ մըն է աս, կամ գեղեցիկ պատրա՞նք մը արդեօք, որ կ'օրօրէ մեր զգայութիւնները համակ, թէ տասնեակ մը տարիներէ ի վեր ամէն կողմէ եղած ակնկալութիւնները պսակող իրողութիւն մը . . . ։

Ստոյգ է որ տասնց երեքն ալ ունին իրենց հրապոյրն ու կազդուրը, բայց աւա՛ղ, ո՛րքան է թիւը անոնց, այնպիսիներուն նոյն իսկ, որ տարիներու կարաւանին տակ կքած՝ ո և է տեղ պատեհութիւն չունեցան դէմ յանդիման գալու՝ տասնցմէ ամէնէն վաղանցուկներուն, աղուոր երազի մը, կամ գեղեցիկ պատրանքի մը գոնէ։

Մինչ մենք, Ձեզմով բախտաւորուածներս, Աստուա՛ծ իմ, ի՛նչ չնորհք, տասնց հակառակ՝ ընդլապատուած ենք իրողութեամբ մը, բեղո՛ւն ու զեղո՛ւն։

Ասոր համար Ս. Հայր, հաւատացէք որ՝ Ս. Աթոռոյս Ընծայարանի ու Ժառանգ. վրժ.ի սաները, մէնաձայն ու խորունկ գիտակցութեամբ է որ կ'արտասանենք ու կը հաստատենք սա խօսքը։

Իրա՞ւ, երջանկութիւնը կարծուածին պէս լոկ բառ մը չէ սին, այլ վիճակ մը, զոր այս րոպէին վստահ ենք թէ մեր վրայ կրնան տեսնել Ձեր հայրութեան գորովով ու խանդաղատանքով ծիծղուն ակնակապիճներու մէջ կայծկլտող աչկունքը բոցեղէն։

Թէ՛ իբր տիպար քահանայ, թէ՛ իբր անզուգական ուսուցիչ, թէ՛ իբր բարձր գրագէտ, ու մա՛նաւանդ իբր գերազանցօրէն Հայց. Առաք. Ս. Եկեղեցւոյ, հայ ժողովուրդին ու հայ ուսումին նուիրուած պատուական անձնաւորութիւն մը, յիսնեակ մը տարիներու Ձեր արդիւնաւոր աքնութեամբ երկնուած այս պահուն, Ձեր սիրոյն ու պաշտումով, Ձեր չունչովն ու չնորհներով ուռճացող մասնաւորաբար ներկայ աշակերտութեանս իւրաքանչիւրիս ներքին աշխարհին մէջ, հրթիռի մը հանգոյն գարձող հրճուանքի այնքան սխրալի փոթորկութիւնը, և ընդհանրապէս, քանի մը սերունդներէ ի վեր, Մեծ Ուսուցչապետիդ կողմէ ուղղակի կամ կողմնակի միջոցներով լուսաւորուող ամբողջ հայ ուսանողութեան երախտագիտութիւնն ու ցնծութիւնը, Ձեր աչքերուն առջև խօսքով կամ գրիչով պատկերացնելը, մեզի համար մեզանչում մը պիտի ըլլար, բովին ձախող փորձ մը թերևս, քանի որ մեր չրթներուն թոթովանքն ու մատներուն դողդոջը, բնաւ պիտի չգօրէին հարազատօրէն յայտագրելու յուզումներու այն ովկիանը, որու խորքին ու խռովքին, ճարտար հոգեբանի ու արուեստագէտ բանաստեղծի Ձեր չքնաղ կարողութիւնները կրնան թափանցել միայն։

Այս հանգամանքներուն մէջ Ս. Հայրիկ, ամբողջովին զգայում ու ապրում կտրեր ենք հայ ուսանողութեան բախտաւոր ներկայացուցիչներս, ու մտքի կեդրոնացման և ներհայեցումներու անձնատուութեան ենթակայ, այս հազուագէպ առիթին, երբ պարտք կ'զգանք մեր որդիական տուրքը մատուցանելու Ձեզ, կ'այլակերպինք կարծես. այնպէս որ այս օրերուն, մեր բովանդակ էութիւններու վրայ չողացող ճառագայթումները բերկրանքի, մեր ըրած ամէն մէկ չարժումը, մեր արտաբերած մէն մի վանկը, մեր հագագներէն թռչող երգի իւրաքանչիւր խազն ու հունչը, ասոնց և նմանները ամէնքն ալ, Ձեր ազգած ներշնչումներով տոգորուն, Ձեր անբասիրատ անձնաւորութեան հանդէպ գոհունակութեան նշաններ, յանուն սուրբ քահանայութեան սարքուած, բայց ասոր սերտօրէն լծորդուած, վաստակաւոր ուսուցչի ու բազմահմուտ գիտնականի Ձեր յոբելեանը չնորհաւորող սրտաբուխ արտայայտութիւններ, Ձեր Բարձր Սրբազնութեան արեւշատութեան ու առողջութեան համար դէպի երկինք սլացող մաղթանքներ են միանգամայն, որ կը կատարուին լիաստուն բնազդով մը ու այն լիայոյս համոզումով, թէ անոնք, երկու կողմէն ալ, ըսել կ'ուզենք, թէ՛ Բարձրեալին և թէ՛ Ձեզմէ, Անոր ընտրեալ պատգամախօսէդ, ընդունելութեան պիտի արժանանան, որպէս զի այսուհետև ալ, ներկայ ուսանողներս, ու մաղթելի է որ մեր եռեւէն հասնողներն ալ, չա՞տ տարիներ պատեհութիւն ունենանք գունդ գունդ, գիրն ու գիրքը ձեռներնուս մէջ, կամ անուրթներնուս տակ, Ձեզ ներկայանալու, խմաստութեան Ձեր աղբիւրէն մեր ծարաւը յագեցընելու, գուարթուններու Ձեր կենցաղովը մեր հոգիներն ու կեանքերը կազապարելու, և այս կերպով՝ ըստ Ձեր հաւաստումին եօթանասնամեայ ալիքներուն Ձեզ առթած հոգն ու խռնջէնքը փարատելով, Հոգեշնորհ Դուբեան Մե՛ծ Վարդապետին երիտասարդութիւնը վերականգնելու հաճոյակատար ազգակներն ըլլալ, յանձին Առաքելաշնորհ Դուբեան ճչմարիտ Սրբազանին։

Ուստի, սիրելի Հայրիկ, գնահատանքի այս հանգիստութիւններուն առիթով, յանուն ներկայ խանդավառ ուսանողութեան, ու այս պահուս աչխարհի չորս ծագերէն դէպի Երուսաղէմ, դէպի Ձեր հոյակապ անձնաւորութիւնը սևեռուած մեզ տարեկից գաղափարակից ու եղբայրակից բովանդակ Հայ Ուսանողութեան, թոյլ տուէք ինձ, քահանայապետական Ձեր Սրբազնասուրբ աչքին վրայ որդիական համբոյր մը դրոշմել, համբոյր մը ջերմ ու երկիւղած, որ Դուբեան Քահանայի յիսնամեայ յոբելեանին առիթիս, հայ պատանութեան ու հայ երիտասարդութեան զգացած խինդն ու խայտանքը, եղեքտրականութեան գրական ու բացատական թելերու հաղորդակցական հպումին պէս, մինէ Ձեզ փոխանցէ, ու նոյն ատեն Ձե՛ր աւիւնով, խմացական լոյսի Ձե՛ր հեղեղներով, սիրտն ու հոգիի Ձե՛ր ներքին հուրովը, մեզ, հայ ուսանողութիւնը, լեցնէ, ողողէ ու բռնկեցնէ։ Ամէն։

ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿ. ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

27 Հոկտ. 1929
Ս. Աթոռ — Երուսաղէմ

Ի ԴԻՄԱՑ ԴՊՐՈՑԱՍԻՐԱՑ

ՏԻԿԻՆ Ա. Ղ. ԲՈՂԱՏ.

ԱՄԵՆ. ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐ,

Մենք հոս գանուողներս, կը խօսինք մեր սրտէն Ձեր բեղմնաւոր կեանքին ղբրուագը ընելով, արդարև, Սրբազան Հայր, Ձեր կեանքը բազմապիսի է. և Դուք՝ ինքնին կերտած էք Ձեր ուղին, ուրկէ կը քալէք անսայթաք։ — Եւ արդէն եգիպտոսի բարեկերտած էք Ձեր ուղին, ուրկէ կը քալէք անսայթաք։ — Եւ արդէն եգիպտոսի բարեչնորհ առաջնորդը Ձեր կեանքին ներբողականը լաւ պատկերացուցած էր «Սբև»ի մէջ. և այսօր՝ Դեր. Բաբգէն Սրբազանը, որոնցմէ չատ բան սորվեցանք։

Այսքան պերճախօս հաւատուրներէն վերջ պիտի չուզէի կրկնել իրենց մարգարիտ խօսքերը՝ վախնալով որ կը նսեմացնեմ իրենց բարձր արտայայտութիւնը. բայց և այն-

պէս պարտք կը համարիմ բերել իմ ընկերներուս յարգալիր ողջոյնները Ձեր Սրբազնութեան, Դահլրէի Դպրոցասէր Տիկնանց մասնաճիւղէն՝ նկ Ռէնոիէն։

Ամէն. Սրբազան Հայր, ազգը հրճուանքի մէջ է այսօր տօնելու համար Ձեր Յոբելեանը, և կը մաղթէ որ Ձեզի պէս առաջնորդներ չատ ունենայ, մեր թշուառ ու թափառական բեկորներուն՝ ճամբաներու խոչընդոտները հարթելու համար։

Դպրոցասէր Տիկնանց Ընկերութիւնը, որուն յիսնամեակն էր այս տարի, սակայն ի յարգանս Ձեր Սրբազնութեան, յետաձգեցին յառաջիկայ տարուան։

Ուրեմն, Սրբազան Հայր, կը մաղթենք Ձեզ երկար կեանք և միշտ պատնէշին վրայ, ինչպէս եղած էք չարունակ։

Ա. Ղ. ԲՈՂՍՏ

Ի ԴԻՄԱՑ ԴՈՒՐԵԱՆ ԳԵՐԴԱՍՏԱՆԻ

ՓՈՔՐԻԿՆ ԱՐԵԳ Ս. ԴՈՒՐԵԱՆ ԱՐՏԱՍԱՆԵՑ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՍԻՐՈՒՆ ՈՏԱՆԱՒՈՐԸ.

Պարտիզին մէջ Դուրեան
Ես ծաղիկն եմ բուրեան.
Յոբելեանըդ կերտող
Սէրն՝ իս ալ հիւսե բող
Այն փունջին մէջ ըբեղ,
Զոր — համակ շնորհ եւ գեղ —
Կը ձօնէ ահա ինձ
Ազգիս սիրտն ըղձակէզ։
Ա՛ռ բոյրին իմ ճաշակ
Համբոյրով մ՚անուշակ,
Եւ հոգւոյս իմ անկեզ
Տո՛ւր սիրոյդ սուրբ օրհնեմ։

Ի ԴԻՄԱՑ Շ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԿԵԴՐՈՆԻՆ ԵՒ ԵԳՈՏ. ՇՐՋ. ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻՆ,

ՎԵՐ. ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԹԱՆԴԱՄՈՒՐ.

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀԱՅՐ,

Ներողամիտ եղէք որ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը ընդհանրապէս և Դահլրէի Շրջանակային Յանձնաժողովը մասնաւորապէս, Ձեր Ամենապատուութեան Յոբելենական տօնակատարութիւններուն իր մասնակցութիւնը բերելու համար լինձի պէս ճիւաղ մը ղրկած է, որ իր տակառ ու դողդոջուն ձայնովը պիտի չկրնայ հարազատ թարգմանը ըլլալ բազմերգականի Ձեր Յոբելեանի առթիւ ղգացած ուրախութեան ու յարգանքին։

Ինձի նորէն վիճակուեցաւ, ասկէ չուրջ երեք տարի առաջ, Միութեան կողմէ ցաւակցութիւն ու մաղթանքներ յայտնել, երբ Ձեր Ամենապատուութիւնը մահու և կեանց օրերը կ՚ապրէր։ Այն ատեն ալ աշխարհի ամէն կողմ գտնուող Հայեր սրտատրոփ Ձեր առողջութեան համար կ՚աղօթէին ու հոս հակուածներ կը կատարուէին։

Ուրախ եմ որ այս անգամ, ամբողջ հայութեան առթիթը կը տրուի իր յարգանքի, շնորհակալութեան և ուրախութեան անկեղծ արտայայտութիւնը կատարելու Բարձրաշնորհ Յոբելեարիդ Յիսնամեայ Քահանայութեան առթիւ։

Եթէ այնքան բազմակողմանի կարողութիւններով օծուն և ազգանուէր ծառայութիւններով առլցուն կեանք մը ծնած ըլլար ուրիշ մե՛ծ ազգի մը ծոցին մէջ, այս յիսուն տարիներու ընթացքին քանիցս Յոբելեաններու, պատուոյ, տիտղոսներու և փառքերու արժանի եղած պիտի ըլլար ան։ Մանաւանդ հո՛ն ազդուր ու նպաստաւոր պայմաններու ներքև յիսուն տարին չատ կարճ չրջան մըն է։ Մինչ հայ կեանքին տարիներուն յիսունը, համազօր է երկու երեք հարիւր տարիներու։ Բարձրաշնորհ Յոբելեարը, սակայն, աւելի կը նախընտրէ բազմաչարչար ու ազգատ ցեղի մը երախտագիտութեան արցունքը քան օտարին ճոխ ու մեծարժէք նուիրատուութիւններն ու պատիւները։

Բայց տարիներու թիւը չէ որ կը տօնենք այսօր։ Բարձրաշնորհ Յոբելեարին քահանայութեան յիսուն տարիներուն քանակէն աւելի որակն է որ ամբողջ հայութեան սիրան ու հոգին յափշտակած է։

Յիսուն տարին՝ անոր մէջ կերտած է առաքինութիւններով ու սրբութիւններով օծուած նկարագրին տաճարը, ողողուած գիտական մաքին լոյսովը, և ուր սեղանին վրայ բերգացած են անոր անգին ծառայութիւններուն և անձնազոհութիւններուն նշխար մասունքները։

Բարձրաշնորհ Յոբելեարին մէջ ողջունեցին ամէն կողմէ — մասնաւորապէս իր բախտաւոր ու ձեռնհաս սաները — հոյակապ վարպետը՝ գրչի ու գիրքի, ուսուցչապետը՝ հոգեբան ու խմաստասէր, հռետորը՝ պերճախօս և հոգեշունչ, մարդը՝ սրբակեաց ու առաքինի, հայրն, հայրն։ Իսկ ես այս ամէնուն մէջ, զմայլանքս գրաւող հրաշալի հակասութիւնները կը տեսնեմ։

Երկնասեղծ տաղանդ մը եւ ինքնասեղծ աշխատող ոգի մը։ Բանասեղծ հոգեշունչ և Բանասէր հայագէտ, Հռետոր պերճաբան և վարպետ գրչի ու գիրքի։ Կա՛ն որ միայն գրիչ ունին, կա՛ն որ միայն լեզու, կա՛ն որ հանճար ունին միայն, կա՛ն որ միայն աշխատութեան ոգի։ Դուրեան այս ամէնը միանգամայն ունի և լաւագոյն չափովին ու աստիճանովը, և անոնց վրայ և անոնցմէ վեր ՄԱՐԴԸ անքասիր, անձնուէր, ու սրբակրօն։

Սիրտ, Հոգի և Միտք, հաւասարապատիւ երրորդութիւն։

Ամենապատիւ Սրբազան Հա՛յր.

Ձերդ Սրբազնութեան մատուցուած այս արդար յարգանքի ու գնահատանքի արտայայտութիւններուն՝ Ձեր համեստութեան առթած վիրաւորանքին դառնութիւնը մեղմացնելու համար կ՚ուզեմ բաժին մը հանել ուրիշներուն — հայ եկեղեցականութեան եւ հայ ժողովուրդին։ Յոբելեանի այս հանդիսութիւնները, նախ քան կուտան թէ Հայ Եկեղեցականութիւնը կ՚ապրի։ Ի զո՞ւր անդին, մայր երկրին մէջ, կրօնքն ու Հայ Եկեղեցականութիւնը կ՚ապրի։ Ի զո՞ւր անդին, մայր երկրին մէջ, կրօնքն ու եկեղեցիները էլըպներու կը վերածուին. հո՛ս, գաղութներու մէջ, գեռ յարգանք և ակնածանք կ՚ընծայուի կրօնքին ու արժանաւոր եկեղեցականին։ Հայը գեռ ու միշտ կը սիրէ իր եկեղեցին ու հոգևորականը։

Նաև ուրախալի ուրիշ պարագայ մը. այնքան կորուստներէն վերջ տակաւին ունինք յոբելեաններու արժանի դէմքեր։

Մխիթարական երևոյթի մըն ալ հանդիսատես կ՚ըլլայ վերջին տարիներու մէջ։

Ասկից առաջ հայ ժողովուրդը իր արժանաւոր, բազմաբեղուն գաւիթն կ՚ըսէր. «Դնա մեռիր, եկուր սիրեմ»։ Այսօր կամաց կամաց փոխած է այս բառերը. «եկուր ապրէ՛, գամ քեզ սիրել»։ Ահա՛ գնահատութեան և վարձատրութեան ուղիղ կերպը։

Այսօրուան գնահատանքի մէկ ժպիտն ու խօսքը աւելի կ՚արժեն քան վաղուան ծով արցունքն ու յիշատակի կոթողները։

Հ. Բ. Ը. Միութիւնը մեծ հաճոյքով կը խնդակցի յարգանքի ու երախտագիտութեան այս միահամուռ անկեղծ ցոյցերուն, հանդէպ իր Բարեբար անդամներէն մեկին, յանձին Նորին Սրբազնութեան, որ այնքան թանկագին ծառայութիւններ մատուցած է Միութեանս։

Միութիւնը մանաւանդ սա՛ խոր հաւատքը ունի թէ Հայ Եկեղեցականը եղած է միշտ բարեգործութեան առաքինութիւնը ժողովուրդին մէջ մշակողը և բարեկամն ու զօրավիգը Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան, որովհետև բարեգործութիւնը կրօնքին ծնունդն է։ Առանց սիրոյ առ Աստուած՝ կարելի չէ սէր ունենալ առ ընկեր։

Ուստի, Ամենապատիւ Սրբազան Հայր,

Միութիւնս չերմապէս կը մաղթէ որ Ամենակալը երկար կեանք պարգևէ Ձերդ Ամենապատուութեան, վայելելու Ձեր յոգնատանջ աշխատութեան պտուղները — Ձեր սրբասուն սաները, որոնք Ձեր կենդանի փառքը կը կազմեն, և օրհնելու զանոնք որ կարող ըլլան չարունակելու Ձեր գործը, միշտ հաստատ ու անսասան պահելու համար Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին ու Ս. Յակովբեանց փառապանծ Աթոռն ու Միաբանութիւնը։

Հ. ԹԱՆԴԱՄՈՒՐ
Գործիչ–Պատուիրակ Հ. Բ. Ը. Միութեան

Երուսաղէմ 27 Հոկտ. 1929

Ի ԴԻՄԱՑ «ՅՈՒՍԱԲԵՐ» ՕՐԱԹԵՐԹԻ

Կ. Ղ. ՂԱԶԱՐԵԱՆ.

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՐ.

Ձերդ Ամենապատուութեան Քահանայութեան և գրական ու հասարակական գործունէութեան Յիսնամեայ Յոբելեանի այսօրուան հանդիսութեանց առիթով, յանուն և գլխաւորի «Յուսաբեր» օրաթերթի Խմբագրութեան և Վարչութեան, անարժան խոնարհաբար կ'ողջունէ Ձեզ և իր խնդակցութիւնները կը ներկայացնէ, Ձեր այնքան բիւրեղ, անբասիր և բեղուն կրօնա–գրական և հասարակական գործունէութեանց և աշխատութեանց համար, որոնք նուիրուած եղան բացառաբար համազգային արժէքներու բարձրացման և արդիւնաւորման:

Անհուն խնդութեամբ մասնակցելով այս պանծալի հանդիսակատարութեան, ո՞րուն չերմօրէն արժանի է Ձերդ Ամենապատուութիւնը, «Յուսաբեր»ի ամբողջական կազմը գոհունակութեամբ և անկեղծօրէն գլուած է և կը գլուէ միշտ, հաւատացէք Սրբազան Յոբելեար, Ձեր ներկայութիւնը այս գարաւոր հաստատութեան Գահին վրայ, ո՛չ միայն որպէս Պետի, այլ և որպէս մեծ Դաստիարակ–Ուսուցչի և հասարակական գործիչի երբեակ հանգամանքովը, և կը սիրէ յուսալ թէ՝ դեռ երկար տարիներով այս հաստատութիւնն ու մեր բազմաչարչար, բայց արի և գնահատող ժողովուրդը, պիտի վայելեն Ձերդ Սրբազնութեան պատկառազդու հեղինակութիւնն ու ըմբոշխնեն Ձեր գրական, գիտական և այլ նորանոր արտադրութիւնները:

Սրբազան Հայր և Բազմավաստակ Ուսուցիչ.

Անցեալ Յիսնամեակը, ինչպէս յիշուեցաւ, փայլուն և արդիւնաշատ եղած է Ձեր մէկէ աւելի յատկութիւններով և նուիրումներով, մանաւանդ ուսուցիչ–դաստիարակի, բանասէր ու հեռատես Ձեր ասպարէզը, և այս սերունդը կամ սերունդները, որոնք հասակ նետած են Ձեր գրաւիչ և գլուուն չունչին տակ, մէյմէկ ճշմարիտ և իրական ապացոյցներ են մեր համոզումին: Դուք Ձեր բեղուն և անխոնջ միտքով, ճկուն գրիչով և հրալեզու չրթներով բազմաթիւ հոգիներէն ներս չանացած էք հեղուլ, անմահն եղիչէի և իր նմաններուն խտալաչունչ, բարոյակրթիչ և ինքնատիպ ուսմունքը, և ճըգնած էք վերակենդանացնելու անոնց ոսկեղինիկ գրիչը և հոգեկան մեծահարուստ դանձը: Եւ պէտք է խոստովանիլ որ Ձերդ Սրբազնութիւնը յաջողած է ատոր մէջ:

Նախանձախնդիր մեր պապենական ժառանգներու, լեզուին և մշակոյթին անեղծ պահպանման, և մոլի հայ ազգայնական մը, «Յուսաբեր»ը չերմօրէն հաւատացող է, թէ Ձերդ Սրբազնութեան յառաջիկայ տարիներու աշխատանքներն ու պրպտումները, առաւել թափով մը պիտի նուիրուին անոնց արդասաւորման, և այն սերունդը, որ այս օր ա՛յս յարկին և Ձեր հայրական խնամքին տակ կը պատրաստուի, արժանի հետևողը պիտի ըլլայ իր Վարդապետին՝ Ձերդ Ամենապատուութեան: «Յուսաբեր»ի Խմբագրութիւնն ու Վարչութիւնը կը հաւատան ատոր, և ասոնք առաւել ևս կը հաւատան և կը մաղթեն որ օր մը, մեր հալածական ժողովուրդը բախան ու երջանկութիւնը պիտի ունենայ իր սեփական երկրին մէջ և երդիքին տակ, համաժողովուրդային խանդավառութեամբ և արժանաւորապէս մեծարելու իր լաւագոյն զաւակները, որոնցմէ մէկն է անպայման նաև Ձերդ Ամենապատուութիւնը:

Այսօրը կրկնակ արժէք կը ներկայացնէ մեզ համար, երբ նկատի ունենանք թէ ո՛չ միայն Ձերդ Սրբազնութեան Յիսնամեայ Յոբելեանի տօնն է որ կը տօնենք, այլ նաև տօնն է Ձեր Անուանակոչութեան և Գահակալութեան լիներորդ տարեդարձը:

Ուրեմն, Սրբազան Յոբելեար և Ամենապատիւ Գահակալ, բարի եղէք ընդունելու անգամ մ'ալ, այս գոյգ հանդիսակատարութեանց առիթով, «Յուսաբեր»ի Խմբագրութեան և Վարչութեան սրտագին և չա՛տ անկեղծ շնորհաւորութիւնները և ջերմ մաղթանքները Ձեր կենաց արեւչատութեան համար:

Խորին ակնածանօք

«Յուսաբեր»ի Խմբագրութեան եւ Վարչութեան ներկայացուցիչ՝

Կ. Ղ. ՂԱԶԱՐԵԱՆ

Ի ԴԻՄԱՑ ԶԷՅԹՈՒՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻՆ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ.

Ամեն. Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Արհեպս. Դուրեան
Առաջնորդ Պատրիարք Ս. Քաղաքիս
Երուսաղէմ, Պաղեստին

Բարձրաշնո՛րհ Ս. Յոբելեար,

Ինձի համար մեծ հաճոյք մըն է այս հանդիսաւոր տօնին առթիւ մի քանի խօսք ուղերձել Ձեզ՝ Զէյթունի Հայրենակցական Միութեան Երուսաղէմի Մասնաճիւղին կողմէն:

Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ Ձեզի պէս բարձրաստիճան եկեղեցականի մը Քահանայութեան Յիսնամեայ Յոբելեանը տօնել անզուգական դէպք մըն է: Ձեր Ամենապատուութեան հանդէպ՝ Երուսաղէմ գտնուող ափ մը Զէյթունցիներս անվերապահ եւ անսահման յարգանք ունինք: Այս համազգային մեծ հանդիսին մեր Միութեան ալ դոյզն մասնակցութիւնը բերած ըլլալու փափաքով՝ պատիւը ունիմ Ամենապատիւ Սրբազան Յոբելեարիդ մատուցանելու, իբր փոքր յիշատակ, այս արծաթեայ բաժակը, լի՛ չնորհաւորութիւններով և երկար ու երջանիկ տարիներու մաղթանքներով, բաղձալով միանգամայն տօնել Ձեր Ամենապատուութեան ո՛չ միայն ադամանդեայ՝ այլ նաև բատիմի Յոբելեանը, յիսուն տարի վերջ:

ԿԱՐԱՊԵՏ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻՆ

Այս Յոբելեանին գաղափարը յղացուեցաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր աչակերտներուն և բարեկամներուն կողմէ, և Ն. Ամենապատուութեան հաւանութիւնը առնուելէ ետքը կազմուեցաւ Յոբելինական Կեդրոնական Յանձնաժողով մը Ս. Աթոռիս մէջ, որ իր Առաջին Նիստը ըրաւ 1928 Նոյեմբեր 12 Բ. օրը, ծրագրեց Յոբելեանին յիշատակը մըն–ծանուցանել Հայ ժողովուրդին այդ ծրագիրը և Յոբելեանին թուականը:

Յոբելեանին յիշատակը մշանջենաւորելու համար ծրագրուած ձեռնարկներն էին.

Ա.— Հրատարակել Յոբելինական Հատոր մը, որ պիտի բովանդակէ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր պատկերազարդ կենսագրութիւնը և Յոբելեանի առթիւ Ամեն. Յոբելեարին ձօնուած գրութիւնները, ուղերձները, հեռագիրները Եայլն, իր աչակերտներուն, բարեկամներուն և հիացողներուն կողմէ:

Բ.— Հրատարակել Ս. Յոբելեարին Պատմութիւն Հայ Մատենագրութեան աշխատութիւնը և ուրիշ գործեր:

Գ.— Մատենադարանի նոր շէնք մը վինել Ս. Յակոբայ Հրջափակին մէջ, յարմար տեղ մը, և կոչել զայն Դուրեան Մատենադարան:

Դ.— Սիոն–ը 1929–ին Յոբելինական Հրատարակութիւն հռչակել:

Հաճոյքով կ'արձանագրենք թէ Յոբելեանի Յայտարարութիւնը, որ հրատարակուեցաւ Սիոնի 1928 Դեկտ.ի թիւին սկիզբը և առանձինն՝ իբրև թռուցիկ, համակրանքով ողջունուեցաւ ամէն կողմէ, այլ և այլ տեղեր Յոբելինական Յանձնաժողովներ կազմուեցան թէ՛ ժողովրդական հանգանակութիւն ընելու և նպաստ վինութեան Դուրեան Մատենադարանի և թէ՛ Յոբելեանի Հանդէսին օրը հանդէսներ սարքելու համար:

Դուրեան Մատենադարանի վինութեան նպաստ առաջին նուիրատուն եղաւ Կիլիկոյ Վեհ. Հայրապետը, Տ. Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոս, 50 անգլիական ոսկիով, և հետևեալ մեծ ու փոքր գումարները սկսան հասնիլ Կեդրոնական Յանձնաժողովին:

Այդ նուիրատուութեանց ցանկն է հետևեալը, ժամանակագրական կարգով.

				Լիրա Պաղ.
7	Փետր.	1929,	Փարիզ, Տ. Վռամշապուհ Եպս. Քիւպարեան, 10 Տօլար	2,00
22	»	»	Հալէպ, Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոս Սահակ Բ.	50,00
8	Մարտ	»	Աղեքսանդրիա, Սրմենակ Պէյ Կամսարական, եգ. Ոսկի	102,56
»	»	»	Վալօնա (Ալպանիա), Յովսէփ Թ. Պէրպէրեան 5 Տօլար	1,00
12	»	»	Իսկէնտէրուն, Գրիգոր Ֆէրմանեան 100 ֆրնկն. Ֆրանք	0,80
30	»	»	Կ. Պոլիս, Պարոիզակցի Կարապետ Մելգոնեան 1 անգլ.	1,00
11	Ապրիլ	»	Կալկաթա, Պ. Պետրոս Կրէտ (Իր կողմէ խոստացուած 1000 Լիրային Ա. Մատնաւճարը)	500,00
23	»	»	Կ. Պոլիս, Ձեռամբ Բրօֆ. Աբրահամ Տէր Յակոբեանի 1000 Ֆրնս. Ֆրանք	7,90
24	»	»	Պաղտատ, Սեդրոս Համբարձումեան	1,00
10	Մայիս	»	Իսմայիլիէ, Պաղտասար Կոզեան	1,00
14	»	»	Նիւ–Եորք, Նշան Մաղաքեան 50 Տօլար	10,00
15	»	»	Ժընէվ, Մանուկ Կարապետեան 1000 Ֆրնս. Ֆրանք	8,00
30	»	»	Լոնտոն, Տ. Մերուժան Քահանայ Տէր Յոսրովեան	2,00
20	Յունիս	»	Զիքակօ, Գրիգոր Փազազեան 12 Տօլար	2,40
»	»	»	Փարիզ, Վսեմ. Պօղոս Փաշա Նուպար	500,00
30	Յուլիս	»	Ախիս–Ապէպա, Տ. Յովհաննէս Քահանայ Կէօվհէրեան	1,00
14	Օգոստ.	»	Գահիրէ, Ղազարոս Նահապետեան	3,00
»	»	»	» Ուսուցիչ Ոմն	1,00
17	Սեպտ.	»	Թավրիզ, Առաջնորդ Տ. Ներսէս Արք. Մելիքթանգեան	2,00
»	»	»	Սան–Ֆրանչիսքօ, Կարապետ Սրկգ. Աբխտակէեան 20 Տօլար	4,00
7	Հոկտ.	»	Փարիզ, Տ. Վարդան Քահանայ Պաղտասլեան 4 Տօլար	0,80
14	»	»	Կ. Պոլիս, Ինամակալութիւն Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ և Սգպ. Կեդրոնին. Վարժարանին	10,00
15	»	»	Կալկաթա, Պ. Պետրոս Կրէտ (Իր խոստացած 1000 Լիրային Բ. Մատնաւճարը)	500,00
19	»	»	Փարիզ, Երուանդ Սղաթօն Պէյ, 1000 Ֆրնս. Ֆրանք	8,00
21	»	»	Երուսաղէմ, Այրի Տիկին Վիրգինէ Վարդ–Պաորիկեան	1,00
27	»	»	Հայֆա, Նշան Եալընըզեան	5,00
»	»	»	» Գարեգին Կիւլիւզեան	1,50
»	»	»	» Յ. և Աբգար Դէօրգեան Եղբարք	1,50
»	»	»	» Գրիգոր Աբարգեան	1,00
»	»	»	» Խաչիկ Թաշճեան	1,00
»	»	»	» Լէոն Սարգիսեան	1,00
»	»	»	» Յակոբ Մուրատեան	1,00
»	»	»	» Կարապետ Տատուրեան	1,00
»	»	»	» Եղնիկ Պօյաճեան	0,50
»	»	»	» Յակոբ Տէմիրճեան	0,25
»	»	»	» Երուանդ Մ. Սեհիքեան	0,15
»	»	»	» Մանուկ Գազազեան	0,10
»	»	»	Երուսաղէմ, «Սիոն» Կրթասիրաց Միութիւն	1,00
»	»	»	Պէյրութ, Մկրտիչ Մարկեան	5,00
29	»	»	Գազա, Յակոբ Արսէնեան	1,00
1	Նոյեմ.	»	Մանչեսթրի հայ գաղութին հանգանակութիւնը, ձեռամբ Դուրեան Ղեւոնդ Սրբազանի	264,00
5	»	»	Նիսէն, Տիկ. Վիրգինէ Քէօլէեան	100,00
9	»	»	Յոպպէ, Խաչատուր Թադէոսեան	3,00
				2108,46

ՅԱՆՁՕԹ.— Սոյն Տեղեկագրի հրատարակութենեն վերջ՝ ստացուած են նաեւ հետեւեալ նուիրատուութիւնները.

				Լիրա Պաղ.
21	Նոյ.	1929,	Մանչեսթր, Հանգանակիչ Մատնախումբ, ձեռամբ Տ. Ղեւոնդ Եպս. Դուրեանի 5 սթէրլին	5,00
23	»	»	Candia, Յակոբ Միքայէլեան 5 Տօլար	1,00
»	»	»	Milwaukee, Տէր և Տիկին Բարսեղ Նուբիցա Գադամեաններէ 35 Տօլար	7,00
3	Դեկտ.	»	Ֆիլիպէ, Տ. Երուանդ Եպս. Փէրահեճեան՝ յանուն Պուլկարահայութեան 25 սթէրլին	25,00
8	Յնվր.	1930	Ախիս–Ապէպա, Դուրեան Յոբել. Յանձնախմբէն. եգ. Լիրա 30,71	31,45
15	»	»	Սըլինկթօն, Կարապետ Աւագեան Տօլար 25	5,08
22	»	»	Սելանիկ, Յոբել. Յանձնաժողովէն 34,9 սթէրլին	34,30
2	Մայիս	»	Լիմա (Բերու), Պետրոս Շէրիճեան Տօլար 3,75	0,75
28	Յունիս	»	Գահիրէ, Հայուհեաց Միութիւն	2,00
			Ամերիկայի Յոբել. Յանձնաժողովի միջոցաւ հանգանակուած 1393,10 սթէրլին	1393,50
				1505,08
			Նախորդ էջին գումարը	2108,46
			Ընդհ. գումար	3613,54

Երբ մէկ կողմէն այս գումարները կը հասնէին և տեղ տեղ հանգանակութիւնները բացուած էին, միւս կողմէն Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեան, պատասխանելով Յանձնաժողովիս Պատուակալ Նախագահ Գեր. Տ. Թորգոմ Սրբազանի կողմէ եղած դիմումին Դուրեան Մատենադարանի չինութեան մասնակցելու համար, ինքնաբերաբար յօժարութիւն յայտնեց Մատենադարանի չինութեան բոլոր ծախքը հոգալ, ի յիշատակ իր հօր Սարգիս Կիւլպէնկեանի, եթէ հաւանէր Ամեն. Յոբելեար Սրբազանը։

Նորին Ամենապատուութիւնը հաւանեցաւ Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեանի առաջարկին, և փափաք յայտնեց՝ թէ քանի որ Մատենադարանը իր բարերար չինողն ունենայ, ժողովրդական հանգանակութեան հասոյթովն ալ կազմուի հիմնադրամ մը, և անոր տոկոսով հրատարակուին օգտակար և կարեւոր գիրքեր թէ՛ նախնեաց գործերէն եւ թէ՛ նորերէն Դուրեան Մատենադարան անունով։

Դեռ չենք գիտեր թէ ո՛րչափ պիտի ըլլայ ժողովրդական հանգանակութեան ընդհանուր գումարը, բայց Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեան, ընդունելով մեր ճարտարապետին կողմէ պատրաստուած նախահաշիւը, որ է 7000 Անգլ. Ոսկի, խոստացած է նուիրել այդ գումարը, որուն վրայ եթէ աւելցնենք ժողովրդական հանգանակութեամբ մինչեւ հիմայ գոյացած գումարը, 2108,46 Ոսկի, ըսել է որ 9108,46 ոսկի նուիրուած կ'ըլլայ Հայ ժողովուրդին կողմէն Դուրեան Յոբելեանի յիշատակը մշտնջենաւորելու համար, ինչ որ ապացոյցն է Ամեն. Յոբելեարին վայելած սիրոյն և համակրանքին Հայութեան բոլոր խաւերուն մէջ։ Բայց յուսա՛վ ենք որ այս գումարը 10,000 ոսկին պիտի անցնի չատ՝ Ամերիկայի և ուրիշ տեղերու մէջ կատարուած ժողովրդական հանգանակութեանց արդիւնքով։

Կեդր. Յանձնաժողովի կողմէն պատրաստուած ծրագրին գլխաւոր կէտերուն առջինը, այսինքն Մատենադարանի չինութիւնը ապահովուած է ուրեմն Ազն. Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեանի առատաձեռնութեամբ, և ոչ միայն ապահովուած է, այլ նաև իրեն հետեւանք այդ առատաձեռնութեան, կարելի պիտի ըլլայ ժողովրդական հանգանակութեան արդիւնքով Գրական կամ Մատենաբանական Մատենադարան մըն ալ հաստատել Ամեն. Յոբելեարի անունով։

Դուրեան Մատենադարան տիտղոսին տակ հրատարակելի գիրքերուն և գործե-

րուն հրատարակութեան համար պիտի պատրաստուի կանոնագիրը մը՝ երբ ժողովրդական հանգանակութեանց հաշիւները ամփոփուին և փակուին։

Գալով պաշտօնական յայտարարութեան մէջ դրուած հրատարակութիւններուն, անոնցմէ Յոբելինական Հատորին նիւթերը գրեթէ պատրաստ են և առնք մատուցի պիտի յանձնուին Յոբելինական Հանդէսներէն ետքը։ Կեդր. Յանձնաժողովը այս կարգադրութիւնը ըրաւ երկու պատճառով. նախ ակնկալուած գրութիւնները կարելի չեղաւ ստանալ կանուխ ձեռք բերել, որովհետև դեռ մինչև այսօր գրութիւն կը հասնի. յետոյ յարմար դատուեցաւ որ այդ հատորին մասը կազմեն նաև Յոբելինական Հանդէսներու նկարագրութիւնը և Յոբելեանի առթիւ ուղղուած ձօներ և հեռագիրներ։

Իսկ Սրբազան Յոբելեարին գործերուն հրատարակութեան պիտի ձեռնարկուի Յոբելինական Հատորին լոյս ընծայուելէն ետքը։

Յոբելինական կեդր. Յանձնաժողովը որոշած էր նաև Ալպոմ մը հրատարակել այս առթիւ՝ Երուսաղէմի նշանաւոր սրբավայրերու և մասնաւորապէս Ս. Յակոբի և Հայոց միւս սեփականութիւններու վերաբերեալ լուսանկարներով։ Առ այժմ յետաձգուեցաւ Ալպոմի ծրագրին գործադրութիւնը, նկատի առնելով կարգ մը դժուարութիւններ, որոնք մեծապէս պիտի յապաղեցնէին Ալպոմի պատրաստութեան գործը։

Յոբել. կեդր. Յանձնաժողովը, յանուն Ամեն. Յոբելեար Սրբազանին, իր խորին շնորհակալութիւնները կը յայտնէ այսօր, այս հանգիսաւոր առթիւ, Հայ ժողովուրդի այն բոլոր զաւակներուն, որոնք սիրով ողջունեցին Դուրեան Յոբելեանը գեղեցիկ գնահատումներով և սրտաբուխ նուէրներով։

Հայ ժողովուրդի կողմէն ցոյց տրուած համակրանքը հանդէպ Յոբելեար Սրբազանի անձին և Նորին Ամենապատուութեան բազմած Աթոռին, գոհունակութեամբ և եբախտագիտութեամբ կը լեցնէ Յոբելինական Յանձնաժողովիս սիրտը։

Կեցցէ՛ Հայ Ժողովուրդը։
Կեցցէ՛ Հայասատանեայց Ս. Եկեղեցին։
Կեցցէ՛ Յոբելեար Քահանայապետը Ս. Աթոռիս։

1929 *Հոկտ.* 26.

Յարմար դատուած էր որ բոլոր ուղերձները ըլլային գրաւոր, երկու նկատումով. նախ որպէս զի ժամանակը խնայողութեամբ գործածուի, և յետոյ՝ որպէս զի խօսուածները պատրաստ ըլլան հրատարակութեան։

Ուղերձներ կ'արտայայտէին անկեղծ զգացում, անվերապահ գնահատում և սրտաբուխ հրճուանքներ, որոնց ուշադրութեամբ հետևեցաւ Սրբազան Յոբելեարը, որ յայտնապէս զգածուած էր, և գոհունակութիւն կը ճառագայթէր իր չնորհալի դէմքէն։

Ամէն կողմէ այնքան հեռագիրներ և ուղերձներ հասած էին որ գործնականապէս անկարելի էր ատոնց ամէնուն ալ ընթերցումը միառմի, որովհետև այդ պարագային մինչև կէս գիշեր հազիւ կարելի պիտի ըլլար վերջացնել հանդէսը. այդ պատճառաւ Լուսարարապետ և կեդրնկն. Յանձնաժողովի Առենապետ Սրբազանը հեռագիրները միայն կարգաց, սոյն Տեղեկագրին հետ՝ յայտարարելով թէ ատոնց ամէնքն ալ պիտի հրատարակուին Սիոնի մէջ։

Ուղերձներուն, շնորհաւորական հեռագիրներուն և Յոբելինական կդրնկն. Յանձնաժողովին Տեղեկագրին ընթերցումէն և երգերէն ետքը, խորին լռութիւն մը տիրեց։ Ամէնուն աչքը սեւեռուած էր Սրբազան Յոբելեարին վրայ, որ երկու քառկէս ժամէ ի վեր, իր աթոռին վրայ անշարժ, ձեռքը ծնօտին, ուշադրութեամբ ունկն դրած էր իրեն ուղերձեալ գրուածներու և խօսքերու։

Իր բարձրագեղ հասակը, թեթևօրէն կքած, իր սքեմին կոկիկ ու պարկեշտ հանդերձանքով, կենդանի արձանի մը պէս բարձրացաւ իր նստած Աթոռին առջև, պատուանդանին վրայ։

Ամէն ոք, իր չունչը զսպած, ուշադրութիւն կտրած, կ'սպասէր որ խօսի Մեծ Վարդապետը։

Ու ան խօսեցաւ . . . ։

Հին հեթանոսութեան պատգամախօս քուրմերէն մէկն էր պիտի ըսէի Սրբազան Յոբելեարին համար, եթէ չգիտնայի թէ հայ հոգևորական մըն էր Ան ամէնէն յառաջ. բայց այդ պահուն Տեսանողի մը կամ Մարգարէի մը գիրքին մէջ էր, աչքերը յառած ապագային, խօսքերը սովորականէն չատ աւելի ծանր ու հանդարտ, չեշտերը թափանցող, կարծես թէ կ'ուղղուէր ո՛չ թէ ներկաներուն, այլ աշխարհի չորս ծայրերը սփռուած հայութեան, մա՛նաւանդ Արարատէն անդին, մտքի և հոգիի ճառագայթումներու մէջ։

ԱՄԵՆ· Ս· ՅՈՒԵԼԵԱՐԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆ ՈՒ ՊԱՏԳԱՄԸ·

— «Ի հարկէ պիտի չզարմանաք երբ ըսեմ՝ թէ յուզուած եմ խոտապես... եւ աւելի պիտի ընտրեի լուել ու խոկալ քան թէ խօսիլ։ Բայց ոտվիճեցէ կը վախնամ կուռք մը ըլլալէ պէտ է որ շրթունքներս շարժին։

Իմ յիսնամեայ *ճանապարհին* Յոբելեանն է միայն որ կը կատարուի այսօր. եւ երբ ուրիշներ տարբեր արժանիքներ ալ տեսան անձիս վրայ, ա՛յդ իմ ուզածս չէր։ Ես հաւանեցայ այս հանդիսաւորութեան, ո՛չ թէ ինքզինքս փառաւորելու, այլ՝ միջնորդաբար՝ առիթ մը ընծայած ըլլալու համար ամեն անոնց որ կը սիրեն իրենց եկեղեցին, եւ հաւանականապէս պատուելու անոր մէկ պաշտօնեան, որ իր պա՛րտքը կատարած է լոկ։ Գիտեմ՝ թէ Հայ եկեղեցիին համար կարեւոր ծառայութիւններով ապրող մարդեր չեն պակսիր մեր մէջ, թեեւ չեն ունեցած Յոբելեանի մը արժանանալու բախտը։ Տարիներու որոշ թիւի մը ետ կապ չունի այդ փառաւորումը. ծառայութեան արժէքին մէջ կը կայանայ վարձքը։ Ես այդ բախտաւորութիւնը ունենալով այս պահուս՝ չեմ նկատեր սակայն թէ ինծի ուղղուած ըլլան ժողովրդային համակրանքի այս բոլոր ցոյցերը, ծափ ու գովեստ, այլ այդ ամենը կ'ուղեր ունի Հայ Եկեղեցիին, որ ամենուս մայրն է եղած, որ իր կաթը խմցուցած է մեզի ու պահած է մեր գոյութիւնը։ Անո՛ր կը պարտիմ իմ արժանիքս, եթէ ունիմ, եւ վարդապետական կամ վարժապետական պաշտօնիս մեծ մասը անով է արդիւնաւորուած։

Հոս իմ կեանքս չէ որ պիտի վերլուծեմ ձեզի. արդէն այդ մասին խօսեցաւ իմ սրբազան եղբայրակիցներս եւ ուրիշ սիրելիներ՝ որ աշակերտած են ինծի, վերագրելով ինծի կարգ մը առաւելութիւններ, ձեզի համար թերեւս պակաս, իսկ ինծի համար՝ մի՛շտ աւելի։ Այնու ամենայնիւ շնորհակալ եմ, վասն ըլլալով իրենց զգացումներուն անկեղծութեանը։

Յիսնամեայ *ճանապարհին* Յոբելեանին առթիւ՝ ոմանք տարբեր կէտ մը ուզեցին գործածել ու պակաս մը գտան. բայց ես, ինչպէս ըսի, յաւակնութիւնը չունեի՝ միաժամանակ՝ հայ հաւատքեան ներկայանալու իբրեւ Գրագէտ, Բանասէր եւայլն, տիտղոսներ՝ որոնք *ճանճարապետոյն* մեղադրանքը միայն կը բերեն ինծի, եւ որոնք մեծ նշանակութիւն մ'ալ չունին Եկեղեցիի մարդուն համար։ Իրա՛ւ է որ *ճանճար* մը ունիմ՝ զոր Աւետարանին առած եմ, բայց խղճիս ու Տիրոջս հետ համաձայնելով ընդունած եմ զայն, փոխրիկ ու անշնաո տոկոս մը վճարելու յանձնառութեամբ, եւ առաջին օրէն իսկ յայտարարած եմ. «Տէր, երբ իմ շրթունքներս բանան, բերանս պիտի երգէ քու օրհնութիւններդ». ու կը կարծեմ որ այդ *ճանճարը* չեմ ծրարած երբեք։ Եւ ինչո՞ւ ըլլամ *ճանճարապետոյց*, երբ յիսուն տարիներ սրբազան բեմերէ Աւետարանական հաւատքը քարոզեցի մեր Եկեղեցիի զաւակներուն, եւ նոյնչափ ու աւելի տարիներով սորվեցուցի անոնախանձաբար, դասարանական աթոռներու վրայ, ինչ որ գիտեի մեր լեզուին ու մատենագրութեան, մեր պատմութեան եւ ուրիշ ո՛չ նուազ կարեւոր ուսումներու վերաբերմամբ։ Գալով *ճանի* մը տղերուս որոնք հրապարակ *ճանուած* են, թերեւս դիւրահաս *ճիմեր* *ճարի* համ մը առած ըլլան անոնցմէ, բայց անոնք չե՛ն կրնար գուշակել տալ բանիուած *ճանճարի* մը արժէքն ու կշիռը։

Միտս բացատրեցի կարծեմ... ։ Ուրախ եմ սակայն՝ որ գրական արտադրութեան տեսակէտով ինձմէ դժգոհ մնացողներն անգամ չեն զլանար իրենց մեծարանքը *ճանճարապետոյն* առթիւ, խոստանալով որ սպասաւորած եմ այն Եկեղեցիին՝ որուն հարազատ

զաւակներն ըլլալու պարծանքին չեն հրաժարիր երբեք, եւ ան՛ր կ՛ընծայեն իրենի տուած այս պատիւը։ Ուրիշ հայ կեդրոններու մէջ ալ մերինին նման հանդէսներ տեղի կ՛ունենան այսօր. ուր կ՛զգամ որ անոնց ամենուն մէջ իմ կեանքիս շունչ մը կ՛ապրի, ու կը փառաւորուի Հայոց Եկեղեցին։ Երախտապարտ զգացումներով կ՛օրհնեմ այդ խանդավառ հոգիներուն արտայայտութիւնները։ Կ՛օրհնեմ նաեւ զձեզ՝ որ հոս կը գտնուիք իբրեւ հանդիսականներ։ Եւ երբ շնորհակալ կ՛ըլլամ Աստուծոյ՝ որ իր խղճմտութեամբը օրհնեց պակը չիսուն տարիներու ծառայութեանս այն Եկեղեցիին մէջ՝ որուն պաշտօնեան ըլլալէ շատ առաջ՝ զաւակն էի եւ եմ, չեմ ուզեր ես նայիլ, չափելու համար այդ երկայն ասպարէզը, այլ ձեռս աշխատանքի մանիլ վրայ է տակաւին, եւ պիտի ջանամ հերկել նոյն նուիրական հողը՝ որչափ Նախախնամութիւնը կեանք տայ ինծի։ Իմ տկար ուժերս պիտի պահեմ Հայ Եկեղեցիին համար, երբեմնի ծիրանազգեստ այն Դեխոյին՝ որ հիմա ցնցոտիներ է հագած։ Ան կ՛ապասէ իր բոլոր զաւակներէն հաւատքի եւ անձնուիրացութեան փոխարինութիւն մը։ Սիրեցէք զայն, սրբութեցէք անով, ու Անոր մեծութեան գանձերուն մէջ պիտի գտնէք ձեր հոգեկան հարստութիւնը, պատրաստ ըլլալով, երբ հարկ ըլլայ, պատռելու ձեր պատմուճանները ու անոնց լաւագոյն կտորներովը վերստին հագուեցնելու եւ զարդարելու բովանդակ հայութեան այդ սգաւոր ու դժբախտ Մայրը։

Ու Աստուած պիտի օրհնէ ամենքս ալ»։

Մոր տպաւորութիւն ըրաւ այս պատգամը հանդիսականներուն վրայ։

Սրբազան Յոթելեարը օրհնեց բազմութիւնը, որ մեկնեցաւ երբ երգիչ խումբը կ՛երգէր Շարականի ազգային պատկերներէն տուն մը, «Աղբիւր կենաց եւ փրկութեան», որ մաղթանք մըն էր Սրբազան Պատրիարքի գաւազանին ծաղկումին համար։

ԵՐԿՈՐԴ ՕՐ

Հոկտ. 28, ԻՇ. առտու զարձեալ ժողովուած ենք Աստուծոյ Տունը։ Յոթելեանի վերջին օրն է, և աղօթքի հանդիսական վերջին պաշտամունքն է որ կը կատարուի, Պատարագով, Քարոզով և Հոգեհանգիստով։

ԱՌՏՈՒՆ
ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Հանդիսապետն է Դպրեվանքի անդրանիկ գաւառացին Կ. Պոլսի նախկին պատրիարք՝ Ամեն. Տ. Զաւէն Սրբազան։

Սրբազան Յոթելեարը իր ուսուցչական ծառայութեան շատ կարևոր մէկ շրջանը բոլորած է Արմաշի Դպրեվանքին մէջ, նախ հոգելոյս Օրմանեան Սրբազանի հետ և յետոյ առանձինն, նուիրուելով նոր եկեղեցականներու պատրաստութեան։ Դպրեվանքի մէջ էր որ Դուբեան ոգին եղաւ նոր դաստիարակութեան, և առիթ ունեցաւ տարիներով զբաղիլ այդ դաստիարակութեամբ կերտելու համար ուղեղը և նկարագիրը բազմաթիւ աշակերտութեան մը և նուիրելու զանոնք Հայց. Եկեղեցւոյ ծառայութեան։

Դպրեվանք ա՛յնպիսի հաստատութիւն մը հանդիսացաւ, իբրև եկեղեցական վարժարան, որուն վրայ տնկուեցաւ ազգային աչքը։

Անգրանիկ գաւառանէն սկսեալ մինչև վերջինը, տուեալ պայմաններու մէջ, լաւագոյն արդիւնքը տուին։ Դուբեան և Օրմանեան իրենց մէջ բաժնած էին դասերուն ամենէն կարևորները։ Անգրանիկ գաւառանը լիովին վայելեց երկու ուսուցիչներուն և դաստիարակներուն ալ մտքին խնամքը։

1895–6ի դէպքերէն եաքը ամբողջ Թիւրքիոյ հայութեան առաջնորդութիւնները պէտք ունէին նոր ուժերու։ Դպրեվանքցի նորընծաններուն ըսուեցաւ, «գնացէք այսուհետև . . .»։ — Անոնք, թէև երիտասարդ և անփորձ, արիաբար նետուեցան իրենց առջև բացուած ասպարէզները, ձեռնին մէջ աշխատութեան և ծառայութեան պատնէշին վրայ, մինչև պայթումը աշխարհաւեր մեծ պատերազմին, 1914 . . . .։

Այս թուականին պատմութիւնը գիտէ ամէն հայ։

Դպրեվանքցիներ իրենց Եկեղեցւոյն ծոցը և իրենց ժողովուրդին գլուխը, ենթարկուեցան հալածանքի բոլոր անգթութիւններուն։

Նահատակութեան արիւնով մկրտուեցան ոմանք, մաքրուելով իրենց մարգկային տկարութեան մեղքերէն։ Շատեր խոստովանողներու համբերութեամբ տանջուեցան։

Դպրեվանք այլևս պատմութեան կը պատկանի։ Եւ այդ բոլոր կորուստներէն, կ՛ապրի Դուբեանի ոգին, իր խումբ մը աշակերտներով, որոնց մին է Զաւէն Սրբազան, որ մազ մնաց աքսորի զոհերէն մէկն ալ ինքն ըլլար, Իրաքի խուլ մէկ անկիւնը, եթէ Նախախնամութիւնը չպահպանէր զինքն։

Զաւէն Սրբազան, — որ 1896–ին, Դպրեվանքի գոյութեան ամէնէն փափուկ մէկ պահուն, երբ Օրմանեան և Դուբեան հեռացած էին անկէց, այդ սիրելի հաստատութեան պահապանն եղաւ, — քաղցր և գառն յիշատակներով ակաղձուն, Յոթելեանի վերջին օրը, Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ, Դուբեանի ներկայութեամբ, Աստուծոյ սեղանը

Հիմնադիրները Դպրեվանքի գոյութեան 26 Հոկտեմբեր 1929
Կիրակի Մատենադարանի վիմագրատան առջև. Դուբեանց Սրբազանի

պիտի բարձրանար, Դպրեվանքի անունով աղօթելու և փառաւորելու Դպրեվանքի Ո-զիին և Մեծ-Վարդապետին Յոբելեանը և օրհնելու հանգուցեալ և նահատակեալ բոլոր Դպրեվանքցիներուն յիշատակը:

Զաւէն Սրբազան, որ Զահլէի ամառանոցէն յատկապէս եկաւ Երուսաղէմ իր Մեծ-Վարդապետին Յոբելեանը շնորհաւորելու, չքեղացուց կրօնական վերջին հանդէսը իր հեշտալուր կարգացուածքով և քարոզով:

Ճո՛խ է Ս. Յակոբին գանձարանը: Լուսարարապետ Սրբազան ոսկեհուռ զգեստով և ականակուռ խոյրով զգեստաւորած էր Սրբազան պատարագիչը, որուն առընթեր կայ էին Տ. Առովմ և Տ. Յովհաննէս քահանաներ, բուրվառ կ'ընէին Արփիար և Մատթէոս Սարկաւագունք, իսկ քչոցակիր էին, Ներսէս, Հայկ, Եղնիկ և Սիմոն Սարկաւագունք:

Ճաշու գիրքէն ետքը, Զաւէն Սրբազան խօսեցաւ իր քարոզը, ընդլայնելով Տիրոջ նշանաւոր յայտարարութիւնը, թէ Ո՛չ եկի պաշտօն առնուլ, այլ պաշտել: Մատնանիշ ըրաւ Սրբազան Յոբելեարին օգտակար ծառայութիւնը, իր քահանայութեան յիսուն տարիներու ընթացքին, մանաւորապէս վեր հանելով Ն. Բարձր Սրբազնութեան Դպրեվանքի մէջ մատուցած ծառայութիւնը, և պահ մը փոխադրուելով Դպրեվանքի փայլուն օրերուն, պատկերացուց ծառայութեան և աշխատութեան ոգին, որ հիմայ փոխադրուած է, ըսաւ, Սիոնի բարձունքին վրայ, չարունակելու համար Դպրեվանքի մէջ ընդհատուած գործը: Անդրադարձաւ Դպրեվանքցիներու իրենց Մայրենի Եկեղեցւոյն մատուցած ծառայութիւններուն վրայ, յուզումով յիշեց անոնցմէ ոմանց նահատակութիւնը:

Զաւէն Սրբազան իր քարոզը կնքեց մաղթանքներ ընելով Յոբելեար Սրբազանի առողջութեան և արեւշատութեան համար:

Պատարագէն ետքը կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն Դպրեվանքի հանգուցեալ և նահատակ հոգեւորականներուն յիշատակին՝ Սրբազան Յոբելեարի հանդիսապետութեամբ, և Զաւէն Սրբազան Քրիստոս Որդի Աստուծոյ աղօթքին մէջ յիշատակեց միառմի հանգուցեալ և նահատակ Դպրեվանքցիներուն անունները:

Շատ սրտայոյզ եղաւ այս պաշտամունքը: Աբմաշ և Սիոն իրենց հանգուցեալներով և իրենց ողջերով, կը միանային իրենց Մեծ-Վարդապետին Յոբելեանին առթիւ, Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ, Սրբազան Յոբելեարի հոյակապ չուքին ներքև:

Եկեղեցւոյ աւարտումէն ետքը Ս. Յակոբի գաւիթին մէջ, ի յիշատակ Յոբելեանի, մեծ խմբանկար մը առնուեցաւ, կեդրոնը Սրբազան Յոբելեարը, շրջապատուած եպիսկոպոսներէ, վարդապետներէ, քահանաներէ, և խորքը՝ ժանդրց. Վարժարանի և Ընծայարանի աշակերտներ:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ

Ըստ Յոբելինական հանդէսներու Յայտագրին, առտու ժամը 9-12ին, Սրբազան Յոբելեարը կատարեց պաշտօնական ընդունելութիւնը: Նախ եկան Երուսաղէմի հոգեւոր իշխանութեանց և հաստատութեանց ներկայացուցիչները, ապա Պաղեստինի կառավարութեան և Երուսաղէմ Քաղաքի վարչական մարմիններուն ներկայացուցիչները և ապա բոլոր հիւպատոսները: Ցունաց Ներունազարդ պատրիարքին կողմէ — լինքն կաթուածի հիւանդութեամբ արգիլուած ըլլալուն — վեց հոգիանոց պատգամաւորութիւն մը եկաւ, գլխաւորութեամբ Պօրքին. Փոխանորդ Ներսէս Սրբազանի, իսկ Ս. Պաղին առաքելական նուիրակը, Ն. Բրծ. Մօնս. Վալերիօ Վալերի՝ Հայր Ֆրէտ. Կրիմշոի հետ, Երուսաղէմի Լատին Պատրիարքը, Մօնս. Լուի Պարլասինա՝ Փինդ. Մօնս. Ֆրնս. Փիլինկերի հետ, Ֆրանչիսկեան Միաբանութեան Մեծաւորը Գեր. Օքիւլիօ Մարօթթա՝ կրօնաւորի մը հետ, Երուսաղէմի Անկլիքան Եպիսկոպոսարանի կողմէն — ի բացակայութեան Մէկ-Ինէս Եպսի. — Աւագ Սարկաւագ Սթիւվըրս և Տ.քթ. Պօյըներըն, Ռուսաց Արքեպիսկոպոս Անաստաս Սրբազան՝ Ռուս միսիոնի ներկայացուցիչ Արշիմանտրիտ Կիպրիանոսի հետ, Ֆրանսերէն գրուած ուղերձով մը, Դպիներու կողմէն չորս հոգիանոց պատգամաւորութիւն մը՝ Բասիլիոս Եպիսկոպոսի գլխաւորութեամբ, Ասորւոց Եպիսկոպոսը Տ. Միխայէլ՝ Հայր Եուհաննա Տիւպանիի հետ, Սուրբն Եփրեմի երգերուն Ասորերէն տպագիր հատորով մը, Գերման Միաբանութեան կողմէն Գեր. Մօրիս Քօֆման՝ կրօնաւորի մը հետ, կարմինակ

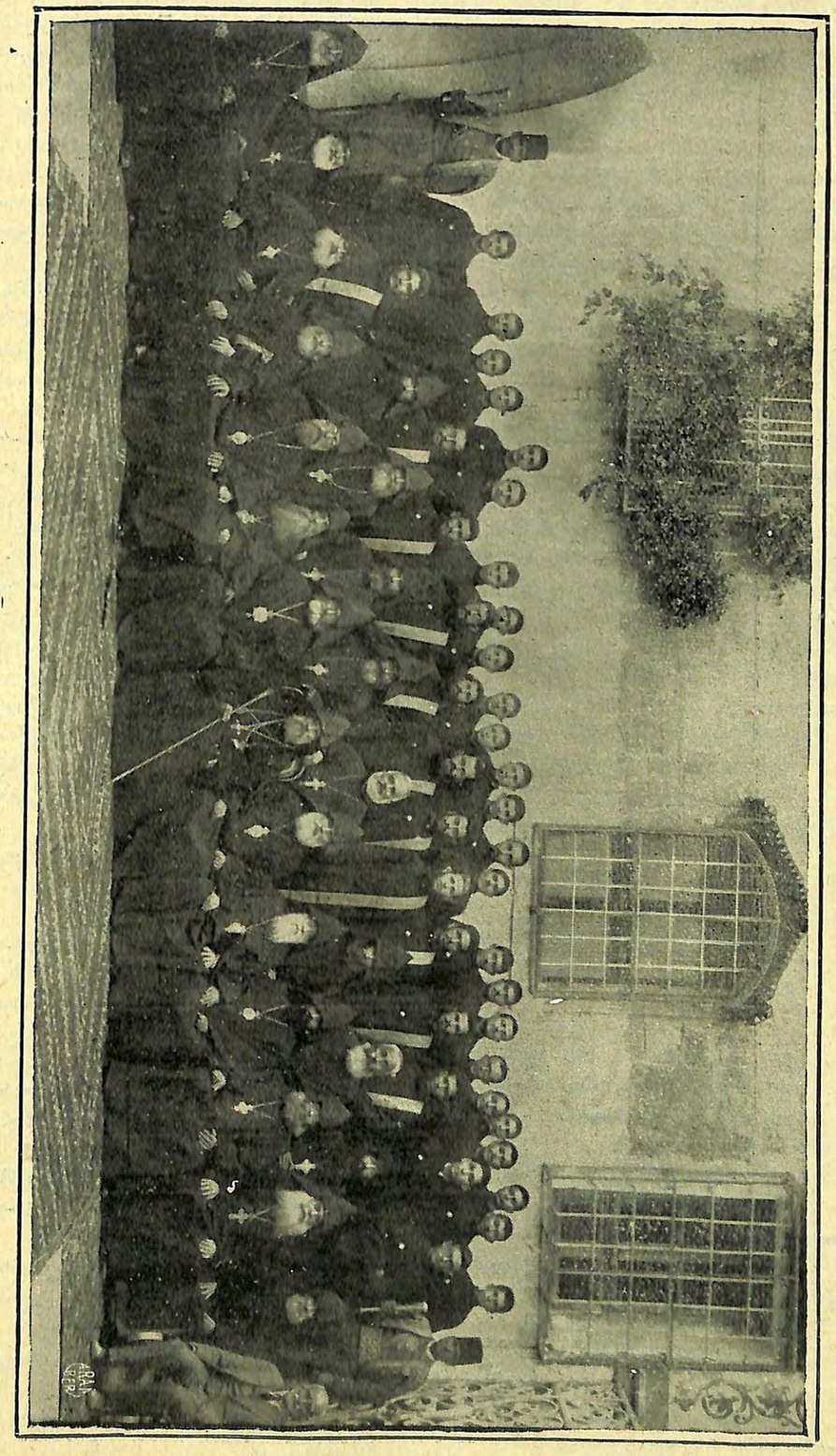

Ամեն. Գրաբեան Սրբազան Յոբելեար
Եպարտուած Միաբանութեան եւ Փառ. Ազգ. Ներկայացուցիչներ հետ. 26 Հոկտ. 1929

Ֆարրարի դպրոցի կողմէն եղբայր Ալֆոնսօ՝ կրօնաւորի մը հետ, Դամինիկեանց կողմէն Հայր Սբէլ և Հայր Սավինեաք։ Պաղեստինի և Անդր–Յորդանանի Բարձր Բժմխէր Ն. Վ. Սըը ձօն Ռօպըրթ Զէնսըլըրի կողմէն՝ Պետական Բարտուղար Մր. Հէրրի Զարլըս Լիւք և Թիկնապահ Ռէփթըն Միլլըր (համազգեստով), Հանրային ապահովութեան Տնօրէն Հրա–մատար Մավրօգորտաթօ, Ոստիկանութեան Փոխ–Հրամատար Մէյճըր Վէնրայթ, Ընդհա–նուր Դատախազ Մր. Նօրման Պէնթուիչ, Հանրային Կրթութեան Տնօրէն Մր. Պոմըն, Փոստի և Հեռագրի և Հեռախօսի Տնօրէն Մր. Հըտսըն, Պաղեստինեան և Հպատա–կութեան Տնօրէն Մր. Էէյմսըն, Առողջ. Վարչութեան Տնօրէն Բրընըլ Րիչմընտ, Հան–րային Բարոյականի Տնօրէն Միս. Մարգրիտ Նիքսըն, Երուսաղէմի Կառավարիչ Վահմ. Ի. Քիթ. Ռօչ և փոխանորդը Ռուհի Պէյ, իրենց հետևորդներով, Երուսաղէմի Քաղաք–պետ Վահմ. Բաղըզ Պէյ Նաշաշիպի։ Իսկ նամակով իրենց շնորհաւորութիւնները ուղղե–ցին. Պաղեստինի Դատապետ Վահմ. Մուհէդ Ֆ. Մ. Ճ. Մէկ–Տոնէլ, Նապլուսի Դատաւոր Ա. Ֆ. Ուէպ, Ն. Վ. Բարձր Բժմխէր անձնական Բարտուղար Սըչըր Քըմթ, Հանրօգուտ Շինութեանց Փոխ–Տնօրէն Զ. Ու. Քօվէլ, Հողային Դատարանի Նախագահ Դատաւոր Թըմթ, Հնագիտութեանց Տնօրէն Մր. Էրնէսթ Ռիչմընտ և Անկլօ–Էգիպտեան Դրամատան Տնօրէն Ա. Փ. Ս. Քլարք, և Դամինիկեան միաբանութեան անդամներէն ծանօթ գիտնական Հայր Լակրանժ։

Երուսաղէմի հիւպատոսական մարմնէն անձամբ եկան շնորհաւորութեան. Ֆրանսի. հիւպ. Vicomte D'Aumal, իր հետևորդներով.— Իտալիո. հիւպ. Commandatori Giovanni Paschale·— Գերմանիո. հիւպ. Dr. Erich Nord իր դստեր հետ.— Աւստրիո. հիւպ. Dr. Haas·— Ցնկն. հիւպ. Mr. Benotados·— Բոլնկն. հիւպ. Mr. Titus Zbyszewski·— Հնգրկն. հիւպ. Mr. Elias Thos. Gelat·— Հընտկն. հիւպ. Mr. Van Vriesland·— Բելճըմ հիւպ. Mr. Salvator Step-han·— Լիթուանկն. հիւպ. Mr. M. Caspi·— Եգիպտկն. հիւպ. Abdine Bey·— Թիւրք. հիւպ. Atif Riza Bey·— Իսկ նամակով շնորհաւորած էին. Զեխօսլ. հիւպ. Dr. Vladimir Fric·— Մեքսիկայի հիւպ. Mr. Ferd. Damiani·— Շուէյտի հիւպ. H. L. Larsson: Նոյնպէս, Նիյր Իսթ Բըլիֆի Պաղեստինի Ներկայացուցիչ Մր. Է. Պլէյֆըր, անձամբ եկաւ շնորհաւորելու։

Սրբազան Յոբելեարը առանց յոգնութեան նշան ցոյց տալու մինչև վերջը իրեն յատուկ ժպիտներով և սրախօսութիւններով կատարեց ընդունելութիւնը, Սրբազան Ե–պիսկոպոսներու հետ, որոնք միշտ զբաղած մնացին հիւրերով։

Շնորհաւորութեան եկողներ մեծաթուեցան չամբանեայով և առաջնակարգ սիկա–րէթներով։ Սպասարկութիւն ըրին Սլէնպի օթելին սեամորթ սեղանապետները։

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՃԱՇ

կէսօրէն եաքը, ժամը մէկին, կոչնակին ձայնը կ'ազդարարէր թէ պատրաստ է յոբելինական ճաշին սեղանը, որուն մասնակցեցան Միաբա–նութիւնը, Ժառանգաւորք, Սարկաւագունք, ինչպէս նաեւ յատկապէս հրաւիրեալներ Երուսաղէմի հայութենէն, նոյնպէս վեր. Տ. Քթ. Պօյընթըն և Մր. Պլէյֆըր։

Սրբազան Յոբելեարը եպիսկոպոսներու հետ մուտ գործեց սեղանատունը և ան–ցաւ պատրիարքական մարմար սեղանին գլուխը, իր աջ կողմը ունենալով Զաւէն Սըր–բազանը։

Ճաշոցը պարզ էր, — հաւ, բրինձ փիլաւ, մսով պամիա, խնձոր և գինի։

Սրբազան Յոբելեարը օրհնեց սեղանը և հրաւիրեց սեղանակիցները վայելել Ս. Յակոբին հացը։

Մինչև ժամը 3 տևեց սեղանին զուարթութիւնը, որուն վրայ բաժակներ առա–ջարկուեցան ծափերու մէջ։

Զաւէն Սրբազան բաժակ առաջարկեց Սրբազան Յոբելեարին կենաց։

Մկրտիչ Սրբազան՝ Ամէն. Հայոց Վեհ. Կաթողիկոսին կենաց, որմէ եաքը, ոտքի վրայ, միաբերան երգուեցաւ Էջ Միածինն ի Հօրէ չարականը։

Բարգէն Սրբազան՝ Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսին և յետոյ Կ. Պոլսի Ամէն. Ս. Պատրիարքին կենաց։

Արտաւազդ Սրբազան՝ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան կենաց։

Տ. Աստուամ Աւագ Քհնյ. Մելիքեան՝ Սրբազան Յոբելեարին կենաց։

Տ.քթ. Վ. Դալպիեան՝ Հայ ժողովուրդին կենաց։

Տ.քթ. (Աստուածաբանութեան) Պօյընթըն, որ Հայր Պրիճմէնի արձակուրդով բա–ցակայութեան այս տարի, կը դասախօսէ Ընծայարանի և Ժառնգրց. Վարժարանի մէջ, իր համակրանքը յայտնեց հայ ժողովուրդին և Ամէն. Հայոց Հայրապետին, — որով հետև Էջմիածին գտնուած և մօտէն ճանչցած է Ն. Ս. Օծութիւնը—, և Սրբոց Յակոբեանց Յոբելեար Դահակալին, և գաւաթ մը ջուր առնելով, փոխանակ գինիի, խնդրեց որ ջուրի գաւաթները խմեն հայ ժողովուրդի և Հայց. Եկեղեցւոյ բարգաւաճումին համար։ Եւ յի–շելով Հայ և Եպիսկոպոսական Եկեղեցւոյն սիրալիր յարաբերութիւնը, ըսաւ թէ այս պահուս երբ ուրախ է մէկ կողմէն, այս հանդէսին մասնակցելուն առթիւ, բայց տխուր է միւս կողմէն, քանի որ գոյժ մը ստացեր է Նիւ Եորքէն, որ կ'ողբայ Եպիսկոպոսական Եկեղեցւոյն Ազգային Ժողովին նախագահ Most. Rev. Bishop John Gardner Murrayի յան–կարծական մահը, Հոկտ. 3ին։ Ս. Պատրիարք Հայրը հոգւոյ ըսաւ ողբացեալ Եպիսկո–պոսի հոգւոյն համար։

Տ.քթ. Պօյընթընի ուղերձը հայերէնի թարգմանեց Հայր Կիւրեղ։

Բոլոր բաժակաճառերն ալ, զգացումի և հաւատքի, աղուոր բաղձանքներու ար–տայայտութիւններ էին, ինչպէս նաև գուարթ սրախօսութիւններու, ամէնքն ալ ոգե–ւորուած Յոբելեանի ոգիով։

Ժառանգաւորք և Սարկաւագունք քանի մը ընտիր երգերով հանգիստ տուին բա–ժակաճառերուն։ Իսկ Տ. Աստուամ իր ահաւոր ձայնով երգեց Հայաստանը, վախցնելով պատմական սեղանատան խոնարհ կամարները։

Սրբազան Յոբելեարին օրհնութեամբն կնքուեցաւ ճաշկերոյթը, որով և վերջա–ցաւ Յոբելինական Հանդէսներուն Յայտագիրը անթերի կանոնաւորութեամբ։

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Էջմիածին, Գեորգ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց.— *Հալէպ*, Սահակ Բ. Կաթողիկոս.— *Էջմիածին*, Խորէն, Բագրատ, Մաւրիկոս, Գեորգ Արհեպիսկոպոսներ.— *Բերա*, Կ. *Պոլիս*, Պատրիարք Մեսրոպ եւ Թորգոմեան.— *Սպահան*, Մեսրոպ Արհեպիսկոպոս.— *Բարիզ*, Թորգոմ Արհեպիսկոպոս.— *Նիկոսիա*, Պետրոս Արհեպիսկոպոս Սարաճեան.— *Մանչեսթր*, Ղեւոնդ Եպիսկոպոս Դուրեան.— *Փոսթիլ*, Երուանդ Եպս. Փերաճճեան.— *Մարսէյլ*, Գրիգորիս Եպիսկ. Պալաճեան.— *Դամասկոս*, Խադ Եպիսկոպոս.— *Աղեքսանդրիա*, Առաջնորդական Փոխանորդ Մամբրէ Վարդապետ.— *Բահրէյն*, Յարութիւն Քահանայ Սարգիսեան.— *Սան Ֆրանչիսկոյ*, Աղսը Նիկոյեան.— *Միլվոկի (Ամերիկա)*, Հայր Խորէն Լազարեան, Նազարէթ Պօղոսեան.— *Կ. Պոլիս*, Բռոճ. Աբրահամ Տէր Յակոբեան.— *Կ. Պոլիս*, Կ. Պոլսոյ Քահանայից Միութիւն եւ Քահանաներ.— *Լոնտոն*, Նորայր, Տիրան Աբեղաներ.— *Սեղանիկ*, Մակեդոնիոյ եւ Թրակիոյ Յոբելինական Յանձնաժողով.— *Բահրէյն*, Հայ Բարեգործական Միութիւն, Տքր. Ա. Տէր Մարգարեան.— *Նիկոսիա*, Մելքոնեան Հասատուրիւն.— *Հելիոպոլիս*, Նուպարեան Վարժարանի Հոգաբարձութիւն.— *Լոնտոն*, Կարապետ Տիլպէր, Ներսէս Կիւլպենկեան, Աւետում Յակոբեան, Անիկտոս Ուննեան.— *Նիւ Եորք*, Վահան Քիւրճեան.— *Աղեքսանդրիա*, Լեւոն Մկրտիչեան.— *Հալէպ*, Արմէն Մազլումեան.— *Բարիզ*, Մերուժան Պարսամեան.— *Եափա*, Ֆրէտերիք Մուրատ.— *Հայֆա*, Փափազեան.— *Հալէպ*, Ներսէս Քահանայ Թավուգճեան, Գարեգին Քահանայ Պօղարեան, Լեւոն Զէնեան.— *Վենետիկ*, Մխիթարեան Միաբանութիւն.— *Փարիզ*, (Պալուս) Կիւլպենկեան.— *Նիւ Եորք*, Պրոլի Էչիսըն Գործադիր Քարտուղար Նիւր Իսք Բըլիճի.— *Միլան*, Իտալիոյ Հայկական Գումիքէն.— *Քահիրէ*, Առեւ.— *Քահիրէ*, Հնչակեան Կուսակցութիւն.— *Քահիրէ*, Խմբագրութիւն «Յուսաբեր»ի.— *Քահիրէ*, Հայկական Դեղարուեստական Միութիւն.— *Քահիրէ*, Հայկազեան Միութիւն.— *Հելիոպոլիս*, Հայ Ժողովրդային Միութիւն.— *Աբհիճ*, Յոբելինական Յանձնախումբ, Նկգի. Մազլումեան Արհեպիսկոպոս, Ատենպետ. Վեր. Սքամպուլեան.— *Մարսիլ*, Յակոբ Սելեան.— *Փարիզ*, Բիպարեան Եպիսկոպոս.— *Նիւ Եորք*, Պենկեեան.— *Նիւ Ճըրսի*, Մամբրէ Վարդապետ.— *Բերա*, Կ. *Պոլիս*, Թաղ. Խորհուրդ Բերայի Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ.— *Պէյրութ*, Շանթ եւ Ադբալեան.— *Պէյրութ*, Հայ Բեմփի Թաղական Խորհուրդ.— *Լաւոդիկէ*, Եփրեմ Տոմմունի.— *Աղեքսանդրիա*, Ներսէս Կեսարեան.— *Իսկենտրուն*, Գրիգոր Ա. Քահանայ Միւասեան եւ Իսկենտրունի Հայ Համայնքը.— *Քահիրէ*, Առշաւիր Քահանայ Վարդերեսեան.— *Նիկոսիա*, Սբոռս.— *Նիկոսիա*, Մելգոնեան.— *Քահիրէ*, Տոքթր Սերոբեան.— *Դամասկոս*, Իւսկիւտարի Ս. Խաչի Թաղականութիւն եւ Ազգասախմամ.— *Սուրաբայա*, Սուրաբայայի Հայութիւն.— *Աղեքսանդրիա*, Շաւարշ Խմիրզեան.— *Զահլէ*, Դիոնիս Քահանայ Տէրզեան եւ Ժողովի Ատենպետ Յ. Յովակիմեան.— *Պէյրութ*, Զենոբ Պէզճեան.— *Պէյրութ*, Մբրճի.— *Իսկենտրուն*, Գրիգոր Ֆերմանեան.— *Աղեքսանդրիա*, Սերոբ Պետրոսեան.— *Եափա*, Գարեգին Թադեոսեան.— *Եափա*, Տիգրան Հանիճեան.— *Եափա*, Յովսէփ Գրիգորեան.— *Պէյրութ*, Տօքթր. Յ. Թօրեան.— *Միտլաթ (Թրուկիա)*, Սէֆիւլեան.— *Հայֆա*, Թաճեան Եղբարք.— *Հայֆա*, Գրիգոր Աբարքեան.— *Հայֆա*, Եզնիկ Պօյաճեան.— *Աղեքսանդրիա*, Տէր Հայկազուն Քհնյ.— *Աբհիճ*, Կրօնական Ժողով Կեդր. Վարչութեան, Նախագահ Մազլումեան Արհեպիսկոպոս, Անդամ Գրգեաշարեան, Տամլամեան.— *Աղեքսանդրիա*, Պօղոսեան Ազգային Վարժարանների Առաքելութիւն.— *Զակազիկ*, Գասպար Իփէճեան.— *Բերա*, Կ. *Պոլիս*, Սմբատ Եպիսկոպոս.— *Լաւոդիկէ*, Յարութիւն Մաճիճեան.— *Նիւ Եորք*, Մամբրէ Վարդապետ եւ Վեր. Կեորկիզեան.— *Պէյրութ*, Տէր Սողոմոնեմեզեան, Տէր Դեղարեան.—

Հայֆա, Յակոբ եւ Աբգար Գեորգեան.— *Եափա*, Գառնիկ Սեբեան.— *Եափա*, Դեղագործ Սարաճեան.— *Եափա*, Անդրանիկ Պալայեան.— *Եափա*, Յարութիւն Եսայեան.— *Եափա*, Խաչատուր Թադեոսեան.— *Քահիրէ*, Աճխեն, Արտաշես Հիւրմիւզ.— *Արբօն*, Ամասունի, Հայ Ժողովուրդ Արբօնի.— *Ղազարիա*, Գրիգոր Վարդապետ Դուսան.— *Պէյրութ*, Է. Բ. Ը. Միութեան տեղական Մասնաճիւղ.— *Աղեքսանդրիա*, Վահրամ Արծրունի, Գարեգին Պօյաճեան.— *Վառնա*, Հայ Ժողովուրդ, Պօյաճեան.— *Մարսիլ*, Սահաքճեան.— *Զակազիկ*, Վասն Թաղական Խորհրդոյ՝ Սանտալեան.— *Սանֆրանչիսկոյ*, Գարեգին Եպիսկոպոս.— *Սայտա (Լիբանան)*, Հայր Խուլիկեան.— *Պէյրութ*, Եղիեն Արհեպս. Կարօեան, Ատենապետ Քրիկն. Ժողովոյ՝ Հազարապետեան, Ատենապետ Տնտեսական Խորհրդոյ՝ Տամատեան, Ատենապետ Ուսմնկն. Խորհրդոյ՝ Թօփճեան.— *Փարիզ*, Վարչութիւն Հայոց Եկեղեցւոյ.— *Փարիզ*, Լեւոն Կիւմիւճեկերտան.— *Փարիզ*, Նորատունկեան.— *Փարիզ*, Պատրիկ Կիւլպենկեան.— *Փարիզ*, (Է. Բ. Ը.) Միութիւն.— *Պուենօս Այրես*, Պուենօս Այրեսի Հայեր.— *Պոստն*, Շահէ Ծ. Վրդ. Դասպարեան, Յ. Ս. Ձէլալեան.— *Քահիրէ*, Յոբելինական Յանձնաժողով.— *Փարիզ*, Պօղոս Նուպար.— *Տրեզտն*, Տքր. Պարոնիկեան.— *Հալէպ*, Յարութիւնեան.— *Սօֆիա*, Թաղականութիւն.— *Հալէպ*, (Լեւոն) Զէնեան.— *Լա Կօսթինիէռ*, (Նուպար) Դաւիթեան.— *Նիկոսիա*, Է. Պճաքը.— *Մօնրէալ*, Հայր Զգօն Զարուճեան.— *Ֆիլատելֆիա*, Կ. Պ. Ասանաեան.— *Ֆիլատելֆիա*, Կուռնիկ.— *Ասիասպկա (Երովպիա)*, Գեորգօֆ, Պօղոսեան, Պապեան.— *Նիւ Եորք*, Յոբելինական Յանձնաժողով Նիւ Եորքի։

ԾԱՆՕԹ.— *Հեռագիրներու ցանկը միայն գրինք հոս, Սիոնի մէջ նախապէս տպուած կարգին համաձայն. (Տես Սիոն 1929 էջ 319-325 և 402).* (ՀՐՏ.)

ՈՒՂԵՐՁՆԵՐ

Դահիրէ, Գալուստեան Ազգ. Երկսեռ Վարժարանի Հոգաբարձութիւն.— *Դահիրէ*, Գալուստեան Ազգային Վարժարանայ Տեսուչ եւ Ուսուցիչ.— *Հելիոպոլիս*, Նուպարեան Ազգ. Վարժարանի Ուսուցչութիւն.— *Դահիրէ*, Պէրպէրեան Վարժարանի Տնօրէնութիւն եւ Ուսուցչութիւն.— *Դահիրէ*, Մանիսալեան Վարժարանի Տնօրէնութիւն եւ Ուսուցչական Մարմին.— *Դահիրէ*, Տնօրէնուհիէ Թաճեան Կրթարանի Վ. Մ. Թաճեան Բոյրեր եւ Ուսուցչական Մարմին.— *Նիւ Եորք*, Յ. Գ. Նիկողոսեան.— Pas. Calif. Նուարդ Պէրէեան (Տ. Ներսէսեան).— *Լոնտոն*, Մեռուժան Բինյ. Տ. Խաչով.— *Ասիա–Ասիական (Երոպիա)*, Յովհաննէս Բինյ. Կավիճէրեան.— *Լոնտոն*, Կ. Թումաեան.— *Թարիզ*, Ներսէս Արեւպիսկոպոս Մելիքթանգեան.— *Գուադալաքարա*, Թ. Ազատեան.— *Կ. Պոլիս*, Սմբատ Եպիսկոպոս.— Calcutta, Պետրոս Է. Կրէս.— *Բերա*, Մ. Սուլթանեան.— Manchester, Դեւոնդ Եպս. Դուրեան.— *Ղազարիա (Կ. Պոլիս)*, Եւսեմականութիւն Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ եւ Ազգ. Կեդր. Վարժարանի Ղալաթիոյ.— *Վիեննա*, Եղիճե Բինյ. Իւթիւճեան.— *Կ. Պոլիս*, Տ. Տօղրամաճեան.— Bucuresti, Ռումանահայ Թեմական Գործադիր Մարմին.— *Տրիպոլիս–Լիբանան*, Թաղ. Խորհուրդ Հայոց.— Los Angeles, Վէրժինի Տէր Մկրտիչեան.— *Դուզգարու*, Յակոբ Վարժապետեան.— *Պօթոշան*, Ներսէս (Բինյ.) Առաքելեան.— *Պարիս*, Կ. Բասմաջեան.— *Փարիզ*, Վռամշապուհ Եպիս. Փիլպարեան.— *Փարիզ*, Վահան Բինյ. Խոյեան.— *Նիկոսիա*, Մարի Յ. Մաղաքեան.— *Կ. Պոլիս*, Զարմայր Ա. Բինյ. Կեզիւրեան.— *Կ. Պոլիս*, Յ. Թ. Հինդլեան.— *Կ. Պոլիս*, Տիգրան Մարտիրոսեան.— *Կ. Պոլիս*, Լեւոն Միհրաճեան.— New York, Ա. Ա. Պեհիկեան.— *Բարիզ*, Ե. Աղաթօն.— *Կ. Պոլիս*, Ա. Մուպահեաճեան.— *Փարիզ*, Գարեգին Քահ. Տէվլեթեան.— *Բարիզ*, (Տիր.) Ալահվերտի Որդի.— *Փարիզ*, Ա. Զօպանեան.— *Նիկոսիա*, Լեւոն Մ. Զիլինկիրեան.— *Դուրդուղուշ*, Սիմոն Գաբամաճեան.— *Փարիզ*, Յ. Յ. Մելիքճան.— *Կ. Պոլիս*, Ս. Յ. Կուրտիկեան.— *Թիլսէնկիֆիա*, Հռիփսիմէ Գ. Գեորգեան.— *Իւմիւսար*, Հմայեակ Բինյ. Էմսէրճեան.— *Կարսան*, Ե. Արմէն.— *Կեսարիա*, Սրմբաս Վրդ. Սալեան, Սերովբէ Բինյ. Պուրմաեան.— *Հաղէպ*, Տիր. Բ. Սեւեան.— *Պարիզ*, Ա. Ահարոնեան.— *Բերլին*, Ա. Աբեղեան.— *Աղեքսանդրիա*, Հ. Երամեան.— *Հաղէպ*, Վարդան Բինյ. Վարդերեսեան.— *Մուսուլ*, Սիրական Օրջանեան.— *Մուսուլ*, Թաղական Խորհուրդ Հայոց Մուսուլի.— *Կ. Պոլիս*, Հայ Որբոց եւ Դպրականաց Նեմատատուրիւն.— *Դահիրէ*, Ղազարոս Նահապետեան.— *Դահիրէ*, Միացեալ Հոգաբարձութիւն Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ, Ս. Մինաս Մատրան եւ Ազգ. Դերեզմանատան.— *Ձմիւռնիա–Լիբանան*, Փառէն Ծ. Վրդ.— *Բերլին*, Գրիգոր Վրդ. Շահլամեան.— *Նիկոսիա*, Յարութիւն Ա. Բինյ. Թումայեան.— *Պէյրութ*, Թաղական Խորհուրդ Ս. Լուսաւորիչ Եկեղ. Հայոց.— *Պէյրութ*, Միհր. Ս. Նահարեան.— *Պէյրութ*, Զէյթունի Հայրենակցական Միութեան Կեդրոնական Վարչութիւն.— *Նիկոսիա*, Յ. Օշական.— *Սեզանիկ*, Սելանիկի Անաթօլիա Գոլեճի Հայ Ուսանողութիւն.— *Խազիւղ*, Գալֆայեան Աղջկանց Որբանոց.— *Դահիրէ*, Պասկ Բահանայ Մ. Խաչիկեան.— *Պէյրութ*, Պոլսոյ եւ Շրջակայից Հայրկց. Միութիւն.— New York, Հայոստանի Կոչնակի Խմբագրութիւն.— *Նիկոսիա*, Գ. Կիրակոսեան.— *Ծոպպի*, Յ. Ա. Գույումճեան.— *Եաֆա*, Յովհաննէս Խաչակիր Քհ. Սիմեոնեան.— *Երուսաղէմ*, Այրի Տիկին Վիրգինէ Վարդ-Պատրիկեան.— *Դահիրէ*, Յարութիւն Բինյ. Սարգիսեան.— *Դահիրէ*, Կ. Ս. Յարաճեան.— *Հելիոպոլիս*, Նուպարեան Կրթասիրաց Միութիւն.— Cairo, Մ. Գայըգեան.— *Դահիրէ*, Վահան Զարդարեան.— *Այրոս*, Թաղական Խորհուրդ Սուրբ «Աստուածածնայ» Եկեղեցւոյ.— *Դահիրէ*, Գուրգէն Մխիթարեան.— *Հաղէպ*, Միսաք Քելէճեան.— *Աղեքսանդրիա*, Աղեքսանդրիոյ Պօղոսեան Ազգ. Երկսեռ Վարժարանի եւ Մելքոնեան Մանկապարտէզի Կրթական Պատասխանատուիւն.— *Սր. Զաքարա*, Թաղ. Խորհուրդ Հայոց.— *Պուր-*

կազ, Յակոբ Համամճեան.— *Վիեննա*, Հ. Վարդան Վ.Ր. Մելիքսեդեկեան.— *Փարիզ–Էրմօն*, Զիթունի.— *Կ. Պոլիս*, Մանուկ Ասլանեան.— *Դանիա*, Մկրտիչ Ս. Փափազեան.— *Պէյրութ*, Գիմսեդա.— *Բերա*, Ա. Մեարոպեան.— Բերուզ Յովհաննես Դուրեան.— Candie, Յկբ. Միհլալեան.— *Զահլէ*, Մանուկ Գերշուրեան.— *Դահիրէ*, Առշակ Ալպոյաճեան. Beyrouth, Յ. Պալեան.— *Կ. Պոլիս*, Գրիգոր Կիւմիւշեան.— *Աղեքսանդրիա*, Միսագ Գազազեան.— *Սբհիֆ*, Յովհաննես Կ. Մարեան.— *Երիվոլ*, (Որ.) Մարիաճէ Մնացականեան.— *Մարսէյլ*, Մեարոպ Նուպարեան.— *Սբհիֆ*, Բժ. Յ. Ա. Աճըգեան.— *Պէյրութ*, Մ. Կապրաճ.— Զարեհ Բէիզեան.— *Մարսէյլ*, Ռ. Ճանիճեան.— *Աղեքսանդրիա*, Հայ Գիւղացուհիս Ուսանողներու Օգնութեան Յանձնախումբ.— *Նիւ Եորք*, Հայր Գրիմմէճ.— *Երուսաղէմ*, Էսվըրս Վ. Պիչֆors.— *Կ. Պոլիս*, Պատրիարք Կ. Պոլսոյ Մեարոպ Արեպս.— *Երուսաղէմ*, Անաստաս Արեպիսկոպոս.— *Կ. Պոլիս*, Յարութիւն Մոսիչեան.— *Քնիաժիվօ, Սոֆիա*, Գեորգ Մեարոպ.— Հայ Աւետարանական Միութիւն Ամերիկայի.— *Սօֆիա*, Թաղ. Խորհուրդ.— *Մանչեսթըր*, Գրիգոր Պ. Բրիֆեսկի.— *Պրնիճճ*, Նշան Պէկեան.— *Փարիզ*, Գ. Նորաունիկեան.— *Կ. Պոլիս*, Տաճաս Եպիսկոպոս Պաամաճեան.— *Ժնեւիվ*, Մ. Կարապետեան.— New York, Բօճ. Կ. Թումաեանի Յոբելեանի Կեդրոնական Յանձնախումբ.— New York, Յակոբ Անտոնեան.— *Վաշինկտըն*, Պսակ Բինյ. Սարգիսեան.— *Պարիզ*, Միհ. վարաւդեան.— *Փարիզ*, Մեռուժան Պարսամեան.— *Դահիրէ*, Ղազ. Ժողովոյ Դահիրէի.— *Դահիրէ*, Թեմական Ժողով։

ԾԱՆՕԹ.— *Ուղերձներուն* [illegible] *կը դնենք այստեղ, Սիոնի Յոբելինական Թիւին մէջ չարուած կարգին համաձայն, (Տես Սիոն, 1929 էջ 334-400)։* (ՀՐՏ.)

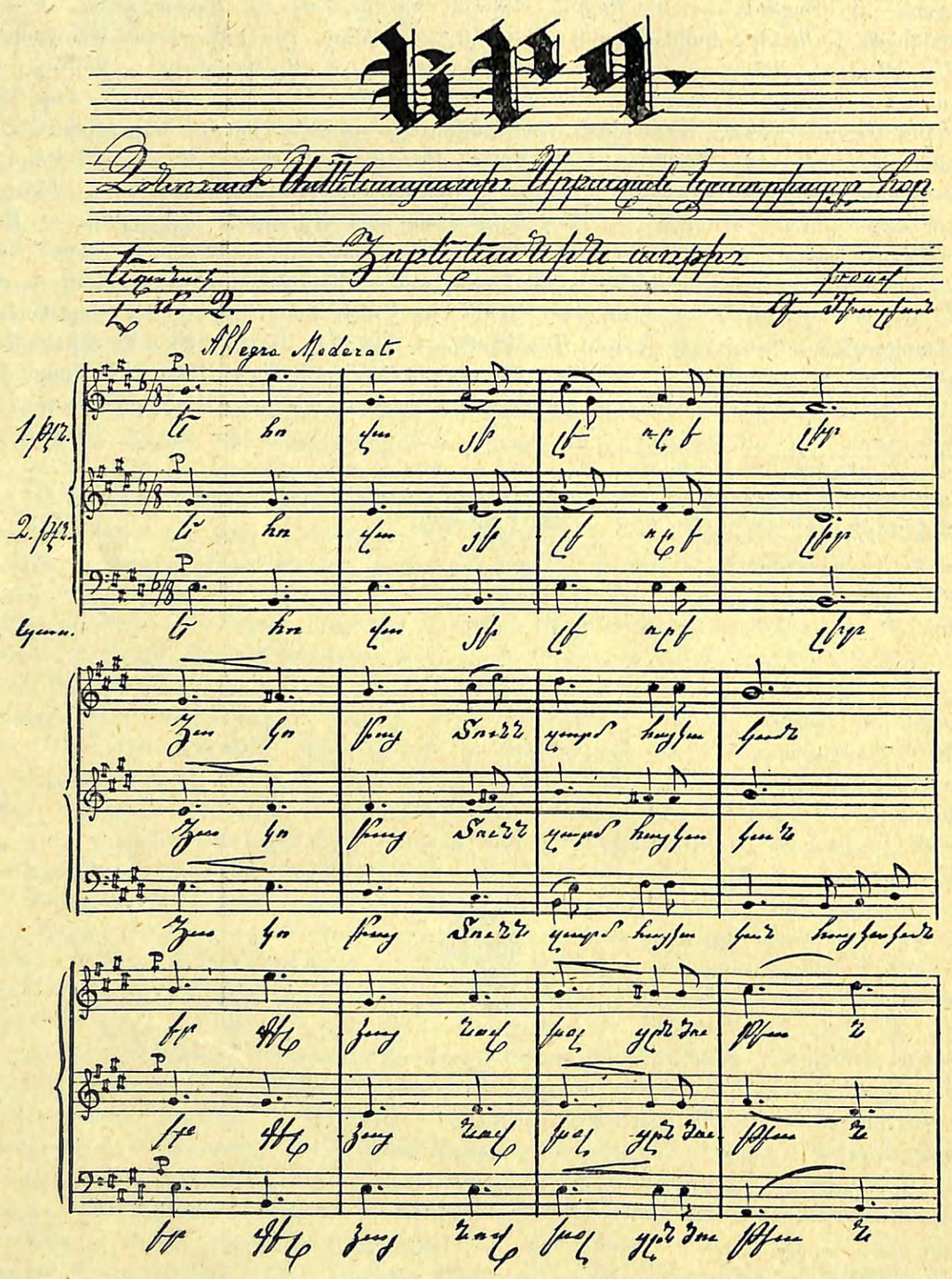
Allegro Moderato
1. ֆլեյտ.
2. ֆլեյտ.
Կլառն.

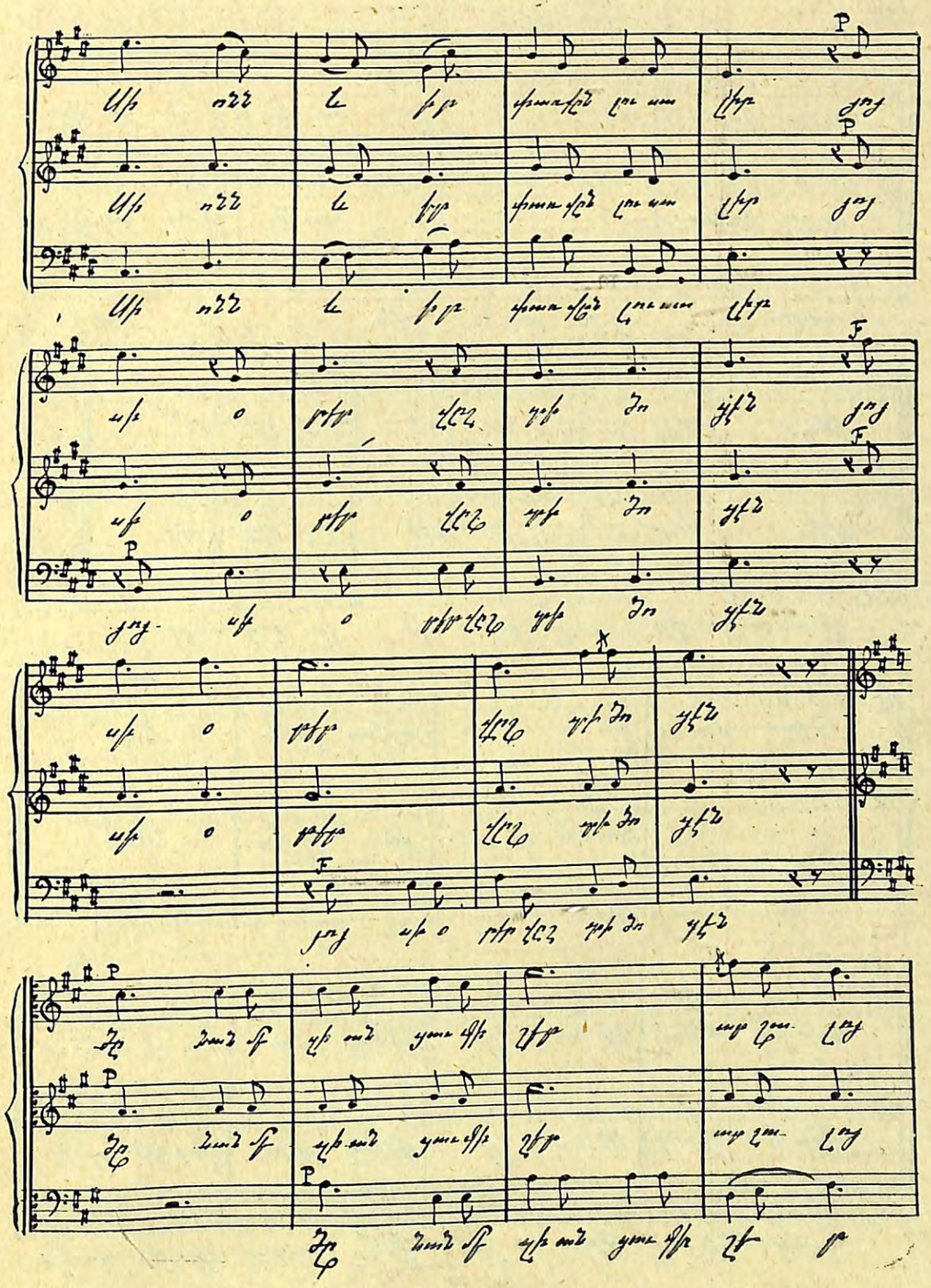

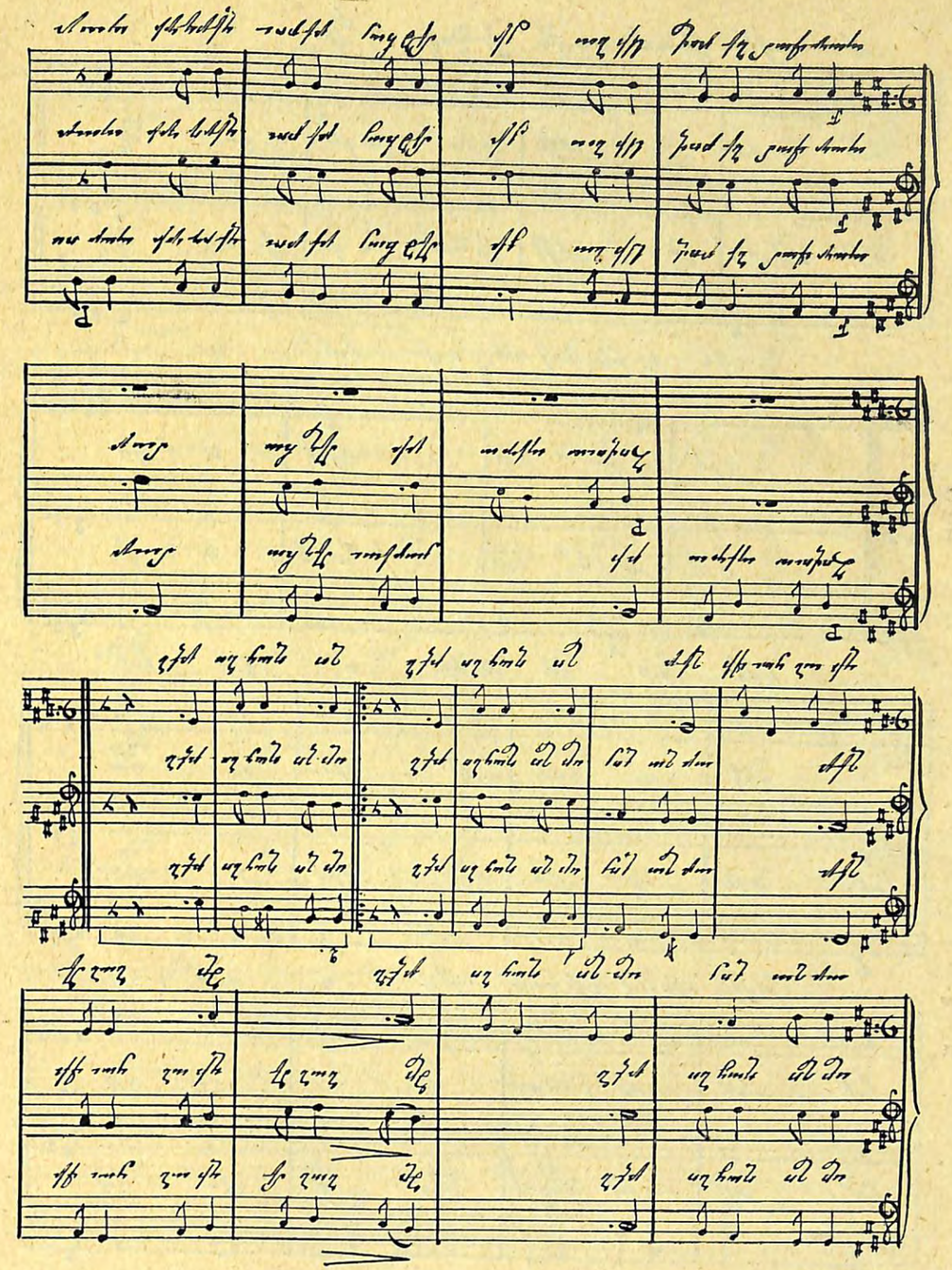

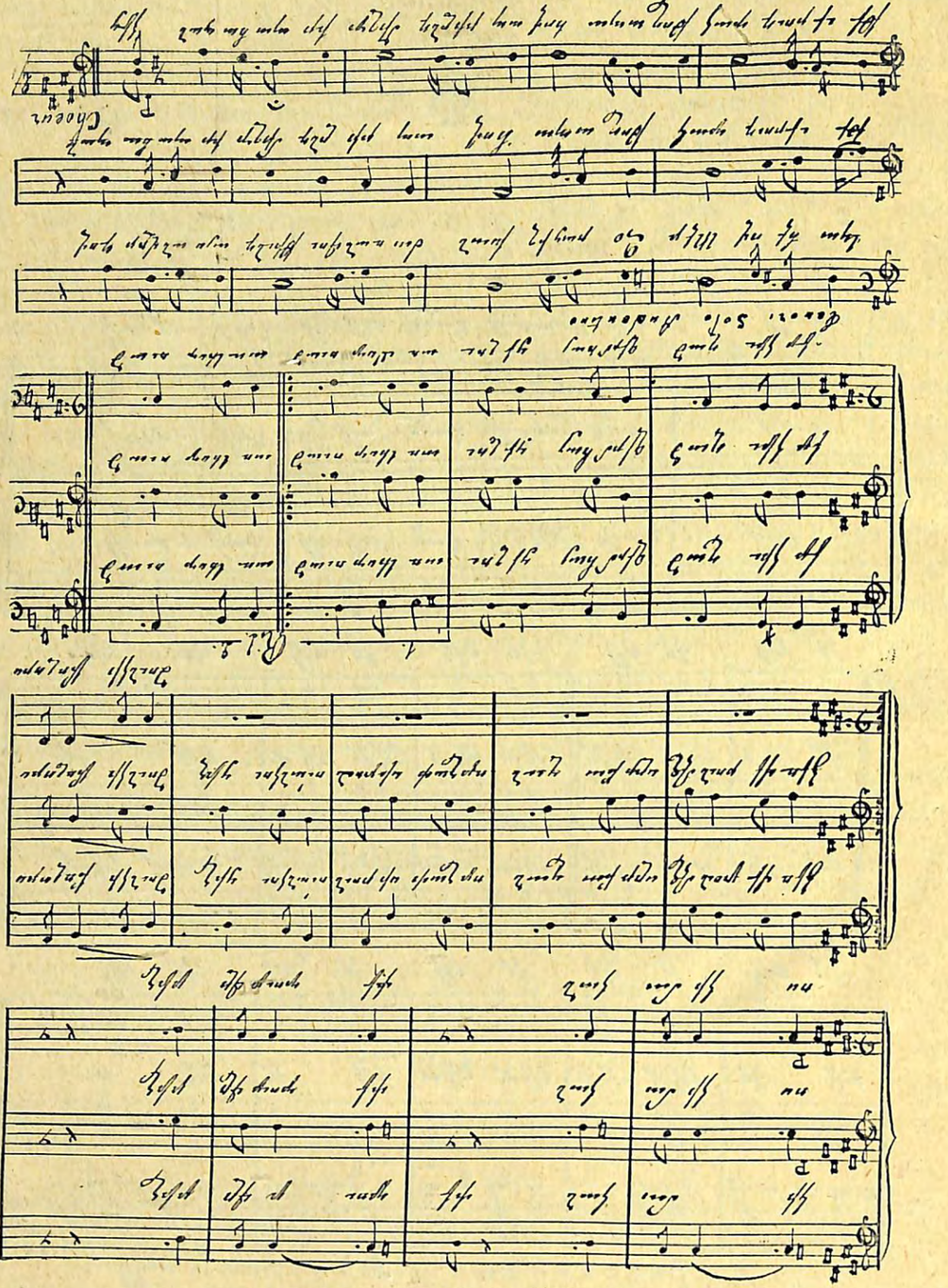

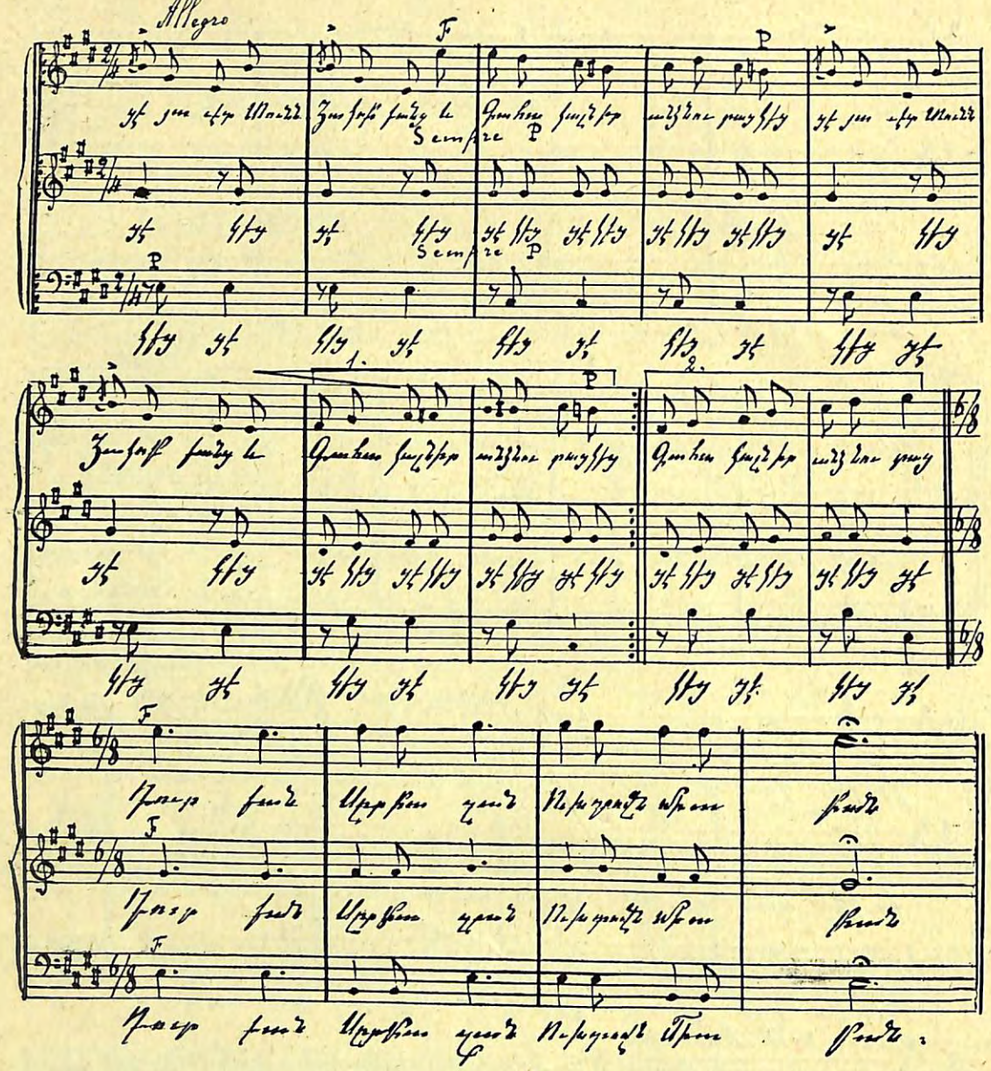

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔ

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔԵՊՍ.Ի ԳՈՒՐԵՂԵԱՆ

1879-1929

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Հայասաւանեայց Եկեղեցին, իբրեւ կեդրոն հոգեւոր դաստիարակութեանը Հայ Ժողովուրդին, իր կատարած դերը կը ցայտեցնէ իր ա՛յն հոգեւորականներուն վրայ, որոնք լաւ ըմբռնած են իրենց քարոզչական եւ ուսուցչական պաշտօնին բոլոր կողմերը եւ կարող եղած են արդիւնաւորել իրենց աշխատանքը տարիներու ընթացքին:

Ամեն. Դուրեան Արքազան, զուտ հոգեւորական տեսակէտէն դիտելով, եղած է անլռելի Քարոզիչը Ս. Աւետարանին, տալով իր քարոզելու արուեստին օծութիւն մը ո՛չ միայն իմաստալից խօսքերով եւ բանաստեղծական խոյանքով, այլեւ հայերէն լեզուին գրական գեղեցկութիւնով: Դրագէտը, բանաստեղծը, Իմաստասէրը, Աւետարանիչը միաւալով հոգեւորական Դուրեանի մէջ՝ հանդիսացուցած են զինքն Հայց. Եկեղեցւոյ բեմին վրայ լաւագոյն Քարոզիչներէն մէկը: Իբրեւ բանաստեղծ իսկ միշտ Աւետարանը եւ Փրկչին կեանքը երգած է Դուրեան իր ճերմուածներուն մէջ, ուր նոր ներշնչում եւ նոր արտայայտութիւններ առած են աւետարանական դէմքեր ու դրուագներ: Ասկէ զատ Դուրեան Արքազանի բեմին նկարագիրը եղած է միջակէն վե՛ր բարձրացնել ունկնդրութեան մակարդակը, եւ ասոր նպաստած են թէ՛ իր յարատեւ Քարոզչութիւնը եւ թէ՛ իր լուսաւորող ուսուցչութիւնը միեւնոյն ատեն, այնպէս որ Աւետարանը արտափայլած է շարունակ իր բեմին վրայ եւ իր գրչին տակ:

Ամենաղարս հաւատարմութիւնը իր արքազան կոչումին, զոր պահած է իր Քահանայութեան այս յիսուն տարիներուն մէջ, իր անձին շուրջ շինած է մեծ հոգեւորականի համբաւը, եւ իր անշահասէր ոգին եւ նուիրեալ գործունէութիւնը հայ եկեղեցականի սեմին տակ՝ եղած է զմայլելի եւ օրինակելի իրականութիւն մը, զինքը մօտէն ճանչցողներուն համար:

Ամեն. Դուրեան Արքազանի Քահանայութիւնը այնպէս սերտիւ լծորդուած է իր Ուսուցչութեան հետ որ անկարելի է զատել մէկը միւսէն:

Իբրեւ Վարդապետ Հայց. Եկեղեցւոյ, Ամ եղած է գերազանցապէս ուսուցիչն ու դաստիարակը, թէ՛ իր քահանայական ձեռնադրութենէն յառաջ եւ թէ՛ ետքը. ուսուցիչը ինչպէս եկեղեցւոյ արքազան բեմին, նոյնպէս դպրոցներու դասախօսական աթոռներուն վրայ, իբրեւ Քարոզիչ–Ուսուցիչ Պարտիզակի մէջ, իբրեւ Վերատեսուչ–Վանահայր Ս.Հաչու Դպրեվանքին մէջ, իբրեւ Առաջնորդ–Ուսուցիչ Իզմիրի առաջնորդութեան միջոցին, իբրեւ նախկին

Պատրիարք Կ. Պոլսի եւ ուսուցիչ Կ. Պոլսի Վարժարաններուն մէջ, եւ այժմ ալ իբրեւ Պատրիարք–Ուսուցիչ Երուսաղէմի Պատրիարական աթոռին վրայ:

Ժամանակակից հայ սերունդին մէջ բազմաթիւ անձեր, ազգային թէ եկեղեցական, իրենց մտաւոր եւ հոգեւոր զարգացումին եւ պատրաստութեան ատաղձները կը պարտին Ս.մեն. Դուրեան Սրբազանի ուսուցչական տաղանդին, որ յիսուն տարիներու ընթացքին, անընդհատ ու անխափան ուսումնասիրութեամբ մշակած է իր նախընտրած նիւթերը:

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ արգասաւորուած եւ օրհնուած այսպիսի երկարամեայ ծառայութիւն մը, կ'արժէր որ յիշատակուէր հանդիսաւոր արիթով մը, ո՛չ միայն ի ցոյց ազգային արդար գնահատանքի մը, այլեւ ի խաչալերութիւն Հայ Եկեղեցւոյ հոգեւորական դասուն:

Այս պարտը զգացին Ս. Պատրիարք Հօր աշակերտները, եւ Ս. Աթոռս Տնօրէն Ժողովը սանձնելով զայն, որոշեց Ն. Ս.մեն. Սրբազնութեան Քահանայական Ձեռնադրութեան յիսնեւոտդ տարեդարձին առթիւ յիշատակել իր կէս դարու եկեղեցական ու կրթական ծառայութիւնը եւ յոբելինական հանդէսով մը տօնախմբել զայն:

Այս նպատակով Յոբելինական Կեդրոնական Յանձնաժողով մը կազմուեցաւ Ս. Աթոռիս մէջ, որ, Յոբելեանը հռչակելու համար 1929–ին, հետեւեալ կարգադրութիւնները ըրաւ:

Ա.— Հրատարակել հատոր մը 1929 տարւոյ ընթացքին, որ պիտի բովանդակէ Ս.մեն. Դուրեան Սրբազանի աշակերտներուն, եկեղեցական թէ աշխարհական, բարեկամներուն եւ հիացողներուն գնահատումները, տպաւորութիւնները, յուշիկները, եւայլն: Հատորին սկիզբը պիտի դրուի Ս.մենապատիւ Յոբելեարին լման կենսագրութիւնը, եւ գործը պիտի պատկերազարդուի իր կեանքին այլեւայլ հանգրուանները յիշեցնող լուսանկարներով(*):

Բ.— Յոբելեանի յիշատակին կառուցանել Մատենադարանի յատուկ շէնք մը Ս. Յակոբի շրջափակին մէջ, ԴՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ անունով:

Սրբոց Յակոբեանց Աթոռին նշանաւոր պատրիարքներուն անունն ու յիշատակը անմահացած է մէյմէկ մեծագործութիւններով:

Դուրեան Սրբազանի պատրիարքութեան ատեն է որ մտաւորական եւ գրական ստոյգ շարժում մը, մտաւորական մեծագործութիւն մը, իրականութիւն եղաւ այս պատմական հաստատութեան մէջ, որ չունի սակայն Մատենադարանի պահանջներուն համապատասխանող առանձին շէնք մը: Ձեռագիր եւ տպագիր մատեանք, ինչպէս նաեւ թերթեր, կը պահուին իրարմէ անջատ այլեւայլ սենեակներու մէջ, մինչ Դուրեան Սրբազանի պատրիարքութեան այս ութը տարիներու ընթացքին հազարաւոր նոր նոր հատորներ աւելցած են եւ կ'աւելնան գրեթէ ամէն օր, եւ ասոնց համար տեղ կը պակսի:

Գ.— Յոբելեանի հանդէսները դիւրացնելու համար, յարմարագոյն կեդրոններու մէջ պիտի կազմուին Յոբելինական Օժանդակ Յանձնաժողովներ:

(*) Սոյն հրատարակելի հատորին վերջը պիտի դրուի Սրբազան Յոբելեարին եկեղեցական թէ աշխարհական աշակերտներուն անուանացանկը. ուստի այս առթիւ կոչ կ'ընենք բոլոր անոնց, որ աշակերտած են Ն. Բ. Սրբազնութեան, զրկել մը հաղորդել Կեդրոնական Յանձնաժողովին թէ ե՞րբ աշակերտած են Դուրեանին, ո՛ր դպրոցի մէջ եւ ո՛րչափ տեւած է իրենց աշակերտութեան շրջանը:

Դ.— Յոբելեանի հանդէսները պիտի հռչակուին 1929 Հոկտ. 26, Շբ. նոր տոմարով, Թարգմանչաց տօնին:

Հանդէսներուն մասնրամասնութիւնը ճշդելու համար Յայտագիր մը պիտի պատրաստուի պատշաճ ժամանակին եւ պիտի հրատարակուի հայ թերթերու մէջ:

Յոբելինական Կեդրոնական Յանձնաժողովը առ այժմ կը բաւականանայ այս Յայտարարութեամբ եւ կը խնդրէ բոլոր հայ թերթերէն ու հանդէսներէն որ բարեհաճին նոյնութեամբ հրատարակել զայն իրենց սիւնակներուն մէջ:

ՅՈԲԵԼԻՆԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻՆ ԿԱԶՄԸ

1. *ԳԵՐ. Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ*
Առաջնորդ Եգիպտոսի, ՊԱՏՈՒԱԿԱՒ ՆԱԽԱԳԱՀ

2. *ԳԵՐ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆ*
Լատսարարապետ Ս. Աթոռիս ԱՏԵՆԱՊԵՏ

3. *ԳԵՐ. Տ. ԲԱՐԳԷՆ ԵՊՍ. ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆ*
Խմբագրապետ ՍԻՈՆԻ ԱՏԵՆԱԴՊԻՐ

4. *ԳԵՐ. Տ. ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԻՆՈՒՆԻ*
Պատրիարքական Փոխանորդ ԳԱՆՁԱՊԵՏ

5. *ԳԵՐ. Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ ԵՊՍ. ԳԱՅՐԳՃԵԱՆ*
Ելեւմտից Տեսուչ ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ

6. *ՀՈԳ. Տ. ԿԻՒՐԵՂ ՎՐԴ. ԻՍՐԱՑԷԼԵԱՆ*
Ներքին Տեսուչ Ժառանգց. Վարժարանին »

7. *ՄԵԾ. ՏԻՄ. ԿԱՐԱՊԵՏ ՆՈՒՐԵԱՆ*
Դիւանապետ Պատրիարքարանի »

8. *ՄԵԾ. ՏԻՄ. ԳՐԻԳՈՐ ՄԽԱԼԵԱՆ*
Ուսուցիչ Ժառանգց. Վարժարանի »

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Ա.— Ամեն. Յոբելեարի աշակերտներուն եւ այլոց կողմէն գրուելիք գրութիւնները պիտի ղրկել ՍԻՈՆԻ հասցեով մինչեւ 1929 Մայիսի վերջը:

Բ.— Իսկ նոր կառուցանելի Մատենադարանին համար դրամական նպաստ մը տալու յօժարող ազգայիններէն, կրնան իրենց նուիրները ղրկել Յոբելինական Կեդրոնական Յանձնաժողովին հասցէին:

COMITÉ CENTRAL DE JUBILÉ TOURIAN
PATRIARCAT ARMÉNIEN
JÉRUSALEM — PALESTINE

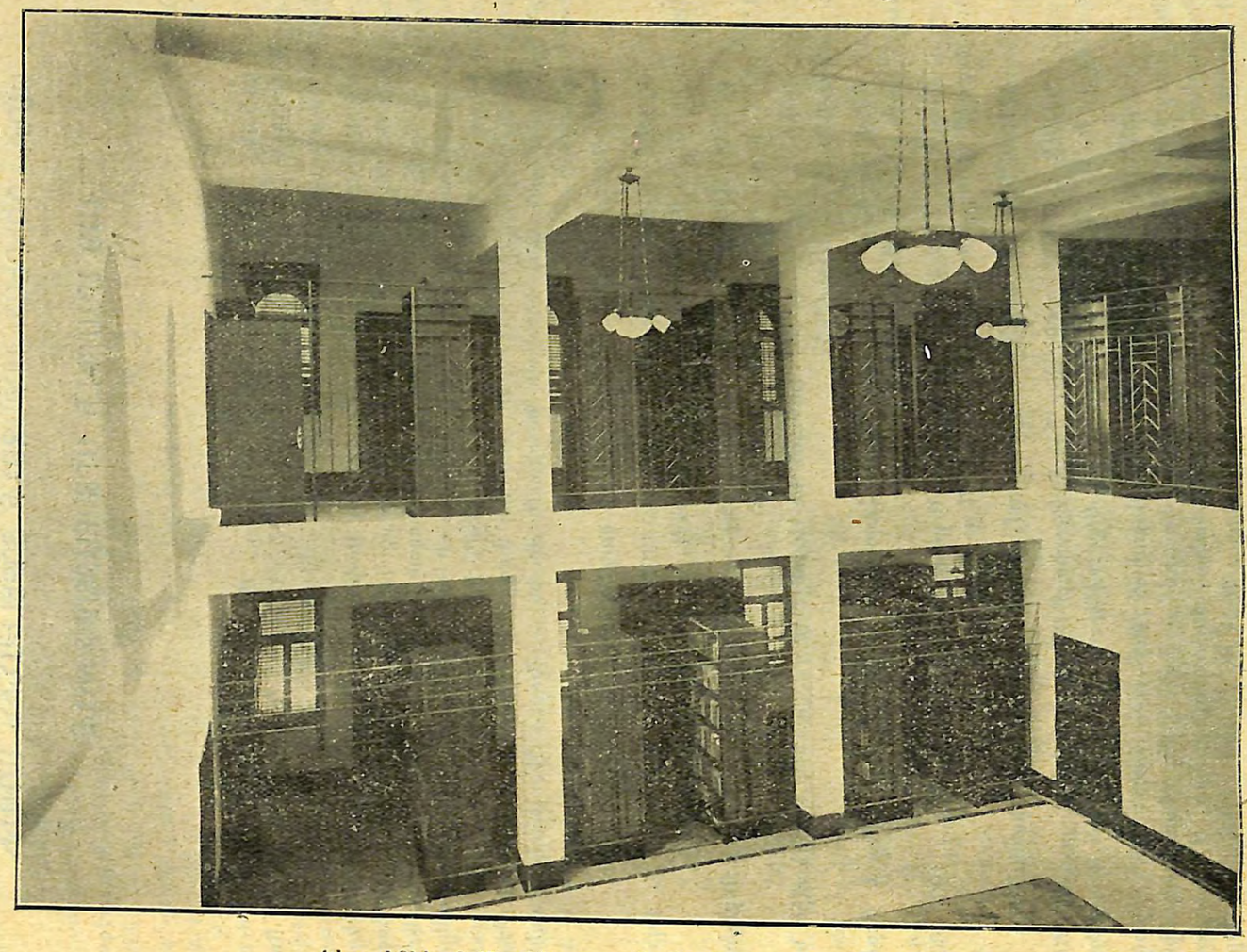

Կիւլպէնկեան Մատենադարանի ներքին հարաւային թեւը

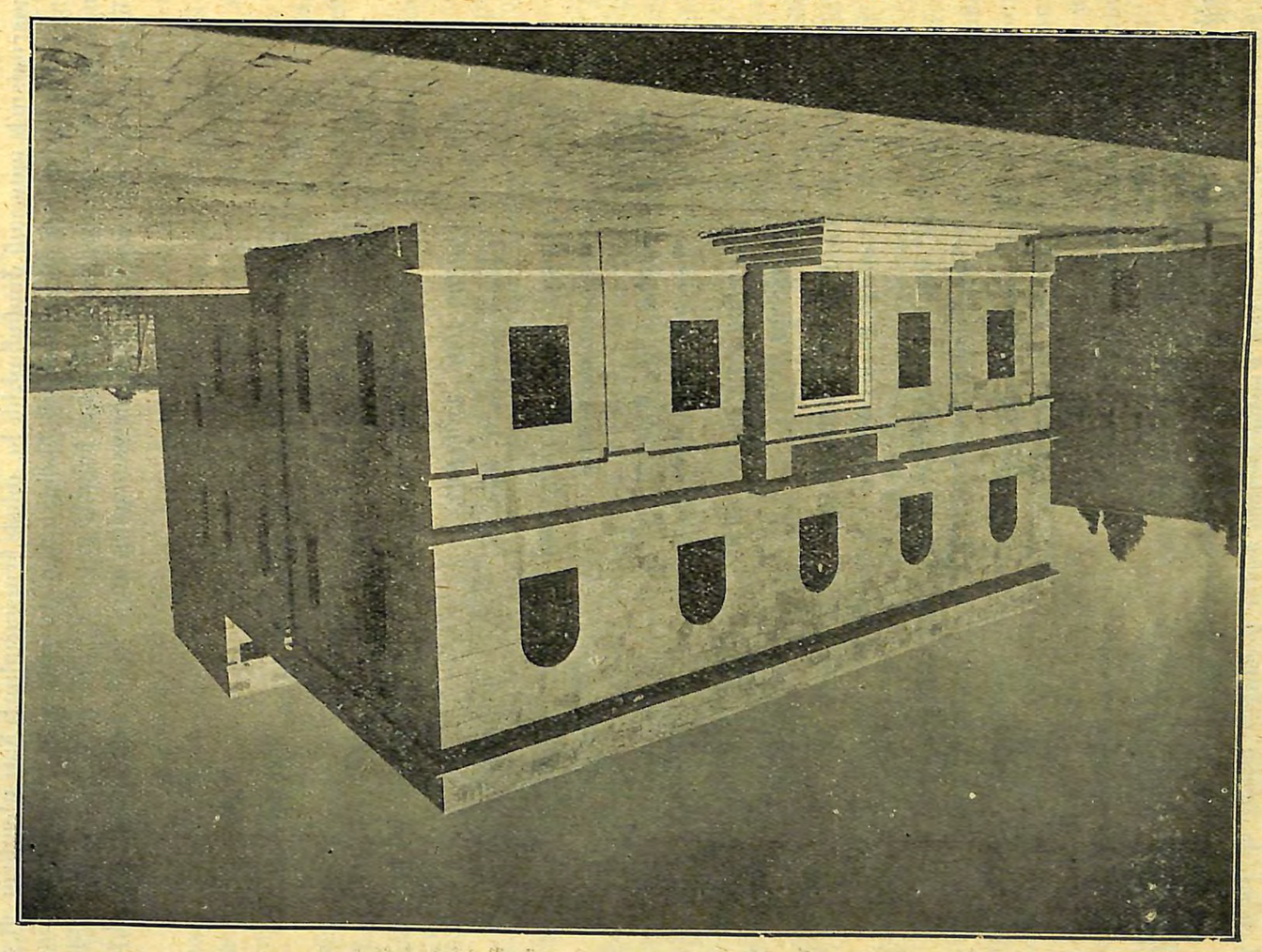

Կիւլպէնկեան Մատենադարանի արեւմտեան կողմը

ԱՄԵՆ· ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՅՈԲԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԱԶԴԱԿ.— 1929 Հոկտ. 26, Մեծ Ցոբելեարը, *Մ. Տաճատեան*։ Եղիճ Արք. Դուրեան *(Բանաստեղծը)*, *Նեռսես Քիւրքեան*։— Նոյմ. 2, Նոյմ. 6, Դուրեան Սրբազանի Ցոբելեանը *(Տիար Տօքթ. Թօրթեանի բանախօսութեան առիթով)*։

ԱԶԴԱՐԱՐ.— 1929 Հոկտ. 26, Մտքի ու Սրտի Մարդուն *(Մեր Խօսքը)*։ Դուրեան Սրբազանը, *Մեսրոպ Արք. Նարոյեան*։ Ցոբելեանի մը Դասերը, *Աբրահամ Տէր Յակոբեան*։ «Նմմաուսի ճամբորդները», *Յ. Քէշիշեան*։ Սրբազան Դործիչը, *Տ. Ա. Հ.*։ Եղիճ Արք. Դուրեան *(Կենսագրական Դիծեր)*։ Մեծ Ցոբելեարը, «Ի Խորոց Սրտի», *Մ. Սուքրանեան*։ Սրբազան Քերթողը, *Թ. Ազատեան*։— Հոկտ. 27, Ինչո՞ւ կը Տօնենք *(Խմբ.)*։ Ի պատիւ Դուրեանի։— Նոյմ. 8, Դուրեան Սրբազանի Դեղեցիկ Ձառը։— Նոյմ. 17, Աւաբական Թերթ մը՝ *Էլիֆ պա՝ (Դանասկոս)* Դուրեան Պատրիարքի մասին։— Նոյմ. 24, Ծաղկէ-Ծաղիկ, *Դարձեալ Քանիսը*, *Շրջիկ*։

ԱՊԱԴԱՅ.— 1929 Հոկտ. 26, Վաղուան զոյգ Տօները *(Խմբ.)*։

ԱՐԱՔՍ (Երևոյեան Օրաթերք, Սօֆիա).— 1929 Հոկտ. 27, Ամեն. Տ. Տ. Եղիճ Արք. Դուրեան *(Իր Ցիսնամեայ Ցոբելեանին առիթով)*, *Եր. Եպս. Փէրտահճեան*։

ԱՐԱՔՍ (Անկախ Հայաթերք, Աղեքսանդրիա).— 1929 Հոկտ. 26, Շնորհալի Ցոբելեար Ամեն. Տ. Տ. Եղիճ Արք. Դուրեանին, *Դիմեհղա*։

ԱՐԵՒ.— 1929 Հոկտ. 26, Դուրեան Պատրիարք *(Խմբ.)*։ Դուրեան Ցոբելեանին Նշանակութիւնը, *Միք. Նաթանեան*։

ԲԱԶՄԱՎԷՊ.— 1929 Նոյմ.-Դեկտ., Հովուական Սրինգ *(Դուրեան Սրբ.ի Ցոբելեանին առիթ)*, *Հ. Վ. Ցովհաննիսեան*։

ԴԻՏԱԿ.— 1929 Հոկտ. 21, Դուրեան Սրբազան, *Աշոտ Բ. Քէչեան*։— 1930 Յնվ. 6, «Ազգային Տեսութիւն» *[խորագրին տակ]*. *Աշոտ Բ. Քէչեան*։

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ.— 1929 Նոյմ. 16, Բանաձայութեան Յիսնամեակ։

ԵՓՐԱՏ.— 1929, Հոկտ. 26, Եղիճ Պատրիարք Դուրեան *(Բանաձայութեան Յիսնամեակը)*, *Խ. Դ.*։ Եղիճ Արք. Դուրեան *(Իմ Յիշատակներուս մէջէն)*, *Վահան Աւագեան*։

ԺԱՄԱՆԱԿ.— 1929 Յլս. 18, Երկու Ցոբելեան *(Խմբ.)*։— Հոկտ. 25, Սրբազան Ցոբելեարը Եղիճ Արեպս. Դուրեան, *Մելոն Աստուր*։— Հոկտ. 26, Մտաւորականին ի Պատիւ *(Խմբ. Պ.)*։ Քառոզիչը, *Մեսրոպ Արեպիսկոպոս*։ Տպաւորութիւններ, *Ս. Սագսեան*։ Ուսուցիչը, Բանաստեղծը, Ոսկեբերան Բեմբասացը, *Աշոտ Բ. Քէչեան*։ Մեծանուն Ցոբելեարին, *Արիստակես Քհնյ. Հիսարեան*։ Կենսագրական Նօթեր Ամեն. Դուրեան Տ. Եղիճ Ս. Պատրիարքի, *Հմայեակ Քհնյ. Էֆսհրեան*։— Հոկտ. 31, Ֆրեզնոյի մէջ *(Խմբ.)*։— Նոյմ. 22, Իմ Մեծարանքի Տուրս Ցոբելեար Պատրիարքին, Ա.— Նոյ. 23, *Բ.*, *Հայ Պահ*։

ԼՒԲԱՆԱՆ.— 1929 Նոյմ. 2, Յիսնամեայ Բանաձայական Ցոբելեան Ամեն. Տ. Եղիճ Արք. Դուրեանի, *Դիտող*։— Նոյմ. 9, Ամեն. Տ. Եղիճ Արք. Դուրեանի Ցոբելեանին առիթ՝ Ուսանողի Ցուշեր, *Յ. Պալեան*։

ԿՈՒՆԿ.— 1929 Նոյմ. 2, Դուրեան Իզմիրի մէջ, *(Տիկ.)* *Հ. Գ. Գեորգեան*։ Դուրեան Սրբազան, *Վահրամ Մ. Վարդապետ*։ Երախտագիտական Փոռձ մը *(Դուրեան Ս.ի Ցոբելեանին առթիւ)*, *Գեղամ Գ. Վարդապետեան*։ Ցոբելինեական Շարքը *(Խմբ.)*։— Նոյմ. 29, Եղիճ Արք. Դուրեան, *(Խօսուած Պր. Ցովհաննիսեան Աւագեանի կողմէ՝ Ֆիլատելֆիոյ մէջ)*։

ՀԱՑԱՍՏԱՆԻ ԿՈՉՆԱԿ.— 1929 Հոկտ. 19, Դուրեան Սրբազանի Ցոբելեանը *(Խմբ.)*։ Եղիճ Արք. Դուրեան, *Հայկ Յովհաննէսեան*։ Դուրեան Ս.ի Ցոբելինեական Ձեռնարկները։ Շրջաբերական, *Սերոբէ Ս. Քհնյ. Ներսոյեան*։— Նոյմ. 16, Շնորհաւորական Նամակ առ Ամեն. Տ. Եղիճ Ս. Արք. Դուրեան, ի դիմաց Ամերիկայի Հայ Աւետ. Միութեան։ Դուրեան Ցոբելեանի առթիւ *(հանդիսաւոր պատճառութիւն)*։— Նոյմ. 23, Եղիճ Արք. Դուրեան, *Յակոբ Անտոնեան*։— Նոյմ. 30, Մեր Սրբազան Քնարը եւ Դուրեան Սրբազան, Ա.։— Դեկտ. 7, Բ., *Վահէ Հայկ*։

ՀԱՅ ԽՕՍՆԱԿ.— 1929, Սպտ.-Հոկտ. **Ցոբելինեական Թիւ, Նուիրուած Ամեն. Տ. Եղիճէ Ս. Արք. Դուրեանի Աւաքեպատճառի Պատրիարքին Երուսաղէմի**.— Շնորհիվ Մարդը, *Մեսրոպ Արք. Նարոյեան*։ Պատիւ Սրբազան Ցոբելեարին, *Ղեւոնդ Եպս. Դուրեան*։ Հովուին Սրինգը, Այլաբանական Քերթուած ի Ձօն Աւաքեպատճառի Ցոբելեարին «Հովուական Սրինգ» հոյակապ Երկին, *Գեորգ Սիմէոնեան*։ Եղիճ Արք. Դուրեան *(Մարդը, Բանաստեղծը, Իմաստասէրը)*, *Հ. Յովհաննէսեանի Բանախօսութիւնը*։ Ամեն. Տ. Եղիճ Ս. Դուրեանի Կրթական եւ Քարոզչական գործունէութիւնը Պարսիզակի մէջ, *Մ. Գ. Ծպլեան*։ Սրբազան Ցոբելեարը, *(Ցուշեր իր կեանքի քառասնամեակին)*, *Սիմոն Դաբաղեան*։ «Որ Էն»ին Շաբաթաթերթ, *Հարմիկ Իսկիսեան*։ Դուրեան Սրբազան իբր Բեմբասաց եւ Ուսուցիչ, *Միհրան Անտոնեան*։ «Հայ Խօսնակ»ի Յարգանքի Տուրքը Աւաքեպատճառի Ցոբելեարին, *Զարմայր Ա. Քհնյ.*։ Ամեն. Դուրեան Ս.ի Ցոբելեանը։

ՀԱՅ ԿԻՆ.— 1929 Հոկտ. 16, Դուրեան Ս.ի Ցոբելեանը *(Խմբ.)*։

ՀԱՅ ՍԻՐՏ.— 1929 Նոյմ. 13, Դուրեան Ս.ի Ցոբելեանը *(Խմբ.)*։

ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԱՄՍԱԹԻՐ.— 1929 Նոյմ., Եղիճ Արք. Դուրեան *(Նօթեր՝ Անոր Ցոբելեանին առթիւ)*, *Դուրգին Տ. Վարդանեան*։

ՀԱՅՐԵՆԻՔ (Օրաթերք).— 1929 Հոկտ. 22, Զոյգ մը Ցոբելեան, *Խ.*։— Հոկտ. 26, Դուրեան Պատրիարքի Երեք Յատկանիշերը, *Շահէ Ծ. Վարդ. Գասպարեան*։ Արդիւնաւէտ Կեանք մը *(Խմբ.)*։— Նոյմ. 24, Եղիճ Արք. Դուրեան *(Ուղերձ)*, *Յակոբ Անտոնեան*։

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ.— 1930 Յնվ. 15, Եղիճ Արք. Դուրեանի Ցոբելեանին առթիւ, *Ա. Կիւմիւեան*։

ՀՐԱՁԱՆ.— 1929 Սեպտ.-Հոկտ., Դուրեան Ոսկեղեն Ցոբելեան *(Խմբ.)*։ Եղիճ Արք. Դուրեան *(Անձնական յիշատակներ)*, *Արմենակ Տէր Յակոբեան*։

ՀՐԵՂԷՆ ՍԻՒՆ.— 1929 Յուլ., Դուրեան Սրբազանի Բանաձայութեան Յիսնամեակը։

ՄՇԱԿ.— 1929 Հոկտ. 11, Անդրանիկ եւ Դուրեան, *Տիրայր Ծ. Վրդ. Մարգարեան*։ Մտքի Մշակը *(Խմբ.)*։— Նոյմ. 19, Ցոբելեաններ ու Ցոբելեարներ, *Դիտող*։— Դեկտ. 10, Յարգանք Մեծ Ցոբելեարին, *Ազնիւ Մ. Ձապհրեան*։

ՅԱՌԱՋ.— 1929 Նոյմ. 3, Սրբազան Քերթողը, *Թ. Ազատեան*։— Նոյմ. 10, Ցոբելեար Պատրիարքին Ձառը։

ՑՈՒՍԱՓԵՐ.— 1929 Հոկտ. 25, Եղիճ Դուրեան *(Խմբ.)*։ Դուրեան *(Իր Ցոբելեանին առթիւ)*, *Հաճասեղ*։ Եղիճ Դուրեան, *Գ. Մխիթարեան*։ Երկու Խօսք *(Եղիճ Դուրեանի Ցոբելեանին առիթով)*, *Վ. Նաւասարդեան*։ Կենսագրական Դիծեր։ Թող որ այս մեկը գոնէ, *Գ. Զէֆիլեան*։— Հոկտ. 31, Ցոբելեար Ե. Դուրեանի Ձառը։— Նոյմ. 30, Ցուշեր Ուսուցիչ Դուրեանի Կեանքեն, *Ս. Բաբախեան*։

ՆՈՐ ԱԻԵՏԱՓԵՐ.— 1929 Դեկ. 7, Դուրեանի Ցոբելեանը։

ՆՈՐ ԼՈՒՐ.— 1929 Հոկտ. 26, Յոբելեանի Առթիւ, *Յովհաննէս Ասպետ*։ Թորոսվանք Երախտագէտ Սրտի, *Սիմոն Դաբաղեանեան*։— Հոկտ. 30, Մեծ Յոբելեարին Ուղերձ, *Պետրոս Կարապետեան*։

ՆՈՐ ՕՐ (Աքելի).— 1929 Հոկտ. 27, Եղիւռ Դուրեան *(Յոբելեանին առթիւ)*, *Ա. Կ.*։ Դուրեան Պատրիարք *(Անձնական Յիշատակներ)*, *Ա. Ցակոբեան*։— Նոյմ. 30, Դուրեան Պատրիարքի Կեանքին, *Արմենակ Տէր Ցակոբեան*։

ՆՈՐ ՕՐ (Ֆրեզնօ).— 1929 Մայ. 24, Եղիւռ Արք. Դուրեան *(Իմ Յիշատակներուս մէջէն)*, *Ա.*, *Վահան Արապեան*։— Մայ. 31, *(Շար.)* *Բ.*։

ՊԱՀԱԿ.— 1929 Հոկտ. 24, Յիսնամեայ Յոբելեան Ֆռանսայութեան Երուսաղէմի Պատրիարք Ամեն. Եղիւռ Արք. Դուրեանի. 1879–1929, *Կոչ* Սելանիկի եւ շրջաններու հայութեան։

ՊԱՅՔԱՐ.— 1929 Հոկտ. 20, Դուրեան Ս.ի Յոբելեանին առիթով, *Ա.*, *Շահէ Ծ. Վրդ. Դասպարեան*։— Հոկտ. 22, *Բ.*— Հոկտ. 23, *Գ.*— Հոկտ. 24, *Դ.*— Հոկտ. 26, *Ե.*։ Տ. Եղիւռ Պատրիարք Դուրեան *(Մնք.)*։— Հոկտ. 27, *Զ.*— Հոկտ. 29, *Է.*։— Նոյմ. 7, Դուրեան Մայրիկը, *Մարիամ Քիւրքեան*։— 1930 Յուն. 10, 11, Յոբելեանի մը առթիւ օրինակելի դասեր Դուրեան Ս.ի գեղեցիկ կեանքին, *(Ա., Բ.,)* *Վ. Մ. Միրագլեց*։

ՍԱԽՄԱՌՆԱԿ.— 1929 Նոյմ. 9, Օրուան Կուռքը։

ՐԱՀՆԻՄԱՆ.— 1929 Նոյմ. 9, Եղիւռ Արք. Դուրեան, *Ա. Նազգաշեան*։

ՓԱՐԱՍ (Սօֆիա).— Հոկտ. 26, Դուրեան Ս.ի Յոբելեանը *(Խմբ.)*։— Նոյմ. 30, Զօն Առաքելաշնորհ Յոբելեար Դուրեան Ս. Պատրիարքին, *Մեսրոպ Ա. Քհնյ. Սնապնեան*։

ՓԱՐՈՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՑ.— 1929 Սպտ.–Հոկտ. **Նուիրուած Դուրեան Յոբելեանին**։— Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսին Նամակը։ Դուրեան Ս.ի Յոբելեանը, *Մեսրոպ Արք. Նարոյեան*։ Գնահատութեան Ոգին, *Գրիգոր Սարաֆեան*։ Տաճեակը, *(Ամեն. Դուրեան Ս.ին Իր Յիսնամեայ Յոբելեանին առիթով)*, *Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի*։ Ոսկի Օղակին Խորհուրդը, *Շահէ Ծ. Վրդ. Դասպարեան*։ Մեծ Անձնաւորութիւն մը, *Յովհան Կարապետեան*։ Դրուագներ Միհրան Դուրեանի Ուսանողական եւ Ուսուցչական Կեանքին, *Հմայեակ Ա. Քհնյ. Էխտեեան*։ Տիպար Դասիարակը, Ամեն. Պատրիարք Եղիւռ Արք. Դուրեանին, *Գէորգ Սարաֆեան*։ Դուրեան Սրբազան, *Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի*։ Եղիւռ Դուրեան, *Տոքթ. Հ. Ս. Ճիշմիշեան*։— 1930 Փետր., Դասեր Դուրեան Յոբելեանէն, *Բիւզանդ Եղիայեան*։

ՓՈՒՆՋ.— 1929 Հոկտ, 15, Եղիւռ Պատրիարք Դուրեան, Ֆռանսայական Յիսնամեայ Յոբելեան, *Վ. Զարդարեան*։

ԱՄԵՆ. ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ ՏՕՆՈՒԵՑԱԻ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

ԱԹԷՆՔ.— *Արեւ*, 1929 Նոյ. 13։— *Նոր Օր (Աքելի)*, 1929 Հոկտ. 30, *Բրօք. Նշդրակ*։

ԱԼԵՔՍԱՆՏՐԻԱ.— *Եփրաս*, 1929 Նոյ. 23։

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ.— *Արեւ*, 1929 Հոկտ. 31, *Հետեւեալ*։

ԳԱՀԻՐԷ.— *Սուրբ (Աղեքսանդրիա)* 1929 Նոյ. 2։

ԴՈՆՄԹԱՆՑԱ.— *Ժամանակ*, 1929 Նոյ. 21, *Թուրքեր*։

ԵՈՒՆԻԼԸՆ ՍԻԹՔ.— *Երիտասարդ Հայաստան*, 1929 Նոյ. 16։— *Պայքար*, 1930 Յուն. 8, XXX։— *Տաճար*, 1929 Դեկ. 1, *Հոխխիմեի Գալիպզեան*։

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ.— *Ազդակ*, 1929 Նոյ. 2։— *Ազդարար*, 1929 Նոյ. 6։— *Ապագայ*, 1929 Նոյ. 23։— *Արեւ*, 1929 Նոյ. 1, 2։— *Լիբանան*, 1929 Նոյ. 9։— *Յառաջ*, 1929 Նոյ. 9, *Ե. Սարուխի*։— *Յուսաբեր*, 1929 Հոկտ. 29, 30, 31։— *Նոր Օր (Աքելի)*, 1929 Նոյ. 6, *Վանեան*։ Նոյ. 7, նոյն։

ԶՈՒՀԼԷ.— *Լիբանան*, 1929 Նոյ. 2, *Գեղամ*։

ԼԻԲԱԶՄԱ.— *Նոր Օր (Աքելի)*, 1929 Նոյ. 8, *Ժիրայր*։

ԼՕՐԻՆՍ.— *Պայքար*, 1929 Դեկ. 18, *Ա. Մ. Ահարոնեան*։

ԽԱՐՊԻՆ.— *Յուսաբեր*, 1930 Յուն, 21։

Կ. ՊՈԼԻՍ.— *Ժամանակ*, 1929 Հոկտ. 26։— *Հայաստանի Կոչնակ*, 1929 Նոյ. 30։— *Հայ Ասպետ*, 1929 Նոյ.–Դեկ.։— *Նոր Լուր*, 1929 Հոկտ. 26։

ՀԱԼԷՊ.— *Եփրաս*, 1929 Նոյ. 6։

ՀԷՑՎԸՐՀԻԼ.— *Պայքար*, 1929 Դեկ. 6, *Հիւլրիհիւցի*։

ՄԱՆՉԵՍՏԸՐ.— *Սիոն*, 1930 Փետր.։

ՆԻՒ ԵՈՐՔ.— *Հայաստանի Կոչնակ*, 1929 Նոյ. 23։— *Հայրենիք*, 1929 Դեկ. 1, *Ազաս Պզտիկեան*։— *Յուսաբեր*, 1929 Նոյ. 29։— *Պայքար*, 1929 Նոյ. 22, *Վահան Արփի*, Նոյ. 23, * * *։

ՆԻՒ ՃԸՐՋԻ.— *Տաճար*, 1930 Յնվ. 1, *Ներկայ մը*։

ՊԷՅՐՈՒԹ.— *Լիբանան*, 1929 Նոյ. 2, *Դիտող*։— *Յուսաբեր*, 1929 Նոյ. 2 *(Սիւրիոյ Արաբ Մամուլը Դուրեան Պատրիարքի մասին)*։— *Պայքար*, 1929 Նոյ. 21, *Արշաւիր Կամսարականի*։

ՊՈՍԹՈՆ.— *Պայքար*, 1929 Հոկտ. 30։

ՊՈՒԷՆՈՍ ԱՅՐԷՍ.— *Ժամանակ*, 1929 Դեկ. 3։— *Յառաջ*, 1929 Դեկ. 18, *Սմբատ Թորգոմեան*։

ՊՈՒՐՐԻՇ.— *Հայաստան*, 1929 Հոկտ. 17։

ՍԱՆ ՖՐԱՆՍԻՍԿՕ.— *Նոր Օր (Ֆրեզնօ)*, 1929 Հոկտ. 11, *Ազան*։

ՍՕՖԻԱ.— *Փարոս*, 1929 Նոյմ. 2։

ՎԱՌՆԱ.— *Փարոս (Սօֆիա)*, 1929 Նոյ. 2։

ՏԷՏԷ–ԱՂԱՃ.— *Ազդարար*, 1929 Դեկ. 1, *Կ. Վ.*։

ՓԱՐԻԶ, Ազատամարտ, 1929 Նոյ. 3։— *Ապագայ*, 1929 Հոկտ. 30։— *Արեւ*, 1929 Նոյ. 7։— Le Foyer, 1929, Nov. 15։

ՓՐԱՎԻՏԷՆՍ.— *Պայքար*, 1929 Դեկ. 12, *Նուարդ Կիւրկիրեան*։

ՖԻԼԱՏԵԼՖԻԱ.— *Կոռնիկ*, 1929 Նոյ. 22։— *Հայաստանի Կոչնակ*, 1929 Դեկ. 7, *Հանդիսական*։— *Հայ Միտք*, 1929 Նոյ. 28, *Ներկայ մը*։

ՖԻԼԻՊԷ.— *Ազդարար*, 1929 Նոյ. 2։— *Նոր Օր (Աքելի)*, 1929 Նոյ. 9, *Մակարացի*։— *Փարոս (Սօֆիա)*, 1929 Նոյ. 2։

ՖՐԷԶՆՕ.— *Ժամանակ*, 1929 Հոկտ. 31։

Ծանօթ.— *Իւրաքանչիւր քաղաքի դիմաց ջրուած են այն թերթերը որոնց մէջ կայ հանգամանալի նկարագրութիւնը։ (ՀՐՏ.)*

ՑԱՆԿ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՒ

Էջ

Առնե. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Դուրեան Ցորելեար 3
Տիկ. Արուսեակ Ա. Դուրեան 4
Միհրան Դուրեան 5
Տիրացու Եղիշէի Սարկաւագութիւնը 6
Տ. Եղիշէ Վրդ. Դուրեան, 1880 ին 7
Մատթէոս Վրդ. Արծիւեան 8
Դուրեան Վրդ. Պարտիզակի մէջ, 1887 ին 9
Տ. Եղիշէ Ծ. Վրդ. Դուրեան, Եւրոպայի մէջ 11
Տ. Եղիշէ Ծ. Վրդ. Դուրեան, Դպրեվանք եկած տարին 14
Դուրեան Սրբազան, Տեղապահ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան . . . 15
Դուրեան Սրբազան, Կ. Պոլսէն Երուսաղէմ ճամբորդելու առթիւ Եգիպտոս, Փօր-Սաիտ առջև, մակոյկի մէջ 17
Դուրեան Սրբազան Կ. Պոլսի մէջ իր պարզ տարազով 18
Նմանահանութիւնը Բարձր-Քօմիսէրի Հրովարտակին 20
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին գաւթին մէջ իր Ուխտը կատարելէ յետոյ 24
Սրբազան Պատրիարք Հօր Գահակալութեան օրը Ն. Վ. Բարձր-Քօմիսէր Սըր Հէրպըրտ Լ. Սամուէլ և Ն. Ամեն. Սրբազնութիւնը . . . 26
Ն. Վեհ. Թագաւոր Ճորճ Ե. 30
Ն. Վեհ. Մէրի Թագուհին 31
Դուրեան Սրբազան ընտանեկան յարկի տակ 38
Ցորելեար Սրբազանին մեծ իւղանկարը 43
Գեղամ Դուրեան, Տիկ. Պերճուհի և Օր. Մլքէ 46
Ագրիպպաս Էֆ., Դուրեան Սրբազան, Տիկ. Ֆուլիկ, Տիկ. Նարդիկ Դուրեան, Սուբէն Դուրեան, Արեզ Դուրեան 49
Ս. Պատրիարքին Հօրեղբայրը 53
Արմաշու Դպրեվանքին Ս. Դասարանին Նորընծաները, 1895 . . . 70
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Կարմելեայ Վանքին առջև 78
Պատյտ Կարմելոս Լերան վրայ 80
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Ցորդանանի եզերքը 82
Ամեն. Դուրեան Սրբազան մակոյկով պատյտ կ'ընէ Ցորդանանի վրայ . . . 88
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Մեռեալ Ծովի եզերքը 98
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Յակոբի Ջրհորին քով 106
Արմաշու Դպրեվանքը 133
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Սիոնի Գերեզմանատան մէջ 137
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Ս. Փրկչի դրան առջև, 1923 149
Իսկիւտարի Ս. Խաչ Վարժարանին մուտքը 153
Պէրպէրեան Վարժարան Սկիւտար 162
Դուրեան Սրբազանի Արմաշէն Պարտիզակ այցելութեան մը առիթով առնուած խմբանկար, 1904 171
Դուրեան Վարդապետ, Քարոզիչ և Տեսուչ, Պարտիզակ 174
Բերայի Էսաեան Վարժարանին ճակատը 179
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Պատրիարք Կ. Պոլսի 183

Դուրեան Սրբազան՝ Արմաշի իր աշխատութեան սենեակին մէջ . . . 189
Արմաշի Ջ. Դասարանի Սարկաւագները 195
Արմաշի Եկեղեցին Աւազ Սեղանը և Դասը 199
Դուրեան Սրբազան՝ Երուսաղէմի իր աշխատութեան սենեակին մէջ . . . 206
Դուրեան Սրբազան Փոխ-Վանահայր Արմաշու Դպրեվանքին . . . 211
Կեդրոնական Վարժարանի ճակատը 215
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Կեդր. Վարժարանի իր երեք աշակերտներուն հետ 219
Սէմէրճեան Ձեմարան Վարժարանի արդի շէնքը 224
Դպրեվանքի «Որբերու Դասարան»էն կկլիկեցի սաներու խմբանկարը . . . 227
Բերայի Էսայեան Վարժ.ի ուսուցչական մարմնոյն խմբանկարը . . . 248
Արմաշի «Պուրակ» կոչուած անտառակը 267
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Արարատեան Որբանոցի Ֆանֆարի խումբին հետ, 1924 284
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Կիւլպէնկեան Դասարանի Ուսուցիչներուն և ութ Սարկաւագներուն հետ, 1928 304
Ցորելիանական Կեդրոնական Ցանձնաժողով 325
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Պատրիարքարանէն Հրաշափառով կը տարուի Եկեղեցի 330
Ամեն. Դուրեան Սրբազան իր Ցորելիանական Պատարագէն յետոյ կ'առաջնորդուի Պատրիարքարան 355
Հիմնարկէք Կիւլպէնկեան Մատենադարանի, 26 Հոկտ. 1929 . . . 357
Ամեն. Դուրեան Սրբազան Ցորելեար, նկարուած Միաբանութեան եւ Ժառ. Աշակերտաց խումբին հետ, 26 Հոկտ. 1929 372
Կիւլպէնկեան Մատենադարանի արտաքին տեսքը 373
Կիւլպէնկեան Մատենադարանի ներքին հարաւային թեւը 373

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹԵՐՈՒ

		էջ
Ջեկոյց		
Ծոբելեար Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Դուբեան.— կենսագրութիւն	Թ. Ե. Գ.	3
Ամեն. Դուբեան Սրբազան (1921–1930)	Կ. Ց. Նուրեան	19
Կոնդակ Օրհնութեան	Գէորգ Ե. Կաթողիկոս	33
Երկու Նամակներ	Սահակ Բ. Կաթողիկոս	35
Դուբեան Վարդապետը	Մեսրոպ Արհեպս. Նարոյեան	37
Ծուշեր Պարթիզակի մեր աշակերտութենէն	Միրտիչ Եպս. Սղաւունի	39
Իր Ժպիտը	Թորգոմ Եպիսկոպոս	42
Նամակ	Գէորգ Արհեպս. Առուշանեան	44
Կեանքիս Յարացոյցը	Ղեւոնդ Եպս. Դուրեան	47
Ամեն. Տ. Ե. Արքեպս. Դուբեան	Երուանդ Եպս. Փերտահճեան	50
Տանեցւոյ Փնարը	Գարեգին Եպս. Տէրսիմոնի	54
Թուչնաթռիչ Ցեղասակնարկները	Գարեգին Եպս. Տէրսիմոնի	56
Ուսուցիչը	Բաբգէն Եպիսկոպոս	64
Ի՞նչպէս կը ճանչնամ Դուբեան Սրբազանը	Շահէ Ծ. Վ. Գասպարեան	71
Պարզ Շնորհաւորական մը	Փառէն Ծ. Վ. Մկրտչեան	77
Իմ Տարեցոյն Պաշտպանները	Տիրայր Ծ. Վ. Մարգարեան	79
Վկայութիւն մը	Ներսէս Ա. Բհիլ. Թաղուզեան	81
Դուբեանի Ջահը	Նորայր Արդ. Պօղարեան	83
Նիշեր	Տիրան Արդ. Ներսոեան	84
Ծոբելեան մը	Հ. Սուքիաս Ղազիկեան	86
Սառեները միայն տեսայ	Հ. Մկրտիչ Վրդ. Պոտուրեան	89
Մեր Ուսուցիչը 1880–1890	Աւետիս Ծ. Վրդ. Հարթիւնեան	90
Դուբեան Փիլոնականը	Հ. Սահակ Կոզեան	92
Իմ Մեծարանքի Տուրքս Ծոբելեար Պատրիարքին	Խայ Պապ	95
Նամակ	Յովհ. Քհնյ. Տ. Մկրտիչեան	99
Դրուագ մը	Ստեփ Բահանայ	101
Դուբեան Սրբազանի Յիսնամեայ Ծոբելեանին առթիւ	Մկրտիչ Քհ. Մուրատեան	102
Ձօն	Յարութիւն Քհնյ. Սարհատեան	103
Ամեն. Տ. Ե. Դուբեան Պատրիարքի Ծոբելեանին առթիւ	Կարապետ Սրկ. Զաղըգեան	104
Ամեն. Ս. Ծոբելեարն իր նախասիրած ուսուցչական աթոռին վրայ	Սարգիս Սրկ. Մանուկեան	105
Ամեն. Տ. Ե. Արքեպս. Դուբեանի Յիսնամեայ Քահանայութեան Ծոբելեանին առթիւ	Հայկ Սրկ. Աբրահամեան	107
Դուբեան Սրբազանին Յիսնամեայ Ծոբելեանին առթիւ	Եզնիկ Սրկ. Վրթանեսեան	109
Սրբազան Ծոբելեարը	Ներսէս Սրկ. Տէր Ցակոբեան	110
Ծոբելեար Ամեն. Դուբեան Սրբազան	Մատթէոս Սրկ. Գոյումճեան	113
Վերյիշում	Ալպիս	114
Սիրոյ Տուրք	Ցակոբ Ալճոնեան	115
Երկոքին Եղիշէք	Վահրամ Արծրունի	117
Սեպագիր Խորհուրդ	Եովմ Արմէն	119

Հին Յիշողութիւններ	Լեւոն Բաշալեան	122
Դուբեան Սրբազանի մուտքը պատանեկութեան աշխարհին մէջ	Սիմոն Գաբամեան	123
Ծոբելինական Ձօն	Դր. Հ. Գալուստեան	125
Կեանքը և Մարդը	Գեղամ-Գեղակ	127
Ցարգա՞նք Ամենապատիւ Ծոբելեարին	Գառնիկ Գէորգեան	128
Ծուշիկներ	Հոխիսիանէ Գ. Գէորգեան	129
Եղիշէ Սրբազան Դուբեան	Ե.	134
Ծուշքեր	Տօք. Հ. Եազմաճեան	138
Պրոմեթէոս	Տօք. Հ. Եազմաճեան	139
Սահակ Մեսրովբ	Բիւզանդ Եղիայեան	145
Սուրբին Աչակերտը	Առաքել Երկաթ	147
Ամեն. Դուբեան Սրբազանի Ծոբելեանին առիթով	Ս. Թապագեան	148
Դուբեան Պատրիարք	Գ. Սարհատ	150
Նամակ	Տօք. Վահրամ Յ. Թորգոմեան	151
Եղիշէ Արքեպս. Դուբեան	Զ. Միրանս	154
Փնջիկ մը Անոյշ Յիշատակներու	Մ. Գ. Ծպլեան	158
Ծուշեր	Մանուկ Կարապետեան	160
Ս. Երուսաղէմայ Արժանընտիր Պատրիարք Ամեն. Տ. Տ. Ե. Ս. Արքեպս. Դուբեանի Յիսնամեայ Ծոբելեանին առթիւ	Պետրոս Կարապետեան	161
Սրտաճօն	Ա. Կ. Կիւլպենկեան	163
Ցնծաւոնը	Սեդրակ Մ. Հարճարժուեան	164
Դուբեան Ե. Վարդ. Պարթիզակի մէջ	Գ. Մխսեան	166
Դպրեվանքի Ներքին Տեսուչը	Ց. Ց. Մհիթհան	175
Նամակ	Հայրապետ Ցակոբեան	176
Դուբեան Սրբ. ի Ծոբելեանը	Ա. Նազարեան	178
Վերյիշումներ	Շահան-Սիրան Նհիշհիր	180
Երուսաղէմայ Ս. Պատրիարքը ու իր Ծոբելեանը	Մեսրոպ Նուպարեան	181
Դուբեան Սրբազան	Միհրտ Զերազ	182
Բանաստեղծը Դուբեան Սրբազանի մէջ	Արշակ Չօպանեան	184
Գերագոյն Վարդապետիս և Անզուգական Ուսուցչիս	Ց. Պալեան	190
Ձօն մը Ամեն. Տ. Ե. Պատրիարք Սրբազանի Ծոբելեանին առթիւ	Ս. Պետրոսեան	191
Ամեն. Տ. Ե. Ս. Արքեպս. Դուբեան	Ն. Պետրեան	193
Ձօն ի պատիւ Ամեն. Ե. Դուբեան Սրբազանի	Պոլիկան	194
Համբոյր՝ Ձեռքերուն	Սահակ-Մեսրոպ	196
Սաղմոս Պատրիարք Ամեն. Ե. Դուբեանի Քահանայութեան Յիսնամեայ Ծոբելեանին ներշնչած խորհուրդները	Ց. Սեբեան	197
Դուբեան Սրբազանին համար	Ց. Ճ. Միրունի	198
Նամակ	Ց. Ց. Վարժապետեան	209
Նամակ	Եր. Տ. Անդրեասեան	210
Նամակ	Աբրահամ Տէր Ցակոբեան	212
Ծուշերուս Մէջէն	Թուրգեն Տ. Վարդանեան	216
Ներելուս համար	Ա. Պ. Քաղցրունի	220
Ե. Դուբեանի Ծոբելեանին առթիւ	Խ. Պ. Քարտաշ	221
Նամակ	Ներսէս Քհսիսեան	223
Ծուշքեր աշակերտական կեանքէս	Սիրական Օրջանեան	225
Նամակ	Գրիգոր Ֆերմանեան	227
Ողերգ	Գ. Ֆնեզգեան	228
Փաստոսի Ազբիւրներէն	Կ. Ց. Բառնաչեան	232
Archbishop Tourian	A. S.	237
Եղիշէ Վարդ. Դուբեան	Ասպես	238

Ե. Դուբեան Եպիսկոպոս	Եղիա Տէմիրճիպաշեան	240
Եղիչէ Եպս. Դուբեան	Ս. Մ. Ծ.	243
Արմաշի Հոգին	Մհռուհու	245
Եղիչէ Սրբազան Դուբեան	Յովհ. Աշան	247
«Արմաշի Հոգին» (Ուսանողական Տպաւորութիւնները)	Մ. Փ.	249
Եղիչէ Եպիսկ. Դուբեան	Թոռիկ	251
Բերթող Սրբազանը	Սմբատ Դարբեան	254
Դրուագ մը	Լեւոն Բիւրիշեան	257
Արժանիքը կը գնահատուի	Հայկ Սգոնց	259
Օրուան Խնդիրները	Եր. Տ. Անդրեասեան	260
Եղիչէ Եպս. Դուբեան	Զիփքի–Սարաֆ	263
Եղիչէ Եպիսկոպոս Դուբեան	Շաւարշ Ծիածան	265
Անդրադարձք առ Գեր. Տ. Եղիչէ Ս. Եպս. Դուբեան	Ց. Փ. Մուրատեան	268
«Հովուական Սրինգ»	Տ. Զրաֆեան	271
Դուբեան Եպիսկոպոսի «Հովուական Սրինգ»ը	Ե. Դոռոզեան	281
Հովուական Սրինգ	Վ. Թ.	285
Հովուական Սրինգ	Արտաշէս Յարութիւնեան	289
Եղիչէ Դուբեան Եպիսկոպոս	Ստրուշան	294
Եղիչէ Եպս. Դուբեան	Յակոբ Բիւզիճեան	297
Յոբելեանի առթիւ	Յովհաննէս Ասպես	302
Երկու Խօսք	Վ. Նաւասարդեան	305
Եղիչէ Սրբ. Դուբեան	Ց. Ալագեան	307
Եղիչէ Սրբեպս. Դուբեան	Արեւեակ Տէր Յակոբեան	313
Դուբեանի Բեմը	Թորգոմ Արքեպիսկոպոս	316
Քահանայութեան Փառաւորումը		321
Յոբելինական Հանդէսներ		324
Ճառեր		336
Տեղեկագիրը Յոբելեանի Կեդր. Յանձնաժողովին		349
Սմեն. Ս. Յոբելեարին Պատասխանն ու Պատգամը		353
Հեռագիրներ		360
Ուղերձներ		362
Երգ՝ Ձօնուած Սմեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր.— Խօսք՝ Գ. Մխոյեան, Եղանակ՝ Լ. Մ. Զ.		364
Յոբելինական Ցայտարարութիւն		369
Սմեն. Դուբեան Սրբազանի Յոբելեանին առթիւ Հայ Մամուլի Արտայայտութիւնը		374
Սմեն. Դուբեան Սրբազանի Յոբելեանը տօնուեցաւ հեռաւեալ քաղաքներուն մէջ		377
Ցանկ Պատկերներու		378
Ցանկ Նիւթերու		380
Վրիպակներ		383

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տ.Վ.	Տ.Ն.	Սխալ	Ուղիղ
8		1	Տրըզեան	Տրէզեան
23	10		հիւբընկալելով	հիւբընկալելով
31		2	նախանձախնդութեամբ	նախանձախնդրութեամբ
36	3		Յոբելեարնի	Յոբելեանի
37	13		պայմանագրական	պայմանագրական
39		2	աւանդուածէն	աւանդածէն
41	13		աչակերտներէն	աչակերտներն
42	11		տէսակէտը	տեսակէտը
43		8	էչ արուեակ	է չարուեակ
45	8		խաչքար են	խաչքարին
47		3	կարէլի	կարելի
77		11	անտիպ	անտիպ կամ
79		18	Կիլիկոյ	Կիլիկիոյ
94	13		goudeo	gaudeo
»	14		alla	ulla
»	15		enuntièm	enuntiem
»	21		յամընթանալու	համընթանալու
»		17	զարգանայ	զարգանայ
»		15	չուի	չուին
»		10	հոգոյ	հոգւոյ
»		9–8	Համբոլգ	Հումբոլդ
95		2	28 և 29	23 և 24
113		2	իմ	եմ
207		10	Զան	Զայն
246		10	թեկնեղ	թիկնեղ
309		5	հրեստրակաւ	հռետորական
310	18		կողը	կողմը
345	1		զգայում	զգացում

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀՕՐ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ԳՈՐԾԵՐԸ

ԸՆՏԻՐ ԱՍՍԱՅՈՒԱԾՔ osարազգի ականաւոր անձանց, կենսագրական համառos տեղեկութեամբք. հաւաքեց Եղիէ Վարդապետ Դուրեան — Տպագրեալ ծախիւք գրական մասնախմբի Իւսկիւսարու — Տպ. Աւրամեան Կ. Պոլիս, 1882. *(սպառած)*:

ՊԱՏՄՈՒԹԻԻՆ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ, ի վաղ ժամանակաց մինչեւ մեր օրերն, ի պէտս ազգային վարժարանաց, Կ. Պոլիս, Տպգր. Գ. Պաղտատլեան *(Աւրամեան)* 1885 *(սպառած)*:

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ՍՐԻՆԳ, *Կրօնական Քերդուածներ* (1904–1907) Իզմիր. Տպգր. Մամուրեան 1909:

ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ ՄԱՆՈՒԿ ՅԻՍՈՒՍԻ ԿԵԱՆՔԷՆ.— կազանդչէք հայ Մանուկներու *(պատկերազարդ)*. Տպ. Երուսաղէմ. 1926:

ԱՅԲՈՒԲԷՆՔ ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ, Տպ. Երուսաղէմ. 1928:

ԲԱՌԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ կամ Ուր Մասուցիք բանի Քերականութեան. Գ. Տպագրութիւն. Տպ. Երուսաղէմ. 1926:

ԸՆԹԱՑՔ Ի ԳՐՈՑ ԲԱՐԲԱՌ, Ա. ՏԱՐԻ. Է. Տպագրութիւն. Տպ. Երուսաղէմ. 1927:

ԸՆԹԱՑՔ Ի ԳՐՈՑ ԲԱՐԲԱՌ, Բ. ՏԱՐԻ. Գ. Տպագրութիւն. Տպ. Երուսաղէմ. 1928:

ԸՆԹԱՑՔ Ի ԳՐՈՑ ԲԱՐԲԱՌ, Գ. ՏԱՐԻ. Տպ. Երուսաղէմ. 1930:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ
им. А. Мраряна
Ա. ՄՐԱՐՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

NL0172236
ցամանամե ցվմաեեր >>

ԳԻՆ 5 ՇԻԼԻՆ